

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДАНИЛЬЧУК ЛАРИСА ОЛЕКСІЇВНА

УДК 364.048.2.343.545+373.007(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА
СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ЗАСОБАМИ
ІНФОРМАЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Л. О. Данильчук**

Науковий консультант Романовська Людмила Іванівна, доктор
педагогічних наук, професор

Хмельницький – 2018

Тернопіль – 2018

АНОТАЦІЯ

Данильчук Л. О. Теорія і методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікативних технологій. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 «Соціальна педагогіка» (231 Соціальна робота). – Хмельницький національний університет, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2018.

У дослідженні розглянуто й обґрунтовано теоретичні та методичні основи формування соціальної профілактики торгівлі людьми на основі використання засобів інформаційно-комунікативних технологій.

Об'єкт дослідження – соціальна профілактика торгівлі людьми.

Предмет дослідження – теоретичні та методичні засади соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Мета дослідження – полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні та експериментальній перевірці дієвості методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Практичне значення одержаних результатів полягає в упровадженні в практику діяльності ЗВО, ЗСО, закладів соціального захисту і соціального обслуговування методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, що передбачає комплексну інформаційно-профілактичну кампанію у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми. Положення дисертації мають практичне значення для викладачів ЗВО та майбутніх соціальних працівників і соціальних педагогів, психологів та вчителів, фахівців закладів соціального захисту і соціального обслуговування, магістрантів, аспірантів та в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Унаслідок наукового пошуку представлено інтерпретацію концепту «торгівля людьми» та досліджено характеристику основних факторів та

наслідків торгівлі людьми. Проведений науковий пошук дав можливість визначити «соціальну профілактику торгівлі людьми» як один із напрямів соціально-педагогічної діяльності, що спрямований на: нейтралізацію чинників, факторів і мінімізацію ризиків потрапляння у ситуацію торгівлі людьми; самозахист прав людини та реалізацію соціальної політики держави для вирішення та попередження проблеми торгівлі людьми; формування відповідальної моделі поведінки через підвищення рівня інформаційної обізнаності й особистої відповідальності людини за своє життя і життя оточуючих.

Обґрунтовано доцільність та пріоритети застосування інформаційно-комунікаційних технологій у соціальній профілактиці торгівлі людьми; найбільш перспективними визнано: технології сучасних медіа (ЗМІ, соціальна реклама); сучасні засоби зв'язку («гарячі» лінії, колл-центри, засоби миттєвого обміну інформацією); віртуальні технології (WWW, Веб 2.0, соціальні медіа, групи новин, електронна пошта та списки розсилки, системи обміну повідомленнями (ICQ), Skype, хмарні технології).

Визначено та обґрунтовано методологічні основи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ на філософському, загальнонауковому, конкретнонауковому та процесуальному (технологічному) рівнях.

У процесі дослідження розроблено педагогічну систему соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційними технологій, яка ґрунтується на концептуальних положеннях, передбачає мету, конкретні завдання, структуру та зміст. Педагогічна система соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційними технологій передбачає комплексну діяльність у трьох взаємопов'язаних площинах: структурній, процесуальній і аксіологічній. Вона має практичну реалізацію через методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. Результат авторської педагогічної системи – сформована інформаційно-правова компетентність особистості.

Інформаційно-правову компетентність особистості шляхом теоретичних узагальнень у межах споріднених та відмінних поняттєвих характеристик і змістових ознак, трактовано як інтегральне утворення особистості; сукупність особистісних компетенцій, які ґрунтуються на інформованості людини й уміннях застосовувати інформацію у повсякденному житті, що виявляються у прийнятті власних виважених рішень і побудові стратегії правової поведінки у ситуації невизначеності з метою самозахисту та не потрапляння у ситуацію торгівлі людьми. Обґрунтовано компоненти (мотиваційний, знаннєвий, діяльнісний, рефлексійний); критерії інформаційно-правової компетентності особистості (мотиваційно-ціннісний; когнітивний; операційно-практичний; особистісно-рефлексивний), визначено показники та рівні (мінімальний, достатній, високий).

Визначено зміст методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій. В основу розроблення комплексної методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ покладено ідеї комплексного підходу, який екстрапольовано на конкретна науковому рівні, що дало змогу визначити певний алгоритм дій, тобто, комплекс операцій, що має бути дотриманий під час організації та впровадження інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. Шляхом використання педагогічного моделювання розроблено матричну модель інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікативних технологій. Окреслено цілі, обов'язкові характеристики, основні завдання та принципи організації, визначено типи, області покриття та здійснено безпосередню розробку послідовних дій інформаційно-профілактичної кампанії. Методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій передбачала розробку комплексу форм, методів, прийомів, засобів, що реалізуються через своєрідний алгоритм послідовних дій. Однією

з ключових умов успішної реалізації методики визнано практичну лонговану роботу в організованих чотирьох цільових групах: викладачі ЗВО, майбутні соціальні педагоги, майбутні учителі; соціальні педагоги та учителі ЗСО; учні ЗСО (діти; їх батьки.

Дослідно-експериментальним шляхом перевірено ефективність педагогічної системи та методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій з використанням методів їх статистичної обробки та порівняльного аналізу. Аналіз результатів засвідчив високу ефективність формування інформаційно-правової компетентності особистості як результативного чинника організації соціальної профілактики торгівлі людьми на основі застосування засобів ІКТ технологій. Отримані кількісні та якісні показники довели перевагу розробленої педагогічної системи та методики над традиційними підходами до організації профілактичної діяльності щодо попередження торгівля людьми.

Ключові слова: соціальна профілактика торгівлі людьми, інформаційно-комунікаційні технології, педагогічна система, методика, інформаційно-профілактична кампанія, інформаційно-правова компетентність особистості.

ANNOTATION

Danylchuk L.O. Theory and Methods of social prophylaxis of human trafficking by means of information and communication technologies. – *Qualifying scientific work on the rights of manuscript.*

Thesis for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.05 – «The Social Pedagogy» (231 – The Social Work). – Khmelnytskyi National University, Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ternopil, 2018.

The theoretical and methodological foundations of the social prophylaxis formation of human trafficking on the basis of the information and communication technologies usage has been considered and substantiated in this research.

The research object is social prevention of human trafficking.

The research subject is theoretical and methodical principles of social prevention of human trafficking by means of information and communication technologies.

The purpose of the research is to provide theoretical and methodological substantiation and experimental verification of effectiveness of the methods of human trafficking social prophylaxis by means of information and communication technologies.

The practical significance of the results obtained is to introduce into the practice of higher education institutions, schools, institutions of social protection and social services methods of social prophylaxis of human trafficking by means of ICT, which provides a comprehensive information and prevention campaign in the field of social prevention of human trafficking. The provisions of the research are of practical importance for the professors of higher education institutions and future social workers and social pedagogues, psychologists and teachers, specialists in the field of social protection and social services, graduate students, and in the system of professional development of teaching staff.

As a result of scientific research, the interpretation of the concept «human trafficking» has been presented and the characteristics of the main factors and consequences of human trafficking have been described. The scientific research has made it possible to define «social prevention of human trafficking» as one of the areas of social and pedagogical activity aimed at: neutralizing the risks and minimizing the risks of getting into the trafficking situation; human rights self-defense and implementation of state social policy for solving and preventing the problem of human trafficking; formation of a responsible behavior model by means of raising the level of information awareness and personal responsibility for one's life and the lives of others.

The expediency and priorities of information and communication technologies usage in the social prevention of human trafficking have been substantiated; the most promising are: technologies of modern media (mass media,

social advertising); modern communication facilities (hotlines, call centers, instant messaging facilities); virtual technologies (WWW, Web 2.0, social media, newsgroups, e-mail and mailing lists, messaging systems (ICQ), Skype and cloud technologies).

The methodological foundations of social prophylaxis of human trafficking with the help of schools, colleges and universities on the philosophical, general scientific, specifically scientific and procedural (technological) levels have been determined and grounded. In the course of this research, the pedagogical system of social prevention of human trafficking has been developed by means of information and communication technologies, which is based on conceptual provisions, envisages the purpose, specific tasks, structure and content. The ICT involves a complex activity in three interconnected areas: structural, procedural and axiological. It has a practical implementation by means of the method of social prevention of human trafficking using ICT. As the result of the author's pedagogical system there is a formed information and legal competence of the individual.

The information and legal competence of the individual by means of the theoretical generalizations within the framework of related and distinct conceptual characteristics and content characteristics, has been interpreted as an integral personality formation. A set of personal competences based on human awareness and the ability to use information in everyday life, manifested in making own well-considered decisions and a strategy of legal behavior formation in a situation of uncertainty in order to protect oneself and not to get into the situation of human trafficking. The components (motivational, knowledge, activity, reflexive), the criteria of the individual information and legal competence (motivational valuable, cognitive, operational and practical, personally reflexive) have been substantiated. Indicators and levels (minimum, sufficient, high) have been determined.

The content of the method of social prophylaxis of human trafficking by means of information and communication technologies has been determined. In the basis of the development of a comprehensive method of social prophylaxis of

trafficking by means of ICT there is an idea of an integrated approach that is extrapolated at the specific scientific level, which has made it possible to determine a certain algorithm of actions, that is, a complex of operations that must be taken into account in the process of the organization and implementation of an information and prevention campaign in the field of social prevention of trafficking by means of ICT. Using the pedagogical modeling, a matrix model of the information and prevention campaign in the field of social prevention of human trafficking has been developed by means of information and communication technologies.

The goals, obligatory characteristics, main tasks and principles of organization have been outlined, types, areas of coverage have been defined. Direct development of the successive actions of the information and prevention campaign have been made. The method of social prophylaxis of human trafficking by means of information and communication technologies envisaged the development of a complex of forms, methods, techniques and means implemented through a peculiar algorithm of sequential actions. One of the key conditions for the successful implementation of the methodology is recognized as practical long-term work in organized four target groups: university professors, future social educators, future teachers; social educators and school teachers; students (children, their parents).

The effectiveness of the pedagogical system and methods of social prophylaxis of human trafficking by means of information and communication technologies with the use of methods of their statistical processing and comparative analysis has been investigated experimentally. The analysis of the results showed the high effectiveness of forming the information and legal competence of the individual as an effective factor in the organization of social prophylaxis of human trafficking on the basis of ICT technologies usage. The obtained quantitative and qualitative indicators have proven the advantage of the developed pedagogical system and methodology over traditional approaches to the organization of preventive activities in the field of prevention of human trafficking.

Key words: social prophylaxis of human trafficking, information and communication technologies, pedagogical system, methodology, informational and preventive campaign, information and legal competence of the individual.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1. Данильчук Л. О. Соціальна профілактика торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій: теорія і методика: монографія. Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2014. 496 с.

2. Данильчук Л. О. Адаптація сучасної особистості у віртуальному дискурсі. *Гуманітарні основи професійної адаптації майбутніх фахівців*: монографія / за ред. Г. П. Васяновича, С. М. Вдович. Львів: Вид-во «Сполом», 2009. С. 115–136.

3. Данильчук Л. О. Методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. *Методичні аспекти соціально-педагогічної діяльності*: монографія / за заг. ред. Л. О. Данильчук, І. Ф. Лизун. Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2017. С. 40–122.

4. Данильчук Л. О. Обґрунтування інформаційно-правової компетентності особистості на засадах креативності. *Професійна підготовка фахівців: креативний підхід*: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид. Євенок О. О., 2017. С. 368–392.

5. Данильчук Л. О. Експериментальна програма організації дослідження впровадження методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ: методичні рекомендації. Кременець: Вид-во КОГПА ім. Тараса Шевченка, 2018, 80 с.

Статті у наукових фахових вітчизняних виданнях

6. Данильчук Л. О. Торгівля людьми як глобальна проблема людства: експлікація проблем сучасних ринків праці та освітніх послуг. *Вища освіта України*. Додаток 4, том I (13). 2009. Тематичний випуск «Вища освіта

України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». С. 147–153.

7. Данильчук Л. О. Віртуальний дискурс: когнітивно-комунікативний аналіз. *Нова педагогічна думка*. Науково-методичний журнал. Рівне, 2009. Спецвипуск №1 (грудень) «Проблеми управління якістю підготовки фахівців в умовах інтеграції в міжнародний освітній простір». С. 505–513.

8. Данильчук Л. О. Особливості профілактики торгівлі людьми у системі професійно-технічної освіти. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Науково-методичний журнал. 2009. №4. С. 161–172.

9. Данильчук Л. О. Соціальна протидія торгівлі людьми. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2010. Вип. 50. С. 86–90.

10. Данильчук Л. О. Адаптація та безпека особистості у віртуальному дискурсі. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2010. №13. С. 66–72.

11. Данильчук Л. О. Виховання сучасної молоді до протидії торгівлі людьми. Експлікація проблеми. *Вища освіта України*. № 3 (додаток 1). 2010 р. Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». Т. 1. С. 489–495.

12. Данильчук Л. О. Підготовка молоді до сімейного життя засобами мас-медіа. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: педагогіка. 2011. Вип. XXXVI. С. 105–110.

13. Данильчук Л. О. Соціальна профілактика торгівлі, експлуатації та жорстокого поводження з дітьми. *Наука і освіта*. Науково-практичний журнал Південного наукового Центру НАПН України. Спецвипуск до 195-річчя Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». 2011. № 4. С. 118–120.

14. Данильчук Л. О. Профілактика торгівлі людьми: технології соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю. *Науковий вісник*

Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2011. № 8. С. 102–107.

15. Данильчук Л. О. Соціальна профілактика торгівлі людьми: теоретичний аспект. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Науково-методичний журнал. 2011. №4. С. 190–196.

16. Данильчук Л. О. До проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми: безробіття в Україні. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Науково-методичний журнал. 2011. №5. С. 159–165.

17. Данильчук Л. О. Інформаційно-комунікаційні технології у сучасному освітньому просторі. *Педагогічний альманах*. Херсон: РПО, 2011. Випуск 9. С. 213–217.

18. Данильчук Л. О. Паблік рілейшнз і засоби масової інформації у сучасному освітньому просторі. *Вища освіта України*. Додаток 2 до №3, том V (30). 2011 р. Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». С. 135–140.

19. Данильчук Л. О. Методологічні загальнофілософські принципи та підходи до проблеми соціальної профілактика торгівлі людьми. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2012. №7 (232). С. 134–138.

20. Данильчук Л. О. Сутність і зміст поняття «інформаційно-комунікаційні технології». *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Науково-методичний журнал. 2012. №4. С. 123–130.

21. Данильчук Л. О. Сутність і зміст дефініції «інформація»: до проблеми інформаційної безпеки особистості. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Науково-методичний журнал. 2012. №5. С. 18–26.

22. Данильчук Л. О. Ризики та небезпеки мережі Інтернет: до проблеми інформаційної захищеності дітей. *Педагогічний дискурс*. Збірник наукових праць. Хмельницький: ХГПА, 2012. Вип. 13. С. 68–71.

23. Данильчук Л. О. До проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми: сутність і зміст поняття «соціальні проблеми». *Новые технологии*

обучения. Научно-методический сборник в 2-х ч. Киев-Винница, 2012. Вып. 73. Часть I. С. 64–68.

24. Данильчук Л. О. Роль засобів масової інформації у соціальній профілактиці торгівлі людьми. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Науково-методичний журнал. 2013. №5. С. 18–26.

25. Данильчук Л. О. До питання дослідження поняття «компетентність». *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Науково-методичний журнал. 2013. №6. С. 40–49.

26. Данильчук Л. О. Інформаційно-профілактичні кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми в Україні. *Соціальна педагогіка: теорія і практика*. 2013. №4. С. 190–199.

27. Данильчук Л. О. Інформаційно-правова компетентність особистості: до проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми. *Нові технології навчання*. Науково-методичний збірник. Київ, 2014. Вип. 81 (Т. 2). С. 47–54.

28. Данильчук Л. О. До проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ: методологічні підходи. *Проблеми освіти*. Науково-методичний збірник. Київ, 2015. Вип. 85. С. 70–75.

29. Данильчук Л. О. Критерії та показники сформованості інформаційно-правової компетентності особистості у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми. *Педагогічний дискурс*. Збірник наукових праць / Ін-т педагогіки Нац. акад. пед. наук України, Хмельниц. гуманіт.-пед. акад. Хмельницький: ХГПА, 2017. С. 54–60.

30. Данильчук Л. О. Методика організації інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Збірник наукових праць. Серія: педагогічні науки. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2017. Вип. 36. С. 64–67.

Статті у наукових періодичних закордонних виданнях

31. Данильчук Л. О. До проблеми профілактики торгівлі людьми: соціальний захист молоді, молодіжна зайнятість. *Молодіжна політика:*

проблеми та перспективи. Збірник наукових праць. Дрогобич-Перемишль: Просвіт, 2013. Вип. 4. С. 123–127.

32. Данильчук Л. О. Социальное консультирование: сущность, виды, принципы. Акмеология 2013. *Методологические и методические проблемы*. Выпуск двадцать первый / Под. ред. Н. В. Кузьминой, Е. Н. Жариновой. СПб.: Изд-во НУ «Центр стратегических исследований», 2013. С. 46–52.

33. Данильчук Л. О. Синергетический подход к изучению сущности социальных проблем. *Вектор науки Тольятинского государственного университета*. Серия: педагогика, психология. 2013. №2(13). С. 91–94.

34. Данильчук Л. О. Теоретичний аналіз сутності та змісту поняття «соціальна реклама»: український досвід. *Pro Futuro: oświata i nauka bez granic. Wyższa Szkoła Informatyki I Umiejętności*. №2 (1) / 2013. P. 102–117.

35. Данильчук Л. О. Категориальная сущность понятия «правовая компетентность». *Psihologie Pedagogie specială Asistență socială. Revista. Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat «Ion Creangă» din Chișinău*. Chișinău. Nr. 3(32) / 2013. P. 77–83.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

36. Данильчук Л. О. Торговля людьми: сучасний стан досліджуваної проблеми. *Фінанси України 2009*: матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф. / ред. кол.: В. О. Хорошко, В. Б. Дудикевич, А. С. Петров (Маріуполь, 19-20 лист. 2009 р.). Маріуполь: ВГО «Шлях українців», 2009. С. 16–17.

37. Данильчук Л. О. Професійна адаптація майбутніх учителів до протидії торгівлі людьми. *Професійна адаптація молодого вчителя в умовах змін ціннісної парадигми суспільства*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. / редкол.: В. О. Огнев`юк, Л. Л. Хоружа та ін. (Київ, 26-28 квіт. 2010 р.). К.: КМУ ім. Б. Грінченка, 2010. С. 114–117.

38. Данильчук Л. О. Роль засобів масової інформації у профілактиці торгівлі людьми. *Торговля людьми: соціально-правові аспекти*: матер. наук.-метод. семін. (Євпаторія, 21-23 трав. 2010 р.). Євпаторія: РІО РВНЗ КГУ, 2010. С. 15–18.

39. Данильчук Л. О. Інформаційно-комунікаційні технології у профілактиці торгівлі людьми. *Якість життя: проблеми, пріоритети і перспективи*: матер. IV Загальноукраїнської наук.-практ. конф. (Донецьк, 08 груд. 2010 р.). Донецьк: Донецький інститут ринку та соціальної політики, 2010. С. 86–88.

40. Данильчук Л. О. Соціально-психологічна безпека особистості у комунікативному полі Інтернет-мережі. *Соціально-правові засади захисту дітей*: зб. матер. Міжнар. наук.-метод. конф. / за заг. ред. Л. О. Данильчук, Т. В. Захарчук. (Кременець, 19-20 трав. 2011 р.). Кременець: Вид-во КОГПІ ім. Тараса Шевченка, 2011. С. 110–113.

41. Данильчук Л. О. Інтернет як засіб реалізації суспільної комунікації. *Інформаційно-комунікаційні технології у сучасному освітньому просторі*: зб. матер. Всеукр. наук.-метод. семінару із міжнар. участю / за заг. ред. Л. О. Данильчук, Т. В. Захарчук, І. Ф. Лизун. (Кременець, 3-5 лист. 2011 р.). Кременець: Вид-во КОГПІ ім. Тараса Шевченка, 2011. С. 95–97.

42. Данильчук Л. О. Арт-технології у соціальній профілактиці торгівлі дітьми. *Дошкільна, передшкільна та початкова ланки освіти: реалії та перспективи*. Матеріали Першого Міжнар. педагогічного конгресу (Одеса, 2-4 черв. 2011 р.). Одеса: Абрикос-Компани, 2011. С. 54–57.

43. Данильчук Л. О. Соціально-педагогічна діяльність з учнівською молоддю щодо профілактики торгівлі людьми. *Возрождение духовности в современном мире: взаимодействие Церкви и образования*: тезиsy Всеукраїн. науч.-практич. конф. (Харьков, 24-25 март. 2011 г.). Х.: ХНУ імени В. Н. Каразіна, 2011. С. 83–85.

44. Данильчук Л. О. Проблеми безробіття у контексті соціально-економічного розвитку суспільства. *Потенціал культурології: формування особистості конкурентоспроможного фахівця*: матер. Всеукр. наук.-метод. конф. з міжнар. участю (Севастополь, 21-23 верес. 2011 р.). Севастоп.: СевНТУ, 2011. С. 107–109.

45. Данильчук Л. О. Сучасні технології гуманітарної підготовки майбутніх соціальних педагогів. *Сучасні освітні технології у професійній підготовці майбутніх фахівців*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 20-річчю Незалежності України (Львів, 25-26 жовт. 2011 р.). Львів, 2011. С. 22–24.

46. Данильчук Л. О. Молодіжне безробіття в Україні: до проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми. *Актуальні проблеми соціальної педагогіки, початкової та дошкільної освіти*: матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. науковців, аспірантів та студентів / за ред. П. М. Гусака та Н. І. Корпач (Луцьк, 16 трав. 2012 р.). Луцьк: ПП Іванюк. 2012. С. 97–102.

47. Данильчук Л. О. Організаційно-правові засади діяльності фахівців «гарячої лінії» з питань протидії торгівлі людьми. *Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 24-25 лют. 2012 р.). Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2012. С. 54–56.

48. Данильчук Л. О. Маніпулятивні технології медіа-простору: до проблеми інформаційної безпеки особистості. *Возрождение духовности в современном мире: взаимодействие Церкви и образования*: тезиси Междунар. науч.-практ. конф. (Харьков, 26-27 апр. 2012 г.). Х.: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. С. 83–85.

49. Данильчук Л. О. До проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми: аналіз дефініції «насилля». *Воздействие социальной среды на воспитание и формирование личности: классические и инновационные подходы к изучению проблематики*: матер. Междунар. науч.-практ. конф. (Донецк, 20-21 дек. 2012 г.) / Научный журнал «Аспект». Донецк: Изд-во «Ноубулидж» (донецкое отделение), 2012. С. 43–45.

50. Данильчук Л. О. Бідність українського населення: до проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми. *Актуальні дослідження у соціальній сфері*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 січ. 2013 р.) /

гол. ред. В. В. Корнещук. Одеса: Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2013. С. 23–25.

51. Данильчук Л. О. Підготовка фахівців соціономічного профілю до профілактичної роботи. *Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток*: матер. II-ої Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15-16 лют. 2013 р.). Одеса: Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2013. С. 54–56.

52. Данильчук Л. О. Інтернет як середовище реалізації сучасних хмарних технологій. *Современные проблемы и перспективы развития науки и образования*: матер. Междунар. науч.-практ. конф. (Донецк, 14 квіт. 2013 г.) / Научный журнал «Аспект» № 5 (Т.2). Донецк: ООО «Цифровая типография», 2013. С. 59–60.

53. Данильчук Л. О. Особливості підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики торгівлі людьми. *Організаційно-педагогічні аспекти формування та розвитку майбутнього фахівця*: матер. V міжвузів. наук.-практ. конф. студентів та молодих учених (Євпаторія, 28-31 трав. 2013 р.). Євпаторія: ЄІСН РВНЗ КГУ, 2013. С. 232–234.

54. Данильчук Л. О. Технології сучасних медіа. *Тенденции, проблемы и перспективы развития научных исследований*: матер. VI Междунар. науч.-практ. конф. (Донецк, 21-23 авг. 2013 г.) / Научный журнал «Аспект» № 15. Донецк: ООО «Цифровая типография», 2013. С. 89–93.

55. Данильчук Л. О. Профілактика протидії торгівлі людьми у контексті інформаційно-просвітницьких кампаній. *Актуальні дослідження у соціальній сфері*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 жовт. 2013 р.) / гол. ред. В. В. Корнещук. Одеса: Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2013. С. 34–36.

56. Данильчук Л. О. Методика організації інформаційно-профілактичних кампаній у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми в Україні. *Актуальні дослідження у соціальній сфері*: матер. шостої Міжнар. наук.-практ. конф., (Одеса, 17 лист. 2015 р.) / гол. ред. В. В. Корнещук. Одеса: Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2015. С. 175–177.

57. Данильчук Л. О. Характеристика цільових груп досліджуваних суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми: креативний підхід. *Сучасні тенденції креативної педагогіки*: зб. матер. Всеукр. наук.-метод. семін. (Кременець, 20 квіт. 2017 р.) / за заг. ред. Л. О. Данильчук, І. Ф. Лизун. Кременець: Вид-во КОГПА ім. Тараса Шевченка, 2017. С. 67–79.

58. Данильчук Л. О. Методичний інструментарій інформаційно-профілактичних кампаній у діяльності фахівців соціономічної сфери. *Актуальні проблеми професійного розвитку фахівців соціономічної сфери в системі неперервної освіти*: зб. наук. праць за матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Ізмаїл, 14 квіт. 2017 р.). Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2017. С. 36–40.

59. Данильчук Л. О. Формування інформаційно-правової компетентності особистості: до проблеми підготовки фахівців соціономічного профілю. *Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи*: матер. II Всеукр. наук.-метод. конф. (Хмельницький, 26-27 жовт. 2017 р.) / ред. колегія: Романовська Л. І. (голова) та ін. Хмельницький: ХНУ, 2017. С. 12–13.

Опубліковані праці, які додатково відображають результати дисертації

60. Данильчук Л. О. Методологічні основи паблік рілейшнз. *Паблік рілейшнз: український досвід (міждисциплінарні дослідження)*: зб. праць молодих науковців / за заг. ред. Л. О. Данильчук. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. С. 49–59.

61. Данильчук Л. О. Торгівля людьми: історико-правовий аспект. *Вісник Львівської державної фінансової академії: гуманітарні науки* / голов. ред. Г. П. Васянович. Л.: ЛФДА, 2010. №10. С. 158–164.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ	23
1.1 Стан розробленості проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми у соціально-педагогічних дослідженнях та науковій літературі	23
1.2 Наукова інтерпретація концепту «торгівля людьми» як негативного феномену сучасності	42
1.3 Сутність, чинники, фактори та наслідки торгівлі людьми	69
1.4 Категоріальний аналіз концепту «соціальна профілактика». Зміст, принципи, рівні соціальної профілактики торгівлі людьми	86
1.5 Законодавчий та інституційний механізми профілактики торгівлі людьми: вітчизняний і зарубіжний досвід	120
Висновки до розділу 1	142
РОЗДІЛ 2 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СОЦІАЛЬНІЙ ПРОФІЛАКТИЦІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ	146
2.1 Сутнісна характеристика концепту «інформаційно-комунікаційні технології» та їх класифікація	146
2.2 Технології сучасних медіа, сучасні технології зв'язку, сучасні віртуальні технології у соціальній профілактиці торгівлі людьми	163
2.3 Методологічні основи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій	202
Висновки до розділу 2	233
РОЗДІЛ 3 ОБҐРУНТУВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗАСАД СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	238
3.1 Концептуальні засади педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій	238

3.2 Обґрунтування інформаційно-правової компетентності особистості як результату реалізації педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій	255
3.3. Характеристика критеріїв, показників та рівнів сформованості інформаційно-правової компетентності особистості	279
Висновки до розділу 3	292
РОЗДІЛ 4 МЕТОДИКА СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	294
4.1 Обґрунтування вибору та особливості організації інформаційно-профілактичної кампанії як комплексуючої методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій	294
4.2 Вибір цільових груп досліджуваних суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії за їх індивідуальними характеристиками	321
4.3 Методичний інструментарій наповнення інформаційно-профілактичної кампанії	334
Висновки до розділу 4	357
РОЗДІЛ 5 ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	360
5.1 Програма і методика організації дослідно-експериментальної роботи ..	360
5.2 Узагальнення результатів констатувального експерименту	369
5.3. Впровадження інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ у практику соціально-педагогічної діяльності	379
5.4 Аналіз результатів формувального етапу експерименту	395
Висновки до 5 розділу	408
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	410
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	418
ДОДАТКИ	487

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

СП – соціальна профілактика

ТЛ – торгівля людьми

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

ІТ – інформаційні технології

ІПК – інформаційно-профілактична кампанія

ЗМІ – засоби масової інформації

ПС – педагогічна система

МОМ – Міжнародна організація міграції

МОП – Міжнародна організація праці

ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я

ОБСЄ – Організація безпеки і співробітництва Європи

ООН – Організація об'єднаних націй

ПРООН – Проект реалізації Організації об'єднаних націй

МВС – Міністерство внутрішніх справ

МОЗ – Міністерство охорони здоров'я

КК – Кримінальний Кодекс

ВЗО – вищий заклад освіти

ЗСО – заклад середньої освіти

КГ – контрольна група

ЕГ – експериментальна група

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Швидкі темпи інтеграції України у світове співтовариство разом із позитивними результатами та очікуваннями приховує проблеми. До найбільш вагомих належить явище торгівлі людьми. У загальному контексті негативний вплив торгівлі людьми полягає у порушенні прав і свобод людини, руйнуванні суспільної моралі, спричиняє моральну деградацію та відчуженість особистості, активізує процеси втрати родинних зв'язків, провокує поширення депресивних синдромів, породжує суїцидальні тенденції, веде до зростання агресії та жорстокості.

Посилення уваги до проблеми торгівлі людьми зумовлено реальним станом розвитку нашого суспільства. Україна, як більшість країн пострадянського простору, переживає суспільно-політичні трансформації і, як наслідок, низку криз 1990-х, 1998, 2001, 2008 рр., що призвели до критичної ситуації, адже мільйони людей залишилися не тільки без роботи за спеціальністю, але і без можливості будь-якого іншого заробітку. Водночас політичні реформи та воєнні дії на території України 2013-2018 рр., нецільове використання міжнародного та бюджетного фінансування спричинили загрозу якості життя людей і, як наслідок, загострили проблему потрапляння громадян у ситуацію торгівлі людьми. За таких обставин проблема торгівлі людьми набуває особливої актуальності, оскільки становить значну суспільну небезпеку та йде у розріз із гуманістичним принципом розвитку сучасної цивілізації.

Проблема торгівлі людьми у світовому контексті не є новою, однак в останні роки активізувалися транснаціональні угруповання, які використовують воєнні конфлікти та економічні кризи для отримання прибутку від торгівлі людьми. Доволі складною та неоднозначною вона є в Україні. Тільки за період із січня 2000 р. по березень 2018 р. за офіційними даними Представництва Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні від торгівлі людьми постраждали 14 375 осіб.

Зважаючи на те, що жертвами сучасних форм торгівлі людьми в усьому світі щорічно стають мільйони людей, світове співтовариство прийняло низку нормативно-правових документів: Конвенцію ООН про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами (1949 р.), Факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії (2000 р.), Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї (2000 р.), Конвенцію Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (2005 р.) та ін. Прийнято Закон України «Про протидію торгівлі людьми» (2011 р.) та Постанову Кабінету Міністрів України «Про Національного координатора у сфері протидії торгівлі людьми» (2012 р.), резолюції Ради Безпеки ООН: (2016 р.) рішуче засуджуючу всі форми торгівлі людьми, і погрожуючи санкціями будь-яким організаціям, які прямо чи опосередковано задіяні в цьому процесі; (2017 р.) про посилення відповідальності за злочини, пов'язані з торгівлею людьми. Однак, на часі залишається невирішеною низка проблем, пов'язаних із нормотворчим урегулюванням різних аспектів протидії торгівлі людьми, а також нагальною потребою є розробка комплексних системних заходів у галузі соціальної профілактики цього негативного феномена.

Як свідчать реалії сьогодення, потрапити у ситуацію торгівлі людьми може кожен, незалежно від віку, статі, соціального стану, віросповідання тощо. У такому контексті вагому роль відіграє відповідальне інформування суспільства про проблему торгівлі людьми як один із найнебезпечніших злочинів проти особистості. Особливої потреби набуває створення нової атмосфери відносин між державою і громадянами, між організаційними структурами і громадськістю, у міжособистісних стосунках для соціальної профілактики торгівлі людьми. У межах вирішення цього завдання виникає об'єктивна необхідність у використанні соціально-педагогічних методів, прийомів та процедур, інноваційних для України, які базуються на використанні засобів інформаційно-комунікаційних технологій (сучасні

медіа, технології зв'язку, віртуальні технології). За таких обставин соціальна профілактика торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій є одним із напрямів соціально-педагогічної діяльності.

Разом із тим, дослідження набуває виняткової актуальності, оскільки об'єктивно посилює необхідність пошуку нових підходів до здійснення профілактичної діяльності соціальними педагогами та соціальними працівниками на основі врахування процесів розвитку теорії та практики і сучасних інституційних механізмів соціальної профілактики торгівлі людьми.

Теоретико-прикладні ідеї щодо вирішення проблеми торгівлі людьми у своїх працях вивчали сучасні дослідники в контексті: правового забезпечення протидії торгівлі людьми/дітьми (О. Бандурка, М. Євсюкова, Н. Карпачова, Л. Ковальчук, К. Левченко, Б. Лизогуб, А. Орлеан); висвітлення проблеми торгівлі людьми у ЗМІ (А. Алексєєва, М. Буряк, Ю. Галустьян, Л. Єрохіна); дослідження практичних механізмів протидії використанню дитячої праці (І. Зверева, Т. Дорошок, І. Трубавіна); запобігання торгівлі людьми у системі професійно-технічної освіти (Р. Зеленський, Л. Калашник, Н. Черножукова, І. Шваб); аналізу трудової міграції з України (В. Русу, Є. Тюрюканова, О. Янчук); соціально-педагогічної роботи з дітьми трудових мігрантів (Т. Веретенко, С. Золотухіна, О. Пуригіна, О. Рассказова, І. Цушко), підготовки фахівців до соціально-педагогічної та профілактичної роботи із засудженими за торгівлю людьми (О. Караман) та ін.

Зважаючи на значну кількість вітчизняних і зарубіжних робіт, присвячених окресленій проблемі, все ще має місце її недостатня розробленість. Вивчення наукових джерел, спостереження за процесами, які відбуваються на сучасному етапі розвитку України як незалежної держави засвідчили, що на шляху її розв'язання виникають *суперечності*, що потребують вирішення на різних рівнях наукового пошуку, а саме:

– на міжнародному – між декларуванням дотримання прав і свобод громадян та їх постійним порушенням; можливістю надання міжнародними

організаціями і фондами правової та фінансової допомоги у вирішенні проблеми торгівлі людьми та реальною потребою у такій допомозі з боку України;

– *на загальнодержавному* – між зростаючими вимогами до якості роботи спеціалізованих соціальних установ та центрів, що здійснюють комплексну соціальну профілактику торгівлі людьми, і недостатнім забезпеченням цих соціальних структур кваліфікованими фахівцями, а також реальним зменшенням коштів на проведення соціальних, освітніх програм і заходів щодо профілактики торгівлі людьми через наявність кризи та корупційних схем;

– *на нормативно-правовому* – між сучасними підходами, представленими у нормативно-правових актах, що регламентують діяльність правоохоронних органів та соціальну політику України щодо вирішення проблеми торгівлі людьми, й соціальною потребою у глибокому вивченні причин і наслідків торгівлі людьми та реальною правовою допомогою у вирішенні зазначеної проблеми;

– *на науково-методичному* – між зростанням потреби в системному теоретичному та методологічному обґрунтуванні проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми з урахуванням реальних особливостей України та недостатнім рівнем розроблення методичних аспектів й опосередкованим використанням наукового підґрунтя соціальної педагогіки під час організації соціальної профілактики торгівлі людьми;

– *на рівні професійної діяльності* – між соціальними і професійними вимогами до професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів/працівників, до соціально-профілактичної діяльності щодо торгівлі людьми та нагальною потребою щодо масового практичного здійснення високопрофесійної профілактичної діяльності серед населення в умовах скорочення кількості фахівців;

– *на особистісному* – між реальним запитом населення щодо підвищення рівня інформованості про проблему торгівлі людьми,

декларуванням урядових заходів з проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми та дійсним станом профілактичної діяльності, що лише опосередковано є засобом пізнання причин та наслідків торгівлі людьми та не достатньо формує уявлення про суспільну й особистісну діяльність в контексті протидії торгівлі людьми.

Наявність означених суперечностей ускладнює, а іноді й унеможлиблює здійснення соціальної профілактики торгівлі людьми, що ставить під загрозу реалізацію прав, життя та здоров'я громадян України. Зазначене підтверджує актуальність проблеми та вибір теми дисертаційного дослідження **«Теорія і методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до теми науково-дослідної роботи кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету «Теорія і практика соціально-педагогічної діяльності та соціально-психологічної допомоги в Україні і за рубежом», в межах комплексної теми науково-дослідної роботи Хмельницького національного університету «Психолого-педагогічна система становлення особистості фахівця» (ДР № 0114U005266). Тему дослідження схвалено на засіданні вченої ради Кременецького гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка (протокол № 5 від 24.11.2009 р.) і затверджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 2 від 30.03.2010 р.).

Об'єкт дослідження – соціальна профілактика торгівлі людьми.

Предмет дослідження – теоретичні та методичні засади соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Мета дослідження – полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні та експериментальній перевірці дієвості методики соціальної

профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Відповідно до мети сформульовано основні **завдання дослідження**:

1. На основі аналізу наукової літератури визначити сутнісні характеристики, основні чинники, фактори та наслідки суспільного явища «торгівля людьми».

2. Визначити зміст соціальної профілактика торгівлі людьми, дослідити її нормативне забезпечення у вітчизняній та світовій практиці, з'ясувати законодавчий та інституційний механізми профілактики торгівлі людьми.

3. Дослідити теоретико-методологічні основи та аргументувати необхідність застосування засобів інформаційно-комунікаційних технологій у соціальній профілактиці торгівлі людьми.

4. Обґрунтувати та розробити концептуальні засади педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

5. Охарактеризувати критерії, показники та рівні інформаційно-правової компетентності особистості як результату педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

6. Розробити методику соціальної профілактики торгівлі людьми на основі використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій.

7. Експериментально перевірити ефективність педагогічної системи та методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Загальна гіпотеза дослідження полягає в тому, що соціальна профілактика торгівлі людьми засобами ІКТ буде ефективною, якщо: ґрунтуватиметься на теоретико-методологічних засадах, які відображають нормативно-законодавчі, науково-теоретичні й практичні ідеї комплексної соціальної профілактики торгівлі людьми, що забезпечують ефективне здійснення цього напряму роботи та сприяють розв'язанню окреслених

завдань з урахуванням її специфіки на сучасному етапі; враховуватимуться глобалізаційні й регіональні тенденції, сучасний стан, вітчизняний і зарубіжний досвід організації соціальної профілактики торгівлі людьми та можливості використання ІКТ; реалізація педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ відбуватиметься на основі визначених принципів (комплексності, системності, соціальної відповідальності, морально-правовий, конфіденційності, наснаження, інформаційної доступності), підходів (інформаційний, профілактичний) та функцій (освітня, виховна, розвивальна, самоосвітня).

Загальна гіпотеза конкретизується в **часткових** гіпотезах та визначається положеннями про те, що ефективність соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ значно підвищиться, коли відбудеться:

- встановлення категоріального статусу соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, дослідження законодавчих та інституційних механізмів профілактики торгівлі людьми у вітчизняному та зарубіжному ракурсі, що ефективно впливає на конструювання її змісту та структури;

- окреслення концептуальних положень під час розроблення педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ;

- організація комплексного та поетапного впровадження методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ з урахуванням особливостей та індивідуальних характеристик суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми;

- реалізація практичної діяльності з формування інформаційно-правової компетентності особистості як результату педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

Теоретичну основу дослідження становлять концептуальні положення та ідеї щодо: Загальної декларації ООН прав людини; концепції громадянського виховання (О. Сухомлинська); соціально-педагогічної діяльності (Л. Міщик, Ж. Петрович, Л. Романовська, С. Харченко); змісту соціальної профілактики

(О. Безпалько, Р. Вайнола, Т. Журавель, І. Зверєва, М. Калиняк, А. Капська, Г. Корчова, О. Кузьмін, В. Оржеховська, І. Парфанович, Ю. Юрічка); соціально-педагогічної профілактики торгівлі дітьми та жорстокого поводження з дітьми (Г. Золотова, Л. Ковальчук, І. Козубовська, О. Пріступа, В. Ролінський, І. Трубавіна, Н. Щербак); формування компетентності соціального педагога (П. Гусак, Я. Кічук, І. Ковчина, В. Поліщук); загальні положення: протидії торгівлі людьми (Н. Аніщук, В. Іващенко, К. Левченко, Б. Лизогуб, А. Орлеан, М. Шруб); педагогічна концепція соціально-культурної профілактики екстремізму у молодіжному середовищі (О. Кузьмін); застосування інформаційно-комунікаційних технологій в різних галузях життєдіяльності людини (А. Готун, О. Дузь, О. Зубченко, М. Жалдак, Л. Івашко, О. Кологатін, К. Колос, Н. Морзе, О. Спирін, Н. Фоміних, Л. Чернікова); державні документи, що регулюють питання протидії торгівлі людьми в Україні та у світі загалом (Конвенція проти транснаціональної організованої злочинності та Протокол, що доповняє її, «Про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками й дітьми, і покарання за неї; Кримінальний Кодекс України: стаття 149 «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини; офіційні документи міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ, Ради Європи, Європейського Союзу)).

Методологічна основа дослідження розкрита на філософському, загальнонауковому та конкретнонауковому та процесуальному (технологічному) рівнях. *На філософському рівні* (загальні принципи пізнання і категоріальний склад науки загалом) – загальнотеоретичні і методологічні положення філософії щодо єдності теорії і практики; про гуманістичні, аксіологічні, антропологічні, ноологічні засади розуміння розвитку людини. *На рівні загальнонаукової методології* (ключові теоретичні положення підходів, що використовуються у більшості наукових дисциплін) – термінологічного (для трактування сутності і змісту базових категорій); системного (для системного розгляду та аналізу досліджуваних концептів), синергетичного (для обґрунтування передбачуваних і непередбачуваних

подій), комплексного (для комплексного вивчення досліджуваної проблеми). *На рівні конкретнонаукової методології* (сукупність підходів, методів, принципів дослідження і процедур, що реалізуються у науковому дослідженні) – базові теорії й парадигми соціальної педагогіки, з позицій яких найбільш повно розглядається ступінь проблемності досліджуваного явища та підходи: етнокультурний та соціокультурний (визначають, що проблему торгівлі людьми доцільно розглядати з урахуванням традицій конкретного суспільства); інформаційний і профілактичний (як базові соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ); особистісно-соціальний, соціально-діяльнісний, суб'єктний (для реалізації методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ та конкретних профілактичних завдань), компетентнісний (як ключовий для досягнення результату педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ – інформаційно-правової компетентності особистості), соціологічний (для дослідження рівнів соціальної профілактики торгівлі людьми з позицій різновимірною простору); принцип діахронії (для історіографії правової та законодавчої бази протидії/профілактики торгівлі людьми). *На процесуальному (технологічному) рівні* – методика реалізації соціально-педагогічного дослідження (експериментальна перевірка ефективності методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ) та методи: побудови експериментальної програми, проведення констатувального і формувального етапів експерименту.

Провідна ідея дослідження ґрунтується на тому, що організована комплексна соціальна профілактика торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій спрямована на мінімізацію факторів соціального ризику; актуалізує та забезпечує підвищення рівня інформаційної обізнаності й особистої відповідальності людини, тобто зміну ментальної поведінки людини щодо проблеми торгівлі людьми.

Концепція дослідження. Розв'язання досліджуваної проблеми вважаємо важливим завданням для успішної реалізації соціальної політики,

що вимагає цілісного обґрунтування соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Концепція полягає в розкритті системної діяльності в галузі соціальної профілактики торгівлі людьми, що базується на методологічному, теоретичному, методичному концептах.

Методологічний концепт відображає шляхи поєднання соціальної педагогіки та соціально-педагогічної діяльності й орієнтує в теоретичних підходах, принципах, рівнях організації профілактики загалом та конкретизує соціальну профілактику торгівлі людьми, яка представлена на філософському, загальнонауковому, конкретнонауковому рівнях. За таких умов вивчення окресленої проблематики передбачає обґрунтування концептуальних засад педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. Визначальними принципами системи є: комплексність, системність, соціальна відповідальність, морально-правовий, конфіденційність, наснаження, інформаційна доступність. Положення інформаційного і профілактичного підходів забезпечують комплексну соціально-педагогічну взаємодію та підтверджують, що, володіючи інформацією не тільки про ризики потрапляння в ситуацію торгівлі людьми, а й щодо правових наслідків досліджуваного явища, особистість повинна нести відповідальність за свій вибір та вчинки.

Теоретичний концепт забезпечує розуміння сутності проблеми організації соціальної профілактики торгівлі людьми з опорою на: його понятійний апарат (логічну координацію та взаємозв'язок поняттєвих складників: торгівля людьми, соціальна профілактика, інформаційно-комунікаційні технології; інформаційно-правова компетентність); встановленням категоріального статусу соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ як концептуальної платформи моделювання її змісту та структури. Теоретичний концепт представлено описом явищ, фактів, їх науковим аналізом, систематизацією та узагальненням: сутності та змісту

соціальної профілактики торгівлі людьми; обґрунтуванням реалізації ІКТ у соціальній профілактиці торгівлі людьми.

Методичний концепт визначає змістове і методичне забезпечення соціальної профілактики торгівлі людьми. Його представлено розробленою методикою соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, яка окреслює комплексну організацію соціальної профілактики торгівлі людьми. З позиції цього концепту соціально-профілактична діяльність передбачає комплекс соціально-педагогічних методів, форм, прийомів та засобів, спрямованих на найбільш повну протидію торгівлею людьми. Практична діяльність спрямована на виявлення та ідентифікацію тих факторів ризику, які обумовлюють потрапляння різних груп населення у ситуацію торгівлі людьми. Експериментальна перевірка педагогічної системи та методики соціальної профілактики торгівлі людьми, що базується на використанні засобів ІКТ, через її поетапну реалізацію, що дає змогу одержати якісний продуктивний результат та забезпечує досягнення прогнозованого результату – формування інформаційно-правової компетентності особистості.

Для досягнення мети і реалізації завдань дослідження застосовувався комплекс **методів**: *теоретичні* – аналіз і синтез, абстрагування й ідеалізація, індукція і дедукція, аналогія, порівняння, зіставлення – для вивчення наукових та інформаційних джерел, нормативних документів, теоретичного узагальнення основних підходів до розв’язання проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ; дослідження й узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду – для з’ясування стану соціальної профілактики торгівлі людьми; термінологічний аналіз – для визначення і конкретизації базових понять дослідження; системний аналіз – для обґрунтування концептуальних засад педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ; компонентно-критеріальний аналіз – для виокремлення критеріїв інформаційно-правової компетентності особистості; моделювання – для побудови матричної моделі інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми

засобами ІКТ; прогностичний аналіз, метод конкретизації й систематизації отриманої інформації – для формулювання висновків дослідження; *емпіричні*: спостереження, анкетування, тестування, метод аналізу результатів діяльності, експертних оцінок – для вивчення реального стану проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми; анкетування, інтерв'ювання, опитування суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії, діагностичні методики, рангові шкали та стандартизовані методики, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний) – для виявлення рівня сформованості інформаційно-правової компетентності респондентів в досліджуваній сфері; *методи математичної статистики* – кількісний і якісний аналіз експериментальних даних; критерій однорідності Пірсона та *t*-критерію Стьюдента для з'ясування статистичної значимості відмінностей експериментальної та контрольної вибірок та їх відображення в графічних та табличних формах.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі: Хмельницького національного університету, Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка, Одеського національного політехнічного університету, Ізмаїльського державного гуманітарного університету, Запорізького національного університету, відділу освіти Лутугинської райдержадміністрації Луганської області, Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда-Україна». Загалом в експериментальній роботі на різних її етапах брало участь: 86 фахівців управлінь у справах сім'ї, молоді та спорту; гендерної політики та управлінь соціального захисту; 28 експертів; 204 викладачі та 615 студентів закладів вищої освіти України, що здійснюють професійну підготовку педагогів та соціальних педагогів/працівників; 135 соціальних педагогів та учителів закладів середньої освіти (ЗСО); 327 учнів ЗСО і 219 їх батьків – констатувальний

етап експерименту; основна вибіркова сукупність у формувальному експерименті становила – 147 викладачів та 215 студентів закладів вищої освіти (ЗВО) України, що здійснюють професійну підготовку педагогів і соціальних педагогів/працівників; 168 соціальних педагогів та вчителів ЗСО; 483 учні ЗСО та 324 їх батьків.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів полягає у тому, що *вперше*:

– *розроблено* концептуальні засади педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій, яка: охоплює методологічний, теоретичний, практичний концепти у взаємообумовленості її складників (понятійно-категоріальний апарат, зміст, принципи, методи, форми, засоби та результат) та складається з трьох взаємопов'язаних та взаємозумовлених площин: структурної (відображає єдність стратегічної мети, завдань, теоретико-методологічної бази (взаємообумовленість філософської, загальнонаукової, конкретнонаукової методології з урахуванням специфіки організації профілактичної діяльності щодо проблеми торгівлі людьми); процесуальної (напрями, принципи (комплексності, системності, соціальної відповідальності, морально-правовий, конфіденційності, наснаження, інформаційної доступності), підходи (інформаційний, профілактичний), функції (освітня, виховна, розвивальна, самоосвітня), складових соціальної профілактики (рівні, види, практичні аспекти організації профілактики), інформаційно-комунікаційні технології (сучасні віртуальні технології, технології сучасних медіа, сучасні технології зв'язку); аксіологічної (критерії та рівні інформаційно-правової компетентності) та *розроблено* графічне представлення педагогічної системи;

– *обґрунтовано та експериментально перевірено* педагогічну систему та методику соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій, яка передбачає поєднання традиційних та інноваційних форм, методів, прийомів, засобів організації

профілактичної роботи, що базуються на використанні засобів інформаційно-комунікаційних технологій і спрямована на формування у суб'єктів (викладачі закладів вищої освіти, майбутні соціальні педагоги/працівники, майбутні вчителі; соціальні педагоги та вчителі закладів середньої освіти; учні закладів середньої освіти, їх батьки) інформаційно-правової компетентності;

– *охарактеризовано* критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-практичний, особистісно-рефлексійний), показники та рівні (мінімальний, достатній, високий) сформованості інформаційно-правової компетентності особистості та методи оцінювання ефективності профілактичної роботи;

– *введено в науковий обіг поняття*: «інформаційно-профілактична кампанія» та «інформаційно-правова компетентність особистості» на основі виділення родовидових, партитивних та асоціативних зв'язків.

У дисертаційній роботі:

– *уточнено* положення щодо змістового наповнення понять: «торгівля людьми», «соціальна профілактика торгівлі людьми», «інформаційно-комунікаційні технології», «методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій» з орієнтацією на соціально-педагогічний контекст досліджуваної проблеми та специфіку їх застосування у профілактичній діяльності.

– *удосконалено* методичний інструментарій (форми, методи, прийоми, засоби) соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій та запропоновано діагностичні методики для визначення стану сформованості інформаційно-правової компетентності цільових груп суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії, розроблено методики обґрунтування результативності експериментальної роботи.

Набули подальшого розвитку: наукові уявлення щодо нових викликів і тенденцій, чинників та наслідків торгівлі людьми в Україні; положення профілактичного підходу та рівнів соціальної профілактики торгівлі людьми;

ідеї становлення і розвитку діяльності в галузі профілактики торгівлі людьми на основі використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій.

Практичне значення одержаних результатів полягає в *упровадженні* в практику діяльності ЗВО, ЗСО, закладів соціального захисту і соціального обслуговування методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, що передбачає комплексну інформаційно-профілактичну кампанію у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми. Положення дисертації мають практичне значення для викладачів ЗВО та майбутніх соціальних працівників і соціальних педагогів, психологів та вчителів, фахівців закладів соціального захисту і соціального обслуговування, магістрантів, аспірантів та в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Розроблені інформаційні та методичні матеріали з соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ можуть використовуватися під час викладання лекційних та практичних курсів дисциплін соціально-педагогічного циклу («Соціальна педагогіка», «Актуальні проблеми соціальної педагогіки», «Соціально-педагогічна робота з різними групами населення», «Соціально-педагогічна профілактика насильства в сім'ї», «Соціальна профілактика негативних явищ суспільства»), у процесі проходження практики студентів; для підготовки наукових робіт бакалаврів та магістрів; у роботі соціальних педагогів, психологів, учителів, класних керівників, педагогів-організаторів для проведення спецсеминарів і тренінгів. Одержані теоретичні та емпіричні дані є важливим матеріалом для удосконалення процесу соціальної профілактики торгівлі людьми та можуть бути використані для підвищення кваліфікації фахівців соціальної сфери.

Результати дисертаційного дослідження **упроваджено** у практику соціально-педагогічної діяльності: Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (довідка № 04 від 28.11.2013 р.), Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка (довідка № 01-09/3-198 від 16.05.2014 р.), Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-31/02/1823 від 11.06.2014 р.),

Одеського національного політехнічного університету (довідка № 2233/138-06 від 19.09.2016 р.), Хмельницького національного університету (довідка № 50 від 19.09.2017 р.), Ізмаїльського державного гуманітарного університету (довідка № 1-7/624 від 27.09.2017 р.), Запорізького національного університету (довідка № 01.01-13/17 від 27.02.2018 р.), Управління у справах сім'ї, молоді та спорту Хмельницької обласної державної адміністрації (довідка №1963/03-2012 від 30.11.2012 р.), відділу освіти Лутугинської райдержадміністрації Луганської області (довідка № 506, від 29.05.2014 р.), Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда-Україна» м. Київ (довідка, протокол № 4 від 23.09.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. У колективній монографії [2] представлено аналіз ризиків і небезпек щодо потрапляння у ситуацію торгівлі людьми, пов'язаних із віртуальним середовищем; у колективній монографії [3] презентовано авторські напрацювання щодо організації методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, а саме: інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ та методичного інструментарію її наповнення і реалізації; у колективній монографії [4] з позицій креативного та компетентнісного підходів представлено теоретичне обґрунтування інформаційно-правової компетентності у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми.

Усі представлені в дисертації наукові результати отримані автором самостійно. Ідеї співавторів у роботі не використовувалися.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення й результати дослідження обговорювалися та отримали схвалення на міжнародних науково-практичних конференціях: «Проблеми управління якістю підготовки фахівців в умовах інтеграції в міжнародний освітній простір» (Рівне, 2009); «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Київ, 2009, 2010, 2011); «Фінанси України 2009» (Маріуполь, 2009); «Соціально-правові засади захисту дітей»

(Кременець, 2011); «Опыт и перспективы использования инновационных технологий в профилактике торговли людьми в Украине, Молдове, Беларуси» (Київ, 2011); «Сучасні освітні технології у професійній підготовці майбутніх фахівців» (Львів, 2011); «Актуальні проблеми соціальної педагогіки, початкової та дошкільної освіти» (Луцьк, 2012); «Возрождение духовности в современном мире: взаимодействие Церкви и образования» (Харків, 2012); «Воздействие социальной среды на воспитание и формирование личности: классические и инновационные подходы к изучению проблематики» (Донецьк, 2012); «Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток» (Одеса, 2012, 2013); «Актуальні дослідження у соціальній сфері» (Одеса, 2013, 2014, 2016); «Современные проблемы и перспективы развития науки и образования» (Донецьк, 2013); «Тенденции, проблемы и перспективы развития научных исследований» (Донецьк, 2013); «Культурологічні та патріотичні аспекти формування духовності майбутнього фахівця» (Вінниця – Бар, 2014); «Сучасні технології формування духовно-патріотичних і національно-демократичних цінностей студентської молоді у контексті євроінтеграційних процесів» (Вінниця, 2015); «Актуальні проблеми професійного розвитку фахівців соціономічної сфери в системі неперервної освіти» (Ізмаїл, 2017); *міжнародному педагогічному конгресі*: «Дошкільна, передшкільна та початкова ланки освіти: реалії та перспективи» (Одеса, 2011); *всеукраїнських науково-практичних конференціях*: «Професійна адаптація молодого вчителя в умовах змін ціннісної парадигми суспільства» (Київ, 2010); «Якість життя: проблеми, пріоритети і перспективи» (Донецьк, 2010); «Возрождение духовности в современном мире: взаимодействие Церкви и образования» (Харків, 2011); «Потенціал культурології: формування особистості конкурентоспроможного фахівця» (Севастополь, 2011); «Професійна підготовка фахівців соціально-педагогічної сфери в умовах інтеграції України до європейського освітнього простору» (Ніжин, 2012); «Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи» (Хмельницький, 2017); *науково-методичних та практичних семінарах*: «Питання протидії торгівлі людьми, викорінення найгірших форм дитячої

праці для державних службовців» (Київ, 2010); «Торгівля людьми: соціально-правові аспекти» (Євпаторія, 2010); «Інформаційно-комунікаційні технології у сучасному освітньому просторі» (Кременець, 2011); «Викладання запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей в системі підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників: досвід та перспективи» (Київ, 2011); «Діяльність національної тренерської мережі Центру «Ла Страда-Україна» у 2011-2012 рр.» (Київ, 2011, 2012); «Соціальна профілактика торгівлі людьми: теоретичні та методичні аспекти» (Кременець, 2015); «Сучасні тенденції креативної педагогіки» (Кременець, 2017); *всеукраїнському форумі*: Перший всеукраїнський форум тренерів програми «Онляндія – безпека дітей в Інтернеті» (Київ, 2010); *всеукраїнських та міжнародних тренінгах*: «Соціальна профілактика торгівлі людьми: організація діяльності та методи роботи» (Київ, 2010); «Безпека дітей в Інтернет-мережах» (Київ, 2011).

Положення і результати дисертації на здобуття ступеня кандидата педагогічних наук «Формування професійно-особистісного іміджу майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю» (13.00.04 – теорія і методика професійної освіти, Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2007 р.) у тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. Основні результати дисертації відображено у 61 публікації, з них: в 4 монографіях, 25 одноосібних статтях у наукових фахових вітчизняних виданнях, 5 статтях у наукових періодичних закордонних виданнях, 27 статтях у збірниках конференцій та інших виданнях.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (737 назв, з них 32 іноземною мовою), додатків. Загальний обсяг дисертації – 544 сторінки, з них 417 сторінок основного тексту. Робота містить 12 таблиць та 5 рисунків на 12 сторінках (із них 1 рисунок на 1 повній сторінці). Додатки розміщено на 58 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

1.1 Стан розробленості проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми у соціально-педагогічних дослідженнях та науковій літературі

Із метою обґрунтування теоретичних засад досліджуваної проблеми вважаємо за необхідне звернутися, насамперед, до аналізу стану розробленості проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми у соціально-педагогічних дослідженнях та науковій літературі.

Наш науковий пошук засвідчив, що активне впровадження ідей соціальної профілактики в світі здійснювалося за підтримки Міжнародної Федерації соціальних працівників (IFSW), а в Україні – завдяки проекту «Соціальна освіта в Україні», який реалізовувався в кінці 90-х рр. ХХ ст. та діяльності Асоціації соціальних педагогів і соціальних працівників України, Ліги соціальних працівників України, які використовували цей термін. Вважаємо за необхідне зазначити наступне: лише у Законі України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» від 21 червня 2001 р. № 2558-III уперше офіційно визначено термін «соціальна профілактика» як робота, спрямована на попередження аморальної, протиправної, іншої асоціальної поведінки дітей та молоді, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я дітей та молоді та запобігання такому впливу [82]. Тлумачення терміну узгоджено науковими школами і НДО, діяльність яких пов'язана з соціальною педагогікою та соціальною роботою та до сьогодні використовується у дослідженнях як одне із базових понять цих наукових галузей.

Розкриваючи завдання дослідження та з метою отримання більш повного уявлення про соціальну профілактику торгівлі людьми засобами ІКТ як соціально-педагогічну проблему, ми визначаємо наступні напрями аналізу досліджуваної проблеми: 1) наукові роботи, 2) науково-методична література, які присвячені дослідженню соціальної профілактики торгівлі

людьми. Кожен із визначених нами напрямів має певні аспекти, розкрити які ми спробуємо у процесі аналітичного пошуку. Здійснюючи науковий аналіз стану розробленості проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми, ми традиційно будемо покликатися на наукові дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних учених.

Розпочинаючи аналіз *першого напрямку нашого дослідження* – наукові роботи (дисертації та монографії), присвячені дослідженню соціальної профілактики торгівлі людьми, ми звернемо увагу на хронологічний перебіг та роздуми вчених різних наукових галузей щодо зазначеної проблеми.

Як стверджує І. Зверева [208, с. 65], сферу соціально-педагогічних досліджень становить науково-практичний аналіз виховного потенціалу суспільства, напрями його актуалізації, визначення різних форм інтеграції суспільно-виховних зусиль, спрямованих на соціалізацію особистості.

Для розуміння зазначеної проблеми як соціально-педагогічної звернімося до категорії «соціально-педагогічне» в теорії соціального пізнання. Як доводить О. Складаров, поняття «соціально-педагогічне» є таким, що нещодавно виникло; асимілює в собі в знятому вигляді розмаїття уявлень про внутрішні механізми процесів соціально-історичного формування людини. Генеза поняття «соціально-педагогічне» сходить до давніх міфологічних форм пояснення походження людських якостей, властивостей, вмінь, здатностей, способів діяльності та взаємовідносин. Його історичний розвиток включає в себе процеси теоретичного осмислення діалектики природного та культурного, природженого та набутого, індивідуального та суспільного, несвідомого та свідомого, стихійного та організованого в процесах становлення діяльності [556, с. 10]. Тобто, проблема профілактики торгівлі людьми в соціально-педагогічному аспекті передбачає вивчення впливу різних факторів на розвиток людини з метою щоб вона не скоювала цей злочин, а також щоб не стала сама жертвою торгівлі людьми.

За міркуваннями О. Склярова [556, с. 12-13], поняття «соціально-педагогічне» виконує різноманітні функції в пізнавально-осмислювальних процесах:

фіксує реальність існування системно організованих людиноформуючих матеріальних та духовних чинників, процесів (у контексті досліджуваної проблеми – знання і врахування чинників, етапів, подолання проблеми торгівлі людьми та факторів розвитку особистості) та наголошує на їхній антропоствердуючій, гуманізуючій спрямованості (онтологічна та гносеологічна функції) (у нашому дослідженні – пріоритет людського життя, її права, що зумовлюють необхідність соціального аспекту профілактики торгівлі людьми, а не тільки каральний аспект);

синтезує значення більш вузьких понять: «соціалізація», «окультурення», «виховання», «самовиховання», «самоудосконалення» тощо (у нашій проблемі передбачає соціально-педагогічну роботу щодо суспільства і особистості з профілактики торгівлі людьми; об'єднання зусиль суспільства й особистості щодо створення умов для розвитку людини);

є концептом, який орієнтує аналіз процесів життєдіяльності, сприяє виокремленню в них людиноформуючих моментів (логіко-методологічна функція) (вимагає соціальну профілактику торгівлі людьми розглядати як: роботу з урахуванням факторів розвитку особистості та спрямовувати цю роботу на інтеграцію зусиль в інтересах життя і розвитку особистості, реалізації її права на життя і захист від експлуатації; як керування факторами соціалізації);

об'єднує уявлення про механізми й закономірності розвитку людини (інтегративно-методологічна функція) (вимагає дослідження причин торгівлі людьми і причин потрапляння у ситуацію людьми разом із пошуком і реалізацією шляхів захисту і самозахисту у контексті соціальної профілактики);

є орієнтиром у розумінні, роз'ясненні, тлумаченні сенсу, значенні, ролі історичних, соціокультурних чинників, явищ, подій у якості

людиноформуючих детермінантів (інформаційно-культурна, світоглядна, комунікативна функції) (вимагає роз'яснення і широкої соціальної профілактики торгівлі людьми через інформування суспільства про цей злочин і його наслідки та формування суспільної й особистісної відповідальності за нього);

служує виділенню орієнтирів, методологічних настанов для комплексу людинознавчих, педагогічних, прикладних соціально-педагогічних дисциплін (методологічно-регулятивна, методологічно-нормативна функції) (у контексті нашої проблеми – необхідність окреслення методологічних орієнтирів дослідження);

ефективно зараджує переосмисленню відомих раніше теоретичних та методологічних положень, аналізу нових соціокультурних, історичних чинників (у нашому випадку, як використати нові досягнення науки для профілактики, в т.ч. у соціальній профілактиці торгівлі людьми через засоби ІКТ);

сприяє прирощенню нового знання та виявлення тенденцій майбутнього розвитку (евристична та прогностична функції) (виявлення і інформування населення про нові тенденції, чинники, фактори потрапляння у ситуацію торгівлі людьми з метою її профілактики).

У такому контексті соціальна педагогіка, реалізуючи інтегративну функцію, забезпечує інтеграцію наукових знань про соціальну профілактику торгівлі людьми. Вагомими для підтвердження вищезазначеного є міркування І. Ліпського [347] про те, що соціальна педагогіка представляє собою складне поліфункціональне явище в житті і діяльності людського суспільства. Як практика, вона відображає науково-перетворювальну діяльність суб'єктів (суб'єкт-суб'єктів і суб'єкт-об'єктів) в соціумі і представляє педагогіку соціальної роботи, її педагогічний компонент. Як наука, вона є частиною загальної педагогічної науки, що вивчає відносини в соціумі, не обмежуючись рамками однієї будь-якої його структури; при цьому вона відображає науково-пізнавальну діяльність суб'єктів і виступає

як педагогіка відносин в соціальному середовищі й відображає потреби в інтеграції знань про людину, про механізми і способи її взаємодії з середовищем.

Як стверджує І. Ліпський: «Парадигми соціального виховання зумовлені парадигмами розвитку суспільства в той чи інший історичний проміжок розвитку конкретної держави, суспільства... Сутність соціально-педагогічної парадигми соціального виховання полягає у визнанні триєдності соціально-виховних процесів, що відбуваються в різноманітних соціально-педагогічних інститутах соціуму під впливом спеціально-організованої діяльності. Це процеси соціального розвитку особистості, це процеси включення людини в соціум і її супроводу, це процеси педагогічно доцільного перетворення цього соціуму. Соціально-педагогічна парадигма соціального виховання передбачає комплексування виховних впливів на людину й середовище її проживання; надання цим впливам несуперечливого характеру та позитивної спрямованості; створення необхідних умов, що забезпечують гуманістичний зміст процесу розвитку особистості й удосконалення в цьому напрямку соціального середовища» [208, с. 60-65]. За таких обставин, нас цікавлять соціально-виховні можливості суспільства щодо профілактики торгівлі людьми для впливу на конкретну особистість, оскільки, традиційно, профілактика торгівлі людьми розглядається в контексті профілактики злочинів.

Вітчизняна вчена І. Зверєва зазначила [208, с. 65], що важливим аспектом соціальної педагогіки виступає керування обставинами, які прямо чи опосередковано впливають на вихованців, поєднання цих обставин в оптимальну систему, що забезпечує суспільству необхідний виховний ефект. За умов вищезазначеного, проблема соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ повинна розглядатися в напрямках вивчення причин цього явища в нашому суспільстві, а також через керування обставинами та факторами розвитку особистості, узгодження їх в інтересах людини через спеціальну соціально-педагогічну систему роботи, яка забезпечить

неможливість існування негативного явища в суспільстві й неможливість потрапляння людей в ситуацію торгівлі людьми через власну компетентність і свідомість.

Покликаючись на положення, обґрунтовані І. Зверевою, І. Ліпським та О. Складовим [556, с. 13], соціальну профілактику торгівлі людьми ми розглядаємо як один із можливих напрямів соціально-педагогічної діяльності у контексті соціального виховання особистості, з метою розвитку активних позитивних моделей і стратегій поведінки для підвищення потенціалу особистісних ресурсів (педагогізація суспільства), що допомагають мінімізувати ризики потрапляння у ситуацію торгівлі людьми та подолати цю проблему.

Для розуміння стратегії дослідження соціальної профілактики торгівлі людьми певний науковий інтерес представляють дослідження російських вчених Т. Будякової та О. Ваганова. У дисертації Т. Будякової (2009) [53] здійснено спробу дослідити проблему профілактики злочинів, що причинили моральну шкоду, в межах часткової теорії попередження злочинності – кримінальної віктимології. У роботі уточнено поняття «віктимологічна профілактика злочинів», сформульовані загальні принципи віктимологічної профілактики злочинів та часткові принципи профілактичної роботи з різними типами жертв. Вагомим здобутком є те, що дослідниця вперше системно, з гендерним нахилом, аналізує віктимологічну профілактику на загальносоціальному та спеціальному рівнях; представляє заходи з попередження первинної і вторинної віктимізації особливих типів жертв: неповнолітніх, розумово відсталих, осіб, які страждають психічними розладами.

О. Ваганов у своїй праці (2012) [58] виділяє три рівні профілактики злочинності: загальний, спеціально-кримінологічний, індивідуальний (безпосередній), що є важливим для дослідження та розробки змісту соціальної профілактики торгівлі людьми.

Значними для нашої наукової розвідки є праці українських учених, які досліджували проблему профілактики злочинів: Б. Лизогуба (2004) [342], який обґрунтував пропозиції щодо створення загальнодержавної стратегії протидії діяльності злочинних угруповань та Л. Чеханюк (2010) [676], яка на основі аналізу загальносоціальної віктимологічної профілактики злочинів вперше сформулювала авторське визначення індивідуальної віктимологічної профілактики злочинів, учинених щодо жінок. Важливим для нашого дослідження є необхідність соціального аспекту профілактики торгівлі людьми.

У контексті профілактики торгівлі жінками науковий інтерес представляють дослідження Н. Анішук (2008) [16] та К. Левченко [338], їх роботи вперше засвідчили наявність зазначеної проблеми в Україні, а дослідники визначили правові принципи, цілі та завдання, напрямки, перспективи гендерної політики на прикладі торгівлі жінками в нашому суспільстві. Ці дослідження узгоджуються з поглядами українського вченого А. Орлеана (2003) [437] та білоруського М. Шруба (2006) [690; 691], які наголошували на необхідності правового та соціального аспектів профілактики торгівлі.

Здійснений науковий пошук засвідчив наступне: в юридичних науках, зокрема в кримінології, виділяють два види профілактики [53; 58; 342; 676; 697]:

- загальна профілактика – формування в членів суспільства моральної здатності до саморегуляції, правового засвоєння узвичаєних у суспільстві норм моралі, неухильної відповідності цим нормам у своїх вчинках і діях, покарання за їх порушення; здійснюється на рівні суспільства. Засобами цього є правова просвіта населення і формування моделі ненасильницької поведінки через показ зразка такої поведінки як правової – що є педагогізацією і олюдненням суспільства;

- спеціальна профілактика – недопущення окремих конкретних правопорушень, виявлення конкретних причин і умов, що їх породжують у

кожному конкретному випадку з окремою особою, яка здійснюється на індивідуальному рівні. Саме тут потрібна інтеграція профілактичних впливів різних сфер суспільної діяльності.

Результати нашої наукової розвідки засвідчили, що однією з перших наукових праць, у якій профілактика розглядається у соціально-педагогічному аспекті, є дослідження Ю. Юрічки [698] «Комплексний підхід до профілактики відхилень в поведінці школярів (соціально-педагогічний аспект)» (1991). У дослідженні зроблено спробу, на основі комплексного підходу, визначити соціально-педагогічні особливості профілактики. Однак, сам термін «профілактика» розглянуто у психолого-педагогічному контексті девіацій школярів, а не як соціально-педагогічну діяльність.

Подальшу розробку проблеми профілактики здійснила українська вчена В. Оржеховська у своїй роботі «Соціально-педагогічні основи профілактики правопорушень важковиховуваних учнів» (1995) [436]. Авторка дослідила сутність профілактики, класифікувала профілактику (в педагогіці) на загальну та спеціальну, розглянула педагогічний аспект основ профілактики на засадах превентивного виховання, однак соціальний аспект розкритий не повністю.

Заслуговує на увагу дослідження російської вченої О. Дорожкіної [204] (2001), у якому вперше розроблено та обґрунтовано міжінституціональний підхід до подолання і профілактики соціального сирітства в Росії засобами соціально-педагогічної підтримки дітей, оскільки соціальне сирітство дітей є одним із наслідків проблеми торгівлі людьми.

Зауважимо, що переважна кількість досліджень, пов'язаних із профілактикою, представлені за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка. Зі становленням соціальної педагогіки як самостійної наукової галузі у незалежній Україні, низка наукових доробків представлена за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка.

Так, одним із перших є дослідження І. Зверєвої (1999) [222]. У другому розділі дисертаційного дослідження «Соціальна профілактика як основа

організації соціальної роботи з дітьми та молоддю» вченою проаналізовано наукові підходи до проблеми соціалізації особистості, які застосовуються зарубіжними та вітчизняними психологами і педагогами, визначено суть превентивної роботи з різними категоріями дітей та молоді в системі освіти та складові системи державної підтримки дитячих та юнацьких ініціатив, обґрунтовано правові засади здійснення соціально-профілактичної роботи в дитячому та юнацькому середовищі.

Вагомим є дослідження Н. Щербак (2004) [693], у якому зроблено спробу визначити соціально-педагогічні аспекти профілактики жорстокого ставлення до дітей у сім'ї.

У контексті профілактики негативних явищ щодо дітей є дослідження В. Ролінського (2005) [524], у якому вперше визначено змістову сутність та соціально-педагогічні умови профілактики насильства щодо неповнолітніх. Автором обґрунтовано структурно-логічну модель профілактики насильства щодо підлітків, необхідність включення в процес профілактики вчителів, батьків, самих учнів.

Г. Корчова у своїй роботі (2006) [306] вперше з'ясувала зміст і соціально-педагогічну сутність поняття «профілактика статевих девіацій» та теоретично обґрунтувала й експериментально перевірила структурно-логічну модель профілактики статевих девіацій, визначила соціально-педагогічні умови її реалізації.

Л. Линник у дослідженні (2006) [344] виділила соціально-педагогічні засади профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками: теоретичні (положення, що розкривають проблему важковиховуваності в системі суміжних понять, та проблему підходів до попередження важковиховуваності підлітків); психолого-педагогічні (специфіка соціально-педагогічної профілактичної роботи з типологічними групами важковиховуваних підлітків) та організаційно-педагогічні (технологізація профілактичної роботи, що забезпечує її чіткість і прогнозованість; та диференціація змісту, методів, форм соціально-педагогічної профілактичної

роботи). Авторка доводить необхідність диференціювання окремих видів соціально-педагогічної роботи між соціальним педагогом, психологом та класним керівником та визначення чільної ролі соціального педагога при організації профілактичної роботи.

Г. Золотова у своєму дисертаційному дослідженні (2006) [239] обґрунтувала поняття «соціально-педагогічна профілактика адитивної поведінки» та вперше розробила, теоретично обґрунтувала й експериментально перевірила систему соціально-педагогічної профілактики адитивної поведінки студентської молоді, а також методику профілактики вживання психоактивних речовин. Авторка зазначила, що негативне ставлення більшості викладацького складу до виконання профілактичної роботи ілюструє стан здійснення цього виду роботи, який не відповідає запитам суспільства, а також характеризує загальні тривожні тенденції у системі освіти і виховання.

Цікавими для нашого дослідження є ідеї російської дослідниці М. Мартинової, яка досліджуючи соціально-педагогічний контекст проблеми індивідуальної профілактичної роботи з неповнолітніми в загальній системі профілактики бездоглядності та правопорушень (2007) [365], зазначила, що поняття й явище профілактики розвивається в різних проблемних полях і реалізує по відношенню до дитини педагогічні функції виховання, освіти, розвитку. На основі соціально-правового підходу авторка вперше розробила соціально-педагогічну технологію профілактики безпритульності, що виконує соціально-педагогічні функції по відношенню до неповнолітніх, основним інструментом якої є індивідуальна профілактична робота.

О. Пріступа у своєму дослідженні (2008) [482] визначає поняття «соціально-педагогічна профілактика девіацій соціального здоров'я школяра»; теоретично обґрунтовує комплекс принципів та структурно-функціональну модель соціально-педагогічної профілактики девіацій соціального здоров'я школяра, яка включає первинну і вторинну превентивну діяльність в межах інтросоціального (вплив особистісних особливостей на

становлення особистісного соціального здоров'я) й екстрасоціального (залежність від стихійних і цілеспрямованих соціальних процесів, факторів і механізмів) підходів.

Заслуговує на увагу дослідження С. Терницької (2009) [617], у якому вперше представлено зміст поняття «соціально-педагогічна профілактика ВІЛ/СНІДу». Авторка визначає пріоритетність інтегративного підходу при створенні профілактичних програм, що будуються на основі теорій, які класифікує як: когнітивні теорії (соціально-когнітивна; когнітивного рішення проблем; сталості (гнучкості), мотиваційні теорії (мотиваційна; поступових змін поведінки), поведінкові теорії (соціального впливу; життєвих навичок; проблемної поведінки; просування до здоров'я; альтернативної діяльності; концепція здорового життєвого стилю; трансакціональна когнітивна теорія стресу і копінгу).

М. Калиняк у своїй праці (2009) [267] розробила структурно-функціональну модель профілактики правопорушень підлітків у діяльності правоохоронних органів. Авторкою розглянуто методи дослідження сформованості правомірної поведінки підлітків як засобу та результативності профілактичної роботи. Доведено, що ефективність процесу профілактики правопорушень підлітків у діяльності правоохоронних органів забезпечується через реалізацію комплексного підходу до соціально-педагогічного діагностування.

Значний науковий інтерес представляє дослідження Н. Сергєєвої (2010) [543], де вперше визначено і науково обґрунтовано поняття «соціально-педагогічна профілактика адиктивної поведінки» та соціально-педагогічні умови первинної профілактики комп'ютерної адикції у підлітків.

Дослідниця зазначає, що суттєву роль у сучасній профілактичній роботі відіграють профілактичні інтервенції (цілеспрямований вплив на цільову групу профілактики з метою зміни її ставлення до проблеми і подолання факторів, що призводять до проблеми), завдання яких полягає у тому, щоб змінити некоректні й сформувані стійкі адекватні установки щодо

проблеми та поведінки, сформувати вміння і навички, необхідні для попередження і подолання проблем, а також для задоволення власних потреб безпечним і ефективним шляхом.

О. Лазаренко у своїй роботі (2012) [329] вперше теоретично обґрунтував соціально-педагогічні умови профілактики девіантної поведінки підлітків у діяльності органів внутрішніх справ. Дослідник, керуючись засадами особистісно-орієнтовного, гуманістично-діяльнісного та міжсекторального (міжвідомчого) підходів уточнив зміст поняття «профілактика девіантної поведінки підлітків у діяльності органів внутрішніх справ»; визначив і проаналізував передумови профілактики девіантної поведінки підлітків в діяльності органів внутрішніх справ як сукупність соціальних факторів.

У дослідженні Т. Журавель (2012) [219] уточнено поняття «соціально-педагогічна профілактика»; вперше визначено та обґрунтовано зміст поняття «соціально-педагогічна профілактика ВІЛ-інфекції серед вихованців пенітенціарних установ для неповнолітніх». На основі мультидисциплінарного та міжвідомчого підходів авторкою розроблено та впроваджено Комплексну програму соціально-педагогічної профілактики ВІЛ-інфекції та формування безпечної щодо інфікування ВІЛ-поведінки серед вихованців колоній з використанням інтерактивних методів.

Дисертація О. Мурашкевича (2012) [401] засвідчила, що, незважаючи на наявність значних напрацювань у напрямку попередження вживання психоактивних речовин підлітками, ґрунтовних соціально-педагогічних досліджень, які б обґрунтовували зміст і специфіку такої діяльності в центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді майже немає. Автор визначає зміст дефініції «профілактика вживання ПАР підлітками», вперше обґрунтовує й перевіряє на теоретичному, змістовному й практичному рівнях соціально-педагогічну систему профілактики вживання психоактивних речовин підлітками в діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

О. Поляновська у своєму дослідженні (2012) [466] уточнює зміст понять «профілактика правопорушень», «технологія профілактики правопорушень», розкриває зміст поняття «профілактика правопорушень дітей-сиріт», презентує авторське визначення дефініцій «профілактика правопорушень дітей-сиріт молодшого шкільного віку», «соціально-педагогічні умови профілактики правопорушень». Авторка виділила два основні підходи (освітній і сімейний) до визначення факторів, що формують неправомірну поведінку молодших школярів, на основі яких розробила модель профілактики правопорушень дітей-сиріт молодшого шкільного віку в навчально-виховних закладах інтернатного типу.

Російський дослідник О. Кузьмін здійснив теоретико-методологічний аналіз феномену соціально-культурної профілактики екстремізму в молодіжному середовищі як інноваційного напрямку педагогіки соціально-культурної сфери (2012) [321]. Автор вперше ввів у науковий обіг поняття «соціально-культурна профілактика екстремізму», що в дисертації представлене педагогічною операціоналізацією як інтегративний напрям первинної профілактики, яка реалізується на соціальному та індивідуальному рівнях. У дослідженні обґрунтовано засади соціально-культурного підходу, його принципові відмінності та переваги від кримінологічного підходу до профілактики екстремізму. Розроблена авторська модель технологічної системи соціально-культурної профілактики екстремізму в молодіжному середовищі.

Дослідження В. Терпелюка (2015) [618] розкриває сутність соціально-педагогічної профілактики віктимної поведінки підлітків – учнів загальноосвітніх шкіл. Автор презентував методичне забезпечення для організації комплексної роботи з різними об'єктами профілактики, що представляє певний науковий інтерес у контексті заявленої теми нашого дослідження.

У своєму дослідженні В. Олійник (2017) [432] уперше теоретично обґрунтовує розроблену систему соціально-педагогічної профілактики

жорстокої поведінки учнів основної школи засобами анімаційної діяльності. Презентована система має такі блоки: функціонально-цільовий, суб'єкт-об'єктний, концептуальний, змістово-процесуальний, діагностико-результативний.

Найбільш значимим для нашого дослідження є робота Л. Ковальчук (2010) [288], у якій уперше визначено та теоретично обґрунтовано соціально-педагогічні умови профілактики торгівлі дітьми (проведення послідовної комплексної роботи з дітьми, систематичної інформаційно-просвітницької роботи з батьками, підготовки педагогічних працівників до профілактики торгівлі дітьми, налагодження взаємодії між різними суб'єктами профілактики торгівлі дітьми). Авторкою уточнено соціально-педагогічну сутність поняття «профілактика торгівлі дітьми»; соціально-педагогічні чинники виникнення та поширення явища торгівлі дітьми в контексті порушення прав дітей. Однак, дослідниця розробляла умови профілактики, не торкаючись змістовного наповнення цього поняття, дослідження стосувалось лише дітей, а не всього населення.

Особливу увагу у контексті досліджуваної проблеми викликають монографічні дослідження В. Іващенко [255], який дослідив кримінологічні та кримінально-правові аспекти боротьби з торгівлею жінками та дітьми; здійснив аналіз правової бази, вітчизняного та міжнародного досвіду боротьби з цим негативним явищем та І. Парфанович [447], яка визначила зміст первинної, вторинної та третинної профілактики у відповідності до завдань соціального виховання як сукупності заходів, визначених політикою держави щодо соціалізації особистості.

Загалом, можемо констатувати: проблема профілактики у педагогіці/соціальній педагогіці розглядалася науковцями за певними напрямками, які ми умовно згрупували наступним чином:

1) напрям – *психолого-педагогічний*: профілактика відхилень, соціально-педагогічна профілактика адитивної поведінки, профілактика

девіантної поведінки підлітків, соціально-педагогічна профілактика девіацій соціального здоров'я школяра, профілактика статевих девіацій;

2) напрям – *правовий*: профілактика правопорушень, профілактика правопорушень дітей-сиріт, профілактика правопорушень підлітків, профілактика насильства, соціально-культурна профілактика екстремізму, профілактика торгівлі дітьми;

3) напрям – *медико-соціальний*: профілактична робота з важковиховуваними підлітками, соціально-педагогічна профілактика ВІЛ/СНІДу, соціально-педагогічна профілактика ВІЛ-інфекції серед вихованців пенітенціарних установ для неповнолітніх, профілактика вживання ПАР підлітками.

Отже, завершуючи аналіз наукових праць першого напрямку, можемо зробити висновок, що на вітчизняному та зарубіжному науковому ґрунті проблема профілактики та окремо проблема торгівлі людьми представлені низкою монографічних досліджень, у яких відображені основні ідеї авторів, проаналізованих вище дисертаційних досліджень. Однак, проблема соціальної профілактики торгівлі людьми є не дослідженою. Поняття «соціальна профілактика» не знайшло свого змістового розвитку у наукових доробках цього напрямку, а тому залишається не достатньо розробленим у соціально-педагогічній діяльності. Вагомим є те, що терміни «торгівля дітьми» та «торгівля людьми» увійшли в понятійний апарат соціальної педагогіки.

Другим напрямом є аналіз науково-методичної літератури, присвяченої дослідженню соціальної профілактики торгівлі людьми.

У сучасній науковій літературі достатньо широко вивчають проблеми профілактики соціальних проблем; низка праць представляє певні положення щодо протидії торгівлі людьми, але проблема соціальної профілактики торгівлі людьми залишається нерозробленою в соціально-педагогічній теорії та практиці й досить новою для сучасного наукового дискурсу.

Загалом, здійснений аналіз дозволяє констатувати наступне: низка підручників та навчальних посібників з соціальної педагогіки вітчизняних та зарубіжних авторів розкриває основні ідеї, концептуальні положення профілактики, а саме: (автори / за заг. ред.) М. Галагузова (2000), А. Мудрик (2000), В. Нікітін (2000), С. Архипова (2002), Л. Нікітіна, А. Левко (2003), Р. Овчарова (2004), Л. Мардахаєв (2005), Ю. Василькова (2001, 2006), Т. Алексеєнко, Т. Басюк, О. Безпалько, І. Зверева (2006), І. Богданова (2008), С. Пальчевський (2009), А. Капська (2000, 2006, 2011), Н. Заверико (2011) [21; 41; 62; 221; 334; 360; 399; 416; 429; 444; 573; 576; 577; 579; 580; 582; 583].

Нами встановлено, що С. Архипова, Ю. Василькова, М. Галагузова, А. Левко, Л. Мардахаєв, А. Мудрик, В. Нікітін, Л. Нікітіна, Р. Овчарова профілактику розглядали як вид соціально-педагогічної діяльності щодо девіацій у дітей та усунення негативних явищ у дитячому середовищі. М. Галагузова, у такому контексті, перевагу надає індивідуальній профілактиці. С. Архипова визначає інформаційний, медико-біологічний, соціально-профілактичний підходи до профілактики зазначених проблем.

Т. Алексеєнко, Т. Басюк, О. Безпалько, Н. Заверико, І. Зверева, І. Богданова, С. Пальчевський розкривають загальні положення профілактики. Зважаючи на певну лонгітюдність, А. Капська визначає профілактику у контексті профілактичної роботи.

Як зазначалося попередньо, поняття «соціальна профілактика» вперше було представлено у Законі України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» від 21 червня 2001 р. № 2558-III. Наш науковий пошук засвідчив, що вперше у науковій літературі із соціальної педагогіки на вітчизняному ґрунті окреслили загальні ідеї та змістовне наповнення поняття «соціальна профілактика» М. Євтух та О. Сердюк (2003) [211]. Подальшого розвитку у соціальній педагогіці це поняття набуло у працях О. Безпалько та Т. Журавель (2009, 2013) [26; 577], які розкривають основні теоретичні положення соціальної профілактики та З. Шевців (2012) [684], який у

соціальної профілактиці визначає такі складові: педагогічну та медико-оздоровчу профілактику.

Окремі практичні положення щодо соціальної профілактики негативних явищ представлені у навчальних посібниках та методичних рекомендаціях з методики та технологій роботи соціального педагога (автори) Ю. Василькова (2001), Б. Алмазов, М. Беляєва, Н. Бессонова (2002), Г. Вороніна, П. Шептенко (2002), М. Салтикова-Волкович (2004), Л. Сокольська (2006), Л. Завацька (2008), Г. Голоухова (2010), М. Шакурова, О. Паскаль (2011), П. Гусак, Л. Грицюк (2012) [63; 111; 220; 380; 381; 449; 569; 578; 680; 685]. Однак, зміст поняття, його розвиток авторами представлено фрагментарно. Фактично не відображено зарубіжний досвід соціальної профілактики негативних явищ у роботі соціального педагога. Профілактику розглядають у контексті дезадаптації, девіантних форм та адитивної поведінки дітей.

Особливої уваги, у контексті досліджуваної проблеми, заслуговують роботи Р. Вайноли (2008) [59] та І. Парфанович (2009) [447]. Автори не тільки розкривають основні ідеї, а обґрунтовують теоретичні положення, визначаючи зміст, предмет, мету, основні напрями, цільові групи, стратегії та принципи, форми соціальної профілактики. Особливістю роботи І. Парфанович є те, що вона, фактично, відображає зміст авторського лекційного курсу «Соціальна профілактика» як виду соціально-педагогічної діяльності.

Наша наукова розвідка підтвердила, що соціальна педагогіка в Україні розвивається за двома напрямками: власне соціальна педагогіка та соціальна робота через соціально-педагогічні послуги. За таких обставин, значний теоретичний доробок щодо концептуальних положень соціальної профілактики представлено в підручниках та навчальних посібниках з соціальної роботи та технологій соціальної роботи українських та російських учених (автори/за заг. ред.): О. Холостова (2001), І. Зайнишев (2002), Л. Кузнєцова (2002), В. Альперович, В. Курбатов, П. Циткілов (2003),

О. Безпалько, І. Зверева, Г. Лактіонова (2004), А. Бойко, Н. Бондаренко, О. Брижовата, Т. Семигіна, І. Грига (2004), А. Капська (2000, 2004), В. Шахрай (2006), Л. Тюптя (2008) [320; 586; 587; 588; 589; 590; 591; 619; 620; 621; 638; 680]. Автори переважно розглядають профілактичну діяльність у контексті соціальної діяльності, визначаючи види та рівні профілактики, які, по суті, співпадають з видами соціально-педагогічної профілактики, а інколи ототожнюються та використовуються як синоніми (А. Капська).

Вагома кількість науково-методичної літератури розкриває провідні ідеї протидії/запобігання торгівлі людьми, експлуатації/сексуальної експлуатації, насиллю, трудовій міграції [116; 230; 343; 479; 480; 496; 499; 592; 627; 630; 640; 642; 647] підготовлена фахівцями міжнародних та громадських організацій ОБСЄ, ПРООН, МОМ, Британська Рада, МЖПЦ «Ла Страда – Україна» та ін. Автори здійснюють аналіз теорії та практики НДО та використовують напрацьовані моделі соціальних послуг щодо протидії торгівлі людьми, керуючись теорією прав людини та концепцією допомоги – для самопомоги. У контексті соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ зазначені матеріали містять певну статистичну та методичну цінність.

Певний перелік видань присвячено гендерному аспекту торгівлі людьми, а саме торгівлі жінками [335; 337; 628; 629; 631]. Однак, соціально-педагогічний аспект профілактики не є змістовно розкритим.

Значний доробок представили вітчизняні вчені щодо протидії торгівлі й експлуатації дітей, захисту прав дитини [229; 457; 458; 495; 595; 596; 681; 682]. Проте, соціальну профілактику як вид соціально-педагогічної діяльності щодо усунення зазначених негативних явищ автори не розглядали.

Низка науково-методичних праць та аналітичних довідників висвітлює правові засади протидії торгівлі людьми [22; 202; 325; 326; 497; 498], у т.ч. правові засади профілактики торгівлі людьми в діяльності органів внутрішніх справ.

Зауважимо, незважаючи на значну кількість праць з проблеми торгівлі людьми, саме профілактика цього негативного явища представлена незначною кількістю науково-методичних доробків [121; 261; 494; 501; 502]. Однак, більш глибокий аналіз засвідчив наступне: у переважній більшості практичні напрацювання щодо профілактики торгівлі людьми не мають змістового зв'язку з теоретичними положеннями, напрацьованими попередньо.

Енциклопедично, окремі положення профілактики/соціальної профілактики, торгівлі людьми та пов'язаних з ними понять представлено в енциклопедіях і словниках з соціальної педагогіки та соціальної роботи за редакцією Т. Алексеєнко, М. Головатого, І. Зверєвої, І. Калачової, Я. Каламінського, А. Левко, І. Козубовської, Л. Мардахаєва, І. Миговича, В. Оржеховської [110; 208; 467; 559; 560; 562; 565; 575; 581].

Найбільш вагомим для дослідження зазначеної проблеми, на нашу думку, є навчально-методичний посібник із соціальної профілактики торгівлі людьми за загальною редакцією К. Левченко та І. Трубавіної [584]. Автори роблять акцент на дослідженні соціальної профілактики торгівлі людьми у контексті соціальної роботи, у т.ч. через соціально-педагогічні послуги в системі ЦСССДМ.

Здійснений аналіз засвідчив про певні напрацювання щодо соціальної профілактики торгівлі людьми, що представлені у низці наукових статей Н. Гафізової, Л. Єрохіної, К. Левченко, А. Мусраунової, І. Трубавіної, К. Туганбекової, І. Шваб, О. Швед та ін. [101; 212; 336; 402; 634; 681]. Значна увага авторами приділялася правовому, інституційному механізмам запобігання торгівлі людьми. Однак, зазначена проблема авторами не розглядається у соціально-педагогічному контексті.

Завершуючи аналіз другого напрямку – науково-методична література, присвячена дослідженню соціальної профілактики торгівлі людьми, резюмуємо: поняття «соціальна профілактика» представлено у соціально-педагогічній літературі певним доробком. Розвиток поняття відбувався як в

теорії соціальної педагогіки, так і в соціальній роботі. Проблема торгівлі людьми, хоча і представлена низкою напрацювань, проте існує яскраво виражена потреба в систематизації знань теоретичного та практичного змісту.

Отже, за результатами наукового пошуку, який здійснено відповідно першого – дисертаційні й монографічні дослідження та другого – науково-методична література напрямів, можемо резюмувати наступне: стан розробленості проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми у соціально-педагогічних дослідженнях та науковій літературі у контексті реалізації завдань нашого дослідження потребує глибокого аналізу основних категорій, встановлення між ними взаємозв'язку (спільного та відмінного); визначення власної позиції щодо використання термінології; розробці та презентації авторського бачення методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

За таких обставин, ми ставимо за мету проблему соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій розглядати саме як соціально-педагогічну проблему, уточнюючи її зміст, сутність та практичне наповнення. За умови останнього, вважаємо за необхідне розглянути зміст концепту «торгівля людьми», що представимо у наступному параграфі.

1.2 Наукова інтерпретація концепту «торгівля людьми» як негативного феномену сучасності

Побудова концептуальних положень соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ вимагає уточнення змісту базового понятійного апарату. Необхідно врахувати вимоги, що пред'являються до термінів: об'єктивність, цілісність у системно-функціональному значенні, однозначність (мати чітко окреслені межі); врахування сформованих

традицій, особливостей процесуальної та продуктивної сторони явища; перспективи розвитку поняття, термінологію суміжних наук [679, с. 11].

У науковій літературі «поняття» визначається як певна думка, що відображає предмети та явища дійсності та зв'язки між ними [70, с. 863]. В. Полонський вважає, що термін є своєрідним каталізатором і стрижнем будь-якого наукового пізнання [465, с. 5]. Як ідеалізований образ певного феномена (явища, процесу, об'єкта), що має бути переосмислений за допомогою розумової діяльності людини, поняття фіксується в певній знаковій формі, яку ми подаємо в літературі як визначення поняття, терміна чи категорії.

Побудова тезауруса дослідження має ґрунтуватися на типологічних характеристиках об'єкта дослідження, представляти компонентний склад базових термінів та взаємозв'язки між ними [30]. Іноді базові поняття дослідження ще називають ключовими. Вітчизняний науковець Л. Ващенко вважає особливо важливим трансформувати міждисциплінарні поняття в систему педагогічного знання, що є суттєвим для проблеми нашого дослідження, яка вимагає запозичень категорійно-понятійного апарату філософії, культурології, психології, соціології, етнології тощо [67, с. 38].

У процесі визначення категорійно-понятійного апарату дослідження ми беремо до уваги роботи М. Вікуліної, яка пропонує головними принципами створення понятійно-термінологічного апарату вважати: системність, історизм, інтегративність, повноту та цілісність, контекстність, автономність, надпредметну спрямованість, узгодженість [77].

Соціально-політичні перетворення у країнах перехідного типу економіки, до яких належить і Україна, часто призводять до дегуманізації суспільства – спотворення гуманних установок у соціально-політичній сфері, знецінення реального життя людини, приниження прав, можливостей, інтересів особи; звуження умов, можливостей, які забезпечують розвиток і вдосконалення особи; ослаблення правових і політичних гарантій нормальної життєдіяльності і свобод людини, громадянина. Спад виробництва й

економічну кризу в 1990-х роках переживали більшість країн пострадянського простору. Мільйони людей залишилися не тільки без роботи за спеціальністю, але і без можливості будь-якого іншого заробітку. Через десятиліття ситуація все ще залишається складною. Економічні кризи 2009 року, а також 2014-2018 рр. фактично відтворили ситуацію кінця ХХ ст., змушуючи українців шукати шляхи виживання як у власній країні, так і за її межами. Основні країни призначення (2010 – березень 2018 рр.) та основні країни призначення, динаміка (2010-2017 рр.) за офіційними даними МОМ представлено у дод. А1-А2.

Зауважимо, що відсутність правової обізнаності та захищеності наших громадян, які не мають належного рівня та умов життя, призводить до автоматичного включення їх у ситуації ризику потрапляння в тенета торгівців людьми, нелегальної міграції, наркотрафіку, примусового донорства та ін.

Торгівля людьми – одна з найбільш гострих та резонуючих проблем сучасного світу. Світу, де поряд із відкриттям нанотехнологій, як і тисячі років тому, торгують людьми, викрадають та продають дітей, примушують їх працювати у неможливих умовах. Жертвами сучасних форм рабства в усьому світі щорічно стають мільйони людей. ООН дає неупереджені дані статистики, в яких сказано, що зараз у світі в рабстві знаходиться приблизно 27 мільйонів людей, і ця кількість рабів не тільки безперервно не зменшується, але тільки зростає. Дослідження ООН свідчать, що найкритичніша ситуація в таких державах як Непал, Судан, Об'єднані Арабські Емірати, Індія, Габон, Гаїті. За оцінками Держдепартаменту США, у всьому світі щорічно продається, купується, затримується і транспортується, крім їх волі, близько 4 мільйонів осіб. Міжнародні експерти визначають, що щорічний світовий прибуток від работоргівлі сягає 9,5 мільярда доларів. За оцінками інших експертів, загальний оборот цього ринку сягає 19 млрд. доларів. Основна маса осіб залучених в торгівлю людьми в основному потрапляє на ринок сексуальних послуг [691].

Проблема торгівлі людьми привертає сьогодні все більшу увагу міжнародного та європейського співтовариств. Торгівля людьми, як і нелегальне переправлення мігрантів, становить надзвичайно серйозну гуманітарну, економічну та міграційну проблему, так само як і проблему транснаціональної злочинності, та є однією з найбільш актуальних проблем сучасності. За даними сайту Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентіві України та Міжвідомчого науково-дослідного центру на 2010 р. органами МВС виявлено 189 злочинів відповідно до ст. 149 КК, встановлено та повернуто в Україну 254 постраждалих від торгівлі людьми, в тому числі 21 неповнолітнього [474]. За статистикою МОМ: з січня 2000 р. по березень 2018 р. 14 375 постраждалих осіб отримали комплексну реінтеграційну допомогу, у т.ч. юридичну, медичну, психологічну, фінансову, освітню та інші види допомоги залежно від індивідуальних потреб (див. дод. А6); кількість зареєстрованих злочинів на березень 2018 р. – 113, кількість вироків – 0 (статистику зареєстрованих злочинів та кількість вироків див. дод. А); офіційний статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми (вересень 2012 р. – березень 2018 р.) всього – 538, із них – 66 на березень 2018 р. (див. дод. А7).

Феномен торгівлі людьми не залишає байдужих сучасних дослідників, в роботах яких започатковано розв'язання даної проблеми, а саме, вітчизняних та зарубижних: А. Алексеєва, Н. Ахтирську, О. Бандурку, М. Буряк, Ю. Галустян, М. Дотрідж, Л. Ковальчук, К. Левченко, Б. Лизогуба, О. Наден, А. Орлеана, Е. Пірсон, І. Трубавіну, О. Швед, М. Шруба та ін. [10; 22; 78; 288; 335; 336; 343; 406; 411; 437; 584; 596; 630; 634; 682; 690; 691; 732], які глибоко вивчають дане питання та намагаються знайти шляхи подолання. Однак на вітчизняному ґрунті зазначена проблема не є достатньо вивченою, а тому потребує інформаційного детального дослідження та правового забезпечення.

Складність та багатогранність феномену торгівлі людьми потребує, насамперед, визначення та категоріального аналізу ключових дефініцій окресленої проблеми в правовому, юридичному, соціально-педагогічному полі.

Явище торгівлі людьми, яке існує з давніх часів, пов'язане з товарно-грошовими відносинами. У римському праві цей вид злочину мав назву *plagium* (лат., букв. – викрадення), тобто викрадення вільної людини та продаж її у рабство [564]. У 2000 році Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято Конвенцію проти транснаціональної організованої злочинності та Протокол, що доповнює її, «Про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками й дітьми, і покарання за неї». Протокол є основним сучасним документом, спрямованим на боротьбу з торгівлею людьми. Він містить найповніше визначення цього злочину: «**Торгівля людьми** означає здійснювані з метою експлуатації: вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людей шляхом загрози силою чи її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів чи вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні з рабством, підневільний стан або вилучення органів» [78, с. 27].

Проте, не всі терміни, що застосовуються у визначенні торгівлі людьми, сформульованому ООН, мають однозначне тлумачення, деякі не визначено зовсім. Англійський юридичний термін «*trafficking*» означає нелегальну торгівлю. Отже, цей термін означає торгівлю людьми, яка відбувається незаконними шляхами.

В Україні також до суто юридичних суперечок додаються лінгвістичні, що зумовлюється відсутністю єдиного еквіваленту перекладу сталого та досить поширеного вже англійського терміну «*traffic (trafficking) in persons*

(*women/children*)», що перекладається різними фахівцями та вченими як: «торгівля», «незаконна торгівля» чи «контрабанда» особами (жінками/дітьми)». Усі ці розбіжності зовсім не сприяють розвитку сталих правових термінів на концептуальному і нормативному рівнях. Останнє зумовлює до глибинного наукового та правового аналізу дефініцій, окреслених проблемою торгівлі людьми.

У статті 149 Кримінального кодексу України зазначено «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини:

1. Продаж, інша оплатна передача людини, а так само здійснення стосовно неї будь-якої іншої незаконної угоди, пов'язаної із законним чи незаконним переміщенням за її згодою або без згоди через державний кордон України для подальшого продажу чи іншої передачі іншій особі (особам) з метою сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення в боргову кабалу, усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях, використання у збройних конфліктах, експлуатації її праці» [484].

У науково-практичному коментарі до Закону України «Про протидію торгівлі людьми» сказано: «Торгівля людьми – здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України (2341-14) визнаються злочином» [411, с. 5-6].

Вітчизняні науковці К. Левченко та І. Трубавіна у своїх дослідженнях зазначають, що *торгівля людьми* – це:

«...1) такий продаж людини, коли її покупець отримує над нею всі або майже всі атрибути права власності (работоргівлю);

2) продаж, що призводить до вчинення щодо людини інститутів та звичаїв, тотожних із рабством, таких як: боргова кабала, сімейне рабство тощо;

3) вивезення для продажу або продаж людини за кордоном чи у своїй країні для використання у проституції чи порнобізнесі;

4) продаж дитини для незаконного усиновлення;

5) використання ембріона чи плоду людини з корисливою метою (фактично продаж ембріона чи плоду);

б) продаж людини з метою незаконного вилучення її органів тощо» [584, с. 9].

Із метою виявлення **нових викликів і тенденцій** у сфері протидії торгівлі людьми) на нашу думку, до цього переліку можна додати:

7) насильницьке донорство, тобто застосування примусу чи обману для вилучення крові, органів чи тканин у неповнолітнього або у особи, яка перебувала у безпорадному стані чи була у матеріальній залежності;

8) використання з корисливою метою: сурогатне материнство та репродуктивне материнство, а також торгівля генетичним/біологічним матеріалом (оскільки в Україні до сьогодні відсутнє чітко виписане правове поле цих проблем; наявним є доонтологічний аспект зазначених проблем);

9) піратство (оскільки предметом викрадення, з метою отримання грошей/політичного шантажу, є людина);

10) здирництво (хабарі, оскільки зловживання владою, з метою отримання грошей/подарунків, призводить до опосередкованої експлуатації однією особою іншу);

11) кіберзлочинність (кібербулінг та кібергрумінг, у зв'язку з надшвидким розвитком ІКТ та віртуальних технологій).

У контексті досліджуваної проблеми ґрунтовними є міркування І. Трубавіної, яка торгівлю людьми розглядає як:

«...1. Із правового підходу – злочин, який карається згідно чинному законодавству в Україні і світі, який виявляється у порушенні прав людей –

а) прав людини першого покоління – яким людина користується сама – права на життя, на свободу, на здоров'я, на гідні умови життя, на творчість, на працю; б) прав людини другого покоління – якими вона користується в спільноті – громаді, сім'ї, суспільстві – наприклад, право на сім'ю, народження виховання дітей, на мир тощо. Таким чином, порушення прав однієї людини відбивається на інших членах родини і порушує їх права також.

2. Із виховного підходу – як порушення моральних норм суспільства – «не вкради» перш за все – життя, долю, здоров'я, свободу людини, порушення світових моральних цінностей – добра, життя, свободи тощо, задля швидкого збагачення, що свідчать про нераціональність потреб, прогалини трудового і економічного виховання. Отже, торгівля людьми – наслідок невихованості людини.

3. Із психологічного підходу – як вияв внутрішньої позиції злочинця, ставлення до людей – для нього всі люди – об'єкти задоволення його потреб, що свідчить про неадекватність самооцінки, відсутність релігійного світогляду, соціальну безвідповідальність.

4. Із соціально-педагогічного підходу – як результат неуспішної соціалізації людини, відсутність життєвих умінь будувати стосунки на повазі до прав людини, вміння ними користуватися у повсякденному житті, знаходити своє місце в світі, не порушуючи прав, інтересів інших людей.

5. Із макросоціологічного підходу – як суспільство, яке своїм укладом створює умови для існування такого злочину, який є надприбутковим у порівнянні з іншими злочинами і працею.

6. Із політичного підходу – як відсутність дієвої правової і соціальної політики, яка сприяє поширенню цього злочину, відсутність умов для осуду і дієвого покарання за злочин» [634, с. 89-90]. За таких обставин, предметом торгівлі людьми може бути будь-яка особа незалежно від статі, віку, національності, расової приналежності, віросповідання, соціального статусу, економічного забезпечення.

За міркуваннями О. Бандурки: «Переважно, жертвами даних злочинів стають дівчата та молоді жінки... Прибутки в багато разів переважають витрати на «вербування» та транспортування. Соціальна нерівність чоловіків і жінок: патріархальні установки у суспільстві, дискримінація на роботі, жорстоке поводження роблять жінок більш уразливими, а бажання вийти із замкненого кола і добути своє «місце під сонцем» спонукає їх шукати його навіть за кордоном, ризикуючи і своєю свободою, і навіть життям.

Незнання мови, відсутність грошей і документів, боязнь поліції та інших представників влади, недостатність інформації, статус нелегальної іммігрантки чи порушниці імміграційних норм, страх, сором і ізоляція підсилюють залежність жертви від своєї хазяїв» [498, с. 10].

У роботі В. Оржеховської зазначено: «*Торгівля жінками* – вербування та нелегальне перевезення молодих дівчат (навіть неповнолітніх) та жінок в межах однієї держави або за кордон шляхом погроз, обману, насилля з метою залучення до низькооплачуваної роботи. При вивозі дівчат широко застосовуються зловживання повноваженнями, боргова залежність, різні форми залякування, об'яви, обдурювання, контракти про працевлаштування за кордоном, шлюбні об'яви та контракти, що не відповідають реаліям життя. Вивозять дівчат як майбутніх наречених для роботи хатніми робітницями, офіціантками, секретарками, для догляду за дітьми, танцівницями, фото-моделями, що часто обертається для них роботою у секс-бізнесі. Здійснюють таку роботу агенти-звідники, сутенери, власники будинків розпусти, їх клієнти та ін. *Торгівля жінками* – кричуще порушення прав жінки» [562, с. 180].

Доречно зауважити, що дедалі жахливіших масштабів набуває торгівля дітьми. За даними ЮНІСЕФ, до цієї галузі нелегального бізнесу щорічно залучено 1,2 мільйона дітей, які зазнають трудової та сексуальної експлуатації [89]. На підтвердження цієї інформації виступають дані дослідження «Запобігання торгівлі дітьми з метою їх використання для примусової праці та сексуальної експлуатації в Україні», ініційованого в

2003 році Міжнародною організацією праці та Програмою викорінення найгірших форм дитячої праці, у якому зазначається, що більшість дітей, які страждають від торгівлі людьми, віком від 13 до 18 років. Хоча, за даними неурядових організацій, від цього злочину нерідко потерпають і діти, віком від 3 до 10 років. Більшість потерпілих – дівчатка, яких використовують у секс-бізнесі, проте випадки використання хлопчиків із метою сексуальної експлуатації, як дешевої робочої сили та наркокур'єрів також не рідкість [627, с. 56]. Поширеним є в Україні дитяче жебрацтво.

За міркуваннями Л. Ковальчук, К. Левченко, Е. Пірсон, О. Удалової та інших вітчизняних і зарубіжних дослідників, торгівля дітьми розглядається, насамперед, як порушення прав дитини [596]. «Торгівля дітьми – вербування, перевезення, передача, приховування або одержання дитини з метою її подальшої експлуатації будь-якими засобами» [562, с. 180]. Зауважимо, міжнародні експерти відзначають, що існують випадки усиновлення дітей (особливо іноземними громадянами) з метою подальшого продажу чи експлуатації дитини. Однак, відслідкувати таке явище в Україні вкрай складно, оскільки існують статті 226-227 Сімейного кодексу України, які гарантують право на всиновлення та статті 228-231, які доповнюють і забезпечують таємницю всиновлення [478].

У проекті Державного стандарту якості соціальних послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми, зазначено, що: «Експлуатація особи – всі форми сексуальної експлуатації, використання особи для виготовлення порнографічних матеріалів; примусова праця або примусове надання послуг; рабство або звичаї, подібні до рабства; підневільний стан; залучення в боргову кабалу; вилучення органів; проведення дослідів над людиною без її згоди; усиновлення (удочеріння) з метою наживи; примусова вагітність; втягнення у злочинну діяльність; використання у збройних конфліктах» [602, с. 9].

«Дитяча експлуатація – жорстоке ставлення до дитини або необґрунтоване використання дітей для комерційних та промислових цілей.

До дитячої експлуатації відносять: сексуальну експлуатацію дітей для особистого задоволення або отримання грошового прибутку; нічна робота; прийом на роботу дітей, які за віком повинні проходити початкове навчання; робота у небезпечних та шкідливих для здоров'я умовах; робота, пов'язана з розповсюдженням та виробництвом заборонених ліків; торгівля дітьми; робота, пов'язана з принижуючим і жорстоким поведінням. Довгостроковою програмою ООН є знищення всіх форм дитячої експлуатації» [562, с. 53].

У Протоколі, що доповнює Конвенцію проти транснаціональної організованої злочинності зазначено, що терміни «експлуатація проституції інших осіб» і «сексуальна експлуатація» – єдині терміни у визначенні торгівлі людьми, які спеціально не визначено у Протоколі й залишено на розгляд країн, що приєдналися до документа; не визначено їх і в міжнародному законодавстві [78, с. 41-42].

За міркуваннями автора фемінологічного словника О. Піщулиної: «*Проституція* – сексуальне обслуговування за плату» [462, с. 183]; ...торгівля своїм тілом з метою здобуття засобів для існування, професійне задоволення сексуальних потреб за винагороду [562, с. 142]. «Зазвичай припускає добровільне надання послуг. У контексті проблеми торгівлі людьми використання терміна «проституція» є некоректним, оскільки не відображає моменту примусу до сексуальних стосунків, насильства та порушення прав людини. Матеріальна винагорода за надані послуги існує, але самі жертви працюють примусово, тобто експлуатуються, а оплату за їх роботу одержує сутенер. Отже, правильніше вживати термін «сексуальна експлуатація» або «примусова/насильницька проституція» [78, с. 115]. В. Оржеховська зазначає [562, с. 142], що соціальна небезпечність проституції – залучення до неї неповнолітніх, створення основи для злочинності та правопорушень, джерело порнографії, наркоманії, побутового пияцтва, ВІЛ/СНІДу. Ця проблема переважно молодіжна, жіноча.

«Сексуальна експлуатація – втягнення особи в заняття проституцією, або надання інших сексуальних послуг, або використання особи для виготовлення порнографічних матеріалів шляхом погрози силою чи іншою формою примусу, викрадення, обману, зловживання довірою, використання службового становища або зловживання вразливим станом, або шляхом підкупу у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу» [602, с. 10]. Зауважимо, що термін «сексуальна експлуатація» імпліцитно ширший за своїм значенням і може вживатися тоді, коли мова йде про примус людини до дій, описаних вище.

«Комерційна сексуальна експлуатація дітей (КСЕД) – сексуальну експлуатацію дитини дорослою особою за винагороду готівкою чи натурою, надану безпосередньо дитині або третій особі чи особам. Існує три основні та взаємопов'язані форми(КСЕД): проституція, порнографія і торгівля дитиною з метою сексуальної експлуатації. Інші форми сексуальної експлуатації дітей включають дитячий секс-туризм, ранні і примусові шлюби» [562, с. 82].

«Дитяча проституція – використання дитини у сексуальних діях, за що дитина отримує платню чи іншу винагороду.

Дитячий сексуальний туризм – використання дітей для сексуальних стосунків з іноземними туристами. Міжнародна організація ЕКПАТ визначає дитячий сексуальний туризм як сексуальну експлуатацію дитини чоловіком чи жінкою, які подорожують з однієї країни до іншої, зазвичай з більш розвиненої до менш розвиненої, для вступу у сексуальні зносини з дитиною» [89, с. 109].

«Порнографія – натуралістичне, непристойне зображення статевого життя в живописі, літературі, кіно, фотографії тощо; твори, що містять таке зображення» [70, с. 881].

«Дитяча порнографія–фотографії, негативи, слайди, журнали, книги, малюнки, фільми, відеозаписи, комп'ютерна інформація і таке інше, де демонструються з сексуальними намірами оголені діти чи діти, що беруть участь в сексуальних діях. Основним міжнародним документом, що захищає

права дітей у цьому випадку, є Факультативний Протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, який визначає *дитячу порнографію* як: «Будь-яке зображення будь-якими засобами дитини, яка здійснює реальні або змодельовані відверто сексуальні дії, або будь-яке зображення статевих органів дитини, головним чином, в сексуальних цілях» [89, с. 108].

Термін «*рабство*» визначено у статті 1.1 Конвенції ООН про рабство (1926 р.) таким чином: «Під рабством мають на увазі становище або стан особи, щодо якої здійснюються деякі або всі повноваження, властиві праву власності».

«*Звичаї, подібні до рабства*» описано у статті 1 Додаткової конвенції ООН про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, подібних до рабства (1956 р.). До інститутів і звичаїв, подібних до рабства, Конвенція відносить:

а) боргову кабалу, тобто становище або стан, що виникає внаслідок застави боржником на забезпечення боргу своєї особистої праці або праці залежної від нього особи, якщо відповідним чином обумовлена цінність виконуваної роботи не зараховується на сплатення боргу або якщо тривалість цієї роботи не обмежено і характер її не визначено;

б) кріпосний стан, тобто таке користування землею, при якому користувач зобов'язаний за законом, звичаєм або угодою жити й працювати на землі, що належить іншій особі, і виконувати певну роботу для такої іншої особи за винагороду або без такої та не може змінити цей стан;

в) будь-який інститут або звичай, згідно з якими:

I) жінку обіцяють видати або видають заміж, без права відмови з її боку, її батьки, опікун, родина або будь-яка інша особа чи група осіб за винагороду грішми або натурою;

II) чоловік жінки, його родина чи його клан має право передати її іншій особі за винагороду або іншим способом;

III) жінка після смерті чоловіка передається у спадщину іншій особі;

г) будь-який інститут або звичай, згідно з якими дитина або підліток, молодший від 18 років, передається одним або обома батьками чи своїм опікуном іншій особі за винагороду або без такої з метою експлуатації цієї дитини або підлітка чи його праці.

У міжнародному праві відсутнє визначення підневільного стану, проте вважається, що вищезазначені практики є формами підневільного стану [78, с. 41-42; 261, с. 72; 602, с. 10; 728].

У проєкті Державного стандарту якості соціальних послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми, визначено: *«Підневільний стан – поєднання умов праці та/або зобов'язання працювати чи надавати послуги, яких особа не може уникнути або які вона не може змінити»* [602, с. 9]. *«Підневільна праця – праця, яку виконує працівник в умовах залежності, яка виникає з економічних причин. Найчастіше, це – заборгованість через позику або виданий аванс. Коли причиною залежності є борг, працівник або особи, що перебувають у нього на утриманні (або його спадкоємці), опиняються пов'язаними з конкретним кредитором на певний або невизначений період часу, поки не виплачено борг»* [89, с. 114-115; 564].

«Примус (в контексті торгівлі людьми) – фізичне чи психологічне насильство, боргова кабала, шантаж, погрози і приниження, які використовуються для того, щоб змусити жертв торгівлі людьми виконувати ту чи іншу роботу та/або надавати сексуальні послуги» [89, с. 116]. Термін *«примусова праця»* визначено у статті 2.1 Конвенції № 29 Міжнародної організації праці про примусову чи обов'язкову працю (1930 р.) таким чином: *«Відповідно до Конвенції термін «примусова або обов'язкова праця» означає будь-яку роботу чи службу, що її вимагають від якої-небудь особи під загрозою якогось покарання і для якої ця особа не запропонувала добровільно своїх послуг»* [735]. *«Примусова праця (в контексті торгівлі людьми) – поширена форма торгівлі людьми, коли людей і в тому числі дітей змушують працювати в рабських умовах у сільськогосподарському й промисловому секторах, у домашньому господарстві, на будівництві, у сфері*

обслуговування. При цьому, як правило, у них вилучені паспорти та інші документи, вони працюють під вартою, їхній робочий день ненормований (часто до 18-20 годин на добу), заробітна плата не виплачується або виплачується частково, умови проживання і харчування не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, під час праці існує ризик для життя та здоров'я» [89, с. 116].

Окрім вище зазначеного, найпоширенішими дефініціями, що вживаються стосовно торгівлі людьми, є: «вербування», «шантаж», «шахрайство», «кабала/боргова кабала», «насильство», «торгівля людськими органами» тощо. Для розуміння спектру поняття «торгівля людьми» розглянемо зазначені дефініції.

«Вербування – запрошення на безоплатній, найм, набір, залучення або втягнення будь-яким, в тому числі протиправним способом у будь-який вид діяльності чи будь-якої організації, втому числі протиправної» [602, с. 8; 737].

«Шантаж» (франц. – вимагання) – погроза розголошення компрометуючих відомостей про особу. Ці відомості можуть відповідати дійсності або бути наклепницькими. Шантажист, як правило, має на меті певну матеріальну, політичну або іншу вигоду. Термін «шантаж» уперше вжитий на поч. 19 століття Ф. Е. Відоком. У чинному українському кримінальному законодавстві термін не використовується. Різновидом шантажу за ст. 189 КК України є вимагання (рекет) [564].

«Шахрайство» (польс. – крутіїство, від нім. – спекулювати, гендлювати, з давньоєвр. – займатися ремеслом мандрівного торговця) – злочин проти власності, який полягає у заволодінні чужим майном або придбанні права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. Відповідальність за шахрайство передбачена ст. 190 КК України.

Особливістю предмета шахрайства як злочину проти власності є те, що ним може бути як чуже майно, так і право на таке майно. Об'єктивна сторона шахрайства полягає у заволодінні майном або придбанні права на майно

шляхом обману чи зловживання довірою. Суб'єктивна сторона шахрайства характеризується прямим умислом і корисливим мотивом. Унаслідок шахрайських дій потерпілий – власник, володілець, особа, у віданні або під охороною якої знаходиться майно, добровільно передає майно або право на майно винній особі [564; 737].

«Кабала» – повна залежність; гніт, поневолення [70, с. 408] боргове зобов'язання, що призводить до особистої залежності боржника від позикодавця. Юридична енциклопедія визначає: «Кабала (араб. – угода, зобов'язання) – тяжка форма особистої залежності, як правило, пов'язана з позикою» [737]. На часі, в Україні розповсюдженими є організації та фізичні особи, що кредитують населення, проте не мають відповідних документів на здійснення фінансової діяльності. Умови такого кредитування найчастіше призводять до боргової кабали позичальника.

«Насильство» – умисний фізичний чи психічний вплив однієї особи на іншу, проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду, або містить у собі загрозу заподіяння зазначеної шкоди зі злочинною метою. Такий вплив на особу здійснюється вчиненням певних умисних діянь [564]. Як правило, насильство вчиняється діями, що є активною поведінкою особи. Однак відомі випадки вчинення насильства і шляхом пасивної поведінки. Наприклад, насильник тривалий час не дає їжі малолітній дитині або особі, яка перебуває у безпорадному стані, вчиняючи в такий спосіб умисне вбивство. Особа, яка вчиняє насильницькі діяння, усвідомлює їх характер, передбачає наслідки цих діянь і бажає або свідомо допускає їх настання. За формою вияву насильство поділяється на фізичне та психічне й може бути правомірним (необхідна оборона, затримання злочинця, крайня необхідність, виконання службового обов'язку та ін.) або протиправним, злочинним, зокрема, при вчиненні таких злочинів, як бандитизм, розбій, умисне вбивство, умисне заподіяння тілесних ушкоджень, зґвалтування, грабїж, вимагання (рекєт).

Вважаємо за необхідне окреслити понятійний апарат щодо **нових викликів** у проблемі торгівлі людьми, а саме: насильницьке донорство, використання з корисливою метою: сурогатне материнство та репродуктивне материнство, а також торгівля генетичним/біологічним матеріалом, піратство, здирництво, кіберзлочинність.

Кримінально-правове поле насильницького донорства та трансплантації органів і тканин людини представлено у наукових дослідженнях зарубіжних Х. Де Діос Віал Корреа, Е. Згречча, Ф. Бах та вітчизняних учених О. Сапронова, І. Сенюти, Г. Чеботарьової та ін. [453; 536; 537; 542; 669].

Одним із перших в Україні є дисертаційне дослідження Г. Чеботарьової щодо кримінально-правових проблем трансплантації органів і тканин людини та донорства крові [669]. Авторкою проведено комплексне наукове дослідження проблем кримінально-правової теорії і практики протидії злочинам у сфері трансплантації і донорства крові; дана оцінка кримінально-правового забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина в сфері трансплантації і донорства крові в Україні. Дослідницею проаналізовано кримінально-правові аспекти діяльності, здійснюваної в сфері трансплантації і донорства крові; виділені найбільш значимі проблеми захисту прав реципієнта і донора. Обґрунтовані пропозиції щодо кваліфікації злочинів у сфері трансплантації і донорства крові і внесені пропозиції щодо удосконалення кримінально-правових норм, які установлюють відповідальність за злочини в сфері медичної діяльності. Однак, зауважимо, що у контексті проблеми торгівлі людьми трансплантація органів і тканин людини та донорства крові Г. Чеботарьовою не розглядалася.

І. Сенюта у своїй роботі, щодо законодавчого забезпечення донорства в Україні [542] зазначає, що насильницьке донорство, тобто застосування примусу чи обману для вилучення крові у неповнолітнього або у особи, яка перебувала у безпорадному стані чи була у матеріальній залежності від винного, кваліфікується за ч. 2 ст. 144 КК. За ч. 3 ст. 144 КК кваліфікується

насильницьке донорство, вчинене за попередньою змовою групою осіб або з метою продажу крові. З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 144, полягає в насильницькому або шляхом обману вилученні крові у людини з метою використання її як донора. Насильство може бути фізичним (наприклад, побої, зв'язування та ін.) або психічним (загроза побити тощо). Обман – це будь-які дії, що вводять особу в оману для використання її як донора. У частині 2 ст. 144 встановлена відповідальність за ті самі дії, вчинені щодо неповнолітнього або особи, яка перебувала в безпорадному стані чи в матеріальній залежності від винного, а в ч. 3 – за вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб або з метою продажу. Суб'єктивна сторона цього злочину – лише прями́й умисел, що поєднаний з метою використати потерпілого як донора; при вилученні крові для продажу – обов'язковий корисливий мотив. Суб'єкт злочину – медичний працівник, який здійснює вилучення крові, а за частинами 2 і 3 ст. 144 – й інші особи.

«Насильницьке донорство (у контексті торгівлі людьми) – незаконний примус до вилучення органів і/або тканин для їх подальшої трансплантації шляхом застосування фізичного насильства або погрози його застосування; а також свідомий обман жертв і вилучення у них органів і/або тканин для їх подальшої трансплантації під час «операції», яка була непотрібна [89, с. 113-114; 737].

«Торгівля людськими органами (у контексті торгівлі людьми) – незаконне вилучення біологічних матеріалів у людини, незаконна трансплантація та «чорний ринок» людських органів. Для злочинців найприйнятнішою буває схема, коли донор (найкраще мігрант, який нелегально перебуває в країні) доставлений до місця здійснення трансплантації живим. Саме тому українські заробітчани іноді стають жертвами незаконних операцій по вилученню людських органів [89, с. 118].

У коментарі до ст. 143 «Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини» КК України зазначено: під *органами* розуміються частини організму людини, що мають певну будову і

спеціальне призначення (орган зору, серце, легені, печінка, нирки, підшлункова залоза з 12-палою кишкою, селезінка тощо), а під тканинами – речовини, що являють собою систему переважно однорідних клітин – м'які тканини (тверда мозкова оболонка, перикард), тканини опорно-рухового апарату (сухожилки м'язів, фрагменти ребер, колінний і плечовий суглоби тощо), артеріальні і венозні судини, клапани серця, аорти та інших великих судин, інші тканини (кістковий мозок, шкіра, зуби, трахея тощо). Питання про те, чи здатні вилучені тканини регенеруватися (відновлюватися), може мати значення тільки для призначення покарання. Об'єктивна сторона злочину може проявитися у таких формах: 1) порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ч. 1 ст. 143); 2) вилучення у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин (ч. 2 ст. 143); 3) незаконна торгівля органами або тканинами людини (ч. 4 ст. 143); 4) участь у транснаціональних організаціях, які займаються: а) вилученням у людини шляхом примушування або обману її органів чи тканин з метою їх трансплантації або б) незаконною торгівлею органами або тканинами людини (ч. 5 ст. 143) [292].

Під *трансплантацією* розуміється спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці реципієнту (особі, для лікування якої застосовується трансплантація) органа або іншого анатомічного матеріалу, взятих у людини. Трансплантація здійснюється із порушенням встановленого законом порядку у разі недотримання хоча б однієї з таких умов: 1) існує письмова згода об'єктивно поінформованих донора (якщо донором є жива людина) і реципієнта та батьків чи інших законних представників реципієнта, якщо ним є особа віком від 15 до 18 років (щодо реципієнта віком до 15 років трансплантація здійснюється за згодою його законних представників). Ця умова не є обов'язковою лише у невідкладних випадках, коли існує реальна загроза життю реципієнта; 2) є наявними медичні показання (бажаних результатів не може дати використання інших, крім трансплантації, засобів і методів для підтримання життя, відновлення або поліпшення здоров'я

хворого), встановлені консилиумом лікарів відповідного закладу охорони здоров'я чи наукової установи; 3) завдана при трансплантації шкода донору є меншою, ніж та, що загрожувала реципієнту [737].

Незаконними є також: а) трансплантація будь-яких органів і тканин, крім тих, що дозволені до трансплантації МОЗ; б) проведення трансплантації закладами охорони здоров'я чи науковими установами, які не мають право її проводити; в) взяття органів і тканин у таких категорій живих осіб, як неповнолітні, недієздатні, ув'язнені, особи, які страждають на тяжкі психічні розлади, мають захворювання, що можуть передатися реципієнту або зашкодити його здоров'ю, особи, які раніше вже надали орган або частину органа для трансплантації; г) взяття у живого донора іншого гомотрансплантату, крім одного із парних органів або частини органа чи частини тканини; д) інше порушення встановленого порядку трансплантації.

Під *вилученням* у людини органів чи тканин розуміється процес хірургічного або іншого втручання в організм людини і позбавлення належного їй органа чи тканини. Наявність родинних генетичних зв'язків між донором і реципієнтом не має значення для кваліфікації цього злочину.

Торгівля органами або тканинами людини означає укладання угод, що передбачають їх купівлю-продаж, у т.ч. зовнішньоторговельних. Згідно з законодавством України, укладання таких угод є незаконним у всіх випадках, крім випадків купівлі-продажу кісткового мозку [292].

До транснаціональних організацій у ч. 5 ст. 143 належать організації, які систематично займаються вилученням у людей шляхом примушування або обману їх органів чи тканин з метою їх трансплантації реципієнтам, які перебувають в інших країнах, та/або міжнародною незаконною торгівлею органами чи тканинами живих чи померлих людей. Заборона розглядати людське тіло і його частини як предмет комерційних операцій є всесвітньо визнаним принципом трансплантації органів і тканин людини, але незаконність стосовно торгівлі вказаними предметами у разі вчинення цих

діянь на території України визначається відповідно до законодавства України [564; 737].

Зауважимо, що окрім органів та тканин, на часі, розповсюдженими є також торгівля генетичним/біологічним матеріалом та пов'язане із цим репродуктивне і сурогатне материнство.

Однак, в українському законодавстві фактично відсутні статті, що визначають та окреслюють поле взаємодії поняття *«генетичний/біологічний матеріал»* і *«репродуктивне материнство»*. Поширення актів торгівлі генетичним/біологічним матеріалом сприяє велика кількість центрів репродуктивного материнства, які не мають відповідних ліцензій та фахівців із належним рівнем професійної підготовки. З боку держави відсутній контроль за забором та умовами збереження генетичного/біологічного матеріалу. Відсутнє також чітке законодавство щодо регулювання правових відносин реципієнта і донора біологічного матеріалу. На часі, в Україні, фактично відсутні офіційні дані про наслідки порушень щодо реалізації репродуктивного материнства.

«Сурогатне материнство» – допоміжна репродуктивна технологія, за умов застосування якої жінка добровільно дає згоду завагітніти і народити біологічно чужу їй дитину, яка буде передана на виховання іншим особам – генетичним батькам. Вони і будуть юридично вважатися батьками даної дитини, не дивлячись на те, що його виносила і народила сурогатна мати. Найбільш точним формулюванням дефініції *«сурогатна мати»* вважають формулювання, прийняте Всесвітньою організацією охорони здоров'я у 2001 р.: *«Гестаційний кур'єр: жінка, у якої вагітність настала в результаті запліднення ооцитів, що належать третій стороні, сперматозоїдами, що належать третій стороні. Вона виношує вагітність за умови чи договором, що батьками народженої дитини будуть одна чи обидві особи, чії гамети використовувалися для запліднення»* [512].

Оскільки торгівля генетичним/біологічним матеріалом та пов'язане із цим репродуктивне і сурогатне материнство, на часі, мають велике коло

спірних правових, соціальних, матеріальних, духовних аспектів, вважаємо, що більш детальне вивчення цієї проблеми може бути предметом окремого дослідження.

За умов розпаду СРСР велика кількість фахівців, що були зайняті у системі військового та цивільного судноплавства, залишилися у невизначеному становищі. Багато людей намагаються справитися із ситуацією, наймаючись на роботу в іноземні компанії. Проте, окрім ризику потрапити до рук роботодавців-шахраїв (як приклад, естонський сухогруз «Немо» з українськими моряками на борту), люди часто стають заручниками піратів (злочинних угруповань, що діють, в основному, у нейтральних водах світового океану), перетворюючись на живий товар.

«Піратство – промисел, заняття піратів; морський розбій [70, с. 789] (лат. pirata, грец. букв. – той, що нападає; розбійник, від – спроба, замах) – за міжнародним правом незаконне захоплення, пограбування або затоплення торгових чи цивільних суден, здійснювані у відкритому морі приватними чи державними суднами. До піратства прирівнюється напад під час війни кораблів, підводних човнів чи військ, літаків на торгові судна нейтральних країн. Піратські дії є порушенням принципів свободи відкритого моря і свободи судноплавства. Питання боротьби з піратством регулюються Женевською конвенцією про відкрите море 1958 р. та Конвенцією ООН по морському праву 1982 р. У наш час до піратства вдаються злочинні, в т. ч. терористичні угруповання. За нормами міжнародного права будь-яка держава у відкритому морі чи іншому місці поза юрисдикцією прибережних держав може захопити судно, заарештувати піратів і вилучити майно, що знаходиться на їхньому судні. Відповідальність піратів визначається за законами держави, що заарештувала їх. Захоплення судна за вчинення піратських дій можуть здійснювати військові кораблі або військові літальні апарати, а також спеціальні судна чи літальні апарати, призначені для відповідної мети. Вони повинні мати чіткі зовнішні ознаки їх спеціального призначення [564].

Великою проблемою є те, що коли раніше пірати нападали на судна з метою вилучення товару, то на сьогодні спостерігається стійка тенденція до захоплення людей, особливо, європейців. На кінець 2011 р. сомалійські пірати утримували в полоні більше 40 суден та близько 500 осіб. Загалом, за останні десять років, сомалійськими піратами було викрадено близько 60 українських суден і близько 200 моряків на часі перебувають у полоні [257]. Знаючи стійку позицію світової спільноти щодо цінності людського життя, піратів, перш за все, цікавить викуп за утриманих заручників, який сягає мільйонів доларів США (прикладом може слугувати захоплення українських суден «Наїна», «Етель», італійських суден «Енріко Леволі» та «Монте Крісто» з українськими моряками на борту). Злочинні угруповання піратів призводять до колосальних збитків, що зазнають держави, які викупувають своїх громадян. Ризики полягають і в тому, що жорстокі дії, примусова праця, відсутність належних умов і медичного обслуговування призводять до загибелі людей.

Здирництво. Вимагання (за назвою статті КК; український аналог: *здирництво, здирство*) згідно з ч. 1 ст. 189 КК України – це вимога передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці [553; 737]. Важливо зауважити, що наявними є випадки, коли внаслідок здирництва заручниками злочинців стають діти, люди похилого віку, вагітні жінки. Мають місце також летальні випадки стосовно жертв здирництва. За таких обставин можна констатувати, що здирництво є опосередкованою формою торгівлі/експлуатації людей.

Кіберзлочинність. У зв'язку із глобалізацією віртуального простору обумовлюється можливість перенесення злочинних дій, пов'язаних із проблемою торгівлі людьми, у всесвітню Мережу. У тих випадках, коли у

віртуальному (кібер) просторі здійснюються певні дії, які несуть суспільну небезпеку, можна говорити про кіберзлочинність. Кіберзлочинність включає в себе сукупність передбачених кримінальним законодавством злочинів, які посягають на інформаційну інфраструктуру, інформацію, а також здійснюваних по відношенню до інших об'єктів у кіберпросторі чи з використанням його можливостей [707; 717]. У Повідомленні Європейської Комісії «На шляху до спільної політики по боротьбі з кіберзлочинністю» 2007 р. [708] кіберзлочинність визначається як комплексне поняття, яке включає як традиційні категорії кримінальних дій (шахрайство, хакерство та інш.) так і нові (кібербулінг, кібергрумінг та інш.) Останні обумовлені тенденцією глобалізації віртуального простору (насамперед, соціальних мереж) об'єктом деструктивних дій, у якому все частіше стає саме людина. Найбільшу небезпеку такі дії представляють для дітей.

Кібербулінг (анг. *cyberbullying*) – залякування і цькування користувачів мережі Інтернет шляхом направлення адресату відповідних текстів, зображень, звукових файлів із погрозами, приниженнями і т.д. за даними дослідження EUKidsOnlineII (2010 р.) 6% дітей у віці 9-16 років зіткнулися з фактами боулінга в Інтернеті. У більш ранньому дослідженні EUKidsOnline (2006-2009 р.р.) агрегований показник наражання підлітків агресивній поведінці в Мережі, включно: залякування, напади, скрите переслідування тощо, склав 18 %.

Кібергрумінг (анг. *cybergrooming / childgrooming*) характеризує використання мережі Інтернет злочинцями для розшуку дітей, встановлення довірливих контактів з метою подальшого вступу з ними в статеві стосунки чи здійснення по відношенню до них інших дій сексуального характеру. Останнє кваліфікується як кіберзлочин. Метою зловмисників є особиста зустріч з подальшим: фізичним нападом, сексуальним насиллям, знущанням та інш. Окрім двох форм названого деструктивного впливу в дослідженні EUKidsOnline вирізняють також інші он-лайн ризики, а саме: відслідковування/використання персональних даних, отримання небажаних

сексуальних коментарів, порад із причинення собі шкоди, небажані зустрічі із незнайомцями [707; 726]. Детальне дослідження проблеми кіберзлочинності, загроз та небезпек, що зумовлюють потрапляння у ситуацію торгівлі людьми, представимо у Розділі II.

За міркуваннями К. Левченко та І. Шваб: «*Особа, потерпіла від торгівлі людьми*, – це людина, яку завербували, транспортували, купили, продали, передали і яка є отриманою з метою примусу до проституції, використання у порнобізнесі, примушення до праці або надання послуг, вилучення органів та втягнення у злочинну діяльність шляхом обману, погроз, шантажу, фізичної розправи, боргової кабали, зловживання службовим становищем незалежно від того, перетинала ця особа кордон чи ні» [336]. Вітчизняні дослідники Р. Безпальча, М. Григоріна, Г. Когут зазначають: «*Потерпілі від торгівлі людьми*» – особи, які потерпіли від трудової чи сексуальної експлуатації за кордоном, що відповідають ряду ознак (ознака може бути одна чи в комплексі):

- коли була рабська чи примусова праця за кордоном;
- коли було сексуальне використання;
- коли був продаж у власність іншій особі;
- коли було фізичне насильство;
- коли було фізичне ув'язнення на робочому місці;
- коли був психологічний примус – наказ працювати, підкріплений реальною погрозою покарання (в тому числі видача органам влади та депортація);
- коли була штучно створена заборгованість;
- коли був обман або неправдиві обіцянки щодо типу та умов праці;
- коли було утримання або невиплата заробітної плати;
- коли було вилучення особистих документів або інших цінних речей;
- коли без згоди було переведено на іншу роботу в тяжчих умовах;
- коли позбавляли можливості вільного пересування країною;
- коли позбавляли можливості звільнитися і працевлаштуватися в іншому місці;

- коли не було можливості спілкуватися з близькими;
- коли було відчуження від спільноти та громадського життя [89, с. 115].

Однак, вважаємо за необхідне зауважити, що такі міркування не повністю окреслюють коло питань, пов'язаних із проблемою торгівлі людьми, а саме: жебрацтво, шантаж, насильницьке донорство, сурогатне/репродуктивне материнство, піратство тощо.

У проекті «Стандарти соціальних послуг у сфері протидії торгівлі людьми» термін *«особа, потерпіла від торгівлі людьми»* відсутній. Натомість пропонується: *«Особа, яка постраждала від торгівлі людьми – будь-яка людина, яка стала об'єктом торгівлі людьми, і яка визнана такою відповідним органом»* [602, с. 9]. У науково-практичному коментарі до Закону України «Про протидію торгівлі людьми» зазначено: *«Особа, яка постраждала від торгівлі людьми – будь-яка фізична особа, яка стала об'єктом торгівлі людьми і визнана такою відповідно до положень цього закону»* [411, с. 5].

«Торговець людьми – особа, яка здійснює торгівлю людьми, фінансує таку діяльність або отримує за її рахунок матеріальну чи іншу вигоду» [602, с. 11]. На наш погляд дефініція «торговець» є не досить коректною, оскільки акт торгівлі визначає, як мінімум, дві особи: продавець – з однієї сторони, а покупець – з іншої. Філологічний аналіз зазначеної дефініції визначає, що це особа чоловічої статі, з чим ми не погоджуємося. Факти свідчать: за статевою приналежністю особами, які засуджені за торгівлю людьми є і чоловіки, і жінки. Відповідно до статистичних даних про статевою приналежність злочинців, зібраних у 46 країнах, значну роль у торгівлі людьми відіграють жінки. Загалом у Європі частка жінок серед осіб, засуджених за торгівлю людьми, вища, ніж серед осіб, засуджених за більшість інших видів злочинів [596, с. 32]. Вважаємо за доречне зазначити, що, як правило, торгівлею людьми займаються злочинні угруповання. Тому ми вважаємо доречним вживати множинне значення цієї дефініції, а саме: *«торговці людьми»*.

«Залучення до злочинної діяльності (в контексті торгівлі людьми) – форма експлуатації потерпілих в ситуації торгівлі людьми, яка включає в себе протиправні дії, до яких примушують жертв торгівлі людьми (дорослих і дітей), а саме: перевезення й поширення наркотиків, збування фальшивих грошей, крадіжки, жебрацтво» [89, с. 110-111]. Зауважимо: аналіз правових документів, наукових та фахових джерел дає підстави стверджувати, що, на сьогодні, визначення дефініцій «торгівля чоловіками», «експлуатація чоловіків» (чи тотожні) відсутні. У друкованих виданнях та інформаційних джерелах частіше вживаються «торгівля жінками/дітьми» чи «експлуатація жінок/дітей», що значно звужує коло питань із окресленої проблеми та більшою мірою свідчить про використання жінок/дітей із метою сексуальної експлуатації. Останнє підтверджує наявність гендерного аспекту у визначеній проблемі.

Узагальнену статистику кримінальних правопорушень, пов'язаних із торгівлею людьми в Україні, представлено у дод. А, А6.

Отже, результати наукової розвідки щодо наукової інтерпретації концепту «торгівля людьми» як негативного феномену сучасності на ґрунті соціальної педагогіки обумовлюють низку дискусійних питань щодо:

- граматичного (філологічного) визначення етимології та перекладу термінів, які окреслюють проблему торгівлі людьми (з іноземних мов – українською мовою) та чіткого тлумачення термінів, що використовуються, українською мовою;

- логічного з'ясування змісту та взаємозв'язку понять, які визначають проблему торгівлі людьми на підставі правил логіки;

- доктринального (наукового) роз'яснення кола аспектів проблеми торгівлі людьми у наукових роботах (що відіграє значну роль у підготовці проектів нових законів та державних програм тощо).

Вищезазначене дає підстави стверджувати про необхідність системного з'ясування змісту, а саме: сутності, чинників, факторів та наслідків проблеми торгівлі людьми, що представлено у наступному параграфі.

1.3 Сутність, чинники, фактори та наслідки торгівлі людьми

Складність та багатогранність досліджуваної проблеми спонукає нас, насамперед, до визначення **сутності** торгівлі людьми – головного, визначального, що зумовлене глибинними зв'язками й тенденціями розвитку і пізнається на рівні теоретичного мислення. Проблему торгівлі людьми можна вивчати і аналізувати під різними кутами зору і в межах: цивілізації; суспільно-історичної формації; етнічних регіонів; культурно-історичного типу людини.

Як свідчить історія, проблема торгівлі людьми має глибоке коріння і людство на різних етапах свого розвитку по-різному ставилось до неї. Проте, лише на початку ХХ століття розпочинається міждержавна робота, в рамках якої, світове співтовариство розглядає торгівлю людьми як проблему боротьби зі злочинністю. Загальні світові трансформації кінця ХХ століття стали передумовою того, що саме у ХХІ столітті торгівля людьми досягла глобальних масштабів. Торгівля людьми характерна, насамперед, для країн із перехідним типом економіки, проте в неї, так чи інакше, втягнуто і багато інших держав... Пострадянські країни переживають період трансформації суспільно-політичного та економічного устрою [498, с. 9]. За даними Держдепартаменту США, жертвами торгівлі людьми у світі стають від 800 000 до 900 000 людей щорічно. Федеральне бюро розслідувань США засвідчує, що торгівля людьми дає 9,5 мільярда доларів щорічного прибутку. Експерти ООН стверджують: щорічні обороти у сфері торгівлі людьми становить 7-13 млрд. доларів США [732].

Аналіз наукових та спеціальних джерел дає підстави стверджувати, що торгівля людьми включає в себе: 1) *дії* (вербування, перевезення, приховування, передачу та одержання людей); 2) *способи* (загроза силою чи її застосування, викрадення, шахрайство, обман, боргова кабала, шантаж, погрози, насильство, зловживання владою чи уразливістю положення, або підкуп, у вигляді платежів чи вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу); 3) *мети* (примусова праця, рабство або звичаї,

подібні до рабства, експлуатація проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, підневільний стан, насильницьке донорство) [78, с. 28]. Сам продаж чи інша оплатна передача людини є необхідною передумовою для обернення її у стан неволі, де вона втрачає можливість виявляти свою волю, розпоряджатися собою. За міркуваннями О. Бандурки: «Основними прийомами злочинців у процесі торгівлі людьми є обман, насилля, боргова кабала. Як правило, у поле зору «торгівців людьми» попадають люди, що знаходяться у критичному економічному становищі» [498, с. 10].

Торгівля людьми є мультинаціональною, організованою злочинною індустрією, яка дає мільйонні прибутки і знаходиться на рівні з торгівлею зброєю та наркотиками. За своєю природою торгівля людьми майже в усіх випадках має транснаціональний організований характер, оскільки у процесі її здійснення долучаються представники злочинного світу різних країн, а потерпілих від цих злочинів можуть переміщувати через цілий ряд державних кордонів. У тому разі якщо торгівлю людьми пов'язано з переміщенням через кордони однієї або кількох держав, країни відповідно до їхньої ролі в цьому процесі поділяються на: *країни походження, країни призначення, країни транзиту*. Одночасно одна країна може бути віднесена відразу до двох або до всіх трьох категорій. Наприклад: Україна, перш за все є країною походження, а також і транзитною країною, а останнім часом – і країною призначення (спостерігається тенденція до ввезення в Україну громадян азіатських та східних країн, особливо – Китаю) (див. дод. А5). Уважаємо за необхідне зауважити, що також зростають масштаби торгівлі людьми всередині України.

Як зазначалося у попередньому параграфі, сучасна торгівля людьми охоплює всі регіони та більшість країн світу. Основними країнами призначення є Росія та Польща (див. дод. А1-А2). У зв'язку із війнами в Афганістані, Іраку, Лівії, Сирії; військовими конфліктами в Єгипті, Туреччині зросла кількість нелегальних біженців та мігрантів до Європи, що

обумовило їх потрапляння до тенетів торговців людьми та збільшення міжнародного нелегального трафікінку. Узагальнену статистику щодо протидії торгівлі людьми, презентовану МОМ, представлено у дод. А.

Розумінню сутності явища сприяє виявлення його причин. Беручи за основу структурно-логічні та структурно-системні зв'язки та групуючи за спільністю ознак, визначимо основні **чинники** (табл. 1.1), що обумовлюють виникнення проблеми торгівлі людьми в Україні.

Таблиця 1.1

**Чинники, що обумовлюють виникнення
проблеми торгівлі людьми в Україні**

Чинники	Змістове наповнення
політичні	<i>трансформаційні зміни в суспільстві; відсутність стабільної політики держави; реформи</i>
правові	<i>правовий захист громадян (криміналізація владних та судових структур, корупція); недосконалість законодавства України; низька правова обізнаність громадян</i>
економічні	<i>кризи; нестабільність економіки; штучне утримання національної валюти; банківські позики</i>
воєнні	<i>наявність воєнного конфлікту на території України; торгівля військовополоненими та цивільними громадянами на окупованих територіях</i>
соціальні	<i>неадекватність соціального захисту населення; низький рівень медичного обслуговування (наявність правового та доонтологічного аспектів); неконкурентноспроможність освітніх послуг (професіоналізація та стандартизація освіти); невідповідність державного замовлення та реальної кількості підготовлених кадрів</i>
духовні	<i>втрата аксіологічних та ноологічних орієнтирів; низький рівень духовного розвитку громадян (у світському значенні); знівельовані моральні цінності</i>
інформаційні	<i>низька інформованість суспільства щодо проблеми торгівлі людьми та її наслідків; недостовірне подання інформації про життя за кордоном у ЗМІ; нав'язування ідеалів «красивого життя» у ЗМІ; низький рівень безпеки інформаційно-комунікаційних мереж (соціальні мережі, Інтернет)</i>
міжнародні	<i>відрив в економічному розвитку країн «великої сімки»; значна перенаселеність (наявність дешевої робочої сили) країн Азії та Далекого Сходу; недосконалість міграційного законодавства (контроль за міграційними процесами); наявність країни-споживача (міжнародне законодавство)</i>

Тобто аналізуючи зміст таблиці, ми можемо констатувати, що на часі затяжні політичні та економічні реформи, корупція, воєнні дії та інформаційна

незахищеність громадян в Україні створюють підґрунття для появи все нових, трансформацію наявних чинників, що не тільки обумовлюють виникнення, а й поглиблюють проблему торгівлі людьми.

Зауважимо, чинник – умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу, що визначає його характер або одну з основних рис; причина – явище, яке обумовлює або породжує інше явище [70, с. 1378; с. 957]. Здійснений аналіз дає підстави стверджувати, що одним із суспільних явищ, яке породжує проблему торгівлі людьми є *бідність (включно – безробіття, міграція, трудова міграція)*.

Бідність. Чіткість позиції на найвищому рівні влади, темпи економічного зростання та створення умов для конкуренції, сприятливий інвестиційний клімат, поліпшення ситуації в соціальній сфері, забезпечення однакових можливостей для жителів усіх регіонів має вирішальний вплив на визначення шляху розвитку України. Незважаючи на певний прогрес у подоланні бідності, що проявляється у підвищенні реальної заробітної плати, пенсій, видатків на соціальні потреби, зниженні рівня безробіття, залишаються проблемні питання, зокрема: низький рівень оплати праці, що є основним чинником бідності як працюючого населення, так і непрацевдатних його верств. На сучасному етапі трансформаційних перетворень України завдання подолання бідності є найважливішим.

Досвід статистичних і соціологічних розвідок дозволяє виокремити три основні різновиди бідності: монетарну, деприваційну та суб'єкту. Монетарна бідність визначається на основі критеріїв абсолютної та відносної бідності. Кількісним критерієм є поріг (межа) бідності, або прожитковий мінімум. Згідно з офіційними статистичними даними, Україна має статус країни з високим рівнем бідності. У доповіді «Цілі Розвитку Тисячоліття в Україні») були зазначені амбітні плани: «Зменшити до 2015 року вдвічі частку населення, вартість добового споживання якого не перевищує 4,3 дол. США за паритетом купівельної спроможності» (ПКС) [626]. Однак, у зв'язку

з політичними реформами та воєнним конфліктом на Сході України ці плани не були реалізовані.

На часі ситуація не змінилася на краще. Так, за розрахунками фахівців Світового банку, поріг абсолютної бідності для мешканців країн Центральної та Східної Європи становить 4,3 долари США на добу, тобто 130 доларів на місяць. У той же час, Законом України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» прожитковий мінімум з 1 травня встановлено у розмірі 1399 грн. на місяць, або 56 доларів. У порівнянні – Законом України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць у розмірі з 1 січня 2018 року — 1700 грн., з 1 липня — 1777 грн., з 1 грудня — 1853 грн. [737]. Як бачимо, попри всі амбітні плани та намагання уряду, різниця прожиткового мінімуму (з урахуванням інфляції) незначна, а тому проблема бідності населення є актуальною дотепер. Зауважимо, бідність сімей з дітьми в Україні збільшується зі зростанням кількості дітей в сім'ї.

Використання такого показника, як величина вартості добового споживання в розрахунку на умовного дорослого нижче 14,76 дол. США за ПКС, що використовуються у країнах Центральної та Західної Європи та у країнах із розвинутою ринковою економікою, дає можливість аналізувати реальну картину бідності в Україні. Різниця між рівнями бідності, визначеними за вартістю споживання нижче 4,30 та 14,76 доларів США за ПКС – це своєрідне віддзеркалення різниці між рівнями життя населення країн перехідної та розвинутої ринкової економіки. В Україні, за даними 2009-2013 рр., бідними за цим показником (14,76 дол. США за ПКС) могло вважатися майже 80% населення, тоді як в Норвегії – лише 4%, у Швеції – 6%, у Нідерландах – 7%, у Франції – 10%, у Німеччині – 7% [639]. Загалом, монетарна та дериваційна бідність охоплюють різні категорії осіб і не є абсолютно тотожними явищами, хоча співвідношення між ними залишається доволі сталим. У 2015 році 45% домогосподарств, бідних за відносним критерієм, одночасно потерпали від бідності за умовами життя, тоді як серед

деприваційно бідних лише третина була бідними за відносним критерієм. Об'єктивно незадовільні умови життя, пов'язані з браком коштів та сомообмеженнями, зумовлюють формування суб'єктивних уявлень про власне нужденне становище. Рівень суб'єктивної бідності має тенденцію до постійного зростання.

Зауважимо, що зменшити суттєво частку бідного населення (за національною межею бідності) шляхом здійснення державного регулювання мінімальних державних соціальних гарантій (тобто підвищення рівня мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії) в Україні, на 2018 р. не вдається. Фахівці відзначають реальну ситуацію – зростання доходів населення (за рахунок підвищення мінімальної заробітної плати та різноманітних соціальних виплат) збільшує середні місячні витрати населення, але, на жаль, не призводить до суттєвого зменшення розриву між доходами бідних та багатих прошарків суспільства [352]. Бідність працюючого населення є специфічним проблемним питанням в Україні. Експерти зазначають [639], що основними чинниками, які впливають на рівень життя та бідності в Україні, залишаються: значний рівень безробіття; відставання соціальних гарантій від рівня прожиткового мінімуму; низький рівень трудових доходів, зокрема, заробітної плати, їх невиправдана диференціація, не зумовлена ефективністю праці та економічними результатами; велика тіньова частка в доходах населення; суттєві регіональні диспропорції в доходах населення. Відзначимо, за спостереженнями експертів, в європейських країнах за межею бідності проживає 20 млн. осіб, частка жінок серед них складає 59% [596, с. 16]. Отже, проблема бідності українського населення взаємопов'язана з проблемою його безробіття.

Безробіття. Незважаючи на різке відновлення темпів економічного зростання, в багатьох країнах чисельність безробітних в усьому світі, за офіційними даними, склала в 2010 році 205 млн. чол., майже не змінившись

відносно 2009 року і перевищивши на 27,6 млн чол. рівень, що існував напередодні глобальної економічної кризи в 2007 році [279].

Низка досліджень вітчизняних науковців В. Васильченко, А. Гриненко, О. Грішнова, Л. Керб, Е. Лібанової [64; 65; 351; 352] присвячена становленню в Україні такого важливого напрямку досліджень як бідність та безробіття, насамперед соціально-демографічних аспектів цього явища. Серед основних можна виділити: «Проблема бідності в контексті політики соціально-економічних перетворень та стратегії реформ», «Становлення середнього класу в Україні», робота над яким здійснювалася під керівництвом директора Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України Лібанової Е. Ціннісними у цих роботах є офіційні оцінки масштабів, рівня та глибини бідності в Україні.

У державній програмі «Утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року», затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. №1834, зазначено: «Заробітна плата жінок майже на третину менша, ніж чоловіків, безробітних жінок значно більше, ніж безробітних чоловіків, пенсія жінок, за прогнозом, через 20-30 років становитиме у середньому 40-45 відсотків пенсії чоловіків. Жінка працює фактично на 4-6 годин більше, ніж чоловік. Праця у домашньому господарстві не враховується як продуктивна. Разом з тим у країні дуже загострилися проблеми чоловіків. Чоловіче безробіття зростає швидшими темпами, ніж жіноче. Чоловіки йдуть на пенсію на п'ять років пізніше, ніж жінки, хоча тривалість їх життя на 12 років менша. Такі хвороби, як туберкульоз, алкоголізм, наркоманія, і таке явище, як суїцид, панують переважно в чоловічому середовищі» [471].

Однак, реальна ситуація не засвідчує зміни на краще. Економічна криза 2009 року та адміністративна реформа 2010 року; політичні реформи й економічні кризи 2013-2018 рр., на думку багатьох експертів та дослідників, ще більш поглибили проблему безробіття. Підтвердженням останнього є інформація прес-служби Державної служби статистики, що зазначає: у

2005 р. рівень безробіття становив – 7,8%; у 2009 – 9,6%; у 2013 – 7,8%; у 2014 – 9,7%; у 2015 – 9,5% [605]. Політичні реформи й економічні кризи, військові дії на території України і, як наслідок, скорочення виробництва призвели до зменшення ВВП: у 2014 році на 28,1%, а в 2015 році – ще на 31,3%. За абсолютними показниками країна була відкинута на 10 років назад. У 2015 році роботи не мали 1654 тис. осіб, або кожний десятий з економічно активного населення. Узагальнену статистику безробіття в Україні за 2011-2017 рр. представлено у дод. О.

Загалом, безробітними визнаються громадяни працездатного віку, які з незалежних від них причин не мають заробітку (або інших передбачених чинним законодавством доходів) через відсутність роботи, зареєстровані у державній службі зайнятості, дійсно шукають роботу та здатні приступити до праці. Однак, не завжди особа, яка шукає роботу може бути зареєстрована у державній службі зайнятості (наприклад, відсутність реєстрації, бюрократичні аспекти, факти здирицтва та зловживання владою працівників зазначеної структури тощо). Тим самим, людина дуже часто потрапляє в групу ризику стосовно проблеми торгівлі людьми. За дослідженнями С. Кузіної: «Чоловіки стають на облік у центр зайнятості рідше, ніж жінки, а жителі міст страждають від безробіття в півтора рази частіше селян. Про це повідомляє офіційна статистика. За даними Держкомстату, за червень 2011 року кількість зареєстрованих безробітних жінок склало 287,1 тис, чоловіків – 219 тис. Загальне число безробітних перевищило півмільйона і склало 506,1 тис. Найчастіше роботу не можуть знайти ті, хто живе у місті. Їх число в армії безробітних 306,8 тис., тоді як селян – 199,3 тис. Кількість безробітних, що одержали державну допомогу в червні, склало 371,2 тис. осіб, середній розмір допомоги на одного безробітного в цьому місяці – 838,36 грн. [642].

За міркуваннями Я. Сороки: «Необхідним кроком при реалізації ефективної державної політики у сфері гендерної рівності є запровадження певних механізмів, які забезпечуватимуть баланс між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами

України» [103]. З інтерв'ю Е. Лібанової: «У багатьох випадках порушуються і трудові права жінок, особливо зайнятих кваліфікованою працею або на більш-менш престижних робочих місцях... Поки жінка виховує дитину до трьох років, за неї сплачують внесок до Пенсійного фонду із розрахунку мінімальної зарплати. Але й в інші роки середня зарплата жінки в Україні не перевищує 70% середньої зарплати чоловіка. Це не дискримінація, адже не можна сказати, що на одній і тій же посаді жінці в нашій країні платять менше, ніж чоловіку. Просто жінки у нас працюють на інших посадах. Звідси висновок: з огляду на коротший період накопичення пенсійних внесків і істотно триваліший період їхнього отримання пенсія жінки, особливо з урахуванням майбутньої обов'язкової накопичувальної системи, становитиме 50% пенсії чоловіка... Це свідчить про порушення пенсійних прав жінки» [207]. Використовуючи досвід розвинених країн, Україна має змінити акцент у законодавстві та політиці в галузі зайнятості із захисних норм для жінок-працівниць на реалізацію гендерної політики, що реально призведе до досягнення де факто гендерної рівності. У цьому контексті вкрай важливо розробити довгострокову стратегію модернізації ринку праці, спрямовану на те, щоб зробити його як конкурентоспроможним, так і здатним захистити працівників обох статей, зменшити гендерний розрив в оплаті праці, покращити баланс між трудовим і сімейним життям в Україні [433].

Окремим питанням у проблемах бідності та безробіття є молодіжна зайнятість. Молодіжна зайнятість дуже тісно пов'язана із загальною ситуацією у сфері зайнятості. Проте вона має свої власні виміри та проблеми, що вимагають специфічних заходів у відповідь. Вісімдесят п'ять відсотків молодих людей живуть у країнах, що розвиваються, де багато хто з них є особливо вразливими щодо потрапляння у крайню бідність. В економічно розвинених країнах безробіття молоді може бути пов'язане з періодом закінчення школи і переходу у робоче життя, різними формами дискримінації, невігідним становищем, пов'язаним із відсутністю досвіду роботи, циклічними тенденціями ринку праці та деякими структурними

факторами. У країнах, що розвиваються, безробіття молоді може бути пов'язане з недостатнім розвитком та зростанням економіки, і може негативно впливати на тих, хто не має користі та вигоди від глобалізації. У багатьох бідних країнах безробіття та бідність працюючих є актуальними і нагальними проблемами більшості молодих жінок та чоловіків, які намагаються заробляти на життя.

За спостереженнями експертів, в Україні, в середньому, молоді жінки та чоловіки в два-три рази частіше стають безробітними у порівнянні з дорослими, і це ще вірогідніше для молодих жінок. Окрім того, дуже часто вони працюють неприйнятно довгий робочий час на неофіційних, непостійних та небезпечних робочих місцях, які характеризуються низькою продуктивністю, низькою зарплатнею та низьким рівнем охорони праці. Неприятливі умови зайнятості на ранніх стадіях професійної кар'єри молодих людей можуть зашкодити їхній самооцінці та перспективам зайнятості і кар'єрного зростання у майбутньому. Безробітні молоді люди або молоді люди з неповною зайнятістю мають менше коштів для витрат як споживачі сьогодні, а також менше можливостей накопичувати збереження та інвестувати задля майбутньої захищеності. Це у свою чергу має негативний вплив на сучасні та майбутні бізнес і економіку. За відсутності перспектив щодо стабільної зайнятості суспільство також платить велику ціну [394]. Велика кількість сільської молоді з низьким рівнем освіти не мають можливості досягти успіху, що спричинено відсутністю підтримки зі сторони політики, інфраструктури та задіяних ресурсів. Це має важливі наслідки для сільського господарства. Виключені з ринку праці молоді люди вважають себе ізольованими від суспільства, розчарованими відсутністю можливостей та без фінансових засобів і є найбільш вразливими щодо поведінки, загрозливої як для особистості, так і для суспільства, а також більш схильні до втягування у незаконну або небезпечну діяльність.

Окремі характеристики та виміри молодіжної зайнятості відрізняються у залежності від статі, віку, етнічного походження, рівня освіти та

професійного навчання, сімейного походження, стану здоров'я та працездатності тощо. Деякі групи більш вразливі та натикаються на окремі перешкоди, коли поступають та перебувають на ринку праці. Небезпека криється у тому, що якщо постійно скаржитися на цю ситуацію, то вразливі групи молоді можуть перестати шукати роботу, вважаючи, що все це марно. Вони втрачають довіру до системи управління, яка, на їхню думку не є спроможною втілити у життя їхні очікування, і у крайніх випадках це може призвести до політичної нестабільності та зростання екстремізму. У вирішенні проблеми безробіття багато молодих людей намагаються заробити на життя у неформальній економіці, оскільки центри зайнятості не завжди можуть запропонувати працевлаштування. Дуже часто молодь звертається до посередників (фірм по працевлаштуванню) чи користуються послугами Інтернет-агенств, які не мають відповідного/належно оформленого офіційного дозволу на здійснення такої діяльності. Останні, у свою чергу, нерідко є залученими до злочинної діяльності, особливо у контексті торгівлі людьми.

Однією із обставин, які спричиняють молодіжне безробіття є відсутність контролю з боку державних органів щодо забезпечення прав молодих фахівців при працевлаштуванні. Неофіційна статистика свідчить, що при працевлаштуванні молодих спеціалістів роботодавці порушують закон, а саме, ст. 26 і ст. 197 КЗпП. Стаття 26: «При укладенні трудового договору може бути обумовлене угодою сторін випробування з метою перевірки відповідності працівника роботі, яка йому доручається. Умова про випробування повинна бути застережена в наказі (розпорядженні) про прийняття на роботу. В період випробування на працівників поширюється законодавство про працю. Випробування не встановлюється при прийнятті на роботу: осіб, які не досягли вісімнадцяти років; молодих робітників після закінчення професійних навчально-виховних закладів; молодих спеціалістів після закінчення вищих навчальних закладів; осіб, звільнених у запас з військової чи альтернативної (невійськової) служби; інвалідів, направлених

на роботу відповідно до рекомендації медико-соціальної експертизи. Випробування не встановлюється також при прийнятті на роботу в іншу місцевість і при переведенні на роботу на інше підприємство, в установу, організацію, а також в інших випадках, якщо це передбачено законодавством (Стаття 26 із змінами, внесеними згідно із Законами №871-12 від 20.03.91, №6/95-ВР від 19.01.95). Стаття 197: «Молодим спеціалістам — випускникам державних навчальних закладів, потребу в яких було заявлено підприємствами, установами, організаціями, надається робота за спеціальністю на період не менше 3 років у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України» [606].

Зауважимо, що особливо важка ситуація склалася стосовно неповнолітніх осіб (дітей). Неповнолітніми вважаються особи, які не досягли 18 років. Як правило, на роботу приймаються особи, що досягли 18 років. Неповнолітні в трудових правовідносинах прирівнюються в правах до повнолітнього. «Для осіб, які не досягли 18 років, випробувальний термін при прийнятті на роботу не встановлюється» – ст. 7 КЗпП України [607].

Наявний ряд проблем угалузі професійно-технічної освіти. Як приклад, професійно-технічні навчальні заклади не займаються працевлаштуванням випускників і не видають довідок про відсутність направлення та місця для працевлаштування, а центри зайнятості не ставлять на облік без такої довідки. Таким чином, створюється кризова ситуація, коли молода людина змушена шукати нелегальні шляхи працевлаштування, оскільки більшість роботодавців не зацікавлені в офіційному оформленні такого працівника, або перевага надається працівникам із вищою освітою.

Про порушення прав молодих спеціалістів/неповнолітніх осіб постійно зазначають міжнародні організації, особливо МОП. Однак, не можна констатувати, що ситуація змінюється на краще. Наразі офіційна статистика про наявність та кількість судових справ з порушення зазначених статей – відсутня. Такі обставини можна коментувати наступним:

1. Відсутність чіткого виконання закону з боку роботодавців.

2. Незнання своїх прав з боку молодих спеціалістів.
3. Корупцією на різних рівнях виконавчої влади.
4. Відсутністю контролю з боку держави.
5. Загальною економічною і правовою ситуацією в Україні.

Останнє дає велика поле для здійснення неправової діяльності тіншовим посередникам, оскільки така діяльність напряду пов'язана із проблемою торгівлі людьми.

Як зазначалося вище однією із причин, які породжують явище торгівлі людьми, є міграція.

Міграція. Природним виявом мобільності людини, мотивованої прагненням до поліпшення умов свого існування, повнішого і надійнішого задоволення своїх потреб, є міграція. Це соціально-економічне явище присутнє у всіх формаціях і на всіх етапах розвитку країн. Міграція пов'язана з етнічними, економічними, політико-географічними проблемами, а також з історичним розвитком держави та її громадян. Вона впливає на формування етнічного складу тієї або іншої спільноти, може визначати долю цілих держав.

У I півріччі 2010 року Міжнародною організацією міграції надано допомогу 306 особам: із них 137 – жінкам, 169 – чоловікам. Близько 70% постраждалих експлуатовалися у Російській Федерації, Польщі та Чехії. Крім цього, виявлені 47 неповнолітніх, які постраждали від насильства, серед них 31 дівчинка та 16 хлопчиків. Із них постраждали від сексуальної експлуатації 8 осіб, від експлуатації з метою жебрацтва 16 осіб, 10 – від змішаної форми експлуатації, 10 – від трудової експлуатації тощо [405]. Тільки за перший квартал 2018 року Міжнародною організацією міграції виявлено та надано допомогу 270 особам (див. дод. А). Як зазначалося попередньо, політичні реформи й економічні кризи, воєнний конфлікт 2014-2018 рр. зумовили велику кількість українців мігрувати як за кордон, так і в межах України. Узагальнену статистику міграції та трудової міграції представлено у дод. Б-Б2. Статистичні дані щодо кількості мігрантів розбіжні.

Зауважимо, що потрапляють в ситуацію торгівлі людьми найчастіше трудові та нелегальні мігранти. За міркуваннями А. Орлеана, «...найбільш впливовими серед таких умов є віктимність жертв, безкарність винних осіб, наявність корумпованих працівників у паспортних та прикордонних службах, котрі надають допомогу у вивезенні людей за кордон. Ці умови, у свою чергу, викликаються до дії іншими умовами, головною серед яких, безперечно, є економічна криза в Україні» [437, с. 68].

Окрім причин, вважаємо за необхідне, визначити фактори (фактор – умова, рушійна сила будь-якого процесу..., що визначає його характер або одну із основних рис) [70, с. 1314], що сприяють поширенню проблеми торгівлі людьми в Україні. Як повідомляє Держдепартамент США у щорічній доповіді, існують такі **фактори**, що сприяють поширенню торгівлі людьми у світі: нестатки; привабливість кращих умов життя в іншій країні; неможливість працевлаштування; корупція уряду; політична нестабільність; організована злочинність; насильство над жінками та дітьми; дискримінація жінок; збройні конфлікти; культурні традиції, такі як і традиційне рабство; попит на послуги у сфері секс-індустрії (включаючи дитячу порнографію й секс-туризм); дешеву нелегальну робочу силу [732].

Уважаємо за необхідне до цього переліку додати:

- відсутність чіткого законодавства щодо потенційних злочинців;
- відсутність контролю з боку держави;
- відсутність достовірної і системної інформації в ЗМІ;
- расова та етнічна дискримінація;
- низька активність та узгодженість діяльності профспілкових комітетів;
- насильство в родині;
- маргінальна спрямованість молоді;
- недостатня інформованість українців про наявність організацій, що надають допомогу (консультаційну, матеріальну, медичну та ін.).

За міркуваннями Л. Ковальчук та К. Левченко: «Група ризику потрапляння в ситуацію торгівлі людьми – група, що об'єднує особливо

вразливих людей, щодо яких існує висока ймовірність, що вони можуть стати об'єктами торгівлі людьми. До групи ризику належать діти, зокрема діти-сироти, діти позбавлені батьківського піклування, діти з малозабезпечених сімей, безпритульні та бездоглядні діти, діти з особливими потребами; безробітні особи працездатного віку; особи з сільської місцевості; особи з низьким рівнем доходів; особи з низьким рівнем освіти; особи, які працюють за кордоном, насамперед нелегально; особи, які нелегально виїжджають за кордон або нелегально в'їхали чи перебувають на території України; особи, які користуються послугами зі знайомств, у тому числі за кордоном, посередництва в укладенні шлюбних угод та створенні сім'ї; особи, які займаються модельною діяльністю; особи, які працюють у сфері розваг; особи, які займаються проституцією; особи, які постраждали від торгівлі людьми, насамперед, жінки, що належать до перерахованих категорій» [602, с. 8].

Уважаємо за необхідне доповнити цей перелік наступним:

- соціально незахищені особи: пенсіонери, самотні люди, матері-одиначки;
- недієздатні особи: інваліди, люди з психічними вадами;
- внутрішньо переміщені особи (внаслідок воєнного конфлікту);
- залежні особи: (віртуальна залежність, ігроманія, наркоманія, алкоголізм);
- особи (найчастіше жінки), що вступають у шлюб з представниками інших релігій, що сприяють поширенню звичаїв, подібних до рабства;
- особи, що є «соціально наївними» (вік 14-23 роки);
- особи, що піддаються технологіям навіювання та маніпулювання (у тому числі ЗМІ);
- особи, що мають медичні проблеми;
- усі особи, що мають загальний низький рівень правової обізнаності.

Однак, повністю визначити групу ризику потрапляння в ситуацію торгівлі людьми неможливо, оскільки це залежить від варіативності причин і факторів торгівлі людьми.

Сьогодні у ЗМІ широко обговорюється питання ймовірності звільнення з рабства. Є безліч обставин, в яких жертви торгівлі людьми знаходять шляхи подолання цієї ситуації. Кожні випадки індивідуальні, тому не існує єдиного та найпоширенішого шляху звільнення. О. Наден зазначає [406], що за спостереженням працівників МВС основними шляхами звільнення є: втеча, допомога місцевих правоохоронних органів, допомога клієнтів, допомога «гарячої лінії». На сьогодні, можна відзначити активну діяльність міжнародних та громадських організацій та їх співпрацю з державними структурами щодо питань звільнення постраждалих. Відпускають жертв торгівлі людьми лише в тому разі, якщо людина вже не в змозі працювати на свого власника через підірване психічне чи фізичне здоров'я. Однак, навіть такі випадки зазвичай є винятком.

Аналіз наукових та спеціальних досліджень, представлених у п. 1.1-1.2, дає підстави стверджувати, що в українців є багато хибних і неправдивих уявлень щодо проблеми торгівлі людьми. Найпоширеніші: жертвами торгівлі людьми стають лише молоді жінки та дівчата; торгівля людьми стосується тільки сексуальної експлуатації; жертвами стають тільки малоосвічені люди; жертви самі погодилися на запропоновані умови; ніхто не переймається захистом потерпілих і т.д. Відсутні чіткі уявлення не тільки про причини, фактори, а й про наслідки торгівлі людьми.

Останнє спонукає окреслити **наслідки** (наслідок – результат [70, с. 581]) торгівлі людьми в Україні, які, на нашу думку, доречно визначити:

на особистісному рівні: втрата здоров'я (фізичного і психічного); алкогольна чи наркотична залежність; смерть; втрата роботи; втрата житла;

на сімейному рівні: розпад сімейних зв'язків; дитяча бездоглядність та безпритульність; поглиблення фінансових проблем; неприйняття та осуд оточення/родини; збільшення дистантних сімей;

на рівні громади: втрата суспільних зв'язків; поширення негативних та гендерних стереотипів; відтік трудових ресурсів/працюючого населення; нівелювання освіти та роботи за фахом; популяризація протизаконних й аморальних способів заробітку;

на рівні держави: необхідність розробки та фінансування державних програм; створення нових структур для боротьби зі злочинцями; створення системи захисту постраждалих осіб; втрата громадського здоров'я, розповсюдження тяжких захворювань та хвороб, які передаються статевим шляхом; збільшення випадків суїциду; поширення дитячої бездоглядності та безпритульності; падіння моральних засад розвитку країни; негативний вплив формування іміджу України.

Окремо вважаємо за необхідне відзначити: 1) відсутність закону про статус громадянина України за кордоном, що не дозволяє визначити правові механізми захисту наших громадян за кордоном; 2) економічні наслідки як видатки та збитки, що витрачаються з бюджету України для профілактичної діяльності щодо проблеми торгівлі людьми, а саме: необхідність розробки та фінансування державних програм; 3) створення нових структур для боротьби зі злочинцями; 4) повернення громадян України з рабства, створення системи захисту постраждалих осіб та їх ресоціалізації.

Отже, можемо констатувати, що необхідним у розумінні суспільної небезпеки торгівлі людьми є окреслення сутності виникнення цього негативного феномену. Проблема торгівлі людьми обумовлена низкою чинників та факторів, котрі сприяють її поширенню в Україні й у світі загалом. Вони пов'язані між собою та водночас є такими, що породжують інші соціальні проблеми. Важливим є також визначення наслідків торгівлі людьми як для кожної особистості, сім'ї, громади, так і для держави.

1.4 Категоріальний аналіз концепту «соціальна профілактика».

Зміст, принципи, рівні соціальної профілактики торгівлі людьми

Певні міркування щодо соціальної профілактики торгівлі людьми як соціально-педагогічної проблеми викладені у п 1.1, однак для ґрунтовного дослідження ми вважаємо за необхідне звернутися до уточнення дефініції «соціальна», що, на нашу думку, є вирішальним у визначенні сутності, змісту, структури, механізму вирішення обраної проблеми.

Уточнення сутності даної дефініції ми проведемо, керуючись принципами соціальної філософії – науки про проблеми суспільства і людини. Головні її поняття – це людина в суспільстві та соціальному середовищі, соціальна справедливість та захист людини. Важливими її функціями є теоретичне обумовлення процесів, які відбуваються у суспільстві [444, с. 15]. Соціальна філософія розглядає політичні, економічні, соціальні, побутові, правові та інші проблеми людини, виступаючи, за міркуваннями П. Павльонка, методологією, яка покликана допомогти орієнтуватися в соціальних проблемах суспільства [442, с. 21]. Її застосування надає культурі мислення життєвої глибини, внутрішньої зосередженості, філософські знання за таких умов є засобом вироблення ціннісних орієнтацій, об'єднання глобальних і кінцевих цілей [316, с. 25]. Поняття «соціальне» як характеристика однієї із сторін суспільного життя було введено, як відомо, К. Марксом. При розробці теорії суспільства – історичного матеріалізму – вчені-марксистки стали ототожнювати поняття «суспільне» і «соціальне». Із розвитком соціологічної науки в СРСР термін «соціальне» набув самостійного значення. Він став найчастіше розглядатися як особливий аспект суспільних відносин.

Ми погоджуємося із міркуваннями В. Беха, який зауважує: поняття «соціальне» віддзеркалює соціальний світ або родове життя людини, яке розгортається перед нами, як м'яке динамічне соціальне поле квантово-хвильового походження... Його пов'язують із способом життєдіяльності, діяльністю, дією, суспільними відносинами, суспільною та індивідуальною

свідомістю, ноосферою, знаннями, божественною субстанцією [81, с. 119-121]. За міркуваннями В. Оржеховської: «Соціальне – якість, внутрішньо притаманна особистості і спільноті, яка формується в результаті процесів соціалізації. Це поняття відображає зміст і характер відносин між суб'єктами (індивідами, групами, спільнотами) як результат виконання людиною певних соціальних ролей, які вона бере на себе, стаючи членом спільноти; це продукт взаємодії суб'єктів, який проявляється в культурі, оцінках, способі життя людей» [562, с. 165-166]. Український філософ П. Саух зазначає: «Зв'язують індивіда із соціальною групою, з суспільством суспільні відносини. Вони є засобом включення індивіда в суспільну практику, в соціальність» [538, с. 221]. Досить вагомим міркуванням щодо екстраполяції поняття «соціальне» у соціально-педагогічному контексті належать О. Рассказовій [510].

Аналіз наукової та спеціальної літератури засвідчив, що немає єдиного та точного визначення дефініції «соціальне». У деяких джерелах (у більшості тлумачних словників нашого часу) поняття «соціальне» ототожнюють із поняттям «суспільне». На наш погляд, діалектична взаємодія, філософський аналіз сутнісних зв'язків зазначених понять дає підстави стверджувати, що семантичні та етимологічні поля цих дефініцій мають певні відмінності та особливості. Останнє можна підтвердити також тим, що Україна є *соціально-орієнтованим суспільством* [203].

Перейдемо до дослідження дефініції «профілактика». На вітчизняному науковому ґрунті сутність поняття «профілактика» представлена низкою наукових доробків: О. Безпалько, Т. Журавель, І. Звереві, В. Лютого, В. Оржеховської, І. Парфанович, О. Паскаль та ін. [26; 208; 447; 449; 562; 575; 577; 582]. Сам термін «профілактика» (від грецьк. «запобіжний») звичайно асоціюється із запланованим попередженням якоїсь несприятливої події, тобто з усуненням причин, здатних викликати ті або інші небажані наслідки. Профілактика повинна проводитися у формі запланованих дій, націлених головним чином на досягнення бажаного результату, але в той же

час і на запобігання можливих негативних явищ. Це комплекс економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі [517].

За міркуваннями О. Паскаль: «Профілактику в соціальній педагогіці розуміють як систему превентивних заходів, пов'язаних із усуненням зовнішніх причин, чинників і умов, які викликають ті або інші соціально-педагогічні відхилення в поведінці дітей» [449, с. 102]. Вітчизняні науковці З. Бондаренко і Т. Лях зазначають, що профілактика ґрунтується на своєчасному виявленні та виправленні негативних чинників, що зумовлюють відхилення у психологічному та соціальному розвитку [587, с. 32, 37].

Профілактику часто ототожнюють із попередженням. О. Скакун зауважує, що найбільш дійовою формою попередження негативного явища є усунення його причин, що може виявлятися на різних рівнях: загальносоціальному, внутрішньосистемному, міжособистісному. Відповідно до особливостей об'єкта використовують також різні види попереджувальної роботи. У глобальному масштабі попередження передбачає послідовне проведення соціальної, економічної, культурної політики в інтересах усього суспільства, зміцнення правопорядку і законності, підвищення правової свідомості й правової культури. Така діяльність має назву «загальне попередження» [555.].

Як і в кримінології (див. п. 1.1.), так і в соціальній педагогіці (З. Бондаренко, Т. Лях, В. Лютий) розрізняють профілактику загальну та спеціальну. *Загальна профілактика* охоплює широкі верстви суспільства загалом. Її мета полягає у здійсненні заходів, спрямованих на запобігання певним проблемам у майбутньому житті людини; подоланні загальних, універсальних причин негативних явищ. *Спеціальною профілактикою* називається система заходів, спрямованих на: запобігання конкретним негативним явищам у поведінці людини та їх локалізацію; на ті групи, які знаходяться в особливих умовах, що збільшують виникнення і загострення

проблеми чи формування у них небезпечної поведінки (групи ризику) [358, с. 207-208; 587, с. 32, 37].

В. Оржеховська у соціальній педагогіці визначає три **види профілактики**:

профілактика первинна – соціально-педагогічна профілактика. Вона спрямована на боротьбу зі шкідливими факторами в соціальному та природному середовищі.

Профілактика вторинна – превентивна допомога та корекція; діяльність спрямована на попередження подальшого розвитку проблем серед груп ризику та осіб, схильних до девіантної поведінки. Передбачає виявлення груп ризику, застосування до цих груп комплексу лікувальних та виховних заходів.

Профілактика третинна – адаптація, реабілітація і ресоціалізація. Сутність її в розробці заходів, які спрямовані на одужання хворого, попередження загострення хвороби. Ядром цієї профілактики є терапевтичні заходи і соціальна реабілітація [562, с. 143].

Профілактика не заперечує біологічних або генетичних чинників, але розглядає їх в більш широкому психологічному і культурному контексті. Сутність змін, що відбуваються, полягає не тільки в переорієнтації з лікування (втручання) на профілактику; новий підхід ще більшою мірою виявляється в самій організації профілактики.

Сучасні науковці [517] зазначають, що на створення сприятливої обстановки у сфері розвитку профілактики прямо чи опосередковано впливають наступні **чинники**:

1) визнання значимості психосоціальних, медичних і економічних проблем, вирішити які за допомогою наявного персоналу і технічних засобів неможливо. Відповідно, стає необхідним новаторське мислення і новий підхід до вирішення загальнолюдських, індивідуальних і соціальних проблем;

2) суперечливі підсумки досліджень в області традиційних методів втручання разом з деякими новими, успішними результатами дослідження в галузі профілактики;

3) підтвердження даних, що свідчать про нерівність людей з різних соціальних прошарків і культур у можливостях і якості лікування, соціального забезпечення;

4) підвищення уваги до проблеми здоров'я загалом: до здорового способу життя, раціонального харчування, фізичних вправ і т.д.;

5) постійне збільшення цін на лікування і реабілітацію при колишньому (чи навіть гіршому) рівні та стані фізичного і психічного здоров'я;

6) обмеження ресурсів, що вкладаються урядом в оздоровлення природного і соціального середовища населення.

За міркуваннями О. Скакун, істотне значення у профілактичній роботі належить ціннісним орієнтаціям людей у напрямі підвищення поваги до особистостей, зміцнення довіри до них, нетерпимості до приниження людської гідності, порушення їх прав [555]. Зауважимо, що залежно від типу соціальної проблеми розділяють напрями профілактики: юридичний, медичний, економічний, педагогічний та ін. Існують проблеми, що є соціально-наскрізними, глибинність та складність яких може обумовлювати застосування комплексу профілактичних напрямів на подолання певного негативного явища [366]. У такому випадку можемо говорити про наявність соціальної профілактики.

Науковий пошук, представлений у п. 1.1, засвідчив: «соціальна профілактика» є відносно розробленим поняттям у соціальній педагогіці. На підтвердження наших міркувань представимо узагальнюючу таблицю (див. табл. 1.2) порівняльного аналізу розробленості понять «профілактика відхилень, правопорушень», «профілактика соціальних проблем», «соціально-педагогічна профілактика», «соціальна профілактика» у дисертаційних дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених.

Порівняльний аналіз розробленості понять

<i>Поняття</i>	<i>Автори</i>
<i>профілактика відхилень, правопорушень</i>	Г. Золотова, М. Калиняк, Г. Корчова, О. Лазаренко, В. Оржеховська, О. Поляновська, О. Пріступа, В. Ролінський, Н. Сергєєва, Ю. Юрічка [239; 267; 306; 329; 436; 466; 482; 524; 543; 698]
<i>профілактика соціальних проблем</i>	О. Дорожкіна, Л. Ковальчук, О. Кузьмін, Л. Линник, М. Мартинова, О. Мурашкевич, С. Терницька [204; 287; 321; 344; 365; 401; 617]
<i>соціально-педагогічна профілактика</i>	Т. Журавель, В. Олійник, В. Терпелюк, Н. Щербак [432; 577; 618; 693]
<i>соціальна профілактика</i>	І. Зверєва, І. Парфанович, І. Трубавіна [222; 447; 584]

Як бачимо, поняття «соціальна профілактика» представлене малою кількістю досліджень: І. Зверєва, І. Парфанович, І. Трубавіна, хоча воно є певною мірою розробленим та представленим у роботах О. Безпалько, Р. Вайноли, М. Євтуха, О. Сердюк, З. Шевців [26; 59; 211; 589; 684]. Енциклопедично окремі положення соціальної профілактики, представлено в енциклопедіях і словниках з соціальної педагогіки та соціальної роботи за редакцією Т. Алексеєнко, М. Головатого, І. Доброскок, І. Зверєвої, І. Калачової, Я. Каламінського, І. Козубовської, А. Левко, Л. Лохвицької, Л. Мардахаєва, І. Миговича, В. Оржеховської [110; 208; 305; 467; 559; 560; 562; 565; 575; 581; 594].

Вищезазначене дає можливість перейти до розгляду сутності поняття «соціальна профілактика».

У «Понятійно-термінологічному словнику із соціальної роботи» зазначено: «Соціальна профілактика має за мету зусилля, які спрямовані на превенцію соціальних проблем чи життєвих криз клієнтів, окремих груп або попередження ускладнення вже наявних проблем» [467].

Енциклопедично, у своїх працях І. Доброскок, Л. Лохвицька, В. Оржеховська визначають: «Соціальна профілактика – вид соціальної роботи, яка спрямована на здійснення системи економічних, політичних,

правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі» [305, с. 109; 551, с. 164]; «Соціальна превенція – система соціальних заходів, спрямованих на створення умов попередження негативних явищ» [562, с. 164].

У малій енциклопедії соціальної педагогіки за загальною редакцією І. Зверєвої зазначено, що соціальна профілактика – це один із напрямів реалізації соціальної політики, який здійснюється шляхом прийняття відповідного законодавства, економічними заходами, діяльністю установ освіти, охорони здоров'я, соціальної роботи культури, правоохоронних органів, засобів масової інформації [575, с. 207].

Т. Алексєєнко соціальну профілактику визначає як систему, комплекс соціальних заходів, спрямованих на локалізацію, обмеження і попередження соціальних відхилень, негативних явищ у суспільстві [581, с. 377].

Загалом, можемо резюмувати: соціальну профілактику розглядають як науково обґрунтований і своєчасно здійснений вплив на соціальний об'єкт з метою збереження його функціонального стану і попередження можливих негативних процесів його життєдіяльності. Ефективність її здійснення переважно визначається професіоналізмом суб'єкта впливу й характером профілактичного примінення. Соціальна профілактика створює передумови для процесу нормальної соціалізації особистості, що ґрунтується на пріоритеті принципів законності і моралі [591, с. 74].

Вагомий внесок у дослідження та розробку соціальної профілактики зробила І. Зверєва [222]. Вчена визначила, що *зміст* соціальної профілактики становлять: роз'яснення правових норм соціально значущої діяльності та поведінки; ознайомлення з нормативними міжнародними та державними документами, які забезпечують розвиток особистості, рівень освіти, вибір професії; надання різним категоріям молоді інформації про можливі наслідки асоціальних дій, нехтування здоровим способом життя, відмови від культурного проведення дозвілля; організація заходів щодо забезпечення

програми позитивної життєдіяльності особистості; здійснення системи соціального захисту різних категорій сімей, жінок, дітей і молоді (забезпечення роботою, навчанням); виховання почуття відповідальності за можливі наслідки протиправних дій.

Український дослідник В. Лютий зазначає: **мета** соціальної профілактики – не тільки попередження проблем і негативних явищ, а й створення умов для повноцінного функціонування суспільства та життєдіяльності окремих осіб. Основні **напрями профілактики**: виявлення, усунення чи нейтралізація чинників, що породжують негативні соціальні явища та соціальні проблеми, сприяють їх загостренню та заважають розвитку людини, а також формування у людей якостей, необхідних для подолання проблем і задоволення потреб нешкідливим чином.

Завдання соціальної профілактики: проведення системних та комплексних заходів з профілактики негативних явищ у суспільстві; використання інноваційних форм соціальної роботи, які здатні ефективно впливати на ціннісні пріоритети підлітків та молоді; формування позитивної мотивації вчинків, підвищення рівня інформованості молодих людей, їхніх батьків та найближчого оточення [358, с. 207-208].

Вагомими у дослідженні соціальної профілактики є роботи дослідниць Р. Вайноли [59] та І. Парфанович [447], які визначають наступне:

предмет соціальної профілактики – процес сприяння соціальному розвитку особистості людини на різних етапах її віку; соціально-педагогічна діяльність, спрямована на оптимізацію соціального формування і розвитку особистості, усунення соціально-педагогічної проблеми шляхом здійснення профілактичних заходів; покращення соціально-педагогічних можливостей середовища, в якому живе і формується індивід.

Суб'єктами соціальної профілактики правопорушень є державні і господарські органи, профспілкові, суспільні організації, трудові колективи, посадовці і громадяни, що беруть участь у діяльності з профілактики

негативних явищ в суспільстві. У профілактичній роботі покликані також брати участь засоби масової інформації.

Об'єктами соціально-профілактичної дії є ті негативні чинники життєдіяльності людей, які сприяють здійсненню асоціальних дій, а також недоліки у виховній діяльності і стереотипи поведінки, які спричинюють антигромадські вчинки. Об'єкти соціально-профілактичної дії можна умовно підрозділити на чотири основні групи:

- негативні сторони в об'єктивних умовах життєдіяльності людей (матеріальна і соціально-культурна база, рівень добробуту і житлово-побутові умови, технічне забезпечення виробництва, технологічний процес, умови праці і т.д.);

- негативні сторони в організаційно-управлінській діяльності державних і суспільних органів самоврядування (система загальної і спеціальної освіти, соціально-побутове обслуговування, засоби масової інформації, установи культури, ідейно-виховна і культурно-масова робота);

- негативні сторони в міжособистісних відносинах і поведінці людей у процесі трудової діяльності, в побуті і відпочинку, а також у сімейних і родинних стосунках;

- негативні явища в правосвідомості і соціально-правовому мисленні.

Коло об'єктів соціально-профілактичної дії надзвичайно широке. Тому конкретні об'єкти соціально-профілактичної дії визначаються в процесі попереднього вивчення стану правопорядку в регіоні, галузі народного господарства, трудовому колективі.

Цільові групи соціальної профілактики – це окремі особи, соціальні групи, верстви населення, які страждають або можуть постраждати від проблем чи негативних явищ, ті, що своїми діями, поведінкою, способом життя спричиняють проблеми, а також особи, соціальні групи й організації, від дій яких залежить подолання причин негативних явищ та їх наслідків.

Р. Вайнола виділяє *стратегії* профілактики – це загальні підходи до визначення основних цілей профілактики певної проблеми і шляхів її досягнення:

1. Стратегія боротьби (усунення негативного явища .проблеми, їх ризиків та наслідків). Проблема (негативне явище) визнається однозначно негативним і неприпустимим, профілактика спрямована на його недопущення.

2. Стратегія нормалізації (обмеження ризику, негативного впливу проблеми чи явища). Негативне явище (проблема) визнається небажаним, але припустимим (принаймні частково, за певних обставин), профілактика спрямовується на недопущення (обмеження) його негативних наслідків [59].

І. Парфанович [447] зазначає, що для здійснення соціально-профілактичної діяльності необхідно чітко знати *принципи*, за якими будується профілактична активність: *системності, стратегічної цілісності, багатоаспектності, ситуаційної адекватності профілактичної діяльності, континуальності, солідарності, легітимності, поліmodalності і максимальної диференціації*.

Комплексне планування соціальної профілактики – одна з основних форм узгодження діяльності в цьому напрямку державних, господарських органів, суспільних організацій і трудових колективів. Воно є підсумком сумісної розробки різними органами, організаціями і колективами злагоджених планів, що передбачають систему довгострокових і поточних заходів щодо виявлення і усунення причин асоціальної поведінки. Комплексне планування соціальної профілактики переслідує наступні основні цілі:

- скорочення і в перспективі повну ліквідацію асоціальної поведінки громадян;

- обмеження і в подальшому ліквідацію випадків антигромадської поведінки громадян і посадовців, тобто порушень соціальних норм, що

шкодить суспільству і спричиняє протиправні діяння, які сприяють їх здійсненню;

- подолання негативних сторін суспільного розвитку, які сприяють негативним явищам;

- усунення умов для правопорушень, недоліків і прорахунків в діяльності органів управління, господарських організацій, суспільних формувань, культурно-виховних і медичних установ;

- боротьбу з пияцтвом і алкоголізмом: поступове викорінення негативних форм поведінки в сім'ї, на виробництві, в суспільному житті, що сприяють правопорушенням;

- розвиток і вдосконалення позитивних соціальних процесів, які протидіють антигромадській поведінці громадян і сприяють дотриманню державної і трудової дисципліни;

- підвищення рівня свідомості та організованості громадян, формування пошани до правових розпоряджень;

- виховання екологічної дисципліни, підйом екологічної культури і знань в цій області, формування у кожної людини свідомого і дбайливого ставлення до природи.

Практика соціально-профілактичної роботи знаходиться в постійному розвитку. Проте, можна виділити деякі основні моменти, що стосуються її змістовної частини.

1. Повсякденне життя наповнене стресовими чинниками, але, оскільки вони, непомітно нагромаджуючись, володіють так званім кумулятивним ефектом, жоден із них окремо не може вважатися причиною тієї або іншої складної соціальної проблеми. Тому методи соціальної профілактики мають системний характер, тобто вони направлені на викорінювання джерел стресу як в самій людині, так і в соціальному та природному середовищі і одночасно на створення умов для придбання людиною необхідного досвіду вирішення проблем, які виникають.

2. Служби профілактики прагнуть не стільки реагувати на ці проблеми, скільки запобігти їх появі. Вони звернені до здорових громадян, що ще не вступили в смугу непередбаченої життєвої кризи або непередбачених проблем, які виникають в результаті несподіваних подій (наприклад, проблеми, з якими стикаються діти після розлучення батьків).

Така установка на роботу із здоровим клієнтом припускає надання диференційованих послуг, що враховують мотиви клієнта, його стосунки з соціальним працівником і джерела винагороди останнього. Взаємостосунки між клієнтом і соціальним працівником повинні будуватися на основі взаємної пошани, з розумінням того факту, що кожний з них робить свій посильний внесок у рішення даної проблеми.

3. Методи профілактики звичайно включають навчання людей новим навичкам, які допомагають їм досягти поставлених цілей і зберегти здоров'я. У той же час робота відповідних служб націлена на такі зміни соціального середовища, щоб підтримувати і стимулювати нормальну життєдіяльність людини. Системний підхід враховує всі ці взаємопов'язані чинники. Традиційні методи надання допомоги в переважній більшості можуть бути використані і для профілактики (наприклад, тренінг позитивного життєвого настрою був розроблений для терапевтичних цілей, але він широко використовується для підтримки корисних соціальних навиків).

4. Соціальна профілактика передбачає вирішення ще не виниклих проблем. Тому одні профілактичні заходи вживаються задовго до їх виникнення, а інші – безпосередньо перед виникненням проблеми.

5. Служби профілактики покликані знаходити оптимальні рішення як для досягнення поставлених цілей, так і для запобігання передбачених проблем, – у цьому полягають цінність і значення профілактики [585].

Уважаємо за необхідне зауважити, що у даний час між теорією соціальної профілактики і практикою профілактичної діяльності відчувається помітний розрив, що, перш за все, негативно впливає на ефективність і результативність соціально-педагогічної діяльності. За таких обставин,

начасі, виникла гостра необхідність розробки, обґрунтування, систематизації методів і напрямів профілактичної роботи; оцінки і аналізу інформації з цієї проблеми в різних галузях знань.

Соціально-профілактичні **заходи** можуть бути направлені:

— на підвищення рівня правосвідомості населення регіону, працівників галузі народного господарства, членів трудового колективу, їх соціальної активності у сфері боротьби з правопорушеннями;

— на попередження певних видів правопорушень окремими соціальними групами;

— на становлення нового соціально-правового мислення, що дозволяє грамотно вирішувати завдання комплексного планування профілактики правопорушень. Для забезпечення скоординованої профілактичної діяльності різних органів, організацій і установ, узгодження різних форм профілактики.

У планах профілактики доречно передбачати загальні організаційні заходи, до числа яких можуть відноситися:

- створення ради профілактики;
- розробка Положення про раду профілактики правопорушень.

Отже, під **соціальною профілактикою** мають на увазі, перш за все, науково обґрунтовані та своєчасно виконані дії, спрямовані: на запобігання можливих фізичних, психологічних або соціокультурних проблем у окремих індивідів і груп ризику; на збереження, підтримку і захист нормального рівня життя і здоров'я людей, сприяння у досягненні ними поставлених цілей і розкритті їх внутрішніх потенціалів.

Аналіз наукової літератури та фахових джерел, представлених у п. 1.1-1.3, визначає торгівлю людьми як злочин і дає підстави стверджувати, що соціальну профілактику торгівлі людьми необхідно розглядати з позицій правового, медичного, педагогічного та інших аспектів.

Наші міркування співпадають із думкою А. Закалюк: «...запобігання злочинності як різновид суспільної діяльності належить до таких важливих напрямків останньої, як соціальний контроль та соціальна профілактика»

[324, с. 264]. Науковець зазначає, що традиційно в фаховій літературі вчені наводять лише перелік суб'єктів загальносоціальної профілактики злочинів і говорять про їх правові можливості загалом, не конкретизуючи завдань, форм і методів у їхній діяльності.

Як зазначає П. Мельник, завдання щодо запобігання злочинам визначено в Кримінальному кодексі України (ст. 1 КК України), у кримінальнопроцесуальному законодавстві (ст.ст. 23-232 Кримінальнопроцесуального кодексу України), а також у ст. 1 Кримінальновиконавчого кодексу України. Як показує практика, в основному їх вирішенням займаються лише суб'єкти, для яких профілактика злочинів належить до одного з головних завдань і функцій (органи прокуратури, органи внутрішніх справ, Служба безпеки України та ін.). Поряд із цим інші суб'єкти запобігання злочинності не повною мірою використовують свої можливості у сфері протидії цим суспільно небезпечним явищам. До таких суб'єктів, зокрема, належать:

- органи державної влади та управління згори донизу – від Верховної Ради України, Секретаріату Президента України та Кабінету Міністрів України до місцевих рад і райдержадміністрацій;
- органи господарської та культурно-виховної діяльності, міністерства та відомства; адміністрація підприємств, організацій та установ, культурно-виховні установи;
- громадські організації: профспілки, добровільні народні дружини (постові правопорядку); ради з профілактики та ін.;
- трудові колективи;
- окремі громадяни (шефи, наставники, громадські вихователі та ін.) [376].

У структурі кримінології попередження (профілактика) злочинності є самостійним розділом, якому приділяється значна увага науковців. Як показало вивчення доктринальних джерел, визначенням суб'єктів профілактики злочинів, пов'язаних із проблемою торгівлі людьми та їхніх повноважень активно займаються О. Бандурка, М. Васильєва, В. Куц,

К. Левченко, Б. Лизогуб, С. Нестерецький, А. Орлеан, П. Сердюк, Е. Стрельцов, М. Хавронюк та ін. [61; 212; 325; 326; 336; 343; 437; 497; 498; 629]. Разом із тим питання соціальної профілактики торгівлі людьми у правовому аспекті досліджені недостатньо і потребують розширеного наукового обґрунтування. Зокрема, А. Орлеан у своєму дослідженні «Соціальна обумовленість, криміналізація, карно-правова характеристика торгівлі людьми» зазначає, що, незважаючи на актуальність проблеми протидії торгівлі людьми, правова наука приділяє їй поки що недостатньо уваги, висвітлюючи лише деякі аспекти цієї проблеми [437, с. 1].

Безперечним є і той факт, що Україна потрапила в сферу дії міжнародного наркобізнесу, і це впливає на динаміку наркотизації суспільства. Дуже часто особи, які потрапили до тенет торговців людьми, стають накокур'єрами, наркоторговцями, наркоагентами; велику кількість осіб залучено до зберігання та розповсюдження наркотиків на транснаціональному рівні. Цьому активно сприяють такі негативні фактори, як різке соціальне розшарування сімей, невірноваженість психоемоційного фону, соціалізація в умовах знецінення загальнолюдських принципів моралі, дегуманізація ставлення до найвразливіших соціальних груп тощо. За спостереженнями експертів, начасі, відсутня активна профілактика поширенню вживання та розповсюдження наркотичних засобів. Можна констатувати, що МВС як суб'єкт запобігання торгівлі людьми висвітлює діяльність щодо зазначеної проблеми у низці спеціальних передач, відеосюжетів, спеціальних репортажів у ЗМІ.

Із проблемою торгівлі людьми, а саме сексуальною експлуатацією, тісно пов'язане поширення епідемії ВІЛ/СНІДу, оскільки серед загальної кількості відсоток ВІЛ-інфікованих людей, які користувалися послугами повій складає близько 34% (за неофіційними даними) [498].

Уважаємо за необхідне зазначити: у процесі наукового пошуку, представленого у п. 1.1, нами не виявлено спеціальних наукових досліджень щодо медичних аспектів профілактики торгівлі людьми. Можна констатувати

наявність лише фрагментарної уваги медицини до зазначеної проблеми, а саме, залучення медичних працівників у якості консультантів чи учасників певних заходів.

Однак, нас цікавить саме соціально-педагогічне вирішення проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми, а тому, як зазначалося попередньо, виникає необхідність у визначенні та обґрунтуванні спеціальних підходів до зазначеної проблеми.

Аналіз, представлений у п. 1.1, не тільки засвідчив стан розробленості проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми як соціально-педагогічної проблеми, а й дозволив узагальнити підходи, напрацьовані вченими щодо профілактики/соціальної профілактики (див. табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Підходи до профілактики/соціальної профілактики

<i>Підхід</i>	<i>автор</i>
<i>системний</i>	К. Левченко, І. Трубавіна [584]
<i>комплексний</i>	М. Калиняк, Л. Ковальчук, В. Оржеховська, Ю. Юрічка [267; 288; 436; 698]
<i>міжінституціональний</i>	О. Дорожкіна [204]
<i>міжсекторальний (міжвідомчий)</i>	Т. Журавель, О. Лазаренко [219; 329]
<i>мультидисциплінарний</i>	Т. Журавель [219]
<i>інтегративний</i>	С. Терницька [617]
<i>освітній і сімейний</i>	О. Поляновська [466]
<i>індивідуальний</i>	М. Галагузова, М. Мартинова [365; 573]
<i>психологічний</i>	І. Парфанович [446]
<i>соціально-культурний</i>	О. Кузьмін [322]
<i>правовий</i>	Н. Аніщук, К. Левченко, І. Трубавіна [16; 584; 596]
<i>кримінологічний</i>	Т. Будякова, О. Ваганов, В. Іващенко, Б. Лизогуб, А. Орлеан, Л. Чеханюк, М. Шруб [53; 58; 255; 343; 437; 676; 690]

У контексті нашого дослідження заслуговують на увагу міркування С. Архипової, Р. Вайноли, Н. Гусак, Н. Романової.

С. Архипова [21] та Р. Вайнола зазначають [59], що у сучасній соціально-педагогічній літературі виділяють декілька підходів до профілактики зазначених проблем: 1) *інформаційний*, суть якого полягає в

інформуванні людей про нормативні вимоги, які висуваються державою та суспільством; 2) соціально-профілактичний підхід полягає у зосередженні та усуненні або пом'якшенні першопричин, конкретних соціальних подразників, які згубно діють на свідомість, а відповідно, і на поведінку людини; 3) медико-біологічний підхід, який полягає у попередженні можливих відхилень від соціальних норм цілеспрямованими засобами лікувально-профілактичного характеру стосовно тих людей, які страждають на різні психічні аномалії, тобто мають патологію на біологічному рівні.

Н. Романова і Н. Гусак стверджують, що профілактична робота з попередження торгівлі людьми передбачає застосування низки підходів:

- 1) *інформаційний* (просвітницький, який розкриває суть торгівлі людьми);
- 2) дієвий (включення в ситуації, які потребують втручання з метою захисту та надання допомоги);
- 3) соціально-економічний (забезпечення рівних умов і можливостей у суспільстві);
- 4) силовий (засновані на страху перед покаранням) [261 с. 88-89].

Вищезазначені міркування дають підстави звернутися до більш детального аналізу змісту саме *інформаційного підходу*.

Інформаційний підхід – метод наукового пізнання об'єктів, процесів або явищ природи і суспільства, згідно з яким в першу чергу виявляються і аналізуються найбільш характерні інформаційні аспекти, що визначають функціонування і розвиток об'єктів, що вивчаються. В основі інформаційного підходу лежить *принцип інформаційності*, згідно з яким: інформація є універсальною, фундаментальною категорією; практично всі процеси та явища мають інформаційну основу; інформація є носієм смислу (змісту) всіх процесів, що відбуваються в природі та суспільстві; усі існуючі в природі та суспільстві взаємозв'язки мають інформаційний характер [737].

Інформація є базовим функціональним поняттям інформаційного підходу до вивчення науки, зміст і обсяг якого змінні й залежать від багатьох факторів (об'єкта, суб'єкта, засобів, методології, організації, мови

дослідження). Поняття «інформація» і «знання» не є тотожними: інформація – об’єктивна, знання – суб’єктивне. Інформація – це знання в комунікативній формі, засіб передавання (транспортування) знання. Вона є сировиною, напівфабрикатом, сурогатом знання. З погляду семіотики, інформація – це знання у знаковій формі. Її можна використати для вимірювання різних властивостей і відносин реальних об’єктів і систем. Наприклад, невизначеності, що характерна для набору альтернатив, або розподілу матерії та енергії в просторі, або змін, що супроводжують усі процеси тощо.

Дослідження змісту і особливостей реалізації інформаційного підходу окреслено низкою наукових напрацювань вчених: І. Арістової [20], М. Згуровського [234], О. Нестеренко [418], М. Рогожина [521].

Значний науковий інтерес представляють міркування вітчизняної вченої І. Арістової, яка зазначає, що головний гносеологічний зміст інформаційного підходу полягає у: «... вичленовуванні й аналізі саме інформаційного аспекту найрізноманітніших досліджуваних явищ. Він органічно доповнює собою речовинний і енергетичний аспекти, пізнання яких історично почалося значно раніше і тому нагромадило вже чималі традиції. Інформація поступово усвідомлюється як особливий, специфічний феномен, який аж ніяк не зводиться до свого матеріально-енергетичного субстрату, і водночас достатньо важливий, щоб служити «вершиною» кута зору, що об’єднує в певному плані вивчення об’єктів будь-якої сфери реальності і практично будь-якої природи» [20, с. 40].

Отже, гносеологічна специфіка інформаційного підходу полягає зовсім не у виділенні однієї певної сторони множини різноманітних явищ – це характерно для всіх пізнавальних підходів, а в дуже високому ступені його спільності, в тому, що він вказує нетрадиційний спосіб найбільш широкого узагальнення властивостей і відносин досліджуваних об’єктів. Інформаційний підхід є керуючим не тільки у науках технічного напрямку, а й гуманітарного та ін. Так, наприклад, у психології інформаційний підхід

розглядається як один із основних методів когнітивної психології, в якому людина розглядається як складна система обробки інформації.

Серед різних *видів* інформації виділяють два – біологічну і соціальну, що важливо відзначити відповідно теми нашого дослідження. Під біологічною інформацією розуміють таку, що забезпечує життєдіяльність окремо взятого живого організму. Основою є генетична інформація, що забезпечує цілісність виду... Соціальна інформація нерозривно пов'язана з практичною діяльністю людини, тому можна виділити стільки її типів та різновидів, скільки є видів діяльності людини (політична, економічна, технологічна та ін.) [234, с. 7-8].

Визначимось із терміном «соціальна інформація». Соціальна інформація – це повідомлення, передані будь-якою зрозумілою людині знаковою системою про процеси функціонування суспільства, а також про те, що стосується цих процесів і може вплинути на них. Соціальна інформація – це знання про результат праці людини, які свідомо переведені людиною в ранг інформації, роблячи її доступною суспільству для використання. Творцем соціальної інформації є людина [448]. Якщо природна інформація, автором якої є природа, створює можливості для творчості, а людина на базі цих можливостей розробляє практичні варіанти застосування природної інформації у вигляді знань, то виходить, соціальна інформація і є основою соціально-економічного прогресу, а людина виступає в цьому процесі творчим посередником між інформацією і знаннями, перетворюючи загальнонаукове в індивідуальне, яке або привласнює собі, або перетворює в суспільне надбання у вигляді нової, але вже соціальної інформації.

Здійснене дослідження сутності поняття «соціальна профілактика» та поверхневий етимологічний аналіз поняття «інформаційно-комунікаційні технології» дає підстави стверджувати, що саме *інформація* є *концептуальною інваріантою* соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

Вітчизняні науковці М. Згуровський, І. Коваленко, В. Михайленко пропонують наступне визначення інформації «... вона являє собою сукупність відомостей про всілякі об'єкти, явища, процеси, ...інформація є вибір одного варіанта (або декількох) із багатьох можливих і рівноправних» [234, с. 5]. Дослідники зауважують, що «рівноправних» означає, що усі варіанти, із яких робиться вибір, мають щось спільне, тобто належать одній множині.

Аналіз наукових публікацій та фахових джерел дає підстави розглянути три основні варіанти підказаного вибору:

- якщо вибір підказаний (або вказаний), то мова йде про одержання (рецепцію) інформації;

- якщо вибір зроблений самостійно і випадково, то говорять про виникнення інформації;

- якщо вибір, однозначно, визначений ситуацією або попередніми подіями (тобто вибору, по суті, немає), то про інформацію взагалі говорити не доводиться.

Здійснений науковий пошук дає можливість стверджувати наступне: людина сама, свідомо чи несвідомо робить вибір, який прямо чи опосередковано впливає на її життя. Тому одне із завдань соціальної профілактики торгівлі людьми – надати найбільш достовірну і повну інформацію про проблему торгівлі людьми для можливості саме свідомого вибору особою своїх дій і відповідальності за цей вибір.

Отже, можемо стверджувати, що інформаційний підхід є одним із провідних у дослідженні проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми. Однак, на нашу думку, він потребує ґрунтовного підсилення та спеціального доповнення. За таких обставин та враховуючи, що базовим концептом є «соціальна профілактика», ми визначаємо необхідним для подальшого дослідження обґрунтувати певні міркування доцільності **профілактичного підходу** щодо розв'язання проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми саме з позицій соціальної педагогіки.

Більшість науковців проблему профілактики/соціальної профілактики, у тому числі профілактику торгівлі людьми розглядають у контексті соціалізації особистості. Вагомими, для нашого наукового пошуку, є ідеї, які представили у своїх роботах О. Безпалько, І. Бех, І. Кон, А. Мудрик [26; 36; 399] щодо активної взаємодії людини і середовища в процесі соціалізації особистості та людини як суб'єкта соціалізації та Ж. Петрочко [458] щодо правової соціалізації особистості.

А. Мудрик зазначає наступне: «Суб'єктом соціалізації людина стає об'єктивно, бо протягом усього життя на кожному віковому етапі перед нею постають завдання, від успішного розв'язання яких залежить її розвиток. Для виконання вікових завдань людина більш чи менш свідомо ставить перед собою відповідні цілі, тобто проявляє суб'єктність (позицію) і суб'єктивність (індивідуальність)» [399, с. 273]. Ж. Петрочко стверджує: «На кожному етапі соціалізації людина розв'язує природно-культурні, соціально-культурні і соціально-психологічні завдання. Зокрема, оволодіння правовою культурою, засвоєння прав і цінностей належать до соціально-культурних завдань, а, скажімо, становлення правової свідомості особистості, її правове самовизначення – до соціально-психологічних завдань людини як суб'єкта соціалізації» [458, с. 57].

Із вищезазначених міркувань нас цікавлять суб'єктність і суб'єктивність людини як суб'єкта соціалізації відповідно досліджуваної проблеми, а саме, позиція, індивідуальне ставлення та включення людини у правове самовизначення щодо соціальної профілактики торгівлі людьми. Тобто, ми ставимо за мету не тільки інформувати, попереджати людей про проблему торгівлі людьми, а й про наявні та передбачувані її наслідки як для потенційних жертв, так й для злочинців. У цьому контексті постає питання відповідальності особистості, причому не тільки як надбання індивідуальної свідомості, а як засобу внутрішнього контролю особистості.

Загалом, відповідальність особистості розглядають як: соціальну якість; якість, що характеризує соціальну типовість особистості; здатність

особистості формулювати обов'язки; смислове утворення особистості, та її цілісну якість; соціальну категорію, що виражає міру відповідності дій соціальних суб'єктів взаємним вимогам [208; 210; 575; 577; 581]. Із поняттям «відповідальність» безпосередньо пов'язана низка теорій соціальної педагогіки: теорія життєвих навичок, теорія соціального наuczіння (див. п. 2.3) тощо.

Грунтовні міркування щодо поняття «відповідальність» у соціальній педагогіці представлені І. Бехом [208, с. 19-22], який зазначає, відповідальність – це риса, яка концентрує усвідомлений особистістю суспільно значущий обов'язок, повинність у здійсненні морального вчинку. Через відповідальність особистості відбувається процес наповнення змістовно важливою повинністю. До всього суспільно значущого має виникнути ставлення повинності. Тобто підтверджується наявність суб'єктності і суб'єктивності людини як суб'єкта соціалізації.

За допомогою відповідальності формується і через неї виявляється зв'язок людини з навколишньою дійсністю, виникає їх цілісність. Визначальним складником такої цілісності, що забезпечує втілення її відповідної дії, є суб'єкт. Тут самодетермінація, моральна свобода людини є невід'ємною ознакою її буття. Лише за такого рівня розвитку самосвідомість особистості може бути сповнена відповідальності і вона виконуватиме належним чином свій обов'язок.

Можна стверджувати, що відповідальність передбачає визнання єдиної активної причетності до соціального і природного світу. Це не стільки результат поцінування особистості іншими людьми, скільки її власне переконання, моральний принцип, підсумок самоусвідомлення. З цієї точки зору, людське життя – безперервна відповідальність, що визначає його моральну цінність... Власне відповідальність – це відповідальність особистості не тільки за певну справу, а й за думку, її зміст і наслідки. Внутрішній світ відповідальної особистості завжди відкритий до соціальних потреб, пріоритетів, людських цінностей... Відповідальність – єдиний

критерій оцінки людиною різноманітних соціальних і природних явищ та подій. Відповідальна особистість не тільки з максимальною об'єктивністю оцінює події і явища, а й сама є ініціатором та інтенсивно створює у межах своїх суб'єктивних цінностей. Тобто безумовною є аксіологічна детермінація поняття, за якого людське життя є найвищою цінністю, відповідальність за нього несе сама людина.

Відповідальність – особливий мотив людських вчинків. Він принципово відрізняється від, наприклад, біологічних чи економічних мотивів, лише йому властивою рисою ідеальності. Саме ідеальні моменти вчинків становлять сферу духовної культури людства. В основу її розвитку покладено лише відповідальні вчинки, з яких утворюється суспільна моральна система. Усі інші вчинки внаслідок втрати своїх ідеальних складників не сприяють моральному розвитку особистості і суспільства загалом. Адже моральне вдосконалення суб'єкта пов'язане не з самим результатом учинку, не з його автономною значущістю, а з мотивом, втіленим у ньому. Лише результат, одухотворений мотивом відповідального звершення, сприяє особистісному вдосконаленню людини. Якщо суспільство культивує переважно вчинки, в яких немає ідеальних моментів, то залишаються невикористаними морально перетворювальні сили мотивів відповідального звершення. Отже, відповідальність є дійсно внутрішньою стосовно вчинків мотивацією, такою, що надає їм самоцінності і не перетворює на засіб досягнення особистістю своїх корисливих цілей.

К. Роджерс визначає відповідальність як головну ознаку сформованої особистості. Самовизначення – сутнісна ознака природи людини, тому кожен відповідальний за те, чим він є [737]. Відповідальність виявляється лише у вільних вчинках і діях особистості; це вже не глибинне, а вершинне утворення, духовний апогей. Цю якість цілком правомірно вважають специфічним узагальненим настановленням, яка характеризується моральною значущістю. У цьому разі йдеться про морально відповідальне існування людини або її моральну відповідальність.

Ключовою особливістю відповідальності є її постійність, що виявляється всупереч змістовним відмінностям моральної вимоги, зумовленим специфікою ситуації її пред'явлення. Саме ця особливість перетворює відповідальність на усвідомлене настановлення як готовність діяти належним чином. Відповідальність є осмисленим рухом свідомості, який перетворює можливість у реальне здійснення вчинку. Важливо, щоб цей рух був безпосередньо спрямований на зміст моральної вимоги, а не на інші цілі суб'єкта.

Відповідальність як активне настановлення, тобто таке, якому притаманна функція звернення, є інтегративною властивістю особистості, що виникає в результаті синтезу особистістю всіх її моральних рис. Усе людське життя має бути спрямоване на опанування цієї властивості. За такого рівня розвитку особистості відбувається перетворення відповідальності як суспільно духовного світогляду в моральне надбання людини. Це надбання характеризується її гуманістичною виповненістю, розкриттям духовного потенціалу. Тобто підтверджується наявність ноологічної детермінації, за умови якої людина духовна – є людиною моральною, а саме, усі її вчинки і дії не суперечать духовним і моральним нормам.

Загалом, відповідальність є механізмом, необхідним для існування суспільства, існування та ефективної взаємодії в ньому конкретної особистості. Це готовність прийняти статус повного джерела та причини за всі скоєні дії та їх наслідки, тобто персоналізація суб'єкта; обов'язок особистості оцінити власні наміри та здійснювати вибір поведінки відповідно до суспільних норм і цінностей.

За умов вищезазначеного, сутність профілактичного підходу у соціальній профілактиці торгівлі людьми розглядаємо не тільки в попередженні про проблему торгівлі людьми, а й у досягненні усвідомленої відповідальної поведінки за власні скоєні дії та їх наслідки з метою максимальної нейтралізації проблеми.

Перейдемо до розгляду власне сутності, принципів, видів, змісту, завдань, послуг, заходів соціальної профілактики торгівлі людьми.

Предметом особливої уваги є дисертаційне дослідження Л. Ковальчук «Соціально-педагогічні умови профілактики торгівлі дітьми», у якому науковець визначає «...профілактику торгівлі дітьми як діяльність суб'єктів соціальної сфери з упровадження системи заходів, спрямованих на виявлення і попередження торгівлі дітьми шляхом забезпечення оптимальних умов, що сприяють мінімалізації та подоланню руйнівного впливу на особистість чинників торгівлі дітьми» [288, с. 8]. Авторка презентує функціональну модель профілактики торгівлі дітьми. Представлені завдання, принципи, функції, види та зміст профілактики торгівлі дітьми слугуватимуть в нашому дослідженні для аналізу та розробки концептуальних і методичних засад окресленої проблеми. Дослідниця виділяє форми і методи соціально-педагогічної профілактики торгівлі дітьми, у той час не вказує засоби, прийоми, які могли бути успішно реалізовані як методичний інструментарій.

У збірці «Стандарти соціальних послуг у сфері протидії торгівлі людьми» зазначено: «*Соціальна профілактика торгівлі людьми* – робота, спрямована на локалізацію, обмеження, виявлення і попередження торгівлі людьми, вплив та їх наслідків на життя і здоров'я людей, усунення причин і умов виникнення та поширення фактів торгівлі людьми» [602, с. 32].

В. Дзюбан, який наголошує, що соціальна педагогіка вивчає явища суспільного життя під своїм специфічним педагогічним кутом зору з позиції того, як виробничі, економічні, політичні, культурні та інші умови змінюють, формують і захищають людину [197, с. 44]. Керуючись загальними принципами соціальної педагогіки та міркуваннями Л. Ковальчук [288, с. 8], І. Парфанович [447] щодо загальних принципів соціальної профілактики (див. вище), вважаємо за необхідне визначити **пріоритетні принципи** соціальної профілактики торгівлі людьми, що визначають загальне спрямування соціально-профілактичної діяльності, а саме:

морально-правовий принцип, що ґрунтується на ідеях морально-правового підходу стверджує, що людина споконвіку наділена фундаментальними правами і свободами, що не можуть бути порушені чи обмежені рішеннями інших людей. Це значить, що етично коректним є рішення, що найкращим чином захищає права людей, яких воно торкається. У процесі ухвалення рішення можуть бути враховані наступні моральні права:

1. *Право на свободу згоди.* Вплив на іншу людину припустимий тільки в тому випадку, якщо він вільно дає дозвіл на нього.

2. *Право на приватне життя.* Поза суспільною діяльністю людина може робити те, що їй хочеться, і має право контролювати всю інформацію, що стосується її особистого життя.

3. *Право на свободу совісті.* Людина вільна утриматися від виконання будь-якого наказу, що суперечить її моральним чи релігійним нормам.

4. *Право на свободу слова.* Людина може обґрунтовано критикувати етичність і юридичну обґрунтованість дій інших людей.

5. *Право на належну поведінку.* У людини є право бути неупереджено вислуханою і право на чесне поводження з нею.

6. *Право на життя і безпеку.* Людина має право на захист життя, здоров'я і безпеки.

У контексті досліджуваної проблеми та відповідно до морально-правового принципу передбачається, що ніякі примусові дії не повинні порушувати ці фундаментальні права людини.

Принцип соціальної відповідальності обумовлює необхідність узгодження змісту соціальної профілактики торгівлі людьми з реальною соціальною ситуацією. Реалізація соціальної профілактики можлива за умови урахування реальних соціально-економічних умов і передбачає орієнтацію на реальні можливості соціуму.

Принцип конфіденційності полягає у нерозголошенні особистої інформації про жертв торгівлі людьми, з метою збереження приватності

життя та уникнення можливого осуду соціального оточення чи помсти з боку злочинців.

Принцип наснаження реалізується шляхом здобуття знань та навичок для подальшого самостійного обдуманого та зваженого їх використання особою при прийнятті рішень. Кожна людина наснажується діяти, усвідомлюючи свої права та обов'язки в суспільстві, а також можливості реалізації своїх прав і свобод у житті з почуттям власної гідності та особистої відповідальності. Основна ідея наснаження – зміцнити потенціал людини необхідними знаннями, уміннями, навичками, що дозволить їй робити виважені кроки, приймати рішення і відповідати за них, підвищити рівень життєвої активності. Акцент робиться на найактивнішому залученні людей до соціально-профілактичної діяльності, тим самим перетворюючи їх з об'єктів на суб'єктів цієї діяльності.

Принцип інформаційної доступності передбачає можливість вільного доступу кожної людини до інформації про: проблему торгівлі людьми, ризики та її наслідки. Дотримання даного принципу сприяє врахуванню особливих інформаційно-освітніх потреб кожної цільової групи суб'єктів, визнаючи їх вихідними для розвитку і моделювання педагогічної концепції соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ та досягнення очікуваного результату.

Окреслені принципи мають особливе призначення у соціальній профілактиці торгівлі людьми, оскільки їх дотримання може позитивно впливати на досягнення ефективності соціально-профілактичної роботи.

Уважаємо за необхідне зазначити, що соціальна профілактика торгівлі людьми реалізує наступні **функції**: освітню, виховну, розвивальну, самоосвітню.

Освітня функція передбачає засвоєння знань і умінь, що дозволяють реалізувати стратегію ціннісних орієнтирів. Істотне значення у соціальній профілактиці належить ціннісним орієнтаціям людей у напрямі підвищення поваги до особистості, зміцнення довіри до неї, нетерпимості до приниження

людської гідності, порушення її прав. Освітня функція також має на меті формування навичок безпечного використання ІКТ.

Виховна функція передбачає формування відповідального ставлення до своїх дій та вчинків, а саме, відповідальності за свій вибір; установки на пізнання власних потреб та ресурсних можливостей; формування навичок безпечної поведінки; готовності до самозбереження; гармонізації особистості.

Розвивальна функція полягає у розвитку емоційно-вольових якостей, що сприяють: формуванню критичного мислення (критичне сприйняття інформації, пов'язаної із сферою торгівлі людьми); розвитку рефлексивних здібностей; здатності до протистояння соціальним стресам; активізацію механізмів особистісної саморегуляції.

Самоосвітня функція передбачає формування потреби у самозбереженні; активізації особистісної самостійної пізнавальної діяльності, спрямованої на побудову власної програми самовизначення (особистісного, соціального, професійного тощо), життєвих стратегій та безпечної поведінки.

Прагнення особистості до самопізнання, інтенсивна робота над самовдосконаленням, установка на свідому побудову власного життя, життєвих планів та перспектив, система ціннісних орієнтацій і переконань, здатність до самозбереження та саморефлексії – усе це об'єднує визначені нами функції соціальної профілактики торгівлі людьми.

У своїх дослідженнях, присвячених соціальній профілактиці торгівлі людьми, Л. Ковальчук, К. Левченко, І. Трубавіна [584] зазначають:

первинна профілактика носить інформаційний характер з метою підвищення обізнаності населення та формування у свідомості неприйняття торгівлі людьми, осуду цього явища, позитивної мотивації до запобігання йому. Цільовою групою первинної профілактики є все населення країни.

Вторинна профілактика передбачає комплекс послуг, спрямованих на роботу з особами групи ризику для зниження ступеня їх вразливості потрапляння в ситуації торгівлі людьми та створення сприятливих умов для

підвищення їх життєдіяльності. Цільовою групою вторинної профілактики є представники груп ризику потрапляння в ситуації торгівлі людьми.

Третинна профілактика спрямована на запобігання повторного потрапляння в ситуацію торгівлі людьми особи, яка постраждала від торгівлі людьми. Цільовою групою послуг третинної профілактики є дорослі та діти, які постраждали від торгівлі людьми, та члени їх сімей.

Вагомими для нашого дослідження є міркування Т. Журравель, яка стверджує: «Первинна профілактика найбільш масова та неспецифічна. Завдяки своєчасності, повноті та самостійності вона є найважливішим видом превентивних заходів при запобіганні відхилень у поведінці людини» [577, с. 88].

Беручи до уваги вищевикладені міркування щодо ефективності застосування інформаційного та профілактичного підходів і те, що цільовою групою первинної профілактики є все населення країни (у тому числі діти та молодь), та покликаючись на міркування В. Оржеховської щодо дефініцій «соціальна профілактика» та «соціальна превенція», вважаємо за необхідне детально зупинитися на завданнях та послугах *первинної* профілактики торгівлі людьми.

Завдання *первинної* профілактики торгівлі людьми:

інформування про явище торгівлі людьми (масштаби в Україні і світі, чинники виникнення і поширення, тенденції в розвитку проблеми, ризику, шляхи потрапляння та визволення, наслідки для подальшого життя і розвитку людини від ситуацій торгівлі людьми);

інформування про законодавство у сфері протидії торгівлі людьми, можливості для реабілітації та реінтеграції осіб, постраждалих від торгівлі людьми, а також покарання злочинців;

інформування про діяльність органів державної влади, громадських та міжнародних організацій у сфері протидії торгівлі людьми, їх зв'язки та можливості;

інформування про правила безпечної поведінки з метою уникнення ситуацій торгівлі людьми та про алгоритм дій особи у разі потрапляння в такі ситуації;

удосконалення наявних конструктивних стратегій поведінки, життєвих умінь для можливості їх застосування у ситуаціях торгівлі людьми;

навчання розпізнавати ситуації торгівлі людьми та ризику потрапляння до них і відповідно реагувати на них;

формування відповідальності за свої дії, вчинки та їх наслідки;

формування правової культури особи (правосвідомість, правомірна поведінка, правова активність) та суспільства;

формування готовності осіб звертатися по необхідні послуги у сфері протидії торгівлі людьми до органів державної влади, громадських та міжнародних організацій;

виявлення осіб, постраждалих/ймовірно постраждалих від торгівлі людьми;

формування толерантного ставлення до постраждалих від торгівлі людьми.

Послуги, які надаються у межах *первинної* профілактики: інформаційні послуги; соціальне навчання; організація та проведення просвітницьких заходів; консультування [602, с. 35-36; с. 61].

Завдання *первинної* доповнюють завдання *вторинної* профілактики торгівлі людьми:

своєчасне виявлення представників «групи ризику» та надання їм інформаційних, консультаційних, правових, соціально-психологічних послуг;

формування життєвих умінь і навичок безпечної поведінки з метою уникнення ситуацій торгівлі людьми, а також дій у разі потрапляння у такі ситуації;

надання допомоги в оцінці ризиків щодо можливості потрапити в ситуації торгівлі людьми;

сприяння у пошуку осіб, які могли постраждати від торгівлі людьми;

зміна ставлення особи до себе, свого місця в суспільстві, усвідомлення нею цінності свого життя і своєї ролі в ньому.

Послуги, які надаються у межах *вторинної* профілактики, на нашу думку, доповнюють та частково відтворюють послуги *первинної* профілактики торгівлі людьми: інформаційні; соціально-педагогічні; правові; соціально-психологічні [584, с. 46-52; 602, с. 35-37].

Певну наукову цінність стосовно нашої проблеми дослідження представляють напрацювання Л. Горват, О. Литвиненко, Т. Сурніна, Г. Шкутько «Запобігання торгівлі людьми: інформаційно-методичні матеріали», у яких зазначено, що принципи прав людини та соціальної справедливості є фундаментальними принципами соціальної роботи [116]. Отже, соціальна профілактика в аспекті запобігання торгівлі людьми вимагає створення умов у суспільстві для запобігання явища «торгівля людьми», а саме комплексу профілактичних заходів.

Профілактичні заходи з протидії торгівлі людьми здійснюються (у межах компетенції): центрами соціальних служб для дітей, сімей та молоді; територіальними органами внутрішніх справ; державними центрами зайнятості; недержавними посередницькими агенціями з працевлаштування; центрами допомоги мігрантам; консульськими відділами України в зарубіжних державах; навчальними закладами усіх типів форм власності (у т.ч. в школах-інтернатах); центрами соціально-психологічної допомоги; центрами соціально-психологічної реабілітації та реінтеграції постраждалих від торгівлі людьми; притулками та центрами допомоги безпритульним дітям; соціально-реабілітаційними центрами (дитячими містечками); будинками тимчасового перебування бездомних, а також іншими закладами чи установами, що працюють із цільовими групами у сфері протидії торгівлі людьми [602, с. 34].

Уважаємо за необхідне зробити уточнення щодо **рівнів** соціальної профілактики торгівлі людьми.

Соціологічний підхід, який розглядає суспільство як соціальну систему і цілісний організм, допомагає досліджувати проблему профілактики у вигляді тривимірного простору (мега-, макро- та мікрорівень) [42, с. 51].

Російські науковці А. Мусраунова, К. Туганбекова у своїх працях підкреслюють, що профілактика є важливим засобом запобігання розвитку будь-яких негативних процесів на ранніх стадіях. Вона дозволяє з меншими затратами зняти гостроту соціальної проблеми і повернути процес у більш сприятливу сторону. Автори виокремлюють три рівні профілактики: *загальносоціальний, спеціальний, індустріальний* [402].

У контексті нашого дослідження значний інтерес представляє загальна схема соціальної профілактики, представлена у роботі О. Безпалько [26, с. 34], яка відображає рівні: *індивідуальний, сімейний, соціальний, соціальної профілактики*.

Як зазначили І. Зверева, Г. Лактіонова, профілактична робота може проводитися на кількох рівнях: особистісному, сімейному, соціальному. На *особистісному рівні* вплив на цільову групу сфокусований на тому, щоб сприяти формуванню таких якостей особистості, які забезпечують підвищення рівня особистісної відповідальності людини. До провідних форм профілактики на особистісному рівні можна віднести консультування і тренінгові заняття. *Сімейний рівень* профілактики має на меті вплив на найближчий мікросоціум – сім'ю, аби допомогти молодій людині прийняти рішення на користь здорового способу життя. *Соціальний рівень* профілактики сприяє актуалізації проблем, пов'язаних з окремими негативними явищами в суспільстві, а також зміні суспільних норм стосовно осіб, які за певних причин стали жертвами асоціальної поведінки [587, с. 32, 37].

Покликаючись на вищезазначені міркування та враховуючи ієрархію факторів соціалізації особистості, у контексті досліджуваної проблеми вважаємо за необхідне визначити такі рівні соціальної профілактики торгівлі людьми: *регіональний, комунікативний, сімейний, особистісний*.

Регіональний рівень передбачає урахування історичних, ментальних, соціальних, полікультурних, релігійних особливостей кожного регіону, де проводиться профілактична робота. Наприклад, західні та східні регіони України більш схильні до виїзду на роботу за кордон, ніж центральні та південні, що обумовлює більші ризики потрапляння у ситуацію торгівлі людьми. Профілактична робота проводиться з громадою для виявлення та розв'язання актуальних проблем, пов'язаних із торгівлею людьми; зміни суспільної думки щодо торгівлі людьми.

Комунікативний рівень передбачає урахування оточення спілкування особистості для профілактичної роботи. Тобто мається на увазі не сім'я, а колеги, сусіди, колектив чи шкільне середовище, друзі по спілкуванню в соціальних мережах та інтернеті, які часто є посередниками потрапляння у ситуацію торгівлі людьми. Профілактична робота проводиться з оточенням по спілкуванню для ідентифікації ризиків потрапляння у ситуацію торгівлі людьми; зміни ставлення до осіб, які стали жертвами торгівлі людьми.

Сімейний рівень передбачає урахування соціального статусу, особливостей мікроклімату в сім'ї, її спадкових характеристик та особливостей для здійснення профілактичної роботи. Профілактична робота проводиться з сім'єю для мінімізації ризиків потрапляння у ситуацію торгівлі людьми.

Особистісний рівень передбачає урахування особистісних якостей людини для здійснення профілактичної роботи, що пов'язано з її соціалізацією та соціальним вихованням. Профілактична робота проводиться з окремою особистістю з метою формування позитивних моделей поведінки; інформаційної обізнаності та відповідального ставлення до свого життя, життя оточуючих, своїх вчинків; зміни особистісного ставлення до проблеми торгівлі людьми (див. вище).

Визначені рівні соціальної профілактики торгівлі людьми вважаємо базовими для побудови концептуальних засад нашого дослідження (див. Р. 3, п. 3.1).

Українські дослідниці Н. Романова і Н. Гусак стверджують [261, с. 88-89]: профілактика торгівлі людьми може бути спрямована на викриття, локалізацію, попередження цього явища, обмеження, усунення умов та причин його існування. Фахівці визначають такі основні аспекти, які можуть впливати на якість соціальної профілактики торгівлі людьми:

1) соціальна реклама (яка розкриває суть, форми, наслідки торгівлі людьми, шляхи виходу з кризової ситуації. Цьому сприяють ЗМІ, розповсюдження буклетів, брошур, листівок, іншої друкованої продукції);

2) соціологічні дослідження (результати яких є основою для застосування конкретних заходів профілактики);

3) допомога в перевірці надійності потенційних роботодавців;

4) проведення роз'яснювальної роботи з особами, які виїжджають за кордон;

5) правова освіта населення (ознайомлення з чинним законодавством щодо попередження торгівлі людьми, покарання за неї);

6) інформування батьків та молоді про права дітей, про навчання та працевлаштування за кордоном;

7) допомога у вирішенні життєвих труднощів осіб за місцем проживання з метою попередження виїзду.

Загалом, соціальна профілактика є важливим засобом попередження розвитку нових викликів проблеми торгівлі людьми на ранніх стадіях їх виникнення, дозволяє з меншими функціональними затратами зняти гостроту проблеми і повернути процес в позитивне русло. Таким чином, вдається досягти мети профілактичного впливу.

Покликаючись на міркування І. Звереві, І. Ліпського, О. Склярєва, викладені у п. 1.1, засади інформаційного та профілактичних підходів та вищезазначене сформулюємо робоче визначення поняття «соціальна профілактика торгівлі людьми».

Отже, *соціальна профілактика торгівлі людьми* – це один із напрямів соціально-педагогічної діяльності, що спрямований на: нейтралізацію

чинників, факторів і мінімізацію ризиків потрапляння у ситуацію торгівлі людьми; самозахист прав людини та реалізацію соціальної політики держави для вирішення та попередження проблеми торгівлі людьми; формування моделі відповідальної поведінки через підвищення рівня інформаційної обізнаності й особистої відповідальності людини за своє життя і життя оточуючих.

1.5 Законодавчий та інституційний механізми профілактики торгівлі людьми: вітчизняний і зарубіжний досвід

Як зазначалося у п. 1.2, явище торгівлі людьми існує з давніх часів і пов'язане, насамперед, із товарно-грошовими відносинами. За таких обставин історіографію правової бази, вітчизняного та зарубіжного досвіду профілактики торгівлі людьми здійснимо, керуючись *принципом діахронії*. Діахронія (від грецьк. *dia* – через, наскрізь і *chronos* – час), історичний розвиток тих чи інших явищ, систем. Протиставляється синхронії [426, с. 337].

Різні, іноді суперечливі, підходи до розуміння торгівлі людьми існували в усі часи розвитку людства. Історики відзначають низку документів, у яких описано життя, побут правила поведінки рабів. Ці документи засвідчують про ринки рабів, які існують і дотепер. Загалом, в історичному контексті мало що змінилося: власник має повне панування над рабом. Ми навмисне не деталізували усі етапи історичного перебігу проблеми торгівлі людьми, оскільки кардинальних зрушень у захисті права людини на своє життя не було. Проте, проаналізували деякі аспекти, які характеризують правове поле цієї проблеми в Україні до початку ХХ ст. та основних міжнародних документах, які є результатом співробітництва держав у протидії торгівлі людьми, що представлено у дод. В. Такий вибір ми обґрунтовуємо тим, що у низці досліджень та публікацій [288; 596; 717]

міжнародні законодавчі документи щодо протидії торгівлі людьми вже окреслювалися.

Зупинимося на аналізі законодавчої бази незалежної України. Правоохоронні органи нашої країни зіткнулись зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми на початку 90-х років минулого століття. Україна першою серед пострадянських країн визнала проблему торгівлі людьми як одну з найнебезпечніших для суспільства. За міркуваннями А. Орлеана, це явище носить достатній для криміналізації ступінь суспільної небезпечності, носить явно не випадковий та не одноразовий характер і є настільки суттєвим порушенням прав людини та суспільної моралі, що аксіоматично не може бути допустимим у демократичному суспільстві. У нашій країні об'єктивно існують умови торгівлі людьми, котрі неможливо усунути без застосування кримінальної відповідальності. Україна має міжнародні зобов'язання криміналізувати торгівлю людьми та її найбільш суспільно небезпечний різновид – работоргівлю [437, с. 9].

Із метою посилення боротьби з цим видом транснаціональної організованої злочинності, у березні 1998 року Верховна Рада України приймає Закон «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України», у зв'язку з яким Кримінальний кодекс України було доповнено статтею, яка передбачала покарання за торгівлю людьми (ст. 124-1 КК України).

У 1999 році створено Координаційну Раду по боротьбі з торгівлею жінками та дітьми при Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини.

У 2000 році в структурі Департаменту карного розшуку МВС України та в обласних управліннях внутрішніх справ створено спеціалізовані підрозділи по боротьбі зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми.

У квітні 2001 року Верховна Рада України приймає новий Кримінальний Кодекс України, який набув чинності з 1 вересня 2001 року, до

складу якого увійшла стаття 149 «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини».

Постановою Кабінету Міністрів України від 5 червня 2002 року №766 затверджено Постанову «Про утворення Комплексної програми протидії торгівлі людьми на 2002-2005 роки». Головна мета цієї програми – розвиток механізмів по запобіганню торгівлі людьми, кримінального переслідування осіб, причетних до цього виду злочину, захисту та реінтеграції потерпілих. У цілях міжвідомчої координації здійснення заходів, що визначені Комплексною програмою, утворено Міжвідомчу координаційну раду з питань протидії торгівлі людьми, що є постійно діючим консультативно-дорадчим органом при Кабінеті Міністрів України.

Відповідно до цієї програми 27 червня 2003 року затверджено постанову Кабінету Міністрів України від № 987 «Про затвердження Типового положення про центр реабілітації для осіб, які постраждали від торгівлі людьми».

У 2005 році Уряд України створив Департамент по боротьбі з торгівлею людьми, який налічує більше 500 працівників по всій Україні. Упродовж року Департаментом було закінчено розслідування 78 кримінальних справ по торгівлі людьми, 95 справ було розглянуто та 115 торгівців людьми було засуджено. Тільки 47 осіб було засуджено до позбавлення волі від трьох до восьми років, всі інші отримали відстрочку відбування покарання. У 2005 році з метою криміналізації всього спектру діянь, які пов'язані з торгівлею людьми та імплементації положень Протоколу ООН про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками з дітьми, і покарання за неї, Україною було внесено зміни до Кримінального кодексу. Українське законодавство криміналізує торгівлю людьми як із метою примусової праці, так і сексуальної експлуатації; за торгівлю людьми передбачено покарання від трьох до п'ятнадцяти років позбавлення волі, що співвідноситься з покараннями за інші тяжкі злочини.

Урядом України у співпраці з міжнародними організаціями було ініційовано та проведено спеціалізовані семінари для слідчих, прокурорів та суддів, також було вжито заходів по вдосконаленню та прискоренню процедур обміну доказами та розслідування торгівлі людьми з правоохоронними органами країн походження. Співучасть у торгівлі людьми та корупція залишались проблемами, інформація про втручання високих посадовців продовжує надходити.

3 лютого 2006 року Президент України Віктор Ющенко підписав Закон № 3316-І «Про внесення змін у Кримінальний кодекс України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми й залучення в заняття проституцією», прийнятий Верховною радою України 12 січня 2006 року.

Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» прийнятий 23 лютого 2006 р. №3477-IV/сп/17 «Суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права».

5 квітня 2006 року розпорядженням Кабінету Міністрів України (№ 188-р) схвалено Концепцію Державної програми протидії торгівлі людьми на 2006-2010 роки, спрямовану на вдосконалення стратегії боротьби із цим видом злочинності. А 7 березня 2007 року Кабінет Міністрів України затвердив державну програму протидії торгівлі людьми на період до 2010 року.

27 грудня 2006 р. № 1834 Кабінет Міністрів України затвердив Державну програму з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року.

7 березня 2007 р. Кабінет Міністрів України затвердив Державну програму протидії торгівлі людьми на період до 2010 р. Але її остаточна редакція значно скоротилася порівняно з проектом, розробленим спільними зусиллями державних, міжнародних та громадських організацій в 2005 році. Так, в Програмі повністю відсутні положення про систему моніторингу за її виконанням, зникли пункти щодо створення офісу Національного

координатора з протидії торгівлі людьми, про розбудову Національного механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми тощо. На всі роки реалізації програмою передбачено фінансування лише в обсязі 1469,7 тис. гривень.

Наступним кроком стало розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2009 р. № 1263-р «Про затвердження плану заходів з виконання у 2010 році Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року».

На початку 2009 р. Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна» ініціював проведення моніторингу виконання в 2007-2008 рр. Державної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 р. Ця ініціатива була підтримана Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту, яке було зацікавлене у виявленні та вивченні проблем у цій сфері та розробці рекомендацій для покращення впровадження цієї діяльності.

Відомо, що моніторинг – це систематичний збір і обробка інформації, що може бути використана для поліпшення процесу ухвалення рішення; для інформування громадськості або як інструмент зворотного зв'язку в цілях здійснення проектів, оцінки програм або вироблення політики. Мета моніторингу полягає в з'ясуванні, чи дійсно розроблена програма працює, чи дає очікувані результати проведена діяльність, і чи сприяють ці результати виконанню конкретних завдань та досягненню стратегічних цілей. На основі отриманих результатів можливо удосконалити свою діяльність на оперативному рівні чи переформулювати стратегічні цілі на стратегічному рівні. Моніторинг також можна визначити як регулярне відстеження і спостереження заданих об'єктів, складову частину управління, яка полягає в безперервному спостереженні і аналізі діяльності досліджуваних об'єктів з відстеженням динаміки змін. Його проведення та результати є особливо важливими напередодні початку формування нової програми протидії торгівлі людьми в Україні, яка спрямована на діяльність в 2011-2016 рр.

Підготовка узагальненої інформації для моніторингу відбувалася на основі не лише аналітичних узагальнень діяльності з протидії торгівлі людьми на національному рівні, але й моніторингу діяльності на регіональному рівні – Львівської, Луганської, Херсонської областей та Автономної Республіки Крим, який проводився спільно з помічниками Міністра внутрішніх справ України з прав людини Управління моніторингу дотримання прав людини в діяльності органів внутрішніх справ МВС України. Моніторинг роботи впровадження Державної програми протидії торгівлі людьми на обласному рівні відбувався на основі єдиної методології, яка протягом вересня-грудня 2009 р. розроблялась та відпрацьовувалася членами робочої групи. Результати моніторингу виконання Державної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 р. на регіональному рівні представлені в окремих матеріалах, які розміщені на сайті центру «Ла Страда – Україна» та надруковані в брошурах. Результати здійсненого моніторингу були видані брошурою «Стан виконання Державної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 року в Україні. Результати моніторингу за 2007-2008 рр.». Багато в чому вони і сьогодні залишаються актуальними, оскільки є не просто звітом про проведену роботу, а аналітичними узагальненнями щодо основних проблем у сфері протидії торгівлі людьми, тенденцій тощо.

У березні 2010 року одним із перших наказів нового міністра внутрішніх справ Управління моніторингу дотримання прав людини в діяльності ОВС було ліквідовано шляхом змінення організаційно-штатної структури, помічники звільнені за скороченням штатів, діяльність в напрямку моніторингу зупинена.

За оцінками експертів, три державні програми протидії торгівлі людьми (1999-2001, 2002-2005 та 2007-2010 рр.), затверджені постановами Кабінету Міністрів України, були прийняті в Україні всупереч Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» без урахування Державних соціальних стандартів [485]. Аналіз цих програм

дозволяє констатувати їх недосконалість у сфері запланованих профілактичних заходів. Недоліки проявляються у нечітких та загальних формулюваннях заходів, наприклад «...підвищувати рівень інформованості населення щодо засобів і методів, які використовуються торговцями людьми...» чи «продовжити видання інформаційно-освітніх матеріалів з питань профілактики торгівлі людьми...» [717]. Більшість положень мають непослідовний та несистемний характер.

У вирішенні проблеми торгівлі людьми вагому значимість має Закон України «Про захист суспільної моралі» від 20.11.2003 р. № 1296-IV із змінами, внесеними згідно із Законом № 1819-VI (1819-17) від 20.01.2010 р. [83].

29 березня 2011 року Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України видало наказ №292 «Про організацію інформаційно-профілактичної роботи щодо запобігання торгівлі, експлуатації та жорстокого поводження з дітьми у 2011 році» на виконання резолюції Першого віце-прем'єр-міністра А. Ключова від 27.01.2011 № 3546/1/1-11 щодо виконання Рекомендацій Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності за результатами проведення круглого столу з порядком денним «Стан реалізації законодавства у сфері боротьби з торгівлею людьми, дитячою проституцією і порнографією та перспективи його вдосконалення» та Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року.

20 вересня 2011 р. Верховна Рада приймає Закон України «Про протидію торгівлі людьми» № 3739-VI. Подальша редакція цього закону відбувалася із змінами і доповненнями, внесеними Кримінальним процесуальним кодексом України від 13 квітня 2012 № 4651-VI, Законами України 16 жовтня 2012 р. № 5459-VI; від 16 травня 2013 р. № 245-VII та від 4 липня.2013 р. № 406-VII [492].

18 січня 2012 р. Кабінет Міністрів України видав постанову № 29 «Про національного координатора у сфері протидії торгівлі людьми». «Відповідно до підпункту «а» пункту 2 частини першої статті 6 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» Кабінет Міністрів України постановляє:

Визначити Міністерство соціальної політики національним координатором у сфері протидії торгівлі людьми» [644].

21 березня 2012 р. Кабінет Міністрів України видав постанову № 350 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015 року».

19 липня 2012 р. було затверджено план заходів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту щодо запобігання торгівлі людьми на період до 2015 року з метою виконання постанови Кабінету Міністрів України від 21 березня 2012 р. № 350.

Однак, суспільно-політичні та економічні перетворення 2013-2018 рр. в Україні дають підстави говорити про те, що зазначені вище програма та план заходів виконані у повному обсязі не були.

7 грудня 2017 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» № 2229-VIII. Цей Закон визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства.

Значної уваги у окресленій проблемі заслуговують останні резолюції Ради Безпеки ООН: від 22.12.2016 р. рішуче засуджуючу всі форми торгівлі людьми і загрожуючи санкціями будь-яким організаціям, які прямо чи опосередковано задіяні в цьому процесі; від 21.11.2017 р. № 2338 про посилення відповідальності за злочини, пов'язані із торгівлею людьми, які підтримала й Україна.

Окремої уваги, на нашу думку, потребують документи, що визначають проблему торгівлі органами (див. п. 1.2). Торгівля людьми з наступним

вилученням у людини органів і тканин для їх трансплантації повністю охоплюються ч. 3 ст. 149. Якщо ж ці діяння заповдіяли смерть потерпілого, вони потребують додаткової правової оцінки і кваліфікуються також залежно від конкретних обставин справи за п. 2, 4, 6, 9 або 11 ч. 2 ст. 115.

Основні законодавчі та нормативні документи, що визначають проблему торгівлі органами у контексті торгівлі людьми:

«Про заборону купівлі і продажу органів людини» Резолюція ВООЗ ВНА 42. 5 від 10 травня 1989 р.;

законодавство України «Про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 р.;

Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» від 16 липня 1999 р.;

постанова Кабінету Міністрів «Деякі питання реалізації Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини»» № 695 від 24 квітня 2000 р.;

«Порядок узяття, зберігання і використання кісткового мозку», затверджений наказом МОЗ № 96 від 4 травня 2000 р.;

Інструкція щодо констатації смерті людини на підставі смерті мозку. Інструкція щодо вилучення органів людини в донора-трупа. Перелік органів людини, дозволених до вилучення у донора-трупа. Інструкція щодо вилучення анатомічних утворень, тканин, їх компонентів та фрагментів у донора трупа. Перелік анатомічних утворень, тканин, їх компонентів та фрагментів і фекальних матеріалів, дозволених до вилучення у донора-трупа і мертвого плоду людини. Затверджені наказом МОЗ № 226 від 25 вересня 2000 р. [292].

Як зазначалося попередньо у п. 1.2, згідно з законодавством України укладання угод щодо продажу органів є незаконним, тобто визнається злочином у всіх випадках, окрім випадків купівлі-продажу кісткового мозку. Профілактичних програм/заходів з боку Міністерства охорони здоров'я щодо нелегального продажу органів нами не виявлено.

Загалом у сфері протидії та профілактики та протидії торгівлі людьми можна визначити таку ієрархію нормативно-правових актів: Конституція України; Міжнародно-правові угоди України; Закони України; підзаконні нормативно-правові акти (укази, постанови, розпорядження, інструкції, тощо).

На часі завдання з протидії та профілактики торгівлі людьми виконує ряд державних та недержавних організацій, які взаємодіють між собою, реалізуючи три основні напрями протидії торгівлі людьми: різнорівневу профілактику, покарання та переслідування злочинців, надання допомоги та підтримку потерпілим від торгівлі людьми. Повноваження установ та організацій у напрямі протидії та профілактики торгівлі людьми залежать від їх основного напрямку діяльності. Спробуємо коротко описати функції системи суб'єктів із протидії торгівлі людьми.

1. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (Омбудсмен). *Законотворча діяльність:* готує щорічну державну доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини в Україні та про виявлені недоліки в законодавстві у цій сфері. За щорічною доповіддю Уповноваженого Верховна Рада України приймає відповідну постанову з необхідними кроками щодо покращення чи зміни ситуації, яка подана в документі. *Практична діяльність:* надається допомога в поверненні на батьківщину українським громадянам, що постраждали від торгівлі людьми; проводиться робота щодо виявлення фактів торгівлі дітьми та порушення прав дітей в цілому. Уповноважений ВР України співпрацює з Національним центральним бюро Інтерполу МВС України та з Міністерством закордонних справ.

2. Міністерство соціальної політики. *Законотворча діяльність:* розробка та затвердження типових положень про надання соціальних послуг особам, які постраждали від злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми та інших насильницьких дій по відношенню до них. *Практична діяльність:*

через структурні підрозділи реалізує гаранті соціальної політики України у сфері запобігання торгівлі людьми та протидії різних форм насильства.

Директорат захисту прав дітей. *Практична діяльність:* здійснюється через Служби у справах дітей та неурядові організації шляхом інформування населення про проблематику через «гарячі лінії», а також через взаємодію з правоохоронними органами. Повноваження Служб у справах дітей: ведуть загальний облік дітей (потерпілих від торгівлі дітьми); координують діяльність органів освіти, охорони здоров'я, внутрішніх справ щодо профілактики та припинення фактів торгівлі дітьми; надають необхідну допомогу дитині, яка потерпіла від торгівлі дітьми, направляють таку дитину для обстеження стану її здоров'я; на лікування, в тому числі в стаціонарі; представляють інтереси дитини в суді; вживають заходів щодо попередження торгівлі дітьми; проводять первинну та вторинну профілактику; спільно з соціальними службами надають необхідну соціально-психологічну допомогу; вживають термінових заходів щодо ліквідації наслідків і загрози неправомірних дій щодо дитини; у разі потреби (разом з кримінальною міліцією у справах неповнолітніх) розв'язують питання щодо вилучення дитини із загрозливого середовища, у разі необхідності вирішують питання щодо її подальшого влаштування.

Потерпілі можуть отримати в регіональних соціальних службах матеріальну допомогу, оздоровити своїх дітей в таборах, отримати сприяння в працевлаштуванні, в подальшому навчанні, при необхідності – сприяння щодо надання необхідної медичної допомоги чи в питаннях заборгованості за житло тощо.

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. *Практична діяльність:* Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді є основним виконавцем заходів з надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, на які покладені функції зі здійснення оцінки потреб постраждалої особи, розробки плану її реабілітації, координації та контролю за його виконанням.

Також допомогу постраждалі особи можуть отримати в територіальних центрах соціального обслуговування (надання соціальних послуг). Діти, які постраждали від торгівлі людьми можуть бути влаштовані до центрів соціально-психологічної реабілітації дітей та притулків для дітей з метою тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги.

Державний центр зайнятості. Практична діяльність: надання профорієнтаційних послуг та організація професійного навчання безробітних (в т.ч. молоді); вирішення питань зайнятості випускників професійно-технічних училищ/коледжів та вишів, здійснення контролю за посередницькою діяльністю суб'єктів підприємницької діяльності за кордоном, роботою туристичних фірм та шлюбних агенцій тощо. Державний центр зайнятості відповідає за питання зайнятості громадян, проводить професійну підготовку та перепідготовку для осіб не тільки з середньою, але й з вищою освітою.

З 2008 року було впроваджено нову безкоштовну соціальну послугу – мобільний сервіс «Пошук роботи» (номер 730). Щодня до порталів служби зайнятості звертається близько 3,4 тис. користувачів. За допомогою сервісу «Пошук роботи» шукачі мають можливість переглянути актуальні вакансії по всій країні, а в рубриці «Робота» кожен може залишити своє резюме. У базових центрах зайнятості працює система автодозвону, що передає на стаціонарні телефонні номери безробітним інформацію щодо наявності вакансій за результатами автоматизованого підбору роботи. Функціонує операторський телефонний центр, де за номером 0-800-50-50-600 шукачі роботи можуть вирішити питання зайнятості.

Через засоби інформаційних ресурсів постійно здійснюється оперативне інформування населення про можливість отримання соціальних послуг у службі зайнятості, надання адресних консультацій з питань чинного законодавства, пошуку роботи, новин з регіонів щодо роботи центрів

зайнятості з населенням та надання послуг роботодавцям, взаємодії служби з соціальними партнерами.

Однак, зауважимо, що через постійні реформації Міністерства соціальної політики констатувати ефективність його діяльності у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми, на часі, не можна.

3. Міністерство охорони здоров'я. *Законотворча діяльність:* розробка та затвердження типових положень про реінтеграційні та антикризові центри, притулки для осіб, які постраждали від злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми та інших насильницьких дій по відношенню до них. *Практична діяльність:* медичні заклади залучаються до роботи з потерпілими. Вони тісно працюють з представниками неурядових організацій.

4. Міністерство освіти і науки. *Практична діяльність:* через освітні заклади проводиться первинна профілактична робота. У випадку, коли потерпіла дитина – вихованець інтернатного закладу, відповідні структурні підрозділи міністерства залучаються до її соціального супроводу. На управління також покладається відповідальність за дітей, які залишилися без опіки батьків. Управління та установи міністерства здійснюють організаційну та адміністративну підтримку заходів із запобігання торгівлі дітьми та людьми: проводять семінари, готують необхідні інформаційно-методичні матеріали, посібники з цієї проблематики для навчальних закладів різної акредитації.

5. Міністерство внутрішніх справ. *Практична діяльність:* у системі МВС функціонують спеціалізовані підрозділи боротьби із злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми. Їхні повноваження – виявлення, розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, притягнення до відповідальності причетних до них осіб, а також спільно з різними недержавними організаціями надають допомогу потерпілим та здійснюють переадресацію клієнтів до закладів, які проводять реабілітацію потерпілих.

6. Міністерство закордонних справ. *Практична діяльність:* захист прав та інтересів громадян/юридичних осіб України, які постійно або тимчасово проживають за кордоном. Відповідні структурні підрозділи міністерства надають інформаційно-консультаційну та правову допомогу громадянам, які виїжджають за кордон з метою працевлаштування, оздоровлення/відпочинку або з іншою метою; здійснюють заходи щодо підготовки доратифікації в установленому порядку Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів сушею, морем і повітрям та Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми і покарання за такі дії. Фахівці працюють у напрямі вдосконалення механізму забезпечення постійного міжнародного обміну інформацією з даної проблематики, надають допомогу у поверненні громадян в Україну, які стали жертвами торгівлі людьми.

Щодо можливостей здійснення соціальної допомоги потерпілим від торгівлі людьми, то дипломатичні представництва можуть надати таку допомогу: підготовка «Свідоцтва на повернення» в Україну; оплата зворотної дороги на батьківщину (у виняткових випадках); сприяння в пошуку безвісти зниклих за кордоном громадян.

7. Державна прикордонна служба. *Практична діяльність:* працівники служби, зокрема контролери контрольно-пропускних пунктів виконують просвітницьку місію серед представників потенційних груп ризику, проводять роботу серед депортованих в Україну осіб щодо ідентифікації серед них потерпілих від торгівлі. Інформація у випадку згоди потерпілого може передаватися до недержавних організацій чи державних закладів для вирішення соціальних та інших проблем.

8. Недержавні організації та міжнародні благодійні фонди. Дуже важливою у цій сфері є робота Міжнародної організації з міграції, що надає реінтеграційну допомогу постраждалим від торгівлі людьми в Україні ще з 2000 року. Загалом, з січня 2000 р. по березень 2018 р. в рамках реінтеграційної програми МОМ 14 375 постраждалих осіб отримали

комплексну реінтеграційну допомогу (медичну, психологічну та юридичну), а також з питань, які пов'язані із придбанням необхідних проїзних документів, пошуком та наданням тимчасового житла, поновленням документів, професійною підготовкою/перепідготовкою тощо [261; 728].

У більшості регіонів України функціонує цілий ряд недержавних організацій, які надають реінтеграційну допомогу постраждалим від торгівлі людьми. Серед них такі відомі організації, як «Карітас», «Західноукраїнський центр «Жіночі перспективи», «Веста», «Відродження нації», «Волинські перспективи» та багато інших. Такі організації надають допомогу постраждалим незалежно від державної політики та офіційно визначеного статусу (міжнародних конвенцій, протоколів законодавчих актів країни). Зазначені організації забезпечують фундаментальні права потерпілих від торгівлі людьми, а саме: на фізичну безпеку після визволення із кризової ситуації; на повагу та неупереджене ставлення; на вчасне отримання правдивої інформації зрозумілою для потерпілого мовою; на отримання необхідної допомоги, включаючи медичну, психологічну, матеріальну тощо; на захист та недоторканість приватного життя; на участь у кримінальному розслідуванні та отриманні компенсації заподіяної шкоди.

В останні роки значного розвитку набула діяльність «Карітасу», яка пов'язана із міграційними процесами, зокрема нелегальної міграції та загостренням пов'язаних із цими процесами проблем – торгівля людьми, зокрема, жінками, злиденне становище українських нелегальних мігрантів за кордоном, невідрадний стан нелегалів з інших країн в Україні.

Робота Консультативних центрів соціальної допомоги жертвам торгівлі людьми в Хмельницькому, Івано-Франківську, Дрогобичі фінансується Карітасом Франції та АМА (Adviescommissie Missionaire Activiteiten) Нідерланди. Діяльність проекту фінансово підтримували і Міжнародна організація з міграції, ЄС, Реновабіс, SRTV Нідерланди («Віруючі проти торгівлі жінками»), ОБСЄ та інші організації.

Усі потерпілі особи, які звернуться до Консультативних центрів, можуть розраховувати на комплексну допомогу. Після першого інтерв'ю з потерпілим соціальним працівником складається індивідуальний план реабілітації, який би максимально сприяв адаптації особи у суспільстві. Допомога надається на засадах конфіденційності. Відповідно до потреб клієнта працівники Консультативних центрів надають психологічну допомогу та соціальний супровід або направляють на медичне обстеження. Потерпілі отримують різні види допомоги: відновлення документів, влаштування тимчасового місця проживання, перекваліфікація та здобуття освіти, відкриття власної справи, гуманітарна та правова допомога [261].

Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна» з 1997 року працює в напрямку запобігання торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, ліквідації всіх форм дискримінації та насильства у суспільстві, сприяння дотриманню прав людини, гендерної рівності та захисту прав дітей. Центр «Ла Страда-Україна» є засновником та членом Міжнародної асоціації «Ла Страда» (2004 р.), в яку також входять партнерські організації з Нідерландів, Польщі, Чехії, Болгарії, Македонії, Молдови, Білорусії, Боснії та Герцеговини.

9. Спеціалізовані установи для надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми, якими опікуються державні органи та недержавні організації діляться на два типи: на заклади у країні перебування потерпілих та заклади, які функціонують у країні їх походження.

Заклади у країні перебування [728]. Цей вид закладу/притулку забезпечує помешканнями потерпілих від торгівлі людьми, яких направили правоохоронні органи, МОМ чи партнерські НУО через систему офіційних каналів. Мінімальний термін перебування у транзитному центрі/притулку буває різним (в залежності від потреб клієнта), як правило, цей термін коливається від 10 днів до 3-4 тижнів (рідше 2-3 місяці).

На термін перебування потерпілих у закладі впливають різноманітні чинники, серед яких: необхідність оформлення та отримання офіційних

документів для виїзду з країни, підготовка до виїзду, реінтеграційний процес на батьківщині, а також слідчі чи судові процеси, у яких потерпілі задіяні як постраждала сторона, у якості свідків чи навіть як підозрювані. Іноді затримку спричинено особливим станом здоров'я потерпілого чи небезпечними умовами на батьківщині. Як правило, у таких закладах свобода пересування потерпілого суттєво обмежена з міркувань безпеки чи через суворість внутрішніх міграційних законів (для іноземців).

Транзитні центри, якими опікуються державні структури (місцеві органи влади). Транзитні центри (або заклади для короткотермінового перебування), як правило, підпорядковуються Міністерству внутрішніх справ (МВС). Дуже часто громадськість критикує роботу цих центрів за низьку якість послуг, що пов'язана зі специфікою перебування. Наприклад, для потерпілих центри є транзитною тимчасовою фазою; дії місцевої поліції часто викликають нарікання самих клієнтів; в центрах існують суворі правила перебування, відсутні умови для усамітнення; на час перебування може проводитися кримінальне розслідування чи отримання свідчень у потерпілого.

З іншого боку, транзитні центри також мають свої переваги у порівнянні із закладами іншого типу, оскільки правоохоронні органи забезпечують безпеку потерпілих; багато таких центрів беруть на себе відповідальність «посередників» між різними державними органами та службами, залученими до процесу надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми. Транзитні центри/притулки, якими опікуються НУО чи міжнародні організації, як правило, надають тимчасове помешкання клієнтам, а також є частиною офіційної (наприклад, урядової) чи неофіційної (наприклад, гуманітарної) структурної моделі щодо захисту потерпілих від торгівлі людьми. Вони мають свої особливості:

- особи, які потерпіли від торгівлі людьми, вважають притулки закладами із «домашнім» оточенням;

- працівники, які надають допомогу потерпілим, забезпечують невимушену атмосферу та професійний хід спілкування, цілком поважаючи приватне життя та особливі потреби потерпілого (гуманний підхід до надання послуг);

- особи, які потерпіли від торгівлі людьми, мають можливість пристосуватися до умов закладу та його діяльності, оскільки тут запроваджено гнучкий режим роботи закладу.

Існує декілька серйозних обмежень, які властиві управлінню такими центрами:

- більшість цих центрів заснована благодійними організаціями, які цілком (або переважно) залежать не лише від фінансових пожертвувань, але також від «побажань» тих, хто фінансово підтримує ці центри щодо реабілітаційної програми та діяльності центру;

- багато притулків знаходяться під наглядом місцевих (чи міжнародних) органів правопорядку. Якщо, з одного боку, це зручний захист від трафікерів, то особи, які потерпіли від торгівлі людьми, також повинні платити ціну за усі ці засоби безпеки. У багатьох притулках потерпілі «цілком» (чи майже) ізольовані від зовнішнього світу, що, в принципі, означає ще одне ув'язнення для багатьох із них. Обмеження свободи у притулку може спричинити серйозні (гострі) кризові реакції (страху, тривоги та депресії) у потерпілих від торгівлі людьми;

- обидва типи закладів, як правило, сприймаються потерпілими як перехідна фаза між «нічним кошмаром» насильства та сексуального знущання, яке вони пережили протягом трафікінгу та довгоочікуваною надією повернення на батьківщину до нормального життя.

Перебування у транзитному центрі/притулку може сприйматися клієнтом як переживання, наближене до трафікінгу, і тому небажане та непостійне. Деякі особи, які потерпіли від торгівлі людьми, сприймають своє перебування у таких закладах як «затримку», а не «справжній» порятунок, якого можливо досягнути лише після повернення на батьківщину.

Програми діяльності у транзитних центрах/притулках. Фізичний та психічний стан потерпілих від торгівлі людьми протягом їхнього перебування у транзитних центрах будь-якого типу значним чином залежить від того, яка програма діяльності пропонується та втілюється у «стінах» подібних закладів. Чимало центрів пропонують надзвичайно складні та ретельно розроблені програми, у той час як інші центри лише забезпечують основні потреби своїх «клієнтів» у їжі, воді, медичних аналізах, базовому медичному та санітарному догляді. Досвід роботи у центрах із комплексними програмами свідчить, що важливо дотримуватися певних рекомендацій щодо вибору програми діяльності. Важливо аби вони включали: профорієнтаційні заходи (наприклад, шиття, готування їжі, в'язання тощо); психолого-соціальні групи підтримки спільної допомоги (групові та індивідуальні); заходи медичної освіти та програми покращення здоров'я; навчальні заходи та набуття особистісних навичок (наприклад, розвиток навичок спілкування, виховання дітей тощо); рекреаційні та спортивні заходи (заходи на час дозвілля); підвищення усвідомлення головних проблем потерпілих, у тому числі проблем торгівлі людьми, міграція, гендерні проблеми, пошук роботи тощо.

Заклади у країні походження потерпілих від торгівлі людьми. Ці заклади розраховані на потерпілих від торгівлі людьми, які самостійно повернулися додому із різних країн перебування через програму повернення та реінтеграції МОМ. Зазвичай, такі заклади також функціонують як заклади кризової допомоги чи інформаційні центри та часто надають послуги телефонної «гарячої лінії».

Реабілітаційні центри МОМ. Центри, якими керує МОМ, (наприклад, Київський центр МОМ чи Кишинівський реабілітаційний центр) є медичними реабілітаційними центрами, де особам, які потерпіли від торгівлі людьми, під одним дахом надаються медично-діагностичні та лікувальні послуги, а також психологічні та психолого-соціальні послуги. Персонал центру складається із терапевта, гінеколога, медичних сестер та іншого

допоміжного персоналу. Особи, які потерпіли від торгівлі людьми, можуть добровільно стати членом реабілітаційного центру МОМ. Особливості роботи такого закладу: термін перебування у центрі: 2-3 тижні; як правило, вступ до центру є першим компонентом реінтеграції; центр відкритий/доступний усім особам, які потерпіли від торгівлі людьми, яких повернули чи які самі повернулися на батьківщину; після початкового реабілітаційного періоду особи, які потерпіли від торгівлі людьми, можуть повернутися додому або залишитися у притулку, де можна отримати довготермінову допомогу (наприклад, психологічну консультацію, профорієнтаційну чи навчальну підготовку/перепідготовку).

Деякі реабілітаційні центри (наприклад, такий центр, як у Києві) знаходяться на території великих медичних установ. Окрім певних переваг, розташування на території лікарень має і суттєві недоліки, оскільки саме слово «лікарня» асоціюється зі словом «хворіти», що може пригнічувати потерпілого. З іншого боку, «правила» перебування у лікарні можуть означати, що особі, яка потерпіла від торгівлі людьми, доведеться зустрітися із досить суворим режимом «лікування» (будь-яких «хвороб»), тобто погодитися на лікування замість отримання психолого-соціальної (психологічної) допомоги. Проте, в існуючих притулках є також доступними індивідуальна чи групова терапія, освітня програма відновлення здоров'я та початкове консультування з профорієнтаційної підготовки.

Центри реінтеграції та тимчасові перехідні заклади для потерпілих осіб від торгівлі людьми. Ці установи знаходяться під керівництвом МОМ у співпраці із місцевими НУО. Вони забезпечують необхідне, безпечне та надійно захищене тимчасове помешкання для осіб, які потерпіли від торгівлі людьми, як мінімум на 3 місяці (тобто до того часу, аж поки не розпочнеться процес реінтеграції із сім'єю/друзями та громадою).

Основними функціональними ознаками таких закладів є наступне: особи, які перебувають у цьому центрі, повинні бути залучені до його управління; притулок повинен служити кроком/перехідним періодом на

шляху до стабілізації стану та майбутнього незалежного життя; реінтеграційні центри, як правило, забезпечують, безпосередньо чи через різноманітні механізми направлення потерпілих (НУО, урядові організації), досить широкий спектр послуг та заходів підтримки, у тому числі: безперервну медичну та психологічну підтримку; заходи щодо підвищення усвідомлення наявних проблем; профорієнтаційну підготовку; допомогу з працевлаштування; допомогу із пошуком житла; юридичну та соціальну допомогу.

Помешкання другої фази. Ці напівнезалежні житлові структури мають на меті допомогти особам, які постраждали від торгівлі людьми, закінчити програму отримання допомоги. Особа, яка перебуває у такому помешканні, повинна ознайомитися із різними громадськими програмами (наприклад, допомоги бідним, розвитку життєвих навичок, профорієнтаційних вмінь тощо). Працівники, які надають необхідні послуги, повинні підтримувати контакт із потерпілою особою для моніторингу та надання допомоги, якщо у цьому є потреба.

У реалізації соціальної профілактики торгівлі людьми в Україні важливу роль відіграють проекти, які реалізуються за підтримки системи суб'єктів протидії торгівлі.

Проект «Попередження торгівлі людьми шляхом розвитку соціальної роботи та мобілізації громад» реалізується у співпраці між МОН, представництвом МОМ в Україні, Українським центром «Благополуччя дітей» та «Західноукраїнським ресурсним центром».

Проект «Зміцнення національних механізмів та потенціалу у сфері протидії торгівлі дітьми» адмініструється представництвом МОМ в Україні та громадською організацією «Сучасник».

Проект «Зеро» реалізується МВС України у співпраці з представництвом МОМ. Проект спрямований на розвиток співпраці з Чеською Республікою щодо криміналізації торгівлі людьми і мінімізації торгівлі людьми між двома країнами.

Реалізація проекту «Розбудова Національного механізму перенаправлення (НМП) постраждалих від торгівлі людьми в Україні» проходить у співпраці між Мінсім'ямолодьспорт, ОБСЄ, Донецькою і Чернівецькою ОДА. Проект пілотувався у Донецькій та Чернівецькій областях і мав на меті надання допомоги державним органам та громадянському суспільству у створенні та розвитку національного механізму перенаправлення.

Головними виконавцями проекту «Посилення відповіді України на проблему торгівлі людьми» є Мінсім'ямолодьспорт та ОБСЄ з метою розробки нормативно-правової бази у сфері протидії торгівлі людьми; покращення спроможності органів державної влади та громадянського суспільства щодо запобігання торгівлі людьми та надання допомоги постраждалим.

Однак, не зважаючи на велику кількість зусиль, які прикладають міжнародні та українські організації, фонди та структури, проблемні питання у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми усе ж таки залишаються, а саме: низька ефективність щодо координації діяльності та співпраці у сфері профілактики торгівлі людьми; низький рівень інформованості населення щодо засобів і методів, які використовуються торговцями людьми; відсутність єдиної державної статистики випадків торгівлі людьми; нерегульовані механізми допомоги, підтримки, допомоги, реабілітації осіб, які постраждали від торгівлі людьми; недостатня кількість підготовлених спеціалістів по роботі з постраждалими від торгівлі людьми; недостатність відповідної методичної літератури; низька ефективність методів впливу на осіб, які причетні до торгівлі людьми та ін.

Отже, проблема торгівлі людьми світовою спільнотою визнана як глобальна проблема людства. В Україні вона є надзвичайно актуальною, про що свідчить існування нормативно-правової бази, спрямованої на протидію цьому злочину, та активна робота державних, неурядових та міжнародних організацій упродовж останніх років, що спрямована на профілактику цього

негативного феномену серед населення України. Невирішеним є коло проблем у виконанні положень нормативно-законодавчої бази, а саме: відсутність системності профілактичних дій та заходів, дублювання діяльності, декларативність заходів, недостатність коштів, відсутність необхідної кількості фахівців, компетентних у проблемі торгівлі людьми тощо. Актуальною, у контексті нашого дослідження, є проблема відсутності або недостатності взаємодії та узгодженості різних суб'єктів соціальної профілактики торгівлі людьми.

Висновки до першого розділу

Теоретичний аналіз, здійснений відповідно першого та другого завдань нашого дослідження, дозволив сформулювати низку висновків:

1. Аналіз стану розробленості проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми у соціально-педагогічних дослідженнях та науковій літературі засвідчив її складність і дозволив констатувати наступне:

обрана нами проблема є багатоаспектною, у контексті нашого дослідження – соціально-педагогічною; має складний характер і об'єднує цілу низку відносно самостійних наукових напрямів, які в сукупності дають змогу скласти цілісне уявлення про шляхи вирішення проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ через педагогізацію суспільства та соціальне виховання особистості.

У представлених напрацюваннях, соціальну профілактику розглядають, виходячи із особливостей соціальних проблем суспільства. Сутність поняття «соціальна профілактика» та його розвиток у контексті соціально-педагогічної діяльності є не достатньо дослідженими та практично розробленими. Залишаються не розробленими шляхи комплексного соціально-педагогічного вирішення проблеми; відсутня методика соціальної профілактики торгівлі людьми, оскільки торгівля людьми науковцями розглядається, переважно, як проблема боротьби зі злочинністю, розв'язання

якої полягає в застосуванні кримінального покарання у поєднанні з профілактикою. Проблема соціалізації особистості у контексті торгівлі людьми залишалася не представленою у наукових доробках.

2. Із позицій правового, морального, політичного, медико-біологічного, соціально-педагогічного підходів здійснено логіко-семантичний аналіз концепту «торгівля людьми» як складного і багатовимірного утворення. Встановлено, що у багатьох випадках проблема торгівлі людьми ототожнюється із проблемою гендеру (більшість документів містять чи включають гендерні питання стосовно жінок та дітей, у той час визначення дефініцій «торгівля чоловіками», «експлуатація чоловіків» (чи тотожні) відсутні).

Проведений аналіз дозволив встановити не тільки існуючі, але й виявити поняття, що пов'язані з новими викликами у сфері протидії торгівлі людьми, а саме: «насильницьке донорство», «сурогатне материнство», «репродуктивне материнство», «торгівля генетичним/біологічним матеріалом», «піратство», «здірництво», «кіберзлочинність». Встановлено, що існує низка проблем, пов'язаних із визначенням етимології, перекладу та чіткого формулювання термінів, що окреслюють проблему торгівлі людьми.

Науковий пошук у рамках дослідження дозволив визначити наступне: торгівля людьми – це злочин, що є порушенням громадянських прав і свобод людини. Суспільна небезпека торгівлі людьми полягає у тому, що завдається шкода суспільним відносинам, які забезпечують концептуальні права людини на життя і свободу. Предметом торгівлі людьми може бути будь-яка особа незалежно від статі, віку, національності, расової приналежності, віросповідання, соціального статусу, економічного забезпечення.

3. Простежено причинну взаємообумовленість чинників та факторів, що обумовлюють існування феномену торгівлі людьми: політичних, правових, воєнних, економічних, соціальних, духовних, інформаційних, міжнародних тощо. Зазначено, що одним із суспільних явищ, яке породжує проблему торгівлі людьми є бідність (включно – безробіття, міграція,

трудова міграція). Наголошується, що окремим питанням у проблемах бідності та безробіття є молодіжна зайнятість, яка безпосередньо пов'язана із загальною ситуацією у сфері зайнятості в Україні. Аналіз сутності явища торгівлі людьми та статистичні показники дозволили описати масштаби цього явища, а також визначити наслідки торгівлі людьми в Україні на особистісному, сімейному, державному рівнях та на рівні громади.

4. Здійснено аналіз дефініцій «соціальне», «профілактика», що обумовив розгляд та розмежування понять «соціальна профілактика», «соціальна превенція» і дозволив зробити висновки про спорідненість та дотичність змісту цих понять; існування різних трактувань щодо визначення їх сутності, а також їх взаємозв'язку; складність у чіткому розмежуванні; необхідність подальшого глибокого вивчення взаємозв'язку. Встановлено, що під соціальною профілактикою мають на увазі, перш за все, науково обгрунтовані та своєчасно виконані дії, спрямовані: на запобігання можливих фізичних, психологічних або соціокультурних проблем у окремих індивідів і груп ризику; на збереження, підтримку і захист нормального рівня життя і здоров'я людей, сприяння у досягненні ними поставлених цілей і розкритті їх внутрішніх потенціалів.

Узагальнено підходи, напрацьовані вченими з питань профілактики/соціальної профілактики, що дало можливість визначити та обгрунтувати пріоритетними інформаційний та профілактичний підходи до дослідження та реалізації соціальної профілактики торгівлі людьми. На основі загальних принципів соціальної педагогіки та принципів соціальної профілактики сформульовано пріоритетні принципи та визначено функції соціальної профілактики торгівлі людьми. Досліджено та обгрунтовано: види, рівні, завдання і послуги первинної, вторинної та третинної соціальної профілактики торгівлі людьми, а також основні аспекти, які можуть впливати на якість соціальної профілактики торгівлі людьми.

На основі здійсненого наукового пошуку та з урахуванням аналізу концептів «торгівля людьми», «соціальна профілактика», а також з метою саме соціально-педагогічного вирішення проблеми, сформульовано

авторське робоче визначення поняття «соціальна профілактика торгівлі людьми – це один із напрямів соціально-педагогічної діяльності, що спрямований на: нейтралізацію чинників, факторів і мінімізацію ризиків потрапляння у ситуацію торгівлі людьми; самозахист прав людини та реалізацію соціальної політики держави для вирішення та попередження проблеми торгівлі людьми; формування моделі відповідальної поведінки через підвищення рівня інформаційної обізнаності й особистої відповідальності людини за своє життя і життя оточуючих.

5. Досліджено законодавчий та інституційний механізми профілактики торгівлі людьми. На основі аналізу історико-правових джерел встановлено, що проблема торгівлі людьми визначалася певною політико-економічною стратегією держав, і пройшла шлях від зародження проблеми як суто соціальної до глобальної проблеми людства. Історіографія правової та законодавчої бази засвідчила, що базовим міжнародним документом, що визначає проблему торгівлі людьми і через поєднання своїх фундаментальних принципів акумулює концептуальні ідеї її вирішення є Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН.

Аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду реалізації програм дав можливість охарактеризувати основні механізми протидії та профілактики торгівлі людьми. Однак, він дозволив констатувати: низьку ефективність щодо координації діяльності та співпраці у сфері профілактики торгівлі людьми; відсутність єдиної державної статистики випадків торгівлі людьми; нерегульованість механізмів допомоги, підтримки, допомоги, реабілітації осіб, які постраждали від торгівлі людьми; недостатню кількість підготовлених спеціалістів по роботі з постраждалими від торгівлі людьми; низьку ефективність методів впливу на осіб, які причетні до торгівлі людьми та ін.

Основний зміст розділу відображено у таких публікаціях: 133; 134; 137-139; 141; 158; 161; 162; 165-167; 169; 175-178; 186-188.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СОЦІАЛЬНІЙ ПРОФІЛАКТИЦІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

2.1 Сутнісна характеристика концепту «інформаційно-комунікаційні технології» та їх класифікація

Інтеграція України в сучасну світову економіку, процеси глобалізації вимагають широкого залучення інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери життя людини. В умовах інформаційного буму необхідно мати на увазі наступні тенденції: наявну глобалізацію ІКТ (особливо персональних комп'ютерів та мережі Інтернет); демократизацію інформації (відсутність перепон доступу до будь-якої інформації про будь-яку людину). Надшвидкі технологічні зміни, глобалізаційні й інтеграційні процеси дають можливість усвідомити, що інформація у сучасному суспільстві стала важливим економічним, політичним і соціальним ресурсом.

Зважаючи на це, дане питання знайшло відбиття у цілеспрямованій державній політиці України щодо формування інформаційно-технологічного суспільства і відображено в Законах України «Про національну програму інформатизації», «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» та Державній програмі «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці». Інформаційно-комунікаційні технології все більше проникають в різні сфери життя, науки, освіти, виробництва, що вимагає відповідних знань та вмінь їх використовувати.

Дидактичні проблеми та перспективи застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі вивчення окремих навчальних дисциплін та принципи їх використання у різних суспільних галузях стали предметом досліджень Г. Бухарової, Ю. Горошко, С. Григор'єва, А. Дзюбенко, О. Замошникової, М. Згуровського, М. Кадемії, Ю. Машбиця, І. Мегалової, Н. Морзе, Ю. Рамського, О. Спіріна, Н. Фоміних та ін. [57; 117; 120; 198; 226; 234; 264; 372; 373; 397; 509; 598; 659]. Проблеми формування інформаційної культури присвячені роботи Н. Гендиної, Б. Гершунського,

Р. Гуревича, А. Єршова, М. Жалдака, О. Значенко, О. Медведєвої, М. Рогожина, М. Шибенюк та ін. [104; 106; 126; 213; 214; 238; 374; 521; 686].

Незважаючи на підвищений інтерес до проблеми використання ІКТ в останні роки, аналіз фахових педагогічних джерел засвідчив, що ІКТ розглядаються в основному як засіб формування навичок самостійної роботи, загальнопізнавальних умінь, логічного мислення. У контексті ставлення людини до інформації, її оцінки, відбору для практичного використання, організації сучасної інформаційної діяльності виникає проблема дослідження сутності і змісту ІКТ, їх функціональних можливостей.

Аналіз електронного ресурсу НАПН України (Протоколи засідань бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні 2009-2018 рр.) засвідчив відсутність закоординованих тем за спеціальністю 13.00.10 – інформаційно-комунікаційні технології в освіті з проблеми застосування ІКТ у профілактичній діяльності. Здійснений аналіз наукових джерел та фахової літератури дозволив констатувати, що застосування інформаційно-комунікаційних технологій у соціальній профілактиці торгівлі людьми має фрагментарну теоретичну та практичну розробленість.

Зауважимо, що дефініція «інформація» відноситься до основних понять науки і зумовлює ряд похідних понять, а саме: «інформаційні технології», «інформаційно-комунікативні технології», «інформаційно-комунікаційні технології» тощо. Уважаємо за необхідне зазначити, що на часі існує багато суперечностей щодо розуміння сутності та змісту зазначених дефініцій. Аналіз наукових джерел та публікацій засвідчив наявність як суто семіотичних, категоріальних розбіжностей, так і взаємозамінність окреслених понять.

За міркуваннями А. Автономова: «Будь-яка наукова категорія націлена головним чином на організацію процесу пізнання, виділення одного з вузлових моментів цього процесу. Тому в категорії розкриття змісту об'єкта – не самоціль, воно підпорядковане вирішенню завдання виявлення і

дослідження законів існування конкретної дійсності або великої області цієї дійсності і, отже, з необхідністю вимагає визначення місця і ролі даного об'єкта серед явищ і відносин цієї конкретної дійсності» [2, с. 143]. Найбільш адекватним, за міркуваннями А. Автономова, є визначення категорії як: «...сукупності думок, що відображають в узагальненому вигляді деякий спосіб існування в постійній взаємодії і розвитку явищ буття, що дає можливість пізнання руху таких явищ» [2, с. 58].

У своєму дослідженні М. Жалдак зазначає, що у науково-методичній літературі, присвяченій проблемам інформатизації сучасного суспільства і системи освіти, зустрічаються синонімічні терміни «інформаційні технології» (ІТ), «нові інформаційні технології» (НІТ), а також «інформаційні й комунікаційні технології» (ІКТ). Спільним компонентом цих понять є термін «технологія», що походить від двох грецьких слів «*techne*» і «*logos*». Дослівно він означає – певне поняття (навчання) про процес. Під технологією розуміється сукупність знань про перебіг тих чи інших процесів. Під інформаційними технологіями (ІТ), у свою чергу, розуміють сукупність методів і технічних засобів збору, організації, зберігання, обробки, передачі й презентації інформації, що розширюють знання людей і розвивають їхні можливості керування технічними й соціальними процесами [214].

Наукові надбання Г. Бухарової, М. Кадемії, Є. Міхеєвої, Ю. Рамського [57; 264; 390; 509] дають нам можливість, у першу чергу, визначити категоріальну сутність поняття «інформаційні технології».

Поняття інформаційної технології (ІТ) з'явилося з виникненням інформаційного суспільства, основою соціальної динаміки в якому є не традиційні, матеріальні, а інформаційні ресурси – знання, наука, організаційні чинники, інтелектуальні здібності людей, їх ініціатива і творчість. Уперше поняття ІТ докладно проаналізував академік В. Глушков: «Інформаційна технологія – людино-машинна технологія збирання, оброблення і передавання інформації. Ця технологія, що ґрунтується на обчислювальній техніці, швидко розвивається і поширюється, охоплюючи всі

види суспільної діяльності – виробництво, управління, науку, освіту, проектні розробки, торгівлю, фінансові операції, медицину, криміналістику, охорону довкілля та побут» [264, с. 10].

Узагальнений аналіз основних тлумачень поняття «інформаційні технології» представлено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Основні тлумачення поняття «інформаційні технології»

Термін	Змістове наповнення
Інформаційні технології	<ul style="list-style-type: none"> - цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів із використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування [70, с. 403]; - практична частина наукової галузі інформатики, що являє собою сукупність засобів, способів, методів автоматизованого збору, обробки, зберігання, передачі, використання, продукування інформації для одержання певних, свідомо очікуваних результатів [57, с. 203]; - сукупність методів, виробничих і програмно-технологічних засобів, об'єднаних у технологічний ланцюжок, що забезпечує збирання, зберігання, обробку, висновок і поширення інформації. Інформаційні технології призначені для зниження трудомісткості процесів використання інформаційних ресурсів [737; 201, с. 10]; - система наукових і інженерних знань, а також методів і засобів, які використовуються для створення, збору, передачі, збереження і обробки інформації в предметному середовищі; сукупність методів і технічних засобів для зберігання, створення, організації, опрацювання, передавання, подання і використання інформації [264, с. 82-83]; - матеріалізовані на базі інформаційної інфраструктури види, способи і методи діяльності та застосування технічних засобів, призначених для створення, накопичення, зберігання, поширення та використання інформації [489].

Аналізуючи вище зазначене, резюмуємо, що **інформаційні технології** – це технології, що забезпечують та підтримують інформаційні процеси, тобто процеси пошуку, збору, передачі, збереження, накопичення, тиражування інформації та процедури доступу до неї, для забезпечення ефективної діяльності людей в різноманітних виробничих і невиробничих сферах.

Інформаційні технології реалізуються за допомогою апаратного, програмного й математичного забезпечення. Сучасні фахівці ІТ визначають **види** інформаційних технологій: інформаційні технології опрацювання

даних; інформаційні технології керування; інформаційні технології підтримки прийняття рішень; інформаційні технології експертних систем.

У спеціальних та фахових джерелах зустрічаються різні **класифікації** інформаційних технологій:

- *за способом реалізації в ІС*: традиційні, нові інформаційні технології;
- *за ступенем охоплення завдань управління*: електронна обробка даних, автоматизація функцій управління, підтримка прийняття рішень, електронний офіс, експертна підтримка;
- *за класом реалізованих технологічних операцій*: робота з текстовим редактором, робота з табличним процесором, робота із графічними об'єктами, мультимедійні системи;
- *за типом користувальницького інтерфейсу*: пакетні, діалогові, мережеві;
- *за способом побудови мережі*: локальні, багаторівневі, розподілені;
- *за предметними областями обслуговування*: економічні, політичні, освітні, наукові, екологічні, соціальні та ін. [737].

Наш науковий пошук засвідчив, начасі, вживання терміна «інформаційні технології» разом зі словом «нові» або «сучасні» пов'язане з автоматизацією процесу одержання, обробки, зберігання й передачі інформації за допомогою комп'ютерів і засобів телекомунікації. «Прикметник «нові» у цьому випадку повинен підкреслити новаторський, тобто принципово відмінний від попереднього напрямом технічного розвитку. Їх впровадження є новаторським кроком у тому розумінні, що кардинально змінюється зміст різних видів діяльності в організаціях, навчальних закладах, побуті тощо. Нові інформаційні технології – це не просто технології, а синтез новітнього устаткування, програмного забезпечення, засобів і систем передачі інформації. У наші дні НІТ являють собою широкий спектр технологій, що швидко розвиваються, зумовлюючи розвиток обладнання, програмного забезпечення та сфер їхнього застосування» [427, с. 21].

В. Батіщев зазначає: «... способи, що ґрунтуються і на широкому використанні унікальних можливостей комп'ютерної техніки по обробці, зберіганню, передачі й презентації інформації, були об'єднані в поняття «нові інформаційні технології». Однак, прикметник «нові» найчастіше опускається, що й веде до термінологічної плутанини. Більшість авторів використовує термін «інформаційні технології» без слів «нові» або «сучасні», хоча розуміють під ним «процеси зберігання, перетворення, захисту, обробки, передачі й одержання інформації винятково за допомогою електронних засобів»» [25]. Одночасно зустрічаються підходи, що характеризують інформаційні технології як сукупність технічних засобів. Наприклад, новітні інформаційні технології визначаються як «...комплекс сучасних засобів масової інформації, що включає в себе персональний комп'ютер, телевізійні комунікації, знімально-монтажні відеокомплекси, цифрові й лазерні відеодискові системи, проекційне обладнання для лекційних аудиторій і телебачення високої чіткості, кабельні й супутникові системи, локальні й глобальні цифрові мережі» [373, с. 75]. З такого роду визначеннями не можна погодитися, тому що різні комп'ютерні й комунікативні засоби будуть одним з компонентів ІТ, а саме: технічним середовищем. В останні роки внаслідок інтенсивного використання нових інформаційних технологій і сучасних засобів комунікації широко використовується комплексне словосполучення «Інформаційно-комунікаційні технології» (ІКТ).

У контексті теми нашого дисертаційного дослідження вважаємо за необхідне уточнити сутність концепту «інформаційно-комунікаційні технології». Дослідивши праці О. Значенко, М. Кадемії, Н. Морзе, Н. Фоміних, І. Череповської та Вільної енциклопедії [238; 264; 397; 659; 671; 737], визначимо категоріальний зміст дефініції «інформаційно-комунікаційні технології».

Як свідчать результати нашого наукового пошуку, поняття «інформаційно-комунікаційні технології» не є однозначним у науково-

методичній літературі. Інформаційно-комунікаційні технології у деяких джерелах ототожнюють із інформаційними технологіями, медіаосвітніми технологіями, інтернет-технологіями, інформаційно-комунікативними технологіями та ін., що, на наш погляд, є не зовсім коректним. Найчастіше зустрічається заміна понять інформаційно-комунікаційні технології на інформаційно-комунікативні технології (можливо, із близькою фонетичною похідною).

Беручи до уваги суто філологічний аналіз зазначених термінів, відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови: «...*комунікативний* (прикмет.) до комунікація (імен.) – 2. Обмін інформацією; *комунікаційний* (прикмет.) до комунікація (імен.) – 1. Шляхи сполучення, лінії зв'язку» [70, с. 446]. Отже, дефініцію «комунікативний» можемо розглядати як акт комунікації (обміну інформації), а «комунікаційний» як засіб передачі інформації.

У матеріалах Вільної енциклопедії зазначено: «*Інформаційно-комунікаційні технології* (від англ. *information and communications technology, ICT*) – часто використовується як синонім до інформаційних технологій (ІТ), хоча ІКТ – це більш загальний термін, який підкреслює роль уніфікованих технологій та інтеграцію телекомунікацій (телефонних ліній та бездротових з'єднань), комп'ютерів, підпрограмного забезпечення, програмного забезпечення, накопичувальних та аудіовізуальних систем, які дозволяють користувачам створювати, одержувати доступ, зберігати, передавати та змінювати інформацію. Іншими словами, ІКТ складається з ІТ, а також телекомунікацій, медіа-трансляцій, усіх видів аудіо та відеообробки, передачі, мережевих функцій управління і моніторингу [713]. Вираз вперше було використано в 1997 році у доповіді Денніса Стівенсона для уряду Великобританії, який посприяв створенню нового Національного навчального плану Великої Британії в 2000 році» [737].

За міркуваннями М. Кадемїї: «*Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ)* – це сукупність методів виробничих процесів; програмно-технічних

засобів, інтегрованих з метою збору, обробки, збереження, розповсюдження, відображення та використання інформації в інтересах її користувачів. Важливим сучасним засобом ІКТ є комп'ютер, що оснащений відповідними: програмним забезпеченням і телекомунікаціями разом із розміщеною на них інформацією» [264, с. 90]. Як стверджує О. Значенко: «Інформаційно-комунікаційні технології можуть бути визначені як інформаційні технології на базі персональних комп'ютерів, комп'ютерних мереж та засобів зв'язку» [238, с. 8-9]. Вітчизняний науковець Н. Фоміних у своїх дослідженнях визначає ІКТ як: «... сукупність засобів (апаратних і програмних), що використовуються для збирання, створення, обробки, збереження, розповсюдження, організації, подання, підготовки, захисту інформації, обміну та управління нею, способів та інноваційних методів їх застосування для забезпечення високої ефективності й інформатизації всіх сфер людської діяльності» [659, с. 9]. У своїй роботі С. Григорьев і В. Гриншкун ІКТ визначають як узагальнене поняття, яке описує різноманітні методи, способи та алгоритми збору, накопичення, обробки, подання й передавання інформації. Автори навмисно не включають до цього поняття слово «використання», тому що використання ІКТ дає підстави говорити про ще одну технологію – використання ІКТ в освіті, медицині, військовій справі та багатьох інших галузях діяльності людини [120]. Російський науковець І. Захарова розуміє під ІКТ: «...конкретний спосіб роботи з інформацією: це і сукупність знань про способи та засоби роботи з інформаційними ресурсами, і спосіб та засоби збору, обробки та передавання інформації для набуття нових відомостей про об'єкт, що вивчається» [231, с. 22]. Досить детально розглядає генезу терміна «інформаційно-комунікаційні технології» А. Литвин у своїй монографії «Інформатизація професійно-технічних закладів будівельного профілю» [349, с. 9], показуючи, як розвивалося дане поняття в часі. Узагальнюючи, зазначимо, що ІКТ науковці переважно пов'язують із інформацією та технологічними процесами роботи з нею.

Концепція інформаційних технологій виникла у 1980-ті роки і була віднесена до елементу комунікації. В Україні та й у більшості країн Європи використовують засоби ІКТ як основний інструмент підвищення якості освіти. У «Національній доктрині розвитку освіти» відзначено, що пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, які мають забезпечити подальше вдосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молоді до життєдіяльності в інформаційному суспільстві. Становлення інформаційного суспільства припускає широке застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освіті, що дасть можливість:

- сприяти прискоренню передачі знань і накопиченого технологічного і соціального досвіду людства не тільки від покоління до покоління, але й від однієї людини до іншої;

- підвищити якість освіти, адаптації людини до навколишнього середовища і соціальних змін, що відбуваються в суспільстві;

- вдосконалення системи освіти, яка б відповідала вимогам інформаційного суспільства і процесу реформування традиційної системи освіти в світлі вимог сучасного соціуму [413].

Інформаційно-комунікаційні технології, що спрямовані на подальше вдосконалення, доступність та ефективність освіти є істотним компонентом педагогічного процесу. Використання ІКТ сприяє становленню розумового, морального потенціалу людини, підвищення якості професійної підготовки фахівців, забезпечує підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві: «Саме вони є важливим інструментарієм підвищення якості професійної підготовки майбутнього фахівця, від якого залежить авторитет і конкурентоздатність України у світі та добробут її громадян» [443, с. 194-222]. Також включає здатність оптимально забезпечити досягнення поставлених цілей у максимально короткий строк, дає можливість інформаційного управління з метою підвищення якості навчального процесу, відкриває нові перспективи для розвитку суспільства.

У своїй праці А. Дзюбенко інформаційні комунікаційні технології навчання визначає як сукупність програмних, технічних, комп'ютерних і комунікаційних засобів, а також способів та новаторських методів їхнього застосування для забезпечення високої ефективності й інформатизації освітнього процесу [198]. Інформаційно-комунікаційні технології навчання мають давати відповіді на запитання: як організувати в комп'ютерному середовищі навчальний процес з урахуванням специфіки конкретної навчальної дисципліни, навчальних та практичних цілей, які засоби ІКТ і як використовувати, яким змістом їх наповнити, як контролювати їх якість. Це ціла низка запитань, на які неможливо відповісти, не проводячи спеціальних педагогічних пошуків та експериментів.

Виходячи із класифікації, запропонованої О. Замошниковою: «ІКТ для розв'язання педагогічних завдань діляться на: засоби, що забезпечують базову підготовку (електронні підручники, навчальні системи, системи контролю знань); засоби практичної підготовки (задачники, практикуми, віртуальні конструктори, програми імітаційного моделювання, тренажери); допоміжні засоби (енциклопедії, словники, хрестоматії, розвиваючі комп'ютерні ігри, мультимедійні навчальні заняття). Одночасно, відповідно до класифікації того ж автора, по функціях в організації освітнього процесу ІКТ діляться на: інформаційно-навчальні (електронні бібліотеки, електронні книги, словники, навчальні довідники, комп'ютерні програми тощо); інтерактивні (електронна пошта, електронні телеконференції); пошукові (реалізуються через каталоги, пошукові системи)» [226, с. 81].

Незважаючи на те, що розвиток і впровадження ІКТ в освіті постійно досліджуються науковцями міжнародних організацій: ЮНЕСКО, ООН, Європейського Союзу, Ради Європи та інших, проте у сучасних наукових дослідженнях із соціальної педагогіки приділяється увага лише окремим аспектам цієї проблеми, зокрема особливостям використання інформаційно-комунікаційних технологій як засобу формування компетентності майбутніх

соціальних педагогів. Однак, на ґрунті профілактичної роботи, на нашу думку, ІКТ використовують фрагментарно, не враховуючи потужність їх впливу на соціум.

ІКТ часто використовується в контексті «дорожньої карти», з метою дізнатися, на якому етапі вибраного шляху перебуває організація з врахуванням її потреб у сфері ІКТ. У багатьох школах, коледжах та університетах термін вживається в якості загального, що охоплює сферу інформаційних систем/технологій на організаційному рівні, розробки програмного забезпечення та обчислювальної техніки.

За міркуваннями директора інноваційної освітньої програми Московського державного інституту міжнародних відносин Д. Пєскова, ІКТ мають значно більший потенціал, ніж просто засіб навчання, можуть виступати як інша основа організації життєдіяльності людини, тобто можливість не просто виконання індивідуальних завдань, але і створення спільнот нового типу, які вільно розвиваються, постійно змінюючись [74]. За міркуваннями М. Шибенюк: «Інформаційні та комунікаційні технології (ІКТ) становлять нині вагомий частку світового виробництва, що веде до глобального реформування ринку праці..., що зумовлено сучасною світовою тенденцією до створення глобальних відкритих освітніх та наукових систем, які дозволяють, з одного боку, розвивати систему нагромадження й поширення наукових знань, а з іншого, – надавати доступ до різноманітних інформаційних ресурсів широким верствам населення» [686, с. 44].

Як зазначалося вище, термін ІКТ у наукових публікаціях замінюють іншими категоріями. Так, наприклад, часто зустрічається таке тлумачення ІКТ, які є, за своєю сутністю та змістом, – медіаосвітніми технологіями. З метою уточнення, коротко проаналізуємо дане поняття.

Медіаосвітні технології є похідною медіаосвіти. У педагогічній літературі розглянуто два підходи щодо визначення самого терміна «медіаосвіта». Учені російської школи (Н. Рижих, Т. Строганова І. Хижняк, А. Федоров, А. Шариков та ін.) вважають, що медіаосвіта – це напрям

педагогіки, що забезпечує вивчення закономірностей масової комунікації (преси, ТБ, радіо, кіно, відео тощо) [375]. Основними завданнями такої медіаосвіти є підготовка нового покоління до життя в сучасних інформаційних умовах, сприйняття, розуміння, усвідомлення наслідків впливу різної інформації, навчання способів спілкування на основі невербальних форм комунікації за допомогою технічних засобів. Прихильники іншого підходу вважають, що медіаосвіта – це процес розвитку особистості посередництвом і матеріалами засобів масової комунікації: преси, радіо, телебачення, кіно, інтернет, інших мультимедійних комп'ютерних систем. У цьому випадку головне завдання медіаосвіти – розвивати вміння поставити ЗМІ на службу людям, узяти з них найцінніше, а також активно брати участь у створенні власних медіа продуктів [375].

У більш нових трактуваннях медіаосвіти наголос все частіше робиться на формуванні в аудиторії ЗМІ здатності до активного, осмисленого засвоєння медійного змісту, заснованого на знаннях про сутність, специфіку і цілі масових комунікацій. Увага приділяється «розвитку самостійного критичного мислення стосовно засобів масової інформації, надбанню практичних навичок у виявленні неправдивих повідомлень і спотворень інформації, виробленню стійкого імунітету до маніпулятивного впливу мас-медіа, збагаченню соціального досвіду аудиторії в практиці спілкування з друкованою й електронною продукцією. У такому випадку медіаосвіта покликана формувати культуру раціонального освоєння медійного змісту, розвивати соціальну активність громадян. А. Литвин зазначає, що медіаосвітні технології: «...виникли в результаті інтеграції між комп'ютерними науками та сучасними комунікативними технологіями з одного боку, та відповідними гуманітарними дисциплінами, з іншого» [348, с. 164].

На часі, медіаосвітні технології, які виокремилися в складову частину педагогіки – медіадидактику, що розробляє теорію медіаосвіти й навчання, науково обґрунтовує зміст медіаосвіти, вивчає закономірності, принципи,

методи й організаційні форми навчання із залученням медіапродуктів та опертям на мас-медіа, – втілюють принципи гуманізації освіти, сприяють підвищенню інтелектуального, культурного, духовного, морального рівня майбутнього фахівця. За таких обставин, враховуючи відносну наукову новизну, медіаосвітні технології можуть бути предметом окремих досліджень.

Як ми вже зазначали вище, у більшості публікацій зустрічається певна суперечливість, а також можна відзначити відсутність чіткого понятійного апарату щодо вживання термінів. Особливо, коли мова йде про інформаційно-телекомунікаційні технології, більшість авторів просто не вказують категоріальну сутність вживаного поняття. Нами виявлено наступні тлумачення даної дефініції.

В «Енциклопедії освіти» (головний редактор В. Кремень) зазначено: «Інформаційно-телекомунікаційні технології навчання – це комп'ютерна технологія, яка базується на використанні певної формалізованої моделі змісту, що представлена педагогічними програмними засобами, записаними в пам'ять комп'ютера, і можливостями телекомунікаційних мереж» [209, с. 364]. Більш повним є тлумачення терміну, представлене О. Сисоевою: «Інформаційно-телекомунікаційні технології – це технології, котрі засновані на використанні комп'ютерів і мультимедійних технологій, що базуються на комплексному застосуванні сучасних технологічних засобів навчання: персональних комп'ютерів, відео- та аудіовізуальних засобів тощо... Інформаційно-телекомунікаційні технології розвивають ідеї програмованого навчання, відкривають абсолютно нові, ще не досліджені технологічні варіанти навчання, котрі пов'язані з унікальними можливостями сучасних комп'ютерів і телекомунікацій» [550, с. 179]. Однак, дані тлумачення не розкривають у повній мірі їх відмінності від ІКТ, хоча вказують на певне використання комп'ютерів і мультимедійних технологій.

Здійснений науковий пошук дає можливість, узагальнюючи, ІКТ визначити як сукупність різноманітних технологічних інструментів і

ресурсів, які використовуються для забезпечення процесу комунікації та створення, поширення, збереження та управління інформацією. У цьому контексті ми поділяємо міркування О. Спіріна: «Раніше проведеними дослідженнями інформаційно-комунікаційні технології визначено як технології (за М. Жалдаком [214] – сукупність методів, засобів і прийомів) розробки інформатичних систем та побудови комунікаційних мереж, а також технології формалізації і розв’язування задач у певних предметних галузях з використанням таких систем і мереж» [598]. Останнє є підґрунтям для подальшого аналізу змісту ІКТ.

Російський науковець А. Зубов у своїй праці [243] називає такі компоненти ІКТ: 1. Теоретичні засади. 2. Методи вирішення завдань. 3. Засоби вирішення завдань.

Основу теоретичних засад інформаційно-комунікаційних технологій становлять найважливіші поняття й закони інформатики (інформатика як наука, об’єкт та предмет інформатики; поняття інформації, її властивостей та особливостей, до яких відносять цінність, повноту, актуальність, компактність, достовірність та логічність; різноманітні класифікації інформації; основні інформаційні процеси, типи інформаційних ресурсів, види інформаційної діяльності, принципи функціонування комп’ютерної техніки, алгоритми інформаційного моделювання, використання ІКТ).

Методи ІКТ включають моделювання, системний аналіз, системне проектування, методи передачі, збору, продукування, накопичення, збереження, обробки, передачі та захисту інформації.

Засоби ІКТ поділяють на: апаратні: персональний комп’ютер і його основні складові, локальні та глобальні мережі, сучасне периферійне обладнання; програмні: системні, прикладні, інструментальні.

Зауважимо, що зважаючи на характер використання ІТ у всіх сферах життєдіяльності, термін ІКТ більш точно розкриває технічні й технологічні особливості методів, способів й алгоритмів збору, зберігання, обробки, презентації, передачі та обміну інформації. Останнє обумовлює необхідність

уточнити поняття «технічні засоби інформаційно-комунікаційних технологій».

Технічні засоби інформаційних і комунікаційних технологій (технічні засоби ІКТ) – програмні, програмно-апаратні, технічні засоби і пристрої, що функціонують на базі мікропроцесорної, обчислювальної техніки, а також сучасних засобів і систем трансляції інформації, інформаційного обміну, які забезпечують операції по збору, продукуванню, накопиченню, зберіганню, обробці, передачі інформації і можливість доступу до інформаційних ресурсів локальних і глобальних комп'ютерних мереж [264, с. 62; 520, с. 4].

Покликаючись на праці Р. Гуревича, М. Кадемії, О. Рогульської, Т. Коваль, І. Череповської зазначимо, що до технічних засобів ІКТ належать: ЕОМ, ПЕОМ; комплекти термінального устаткування для ЕОМ усіх класів; локальні обчислювальні мережі; пристрої введення-виводу інформації; засоби введення і маніпулювання текстовою і графічною інформацією; засоби архівного зберігання великих об'ємів інформації та інше периферійне устаткування сучасних ЕОМ; пристрої для перетворення даних із графічної або звукової форм представлення даних в цифрову і назад; засоби і пристрої маніпулювання аудіовізуальною інформацією (на базі технологій мультимедіа і «Віртуальна реальність»); системи штучного інтелекту; системи машинної графіки; програмні комплекси (мови програмування, транслятори, компілятори, операційні системи, пакети прикладних програм та інш.); сучасні засоби зв'язку, що забезпечують інформаційну взаємодію користувачів як на локальному рівні (наприклад, в рамках однієї організації або декількох організацій), так і на глобальному (в рамках всесвітньої інформаційної мережі Інтернет) [126; 264, с. 62; 671, с. 103].

За дослідженнями О. Палки: «Залежно від технічних засобів, які використовуються, науковці розрізняють такі типи інформаційно-комунікаційних технологій: комп'ютерні (використання комп'ютера як засобу досягнення цілей); комунікаційні (мережеве з'єднання пристроїв); аудіовізуальні (використання аудіо-, відеоапаратури, візуальних засобів, як

от ТЗН, інтерактивні дошки, проектори); медіа-технології (використання засобів масової інформації та комунікації: преса, телебачення, кіно, радіо тощо); мультимедійні технології; мобільні технології та ін.» [443, с. 195-196]. Учений В. Трайнев [632] до складу ІКТ відносить сукупність методів та програмно-технічних засобів, що об'єднані в технологічний ланцюг, який забезпечує збір, обробку, збереження та відображення інформації з метою зниження трудомісткості її використання, а також для підвищення її надійності й оперативності.

Аналіз фахових та наукових джерел дає нам можливість засоби інформаційно-комунікаційних технологій класифікувати на: *мережеві* (пошукові, публікаційні, комунікаційні); *автономні* (спеціалізовані, універсальні). Мережеві засоби ІКТ ґрунтуються на можливостях, що надаються мережею Інтернет і локальними мережами, системами супутникових й радіо трансляцій. До них можна віднести: телеконференції, чати (chat), системи інтерактивного спілкування в Інтернеті, Інтернет-пейджери (ICQ) тощо.

У своєму дослідженні О. Хомуляк зазначає: «Суспільство активно використовує нові інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) у повсякденному житті. Комп'ютери, ноутбуки, кишенькові комп'ютери, мобільні телефони, DVD-програвачі стали звичним явищем у побуті» [663, с. 23-24]. До нових (сучасних) ІКТ належать комп'ютерні мережі (соціальні мережі, віртуальні бібліотеки, засоби миттєвого обміну інформацією), інтернет-телефонія, операційні системи, пакети прикладних програм тощо. Нові ІКТ в методологічному та методичному планах дають можливість використовувати унікальність цифрової техніки, пов'язану з можливостями керованого в інтерактивному режимі конструювання й моделювання, а також одержання інформації через світові інформаційні мережі. Комп'ютер, наприклад, надає унікальну можливість для комплексного вивчення того або іншого соціального явища, процесу з урахуванням різних підходів та принципів. Сучасні ІКТ дозволяють, використовуючи гігантські

інформаційні ресурси, різного роду моделюючі програми для вирішення глобальних проблем XXI ст.

Сучасним ІКТ властиві наступні **функції**: *інформаційна*: характеризує ІКТ як носія знань, способів діяльності, досвіду творчої діяльності і емоційно-ціннісного ставлення до світу; *інтеграційна*: ІКТ покликані дати цілісне уявлення про предмет вивчення; *трансформаційна*: пов'язана з переробкою певного об'єму наукових знань; *розвивальна*: ІКТ повинні сприяти розвитку пізнавального інтересу до засвоєння інформації.

Підсумовуючи вище зазначене, констатуємо: інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) поставив людство перед початком нової фази свого розвитку – глобальним інформаційним суспільством, перехід до якого, в свою чергу, передбачає здійснення певних трансформацій в економічній, соціальній, політичній, правовій, культурній структурі суспільства кожної країни. Сучасні ІКТ стали не тільки джерелами інформації, а й провідником у глобальному інформаційному просторі; невід'ємною частиною держави, бізнесу та приватного життя. Продукти та рішення новітніх ІКТ дають змогу сучасним користувачам цифрового світу створювати контент, надавати до нього доступ і керувати ним із будь-якого пристрою в будь-якому місці та в будь-який час.

Інформаційно-комунікаційні технології допомагають точніше визначити своє місце в системі суспільних відносин, вибрати бажане соціальне становище; сприяють становленню особистості, дозволяють стати активним членом суспільства, озброюють необхідними знаннями, формують світогляд і розвивають творчі здібності.

Отже, здійснений науковий пошук обумовлює можливість, у контексті нашого дослідження, дати авторське робоче визначення: **інформаційно-комунікаційні технології** – це технології на базі персональних комп'ютерів, комп'ютерних мереж і засобів зв'язку, що об'єднуються глобальними комунікаціями для отримання інформації про стан об'єкта, процесу або явища (інформаційного продукту) для прийняття оптимального рішення.

Із метою подальшої розробки досліджуваної проблеми, вважаємо за необхідне ІКТ у проблемі соціальної профілактики торгівлі людьми класифікувати за спорідненістю групових ознак, а саме:

- **технології сучасних медіа** (ЗМІ, соціальна реклама);
- **сучасні технології зв'язку** (служби миттєвого обміну інформацією, інформаційно-консультаційні лінії, колл-центри);
- **сучасні віртуальні технології** (WWW, Веб 2.0, соціальні медіа, групи новин, електронна пошта та списки розсилки, Skype, хмарні технології).

На часі, найбільш поширено у соціальній профілактиці торгівлі людьми використовуються технології сучасних медіа. Детальне дослідження яких представимо у наступному параграфі.

2.2 Технології сучасних медіа, сучасні технології зв'язку, сучасні віртуальні технології у соціальній профілактиці торгівлі людьми

Як зазначалося у попередньому розділі (див. п. 1.1), нас цікавить саме соціально-педагогічне вирішення досліджуваної проблеми, а тому науковий пошук продовжимо з урахуванням соціально-педагогічного аспекту ІКТ у соціальній профілактиці торгівлі людьми крізь призму інформаційного та профілактичного підходів (див. п. 1.4).

Зауважимо, технології сучасних медіа є найпоширенішими у профілактичній діяльності. Однак серед науковців міркування щодо ролі сучасних медіа не є однозначними. У своїй праці канадський соціолог М. Маклюєна стверджує, що сучасна людина живе у світі медіа – систем масових комунікацій, що швидко поширюються, у світі «інформаційного вибуху» основними характеристиками якого є хаотичність, безмежність і надмірність, переповнення повідомленнями про насильство й агресію, які проникають у сімейне життя, освітнє середовище, масову культуру, індустрію розваг, широке суспільне оточення. Серед чинників, що сприяють розвитку цих явищ, є експонування насильства в мас-медіа [359]. Публікації

українських науковців також свідчать про неоднозначність впливу сучасних медіа на соціальне середовище. У зв'язку з цим ускладнюються соціальні зв'язки і моделі сучасної ідентичності, змушуючи ще раз звернутися до «розуміння медіа» (media understanding), його ролі в суспільстві.

Проблеми впливу мас-медіа на особистість і суспільство відображені в роботах В. Давидова, І. Дзялошинського, М. Маклюєна, Х. Мюнклера, А. Рижанової, В. Різуна, О. Федорова та ін. [199; 359; 375; 516; 519; 720]. Водночас, у деяких психолого-педагогічних дослідженнях спостерігається ототожнення понять «медіатехнології», «ЗМІ», «медіаосвіта». У педагогічній літературі поняття «медіа» вживається стосовно допоміжних наукових і технічних засобів, які використовуються в навчанні. Слово «медіа» часто вживається як глобальне поняття, що охоплює сферу впливу засобів масової інформації. Отже, медіа – це предмети, обладнання і матеріали, які передають певну інформацію (комунікати) через слова, зображення і звуки, а також дозволяють виконувати певні дії інтелектуального і мануального характеру.

Технології сучасних медіа (медіатехнології) ми визначаємо як поєднання різних засобів передачі інформації (тексту, звуку, графіки, рухомих і нерухомих зображень) за допомогою преси, радіо, кіно, телебачення тощо.

Мас-медіа – це так звані засоби масової інформації, по засобах яких інформаційне повідомлення доставляється, як правило, великій кількості потенційних споживачів. До цього виду медіа відноситься: телебачення, радіо, преса, носії зовнішньої реклами та інші. Іншим видом медіа можна назвати директ-медіа, головною відмінністю якого від мас-медіа є його властивість прямої комунікації із споживачем [737].

Беручи до уваги вищезазначене, розглянемо змістове наповнення технологій сучасних медіа, а саме: засоби масової інформації та соціальну рекламу.

Засоби масової інформації (ЗМІ), мас-медіа (Mass media) – преса (газети, журнали, книги), радіо, телебачення, інтернет, кінематограф, звукозаписи та відеозаписи, відеотекст, телетекст, рекламні щити та панелі, домашні відеоцентри, що поєднують телевізійні, телефонні, комп'ютерні та інші лінії зв'язку. Усім цим засобам притаманні якості, що їх об'єднують – звернення до масової аудиторії, доступність багатьом людям, корпоративний зміст виробництва і розповсюдження інформації. Термін мас-медіа застосовується також до організацій, які контролюють ці технології, наприклад, телевізійних каналів або видавництв [720; 722, с. 32.].

У багатьох наукових публікаціях нами виявлено ототожнення понять «ЗМІ», «ЗМК» та «ІКТ» (див. п. 2.1). Для усунення неточностей визначимо відмінність дефініцій «ЗМІ» та «ЗМК». Відтак: «Засоби масової інформації – це технічні засоби створення, запису, копіювання, тиражування, збереження та розповсюдження інформації для масової аудиторії. Засоби масової комунікації – це технічні засоби створення, запису, копіювання, тиражування, збереження, розповсюдження, сприйняття інформації та обміну нею між суб'єктом і об'єктом» [264, с. 62-63].

На часі, зміст і форми роботи ЗМІ визначається не тим, як впливають люди на медіа, а навпаки – необхідністю впливати на людей. При плануванні роботи беруться до уваги потреби людей, проблемні суспільні питання, але така реакція медіа на запити громадян в основі своїй не є відповіддю на запити (медіа – це не довідкове бюро, не служби допомоги): проблеми людей використовуються тільки як фактичний матеріал для роботи ЗМІ [302]. Серед найважливіших функцій ЗМІ виділяють наступні [519]: *інформаційну, освітню, соціалізацій, критики і контролю, мобілізаційну, оперативну*, детальний розгляд яких представлено у авторській монографії [176, с. 192-193].

Засоби масової інформації, безперечно, суттєво впливають на соціалізацію особистості. Вітчизняна вчена А. Рижанова зазначає: «Сучасне наукове знання розглядає ЗМІ як багатофункціональний соціальний інститут,

що володіє, крім соціалізаційної, ще й комунікаційною, просвітницькою, дозвіллево-розважальною, компенсаторною, виховною, зокрема соціально-виховною, освітньою та багатьма іншими функціями.

Соціально-виховна функція ЗМІ полягає у тому, що через неї створюються сприятливі умови для цілеспрямованого закріплення та масового тиражування цінностей соціального – сімейного, етнічного, конфесійного, професійного, громадянського, регіонального та ін. – існування відповідних ідеалів, норм та зразків соціальної поведінки, базових соціальних рис тощо, які в систематизованому вигляді відбивають менталітет певного соціуму, суспільний настрій, впливаючи на соціальне становлення та реалізацію особистості у певному суспільстві, розвиваючи передусім громадянську соціальність всіх соціальних суб'єктів (людина, група, суспільство).

З появою регіональних, глобальних ЗМІ соціальне спілкування значно розширюється, оскільки люди отримують доступ до соціальних цінностей, соціальної культури країн різних континентів, що сприяє як підвищенню загальнокультурного рівня, так і соціальному вдосконаленню індивідів, різних соціальних груп, народів, регіонів, людства... Проте ЗМІ, зокрема глобальні інформаційні канали, можуть відігравати і негативну роль, а саме: запиняти соціальний розвиток соціальних суб'єктів, деформувати його, навіть забирати життя у людини через відповідну інформацію» [516, с. 388-391].

В Україні діяльність ЗМІ регулюється законами «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформацію», «Про рекламу», «Про телебачення та радіомовлення» та низкою інших. Разом із тим в Україні діє чинний Закон Союзу Радянських Соціалістичних Республік «Про пресу та інші засоби масової інформації» від 01.08.1990 року (документ ВР України № v15552400-90, v15552400-90), в якому зазначено, що під ЗМІ розуміються – газети, журнали, теле – і радіопрограми.

ЗМІ мають свої особливості передачі масової інформації. Так, найбільш доступною для читання є *преса*, оскільки вона доступна і багатожанрова; найбільш оперативним є *радіо*, оскільки воно доступне будь-де, приймач не дорого коштує, простий у користуванні; найбільш масовим є *телебачення* (на часі розрізняють: наземне, супутникове, аналогове, цифрове телебачення).

ЗМІ забезпечують представникам різних суспільних груп можливість публічно виражати свої думки, знаходити та об'єднувати однодумців, чітко формулювати та представляти в громадській думці свої інтереси. Без преси, телебачення, радіомовлення жоден громадянин не може правильно зорієнтуватися у суспільних процесах, визначити свою політичну орієнтацію, приймати відповідальні рішення. Наявність демократично організованих ЗМІ, здатних об'єктивно висвітлювати суспільні події, одна із найважливіших гарантій стабільності демократичної держави [119]. Класична система ЗМІ приховує в собі глибинну суть суспільства як цілісного соціального організму, необхідною умовою нормальної життєдіяльності якого є порядок, що забезпечується системою соціальних норм. Так, за міркуваннями правознавців, під суспільним порядком необхідно розуміти врегульованість, стабільність, узгодженість, злагодженість відносин, певну гармонію в поведінці людей. «Суспільний порядок не виникає сам по собі, він – наслідок урегульованості, упорядкованості соціальних відносин» [625]. Призначення ЗМІ полягає у поширенні та підтриманні суспільного порядку, оскільки вони оперують, насамперед, категорією соціальної поведінки аудиторій, людей, мас, натовпів, публік, інших соціальних утворень.

Можемо погодитися з міркуваннями П. Гуревича, який стверджує, що засоби масової інформації – не влада, але сила, іноді дуже значна, що виражає громадську думку та впливає на реальну владу, часом навіть обмежує її можливості [125]. А звідси висновок: ЗМІ – це посередник між суспільством і державою, між соціумом і владою. Посередницька функція

мас-медіа посилюється в період становлення громадянського суспільства, заснованого на принципах демократії і плюралізму, політичної свободи та гласності. Впроваджуючи в масову свідомість певні культурні стереотипи і цілеспрямовано формуючи певний тип особистості, медіа тим самим сприяють закріпленню і збереженню сформованої системи суспільних зв'язків. І. Дзялошинський у своїй монографії підкреслює все зростаючу роль мас-медіа для подальшого розвитку громадянського суспільства: «ЗМІ виступають у громадянському суспільстві інструментом діалогу між різними соціальними групами» [199, с. 24]. За міркуваннями В. Різуна, сучасні медіа відрізняються від інших видів масової комунікації тим, що для представників мас-медіа виготовлення інформаційних продуктів розглядається як основна мета й завдання [519]. Загалом, на часі не має загальноприйнятої класифікації сучасних медіа як соціальних, так і психологічних, політичних тощо. У той же час, розглядаючи підходи різних авторів, ми дійшли висновку, що в основному, за своїм змістом, вони співпадають, хоча мають відмінності по кількості, назвам, критеріям їх виділення.

У зв'язку з тим, що медіа мають публічний і масовий характер, вони повинні задовольняти потреби суспільства в цілому, а також різних соціальних груп, викликати інтерес і у значних масових аудиторій. Аналіз діяльності ЗМІ дозволяє констатувати, що у проблемі соціальної профілактики торгівлі людьми найпоширенішими жанрами є: *інформаційні* – журналістське розслідування, репортаж, інтерв'ю, відеоролик; *аналітичні* – авторська колонка, стаття. Фактично дуже рідко використовується жанр *гонзо-журналістики* (коли автор матеріалу є головним героєм) та *шоу-жанр* (реаліті-шоу, ток-шоу).

Аналіз матеріалів ЗМІ (газети та журнали «Кореспондент», «Віче», «Аргументи та факти», «Сьогодні» та інш.; канали «Інтер», «1+1», «ICTV», «Новий канал», «СТБ», «Україна» та ін.; радіо «Європа плюс», «Радіо FM» та ін. період 2010-2018 рр.) засвідчив, що проблема торгівлі людьми висвітлюється фрагментарно. Її ініціюють, як правило, МВС (сюжети в

новинах, спецпроекти), департаменти соціального захисту населення (статті, інтерв'ю), громадські організації (створення фільмів, відеоматеріалів). Іноді телеканали створюють ток-шоу, героями яких є люди, причетні до ситуації торгівлі людьми. Однак такі люди не завжди є жертвами ситуації торгівлі людьми. Правова оцінка дій таких осіб та їх правова відповідальність, як правило, не визначаються. Найбільша кількість матеріалів була пов'язана з торгівлею дітьми, органами, наркотрафіком, нелегальними мігрантами, проституцією.

Отже, вплив ЗМІ на людину починається із раннього віку й продовжується все життя. В сучасному світі ЗМІ взяли на себе значну частину функцій з формування свідомості людей, виховання їх поглядів, ідей, звичок тощо, тобто вони пропагують різні моделі соціальної поведінки. Серед *позитивних* – педагогізація суспільства та мінімалізація чинників та факторів ризику потрапляння у ситуацію торгівлі людьми (через спецпроекти, статті, сюжети в новинах та ін.). Людина, яка раніше не зіткнулася з проблемою торгівлі людьми, завдяки можливостям ЗМІ знайомиться з її найрізноманітнішими проявами, складає певну уяву і сформувані відповідне ставлення до зазначеної проблеми. *Негативні* – нав'язування стереотипів «красивого життя»; гендерних стереотипів, безвідповідального ставлення до свого життя та життя оточуючих; практичне пропагування готових алгоритмів діяльності злочинних угруповань щодо торгівлі людьми; ЗМІ не формують розуміння відповідальності за злочин, а лише констатують його наявність.

Перейдемо до розгляду **соціальної реклами**. Термін «реклама» походить від лат. *reclamare* – викрикувати (у Давній Греції та Римі оголошення голосно викрикували на майданах та в інших людних місцях). Термін «соціальна реклама» етимологічно не український, це дослівний переклад загальносвітового поняття «public advertising» [737]. Зауважимо, що у редакції Закону України «Про рекламу» від 2003 р. вперше з'явилося поняття «соціальна реклама» в юридичній площині. До цього

використовували – «соціальна рекламна інформація». Однак, відповідно досліджуваної проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ поняття «соціальна реклама» потребує змістовного уточнення.

Як вид рекламної продукції, що не має комерційної спрямованості та фінансується повністю або частково за рахунок державних коштів, визначають соціальну рекламу В. Мякота та Ю. Рудяк [403, с. 14]. Російський науковець Г. Ніколайшвілі визначає соціальну рекламу як «...вид комунікації, орієнтований на привернення уваги до найактуальніших проблем суспільства та його моральних цінностей, орієнтований на актуалізацію проблем суспільства» [419, с. 12]. У своєму дослідженні А. Стрелковська пропонує таке визначення соціальної реклами: «...соціальна реклама – це інформація, розповсюджувана у формі друкованої рекламної продукції (плакати, брошури, буклети тощо), зовнішньої реклами (білборди, реклама на транспорті, лайт-бокси тощо), повідомлень у друкованих ЗМІ, відео та аудіо роликів, яка спрямована на вирішення актуальних соціально-педагогічних проблем шляхом досягнення педагогічного ефекту» [609, с. 6].

У «Словнику основних термінів і понять з превентивного виховання» В. Оржеховська презентує наступне визначення: «Соціальна реклама – інформація із питань здорового способу життя, охорони здоров'я, екології, збереження ресурсів, профілактики правопорушень, соціального захисту і безпеки населення, яка не має комерційного характеру і спрямована на *дітей, підлітків, молодь, жінок, різні категорії сімей*. У такій рекламі не повинна згадуватися конкретна продукція та її виробники. Основні принципи створення соціальної реклами: законність, точність, достовірність, використання державної та інших мов відповідно до законодавства України, використання форм і засобів, які не завдають споживачеві реклами моральної, психічної шкоди. У соціальній рекламі неприпустимі: недостовірність, неправдивість, недоброякісність, прихованість. Забороняється реклама із застосуванням порнографії, сцен насильства, жорстокості, антигромадської поведінки» [562, с. 164].

Однак, такі тлумачення дефініції «соціальна реклама», на наш погляд, не зовсім чітко визначають сутність та предмет соціальної реклами і, певною мірою, обумовлюють наявність гендерного аспекту (чоловіки теж можуть бути реципієнтною групою *див. вище*). Доречно зауважити, що використання терміну «соціальна реклама» є характерним лише для пострадянського простору. В усьому світі застосовують два терміни, а саме: «некомерційна реклама» та «суспільна реклама» [419, с. 191]. Під «некомерційною рекламою» розуміють рекламу, яка «фінансується благодійними установами, громадськими, релігійними чи політичними організаціями» [41, с. 18]. Основною метою такої реклами є «стимулювання пожертв та переконання громадськості відстоювати ту чи іншу точку зору» [41, с. 610]. «Суспільна реклама» – це реклама, яка «передає повідомлення, що пропагує яке-небудь позитивне явище, наприклад, відмову від алкоголю при керуванні автомобілем або заклик до хорошого ставлення до дітей. Професіонали рекламної індустрії створюють її безкоштовно, місце та час у ЗМІ також надається на некомерційній основі» [646, с. 37].

Важливо зазначити, що у США не існує визначення соціальної реклами, зафіксованого в законодавстві, так само як і не перераховані її принципи і ознаки. Визначення соціальної реклами дає AdCouncil [511]. Вона ж встановлює критерії, згідно з якими та або інша інформація може бути визнана соціальною рекламою. Найчастіше під соціальною рекламою розуміють рекламу, яка використовується на благо суспільству. Завдання соціальної реклами – привернути увагу до вирішення тієї чи іншої соціально значущої проблеми і стимулювати зміну суспільної поведінки або ставлення до даного питання. Критерії, згідно з якими реклама визнається соціальною, були встановлені ще в 1942 році.

Підсумовуючи зазначене вище, ми вважаємо, що **соціальна реклама** – це інформація, представлена у довільній формі, однак, що не суперечить чинному законодавству України, та спрямована на інформування різних цільових груп про соціальну проблему (у нашому випадку – про проблему

торгівлі людьми, способи її поширення, ризики та наслідки для особистості та держави загалом). Предметом такої реклами – є ідея, яка повинна мати певну соціальну цінність.

О. Безпалько виділила наступні *види* соціальної реклами: *різноманітна поліграфічна продукція* (буклети, листівки, плакати, навчальні матеріали, брошури, книжки); *зовнішня реклама* (білборди, лайтбокси, вивіски, реклама на транспортних засобах, будівлях тощо); *преса* (газети, журнали, бюлетені тощо); *...реклама на радіо та телебаченні* (ролики, ток-шоу та передачі на соціальну тематику тощо); *реклама в Інтернеті* (веб-сторінки, банери, електронні поштові розсилки, Інтернет-конференції, форуми тощо); *реклама в мережах мобільного зв'язку* (SMS, MMS-розсилки тощо); *поштові розсилання; проведення будь-яких акцій та заходів* (конкурси, фестивалі, марші, виставки, конференції, дебати, круглі столи, вуличні театри тощо); *нетрадиційні види реклами* (сувенірна продукція, повітряні кульки, реклама на квитках і рахунках тощо). Окрім того, всю соціальну рекламну інформацію в засобах масової інформації дослідниця поділила на: інформаційно-культурну, інформаційно-професійну, інформаційно-запрошувальну, інформаційно-виховуючу та інформаційно-освітню [577, с. 218].

Щодо України, то, на часі, основними нормативно-правовими актами, які регулюють діяльність у сфері соціальної реклами, є: Закон України «Про рекламу», у першій редакції якого соціальну рекламу визначили як інформацію державних закладів (соціальних служб для молоді) з питань здорового способу життя, охорони здоров'я, охорони природи, збереження енергоресурсів, профілактики правопорушень, соціального захисту та безпеки населення, яка не має комерційного характеру і спрямована на дітей, підлітків, молодь, жінок, різні категорії сімей [565]. У такій рекламі не повинна згадуватись конкретна продукція та її виробники. Тобто таке формулювання звужувало межі застосування до дуже невеликого простору. При цьому також відкидалася можливість здійснювати соціальну рекламну

діяльність громадськими недержавними організаціями, вплив соціальної реклами на дорослих та літніх людей тощо. Зміни, які були зроблені в другій редакції Закону України «Про рекламу», торкнулися і визначення соціальної реклами: тепер соціальна реклама – це інформація у будь-якій формі та будь-якого виду, яка спрямована на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей і розповсюдження якої не має на меті отримання прибутку [493].

Ми вважаємо, що таке визначення є дуже широким і не визначає чітко соціальну рекламу як соціальний феномен з його характерними ознаками та властивостями. Проте сам факт прийняття подібних нормативно-правових актів, їх постійне редагування, вдосконалення та уточнення є позитивною тенденцією. Зауважимо, що закон України «Про рекламу» – єдиний офіційний документ у країні, який визначає статус соціальної реклами та регламентує взаємовідносини замовник-рекламотворець-розповсюджувач-споживач.

Здійснений аналіз наукової літератури дає можливість виділити основні принципи реалізації соціальної реклами в Україні, а саме: *конкретності; орієнтації на вирішення проблем; орієнтації на потреби цільової аудиторії; системності; науковості* тощо, детальний розгляд яких, а також: класифікації, аналіз існуючих моделей соціальної реклами представлено у авторській монографії [176, с. 200-209].

Підсумовуючи вищезазначене, можемо стверджувати, що дефініція «соціальна реклама» не має однозначних тлумачень. У нормативно-правових актах закріплені формальні ознаки, яким повинна відповідати українська соціальна реклама. Зауважимо, що в цих документах не йдеться про змістовну сторону соціальної реклами. Тобто визначення тематики, планування та розповсюдження, умови та критерії ефективності соціальної реклами щодо профілактики торгівлі людьми залишаються в компетенції рекламних агенцій.

Аналіз рекламних матеріалів щодо проблеми торгівлі людьми (період 2010-2018 рр.) засвідчив, що ініціюють реалізацію соціальної реклами, як правило, міжнародні громадські організації та об'єднання: ОБСЄ, МОМ, МОП, Ла Страда-Україна, міжнародний фонд «Відродження», Українська Гельсінська Спілка з прав людини. Переважно мова йде про поліграфічну продукцію (буклети, листівки, плакати, навчальні матеріали, брошури); зовнішню соціальну рекламу (біл-борди, реклама на транспортних засобах); соціальна реклама у ЗМІ (рекламні ролики, заставки).

Загалом, соціальна взаємодія у стабільному, впорядкованому, організованому суспільстві має характер переважно нормативного соціального регулювання, що забезпечує захист прав особистості, визначення меж свободи людини і закріплення її обов'язків, соціальний та економічний розвиток суспільства. У цьому випадку технології сучасних медіа виступають архіважливою формою соціального регулювання як системи засобів впливу на поведінку суб'єктів суспільних відносин, а саме: формування чіткої громадянської позиції кожної особистості стосовно проблеми торгівлі людьми.

Здійснений науковий пошук дає підстави стверджувати, що **технології сучасних медіа**, на часі, обумовлюють низку дискусійних питань, зокрема: вплив ЗМІ та соціальної реклами на формування ціннісних орієнтирів сучасної людини (негативні та позитивні аспекти); ролі ЗМІ та соціальної реклами як маніпулятивних чинників у мотивації дій людини; недостатньо регламентованого правового поля діяльності ЗМІ та соціальної реклами; відсутності сформованого критичного мислення у людей щодо інформації, яка поширюється завдяки технологіям сучасних медіа.

Зауважимо, що злочинні угруповання також використовують технології сучасних медіа у своїх цілях, а саме: порноіндустрія, друкована та відеопродукція із забороненим контентом (канали «для дорослих», журнали, фільми), скриту рекламу секс-послуг та ін.

Технології сучасних медіа можуть бути продуктивно застосовані у процесі первинної, вторинної та третинної профілактики торгівлі людьми.

Звернімося до розуміння сутності **сучасних технологій зв'язку**.

Особливої уваги в умовах інформаційного суспільства набули комунікативні відносини, що передбачають впевненість у цілях налагодження взаємних стосунків, формування необхідного рівня сприйняття інформації, що передається, розуміння позицій, напрямів, характеру інформації та знань, що передаються. Сучасні технології зв'язку як складові ІКТ відіграють неабияку роль у процесі комунікації та можуть активно застосовуватися у соціальній профілактиці торгівлі людьми. На різних етапах розвитку науково-технічного прогресу виділяли різні типи зв'язку (від пошти до супутникового зв'язку). Усі засоби зв'язку можна поділити залежно від виду зв'язку. До основних видів відносять такі види: поштовий; телеграфний (у т. ч. телексивний); телефонний (у т. ч. факсимільний і факс модемний); радіозв'язок; електронний [519].

Основою сучасних технологій зв'язку є сучасні засоби зв'язку – технічне обладнання, що використовується для організації зв'язку: **телефон, факс, мобільний телефон, стільниковий, супутниковий зв'язок та UMTS системи**, які дозволяють виконувати високошвидкісну пакетну передачу даних.

Враховуючи специфіку нашого дослідження, визначимо основні пристрої та технології сучасних засобів зв'язку.

Телефон – зручний і дуже поширений вид зв'язку, він мало залежить від погодних умов, тому передача інформації може здійснюватись в будь-який момент. До недоліків можна віднести низьку якість зв'язку на великих відстанях, але з появою цифрових технологій це питання було вирішено, і зараз про якісний зв'язок можна говорити, навіть якщо він здійснюється на великих відстанях. З середини 1980-х років стільниковий зв'язок – найпоширеніший серед усіх видів мобільного зв'язку, саме тому зазвичай мобільним телефоном називають саме стільниковий телефон, хоча мобільним

є також супутникові телефони, радіотелефони і апарати магістрального зв'язку. Тобто кожен стільниковий телефон є мобільним телефоном, але не кожен мобільний телефон є стільниковим. Збільшення об'єму інформації зажадає скорочення часу доставки і здобуття абонентом необхідної інформації. Саме тому спостерігається стійке зростання мобільних засобів зв'язку, які дають можливість співробітникам тієї або іншої служби поза робочим місцем оперативно вирішувати виробничі питання. У 1984 році користувачів мобільного зв'язку було близь 300 тис. осіб, а в 2013 – вже більше ніж 3,4 млрд. [695].

Найпоширенішими технологіями мобільних телефонів є: **SMS** – служба коротких повідомлень; **EMS** – служба розширених повідомлень, які дозволяють формувати текст, додавати зображення, звуки і прості мелодії; **MMS** – служба мультимедійних повідомлень дозволяє додавати до тексту звук, зображення (фото) чи невеличкий відеоролик [695].

Здійснений аналіз практичної діяльності мобільних операторів України засвідчив, що, на часі, служби миттєвого обміну інформацією практично не використовуються у соціальній профілактиці торгівлі людьми. Однак, на нашу думку, це могла бути найефективніша технологія профілактики, оскільки сьогодні практично кожен житель України має один або декілька мобільних телефонів, а ринок послуг мобільного зв'язку представлений низкою операторів. Такі обставини сприяють якості соціально-педагогічної діяльності, а саме: максимальному покриттю первинною соціальною профілактикою населення за рахунок кількості абонентів та максимальної швидкості доставки інформації (як приклад, соціальна реклама, розсилка повідомлень), а також швидкому реагуванню щодо проблеми торгівлі людьми.

Зауважимо, що злочинці також активно використовують як стільниковий зв'язок, так і технології мобільних телефонів. За інформацією департаменту по боротьбі з кіберзлочинністю та торгівлею людьми,

найпоширенішими формами застосування сучасних технологій зв'язку є: залякування, шантаж, розсилка повідомлень та інш.

Аналіз досвіду діяльності МЖПЦ «Ла Страда-Україна» дає підстави стверджувати, що досить ефективним у профілактиці торгівлі людьми є телефонне консультування та «гарячі лінії», робота яких ґрунтується на загальних засадах консультування.

Телефонне консультування як метод соціальної роботи зародилося у США у 1960-ті роки ХХ ст. (в окремих виданнях називається точна дата – 2 жовтня 1953 р.), у той час, коли відчувалася потреба як в соціальних службах, так і в службах психіатричної і психологічної допомоги, що сприяло спонтанному розвитку волонтерського руху на місцевому рівні. За свідченням Мері Френсіс Сілі, причиною цьому виявилася нездатність національних державних органів задовольнити потреби населення у різних видах допомоги. Місцеві адміністрації відмовляли в реєстрації відповідних служб на основі вигаданих ними обмежень на види допомоги населенню чи існування у суспільстві певних забобонів щодо різних проблем. У результаті почали створюватись і набули розвитку служби, агенції і заклади, які ставили за мету задоволення потреб людей всіх вікових груп. Одними з перших у цьому ряду з'явилися кризові гарячі лінії, які почали займатися такими проблемами, як профілактика самогубств і кризова інтервенція, консультування, надання довідок (referrals), інформації та інших спеціалізованих послуг [638].

Методологічні основи консультування закладені у працях А. Адлера, К. Роджерса, З. Фрейда, К. Юнга та ін. В основу розроблених теорій консультування покладено механізми взаємодії людей, сприйняття та опанування інформацією. Консультування виконує різні функції: надання порад та рекомендацій; надання підтримки щодо прийняття рішення та розв'язання проблеми; надання інформації, необхідної для прийняття рішення [377, с. 39-41]. Вимоги до особи телефонного консультанта представили у своїх роботах зарубіжні психологи А. Ванес, В. Вебер,

Г. Хемблі, Н. Фарбероу, Е. Фонтайн та ін. Також існують міжнародні організації (Національна асоціація професійної орієнтації США, Комітет з нагляду і підготовки консультантів, Генеральна асамблея IFOTES та ін.), які виділяють і затверджують вимоги до особи телефонного консультанта. Невідкладна телефонна допомога започаткована у країнах СНД тільки в останні роки, що обумовлює проблему підготовки кваліфікованих кадрів.

Консультування є одним із напрямів роботи, у процесі якого допомагає клієнтові проаналізувати і зрозуміти сутність його важкої життєвої ситуації і запропонувати різноманітні варіанти, які можуть бути використані для розв'язання проблеми. Допомога клієнтові здійснюється тоді, коли клієнт сам звернувся до спеціаліста із своєю проблемою, тобто проблема уже існує, її потрібно уточнити, осмислити, знайти засоби для її розв'язання. Допомогти в такий момент може консультація, яку проводить фахівець. За своєю формою і методами консультація – це взаємодія між двома або декількома людьми, у ході якої консультант передає спеціальні знання і відповідну інформацію клієнту [589; 684, с. 68-70]. У науковій літературі соціальне консультування пояснюється у психологічній і соціальній парадигмах як особливий вид допомоги клієнту і соціальним групам. Психосоціальний підхід до консультування спрямований на зниження рівня стресової ситуації і усунення внутрішнього чи зовнішнього конфлікту в рамках проблемної ситуації шляхом довготривалих підтримуючих і навчаючих відносин. У якості інструментарію використовуються дві основні процедури – підтримка і модифікація [1, с. 174-181], що реалізуються на засадах: добровільності, гуманності, анонімності, доступності [398, с. 23-26; 589].

У своїй роботі Г. Хемблі при описі телефонної бесіди виділяє три основні стадії консультативного процесу: 1) встановити відносини на основі довіри; 2) прояснити проблему і відчуття абонента; 3) сприяти ухваленню рішення про вихід з важкої життєвої ситуації [667]. У свою чергу, А. Маховиков для практичної користі виділяє наступні етапи телефонного

діалогу: введення в діалог; дослідження відчуттів і проблем; дослідження рішень і альтернатив; завершення діалогу [398].

Зауважимо, що телефонне консультування потерпілих від торгівлі людьми передбачає допомогу у створенні «нового стану потерпілої особи». Зміни психіки, яких зазнала особа під час торгівлі людьми, є незворотними. Тому повернути особу до стану, в якому вона перебувала до цього, неможливо. За класичним розумінням, індивідуальне консультування – метод індивідуальної роботи, спрямований на розв’язання проблем клієнта шляхом надання йому підтримки та активізації його власних можливостей щодо вирішення проблем [586]. Під час консультування потерпілих від торгівлі людьми важливо знизити тривожність клієнта та відновити почуття довіри, а також акцентувати на відповідальності клієнта за прийняття наступних рішень та кроків. У процесі індивідуального телефонного консультування особи, потерпілої від торгівлі людьми, консультант: вислуховує клієнта; надає йому інформацію; надає підтримку; допомагає обрати варіант подальшої поведінки. Окрім постраждалих від торгівлі людьми, телефонне консультування може проводитися і з членами їхніх сімей. Таке консультування має на меті допомогти потерпілим реінтегруватися у соціум та адаптуватися членам їхніх сімей до нового стану постраждалих.

Досвід роботи показує, що практика індивідуального консультування з питань протидії торгівлі людьми як виду соціально-педагогічної діяльності сьогодні є лівовою часткою роботи численних державних та недержавних організацій. В окремих громадських організаціях існують цілі інформаційно-консультаційні центри, які надають комплексну допомогу (психологічну, соціально-педагогічну, юридичну, як перенаправлення – соціальну, медичну, матеріальну та ін.) постраждалим від торгівлі людьми та інформацію про проблему.

Загалом є кілька можливих різновидів телефонного консультування, а саме: інформаційно-консультаційні лінії (ІКЛ), «телефон довіри», «гарячі лінії», колл-центри.

Інформаційно-консультаційні лінії. Існує чотири основних види телефонної допомоги, які надають ІКЛ: емоційна підтримка, консультування, об'єктивне інформування, інтервенція [525].

Робота консультантів телефонних ліній, в першу чергу, полягає в наданні емоційної або психологічної підтримки, телефонному консультуванні, забезпеченні інформацією та міні-навчанням (якщо цього вимагає виголошена абонентом проблема, наприклад, щодо виїзду за кордон, поведінки співзалежної особи, розуміння суті алкогольної хвороби чи захисту власних прав). Інтервенцію застосовують лише у критичних випадках, наприклад, повідомляють правоохоронців за згодою абонента про його/її місцезнаходження, надають необхідні контакти, запрошують до центру, просять повторно передзвонити і розповісти про прийняті дії чи шляхи вирішення проблеми [261, с. 94-98].

Робота на ІКЛ вимагає професійної підготовки та кваліфікації. Консультанти мають володіти такими знаннями та навичками: активне слухання; уважність; бажання допомогти; ввічливість; наснаження; неупереджене ставлення; повага до прав людини; навички консультування та первинного оцінювання; аналіз; навички ведення професійних записів та баз даних тощо. Під час консультації важливим також є дотримання професійних меж та правил безпеки. Консультанти не повинні надавати адресу офісу (повідомляти лише поштою); свої особисті контакти (окрім імені чи псевдоніма); за потреби зустрічі, призначати її не в офісі, а в людних місцях тощо. Зазвичай, консультанти мають пам'ятки, де зазначено основні принципи роботи, перелік найпоширеніших запитань та відповідей на них, інформацію про органи та організації для перенаправлення клієнта тощо.

Доречно додати, що послуги ІКЛ можуть бути цілодобовими або обмежуватися у часі. При цьому в останньому випадку для консультанта існує більше труднощів, зокрема: неможливість контролювати кількість звернень протягом зміни; підготуватися до розмови, оскільки кожне

звернення є несподіваним; цілком контролювати контакт через обмежений час та можливість перервати розмову клієнтом у будь-який момент.

Практичний досвід показує, що ІКЛ відіграють значну роль у запобіганні торгівлі людьми. Вони здійснюють інформаційну роботу (поширення інформації про свою роботу), активно співпрацюють із державними органами влади (для вирішення складних випадків надання допомоги), сприяють формуванню мережі неурядових, релігійних організацій та центрів соціальних служб для надання конкретної допомоги потерпілим. Також вони надають послуги телефонного консультування, яке має низку переваг перед звичайним очним консультуванням. Робота ІКЛ допомагає у визначенні цільових груп для превентивної роботи. Консультанти аналізують запити від абонентів на ту чи іншу тему та визначають, на чому акцентувати увагу. За телефоном ІКЛ надають конкретні поради тим, хто збирається виїхати за кордон на роботу, навчання, укласти шлюб з іноземцем, а також надходить інформація від родичів з проханням розшукати їхніх близьких, здійснюється контакт з потерпілими від торгівлі людьми, які потребують соціальної допомоги. Робота ІКЛ сприяє поширенню інформації щодо можливостей, умов, правил та негативних аспектів працевлаштування українських громадян за кордоном, небезпеки насильства, а також надає реальну можливість допомоги тим особам, які постраждали від торгівлі людьми (у тому числі надання консультацій родичам та близьким).

В Україні найбільш поширеними є лінії «Телефон довіри», які працюють при соціальних службах для молоді, різних соціальних закладах і установах, лікарнях та ін. Надання психологічної допомоги в службі «Телефон довіри» здійснюється у формі бесіди з абонентом. Організована спеціальним чином, вона благотворно впливає на людину, що знаходиться у важкій життєвій ситуації.

В Управлінні боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, МВС України з 2002 року запроваджено діяльність «телефону довіри» з метою надання правової допомоги населенню, особам, які постраждали від

торгівлі людьми та належать до групи ризику, отримання інформації про протиправну діяльність злочинних груп та окремих осіб, причетних до вчинення злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми.

«Гаряча лінія» як форма надання соціальної допомоги постраждалим від торгівлі людьми. Як зазначалося попередньо, у наш час телефонне консультування впевнено займає своє місце в соціальній та превентивній роботі з будь-якими верствами населення, бо пропонує тимчасову, але миттєву підтримку кожній людині, яка цього потребує. Важко уявити профілактичну роботу з різними соціальними групами без такого важливого компонента, як «гаряча лінія», яка реалізує значну частину завдань соціальної профілактики: проводить інформаційно-профілактичну роботу; здійснює правову просвіту громадян України з питань дотримання прав людини та протидії торгівлі людьми; забезпечує статистичними даними за результатом соціального дослідження з зазначеної проблеми.

Застосування «гарячої лінії» має багато переваг: простота та доступність у встановленні контакту (набрати номер та подзвонити можна негайно, можна також перервати розмову у будь-який момент, у тому числі й у разі виникнення відповідної загрози безпеці); забезпечення анонімності та конфіденційності (абонент може отримати консультацію спеціаліста, знаходячись на «своїй» території); надання людині, яка потребує допомоги, можливості розповісти про свої проблеми та отримати кваліфіковану консультацію спеціаліста; повага до того, хто телефонує (сприйняття особи такою, якою вона є); індивідуальний підхід.

Серед різновидів телефонного консультування виділяються спеціалізовані гарячі лінії та загальні гарячі лінії. *Спеціалізовані гарячі лінії* – телефонні служби, діяльність яких спрямована на певну мету. Наприклад, превенції суїцидів, основною метою яких є попередження самогубств. Однак ця служба може здійснювати консультування, надавати довідки та інформацію, простежувати віддалені результати консультативної допомоги і співпрацювати з мережею інших суспільних служб підтримки.

Загальні гарячі лінії мають ширші програми, які пропонують населенню різні послуги. До них належать: консультування, надання довідок та інформації, простеження віддалених результатів консультативної допомоги, превенція самогубств, емоційна підтримка людей похилого віку, які знаходяться без догляду близьких людей, направлення за викликом бригад допомоги у кризових ситуаціях (кризова інтервенція), допомога жінкам і дітям, які зазнали насильства, відповіді у нічний час і у вихідні дні на звернення у місцеві заклади соціального захисту та ін. Ці лінії зазвичай працюють протягом доби і без вихідних [638].

Найбільш поширеною в Україні є Урядова телефонна «гаряча лінія» (Національна система опрацювання звернень до органів виконавчої влади) – телефонний центр спілкування Уряду з громадянами, що дозволяє їм оперативно отримувати інформацію від органів виконавчої влади. Усі дзвінки приймають фахівці Урядового контактного центру та надсилають їх відповідним органам виконавчої влади відповідно до компетенції, які розглядають звернення та надають відповіді заявникам. Номер телефону урядової «гарячої лінії»: 0-800-507-309. Урядова телефонна «гаряча лінія» працює, крім святкових днів та неділі, за наступним графіком: понеділок – п'ятниця з 8 до 21 години; субота – з 8 до 19 години. (дзвінки зі стаціонарних телефонів у межах України безкоштовні) [643].

Перша «гаряча лінія» з проблем запобігання торгівлі жінками була відкрита в Україні 18 листопада 1997 року у рамках програми «Ла Страда: Запобігання торгівлі жінками в країнах Центральної і Східної Європи». «Гаряча лінія» працювала один раз на тиждень, що знижувало ефективність її роботи й можливість оперативно допомагати у вирішенні особистих проблем громадян. З квітня 1998 р. телефон почав працювати щодня, крім суботи й неділі. З 2000 р. робота «гарячої лінії» здійснювалася у рамках спільного проекту з Організацією з безпеки та співробітництва в Європі, телефон працював щодня, крім неділі.

З 1 листопада 2002 р. при фінансовій підтримці ОБСЄ у Міжнародному жіночому правозахисному центрі «Ла Страда-Україна» почала функціонувати національна «гаряча лінія», дзвінки на яку безкоштовні у межах України. «Гаряча лінія» з питань протидії торгівлі людьми – це інформаційно-довідкова, соціально-психологічна, консультативна служба, яка може створюватися при центральних органах влади, органах місцевої влади та місцевого самоврядування, центрах соціальних служб для молоді, громадських організаціях, інших закладах, установах та організаціях незалежно від типу форми власності та підпорядкування. «Гаряча лінія» з питань протидії торгівлі людьми є однією із складових державної системи виявлення та перенаправлення осіб, які постраждали від торгівлі людьми» [602, с. 47]. За телефоном «гарячої лінії» надаються конкретні поради тим, хто збирається виїхати за кордон на роботу, відпочинок, навчання, укласти шлюб з іноземцем/кою і т.д., а також надходить інформація від родичів із проханням знайти зниклих за кордоном, здійснюється контакт з потерпілими від торгівлі людьми, які потребують соціальної допомоги.

На часі працює українська національна довідкова безкоштовна лінія з питань міграції та протидії торгівлі людьми: 0-800-505-501(безкоштовні дзвінки зі стаціонарних телефонів в Україні) або 527 (безкоштовні дзвінки з номерів Київстар та МТС).

Таким чином, діяльність «гарячої лінії» з попередження торгівлі людьми актуальна в умовах дефіциту професійної інформаційної допомоги населенню. Вона дозволяє отримати інформаційну підтримку на високому професійному рівні. У той же час подібна діяльність потребує заглиблення подальшого науково-теоретичного забезпечення.

Звернувшись на «гарячу лінію» по запобіганню торгівлі людьми, можна отримати інформацію з наступних питань: правила візового в'їзду українських громадян в інші країни; можливі наслідки негативного працевлаштування за кордоном; можливі шляхи легального працевлаштування; законодавство інших країн по відношенню до іноземців,

мігрантів, щодо визначення відповідальності за торгівлю людьми; права і обов'язки українських громадян за кордоном; небезпека потрапляння до тенет торгівців людьми; рівень життя в іноземних державах; релігійні, етнічні, культурні і т.д. особливості іноземних держав; адреси і номери телефонів державних закладів в Україні, які займаються проблемою торгівлі людьми; адреси і номери телефонів неурядових, благодійних, релігійних організацій в Україні та за кордоном, котрі надають допомогу або консультації; адреси і номери телефонів дипломатичних установ як України за кордоном, так і іноземних держав в Україні.

Специфіка роботи консультанта «гарячої лінії» з попередження торгівлі людьми полягає у необхідності надання якомога більшого обсягу інформації. Завдання консультанта – допомогти клієнту усвідомити альтернативні можливості і, як наслідок, – прийняття власного рішення. Спеціалістами МЖПЦ «Ла Страда-Україна» у співпраці з науковцями розроблена «Пам'ятка консультантові «гарячої лінії»» (див. дод. Л).

Досвід роботи «гарячої лінії» свідчить, що її ефективність збільшується, якщо вона працює в організаціях, які використовують комплексний підхід до вирішення соціальних проблем. «Гарячі лінії» пов'язані з інформаційною роботою (розповсюдження номера й інформації про діяльність телефону довіри), активним співробітництвом з державними органами (для вирішення важких випадків для надання допомоги), налагодження мережі недержавних, релігійних організацій і центрів соціальних служб для надання конкретної допомоги постраждалим. З такою метою Урядом України була створена: «Гаряча лінія» Департаменту консульської служби МЗС України – (044) 238-16-57 (цілодобово). «Гаряча лінія» Міністерства внутрішніх справ України – (044) 254-91-02; 0-800-50-02-02 (цілодобово) [643].

Основними недоліками ІКЛ, «гарячої лінії», «Телефону довіри» є: відсутність очного контакту з клієнтом; необхідність тривалої підготовки фахівців; необхідність наявності специфічного приміщення, невідомого

широкому загалу; відсутність повторного контакту з клієнтом, якщо він сам цього не захоче; неможливість вести точну статистику постраждалих (у разі звертання на інші лінії); за відсутності представлення в офіційних довідниках та ЗМІ, інформацію про можливість телефонного консультування знає незначна кількість населення. У своїй праці Н. Романова, Н. Гусак визначають переваги: клієнт перебуває в звичній для себе ситуації; клієнт може у будь-який час припинити спілкування; клієнт може зберігати анонімність та зателефонувати повторно; консультація може відбутися у будь-який зручний для клієнта час [261, с. 98].

Вважаємо за доречне стверджувати, що зв'язок «гарячої лінії» з іншими напрямками роботи у соціальній профілактиці торгівлі людьми є тим важливим елементом комплексної діяльності, який дозволяє охопити широкий спектр питань, на відміну від ситуацій, коли кожен напрямок розглядається окремо, без взаємодії з іншими.

Колл-центр (від англ. call center, центр обробки дзвінків) – спеціалізована організація чи відокремлений підрозділ організації, який займається обробкою звернень громадян та їх інформуванням по голосовим каналам зв'язку. Колл-центр працює на базі телефонних ліній і телефонних номерів (наприклад, номерів у коді 8-800), як правило, з оплатою за рахунок приймаючої сторони [737]. Колл-центр зазвичай організовується як відкритий робочий офісний простір, де працюють оператори, робоче місце оператора включає персональний комп'ютер або апаратний телефон (телефонну трубку або гарнітуру), приєднаний до комутаторів або телефонним станціям, можливо, інтегрований з комп'ютером на робочому місці. Усі дзвінки, як правило, ділять на вихідні (англ. outbound) і вхідні (англ. inbound), так як характер вхідних і вихідних дзвінків істотно розрізняються, їх обслуговують, як правило, різні оператори, але іноді функції з обробки вхідних і вихідних дзвінків об'єднуються. Часто оператори організовані в багатоланкову систему для більш ефективної обробки дзвінків: перший рівень в таких моделях складається з операторів, які надають

базовий набір інформації, якщо телефонуєчому потрібна додаткова інформація, то виклик направляється на операторів другого рівня, які можуть володіти більш специфічною інформацією або уповноважені приймати будь-які особливі рішення, які, у свою чергу, найскладніші і вузькоспеціальні питання перенаправляють на операторів третього рівня або фахівців за межами колл-центрів.

Окрім операторів, у колл-центрі працюють управлінці (керівники та контролери), технічний персонал, фахівці з навчання. Через високу технологічність операцій у колл-центрах широко поширений ретельний контроль за діяльністю операторів [87]. Для ефективної організації колл-центру і прогнозування його завантаження використовується *теорія масового обслуговування*, математичні моделі дозволяють визначити оптимальну кількість телефонних агентів, необхідних для обслуговування клієнтів з рівнем обслуговування, певним організацією-замовником або керівництвом підприємства або організації.

Розглядаючи колл-центр як систему масового обслуговування можна приймати рішення про оптимальну структуру центру, наприклад, визначити умови, за яких ефект масштабу дозволить підвищити ефективність за рахунок об'єднання декількох розподілених дрібних центрів в один великий центр, або для знаходження оптимуму між якістю і ефективністю [112]. Міжнародний досвід засвідчує, що на використання безкоштовного номера 0-800 не накладаються ніякі обмеження на види інформаційних послуг – це може бути і довідково-інформаційна служба, і служба підтримки. За допомогою безкоштовного номера можна організувати віртуальний офіс. Завдяки відсутності для потенційного клієнта плати за дзвінок (у т.ч. за міжміське з'єднання), можна отримати більше число звернень в порівнянні із звичайним номером. Безкоштовний номер 0-800 не прив'язаний до якого або конкретного регіону, тому у всіх своїх рекламних матеріалах ви можете публікувати єдиний контактний телефон; дзвінок з того чи іншого регіону може бути переведений на конкретне регіональне представництво [87; 112].

Державні, політичні та громадські організації використовують колл-центри для організації телефонної взаємодії з громадянами. На часі, при Міністерстві закордонних справ України розпочав роботу call-центр (колл-центр), який надаватиме інформацію та поради з питань, пов'язаних з поїздками громадян України за кордон. Колл-центр створено в рамках реалізації урядової програми «Назустріч людям» у сфері забезпечення захисту прав та інтересів громадян України. Робота колл-центру сприятиме оперативному реагуванню Міністерства закордонних справ і дипломатичних установ України на непередбачувані ситуації, що можуть постати перед українськими громадянами в інших державах [100].

Отже, здійснений аналіз теоретичного та практичного застосування сучасних технологій зв'язку у соціальній профілактиці торгівлі людьми дає можливість резюмувати наступне:

- сучасні технології зв'язку виконують важливу функцію інформування у соціальній профілактиці торгівлі людьми;

- на часі існує необхідність спеціальної підготовки фахівців для роботи ІКЛ, «гарячих ліній», «Телефонів довіри», колл-центрів;

- такі технології мобільних телефонів як: SMS, EMS, MMS – фактично не використовуються операторами послуг зв'язку для інформування населення про проблему торгівлі людьми;

- ми вважаємо, що створення в Україні єдиного колл-центру з питань протидії/профілактики торгівлі людьми обумовило б вирішення низки питань, як-то: централізацію усіх дзвінків (для моніторингу як сучасних тенденцій торгівлі людьми, так і достовірної статистики про проблему), організації допомоги постраждалим, перенаправлення, превентивного інформування та ін.

Сучасні технології зв'язку можуть бути продуктивно застосовані у процесі первинної, вторинної та третинної профілактики торгівлі людьми.

Сучасні віртуальні технології у соціальній профілактиці торгівлі людьми

За оцінками фахівців, за останнє століття людство додало до загальної суми знань інформації більше, ніж за всю свою попередню історію. Саме це стимулює розвиток та вдосконалення технології експлуатації інформаційних ресурсів, серед яких концептуальною, на часі, називають мережу інтернет. У повсякденній мові слово «Інтернет» найчастіше вживається в значенні Всесвітньої павутини і доступної в ній інформації, а не у значенні самої фізичної мережі. Також вживаються терміни «Всесвітня мережа», «Глобальна мережа» чи навіть одне слово «Мережа», «Інет», «Тенета», «Міжмережжя», «Інтернетрі» або «Нетрі». Усе частіше Інтернет вживається і з малої літери, що можна пояснити паралелями з термінами «радіо», «телебачення», які пишуть з малої [258; 264, с. 74; 737].

Статистика засвідчує, що інтернет стає засобом планетарного масштабу: у 2000 р. нараховувалося близько 327 млн. користувачів, з них тільки в США чисельність перевищувала 100 млн. чоловік. У 2004 р. інтернет нараховував 700 млн. користувачів. Число сайтів, що становило в 1993 р. 26 тис., 2004 р. перевищило 5 млн. 5 січня 2011 року кількість інтернет-користувачів у світі сягнула 2 мільярдів [737]. На часі, Інтернетом не охоплені лише деякі країни світу [55; 715]. З середини 2012 року Україна входить до першої десятки країн Європи за кількістю інтернет-користувачів [737].

Сучасна індустрія інтернет-простору як галузь матеріального та інтелектуального виробництва, що забезпечує функціонування мережевого інформаційного простору, умовно розподіляється на шість секторів: апаратура, програмне забезпечення, доступ, інформаційне наповнення (контент), послуги, консультації.

Інтернет надає такі основні **види послуг**: e-mail – електронна пошта; групи новин; списки поштової розсилки; доступ до файлів віддалених комп'ютерів; сеанси зв'язку з іншими комп'ютерами, під'єднаними до

інтернет; пошук інформації в базі даних в оперативному режимі; спілкування з іншими користувачами шляхом використання сервісу Internet Relay Chart; доступ до інформаційної системи World Wide Web (WWW). Із додаткових послуг можна виділити наступні: широка передача MultiMedia; RadioInternet; розмовний конференційний зв'язок; безпечні угоди; відеоконференційний зв'язок; безпроводне з'єднання.

Всесвітня мережа (англ. World Wide Web, скорочено: WWW; також: всемережжя, веб або тенета) — найбільше всесвітнє багатомовне сховище інформації в електронному вигляді: десятки мільйонів пов'язаних між собою документів, що розташовані на комп'ютерах, розміщених на всій земній кулі. Вважається найпопулярнішою і найцікавішою службою мережі Інтернет, яка дозволяє отримувати доступ до інформації незалежно від місця її розташування. WWW – сервіс прямого доступу, який потребує повноцінного підключення до Internet. Ван вимагає швидких ліній зв'язку для документів, що містять багато графічної або іншої нетекстової інформації. Коли швидкості нижчі, втрачається частина переваг, які зробили WWW таким популярним.

Особливістю WWW як інформаційної системи є те, що в ній містяться масиви контенту, який не завжди є позитивним. Фахівці Інтерполу й інших міжнародних організацій відзначають: злочинці також використовують WWW з метою як пошуку, так і розміщення, розповсюдження інформації, обумовлюючи тим самим поглиблення та ускладнення проблеми торгівлі людьми. Розвиток WWW останнім часом значним чином здійснюється шляхом активного впровадження нових принципів та технологій, які отримали спільну назву Веб 2.0.

Веб 2.0 (англ. Web 2.0) – поняття, яким користуються для позначення ряду технологій та послуг Інтернету, точніше його частини – всесвітньої павутини, відомої також як Веб (англ. WWWeb). Окрім цього, цим поняттям описують зміну сприйняття Інтернету користувачами. Термін вперше зустрічається в статті Darcy DiNucci «фрагменти майбутнього»

(англ. «Fragmented Future») в січні 1999 р. У 2004 про нього заговорили, як про нову концепцію, на конференції, організованій видавництвом О'Рейлі медіа (англ. O'Reilly Media) та МедіаЛайв (англ. MediaLive, сьогодні англ. CMP Technology) [715].

Веб 2.0 є логічним вдосконаленням Веб. Головною особливістю Веб 2.0 є покращення та пришвидшення взаємодії веб-сайтів з користувачами, що призвело до стрімкого зростання активності користувачів. Це проявилось у: участі в Інтернет-спільнотах (зокрема, в форумах); розміщенні коментарів на сайтах; ведення персональних журналів (блогів); розміщення посилань у WWW. Веб 2.0 запровадив активний обмін даними, зокрема: експорт новин між сайтами; активна агрегація інформації зі сайтів; використання API для відокремлення даних сайту від самого сайту.

Автори навчального посібника «Веб 2.0 і Веб 3.0» М. Кадемія, М. Козяр, В. Кобися, М. Коваль вважають, що Веб 2.0 зафіксував перехід WWW від одиничних дорогих комплексних рішень до сильно типізованих, дешевих, легких у використанні сайтів з можливістю ефективного обміну інформацією. Основними причинами такого переходу стали: критична нестача якісного інформаційного наповнення; потреба активного самовисловлення користувача в WWW; розвиток технологій пошуку та агрегації інформації в WWW [263]. Проекти Веб 2.0 стають все більше демократичними і користуються популярністю у різних вікових груп населення. Однак експерти відзначають низький рівень обізнаності користувачів щодо реальних загроз та ризиків, які пов'язані з ситуацією торгівлі людьми.

Соціальні медіа (англ. Social media) — вид мас-медіа, ряд онлайн-технологій на принципах Веб 2.0, завдяки яким споживачі контенту через свої дописи стають його співавторами і можуть взаємодіяти, співпрацювати, спілкуватися, ділитися інформацією або брати участь у будь-якій іншій соціальній активності із теоретично усіма іншими користувачами певного сервісу. Існують різні способи класифікації соціальних медіа. За схемою

Andreas Kaplan і Michael Haenlein виділено шість типів: спільні проекти, блоги і мікроблоги, контент-спільноти, соціальні мережі, віртуальні ігрові світи, віртуальні соціальні світи [715; 737].

Серед міркувань науковців є низка суперечностей щодо того, чи вважати соціальними медіа форуми (у них також важлива роль відводиться користувачам, однак часто присутнє жорстке модерування дописів) та віртуальних світів (часто вони призначені для особистого чи групового спілкування, але не для масової публікації). Кожен тип використовує не одну, а декілька технологій (дописи, поширення зображень, відеоблоги, записи на стіні, електронна пошта, безперервне спілкування, поширення музики, краудсорсинг, VoIP та багато інших); найбільше агрегують в собі комплексні соціальні платформи, тож інколи певний ресурс неможливо віднести до однієї категорії.

Оскільки соціальним медіа характерна самоорганізація, то вони майже не контрольовані і не передбачувані. Результат діяльності користувача може бути невідомим навіть йому самому. Оскільки контент сайту створюється різними користувачами, то виникають суперечки щодо права власності – як між дописувачами, так і між ними та власником сайту. Однак найбільшу загрозу становлять дії злочинців, які використовують соціальні медіа з метою поширення неправдивої/недостовірної інформації про торгівлю людьми. Наприклад, відео на YouTube може містити матеріали порнографічного характеру; повідомлення у Twitter, Facebook можуть залишати не справжні власники сторінок та інш.

Групи новин – це загальнодоступні дискусійні форуми, як, наприклад, клуби по інтересах. Повідомлення формуються у формі каталогів. Фізично інформація, що міститься в окремих групах новин, зберігається на серверах провайдерів, університетів, корпорацій тощо. Як правило, життєвий цикл повідомлень обмежений, і вони знищуються через деякий час, – в іншому випадку сервери були би загромождені ними упродовж декількох місяців.

Типова робота з групою новин полягає в наступному: спочатку користувач бачить перше повідомлення, потім відповідає на нього, потім відповіді на запитання і т.д. Таким чином ви можете прочитати весь діалог або тільки ті його частини, що вас цікавлять. Для контактування з групами новин були розроблені спеціальні програмні засоби, які призначені для роботи з повідомленнями, оскільки самі по собі тогочасні браузері не мали засобів доступу до повідомлень. Користувачі, які не можуть знайти групу новин за своїми інтересами, доклавши деяких зусиль, можуть створити свою власну групу новин. Оскільки групи новин відкриті для вільного редагування, на них може бути розміщена інформація скритого/завуальованого характеру про торгівлю людьми.

Електронна пошта та списки розсилки. Електронна пошта (від англ. e-mail, або email, скорочення від electronic mail) – популярний сервіс в інтернеті, що робить можливим обмін даними будь-якого змісту (текстові документи, аудіо-відео файли, архіви, програми). Через електронну пошту можна отримати послуги інших сервісних мереж [264; 737].

У своєму дослідженні А. Кочарян зазначає, електронна пошта – типовий сервіс відкладеного зчитування (off-line). Після відправлення повідомлення, як правило, у вигляді звичайного тексту, адресат отримує його на свій комп'ютер через деякий період часу і знайомиться з ним, коли буде зручно [309]. Електронна пошта має переваги (простоту, дешевизну, можливість пересилання нетекстової інформації, можливість підписати і зашифрувати листа) та недоліки (негарантований час пересилки, можливість доступу для третіх осіб, неінтерактивність). Сучасний пакет програм електронної пошти має добре організований інтерфейс користувача, який не потребує багато часу і зусиль для засвоєння.

Електронна пошта використовується для розсилки небажаної реклами, яка може містити скритий чи «дорослий» контент. Злочинці також часто використовують електронну пошту для: втягнення в ситуації торгівлі людьми, шантажу, залякування та ін.

Skype (укр. Скайп) – це власницьке програмне забезпечення для інтернет-телефонії VoIP, створене двома підприємцями Нікласом Зеннстромом та Янусом Фріісом, також засновниками файлообмінної мережі Kazaa. Група Skype, придбана компанією eBay в жовтні 2005 р., розміщена в Люксембурзі, з офісами в Лондоні, Таліні і Празі. У 2009 р. eBay продала більшу частину акцій Skype групі інвестиційних фондів. Від 2011 р. власником Skype є Microsoft [737]. Skype після випуску почав дуже швидко зростати у всіх напрямках: за популярністю, в розробці програмного забезпечення, в обох – безплатних та платних сервісах. Комунікаційна система Skype відома завдяки широкому спектру її особливостей, зокрема безкоштовній голосовій та відео-конференції, та завдяки її здатності використовувати децентралізовану peer-to-peer технологію для подолання звичайних проблем із брандмауером та NAT (Network Address Translation).

Зауважимо, що Skype – це програмне забезпечення з закритим кодом, і має не стандартизований протокол, а приватний; що викликало підозру і потягло за собою деяку критику від розробників програмного забезпечення і користувачів. Правоохоронці засвідчують, що злочинці використовують Skype з метою віртуального зваблення та подальшого шантажу. Особливо це небезпечно для дітей.

Хмарні технології. Одними із перспективних технологій сучасної індустрії Інтернет-простору визнано хмарні технології або хмарні обчислення (з англ. *cloud computing*) – що у сучасному розумінні передбачають надання будь-яких сервісів через мережу Інтернет. Фактично, дані знаходяться і проходять обробку з використанням потужностей мережі дистанційних серверів, а на комп'ютері користувача просто відбувається взаємодія з даними. Мережа взаємопов'язаних дистанційних серверів і є так званою «хмарию». Для прикладу, у хмарі: може бути розміщена електронна пошта та календарі на платформі Microsoft Exchange Online із використанням власного імені домену; створюватися та підтримуватися прості загальнодоступні веб-сайти у власному домені; створюватися сайти команд,

навчальних груп або клубів зі спільним доступом до файлів і документів; проводиться повноцінні мережні наради з підтримкою аудіо та відео та ін.

Переваги використання «хмарних» сервісів – економія на власному апаратному та програмному забезпеченні, доступ до інформації у «хмарі» з будь-якого пристрою з доступом до Інтернет, спільна робота над одним проектом або документом та багато інших [144]. Одним із прикладів хмарних технологій є платформа OpenNebula [721], призначена для створення та управління cloud-інфраструктурою та віртуальними оточеннями. Код системи повністю відкритий під ліцензією Apache. Серед найбільш відомих компаній і організацій, що використовують OpenNebula, можна відзначити: CERN, Європейське космічне агентство, FermiLab і China Mobile.

Перевагами для користувачів платформи OpenNebula є: швидке отримання замовленого сервісу (віртуальний сервер підняти значно швидше, ніж купити і встановити фізичний сервер); підтримка розгортання гетерогенних операційних оточень в рамках єдиної інфраструктури із спільним користуванням; повний контроль за життєвим циклом віртуальних серверів; ведення обліку і генерація звітів про активність користувачів і серверів та ін.

Сучасні хмарні технології володіють високою продуктивністю, допомагають перерозподілити ресурси, працювати з інформацією через різні канали сприйняття, створюють мотивацію для якісної роботи з інформацією. Мережа Інтернет як інформаційно-комунікаційне середовище забезпечує оптимальну реалізацію сучасних хмарних технологій. Особливістю хмарних технологій є велика швидкість доступу до інформації. Окрім зручності у використанні та керуванні (додавання та видалення користувачів триває лічені хвилини), хмарні технології передбачають захист від вірусів і антиспамове фільтрування вищого класу.

Складність та багатоаспектність досліджуваної проблеми, на нашу думку, потребує визначення **загроз та небезпек сучасних віртуальних технологій**, що зумовлюють потрапляння у ситуацію торгівлі людьми.

Як зазначалося попередньо, інтернет є найперспективнішим напрямком побудови інформаційного суспільства, одним із новітніх засобів забезпечення соціальної комунікації. З іншого боку, інтернет як засіб комунікації має і негативні риси: слабка достовірність інформації, можливість перекручування її, анонімність. Зростання мережевого світу також ставить значні виклики, які підривають переваги й ставлять під серйозну загрозу використання всього потенціалу віртуального світу.

Вітчизняний науковець М. Кадемія виділяє зовнішні загрози мережі інтернет – це «...загрози та несприятливі наслідки для користувачів. Розрізняють зовнішні технологічні і соціальні загрози. **Технологічні:** повільні канали; нераціональні методи підключення до мережі; привнесені віруси; інформаційний «потоп» і т.д. **Соціальні:** дія на фізичне і психічне здоров'я користувачів; дія на індивідуальну свідомість людини; інформаційний терор і кримінал; тенденція до представлення матеріалів на англійській мові та ін.» [264, с. 64-65]. Підтвердженням існування таких загроз є дослідження: М. Снітко (2014) [566], О. Черних (2018) [675] та Н. Сергєєвої (2010) [543], у якому вчена зазначає, що віртуальна реальність, яка забезпечує зоровий, слуховий та кінестетичний аналізатори, являє собою конкуренцію для істинної реальності. Інтернет, комп'ютерні технології є відносно сильними сучасними засобами зміни емоційного стану, реалізації різних форм адиктивної поведінки осіб, які «патологічно використовують комп'ютер».

Оскільки від самого початку мережа інтернет розвивалася неконтрольовано, на сьогодні у ній міститься величезний обсяг інформації, серед якої багато небезпечної. Інтернет є важливим комунікаційним інструментом, однак ним можуть також зловживати, наприклад, використовувати для розсилання комп'ютерних вірусів і небажаної пошти, отримання інформації особистого характеру для крадіжок, шантажу, переслідувань, розповсюдження і залучення до порнографії, інформування

про сайти небезпечні для дітей, наприклад, про секти, наркотики та їх виготовлення, суїциди, різні види насильства.

Дослідження, проведені компанією «Майкрософт Україна», констатують, що кількість дітей віком 10-17 років, які опанували інтернет, становила 96%, але про те, які ризики існують в мережі і як на них реагувати, знає менше половини. Багато дітей безтурботно розміщують особисту інформацію і ходять на зустрічі з віртуальними знайомими [310].

Серед загроз, які пов'язані з мережею інтернет, найнебезпечнішими фахівці називають кіберзлочинність, а саме: *кібербулінг та кібергрумінг* (див. 1.2), *контент для дорослих, спам, шпигунське програмне забезпечення, фішинг, фармінг*, що обумовлено глобалізації інтернет-простору (насамперед, соціальних медіа) об'єктом деструктивних дій у якому стають люди, особливо неповнолітні.

Автори навчального посібника «Виховання культури користувача Інтернету. Безпека у всесвітній мережі» А. Кочарян, Н. Гущина зазначають: «Понад 95 % батьків вважають найголовнішою небезпекою «дорослий» контент, який можуть переглядати діти, зокрема порноконтент. Розміри порноіндустрії неможливо навіть виміряти. Інтернет може надати дітям швидкий доступ до порноконтенту... Діти не лише можуть легко знайти порнографічні сайти, вони так само легко можуть отримати інформацію, яка підштовхне до скоєння злочину, наприклад: інформацію про виготовлення та розповсюдження наркотиків, способи крадіжки грошей або про те, як зробити саморобну вибухівку» [309, с. 13-14].

ІТ-фахівці відзначають стрімкий зріст інтернет-загроз, як-то:

спам – масова розсилка комерційної, політичної та іншої реклами (інформації) або іншого виду повідомлень (у тому числі й підроблених) особам, які не висловили бажання їх отримувати. Метою розповсюдження таких повідомлень є отримання від користувачів особистих відомостей;

шпигунське програмне забезпечення – це комп'ютерні програми, які збирають інформацію без відома власника комп'ютера;

фішинг – технологія інтернет-шахрайства, розроблена з метою крадіжки конфіденційної інформації. Її різновидами є поштовий фітинг та онлайн-фішинг. Фішинг іноді також може вважатися спамом;

фармінг – різновид шахрайства в інтернеті, коли оманливим шляхом користувач потрапляє на ідентичну копію відомих сайтів. Потім відбувається завантаження комп'ютера вірусами і шпигунським програмним забезпеченням [309].

У зв'язку з цим, а також тому, що вік, в якому людина починає працювати з інтернетом, стає дедалі молодшим, постає проблема інформаційного захисту користувача мережі. За таких обставин, на нашу думку, виникає нагальна потреба у створенні спеціальних методичних рекомендацій, програм для дітей, а також для дорослих (батьків, учителів) щодо інформаційного захисту дітей у всесвітній мережі.

За дослідженнями компанії «Майкрософт Україна» «Рівень обізнаності українців щодо питання безпеки дітей в інтернеті»:

- 73% батьків впевнені, що саме їх дитина є захищеною в мережі Інтернет. Ці батьки згодні із існуванням потенційних ризиків, але всі ці ризики (яких вони не могли назвати) не можуть вплинути на їх дитину;

- 81% підтвердили, що вони користуються батьківським контролем. Як виявилось, 56% вкладали у цей термін розуміння психологічного контролю з боку батьків: перегляд історії відвідувань веб-ресурсів та запитання про відвідування веб-ресурсів їх дітьми;

- 81% батьків впевнені, що якщо будь-якій віртуальний знайомий запросить їх дитину на реальну зустріч, то їх дитина про це обов'язково їх повідомить. 74% дітей у такій ситуації не повідомлять про це своїх батьків.

За дослідженнями компанії «Київстар» члена Коаліції за безпеку дітей в Інтернеті:

- 33% батьків дітей до **8 років** не знають, що їх діти користуються мобільним Інтернетом друзів;

- 17% батьків дітей до **8 років** не знають, що їх діти відвідують Інтернет-клуби;
- 8% батьків дітей до **8 років** не знають, що їх діти користуються мобільним Інтернетом із телефонів батьків;
- 27% дітей зазначили, що в Інтернеті з ними контактували незнайомці;
- 30% з цих дітей погодились піти на реальний контакт [28].

У зв'язку з цим, а також тому, що вік, в якому людина починає працювати з інтернетом, стає дедалі молодшим, постає проблема інформаційного захисту користувача мережі. За таких обставин, на нашу думку, виникає нагальна потреба у створенні спеціальних методичних рекомендацій, програм для дітей, а також для дорослих (батьків, учителів) щодо інформаційного захисту дітей у всесвітній мережі.

У відповідь на ситуацію, коли українська громадськість не до кінця усвідомлює всі можливі ризики в інтернеті, у 2008 році компанія «Майкрософт Україна» ініціювала створення Коаліції за безпеку дітей в інтернеті. Першим кроком Коаліції став запуск у квітні 2008 року веб-сайту «Онляндія – безпечна веб-країна». На цьому сайті представлені матеріали для дітей, їхніх батьків та вчителів: інтерактивні ігрові сценарії, короткі тести, готові плани уроків, завдяки яким діти та дорослі зможуть засвоїти основи безпечної роботи в інтернеті. Також сайт пропонує зрозумілу та перевірену на практиці інформацію про інтернет-безпеку, після ознайомлення з якою навіть користувачі-початківці зможуть ефективно використовувати ресурси мережі та захистити себе від небажаного контенту.

Ще одним кроком Програми став запуск безпечної електронної пошти «Онляндія» – першого в Україні спеціального поштового сервісу для дітей. Електронна пошта створена на сайті «Онляндія» і базується на безкоштовному веб-сервісі Microsoft – Windows Live Mail. Інтерфейс поштового домену @onlandia.org.ua не містить реклами, а електронна скринька захищена від несанкціонованого спаму та вірусів. При цьому діти

можуть не тільки надсилати електронні листи, але й спілкуватися з друзями в режимі онлайн за допомогою сервісу обміну миттєвими повідомленнями.

Програма компанії «Київстар» «Безпека дітей в Інтернеті» завдяки комплексному підходу до вирішення проблеми дозволила досягти значних результатів і сприяла широкому інформуванню громадськості про дитячу безпеку в інтернеті й формуванню культури поведінки в Мережі. Ініціаторами програми: створено «білий список» рекомендованих дитячих сайтів (спільно з Інститутом психології ім. Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України); видано посібник для батьків «Діти в Інтернеті: як навчити дітей безпеці у віртуальному світі»; проведено всеукраїнську компанію соціальної реклами; створено War-версію сайту www.onlandia.org.ua у рамках партнерства з Коаліцією за безпеку дітей в інтернеті; проведено семінари з безпеки дітей в інтернеті для близько 4 000 батьків в усій країні; запущено нову послугу компанії «Батьківський контроль», яка гарантує захист дітей від онлайн-загроз під час виходу в Інтернет з мобільного телефону.

Доречно також відзначити превентивно-інформаційну діяльність, яку проводять громадські та міжнародні організації, серед яких можна відзначити наступні методичні напрацювання (див. табл. 2.2).

Таким чином, знання загроз та небезпек, які існують в мережі інтернет, правил Інтернет-безпеки та Інтернет-етики – сприятиме захисту дітей від небажаного контенту в мережі, удосконалюватиме ефективне використання великої кількості інтернет-ресурсів. Вважаємо за доречне зазначити, що на часі спеціальних досліджень, присвячених проблемі безпеки дорослих користувачів інтернету, нами не виявлено. Аналіз інтернет-джерел, зокрема сайту Національної бібліотеки України для дітей дозволяє виділити поради та правила Інтернет-безпеки та Інтернет-етики [412], які представлені у авторській монографії детально [412, с. 257-258].

Таблиця 2.2

Розробки з безпеки користувача інтернету

<i>організація</i>	<i>розробка</i>	<i>ресурс</i>
МЖПЦ «Ла Страда Україна»	методичні рекомендації «Безпечне користування сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями»	www.lastrada.orq.ua
Асоціація керівників органів поліції (АСРО) Великобританії та Центр боротьби з експлуатацією та захисту дітей в Інтернет-мережі (СЕОР)	анімаційні фільми «Пригоди Лі і Кіма»	www.acro.police.uk/icpc
Компанія «ВОЛЯ»	посібник «Пригоди Волика»	www.volia.com www.adex.in.ua
Компанія «Майкрософт Україна»	навчально-методичний посібник «Виховання культури користувача Інтернету. Безпека у всесвітній мережі»	www.onlandia.org.ua
Компанія «Київстар»	посібник «Діти в Інтернеті: як навчити дітей безпеці у віртуальному світі»	www.online-bezpeka.kyivstar.ua

Аналіз теоретичного та практичного застосування сучасних віртуальних технологій у соціальній профілактиці торгівлі людьми дає можливість резюмувати наступне:

- низка науковців визначають ідеологію мережі інтернет як умовний термін, що позначає систему специфічних ідей, закладених в основу мережевого інформаційного простору, і дає цілісне трактування його стану. Однак, ідеологія мережі окреслюється: високим рівнем неврегульованості; здатністю до саморозвитку і самоорганізації; дискретністю; децентралізацією. За таких обставин мережа інтернет є найбільш загрозливою для користувачів щодо потрапляння у ситуацію торгівлі людьми;

- можна констатувати, що в Україні інтернет-провайдери абстрагуються від проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми;

- у той же час, інтернет-провайдери надають інформацію клієнтам про свої послуги, проте не всі інформують про програмні продукти щодо безпеки

користувачів (на часі, не всі компанії пропонують «Батьківський контроль», захисні банери, фільтри та ін.);

- експерти та правоохоронці відзначають дуже низький рівень обізнаності українських громадян щодо безпечного використання сучасних віртуальних технологій, наслідком чого є соціальна дезорієнтація та безпечність, особливо дітей.

Зауважимо, що сучасні віртуальні технології можуть бути продуктивно застосовані у процесі первинної, вторинної та третинної профілактики торгівлі людьми.

Загалом, здійснений науковий пошук дозволяє резюмувати наступне: технології сучасних медіа, сучасні технології зв'язку, сучасні віртуальні технології формують позитивні та негативні моделі поведінки особистості і, як наслідок, відповідального ставлення до свого життя та життя оточуючих, а також свого вибору і відповідальності за свої дії, вчинки (див. п. 1.4). Це безпосередньо пов'язано з соціальним вихованням особистості та є соціально-педагогічним аспектом соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

2.3 Методологічні основи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій

Складність, багатогранність та багатофакторність проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ зумовлює множинний пошук шляхів її вирішення. На наш погляд, такий пошук не можливий без визначення методологічного підґрунтя у системі координат, що задається різними рівнями методології науки.

Для окреслення філософських дослідницьких позицій звернімося до загального тлумачення методології, представленого в «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренком, який розглядає методологію як сукупність прийомів дослідження, що застосовують у певній галузі знань (у

нашому випадку – соціально-педагогічній) [115, с. 207]. За міркуваннями Д. Чернілевського, методологія – вчення про систему наукових принципів, форм і способів дослідницької діяльності [674, с. 18]. Окрім того, до цього поняття доречно додати міркування, обґрунтовані В. Краєвським: методологія є також системою діяльності щодо отримання таких знань й обґрунтування програм, логіки й методів, оцінки якості спеціально-наукових педагогічних досліджень [313, с. 18]. Методологію у своїх працях Г. Щедровицький й М. Вартофської тлумачать як велику евристику, яка допомагає орієнтуватися в науковій діяльності, численних теоріях і поглядах. «Методологічні знання складаються з двох знань – знань про діяльність і знань про об'єкт цієї діяльності» [692, с. 204;59].

Вагомим для нашого дослідження є положення, представлені Л. Мардахасєвим та І. Ліпським [361], що зазначають наступне: як і інші науки соціальна педагогіка має свої методологічні основи, до яких необхідно віднести знання, які по відношенню до соціальної педагогіки виконують методологічну функцію і які використовуються нею в якості орієнтирів свого розвитку.

За умов вищезазначеного, методологічне мислення і методологічна діяльність, з одного боку, виступають в аспекті визначення проблеми в загальній формі, а з іншого, – в аспекті окреслення шляхів і методів розв'язання проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

Обираючи стратегію побудови дослідження, ми звернулися до змістово-функціональної концепції методологічного аналізу наукового знання, обґрунтованої та розробленої І. Ліпським [345; 346]. За міркуваннями вченого, зазначена концепція є робочим інструментом, у якості якого виступають: гносеологічний, світоглядний, логіко-гносеологічний, науково-змістовий, технологічний та науково-методичний рівні. Діалектика рівнів аналізу є такою, що дослідження методологічного знання починається з вищого, найбільш загального, а закінчується конкретним рівнем його

пізнання. Саме таким чином забезпечується взаємозв'язок теорії і практики, пізнавальної та перетворювальної діяльності (від гносеології об'єкта – до методів його пізнання та перетворення).

Уважаємо, що міждисциплінарний статус обраної проблеми дослідження визначає наявність різнорівневої методології, а саме: *філософського (фундаментального), загальнонаукового, конкретнонаукового та процесуального (технологічного)* рівнів (за С. Гончаренком, В. Краєвським, І. Липським, Д. Чернілевським) її вивчення, детермінованої діалектичним взаємозв'язком і взаємозумовленістю загального, особливого й одиничного в межах соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. Визначену необхідність ми підтверджуємо міркуваннями вченого Д. Чернілевського: «Сьогодні розрізняють фундаментальні, загальнонаукові принципи, що становлять власне методологію, конкретні наукові принципи, що лежать в основі теорії тієї чи іншої дисципліни або наукової галузі, і систему конкретних методів і технік, що застосовуються для вирішення спеціальних дослідницьких завдань» [674, с. 168].

За таких умов на рівні **філософської (фундаментальної) методології** досліджувана нами проблема розглядається як загальна і передбачає врахування загальних глобалізаційних тенденцій у соціальній профілактиці торгівлі людьми засобами ІКТ в умовах конкретного соціального замовлення і з урахуванням міжнародного та вітчизняного досвіду. Фундаментальна методологія є вищим рівнем методології науки, що визначає загальну стратегію принципів пізнання особливостей явищ, процесів, сфер діяльності [674, с. 168] та, за міркуваннями В. Нікандрова [414, с. 36], виконує *два типи функцій*: по-перше, вона виявляє смисл наукової діяльності та її взаємозв'язки з іншими сферами діяльності, тобто розглядає науку стосовно практики, суспільства, культури людини. По-друге, методологія вирішує завдання вдосконалення, оптимізації наукової діяльності, виходячи за межі філософії, хоча й ґрунтується на розроблених нею світоглядних й загальнометодологічних орієнтирах та постулатах.

Зазначимо, що методологія дослідження проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ на філософському рівні виконує кілька головних *функцій*: інтегративну, критико-конструктивну, світоглядну, нормативно-оцінну. Так, *інтегративна* функція забезпечує об'єднання наукового апарату різних людинознавчих наук у контексті реальної досліджуваної проблеми. Стосовно обраної нами проблеми реалізація інтегративної функції методології дає змогу залучити до її дослідження розроблений науковий апарат філософії, соціології, соціальної педагогіки, соціальної роботи, соціальної психології тощо.

Втіленням *критико-конструктивної* функції методології дослідження є можливість критичного підходу до традиційних наукових стереотипів, що склалися в сучасній науці, в тому числі й щодо проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми. Реалізація цієї функції дає змогу розробляти проблему соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ у контексті новітніх наукових досягнень із урахуванням позитивних надбань у соціально-педагогічній науці упродовж усього періоду вивчення феномена торгівлі людьми.

Методологічне значення *світоглядної* функції в площині розгляду проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ полягає в необхідності осмислити всю систему відношень «людина-суспільство-природа» для проєкції її основних характеристик на проблему торгівлі людьми.

Нормативно-оцінна функція методології вивчення проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми ґрунтується: на використанні аксіологічного потенціалу сучасної особистості на засадах морально-ціннісних установок і критичного мислення, здатності до самоосвіти й самовиховання. У таку методологічну «канву» органічно вплітається як показник певного рівня сформованості поняття «інформаційно-правова компетентність», використане нами для окреслення результату експериментальної діяльності.

Процес наукового пізнання проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ передбачає виконання певної логічної послідовності дій, серед якої визначено такі методологічні процедури й етапи: постановка проблеми; вирішення дослідницького завдання; перевірка правильності його вирішення; постановка нової проблеми або ж зміна попереднього об'єкта чи предмета дослідження. Така логіка наукового пізнання була обрана нами для дослідження суб'єктів соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, оскільки вона зумовлена фундаментальними засадами наукового дослідження і відповідає філософії наукового пізнання.

Уважаємо за необхідне зауважити, що вихідним моментом у дослідженні будь-якої проблеми є визначення принципів розкриття її змісту: принцип – це «основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін., засада» [423, с. 599]; принципи – «це не приблизні абстракції чи суб'єктивні умовиводи. Вони об'єктивні за змістом і суб'єктивні лише за формою» [651, с. 29]; принципи – найбільш довготривалі в часі, базисні в дослідженнях, стабільні в поведінці начала, що дозволяють систематизувати і структурувати певні природні чи соціальні явища [311, с. 14]. У філософському плані поняття «принцип» означає фундаментальні положення, первісне начало, найсуттєвішу основу певної концепції або теорії, що відбивають найсуттєвіші властивості об'єктивної дійсності і свідомості з урахуванням досвіду, набутого в процесі пізнавальної діяльності людини. До них належать: основні закони і парні категорії діалектики; принципи: детермінізму, пізнавального, діалектичної єдності теорії, експерименту і практики.

На рівні філософського забезпечення дослідження ми спиралися на фундаментальні положення про діалектичний розвиток, філософська ідея якого базується на припущенні таких якісних змін, у процесі яких проявляється щось принципово нове у порівнянні з іншими формами. Для діалектики як філософської теорії принципи надають її змісту характеру

єдиного цілого, перетворюють закони і категорії діалектики у струнку систему [654].

Вищезазначене обумовлює наступне: методологічну роль у процесі дослідження проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ на всіх рівнях виконують **основні закони і парні категорії діалектики** [481, с. 68]:

закон єдності і боротьби протилежностей показує внутрішнє джерело розвитку соціуму: єдність і боротьбу протилежних сторін, сил, тенденцій. З погляду дії цього закону, наприклад, війни, які виникають, розвиваються і розв'язуються у країнах світу, самі по собі є не тільки негативним явищем. Вони об'єктивні, більш того, служать однією із рушійних сил розвитку країн.

Закон переходу кількісних змін у якісні розкриває спосіб еволюції і динаміки людства; орієнтує на пошук закономірностей, яким підкоряється розвиток соціуму; визначає якісні й кількісні зміни, які відбуваються при цьому, виявляє зв'язки між ними.

Закон заперечення заперечення дає можливість прогнозувати напрямок розвитку людства: від простого – до складного, від нижчого – до вищого, від одного – до іншого.

Парні категорії діалектики, такі як: матерія і рух, час і простір, якість і кількість, одиничне, особливе і загальне, сутність і явище, зміст і форма, необхідність і випадковість, причина і наслідок та інші дозволяють визначити загальний підхід до вивчення проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми, орієнтуватися у загальній оцінці правильності отриманих висновків.

Окреслені основні закони і парні категорії діалектики дозволяють проблему соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ досліджувати як явище, яке виникло та розвивається з еволюцією людства у часі і просторі; має свою силу саморуху та саморозвитку; сутність та зміст, причини й наслідки, оскільки діалектика як фундаментальний принцип і

метод пізнання має величезну пояснювальну силу. У сучасних концепціях діалектики найсуттєвішу роль відіграють принципи (те, що лежить в основі певної сукупності факторів, теорії, науки). Розглянемо ці принципи.

Принцип детермінізму. Методологічний принцип детермінізму є одночасно й основним принципом філософського вчення про буття. Детермінізм (лат. *Determinatus* – *визначений, обмежений*) – філософське матеріалістичне вчення про загальну об'єктивну зумовленість явищ природи, суспільства і людської психіки, зокрема волі [193; 649]. Головним у детермінізмі є положення про причинність як такий зв'язок явищ, при якому одне явище (причина) за певних умов породжує інше (дію). Принцип детермінізму лежить в основі діалектико-матеріалістичного вчення про активно-практичну сутність людини та її свободу. Діалектико-матеріалістичний детермінізм виходить із визначення багатоманітності відношень детермінації. Його зміст, поряд із положенням про причинність розкривається в категоріях взаємозв'язок, взаємодія, абсолютне і відносне, необхідність і випадковість, закон, умова, можливість і дійсність, підстава і наслідок [657].

Серед різноманітних форм детермінації, що відбивають універсальний взаємозв'язок і взаємодію явищ у навколишньому світі, особливо виділяється причинно-наслідкова, чи каузальна (від лат. *causa* – причина), зв'язок, знання, яке нічим незамінне для правильного орієнтування в практичній і науковій діяльності. Тому саме причина виступає найважливішим елементом системи факторів, що детермінують. Принцип детермінізму ширше принципу каузальності: крім причинно-наслідкових зв'язків, він містить у собі й інші види детермінації. Причинно-наслідковий зв'язок явищ виражається в тім, що одне явище (причина) за певних умов обов'язково викликає до життя інше явище (наслідок). *Причина* є явище, дію якого викликає життя, визначає наступний розвиток іншого явища. Тоді *наслідок* є результат дії визначеної причини. У детермінацію явищ, у систему їхньої визначеності поряд із

причиною входять і *умови* – ті фактори, без наявності яких причина не може породити наслідок. Це означає, що причина сама по собі спрацьовує не у всяких умовах, а тільки у визначених [538; 654].

Отже, виявлення причин та умов існування і поширення явища торгівлі людьми дає можливість визначити та прогнозувати наслідки цього негативного явища на різних рівнях. У той же час розуміння наслідків може обумовлювати викорінення причин, пошук шляхів протидії та профілактики торгівлі людьми. Застосування принципу детермінізму до проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми дає можливість визначити не тільки причинно-наслідкові зв'язки, а функціональні, зв'язок станів, цільову детермінацію.

Принцип діалектичної єдності теорії, експерименту і практики. У процесі наукового пізнання цей принцип розкриває діалектику руху нашого знання до істини й визначальну роль практики у процесі пізнання. Порушення оптимального співвідношення логіки взаємовпливу і взаємодії теорії, експерименту і практики у процесі дослідження проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми призводить до помітного зменшення результативності роботи, перетворюючи її в імітаційну діяльність. Проблема соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ буде науково обґрунтованою, якщо проводити дослідження таким чином: на кожному із етапів (описовому, пояснювальному, управлінському) необхідно звертатися до побудови змістової моделі трьох рівнів: теоретичний (концептуальний); процедурний (методи науки); емпіричний (достовірні емпіричні знання) [481, с. 70]. Усі три рівні повинні бути тісно пов'язані між собою.

Важко і практично неможливо будувати концептуальні засади соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ (концептуальний рівень) без обґрунтованих процедурного і емпіричного рівнів. Зауважимо, що для розв'язання цього завдання необхідним є вивчення практичної і теоретичної діяльності людини у співвідношенні з її соціальним аспектом. Цілком погоджуємося з думкою О. Сухомлинської, що «неможливо розпочати

розв'язання проблеми, не визначивши, що ж було зроблено до цього, від чого потрібно відштовхуватись, розвиваючи, розбудовуючи нове знання» [610, с. 7]. Особливе місце практики у процесі пізнання пов'язане з тим, що вона є джерелом наших знань, оскільки всі прогалини, які потребують розв'язання, а отже, і в пізнанні, науковець знаходить у практиці реального життя: практика виступає критерієм істинності отриманих знань, а також кінцевим результатом пізнання.

Зауважимо, що проблема торгівлі людьми взаємопов'язана із духовними та ціннісними засадами розвитку українського суспільства. За такої умови дослідження проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ потребує принципів та підходів, які б відображали перспективи розв'язання зазначеної проблеми. Такими, на наш погляд, є принципи нового гуманізму, аксіологічний, антропологічний та ноологічний підходи.

Основою **принципу нового гуманізму** є почуття глобальності, любов до справедливості, нетерпимість до насильства (А. Печчеї). Найважливішою ідеєю нового гуманізму є ідея збереження (стабільність систем у їхньому постійному самооновленні). Самозбереження людства можливе через самозміну людини, що лежить на шляху послідовного самозбереження, у площині від ери «гомо фабер» (людини, що виробляє) до ери «гомо модератус» (людини поміркованої). Самозбереження є природною формою поведінки людини й самого способу життя у світі обмежених можливостей. Воно не суперечить самій сутності людини, навпаки, є її адекватним виявленням і найвищим виявом людської свободи [538, с. 211]. Виникнення «нового/сучасного» гуманізму пов'язане з: реальністю існування тотальних режимів; глобалізацією екологічних і демографічних проблем; різким зростанням темпів розвитку країн «великої сімки» та швидкий їх відрив від країн «третього світу»; науковий прогрес, розвиток цивілізації змінили буття людини настільки, що, з одного боку, у окремого індивіда з'явилася можливість безпосередньо впливати на життя необмеженої кількості інших, а

з іншого – різко знизилася можливість вільного визначення своєї долі при уявному багатстві вибору.

За міркуваннями Д. Чернілевського: «Гуманізм саме тому й не може бути просто рисою особистості, бо вона є інтегральною характеристикою, що включає комплекс моральних якостей людини й виражає ставлення людини до іншого... Саме людина виявляється системоутворювальним чинником, ядром гуманістичного світогляду» [673; 674, с. 133]. За таких обставин стає очевидним, що увага до цінності людини, її життя, в розвитку світової цивілізації має посісти головне місце. Актуальність застосування принципу нового гуманізму щодо досліджуваної проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ дозволяє виділити наступні концептуальні положення:

1. *Унікальність людини*: людина – є найвища цінність буття. Індивідуальність як основа особистості самоцінна і не може бути ототожнена з жодною іншою; кожен має внутрішній світ, який складається із потреб різного рівня; справжній розвиток людини полягає в удосконаленні її індивідуальної основи шляхом позитивної самореалізації особистості; людина усвідомлює своє буття, пізнає саму себе, довкілля і свою взаємодію з ним.

2. *Розуміння індивідом свободи і відповідальності*: у будь-який момент життя людина здатна діяти вільно і відповідально; її воля, як вибіркова творча активність свідомості, можлива лише за умови прийняття відповідальності за власні рішення; змістоутворювальними цінностями у житті людини є як особисті інтереси, так і соціокультурні цінності того середовища, у якому вона розвивається.

3. *Відкрита взаємодія з іншими*: людина готова для рівноправної взаємодії з собі подібними й зовнішнім світом, трансдентація дозволяє їй вийти за межі егоцентризму і самоізоляції. Важливим також є розуміння толерантності щодо ідейно-політичних, світоглядних, релігійних, духовно-культурних відмінностей людей; уміння утримувати в рамках культури і

цивілізації природні суперечності людських інтересів, розв'язувати соціальні конфлікти на основі компромісу.

Як зазначалося вище, у контексті досліджуваної проблеми доречним є застосування аксіологічного, антропологічного та ноологічного підходів. Ми вважаємо, що *підхід* може бути окреслений як екстраполяція системи ідей певного наукового напрямку на об'єкт дослідження. Представимо детальніше їх сутність.

Аксіологічний підхід. Гуманістичний світогляд як узагальнена система поглядів, переконань, ідеалів будується навколо одного центра – людини. Як зазначають: В. Кремень, людина є системоутворювальним фактором, ядром гуманістичного світогляду [652], а С. Гончаренко, гуманізм – це система поглядів на людину як найвищу цінність [115]. Проте, як відомо, наукове пізнання здійснюється не тільки через любов до істини, а й з метою задоволення соціальних потреб людини. У цьому зв'язку зміст життєдіяльності людини визначається спрямованістю активності особистості не лише на осмислення, але й на створення матеріальних і духовних цінностей. Роль механізму зв'язку між практичним і пізнавальним підходами виконує аксіологічний (гр. *axios* – цінний), або ціннісний підхід, що виступає своєрідним мостом між теорією і практикою [6].

Як стверджує Б. Ліхачов, аксіологія – це філософське вчення про природу цінностей, їх місце в реальності і структурі ціннісного світу. Відповідно цієї точки зору, наукове їх вивчення буде обов'язково включати в себе певне відношення вченого до предмету дослідження. Таке відношення відображає ціннісний підхід до об'єкта і виражається в оціночних судженнях [350]. Аксіологічний підхід, як вважає Є. Шиянов, органічно притаманний гуманістичній педагогіці, оскільки вона розглядає людину як найвищу цінність суспільства й самоціль суспільного розвитку [650]. За міркуваннями Ж. Петровича, аксіологічний підхід – це філософсько-педагогічна стратегія, в основі якої лежить принцип функціонального значення, чи цінності в ролі специфічної призми, що переломлює різні соціально-педагогічні процеси.

Саме ціннісна свідомість, що визначає спосіб включення людини в різні форми суспільної діяльності, надихає індивідуальну активність людей, дає змогу особистості долати зумовленість власної поведінки зовнішніми факторами, в т.ч. складними життєвими обставинами [458, с. 130].

Головною цінністю соціуму як одного з невичерпних аксіологічних джерел є людина, саме вона – природна і всеосяжна цінність і творець цінностей. В. Тугарінов зазначає, що цінності – це перевага певних смислів і побудованих на цій основі способів поведінки. Цінності спрямовують, організовують, орієнтують поведінку людини на визначення цілей діяльності. Людина пізнає світ через призму цінностей, і упродовж усього життя вони регулюють її соціальну поведінку [7].

Сутність аксіологічного підходу може бути розкритим через систему аксіологічних принципів, до яких належать: *рівноправність* усіх філософських поглядів у межах єдиної гуманістичної системи цінностей (при збереженні різноманітності їх культурних і етнічних особливостей); *рівнозначність* традицій і творчості, визнання необхідності вивчення й використання учинь минулого та можливості відкриття в теперішньому і майбутньому; *екзистенціальна рівність* людей, соціокультурний прагматизм замість суперечок про підґрунтя цінностей.

Цінності залежать від норм, правил і настанов, які регулюються суспільством та обумовлюють необхідність узгодження й гармонізації національних і загальнолюдських цінностей у зв'язку із загостренням глобальних та соціальних проблем людства. Із поняттям «цінності» Г. Бірженюк і А. Марков [362] пов'язують процеси збереження і зміни, які визначають як базові механізми розвитку будь-яких соціокультурних систем. За міркуваннями вчених, збереження – це процес соціалізації, відтворенням кожним новим поколінням норм, цінностей, правил поведінки, тобто всієї інституціональної культури.

Загальна спрямованість аксіологічної парадигми – конструювання людини як вищої цінності буття; розроблення і впровадження філософських,

соціальних та галузевих морально-правових схем гарантування неухильності людської цінності за будь-яких умов. Аксиологічна система моделюється на базі міжособистісних стосунків, тому аксиологічний підхід сприяє формуванню в кожній особистості соціально значущих потреб, їх узгодженню з інтересами всього суспільства. За таких обставин соціальна політика як стратегія реалізації прав людини постає не лише концептом, що визначає долю окремої людини, але й підґрунтям альтруїстичної поведінки кожного громадянина щодо протидії та профілактики торгівлі людьми.

Аксиологічний підхід застосовують в різних науках. Основою аксиологічного підходу в юридичній науці є визнання людини найвищою соціальною цінністю та визнання права цінністю, формою відображення і способом втілення людських цінностей. Зокрема, В. Бігун [37, с. 15-16] зазначає, що у правовому вимірі аксиологічний підхід проявляється в утвердженні уявлення про людину як про соціально-правову цінність, оскільки визнання соціальної цінності людини вважається аксіомою сучасного права... При цьому гуманізація права в Україні може бути досягнута за умов не лише його декларування, але й всебічної й повної реалізації. У педагогіці, як зазначає Н. Ткачова, такий підхід дає можливість під час вивчення різних педагогічних явищ і процесів визначати стратегії їх подальшого розвитку з позиції введення певних гуманістичних ціннісних орієнтирів [624, с. 30]. Разом із тим, підкреслює В. Бочарова, у соціально-педагогічній діяльності необхідно керуватися двома первинними і головними цінностями: благо й гідність кожної людини, з одного боку, і відповідні обов'язки індивіда й суспільства – з іншого. Відповідно до такого трактування, соціальна педагогіка виконує вкрай необхідну педагогічну місію в системі соціальних взаємодій – педагогічно виправданий вплив на ціннісний розвиток цих взаємодій [47, с. 13]. Останнє є визначальним для нашого дослідження.

Акцентуємо, що застосування аксиологічного підходу до досліджуваної проблеми зорієнтовує нас на людину як головну цінність, а відтак, дозволяє

вибудувати систему координат та визначити пріоритети соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

Антропологічний підхід. За дослідженнями Є. Ісаєва та В. Слободчикова, антропологія в розумінні Л. Феєрбаха [557, с. 24; с. 202] є універсальною наукою про людину, яка включає комплекс людинознавчих концепцій. У «Сучасному філософському словнику» [568, с. 21] антропологічний підхід визначає, насамперед, включеність людини в світовий процес, і тому антропологія є не тільки знання про «людину в собі», скільки один із інструментів філософського осмислення значимості людини в світовому цілому і, з іншого боку, змісту світових процесів в людському вимірі. Антропологічний підхід дозволяє проаналізувати еволюцію взаємодії людини, природи, суспільства в історичному, соціальному, біологічному контексті та визначити головний імператив епохи: Людина, як біосоціальна істота, не може взаємодіяти з природою та суспільством поза певних норм, цінностей, традицій, правил тощо. Культура, виховання, навчання є системними ознаками антропологічного підходу. Будучи спрямованою на людину, цілі, шляхи, способи організації її розвитку та соціалізації, соціальна педагогіка як область гуманітарних знань і сфера соціальної практики не може існувати поза антропологічним аспектом. Тобто, досліджуючи проблему соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, ми маємо на увазі всі ті знання, які звернені до людини й для людини.

У контексті досліджуваної проблеми антропологічний підхід дозволяє визначити та проаналізувати причини та особливості поширення, зважаючи на тисячолітню історію, явище торгівлі людьми як у світі в цілому, так і в Україні, наблизитися до розуміння та пошуку шляхів його профілактики у сучасних умовах.

Філософська антропологія розглядає людину в двох іпостасях – «людина, яка потребує допомоги» і «людина, яка допомагає». Відповідно до антропологічних положень людське буття в тій або іншій ролі визначається відповідними діями і подіями, правом активності і пасивності. У цьому

контексті особливого значення набуває концепт «подія». Подія як символ, знак долі визначає позиції активних і пасивних суб'єктів в історичному процесі, визначає норми поведінки, межі підтримки тощо. Подія – це механізм, який приводить в дію внутрішні настанови людини, де мотивами поведінки, може бути ціннісний зміст діяльності людини. Тобто соціальна профілактика торгівлі людьми засобами ІКТ як система заходів (подій) призвана мотивувати людей: 1) бути учасником профілактичних заходів; 2) активно ініціювати проведення таких заходів з метою протидії та викорінення явища торгівлі людьми; 3) виявляти випадки та ініціювати надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми.

На відміну від античної, християнська парадигма відпрацьовує концепцію милосердної поведінки, що є стрижневою в акціях і вчинках «людини, яка допомагає». Правила і принципи милосердя визначаються через низку вчинків і дій, які можуть бути спрямовані на різні потреби суб'єкта. При цьому підтримка і допомога ґрунтуються на філософії діяльнісної любові до ближнього та здійснюються на рівні милостині духовної та милостині тілесної. У цьому контексті, значний науковий інтерес представляє **ноологічний підхід**.

Велінням нашого часу стає необхідність християнського відродження України на соціально-політичному, соціально-психологічному та культурно-освітньому рівнях. Сьогодні все більше українських учених, педагогів усвідомлює і визнає, що християнські цінності, християнські морально-духовні засади – порятунок нації [218, с. 113-115].

Ноологія (від грецьк. *noos* – дух) визначається як християнсько-філософське вчення про дух і духовну сутність людини, вчення про людину як образ і подобу Божу, про триєдність тіла-душі-духа людини [67, с. 3]. Споконвічні проблеми і питання духовності та духовного світу особистості виникають із нестримного прагнення кожної самосвідомої особи визначити засади своєї людяності, сутності свого життя, його призначення і смислу. Доведено, що реальна життєдіяльність кожної людини істотно зумовлюється

суспільними і соціальними чинниками. Ноологічний підхід за своєю сутністю однозначно відображає розумово-духовні, морально-духовні та ціннісно-сміслові ідеали і норми, які покликані зберігати життя людини як найвищу суспільну цінність. Зазначений підхід формує переконання, що єдність душі, духа та тіла, спорідненість тілесно-душевного і душевно-духовного виявляє визначальні можливості творчо-вольової та смислотворчої діяльності людини у світі; відзеркалює рівень суспільної свідомості – сукупності ідей, теорій, поглядів, почуттів і настроїв, звичок, традицій, які визначають суспільне буття людей, їх матеріальні умови життя. Духовне життя людей виникає як наслідок соціального способу життєдіяльності, визначаючи багатоманітність взаємовідносин людей із матеріальним світом. Іншими словами, духовна особистість ніколи не буде продавати людину.

У контексті вищезазначеного, певний інтерес викликають міркування В. Нікітіна про те, що чільне місце в соціально-педагогічній діяльності мають займати питання смислу і значення екзистенційних потреб людини, проблеми етичної і моральної оцінки, врахування невербальних форм вираження бажань, потреб, інтересів, умінь співпереживати, відчувати, ... рефлексувати і саморефлексувати [415]. За міркуваннями науковців Г. Васяновича, В. Онищенка, складна морально-духовна ситуація у сучасному українському суспільстві, крах тоталітарних ідеологій і принципів, відсутність ефективної системи морально-духовних засад і підходів у національній системі освіти вимагають радикального впровадження ноологічних принципів виховання-освіти-навчання – засад нової системи духовних цінностей сучасної молоді людини [67]. Підтвердженням тому є думка О. Безпалько: «...визначення, організація та використання всього виховного потенціалу соціуму для соціалізації індивіда є основним змістом соціальної педагогіки» [26, с. 9]. Тобто у контексті нашого дослідження ноологічний підхід дозволяє використовувати виховний потенціал соціуму для зміни не тільки суспільної думки, а й моделей

поведінки кожної особистості до проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми.

Отже, на нашу думку, принцип нового гуманізму, аксіологічний, антропологічний та ноологічний підходи у системі філософських принципів та підходів дають можливість вибудувати перспективу становлення та зміцнення мотиваційно-ціннісного комплексу особистості, імпліцитно спираючись на християнські заповіді. Окреслені філософські принципи та підходи до проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ дають підстави для визначення **загальнонаукового методологічного апарату**.

Як зазначають В. Краєвський [313], В. Нікандров [414, с. 36], А. Новіков [422], Д. Чернілевський [674, с. 170], загальнонаукова методологія використовується в усіх або в переважній більшості наук, оскільки будь-яке наукове відкриття має не лише предметний, але й методологічний зміст, спричиняє критичний перегляд прийнятого досі понятійного апарату, чинників, передумов і підходів до інтерпретації матеріалу, що вивчається.

Виходячи з мети та завдань дослідження проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, загальнонауковий рівень передбачає використання підходів та принципів, з позиції яких найбільш повно розглядають проблемність та концептуальне наповнення досліджуваного явища; відбувається екстраполяція системи ідей певного наукового напрямку на предмет дослідження. Загальнонауковий рівень детермінує специфіку соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ з урахуванням вітчизняних особливостей існування цього явища (діалектична категорія «особливе»). У межах нашого дослідження – це український досвід соціальної профілактики торгівлі людьми.

До загальнонаукових підходів у контексті нашого дослідження належать: термінологічний, системний, синергетичний, комплексний.

Будь-яке теоретичне дослідження потребує опису, аналізу та уточнення понятійного апарату конкретної галузі науки, тобто термінів і понять, що їх

позначають. **Термінологічний підхід** передбачає вивчення історії термінів і позначуваних ними понять, розробку або уточнення змісту та обсягу понять, встановлення взаємозв'язку і субординації понять, їх місця в понятійному апараті теорії, на базі якої базується дослідження. Необхідність використання зазначеного підходу у педагогічних дослідженнях обумовлена відсутністю механізмів і процедур офіційного наукового визнання відповідних дефініцій і визначень. Окрім того, більшість термінів позначає складні (системні) абстрактні об'єкти, тому часто неможливо дати багатьом із них простого і єдиного визначення. Вирішити це завдання допомагає метод термінологічного аналізу і метод операціоналізації понять.

Визначення понять необхідно формулювати, базуючись на тлумачних та професійних словниках. Визначення обсягу і змісту поняття дають через родову ознаку та найближчу видову відмінність. Як правило, спочатку називають родове поняття, до якого поняття, що визначається, входить як складова. Потім вказують на ту ознаку поняття, яка відрізняє його від усіх подібних, причому ця ознака має бути найважливішою і найсуттєвішою [312].

Побудова концептуальних засад соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ вимагає уточнення змісту та побудови базового понятійного апарату. Як зазначає В. Шахов: «Необхідно врахувати вимоги, що пред'являються до термінів: об'єктивність, цілісність у системно-функціональному значенні, однозначність...» [679, с. 11]. Побудова тезауруса дослідження має ґрунтуватися на типологічних характеристиках об'єкта дослідження, представляти компонентний склад базових термінів, понять та взаємозв'язки між ними [29]. В. Полонський вважає, що термін є своєрідним каталізатором і стрижнем будь-якого наукового пізнання. Як ідеалізований образ певного *феномена* (явища, процесу, об'єкта), що має бути переосмислений за допомогою розумової діяльності людини, поняття фіксується в певній знаковій формі, яку ми подаємо в літературі як визначення поняття, терміна чи категорії [465, с. 5]. Л. Ващенко [68, с. 38]

вважає особливо важливим трансформувати міждисциплінарні поняття в систему педагогічного знання, що є суттєвим для проблеми нашого дослідження, яка вимагає запозичень категорійно-понятійного апарату філософії, культурології, психології, соціології, етнології тощо.

У процесі визначення категорійно-понятійного апарату дослідження ми покликаємося на роботи М. Вікуліної, яка пропонує головними принципами створення понятійно-термінологічного апарату вважати: системність, історизм, інтегративність, повноту та цілісність, контекстність, автономність, надпредметну спрямованість, узгодженість [77]. Обрана нами проблема має три основні концепти (концепт – формулювання, загальне поняття, думка; змістовне значення імені (знака), тобто зміст поняття, обсяг якого є предмет (денотат) цього імені [70, с. 452; 567, с. 624]), а саме: «соціальна профілактика», «торгівля людьми», «інформаційно-комунікаційні технології», тому застосування термінологічного підходу дало можливість їх глибинно дослідити, а також визначити зв'язки з поняттями, пов'язаними із досліджуваною проблемою. Продуктивний термінологічний аналіз повинен привести до конструювання або обґрунтування, уточнення робочих дефініцій, адекватних предмету та завданням дослідження. Результатом термінологічного аналізу, як правило, стають нові дефініції й експлікації, а також позначення виявлених наукових підходів (позицій) до трактування і визначення відповідних понять. Зауважимо, що ми не тільки досліджували базові визначені концепти, а й обґрунтовували зміст нових, з урахуванням соціально-педагогічного контексту проблеми та результативності наукового пошуку.

Беручи до уваги вищезазначені міркування, поширення та поглиблення досліджень природи та суспільства, розвиток та удосконалення наукових знань про життя та системне уявлення про оточуючий нас світ, визначимо **системний підхід** як основний із напрямів загальнонаукової методології. Зауважимо, що саме об'єкт нашого дослідження обумовлює застосування системного підходу. Системний підхід (англ. *Systemsthinking* – системне

мислення) – напрям методології досліджень, який полягає в дослідженні об'єкта як цілісної множини елементів в сукупності відношень і зв'язків між ними. Системність – властивість об'єкта володіти всіма ознаками системи [303]. Як зазначив П. Йолон: «Системний підхід – загальнонаукова методологічна концепція, особлива стратегія наукового пізнання і практичної діяльності, яка зорієнтовує останніх на розгляд складних *об'єктів* як деяких *систем* [656, с. 584]. Системний підхід – спосіб наукового пізнання та практичної діяльності, що вимагає розгляду частин у нерозривній єдності з цілим [658, с. 536-537]. Розгорнуте визначення системного підходу полягає в тому, що це підхід, при якому будь-яка система (об'єкт) розглядається як сукупність взаємозв'язаних елементів (компонентів), що має вихід (ціль), вхід (ресурси), зв'язок із зовнішнім середовищем, зворотний зв'язок. Це найбільш складний підхід.

Беручи до уваги міркування Н. Сидорчук [546, с. 22], зауважимо, що системний підхід до дослідження проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ потребує її розгляду з кількох позицій: як певної кількісної одиниці, як системи, що має свої специфічні закономірності (виділення параметрів та способів організації); як частини видо-родової макроструктури, яка підпорядкована певним закономірностям; як вияву зовнішніх взаємодій, тобто спільно з умовами його існування (людини в контексті її життєдіяльності).

Соціальна профілактика торгівлі людьми засобами ІКТ може розглядатися і як множина систем (відповідно до виділених понятійних концептів), і як певна система, що має кінцеву множину характеристик; визначені функції, цілі, склад, структуру, програму практичної реалізації. До загальних її характеристик відносимо цілісність, структурність, взаємозв'язок із соціальним середовищем. Соціальна профілактика торгівлі людьми засобами ІКТ на основі системного підходу передбачає чітку мету, виявлення альтернативних шляхів її досягнення, врахування можливих наслідків реалізації мети, побудови концептуальних засад дослідження,

що охоплює причинні та функціональні зв'язки реальної ситуації, яка виникає у процесі реалізації рішення. Більш детально зміст та застосування системного підходу до досліджуваної проблеми представлено у Р. 3, п. 3.1.

Відносно новим методом пізнання у проблемі соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ є **синергетичний підхід**. Синергетика (англ. *Synergetics*, від грецького син – «спільне» і ергос – «дія», буквально означає «теорія спільної дії») – міждисциплінарна наука, яка виникла в 70-х роках ХХ ст., що займається вивченням процесів самоорганізації і виникнення, підтримки стійкості і розпаду у відкритих фізичних, біологічних, когнітивних, соціальних, інформаційних та інших системах [656, с. 580-581].

Основу синергетики склали праці зарубіжних учених: Р. Грэхема, К. Джорджа, Р. Дефэй, Дж. Кагліоті, І. Прігожина, Г. Хакена та ін.; значний внесок зробили російські учені: В. Бранський, М. Можейко, С. Пожарський, та ін. Синергетичний підхід обґрунтували у своїх працях О. Анохін, М. Каган, О. Князева, С. Курдюмов, М. Шур та ін. Українські вчені підтримали ідеї зарубіжних колег та сприяють розвитку синергетики на вітчизняному ґрунті.

У дослідженнях Г. Хакена, синергетика займається вивченням організаційного моменту, ефекту взаємодії систем, які складаються із великої кількості частин, компонентів чи підсистем, які складають взаємодію між собою. Виникнення організаційної поведінки може бути обумовлене зовнішніми впливами (вимушена організація) чи може бути результатом розвитку власної (внутрішньої) нестійкої системи в системі. У цьому контексті, за міркуваннями Д. Чернавського, синергетика пояснює процес саморганізації в складних системах наступним чином: система повинна бути відкритою. Закрита система у відповідності з законами термодинаміки повинна в кінцевому рахунку прийти до стану з максимальною ентропією і припинити еволюцію [672]. Сутність синергетичного (синергійного) підходу полягає у дослідженні процесів самоорганізації та становлення нових упорядкованих структур. Він реалізується в дослідженні систем різної

природи: фізичних, біологічних, соціальних, когнітивних, інформаційних, екологічних та ін. Предметом синергетики є механізми спонтанного формування і збереження складних систем, зокрема тих, які перебувають у стані стійкої нерівноваги із зовнішнім середовищем [50; 51; 393]. Інструментарій синергетичного підходу дає змогу визначити, що: складноорганізованим системам неможливо нав'язати напрями і шляхи розвитку, можливо лише сприяти (через слабкі впливи) процесу самоорганізації; неможливо досягти одночасного поліпшення відразу всіх важливих показників системи; кожний елемент системи несе інформацію про результат майбутньої взаємодії з іншими елементами та ін. [548; 549].

У контексті нашого дослідження вагомими є міркування М. Можейко, що продуктивним є застосування синергетичного підходу до аналізу самоорганізації соціальних систем, узгодження їхніх рушійних сил – мотиваційних спрямованостей соціальних об'єктів на основі певних духовних та культурних цінностей. Комплекс синергетичних категорій про моделі самоорганізації у науках про людину й суспільство допомагає по-новому осмислити традиційні проблеми антропології, історії, культурології, соціальної педагогіки, соціальної психології, етики, розкриваючи при цьому маловідомі причинні залежності. Синергетика як теорія самоорганізації дає ключ до розуміння не лише механізмів нестабільності, а й механізмів стійкості складних систем [393]. За міркуваннями В. Бранського і С. Пожарського – соціальна синергетика досліджує загальні закономірності соціальної самоорганізації, тобто взаємовідносини соціального порядку та соціального хаосу [52, с. 13-19]. Зауважимо, що синергетика – це певний міждисциплінарний підхід, орієнтований на дослідження принципів побудови системи, її виникнення, розвитку і самоудосконалення. Як зазначає Ж. Петрович, синергетичний підхід полягає у пошуку шляхів стимулювання особистості до самоорганізації, самоуправління у вирішенні власних життєвих проблем [458].

Вважаємо за необхідне підкреслити, що використання синергетичного підходу у проблемі соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ дозволяє:

- а) виділити та охарактеризувати (у поняттях формальної логіки) складну систему або процес, які потребують синергетичного впливу;
- б) дослідити стратегію її розвитку, описати можливі рівні її свободи, тобто рівноможливі напрями і шляхи її розвитку;
- в) здійснити факторний аналіз можливих шляхів її самоорганізації;
- г) визначити мету або бажаний результат (у яких конкретно аспектах необхідно змінити стан даної системи);
- д) розробити номенклатуру (перелік) слабких впливів, що сприятимуть самоорганізації хаотичної системи, а також тактику їх застосування;
- е) правильно визначити критичний момент біфукації досліджуваної системи. Вищезазначене є визначальним для обґрунтування концептуальних засад нашого дослідження.

Загалом, синергетичний підхід може бути застосованим відповідно до кожного окресленого понятійного концепту обраної проблеми дослідження, оскільки їх можна розглядати як складноорганізовані системи. Синергетичний підхід також застосовується при вивченні такої складної і неструктурованої системи, як мережевий інформаційний простір.

Методологічні підходи не ізольовані один від одного і можуть мати взаємообумовлений (інтегративний) характер, що викликає появу похідних (повторних, синтезованих) підходів. За умов урахування вищезазначеного, на нашу думку, при вивченні проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ принципове методологічне значення для підсилення системного та синергетичного підходів має **комплексний підхід**.

Наукове розуміння концепту комплексності (від лат. *complexus* – зв'язок, сполучення) пов'язане із розглядом сукупності предметів або явищ у їх зв'язку і залежності, що становлять єдине ціле [567, с. 613]. У словнику із соціальної педагогіки, укладеному Л. Мардахаєвим, зазначено, що

комплексний підхід орієнтує дослідника на розгляд явища з різних позицій, з урахуванням комплексу чинників, що впливають на нього; застосування сукупності (комплексу) засобів, що забезпечують найбільш оптимальне перетворення явища [559, с. 210]. Це пояснюється тим, що будь-яке соціальне явище багатогранне, тому важливе дослідження його властивостей як цілого і його різноманітних конкретних складових, а також умов, що визначають таке явище, зокрема: відповідність і узгодженість динаміки (зміни) державно-правового явища з загальною перспективою розвитку суспільства; роль і місце даного явища в існуючій системі; зв'язок даного явища з конкретною сферою громадського життя, видом соціальної діяльності, а також регіоном, визначеними територіально-економічними умовами, їх взаємозалежність та обумовленість; соціальна характеристика державно-правового явища, вплив на нього етнічного і національного чинників; політичний характер і політична форма даного явища; особливості конкретно-історичних умов існування явища (сформовані норми, ціннісні орієнтації, думки, традиції і т.п.); структура, рівень організації, ступінь усталеності, розвиненості суб'єктів, пов'язаних із даним явищем [560].

Застосування комплексного підходу відповідно обраної теми дослідження передбачає встановлення онтологічного плюралізму, тобто множинності істин для визначення та побудови як загальної стратегії нашого дослідження, так і орієнтирів з усіма сценаріями розвитку на кожному конкретному його етапі, тобто концептуальних засад досліджуваної проблеми. Комплексний підхід до окресленої проблеми передбачає декілька позицій: 1) комплексний аналіз визначених концептів досліджуваного явища; 2) розгляд базових понять у комплексі, тобто у проекції різних підходів різних наук і у поєднанні одне з одним; 3) забезпечує комплексне не тільки теоретичне вивчення сутності, умов виникнення, чинників, наслідків і т.д. у взаємодії (інтегрованість), яка обумовлює конкретний стан проблеми торгівлі людьми; дозволяє не тільки вільно оперувати різноплановими знаннями, продуктивними напрацюванням (використовувати розмаїття традиційних

методів, форм, засобів профілактики у поєднанні з інноваційними), а й максимально ефективно застосовування їх при побудові авторської методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

Отже, здійснений аналіз загальнонаукових підходів дозволяє нам визначити базові положення, на яких буде ґрунтуватися наш науковий пошук: соціальну профілактику торгівлі людьми засобами ІКТ необхідно розглядати як складноорганізовану систему, що потребує ретельного комплексного дослідження об'єктивних і суб'єктивних її аспектів; досліджувана проблема потребує термінологічного забезпечення і встановлення причинно-наслідкових зв'язків; цілісність досліджуваного явища забезпечується внутрішніми взаємозв'язками та їх постійним обміном із зовнішнім середовищем.

Виокремлення філософської та загальнонаукової методології дає підстави для визначення **конкретнонаукового рівня**, що представлений парадигмами, теоріями, підходами, які визначають особливості конструювання досліджуваного явища у межах наукового пошуку. Із вищезазначеного постає необхідним теоретичне осмислення парадигм соціальної педагогіки, що репрезентують світоглядно-філософські положення як вітчизняних, так і зарубіжних учених.

Російська вчена Л. Нікітіна зазначає, що методологія соціальної педагогіки об'єднує низку теорій: методологічних основ соціальної педагогіки, теорію соціально-педагогічного наукознавства, науково-перетворювальної діяльності в соціальній педагогіці. Остання із зазначених теорій виокремилася у зв'язку з ускладненням задач соціального розвитку та стимулюванням позитивних змін і перетворень у суспільстві на рубежі ХХ-ХХІ ст. Йдеться про інтенсифікацію філософського осмислення соціальних проблем, розробку нових концепцій соціального втручання при розв'язанні суспільних і особистісних проблем, соціального захисту, соціальної підтримки, соціального обслуговування, соціального партнерства, соціальної участі, соціального служіння, соціалізації підростаючих поколінь, подолання

соціальних девіацій [416, с. 156]. Відповідно до міркувань Л. Нікітіної, соціальна педагогіка виступає «... суспільно значущим ресурсом соціального розвитку, бо займається, по суті, пошуком шляхів соціального миру на основі ідеї розв'язання та попередження соціальної конфліктності засобами освіти і виховання» [416, с. 167]. За таких обставин, стрижневим елементом соціальної педагогіки є формування гуманістичних цінностей, що визначають світогляд людини, готової до співпраці, вміючої приймати та надавати допомогу.

Керуючись *соціально-педагогічною парадигмою*, яка враховує ключові парадигми та методологічні зв'язки соціальної педагогіки як інтегративної науки з іншими науками, теоретичною основою нашого дослідження є розуміння соціальної педагогіки як науки, що вивчає особливості соціального виховання особистості в процесі її соціалізації. Соціально-педагогічна парадигма визначає головні функції соціальної педагогіки [577, с. 9]:

1) теоретико-пізнавальну функцію, що полягає в аналізі соціально-педагогічних процесів, поясненні причин різноманітних соціальних проблем, розробленні наукових підходів щодо підвищення рівня соціального виховання та різних видів соціально-педагогічної підтримки особистості (у нашому дослідженні – це дослідження причин, факторів та наслідків торгівлі людьми як для суспільства, так і для особистості; розробка спеціальних підходів до соціальної профілактики торгівлі людьми);

2) прикладну функцію, пов'язану з розробленням різноманітних способів удосконалення соціально-педагогічного впливу на особистість, створення оптимальних умов для її соціалізації та мінімалізації негативних факторів впливу соціального середовища (у нашому випадку – це обґрунтування системи та методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ).

Покликаючись на міркування І. Зверєвої [208, с. 12-14], можемо стверджувати наступне: у контексті соціально-педагогічної парадигми важливо для дослідження проблеми соціальної профілактики торгівлі

людьми засобами ІКТ застосувати низку теорій, що, на часі, активно розвиваються у соціальній педагогіці: теорія соціалізації, діяльнісна теорія, біхевіористична (поведінкова) теорія, теорія життєвих навичок, теорія соціального наочіння, культурологічні теорії, які безпосередньо є підґрунтям соціального виховання особистості, а відтак, педагогізації суспільства.

Теорія соціалізації охоплює питання цілеспрямованого впливу соціуму на особистість. Сучасні дослідники розглядають соціалізацію як обов'язковий фактор розвитку особистості; як процес і результат засвоєння й активного відтворення людиною соціально-культурного досвіду на основі її діяльності. В узагальненому вигляді, енциклопедично, ідеї соціалізації представила українська вчена О. Безпалько, за міркуваннями якої соціалізація – «... процес входження людини в суспільство разом із її соціальними зв'язками та інтеграцією в різні типи соціальних спільнот, унаслідок чого відбувається становлення соціального індивіда. У процесі соціалізації формуються соціальні якості, цінності, знання, навички людини. Крім того, відбувається перетворення природжених, природних рис, а також засвоєння людиною елементів культури, соціальних норм і цінностей, які існують у суспільстві» [208, с. 79]. У нашому дослідженні теорія соціалізації окреслює й підсилює базові позиції прагнення до окультурення особистості через соціальну профілактику торгівлі людьми засобами ІКТ.

Діяльнісна теорія базується на принципах: уява про психіку не тільки як про відображення оточуючого світу, системи образів, а як систему дій; визнання соціальної природи психічного розвитку людини; єдність матеріальної та психічної діяльності. Відповідно заявленої проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, діяльнісна теорія детермінує розгляд соціальної діяльності особистості через особливості її психічного розвитку.

Теорія соціального наочіння, у якій соціальний вплив на особистість розглядається як провідна детермінанта її становлення. Ця теорія трактує

розвиток людини як набуття нею нових форм реакцій шляхом наслідування поведінки інших людей або спостереження за ними. Положення цієї теорії є підґрунтям *теорії життєвих навичок*, яка визначає, що життєві навички – це навички особистісної поведінки та спілкування. Вони допомагають людям контролювати і спрямовувати свою життєдіяльність, вносити зміни в оточення. Основний набір життєвих навичок містить такі компоненти, як творче і критичне мислення, прийняття відповідальних рішень, стресостійкість. У контексті досліджуваної проблеми зазначені теорії є підґрунтям профілактичного підходу (див. п. 1.4) та авторської педагогічної системи й методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, оскільки профілактичний вплив повинен забезпечувати формування навичок відповідальності особистості через критичне мислення.

Біхевіористична (поведінкова) теорія акцентує увагу на дослідженні й інтерпретації соціальних явищ з позицій домінуючого значення їх поведінкових характеристик, тобто процесів взаємодії з навколишнім середовищем, зокрема, зміни своїх станів в залежності від зовнішнього впливу і, навпаки, зміни зовнішнього середовища відповідно до закономірностей свого розвитку. Поведінкова теорія у нашому дослідженні обумовлює необхідність формування позитивних моделей поведінки та навичок безпечної поведінки особистості щодо проблеми торгівлі людьми.

Культурологічні теорії визначають: людина засвоює тільки те, що є в суспільно-історичному середовищі (культури), з яким вона взаємодіє; культура особистості є сукупність соціальних норм і цінностей, якими вона керується в процесі практичної діяльності. Вона постає як реалізація потреб та інтересів особистості, визначає особливості взаємодії суб'єктів соціального процесу. Культурологічні теорії обумовлюють побудову авторської педагогічної системи й методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ з урахуванням культурно-історичної спадщини певного регіону.

Зазначені теорії обумовлюють розгляд особистісної та особистісно-соціальної парадигм, а також низки підходів, що окреслюють коло наукового пошуку у проблемі соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

Особистісна парадигма соціальної педагогіки обумовлює пріоритетність емоційного та соціального розвитку особистості над інтелектуальним та потребує її застосування до дослідження проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

Керуючись *особистісно-соціальною парадигмою*, яка обумовлює єдність індивідуальності та соціального становлення у процесі формування та розвитку особистості, особливої уваги у контексті досліджуваної проблеми набуває **особистісно-соціальний підхід**, який зосереджує увагу на соціальній природі особистості «... конкретний соціум формує конкретний тип особистості» [33, с. 48], тобто людина формується під впливом моральних принципів і норм, які склалися в суспільстві, засвоюючи їх крізь призму власних особливостей, досвіду, потреб і під впливом різних інститутів суспільства, що власне відображає концептуальні положення соціальної педагогіки про соціальне виховання і соціальне середовище. Вважаємо за необхідне стверджувати, що застосування особистісно-соціального підходу окреслює шляхи реалізації методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

У контексті діяльнісної теорії соціальну профілактику потрібно розглядати як соціальну діяльність, торгівлю людьми як асоціальну діяльність, а ІКТ як соціальну і як асоціальну діяльність. За таких обставин, враховуючи специфіку нашого дослідження, доречним є розгляд **соціально-діяльнісного підходу**, в основі якого лежать ідеї соціальної діяльності людини. Соціально-діяльнісний підхід ґрунтується на визнанні діяльності основою, засобом і вирішальною умовою позитивного розвитку особистості, що є визначальним у контексті дослідження проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, оскільки завдяки діяльності особистість стає суб'єктом перетворення об'єктивної дійсності. М. Каган, на

підтвердження положень про те, що діяльність концентрує у своєму змісті суб'єктний і об'єктний компоненти, визначає певну їх послідовність: суб'єкт, який спрямовує свою активність на об'єкт чи інші суб'єкти; об'єкт на котрий спрямована ця активність, що виявляється в суб'єктній комунікативній взаємодії з іншими (детермінація – соціальне) [262]. Цей факт обумовлює необхідність реалізації в нашому дослідженні соціально-діяльнісного підходу, що тісно пов'язаний із суб'єктним підходом. Більш змістовно особистісно-соціальний і соціально-діяльнісний підходи представлено у Р. 4, п. 4.1.

Суб'єктний підхід є парадигмальним для нашого дослідження у зв'язку з тим, що він визначає за «індивідом статус суб'єкта, що творить свій психічний світ і відповідає за результати своїх витворів» [613]. Принципово важливими для нашого дослідження є міркування В. Рибалки [515] щодо виокремлення суспільної, соціальної, індивідуальної й біологічної природи суб'єкта, у відповідності до якої можуть розглядатися як одиничний суб'єкт (індивід), так і груповий (група, суспільство, цивілізація) суб'єкт пізнання і перетворення.

Можемо стверджувати, що суб'єктний підхід окреслює відносини, до яких залучається, або які вибудовує суб'єкт, виконуючи певну діяльність. У контексті теоретичного доробку проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, суб'єктний підхід визначає людинознавчий ціннісно-смісловий матеріал про унікальність людини як суб'єкта перетворення соціально-педагогічної дійсності; є пріоритетним у побудові та реалізації експериментальної програми, а також при виборі методичного забезпечення нашого дослідження. Більш детально обґрунтування застосування суб'єктного підходу у нашому дослідженні представлено у Р. 4, п. 4.2.

Наростання кризових явищ у світі та Україні зокрема, загостило проблему торгівлі людьми та обумовило відрив теоретичних знань від практичних умінь і навичок, унаслідок чого більшість людей були навченими, але не готовими до вирішення життєвих проблем. За таких

обставин компетентність особи є нагальною потребою, що обумовлює її соціальну взаємодію з оточуючим середовищем. Вищезазначені міркування обумовлюють необхідність застосування **компетентнісного підходу** у контексті дослідження проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. У контексті досліджуваної проблеми застосування компетентнісного підходу ми вбачаємо крізь призму компетентнісної парадигми соціальної педагогіки, яка розглядає результат освітнього процесу як певний набір ключових компетентностей, без яких неможлива діяльність сучасної людини в інтелектуальній, суспільно-політичній, комунікаційній, інформаційній та інших сферах. Основними компетентностями, на формування яких має бути спрямована соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю, мають стати: *соціальні компетентності*, пов'язані з оточенням, життям суспільства, соціальною діяльністю особистості; *мотиваційні компетентності*, пов'язані з інтересами, індивідуальним вибором особистості; *функціональні компетентності*, пов'язані з умінням оперувати знаннями та фактичним матеріалом [577, с. 12]. Останнє є визначальним для опису результату дослідження проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, який ми вбачаємо у такому новоутворенні як інформаційно-правова компетентність особистості. Більш детально структуру і зміст інформаційно-правової компетентності на засадах компетентнісного підходу подано у Р. 3, п. 3.2.

Культурологічні теорії, представлені вище, обумовлюють необхідність застосування **етнокультурного та соціокультурного підходів** до дослідження проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, оскільки вони визначають певні культурні засади та відношення до проблеми торгівлі людьми у різних регіонах України (див. Р. 1, п. 1.4 – регіональний рівень соціальної профілактики торгівлі людьми та Р. 4, п. 4.1).

Ми вважаємо за необхідне зауважити, що конкретно-науковий рівень неможливо розглядати без **інформаційного та профілактичного підходів** (див. Р. 1, п. 1.4), які наскрізно екстрапольовані на проблему соціальної

профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ на усіх етапах дослідження з урахуванням сутнісно-змістового аналізу кожного досліджуваного концепту.

Отже, визначений методологічний базис конкретно-наукового рівня дає підстави розглянути на теоретичному, методичному та практичному рівні проблему соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

Зауважимо, що методологія процесуального (технологічного) рівня дозволяє вирішувати задачі методичного характеру, а саме: методика і методи побудови експериментальної програми, проведення констатувального і формувального етапів експерименту соціально-педагогічного дослідження (див. Р. 5).

Висновки до другого розділу

Теоретичний пошук, здійснений у другому розділі відповідно третього завдання дисертаційного дослідження щодо виявлення теоретико-концептуальних засад інформаційно-комунікаційних технологій, їх дієвості й ефективності у соціальній профілактиці торгівлі людьми, дозволив узагальнити та представити наступні висновки:

1. Відсутність теоретичної та практичної розробленості застосування інформаційно-комунікаційних технологій у профілактичній щодо торгівлі людьми та соціально-педагогічній діяльності обумовила необхідність глибинного та детального дослідження концепту «інформаційно-комунікаційні технології». Із метою уникнення ототожнень, на основі етимологічних та логіко-семантичних зв'язків досліджено сутнісні характеристики дефініцій «інформаційні технології», «інформаційно-комунікативні технології», «інформаційно-комунікаційні технології», їх змістове наповнення; здійснено аналіз родовидових відмінностей цих дефініцій.

На основі аналізу концепту «інформаційно-комунікаційні технології», проведеного шляхом їх поєднання партативного (розгляд понять у межах однієї ієрархічної системи) та асоціативного (визначення природи відносин між поняттями у межах однієї системи) зв'язків, сформульовано авторське робоче визначення: *інформаційно-комунікаційні технології – це технології на базі персональних комп'ютерів, комп'ютерних мереж і засобів зв'язку, що об'єднуються глобальними комунікаціями для отримання інформації про стан об'єкта, процесу або явища (інформаційного продукту) для прийняття оптимального рішення.*

За спорідненістю групових ознак, ІКТ у проблемі соціальної профілактики торгівлі людьми класифіковано: *технології сучасних медіа; сучасні засоби зв'язку; сучасні віртуальні технології.*

2. Досліджено, що основними технологіями сучасних медіа, які можуть успішно бути реалізованими у соціальній профілактиці торгівлі людьми є ЗМІ та соціальна реклама. Встановлено, що ЗМІ (радіо, телебачення, преса) як соціальний інститут має вагомий вплив на процес соціалізації особистості, який відбувається із раннього віку й продовжується все життя та формування ціннісних орієнтирів сучасної людини (негативні та позитивні аспекти).

Проаналізовано, що дефініція «соціальна реклама» не має однозначних тлумачень. Зазначено, що соціальна реклама – це інформація, представлена у довільній формі, однак, що не суперечить чинному законодавству України, та спрямована на інформування різних цільових груп про проблему торгівлі людьми, способи її поширення, ризики та наслідки для особистості та держави загалом.

Визначено, що основу сучасних технологій зв'язку становлять сучасні засоби зв'язку. Обґрунтовано, що пріоритетними сучасними технологіями зв'язку, які можуть успішно бути реалізованими у соціальній профілактиці торгівлі людьми є служби миттєвого обміну інформацією, інформаційно-консультаційні лінії, колл-центри. Встановлено, що в Україні, на часі, служби миттєвого обміну інформацією практично не використовуються у соціальній

профілактиці торгівлі людьми, у той же час вони активно використовуються злочинцями (залякування, шантаж тощо).

Серед різновидів телефонного консультування виділено інформаційно-консультаційні лінії (ІКЛ): «телефон довіри», «гарячі» лінії», колл-центри, що можуть бути ефективними у соціальній профілактиці торгівлі людьми. ІКЛ відіграють значну роль у запобіганні торгівлі людьми; сприяють формуванню мережі неурядових, релігійних організацій та центрів соціальних служб для надання конкретної допомоги потерпілим. Обґрунтовано, що створення в Україні єдиного колл-центру з питань протидії/профілактики торгівлі людьми обумовило б вирішення низки питань, як-то: централізацію усіх дзвінків (для моніторингу як сучасних тенденцій торгівлі людьми, так і достовірної статистики про проблему), організації допомоги постраждалим, перенаправлення, превентивного інформування та ін.

Досліджено, що мережа інтернет є основою для існування та реалізації сучасних віртуальних технологій. Серед сучасних віртуальних технологій, які можуть бути ефективно застосовані у соціальній профілактиці торгівлі людьми виділено: WWW, Веб 2.0, соціальні медіа, групи новин, електронна пошта та списки розсилки, Skype, хмарні технології. Виявлено, що Веб 2.0, соціальним медіа, групам новин характерна самоорганізація, вони майже не контрольовані та не передбачувані, на них може бути розміщена інформація скритого/завуальованого характеру про торгівлю людьми. Електронна пошта, виконуючи функцію доставки інформації до власника, може містити велику кількість спаму (негативного контенту). Skype злочинці використовують з метою віртуального зваблення та подальшого шантажу. Особливістю хмарних технологій є велика швидкість доступу до інформації та захист від вірусів і антиспамове фільтрування вищого класу, що може бути ефективно застосоване у соціальній профілактиці торгівлі людьми. Встановлено наявність зовнішніх технологічних і соціальних загроз сучасних віртуальних технологій.

3. В основу дослідження проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ покладено методологічні засади, які дозволяють нам зробити певні висновки узагальнюючого характеру: на філософському рівні окреслено загальнотеоретичні і методологічні положення філософії щодо єдності теорії і практики; про гуманістичні, аксіологічні, антропологічні, ноологічні засади розуміння розвитку людини. Зазначено, філософія узгоджує усі типи відношення людини до дійсності: теоретичні й практичні; пізнавальні й ціннісні; соціальні й екзистенційні. На загальнонауковому рівні дослідження проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ обґрунтовано та використано низку підходів, з позиції яких найбільш повно представлено проблемність та концептуальне наповнення досліджуваного феномену, екстраполяцію системи ідей визначеного наукового напрямку на предмет дослідження. Базові положення термінологічного підходу обумовлюють змістовне наповнення кожного із концептів досліджуваної проблеми. Системний підхід, в основу якого покладено системність об'єктів реального світу та системність мислення суб'єктів, у поєднанні з синергетичним підходом не тільки детально дозволяють розглянути загальне і часткове систем будь-яких типів та видів, але й проектувати, моделювати нові системи, формувати механізми їх цілеспрямованого функціонування і розвитку. Ефективність застосування комплексного підходу проявляється у проникненні нових ідей у сучасне наукове мислення, оскільки саме комплексний розгляд досліджуваної проблеми дозволяє знайти оптимальні шляхи її вирішення. Конкретнонауковий рівень методології дослідження проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ представлено підходами, що визначають особливості конструювання досліджуваного явища. Застосування соціально-педагогічної та особистісно-соціальної парадигм дозволило окреслити ті теорії соціальної педагогіки, які визначили необхідність реалізації низки підходів: особистісно-соціального, соціально-діяльнісного, суб'єктного, етнокультурного та соціокультурного. Компетентнісна

парадигма обумовила підґрунття для використання компетентнісного підходу як ключового для виявлення результативності педагогічної системи та методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. Інформаційний та профілактичний підходи є наскрізними у досліджуваній проблемі. Процесуальний (технологічний) рівень дозволяє вирішувати задачі методичного характеру, а саме: методика і методи побудови експериментальної програми, проведення констатувального і формувального етапів експерименту соціально-педагогічного дослідження.

Основний зміст розділу відображено у таких публікаціях: 130; 131; 135; 140; 143-146; 151; 156; 160; 164; 170-174; 176; 180-185.

РОЗДІЛ 3

ОБҐРУНТУВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗАСАД СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

3.1 Концептуальні засади педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій

Цілісний аналіз проблеми торгівлі людьми, представлений у Розділі 1, засвідчує, що в сучасних умовах виникла необхідність розробки концептуальних засад, на основі яких, по-новому, розв'язувалися б питання соціальної профілактики торгівлі людьми. Як зазначалося у Розділі 2, одним із шляхів вирішення зазначеної проблеми ми вбачаємо у застосуванні інформаційно-комунікаційних технологій у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми. Тому розробку концептуальних засад системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ ми здійснюватимемо з урахуванням визначених: актуальності, суперечностей, мети, завдань, гіпотези, положень теоретичних і методологічних основ та логіки нашого дослідження.

В основу розробки педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ ми беремо базові засади системного та синергетичного підходів (див. п. 2.3) та міркування, щодо розуміння сутності концептуальних засад: Д. Чернілевського «...це система поглядів, система опису певного предмета або явища, щодо його побудови, функціонування, що сприяє його розумінню, тлумаченню, вивченню головних ідей» [674, с. 173]; Л. Лозовського, О. Стародубцевої, Б. Райзберга ... генеральний задум, що визначає стратегію дій при здійсненні реформ, проектів, планів, програм [507]; А. Зосимова, Л. Пархоменко ...визначуваний спосіб розуміння, трактування будь-якого предмета (явища, процесу) [240]; В. Чайки «...як системний опис певного предмета чи явища сприяє розумінню, трактуванню, виявленню первинних ідей, їх побудови і функціонування» [668, с. 124].

Філософське осмислення та аналіз систем можна знайти у працях Бекона, Гегеля, Міля, К. Маркса. Достатньо чітко сформулював основну ідею системного підходу Б. Паскаль, котрий підкреслював, що пізнати частини без пізнання цілого також неможливо, як пізнати ціле без знання його частин. Основоположниками системного підходу є: Л. фон Берталанфі, К. Боулдінг. Значні напрацювання внесли: В. Бех, О. Богданов, П. Друкер, М. Згуровський, М. Каган, Г. Саймон, А. Чандлер, В. Ядов. Системний підхід представлений у наукових працях таких філософів, як: І. Блауберг, В. Кузьмін, В. Кушнір, В. Садовський, А. Уємов, Б. Українцев, І. Фролов, Е.Г. Юдін; педагогів В. Вакуленко, Н. Гузій, А. Маркова, О. Семенов, С. Сисоєва, А. Сущенко та ін.) [39; 123; 322; 328; 363; 533; 534; 551; 552; 696].

Системний підхід є формою накладення теорії пізнання і діалектики з дослідженням процесів, що відбуваються в природі, суспільстві, мисленні. Він розвиває і конкретизує такі категорії діалектики, як зв'язок (філософія), відношення, зміст і форма, частина і ціле та ін. [534]. Теоретичною базою системного підходу виступають *загальна теорія систем* (теорія, яка узагальнено описує системи різних класів і типів та розробляє специфічні методи їх аналізу) і *спеціальні системні теорії* [656, с. 584]. Обов'язковим для системного підходу є вирішення проблеми визначення властивостей цілого на основі властивостей елементів, а також властивостей елементів на основі характеристик цілого. При цьому необхідно вважати, що суттєві властивості системи визначаються не стільки властивостями сукупності елементів, як властивостями її структури, системоутворюючими зв'язками об'єкта. Розглядаючи соціальні системи, потрібно також допускати наявність певної множини індивідуальних оцінок, тому що соціальні системи, як правило, зорганізовані. Системний підхід вимагає при їх пізнанні з'ясування принципів ієрархії елементів системи, форм передачі інформації між ними, способів впливу однієї на одну, функціональної координації. Під час вивчення соціальних об'єктів користуються системним підходом і як теорією, і як методом пізнання [658, с. 536-537]. Тобто у контексті нашого

дослідження соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ системний підхід одночасно є методологічним підґрунтям і шляхом розв'язання проблеми.

На часі, системний аналіз є найдосконалішою методологією розв'язання складних завдань і проблем у соціальній сфері. Використовуючи системний підхід, можна запобігти ситуації, коли рішення в одній сфері перетворюється на проблему для іншої. Системний підхід – це загальнонауковий метод аналізу значущих чинників, що впливають на досліджуване педагогічне явище, які необхідно враховувати перед прийняттям того або іншого рішення» [705, с. 98]. За таких обставин соціальну профілактику торгівлі людьми засобами ІКТ необхідно розглядати з урахуванням усіх можливих множинних параметрів із метою передбачення різних проблемних ситуацій та ситуацій самоорганізації, тобто синергетичної складової.

Центральним у системному підході є поняття «система», що визначає певний матеріальний (колектив, суспільні відносини, інститути) або ідеальний (форми суспільної свідомості, громадська думка, ціннісні орієнтації груп та ін.) об'єкт, що розглядається як цілісне утворення. Одна і та ж система може розглядатися з різних точок зору. Системний підхід передбачає виділення певного системо утворюючого параметру, що обумовлює пошук сукупності елементів, мережу зв'язків і відносин між ними – її структуру. Система завжди знаходиться у певному середовищі. Системний підхід ураховує її зв'язки і відносини з оточенням. Зауважимо, що система (дав.-грецьк. «сполучення») – множина взаємопов'язаних елементів, відокремлена від середовища і, яка взаємодіє з ним як ціле [451]. У системному аналізі використовують різні поняття «система». Зокрема, за В. Сагатовським [533], система – це скінчена множина функціональних елементів і відношень між ними, виокремлена із середовища відповідно до певної мети в межах визначеного часового інтервалу. Згідно з В. Волковою [84], система – це відображення у свідомості суб'єкта (дослідника,

спостерігача) властивостей об'єктів та їх відношень у вирішенні завдання дослідження, пізнання.

Вважаємо за необхідне зауважити, що паспорт спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка та соціально-педагогічний контекст досліджуваної проблеми обумовлює, на перший погляд, розробку концептуальних засад соціально-педагогічної системи. Однак, за таких обставин, виникає тавтологія з дефініцією «соціальна» у контексті заявленої теми дослідження. Тому, покликаючись на здійснений аналіз наукових праць, щодо вибору, класифікації та розробки систем у дослідженнях із соціальної педагогіки та враховуючи положення, представлені нами у Р. 1-2, щодо здійснення соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ через педагогізацію суспільства і соціальне виховання, ми обрали наступне формулювання – педагогічна система соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Такий вибір ми підтверджуємо міркуваннями А. Ковальова [286] та Н. Кузьміної [387], яка саме й вводить поняття «педагогічна система», що на думку багатьох дослідників є найбільш вдало обґрунтованим, а саме: педагогічна система (ПС) – це множина взаємопов'язаних структурних та функціональних компонентів, що підпорядковані меті виховання, освіти та навчання підростаючого покоління й дорослих людей. Структурні компоненти – це основні, базові, характеристики педагогічних систем, сукупність яких утворює факт їх наявності й відрізняє від інших (не педагогічних) систем. До п'яти структурних компонентів ПС належать: мета, зміст, засоби педагогічної комунікації (форми, методи, засоби навчання), суб'єкт (учитель), об'єкт (учень). Відсутність будь-якого з названих компонентів приводить до зникнення самої ПС. Крім того, жоден з них не можна виразити через інші елементи або їх сукупність. Усі структурні компоненти ПС мають прямий та зворотній зв'язок.

Функціональні компоненти – це стійкі базові зв'язки основних структурних компонентів, що виникають у процесі діяльності керівників,

педагогів, учнів і тим самим зумовлюють життєстійкість, виживання, рух, розвиток, удосконалення ПС. Дослідниця виділяє п'ять основні функціональні компоненти – гностичний, проектувальний, конструктивний, комунікативний та організаторський [387, с. 10].

Беручи до уваги напрацювання Н. Кузьміної, Л. Вікторова доповнила визначені компоненти ще двома: до структурних віднесла – результат, до функціональних – коригуючий, завдяки чому структура педагогічної системи отримала свою відносну завершеність і цілісність [76, с. 21]. Адже, за ствердженням вченої, педагогічна система обов'язково повинна мати результат у вигляді знань, умінь та навичок людини, що є важливим у контексті соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. Результат педагогічної системи передбачає розробку критеріїв. Завдяки зіставленню та співвідношенню таких структурних компонентів, як мета та результат, педагогічна система дістає змогу перебудовувати свою діяльність з необхідною швидкістю.

Отже, покликаючись на міркування вищезазначених учених, резюмуємо наступне: концептуальні засади розробки педагогічної системи знаходять свій розвиток у основній ідеї (цілі), алгоритмі та результаті дослідження. У філософському визначенні ідея – це продукт людського мислення, форма відображення дійсності. Ідея відрізняється від інших форм мислення тим, що в ній не тільки відображається об'єкт вивчення, а й міститься усвідомлення мети, перспективи пізнання і практичного перетворення дійсності. Ідеї народжуються з практики спостережень навколишнього світу і потреб життя. В основі ідеї лежать реальні факти і події [674, с. 166]. Алгоритм як логічна послідовність процедур, точний припис відносно порядку дій чи кроків, що трансформують вихідні дані в заданий результат, забезпечує досягнення цілей дослідження [90]. За допомогою концептуальних засад визначаються погляди на існуючу проблему і шляхи її вирішення.

Здійснений науковий пошук у Р.1-2, обумовив соціально-педагогічне вирішення досліджуваної проблеми, яке ми вбачаємо у обґрунтуванні та

побудові педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. При розробці концептуальних засад педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ ми спиралися на: Загальну декларацію ООН прав людини [223; 473]; концепцію громадянського виховання (О. Сухомлинська), в якій представлено основні ідеї визнання та забезпечення прав людини як гуманістичної цінності, що конкретизовані через систему завдань [208, с. 420-421]; педагогічну концепцію соціально-культурної профілактики екстремізму у молодіжному середовищі (О. Кузьмін), в якій представлена педагогічна операціоналізація профілактики [321].

За міркуваннями Н. Якси, при використанні системно-структурного підходу в педагогіці на початку проводиться структурний аналіз, а потім системно розглядається об'єкт... Системний підхід формулює певні методологічні принципи, які забезпечують системну спрямованість наукового дослідження і практичного освоєння об'єкта [704]. Вичерпного переліку принципів системного підходу на часі немає, але в науковій літературі можна знайти вказівки на те, що до основних принципів системного дослідження доречно віднести:

а) *принцип цілісності*, згідно з яким досліджуваний об'єкт виступає як щось розчленоване на окремі частини, органічно інтегровані в єдине ціле. Цілісність дозволяє розглядати проблему соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ як систему загалом та одночасно і як єдине ціле, і як підсистему вищих рівнів;

б) *принцип ієрархічності*, який постулює субстанційну відмінність розрізнення системи та її елементів (кожна система є підсистема іншої, більшої системи, і навпаки – виділяти в ній менші підсистеми (елементи), що в іншому контексті самі розглядаються як системи), внаслідок чого предметна область теорії набуває вигляду деякої ієрархії систем. Ієрархічність побудови педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ виявляє наявність множини (принаймні двох)

елементів, які розташовані на основі підпорядкування елементів нижчого рівня елементам вищого рівня;

в) *принцип полісистемності*, за яким кожен складний об'єкт може розглядатися як деяка сукупність систем, вписаних одна в одну. Полісистемність дозволяє використовувати множину кібернетичних, економічних і математичних моделей для опису окремих елементів і системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ в цілому.

Системний підхід спонукає акцентувати увагу на причинно-наслідкових зв'язках, спрямовує мислення на перехід від явищ до сутності. Соціальну профілактику торгівлі людьми засобами ІКТ можна класифікувати як багатофункціональну систему. Як система вона складається із певної сукупності підсистем та елементів. Найважливішою особливістю педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ є наявність якостей, які не зводяться до простої суми якостей її складових. Наприклад, об'єднання державних структур у боротьбі з торгівлею людьми не дорівнює простій сумі зусиль кожної структури зокрема, що обумовлює необхідність виникнення якісно нової системи з високою соціальною ефективністю. Педагогічна система соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ ґрунтується на концептуальних положеннях нашого дослідження і передбачає її розгляд як цілісного системного явища з визначеними метою, цілями, принципами, функціями, структурою, змістом.

Основні положення педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, представлено у відповідній деталізованій графічній структурі (див. рис. 3.1), яка відображає цілісний і багаторівневий характер цього процесу у трьох площинах: структурній (теоретичній), процесуальній (методичній) і аксіологічній (результативній) з урахуванням логічної єдності та алгоритмічності всіх патернів (складових).

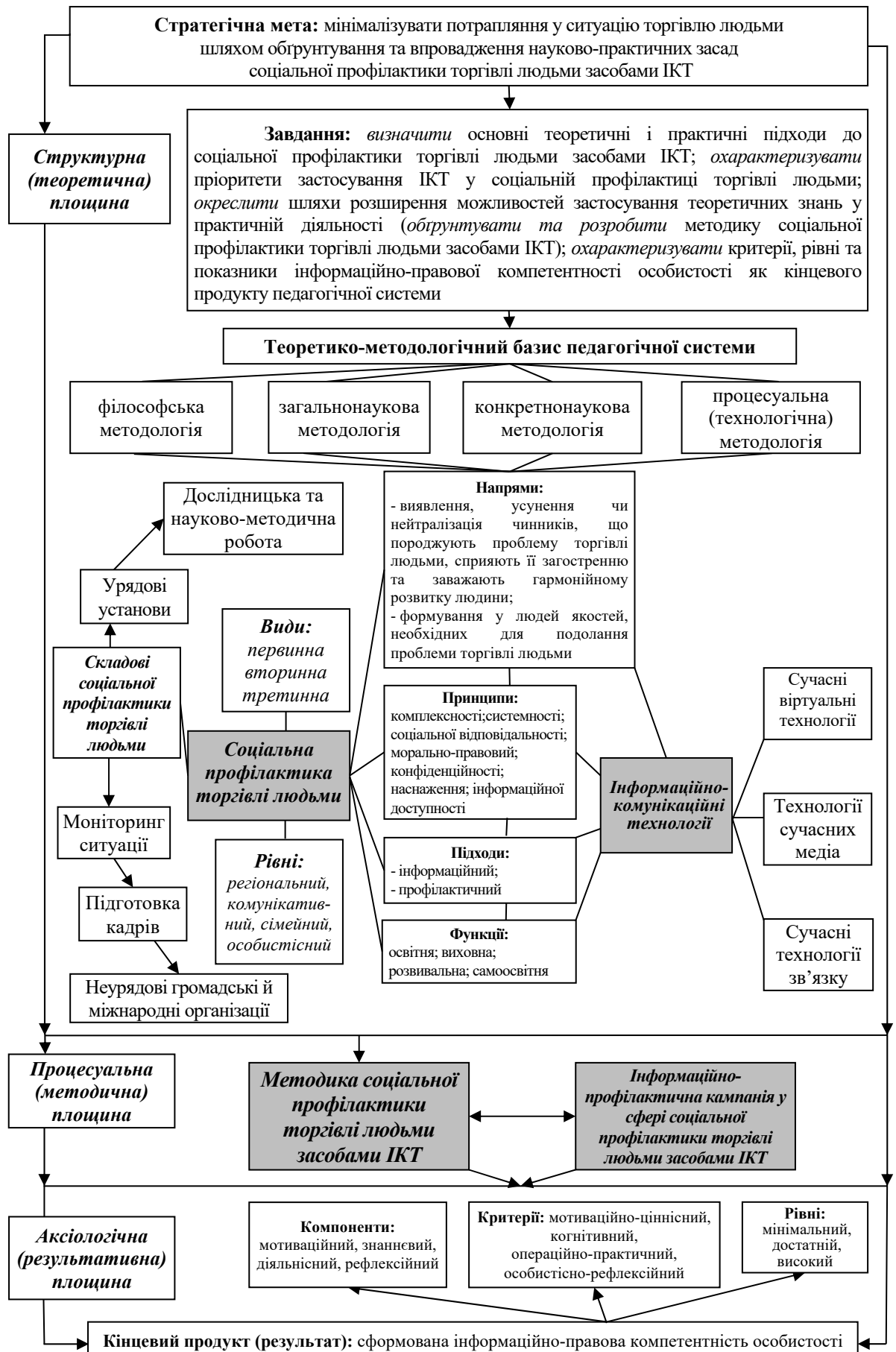

Рис. 3.1. Педагогічна система соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій

Структурна площина вміщує такі компоненти: стратегічну мету соціальної профілактики торгівлі людьми та міра її відповідності заявленій темі дослідження; завдання; теоретико-методологічний базис; концептуальні компоненти соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційний технологій.

Визначення стратегічної мети та завдань педагогічної концепції необхідно узгоджувати з урахуванням Концептуальних засад державної політики України у сфері протидії торгівлі людьми [116; 584; 585].

Стратегічна мета: мінімалізувати потрапляння у ситуацію торгівлю людьми шляхом обґрунтування та впровадження науково-практичних засад соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

Завдання:

- визначити основні теоретичні і практичні підходи до соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ;
- охарактеризувати пріоритети застосування ІКТ у соціальній профілактиці торгівлі людьми;
- окреслити шляхи розширення можливостей застосування теоретичних знань у практичній діяльності (обґрунтувати та розробити методіку соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ);
- охарактеризувати критерії та показники інформаційно-правової компетентності особистості як кінцевого продукту педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

При розв'язанні поставлених завдань дослідження виникає необхідність подання результатів наукового пошуку в узагальненому вигляді, що системно відображає виявлені властивості і характеристики. Окрім того, проведення емпіричних досліджень повинно базуватися на структурованому теоретичному уявленні про властивості явища, що вивчається. Та й сам процес соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ має спрямовуватися ідеальним уявленням – образом, який повинен відображати його бажані властивості.

Теоретико-методологічний базис педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ формують: 1) рівень філософської (фундаментальної) методології (основні закони і парні категорії діалектики, принципи: детермінізму, діалектичної єдності теорії, експерименту і практики, нового гуманізму; підходи: аксіологічний, антропологічний, ноологічний); 2) рівень загальнонаукової методології (підходи: термінологічний, системний, синергетичний, комплексний); 3) рівень конкретнаукової методології (базові парадигми: соціально-педагогічна, особистісна, особистісно-соціальна, компетентісна та теорії: соціалізації, діяльнісна, соціального навчання, життєвих навичок, біхевіористична, культурологічні тощо соціальної педагогіки; підходи: особистісно-соціальний, соціально-діяльнісний, етнокультурний, соціокультурний, соціологічний, інформаційний, профілактичний, суб'єктний, компетентісний) (див. Р. 2, п. 2.3); 4) процесуальний (технологічний) рівень (методика і методи побудови експериментальної програми, проведення констатувального і формувального етапів експерименту соціально-педагогічного дослідження) (див. Р. 4.-5).

Розробка наступного кроку педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ передбачає урахування основних патернів соціальної профілактики, тобто визначення компонентів/складових системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. Покликаючись на засади системного підходу та праці науковців, визначимо **основні компоненти**: соціальну профілактику торгівлі людьми (див. п. 1.4) і ІКТ (див. п. 2.2), які власне становлять концептуальне ядро соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

Ми погоджуємося із твердженнями науковців О. Безпалько, І. Богданової, Т. Журавель, І. Зверєвої, Л. Ковальчук, К. Левченко, В. Оржеховської, І. Парфановича, І. Трубавіної та ін. [26; 42; 222; 287; 288; 447; 562; 577; 584; 596] про наявність **видів** профілактики: первинної, вторинної, третинної (див. п. 1.4) і беремо їх за базові. У контексті досліджуваної проблеми, нами визначено та уточнено такі **рівні** соціальної

профілактики торгівлі людьми: регіональний, комунікативний, сімейний, особистісний (див. п. 1.4).

Визначена основа дає підстави для пошуку оптимальних складових соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. Для подальшої розробки соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ важливим, на нашу думку, є дослідження Н. Гусак і Н. Романової [261, с. 13] у якому автори представляють схему взаємодії суб'єктів, які беруть участь у протидії торгівлі людьми. Науковці зазначають: «...завдання з протидії торгівлі людьми виконує ряд державних та недержавних організацій, які взаємодіють між собою, реалізуючи три основні напрями протидії торгівлі людьми: різнорівневу профілактику, покарання та переслідування злочинців, надання допомоги та підтримку потерпілим від торгівлі людьми» [261, с. 12]. Як бачимо, профілактика є одним із пріоритетних напрямів, а тому взаємодія суб'єктів є необхідною складовою соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

Такі міркування обумовлюють можливість, одними із складових соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, визначити **урядові установи та неурядові громадські й міжнародні організації**. Детальний розгляд їх діяльності представлено в п. 1.5. Зауважимо, що повноваження цих установ та організацій залежать від їх основного напрямку діяльності, що обумовлює також взаємодію між ними відповідно соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

Наступною складовою ми визначаємо **дослідницьку та науково-методичну роботу** у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, а саме: проведення досліджень із метою виявлення нових викликів і тенденцій у сфері протидії торгівлі людьми.

Ми вбачаємо наступною складовою – **моніторинг ситуації** у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. Підтвердженням наших міркувань є проведення спеціальних опитувань із метою визначення рівня обізнаності різних груп населення з питань торгівлі людьми у контексті створення єдиної системи моніторингу у сфері протидії торгівлі людьми та

оцінки ефективності заходів, що здійснюються на національному та регіональному рівні.

Ще однією складовою соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ ми визначаємо **підготовку кадрів** (професійну підготовку соціально-педагогічних та педагогічних працівників).

У законодавчих державних документах про освіту (Закон України «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти) закладені основні вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців педагогічних та соціально-педагогічних спеціальностей. Важливо відмітити, що сучасний простір вищої освіти окреслив низку наукових і практичних проблем, які пов'язані із внутрішньою специфікою педагогічної діяльності. Однак, попри певні досягнення новітньої педагогічної науки й досі не усунуто суперечність між об'єктивною потребою суспільства у висвітленні такої наріжної соціальної проблеми як торгівля людьми у фаховій підготовці фахівців.

У Законі України «Про вищу освіту» зазначено, що освітньо-кваліфікаційна характеристика (ОКХ) випускника вищого навчального закладу відображає цілі вищої освіти та професійної підготовки, визначає місце фахівця у структурі галузей держави і вимоги до його компетентності, інших соціально важливих якостей, систему професійних функцій і типових завдань діяльності й умінь їх реалізації; освітньо-професійна програма (ОПП) визначає нормативний термін та нормативну частину змісту навчання за певною спеціальністю відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, встановлює вимоги до змісту, обсягу та рівня освіти і професійної підготовки фахівця [483].

У контексті вищезазначеного та із метою з'ясування реальної ситуації у вирішенні проблем досліджуваного явища нами було проаналізовано такі нормативні документи:

- освітньо-кваліфікаційні характеристики підготовки бакалаврів та магістрів за спеціальністю 231 Соціальна робота. Соціальна педагогіка з додатковими спеціалізаціями «Соціально-психологічна реабілітація» та «Соціальне гувернерство».

- навчальні плани різних циклів підготовки (гуманітарної та соціально-економічної, природничо-наукової, професійно-орієнтованої);
- робочі програми з психолого-педагогічних та навчальних дисциплін;
- плани виховної та наукової роботи зі студентами соціально-педагогічних факультетів ВЗО.

Виходячи з результатів аналізу освітньо-професійних програм ВЗО, які брали участь у соціально-педагогічному експерименті (див. Р. 5, п. 5.1) їх навчальних планів та робочих програм, можемо констатувати, що навчальні дисципліни, які входять до їх складу, можуть лише частково вплинути на формування спеціальних знань, умінь та навичок необхідних у професійній діяльності фахівців щодо соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

Враховуючи те, що професійна підготовка передбачає процеси навчання та виховання, ми проаналізуємо напрями наукової та виховної роботи, що сприяють вирішенню досліджуваної проблеми. Наукова діяльність майбутніх фахівців та виховний процес у ВЗО регламентуються законодавчими документами: Конституцією України, Законами України «Про світу», «Про вищу освіту», Національною доктриною розвитку освіти у XXI столітті, методичними рекомендаціями щодо організації управління виховним процесом у вищих закладах освіти. На основі цих документів у ВЗО розробляються Концепції наукової та виховної роботи. Однак, переважно у таких концепціях не відображено інформацію щодо соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. Реальна робота проводиться, як правило, у тих закладах, у штаті яких є працівники, що співпрацюють із громадськими чи міжнародними організаціями, які свою діяльність пов'язують із розв'язанням проблеми торгівлі людьми.

Грунтовний аналіз означених документів свідчить про те, профілактика є необхідною складовою виконання майбутнім фахівцем виробничих функцій і відповідних типових завдань професійної (соціально-педагогічної, педагогічної) діяльності, однак означені документи не містять чітко окреслених вимог до

соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ та лише опосередковано торкаються проблеми дослідження. Це означає, що соціальна профілактика торгівлі людьми засобами ІКТ не є окремим напрямом у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців, хоча власне профілактика незмінним напрямом професійної діяльності фахівців педагогічних та соціально-педагогічних спеціальностей. Зауважимо також, що під підготовкою кадрів ми маємо на увазі не тільки педагогічних і соціально-педагогічних, а й соціальних, правових, медичних фахівців.

Наступним нашим кроком вбачаємо виокремлення напрямів соціальної профілактики торгівлі. Ми погоджуємося із міркуваннями В. Лютого, який визначає загальні напрями соціальної профілактики (див. п. 1.4), а тому серед пріоритетних **напрямів** соціальної профілактики торгівлі людьми виділяємо наступні: виявлення, усунення чи нейтралізація чинників, що породжують проблему торгівлі людьми, сприяють її загостренню та заважають гармонійному розвитку людини; формування у людей якостей, необхідних для подолання проблеми торгівлі людьми.

Окрім загальних принципів та підходів визначених попередньо, соціальну профілактику торгівлі людьми засобами ІКТ доповнюємо базовими **принципами** соціальної профілактики торгівлі людьми, а саме: комплексності, системності, соціальної відповідальності, морально-правовий, конфіденційності, наснаження, інформаційної доступності; **підходами**: інформаційний, профілактичний, які детально представлені у п. 1.4.

Вважаємо за необхідне зазначити, що соціальна профілактика торгівлі людьми реалізує наступні **функції**: освітню, виховну, розвивальну, самоосвітню зміст яких представлено у Р. 1, п. 1.4.

Оскільки тема нашого дослідження пов'язана із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій у профілактичній діяльності, тому вважаємо за необхідне представити зазначені технології як невід'ємну/безумовну складову педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі. Детальний змістовий аналіз ІКТ здійснено у Розділі 2, п. 2.2, що дало

підстави **компонентами ІКТ** у соціальній профілактиці торгівлі визначити наступні: *технології сучасних медіа* (ЗМІ, соціальна реклама); *сучасні технології зв'язку* (засоби миттєвого обміну інформацією, ІКЛ, колл-центри); *сучасні віртуальні технології* (WWW, Веб 2.0, соціальні медіа, групи новин, електронна пошта та списки розсилки, Skype, хмарні технології).

Здійснений розгляд структурної площини дає підстави перейти до аналізу процесуальної площини.

Процесуальна площина передбачає визначення інструментарію реалізації педагогічної системи, тобто методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. Методика – це сукупність різних методів, прийомів, способів систематичного, послідовного дослідження, яка дозволяє досягнути його цілей чи цілей певного етапу [379]. Методика розробляється на основі заявленої мети, завдань дослідження та у відповідності до концептуальних засад педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. Вибір методики як сукупності процедур, прийомів, операцій, об'єднаних спільною логікою та підпорядкованих одній дослідницькій меті, залежить від основних теоретичних принципів і завдань, які реалізуються у процесі дослідження. Ми погоджуємося із думкою Д. Чернілевського, який зазначає: «Якщо метод – це шлях, спосіб досягнення дослідницької мети, то методика – це конкретні дії та операції, які дозволяють цього досягнути. Однією із провідних умов забезпечення ефективності, результативності педагогічного дослідження є адекватність методики його предмету. Ця вимога актуалізує проблему пошуку найдоцільнішої методики зі всього можливого їх арсеналу, але такої, що найбільш відповідає предмету дослідження» [673; 674, с. 178].

Підтвердженням вищезазначеного можуть бути міркування В. Ягупова, що методика дослідження, незважаючи на свою неповторність у кожному конкретному випадку, має струнку структуру, основними елементами якої є: концепція, на якій ґрунтується методика; конкретні педагогічні явища, ознаки, параметри, що досліджуються; зв'язки, залежності та взаємозв'язки між ними; методи, які використовуються для вивчення даного предмета

дослідження; правила застосування методів, методичних прийомів та їхній алгоритм; алгоритм і процедура узагальнення результатів дослідження; склад, роль і місце дослідників у процесі наукового пошуку. Всебічно опрацьована і обґрунтована методика – передумова успішного проведення дослідження [700].

Реалізацію соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, представлену у структурній площині, ми вбачаємо через **методику** соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, яка, по суті, відображає практичне застосування розроблених теоретичних засад досліджуваної проблеми. Детальний опис побудови методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ представимо у наступному розділі.

Наступним нашим кроком є розгляд **аксіологічної площини**. Оптимальне співвідношення теорії і методів є той ідеал, до якого прагне кожен дослідник [674, с. 165] і, який забезпечує досягнення результату наукового пошуку. Результатом наукової діяльності може бути опис реальності, пояснення передбачення процесів і явищ, які виражаються у вигляді тексту, структурної схеми, графічної залежності, формули і та ін. [410]. Аксіологічна площина, усвою чергу, зумовлює **кінцевий продукт (результат)** [76, с. 21] педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, який виявляється в такому утворенні як сформована **інформаційно-правова компетентність особистості**. Детальний розгляд, на засадах компетентнісного підходу, сутнісних характеристик інформаційно-правової компетентності як інтегрального утворення вважаємо за необхідне представити у окремому параграфі 3.2.

Як зазначалося нами попередньо, результат передбачає експериментальну перевірку кінцевого продукту педагогічної системи. Власне він є підсумком експерименту, у якому визначається наявність переходу (приросту) якісно-кількісних змін щодо кінцевого продукту. Тобто кінцевий продукт повинен також відображати ефективність запропонованої педагогічної системи та обраної методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. У загальному вигляді під ефектом розуміють результат зіставлення нового стану явища після

досягнення продиктованих потребам суб'єкта цілей з якістю його початкового стану, а саме, приростом кількості і якості інформації або суми знань [240]. Під ефективністю педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, ми розуміємо досягнення поставлених мети, завдань та очікуваних результатів або таких, що перевершують очікувані при використанні тих же наявних ресурсів.

Загалом, педагогічна система соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ окреслює процес реалізації первинної профілактики, тобто максимальне покриття населення щодо попередження попадання в ситуацію торгівлі людьми, оскільки окреслена проблема визначена як соціально-педагогічна (див. Р. 1, п. 1.1) та є наскрізною (жертвою ситуації торгівлі людьми може стати будь-хто незалежно від статі, віку, соціального статусу, освіти, походження та ін.), однак з можливістю застосування вторинної та третинної профілактики, тобто у разі виявлення (у процесі практичної реалізації дослідження) представників груп ризику чи постраждалих від торгівлі людьми. За таких обставин, представлена педагогічна система соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ спрямована на зміну **особистісної парадигми**: потенційних поведінкових реакцій, установок і внутрішніх стандартів, тобто зміну **ментальної моделі** кожної людини, її точки зору щодо проблеми торгівлі людьми.

Заявлені основні положення структурної (теоретичної) площини педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ знайшла своє змістовне відображення у першому – другому розділах дисертації, а процесуальна (методична) й аксіологічна (результативна) площини, на наш погляд, потребують детального обґрунтування й трактування і тому представимо їх у наступних 4 та 5 розділах.

3.2 Обґрунтування інформаційно-правової компетентності особистості як результату реалізації педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій

Вихідні міркування щодо застосування компетентнісного підходу до дослідження проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ представлені нами у Р.2. За таких обставин, реалізація комплексу експериментальних заходів, з урахуванням однієї з базових парадигм соціальної педагогіки, а саме, компетентнісної, здійснимо керуючись ключовими положеннями компетентнісного підходу.

Теоретичним підґрунтям нашого наукового пошуку є міркування учених, у працях яких **компетентнісний підхід** висвітлюється як: новий інтегральний соціально-особистісно-поведінковий феномен (І. Зімня); пріоритетна орієнтація на здатність до навчання, самовизначення, самоатуалізацію, соціалізацію і розвиток індивідуальності (Е. Зеєр); як спеціальний спосіб організації ситуативного навчання, що дозволяє перейти від орієнтації на відтворення знання до його застосування; орієнтувати людську діяльність на нескінченне розмаїття життєвих ситуацій (В. Байденко); парадигму, де науково орієнтована основа дії визначає логіку її практичного виконання, що полягає в інтелектуально-моральній саморегуляції, спрямованій на ефективне вирішення суб'єктом певних життєвих проблем (І. Бех); пріоритетний для набуття життєво важливих компетентностей (І. Зверєва) [208].

Загалом, за міркуваннями О. Овчарук, під поняттям «компетентнісний підхід» розуміється спрямованість на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика має сформуватися в процесі навчання і

містить знання, уміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості [296, с. 64].

Наведене вище дає підстави визначати необхідність застосування компетентнісного підходу для опису результату авторської педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ у межах практичної реалізації авторської методики та розглядати його у контексті соціально-педагогічної діяльності як передачу/трансляцію знань, формуванням навичок та створенням умов для оволодіння комплексом базових особистісних компетенцій в умовах глобального світоперетворення, соціально-політичних та економічних трансформацій і, як наслідок, недосконалого правового поля та насиченого інформаційно-комунікаційного простору.

Поняття «компетентність» введено у науковий обіг понад чверть століття. У психолого-педагогічній літературі над визначенням трактування поняття «компетентність» працювали вчені В. Безрукова, Л. Білоусова, Б. Гершунський, Е. Гусинський, В. Дьомін, І. Зімня, В. Местечкін, Л. Петровська, С. Шишов та ін. [30; 38; 106; 128; 192; 235; 378; 454; 687]. Українськими вченими дослідження ведуться у різних напрямках, що відображено у роботах О. Локшиної, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, О. Савченко, Н. Сидорчук, С. Трубачевої, Г. Фрейман [208; 296; 546].

Відомо, що ще у 1997 році група експертів з галузей освіти, бізнесу, праці, здоров'я, права, а також представники урядових та неурядових організацій започаткували розробку програми «Визначення та вибір компетентностей: теоретичні та концептуальні засади» зі скороченою назвою «DeSeCo» [709]. За міркуваннями експертів DeSeCo, компетентність – це здатність успішно адаптуватися до вимог соціуму, які постійно змінюються; бути конкурентоспроможним на ринку праці; вміти вибудовувати на демократичних засадах взаємини з людьми у мультикультурному середовищі; вміти користуватися інформативною та правовою інформацією для орієнтації в діяльності різних соціальних інституцій у соціально-

економічному та політичному оточенні, а в разі необхідності – захищати свої громадянські права [725].

Поняття «компетентність» знаходиться на часі в епіцентрі світової думки тому що, воно розкриває якісно нові перспективи розуміння життєвих результатів діяльності особистості. Ми погоджуємося з міркуваннями І. Тараненко про те, що в основі компетентності лежить ідея виховання компетентної людини, що ... уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи ці знання, й бере на себе відповідальність за певну діяльність [612].

Однак, наш науковий пошук засвідчив, що у низці публікацій наявне ототожнення та взаємозаміна понять «компетентність» і «компетенція». Змістова інтерпретація компетентнісного підходу потребує дефінітивного аналізу понять «компетентність» і «компетенція». За таких обставин, розглянемо їх лінгвістичне значення та уточнимо сутність дефініції «компетентність» саме у соціально-педагогічному контексті, що допоможе нам конкретніше охарактеризувати базові ідеї компетентнісного підходу.

Часто компетенцію визначають як знання й уміння в певних галузях науки, культури, техніки; а компетентність як реальну демонстрацію цих знань і відповідних умінь у конкретній діяльності. Вітчизняна вчена І. Родигіна зазначає, що поняття «компетенція» традиційно вживається у значенні «коло повноважень», «компетентність» же пов'язується з обізнаністю, авторитетністю, кваліфікованістю [523, с. 86]. Російські науковці І. Перестороніна, В. Софронова також зауважують на схожість та вказують на відмінність понять: компетентність – здатність до діяльності, а компетенція – коло повноважень певної особи [452].

Вагомими, у контексті нашого наукового пошуку, є міркування А. Хуторского, який зазначає наступне: компетентність – відчужена, заздалегідь задана соціальна вимога (норма), необхідна для ефективної продуктивної діяльності людини в певному середовищі. Компетентність – володіння відповідною компетенцією, що включає особистісне ставлення

людини до предмету діяльності. Компетентність – набута якість особистості (сукупність якостей) і мінімальний досвід діяльності в заданій сфері [664]. Відштовхуючись від концепції І. Зімньої, вчені В. Бітюк і М. Ільцова акцентують увагу на тому, що компетенція реалізується в діяльності суб'єкта за допомогою механізмів саморегуляції, визначає успіх діяльності, проявляється у вигляді компетентності суб'єкта [251].

Основним результатом соціалізації особистості є формування соціально компетентної людини відповідно до мети, ідей, ідеалів суспільства («компетентність» в цьому контексті розуміється вченим Е. Гусинським [128] як здатність людини успішно взаємодіяти як з фізичним, так і з соціальним оточенням). Розкриваючи поняття в соціально-педагогічному контексті І. Зязюн вважає, що «компетентність як екзистенціональна властивість людини є продуктом власної життєтворчої активності людини, ініційованої процесом освіти» [245, с. 11]. «Компетентність, як властивість індивіда, існує в різних формах – як високий рівень умілості, як спосіб особистісної самореалізації (звичка, спосіб життєдіяльності, захоплення); як деякий підсумок саморозвитку індивіда, форма вияву здібностей і ін.» [245, с. 17].

Отже, в науковій літературі існує певне розмежування категорій «компетентність» і «компетенція». Узагальнюючи міркування науковців щодо специфіки дефініцій «компетентність/компетенція», зауважимо на їх інтегральний характер відносно категорій «знання, уміння та навички» (не протилежний їм, а такий, що включає в себе весь їх конструктивний зміст), оскільки поняття «компетенція» характеризують через знання, уміння, навички, а також особистісні якості (ініціативність, цілеспрямованість, здатність до ціле покладання, відповідальність, толерантність); соціальну адаптацію та критичне мислення. Лише в комплексі ці компоненти формують поведінкові моделі, а відповідно компетентність людини (у нашому випадку поведінкові моделі та відповідну компетентність щодо проблеми загалом та конкретної ситуації торгівлі людьми).

Для поглиблення уявлень про необхідність застосування компетентнісного підходу до досліджуваної проблеми, ми вважаємо за необхідне конкретизувати, що категорія «компетентність» може бути описана як: здібність (будь-який прояв можливостей людини); властивість (стійке психічне утворення, що забезпечує якісно-кількісний рівень поведінки і діяльності); якість (наявний рівень прояву будь-яких можливостей людини). Покликаючись на ідеї компетентнісного підходу, узагальнено сформульовані Л. Філатовою [648], зазначимо наступне:

компетентнісний підхід виник з нагальної потреби в адаптації особистості до постійних суспільних трансформацій;

поняття компетентності є поняттям процесуальним, воно проявляється й формується у процесі діяльності, а також включає не тільки когнітивну й операційно-технологічну складові, а й мотиваційну, етичну, соціальну та поведінкову, тобто, у нашому дослідженні, включає результати соціально-педагогічної діяльності, систему ціннісних орієнтацій, звички та ін.;

компетентність – це здатність змінювати в собі те, що повинно змінюватися як відповідь на виклик певної ситуації, у нашій проблемі – ситуації, пов'язаної з проблемою торгівлі людьми, зі збереженням цілісного світогляду, картини світу, системи особистісних та суспільних цінностей;

компетентність об'єднує в собі інтелектуальну та навичкову складову соціально-педагогічної діяльності;

компетентнісний підхід включає в себе ідентифікацію основних умінь та визначає здатність особистості мобілізувати отримані знання, умінні, досвід і способи поведінки в умовах конкретної ситуації, у нашому дослідженні – ситуації, пов'язаної з проблемою торгівлі людьми;

компетенції формуються у процесі навчання, а також під впливом оточуючого середовища, тобто, в межах формальної, неформальної соціально-педагогічної діяльності;

відповідно до ключових засад компетентнісного підходу, у контексті досліджуваної проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами

ІКТ, затребуваними стають такі якості особистості як мобільність, рішучість, відповідальність, здатність засвоювати й застосовувати знання в незнайомих ситуаціях, здатність швидко приймати рішення виключно у правовому полі й діяти в конкретній життєвій ситуації, тобто можемо говорити про комплекс особистісних компетенцій.

За міркуваннями Ю. Духніча особистісні компетенції відрізняються від професійних тим, що володіння ними значно підвищує шанси на успіх в будь-якій діяльності, незалежно від конкретної її специфіки. Хоча, зазвичай, це поняття застосовують в професійному чи освітньому контексті, важливо розуміти, що воно може бути застосованим абсолютно до всіх сфер діяльності людини [206]. Особистісні компетенції відображають інтегральні якості людини, пов'язані з тим, як вона ставить перед собою цілі, як вирішують задачі й оперує інформацією, і який рівень саморегуляції їй доступний; ними повинна володіти, певною мірою, кожна людина.

Беручи до уваги вищезазначені міркуваннями, побудову робочого образу нашого дослідження (інформаційно-правову компетентність) порібно розглядати у контексті європейських особистісних компетенцій. Зауважимо, що існує декілька основних кластерів особистісних компетенцій (компетентностей). Для прикладу: за результатами діяльності робочої групи з питань запровадження компетентнісного підходу, створеної в рамках проекту ПРООН «Освітня політика та освіта «рівний – рівному»», запропоновано такий перелік ключових компетенцій: вміння вчитися (навчальна); громадянська; загальнокультурна; компетентність з інформаційних та комунікаційних технологій; соціальна; підприємницька; здоров'язберігаюча [664].

Бельгійські експерти визначають такі компетентності: соціальні (активна участь у житті суспільства, комунікативні вміння, вміння співпрацювати); здатність діяти та й думати самостійно (опанування інформаційними технологіями, вміння розв'язання проблеми, здатність до самокерування й саморегуляції, вміння критично мислити); мотиваційні

компетентності (здатність до навчання й винахідництва); ментальна рухливість (гнучкість і адаптованість); функціональні компетентності (лінгвістичні, технічні). Німецькі педагоги визначили шість типів фундаментальних компетентностей: інтелектуальні знання (навчання упродовж всього життя); навчальна компетентність (уміння вчитися); методологічні компетентності (мовна компетентність), опанування інформаційними технологіями; соціальні компетентності (соціальне єднання, здатність розв'язувати конфлікти, робота в команді тощо); ціннісні орієнтації (соціальні, демократичні й індивідуальні цінності) [505].

Вважаємо за необхідне підкреслити, що основою для вибору особистісних компетенцій є базові принципи прав людини, демократичні цінності і цілі, пов'язані зі стійким розвитком. Однак, здійснений науковий пошук щодо дослідження кластерів особистісних компетенцій дозволив констатувати практичну відсутність компетенцій, пов'язаних з правами та обов'язками людини, тобто правових компетенцій, що, на наш погляд, є не коректним та обумовлює формальний підхід до пошуку шляхів розв'язання життєвих та соціальних проблем особистості.

За таких обставин, ставимо за мету спроектувати кластер базових особистісних компетенцій (кластер – не просто набір характеристик, це система компетенцій, що окреслює та включає особливості людини, необхідні для успішної та ефективної діяльності) відповідно досліджуваної проблеми. Кластер особистісних компетенцій створюється на основі моделі потенціалу людини, яка є універсальною та не прив'язана до будь-якої конкретної діяльності чи професійної сфери. Ці ті компетенції, розвиток яких, значною мірою, залежить від вродженого потенціалу людини та формуються незалежно від сфери її діяльності, тобто, чим би людина не займалася, вона може застосовувати та розвивати ці компетенції.

Покликаючись на міркування І. Зімньої, П. Гріффіна, В. Краєвського, Дж. Равена, А. Хуторського [235; 315; 404; 505; 664], спроектуємо кластер особистісних компетенцій із метою його екстраполяції на кінцевий результат

авторської педагогічної концепції соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, тобто інформаційно-правової компетентності особистості:

1. *Соціально-світоглядна компетенція.* Людина здатна формувати світогляд на сучасному науковому підґрунті; реалізовувати «активну громадянську позицію»; брати участь у політичному житті та ін.

2. *Аксіологічна компетенція.* Людина здатна здійснювати ціннісний вибір, надаючи перевагу «добру» над «злом», керуючись засадами моралі.

3. *Когнітивні компетенції.* Людина здатна здобувати знання і вважає їх цінністю; володіє системним, критичним мисленням.

4. *Правові компетенції.* Людина знає права і виконує обов'язки; розуміє й приймає правові норми; співвідносить власну поведінку і поведінку інших з існуючими нормами; уміє критично аналізувати життєві ситуації та готова вирішувати проблеми ненасильницьким шляхом, керуючись нормами права; несе відповідальність за свої вчинки та поведінку.

5. *Соціальні компетенції.* Людина розуміє існування відмінностей в правилах поведінки і соціальних нормах у відмінних умовах соціального середовища; виконує правила поведінки; здатна до соціалізації та соціальної адаптації, тобто змінює та адаптує поведінку в залежності від умов соціального середовища.

6. *Міжособистісні компетенції.* Людина вміє бачити потреби інших людей, вникати в їх суть, давати та отримувати зворотній зв'язок; здатна розуміти почуття, настрої та може прогнозувати поведінку оточуючих; розуміє природу людських стосунків та ін. Людина здатна бачити та розуміти різні точки зору, переконувати; володіє множиною прийомів аргументацій.

7. *Компетенція особистісного самоудосконалення.* Людини прагне удосконалюватися в своїй діяльності, досягати кращих результатів, проявляти ініціативу тощо; здатна до адекватної самооцінки, самоконтролю та витримки в стресових ситуаціях; вміє приймати відповідальність; проявляє гнучкість при мінливих обставинах.

8. *Інформаційні компетентності*. Людина вміє шукати, обробляти, інтерпретувати, представляти інформацію; володіє сучасними ІКТ; критично ставиться до інформації ЗМІ та реклами; орієнтується у інформаційному просторі.

Отже, вихідні міркування, представлені на конкретнонауковому методологічному рівні та зазначене вище, обумовлюють детальний розгляд концепту «інформаційно-правова компетентність».

Перейдемо до розгляду та визначимо найважливіші характеристики понять «інформаційна компетентність», «інформаційно-комунікаційна компетентність» та «правова компетентність» як інтегральних складових базового поняття «інформаційно-правова компетентність» та обґрунтуємо його використання як робочого образу досліджуваного явища.

В. Адольф під інформаційною компетентністю розуміє сукупність відповідних знань, умінь і діяльнісних елементів досвіду, причому саме наявність такого досвіду є визначальною в контексті здатності до виконання професійних функцій [3]. У контексті нашого наукового пошуку, цікавими є міркування російських вчених Н. Гендиної, С. Каракозова, Н. Колкової, І. Скипор, які інформаційну компетентність визначають як здатність особистості орієнтуватися в потоці інформації, як уміння працювати з різними видами інформації, знаходити і відбирати необхідний матеріал, класифікувати його, узагальнювати, критично до нього ставитися, на основі здобутих знань вирішувати будь-яку інформаційну проблему, пов'язану з професійною діяльністю. Інформаційна компетентність є основним компонентом інформаційної культури, яка, у свою чергу, є частиною загальної культури особистості [104]. За міркуваннями М. Кадемії: «Інформаційна компетентність особистості – це сукупність її мотивів, знань, умінь, способів (показники: мотиваційний, контактний, змістовий, перцептивний, інтерпретаційний, креативний), що сприяють вибору, використанню, створенню, критичному аналізу» [264, с. 81]. Ми погоджуємося із думкою Я. Карлінської, яка стверджує: «Інформаційна

компетентність є «камертоном», який визначає, вимоги суспільства щодо загальних потреб розвитку сучасної людини» [274, с. 18].

Узагальнюючи, резюмуємо: інформаційна компетентність – це утворення особистості, яке віддзеркалює її здатність до визначення інформаційної потреби, пошуку інформації та ефективної роботи з нею у всіх її формах та представленнях – як в традиційній, друкованій формі, так і в електронній формі; здатності щодо роботи з комп'ютерною технікою та телекомунікаційними технологіями, та здатності щодо застосування їх у професійній діяльності та повсякденному житті.

Інформаційна компетентність є сукупністю трьох компонент: *інформаційна компонента* (здатність ефективної роботи з інформацією у всіх формах її представлення); *комп'ютерна або комп'ютерно-технологічна компонента* (що визначає уміння та навички щодо роботи з сучасними комп'ютерними засобами та програмним забезпеченням); *компонента застосовності* (яка визначає здатність застосовувати сучасні засоби інформаційних та комп'ютерних технологій до роботи з інформацією та розв'язання різноманітних задач) [660].

Вітчизняні вчені І. Бех, О. Кононенко, О. Сухомлинська стверджують, що з філософсько-методологічної точки зору компетентність треба розуміти як задану вимогу, імператив, норму освітньої підготовки дітей та молоді, а формування інформаційної компетентності – як мінімальний досвід діяльності [604]. За таких обставин, формування інформаційної компетентності здійснюється за допомогою цілого ряду факторів, одним з яких є зміст освіти, що містить у собі не тільки перелік навчальних предметів, але і професійні навички й уміння, що формуються у процесі оволодіння предметом.

Як свідчать результати численних наукових досліджень, ефективним засобом формування інформаційної компетентності є інформатизація та комп'ютеризація. Це розглядається у працях Ю. Горошка, А. Єршова, М. Жалдака, В. Клочка, Є. Машбиця, Н. Морзе, С. Ракова, Ю. Рамського,

О. Співаковського, О. Спіріна, Ю. Триуса [117; 213; 214; 283; 372; 397; 508; 509; 597; 598; 633] та ін. Більшість з названих учених вважає, що володіння сучасними комп'ютерними програмами водночас виступає і вимогою сьогодення, і показником сформованості інформаційної компетентності особистості, і ознакою професіоналізму. Зокрема, В. Введенський [69], Л. Карпова [275], О. Матвієнко [368] формування інформаційної компетентності переважно асоціюють або з техніко-технологічними аспектами інформатизації, оволодінням навичками роботи з персональним комп'ютером або із засвоєнням правил користування довідково-бібліографічним апаратом бібліотеки, алгоритмів пошуку в традиційних, рідше електронних каталогах.

Учений М. Головань до значущих ознак формування інформаційної компетентності відносить: знання інформатики як предмета; використання комп'ютера як необхідного технічного засобу; активну соціальну позицію щодо залучення засобів і методів використання інформаційно-комп'ютерної техніки; мотивацію суб'єктів освітнього простору; сукупність знань, умінь і навичок пошуку, аналізу й використання інформації, даних і знань; ціннісне ставлення до інформаційної діяльності; наявність актуальної освітньої чи професійної задачі, в якій актуалізується та формується інформаційна компетентність; діяльнісний характер узагальнень умінь у поєднанні з предметними вміннями та знаннями в конкретних галузях (ситуаціях); уміння здійснювати вибір, виходячи з адекватної оцінки себе в конкретній ситуації, пов'язаний з мотивацією на неперервну самоосвітню діяльність [109].

Зауважимо, важливість кожного з представлених міркувань, сама по собі не викликає сумнівів. Однак ізольованість, автономність цих підходів не дає можливості забезпечити досягнення головної мети – формування інформаційної компетентності особистості.

Учений Ю. Рамський наголошує, що формування інформаційної компетентності, передусім, є відправним пунктом успішного здійснення

процесів створення, збирання, зберігання, опрацювання, подання та використання різноманітних відомостей, що забезпечують рівень ефективної реалізації інтелектуального потенціалу особистості, формування цілісного світобачення, успішний пошук оптимальних рішень [509]. Учені-психологи процес формування інформаційної компетентності трактують як сукупність психологічних якостей особистості, що визначають ефективність виконання нею певних видів діяльності (П. Гончарук, В. Рибалка, Ю. Трофімов) [503]; як віддзеркалення внутрішнього механізму спільної діяльності людей у процесі спілкування та взаємодії (Л. Білоусова, О. Колгатін) [38, с. 145]; як уміння особистостей усвідомлювати свої можливості щодо вибудовування своєї поведінки відповідно до певної ситуації (А. Бандура) [24]. У результаті діяльності по організації спонукальних мотивів, що надходять від зовнішнього оточення, генеруючи когнітивні властивості підтримки, оцінюючи наслідки власних вчинків, люди здатні до певної міри здійснювати контроль за своєю власною поведінкою. Найбільш значущим джерелом компетентності особи тут є активне засвоєння знань або дій [24]. Таким чином, однією з умов формування інформаційної компетентності є актуалізація суб'єктної позиції особистості.

Учені-педагоги І. Зімня [235], М. Певзнер [450] розглядають такі структурні одиниці формування інформаційної компетентності в педагогіці: *ціннісно-сміслову, загальнокультурну, навчально-пізнавальну, інформаційну, комунікативну та компетентність особистісного самовдосконалення.*

Певний науковий інтерес для нашого дослідження становлять міркування російської дослідниці О. Медведевої, яка пропонує розглядати процес формування інформаційної компетентності як визначення рівня формування знань, що дозволяє людині вільно орієнтуватися в інформаційному просторі, брати участь у його вивченні та сприяти певній інформаційній взаємодії [374, с. 59] та вітчизняного ученого Р. Гуревича, який наголошує, що рівень інформаційної компетентності людини визначається не лише засвоєними нею знаннями та набутими вміннями у

галузі інформаційних процесів і комп'ютерних дисциплін, а також здатністю існувати в інформаційному суспільстві, якому зокрема притаманні новизна, швидкоплинність [126, с. 35].

Отже, аналізуючи фахові та спеціальні джерела, можемо резюмувати: формування і розвиток інформаційної компетентності особистості здійснюється шляхом передачі інформації, точніше – способів і методів діяльності щодо її використання. Інформаційна компетентність особистості та інформаційна компетентність суспільства – об'єкти взаємно розвиваються, збагачують одна одну. Тобто особистісний рівень інформаційної компетентності залежить від рівня інформаційної компетентності суспільства, який у свою чергу, визначається інформаційною компетентністю входять до нього суб'єктів.

Міркування, представлені у Розділі 2, а також праці вітчизняних учених дають підстави розглянути інформаційну компетентність, у контексті застосування інформаційно-комунікаційних технологій відповідно теми нашого дослідження. На підтвердження такої логіки О. Овчарук зазначає, що інформаційна компетентність розглядається як здатність індивіда вирішувати навчальні, життєві, професійні задачі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій [296].

Низка наукових публікацій розкриває сутність та зміст категорії «інформаційно-комунікаційна компетентність». Звернімося до їх аналізу.

Під ІКТ-компетентністю за О. Спіріним [598] розуміємо підтверджену здатність особистості автономно і відповідально використовувати на практиці інформаційно-комунікаційні технології для задоволення власних індивідуальних потреб і розв'язування суспільно значущих, зокрема професійних, задач у певній предметній галузі або виді діяльності. Інформаційно-комунікаційна компетентність включає свідоме і критичне застосування технологій інформаційного суспільства для роботи, навчання, відпочинку та спілкування. Вона побудована на застосуванні базових інформаційно-комунікаційних навичок: використання засобів ІКТ для

доступу, накопичення, вироблення, подання й обміну даними і відомостями і для спілкування, участі в спільнотах через мережу Інтернет [439, с. 46]. Такі міркування є підтвердженням логічності наукового пошуку, представленого у Р. 2.

Основні знання, уміння та ставлення, що відносяться до цієї компетентності [439, с. 47-48]:

– інформаційно-комунікаційна компетентність вимагає свідомого розуміння і знання природи, ролі і можливостей технологій інформаційного суспільства в особистісному і соціальному житті, навчанні й роботі. Це включає використання комп'ютерних технологій (як, наприклад, текстових редакторів, електронних таблиць, баз даних, масивів даних локального і хмарного зберігання), розуміння можливостей і потенційних ризиків Інтернету і спілкування через електронні медіа для роботи, навчання, відпочинку, обміну даними і відомостями й колаборативного мережного спілкування, навчання і досліджень;

– особистість має також усвідомлювати, як технології інформаційного суспільства можуть підтримувати творчість й інноваційність, бути обізнаною про валідність і відповідність даних і відомостей, що на етичних і правових принципах є доступними і залучати до їх використання;

– уміння передбачають здатність знаходити, збирати та опрацьовувати дані, відомості й повідомлення і використовувати її систематично і критично, відповідно до реального і віртуального середовища. Особистість має володіти вмінням використовувати засоби для розробки, подання та усвідомлення комплексу інформації і здатністю до доступу, пошуку і використання сервісів мережі Інтернет;

– також особистість повинна бути здатною використовувати засоби ІКТ для підтримки критичного мислення і відповідного ставлення до доступних даних і відомостей і відповідально використовувати інтерактивні медіа. Ця компетентність передбачає здатність входження до соціальних, культурних, професійних спільнот і мереж.

Особистість також повинна бути здатною використовувати ІКТ для підтримки не лише критичного мислення, а й творчості й інновацій.

Українські вчені М. Жалдак, Н. Морзе, О. Овчарук, О. Спірін та ін. у зміст ключових компетентностей під час застосування інформаційних і комунікаційних технологій включають здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати інформацію та оперувати нею відповідно до власних потреб і вимог сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства.

Розглянемо характеристики ІКТ-компетентностей за О. Спіріним [439, с. 47-48]:

1. ІКТ-бачення: розуміння й усвідомлення ролі і значення ІКТ для роботи і навчання впродовж життя.

2. ІКТ-культура: спосіб розуміння, конструювання, світоглядного бачення цифрових технологій для життя і діяльності в інформаційному суспільстві.

3. ІКТ-знання: набір фактичних і теоретичних знань, що відображають галузь ІКТ для навчання і практичної діяльності.

4. ІКТ-практика: практика застосування знань, умінь, навичок у галузі ІКТ для особистих і суспільних професійних і навчальних цілей.

5. ІКТ-удосконалення: здатність удосконалювати, розвивати, генерувати нове у сфері ІКТ і засобами ІКТ для навчання, професійної діяльності, особистого розвитку.

6. ІКТ-громадянськість: підтверджена якість особистості демонструвати свідоме ставлення через дію, пов'язану із застосуванням ІКТ для відповідальної соціальної взаємодії і поведінки.

Доцільно, щоб ці характеристики були максимально можливо відображені наскрізно і на всіх рівнях ІКТ-компетентностей у процесі їх набуття.

Отже, процес формування інформаційно-комунікаційної компетентності спрямований безпосередньо на особистість. Він передбачає

врахування особистісних цілей та інтересів, застосування активних методів і форм навчання, де оволодіння знаннями здійснюється в процесі пошуку істини, зіткнення думок, поглядів, позицій, різноманітних можливих розв'язків пізнавальних і практичних завдань, розвитку самоконтролю і самооцінки. Усе це сприятиме розвитку творчого, духовного потенціалу особистості, розкриттю внутрішніх мотивів самовдосконалення, гармонійного розвитку здібностей та володіння певним рівнем інформаційно-комунікаційної компетентності.

Зауважимо, що на перший погляд, саме ІКТ-компетентність може бути тією категорією, яка б представляла кінцевий результат авторської педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. Однак, специфіка нашого дослідження та здійснений науковий пошук у Розділі 1, дають підстави стверджувати про необхідність спеціального інтегрального утворення, яке обумовило б розв'язання правових аспектів зазначеної у соціально-педагогічній площині. Саме таким утворенням ми вбачаємо інформаційно-правову компетентність.

У процесі побудови робочого образу досліджуваного явища звернімося до аналізу поняття «правова компетентність». У межах вітчизняного наукового досвіду, накопиченого в галузі дослідження правової компетентності, можна виділити праці В. Кудрявцева та Ж. Тощенко, у яких підкреслюється значення правової компетентності для соціальних інститутів. Дослідження правової компетентності, як правило, проводилися в межах аналізу соціального управління й, в основному, присвячені були проблемі компетентності керівників. Нами виявлено низку наукових доробків щодо формування правової компетентності особистості (І. Безукладнікова, П. Бурдьє, Я. Кічук, Т. Парсонс, В. Сирих та ін. [31; 56; 280; 281; 445; 611]). Значення правової компетентності особистості, і не лише для керівників, але й для фахівців будь-якої діяльності, у сучасних умовах розвитку суспільства, що характеризуються ускладненням правового законодавства, його розширенням, підвищується із кожним днем. Даний факт відзначають

сучасні дослідники, підкреслюючи значущість правової компетентності не лише в професійній, але й у позапрофесійній діяльності.

Теоретична розробка проблеми правової компетентності найбільш відображена у працях зарубіжних дослідників. Так, у своїх працях Т. Парсонс обґрунтував диференційованість правової компетентності, її незалежність від традиції, досвіду й ціннісних орієнтацій [445, с. 462-478]. Російська вчена І. Безукладнікова визначає правову компетенцію як сукупність здібностей та особистісно-вольових настанов, визначаючих для людини здатність та прагнення урівняти свою соціальну поведінку з правом та іншими існуючими в суспільстві нормами [31]. Цікаву інтерпретацію суті правової компетентності представлено в теорії «соціального простору» П. Бурдьє, яка зорієнтована на розуміння правової компетентності як перерозподілу правових ресурсів, які структурують ієрархію рівнів соціального управління [56]. У теорії соціального поля правова компетентність підтримується недостатнім впливом юридичного апарату, а залежить від відтворення в суспільстві колективних уявлень про правову безграмотність фахівців.

Із правозастосуванням пов'язують правову компетентність В. Сирих та В. Казимирчук. Учені виділяють юридичний і соціальний механізми правового регулювання. Так, В. Сирих, досліджуючи правову компетентність, дійшов висновку про те, що ефективність правової компетентності залежить від здатності соціального управління задовольняти запити й потреби членів суспільства [611]. Нами встановлено, що в деяких публікаціях правову компетентність пов'язують із громадянською компетентністю. Проблеми громадянської компетентності було висвітлено Х. Мюнклером [720, с. 153-172], який під нею розуміє сукупність кваліфікуючих передумов як для того, щоб реалізовувати права, так і для того, щоб виконувати обов'язки, які обумовлені статусом громадянства», стверджуючи, що більш чітке визначення цього поняття дозволило б вирішувати питання про присвоєння статусу громадянина мігрантам або про обмеження громадянських прав.

Певна кількість наукових доробків вітчизняних учених присвячена формуванню правової компетентності фахівця Я. Кічук, Г. Лазарчук, В. Олійник [281; 330; 431] та ін., які під правовою компетентністю фахівця розуміють таку його інтегральну професійно-особистісну характеристику, яка відображає високий рівень правових знань, умінь і навичок, що включає комунікативні здібності й особистісні якості фахівця, спрямовані на створення умов для правового регулювання професійної діяльності. Правову компетентність фахівця вчені розглядають як готовність, яка полягає у здійсненні комплексу заходів з правової підтримки й захисту особистості.

За міркуваннями Г. Лазарчук [330], правова компетентність є якісною характеристикою суб'єкта правовідносин, яка визначає високий рівень усвідомлення норм права, розвитку професійно важливих і особистісно-ділових якостей і ціннісних орієнтацій, що відображають ступінь розвитку правових уявлень. Правова компетентність складається з ключових, базових та спеціальних компетенцій, які мають різні рівні формування та прояву: *перший рівень* – формування ключових правових компетенцій, яке відбувається з моменту народження особи до її професійно спрямованого навчання. *Другий рівень* – формування базових правових компетенцій, яке відбувається з моменту визначення особи щодо майбутньої професійної діяльності та до закінчення фахового навчального закладу. *Третій рівень* – формування спеціальних правових компетенцій, яке відбувається в процесі самонавчання та підвищення своєї кваліфікації.

Виключного значення правова компетентність набуває стосовно соціального педагога, оскільки йдеться про особистість, яка опановує «професію захисту» [284]. Вітчизняний науковець Я. Кічук визначає правову компетентність майбутнього соціального педагога як взаємозв'язок *мотиваційного, когнітивного, аксіологічного та діяльнісно-творчого* компонентів. Вчений вважає, що ефективність процесу формування правової компетентності студентів – майбутніх соціальних педагогів значно підвищиться за таких педагогічних умов: усвідомлення особистістю на рівні

переконань соціально-професійної значущості правової компетентності; актуалізація правової освіченості майбутніх фахівців; організація позитивного спілкування у підсистемах «викладач права – студент – вихованець», «студент – соціальний педагог-практик – супервізор», «студент – студентська академгрупа – майбутній фахівець»; стимулювання рефлексивної домінанти процесу взаємодії майбутнього соціального педагога з вихованцем у період практико-орієнтованого навчання [280, с. 26-27].

Ми повністю поділяємо точку зору вченого, оскільки зазначені педагогічні умови забезпечують формування складових правової компетентності на рівні усвідомлених переконань. Водночас, на нашу думку, для результативного формування правових знань, умінь і навичок, а також інших складових правової компетентності відповідно зазначених умов недостатньо *мотиваційно-ціннісного компонента*.

У «Енциклопедії для фахівців соціальної сфери» зазначено «...правова компетентність може бути представлена єдністю особистісного, гносеологічного, операційного, процесуального та оцінювального компонентів, що забезпечують у своїй взаємодії продуктивну правову й інформаційну самореалізацію особистості. Так, особистісна складова виявляється в мотивації вибору правомірних варіантів поведінки; гносеологічна – у правових знаннях; виявом операційного компонента є пізнавальні й практичні вміння поводитися у сфері правового регулювання; процесуальна складова відбиває технологічні аспекти законотворчої діяльності; оцінювальна – репрезентує комплекс ставлень особистості до порушень законності та правопорядку» [208, с. 274-275].

Спираючись на проведений теоретичний аналіз, роботу В. Олійника [431] та спроектований кластер особистісних компетенцій (див. вище), виділилимо основні складові правової компетентності та їх зміст: 1) *правова освіченість*: правові знання (методологічні та нормативні, загальнотеоретичні та методичні, організаційно-технологічні); 2) *правова спрямованість*: визнання значущості правових знань і умінь, прагнення їх

удосконалення; 3) *правова готовність*: уміння й навички, що забезпечують вирішення кризових ситуацій на правовій основі. Усі вищевказані складові взаємозумовлені та взаємозалежні між собою. Вони інтегруються в єдине утворення – правову компетентність, яка є важливою складовою життєдіяльності особистості.

За дослідженнями І. Романової [526, с. 31], існує точка зору, відповідно до якої правова компетентність особистості припускає низку блоків, а саме: знання про значення, про різні сфери, механізми правового регулювання суспільного життя; здатність до аналізу правових ситуацій, визначення оптимуму правової інформації; готовність і вміння використовувати механізми і засоби правового вирішення життєвих проблем; уміння виділяти правові аспекти будь-якої ситуації, бачити правові наслідки схвалювальних рішень та здійснювальних дій.

Дослідники Г. Лазарук, І. Серяєва, О. Теров переважно єдині у визнанні, що виявом розвитку правової компетентності особистості варто вважати правову активність. Причому правова активність виявляється як у сферах правового регулювання і реалізації права, так і у відповідній діяльності та поведінці особистості, де й відбувається її переконання у необхідності дотримання закону. Доведено й фундаментальне значення у правовій компетентності – правової свідомості, що включає правову ідеологію і правову психологію – своєрідні «фільтри» усіх факторів, які впливають на право і правову поведінку особистості. Ми погоджуємося із міркуваннями дослідників, що правова компетентність формується й виявляється в кожній особистості по-різному. На формування правової компетентності особи за наявності правових компетенцій впливає характер особи, її психологічні та психічні особливості, здатність до засвоєння викладеного матеріалу, рівень інтересу до отриманого матеріалу тощо (див. Р. 2, п. 2.3 – діяльнісна теорія). У зв'язку з цим можна зробити висновок, ще всі особи володіють правовою компетентністю. Так, особа від 0 до 5-6 років не має правової компетентності, тому що тільки починає

засвоювати основні норми моралі та ще не здатна до їх застосування в суспільстві. Особа від 5-6 до 18 років має загальну правову компетентність. Не можна знайти особи, яка б в цьому віці жодного разу не вступала в правовідносини. Наприклад, придбання продуктів харчування в магазині – здійснення договору роздрібної купівлі-продажу, що регулюється нормами цивільного права. Особа від 18-22 років, яка розпочала трудову діяльність, має професійно-правову компетентність. Для виконання трудових функцій відповідно до обраної професії особа вступає в трудові відносини з підприємствами, організаціями, установами, фізичними особами, застосовує нормативні положення в процесі виконання трудової функції. Участь у демонстраціях, зборах – регулюється нормами Конституції України, отримання соціальних виплат, допомоги – регулюється нормами законодавства про соціальний захист населення тощо [330].

Правова компетентність є життєво важливою, оскільки будь-який віковий період людини вимагає спроможності співвідносити свої дії з чинним законодавством, актуалізуючи погляди, уявлення, переконання відносно того, що є правомірним або неправомірним [281]. Зауважимо, що сучасна юридична педагогіка конкретизує якості, які характеризують соціальний бік правомірної поведінки особистості. Ними виступають, зокрема, такі: позитивність, підконтрольність, свідомість, добровільність, соціальна значущість та ін.

Результати аналізу досліджень з проблеми формування правової компетентності указують на те, що основними педагогічними умовами її формування науковці називають: особистісно-орієнтовану організацію навчальних занять у системі методичної роботи закладах освіти; спрямованість на формування правових цінностей, знань, умінь, навичок; створення необхідних умов для осмислення цінності права, власних правових дій, установок; підвищення загального рівня знання і розуміння нормативно-правової бази освіти, підвищення здатності використання і застосування знань права в науково-педагогічній діяльності; методичне забезпечення

процесу освіти; включення в активну пізнавальну і практичну правову діяльність; сприяння усвідомленню потреби в підвищенні правової компетентності і загальної правової культури; формування ціннісно-сміслового ставлення до права і правових аспектів діяльності особистості; виявлення і врахування психолого-акмеологічних умов розвитку (зміст, структура, фактори, рівні, критерії, показники) та ін.

Отже, правова компетентність – це якісна характеристика особистості, що включає в себе знання норм моралі та права, уміння та навички застосування даних норм у повсякденному житті, здатність та готовність до підвищення рівня правової компетентності протягом усього життя.

У контексті досліджуваної проблеми цікавими, на наш погляд, є міркування, представлені в працях таких дослідників як П. Дракер [710] і Т. Стюарт [727] в яких статус інформації переводиться у значення правової компетентності. Вчені зазначають, що правова компетентність досягається використанням правової інформації (правового знання) як методології для отримання конкретних результатів, координацією діяльності високоспеціалізованої компетентності.

Як зазначалося у Р. 1. у ситуацію торгівлі людьми може потрапити будь-яка людина, незалежно від статусу чи соціального становища, віку, статі тощо. За таких обставин постає питання виникнення інтегрального утворення на перетині правової та інформаційно-комунікаційної площин, тобто інформаційно-правової компетентності особистості.

Отже, покликаючись на вихідні положення, представлені у Р.1 і Р. 2 (парадигми й теорії соціальної педагогіки, підходи), вищезазначене та роботи Я. Кічука, Л. Ковальчук, М. Махрової, А. Хузіної [281; 288; 371], ми визначаємо **інформаційно-правову компетентність** як: *інтегральне утворення особистості; сукупність особистісних компетенцій, які ґрунтуються на інформованості людини й уміннях застосовувати інформацію у повсякденному житті, що виявляються у прийнятті власних виважених рішень і побудові стратегії правової поведінки у ситуації*

невизначеності з метою самозахисту та непотрапляння у ситуацію торгівлі людьми. Підтвердженням наших суджень є міркування В. Лютого [358, с. 207-208] щодо напрямків профілактики «...формування у людей якостей, необхідних для подолання проблем і задоволення потреб нешкідливим чином».

Процес побудови робочого образу досліджуваної проблеми спонукав нас резюмувати наступне: множинна кількість трактувань не дає підстави для ототожнення інформаційно-правової компетентності особистості тільки зі знаннями, вміннями, навичками, хоча вона нерозривно пов'язана з ними, проте є більш складним і широким поняттям. На відміну від знань, інформаційно-правова компетентність передбачає не просто володіння інформацією, а й можливість її застосування особистістю в діяльності. Застосування до вирішення різного роду життєвих та соціальних завдань відрізняє інформаційно-правову компетентність від умінь. Можливість однозначно, на основі критичного мислення, діяти в різних ситуаціях, у тому числі нестандартного характеру, засвідчує відміну інформаційно-правової компетентності від навичок. Інформаційно-правова компетентність обумовлює необхідність синтезу якостей особистості та досвіду у *мотиваційному* (розуміння цінності людського життя, дотримання законів та включення у профілактичну діяльність щодо торгівлі людьми), *знаннєвому* (необхідність в знаннях про проблему торгівлі людьми, у тому числі із застосуванням ІКТ), *діяльнісному* (уміння розпізнавати ризики, що пов'язані з проблемою торгівлі людьми та діяти адекватно ситуації), *рефлексійному* (готовність до свідомого вибору правової поведінки шляхом самовиховання та самоосвіти) **компонентах** зазначеного поняття.

Ми вважаємо, що інформаційно-правова компетентність є органічною складовою всіх сфер буття людини, що інтегрує особистісні, предметні й інструментальні компоненти, які залишаються особистісно важливими для людини в різні періоди її життя. Інформаційно-правова компетентність як ключова має будуватися на сучасних засадах дидактичної теорії та практики

виховання. У контексті вищезазначеного, зауважимо, що компетентнісний підхід дозволяє розглядати інформаційно-правову компетентність особистості через спроектований кластер особистісних компетенцій із позицій розвитку особистості через мотивацію її саморозвитку.

Наукові доробки Л. Мітіної [389], Л. Петровської [454] дають підстави виділити такі *напрями формування* інформаційно-правової компетентності: *соціальні* (характеризують уміння людини повноцінно жити в суспільстві) – брати на себе відповідальність, приймати рішення, робити вибір, безконфліктно виходити з життєвих ситуацій, сприймати діяльність демократичних інститутів суспільства; *полікультурні* – не тільки оволодіння досягненнями культури, але й розуміння та повага до людей інших національностей, релігій, культур, мов, рас, політичних уподобань та соціального становища; *комунікативні* – вміння спілкуватися усно та писемно, рідною та іноземними мовами; *інформаційні* – вміння здобувати, критично осмислювати, опрацьовувати та використовувати інформацію з різних джерел.

Формування інформаційно-правової компетентності відображено в конкретних *функціях*:

Пізнавальна (або гносеологічна) функція. Ця функція спрямована на систематизацію знань, на пізнання і самопізнання людиною самої себе.

Адаптивна функція. Дозволяє адаптуватися до умов життя і діяльності в інформаційному суспільстві.

Нормативна функція. Ця функція містить показники досягнень і розвитку, виявляється, перш за все, як система норм і вимог у інформаційному суспільстві і здійснюється при дотриманні норм моралі та норм юридичного права, якими потрібно керуватися у повсякденній діяльності.

Комунікативна функція. Носіями комунікативної функції є семантична компонента, «паперові та електронна» носії інформації. До паперовим носіям можна віднести підручник, навчальний посібник, лекції. В якості

електронного носія може виступати: інтелектуальна навчальна система, системи гіпермедіа, електронні книги, інформаційно-комунікаційні технології.

Оціночна (інформативна) функція. Сутність цієї функції полягає у формуванні та активізації умінь особистості орієнтуватися в потоках різноманітної інформації, критично оцінювати інформаційні повідомлення.

Розвиваюча функція. Усі перераховані вище функції поєднуються в цій одній і підпорядковуються їй. Мова йде не тільки в засвоєнні і використанні певної системи знань, норм, правил, що дозволяють діяти в сучасному інформаційному суспільстві, але і про формування активної самостійної і творчої роботи самого суб'єкта, що веде до самореалізації, самоактуалізації.

Усі функції тісно взаємодіють між собою, переходять одна в іншу і фактично представляють єдиний процес.

Вважаємо за необхідне зауважити, що інформаційно-правова компетентність є новоутворенням, хоча її обґрунтування ми здійснювали, покликаючись на загальні положення поняття «компетентність». Як і будь-яка компетентність вона має *зовнішні* (саме поняття, підґрунття його розвитку) та *внутрішні* (теоретичні основи поняття, тобто компоненти, які є структурними одиницями поняття (див. вище) та критерії – стандарти, за якими оцінюють досліджуване явище).

Отже, відповідно до логіки нашого дослідження, наступним кроком є визначення критеріїв інформаційно-правової компетентності особистості.

3.3 Характеристика критеріїв, показників та рівнів сформованості інформаційно-правової компетентності особистості

Для розуміння результату інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, вважаємо за необхідне виділити **критерії** інформаційно-правової компетентності з урахуванням кластеру особистісних компетенцій, представленого у п. 3.2:

- мотиваційно-ціннісний критерій – розуміння об’єктивної необхідності дотримання законів, поважливого ставлення до них;

- когнітивний критерій – оволодіння соціально-правовими знаннями, прагнення до їх постійного поповнення та удосконалення;

- операційно-практичний – формування критичного мислення особистості щодо інформації, пов’язаної із проблемою торгівлі людьми; норм та правил безпечної поведінки із застосуванням ІКТ;

- особистісно-рефлексійний критерій – самовиховання та самоосвіта.

У словнику іншомовних слів дефініція «критерій» розуміється як істотна, відмінна ознака, на підставі якої виробляється оцінка, визначення або класифікація чого-небудь [561, с. 567]; словник української мови визначає цей термін як засіб для судження, як ознака, на основі якої здійснюється оцінка будь-чого [563, с. 634]; за міркуваннями В. Романчикова: «Критерій – це ознака, за якою класифікуються, визначаються, оцінюються явища, дії чи діяльність (зокрема, при їх формалізації)» [528, с. 137].

Для визначення зазначених критеріїв ми використовували дефініцію поняття «критерій», що запропонована в дослідженні А. Галімова. Ним визначено, що «критерій виражає найзагальнішу сутнісну ознаку, на основі якої здійснюють оцінку, порівняння реальних педагогічних явищ, при цьому ступінь вияву, якісна сформованість, визначеність критерію виражаються в конкретних показниках, які характеризуються, у свою чергу, рядом ознак» [96, с. 93]. Ми погоджуємося з міркуваннями В. Бочелюк і В. Зарицькою, які визначають критерій як засіб для формування судження й ті ознаки, на підставі яких передбачається оцінювати та порівнювати ступінь сформованості досліджуваного явища чи готовності в різних респондентів [48, с. 66]. Нами було також ураховано, що обрані критерії повинні відповідати певним вимогам. За міркуваннями В. Вергасова, такими вимогами можуть бути: об’єктивність (критерій не повинен бути функцією особистісних характеристик суб’єкта, що ним користується; при цьому

важливо, щоб складові критерію можна було однозначно оцінювати у найбільш простій системі – так – ні); ефективність (критерій повинен найбільш повно відображати фактори, які впливають на оцінюваний параметр досліджуваного явища, що забезпечується за рахунок множинності елементарних критеріїв); надійність і висока достовірність (ця вимога забезпечується достатньою статистикою оцінок за обраним критерієм); спрямованість критерію (критерій повинен бути спрямованим на управління одним або одночасно декількома видами діяльності) [71, с. 35-36].

Проаналізуємо визначені нами критерії та їх показники інформаційно-правової компетентності особистості.

Мотиваційно-ціннісний критерій характеризує визнання життя людини як найвищої суспільної цінності; розуміння об'єктивної необхідності дотримання законів, поважливого ставлення до них; наявність мотивів, потреб та ціннісно-цільових орієнтирів особистості щодо соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

Мотив – досить складне утворення, яке погоджує різні види спонукань: потреби, прагнення, цілі, установки, ідеали; тому цей критерій охоплює певну кількість показників, що розширюють і характеризують уявлення про соціальної профілактики торгівлі людьми. Тобто «інтерес і мотиви виступають як постійний спонукальний механізм» [44, с. 211], результатом якого є пізнавальна ініціатива. Психологічні дослідження свідчать про те, що пізнавальна ініціатива «породжується потребою як джерелом активності, скеровується усвідомленою метою як регулятором активності» [44, с. 99]. Мотиваційно-ціннісний критерій вказує на наявність мотиву досягнення мети, готовність та інтерес до соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій; постановку та усвідомлення цілей профілактичної діяльності.

Із точки зору філософії, потреба визначається як відображення суб'єктом діалектичної суперечності двох протилежностей: відсутність чогонебудь та ідеальне утворююче, що могло б цю відсутність заповнити [656]. У

соціології потребу визначають як нужду в чому-небудь, що необхідне для підтримки життєдіяльності організму, людської особистості, соціальної групи, суспільства в цілому, як внутрішній побудник активності особистості. Потреба – стан нестатку, який стимулює діяльність, спрямовану на усунення цього нестатку [574]. Як зазначає Ж. Петрочко, потреби виступають як такі стани особистості, через які здійснюється регуляція поведінки, визначається напрям думок, почуттів і волі людини. Разом із тим, потреби формуються і задовольняються у конкретному середовищі, набираючи форму, зміст, обумовлюються цим середовищем. Отож, *потреби* – об'єктивний нестаток організму в певних умовах, який забезпечує його життя і розвиток [458, с. 32].

Учений А. Маслоу розробив теорію мотивації, суть якої полягає у тому, що в кожній людині від народження закладений певний набір потреб, що проявляються в певній ієрархічній послідовності. Увесь набір потреб людини А. Маслоу об'єднав у п'ять груп [367]:

1. Фізіологічні потреби є найосновнішими, найсильнішими та невідкладними, якщо порівнювати їх із іншими. Дана група потреб грає суттєву роль у виживанні людини як біологічної істоти. А. Маслоу включив до цієї групи потреби в їжі, воді, кисні, фізичній активності, сні, захисті від екстремальних температур та в сенсорній стимуляції. Дані потреби повинні бути задоволені на якомусь мінімальному рівні, перш ніж будь-які інші потреби вищих рівнів стануть актуальними.

2. Потреби у безпеці та захисті, до них вчений включив потреби в організованості, стабільності, в законі та порядку, в передбачуваності подій та свободі від таких загроз, як хвороба, страх та хаос. Таким чином, ці потреби відображають зацікавленість людини у довготривалому виживанні.

3. Потреби у приналежності та любові, які починають діяти, коли попередні два рівні потреб задоволені. За А. Маслоу, на цьому рівні люди прагнуть налагоджувати доброзичливі стосунки з іншими, в своїй родині

і/або групі. Можна сказати, що групова приналежність стає домінуючою метою для людини.

4. Потреби самоповаги. Коли потреба кохати і бути коханим досить задоволена, сила її впливу на поведінку зменшується, відкриваючи шлях потребам самоповаги. Усі потреби А. Маслоу розділив на дві основні групи: самоповага і повага з боку інших. Самоповага включає в себе такі потреби: компетентність, впевненість, досягнення, незалежність та свобода. Повага з боку інших включає в себе: престиж, визнання, репутацію, статус, оцінку і прийняття.

Важливим для соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ є твердження А. Маслоу про те, що потреби поваги досягають максимального рівня і перестають зростати в зрілості, а потім, в похилому віці, їх інтенсивність зменшується. Це пов'язано з тим, що дорослі мають більш реалістичну оцінку своєї справжньої значимості та цінності. Окрім цього, більшість дорослих вже мають досвід поваги та визнання, що дозволяє їм рухатись до вищих рівнів зростаючої мотивації.

5. Потреби самоактуалізації А. Маслоу охарактеризував як самоактуалізацію, тобто бажання людини стати тим, ким він може стати. Людина, яка досягає цього найвищого рівня, досягає повного використання своїх талантів, здібностей та потенціалу особистості.

На додаток до своєї ієрархічної концепції мотивації, А. Маслоу виділив дві глобальні категорії мотивів людини: дефіцитні мотиви та мотиви зростання. Перші (дефіцитарні або Д-мотиви) об'єднують в собі трохи більше, ніж низькорівневі потреби в мотиваційній ієрархії, особливо що стосується фізіологічних вимог та вимог безпеки. Єдиною метою деприваційної мотивації є задоволення дефіцитарних станів (голод, холод, небезпека). На відміну від першої групи мотиви зростання (метапотреби та буттєві або Б-мотиви) мають віддалені цілі, пов'язані з прагненням актуалізувати потенціал (цілісність, довершеність, унікальність, істина, честь, доброта тощо). А. Маслоу висловив також гіпотезу, що метапотреби,

як і дефіцитарні, є інстинктивними, або такими, які мають біологічне коріння.

За міркуваннями Ж. Петровича, об'єм прав і свобод особистості обумовлюються не лише конкретними особливостям того чи іншого суспільства, а й розвитком загальнолюдських цінностей і культури, рівнем і ступенем інтегрованості міжнародної спільноти [458, с. 38]. Вітчизняні вчені Д. Лукас, О. Васильченко зауважують: «Цінності – це не просто ідеали, це набір критеріїв для прийняття рішень. Вони цілком суб'єктивні, найчастіше їх може поділяти група людей, ...вони можуть змінюватися з часом і можуть бути різними для різних культурних середовищ, ...це ідеї, переконання, на які можна спиратися при прийнятті рішень» [355, с. 36]. Ми поділяємо міркування М. Лепського, який зазначає: життя людини – найвища цінність для всіх соціальних систем, і це поняття само формує систему цінностей у процесі існування, здійснення і реалізації здійсненого, тому міру життя необхідно розглядати в триєдності існування, здійснення і реалізації здійсненого, що становить сферу бажаного у проблемній мінливій ситуації [341, с. 5]. Україна проголошена правовою, соціальною, демократичною державою, людина – найвища цінність у ній.

У своїх роботах А. Маслоу виокремлює такі цінності: біологічні, соціальні, духовні [367]. Ми погоджуємося із міркуваннями І. Трубавіної, яка зазначає: «Цінності означають, заради чого діє людина, чому вона присвячує свою діяльність. ...цінності мають свою ієрархію, можуть бути спрямованими на задоволення потреб, самозбереження та розвиток» [635, с. 224]. За міркуваннями В. Кременя, В. Ільїна: «Покликання цінностей – визначати активність, реалізовувати смислопокладання. Однак наш час – час кризи ціннісних смислів» [653, с. 337]. О. Солодянкіна вказує наступні фундаментальні положення у яких відображені загальнолюдські цінності:

1. Повага до людини, що визначається із визнання її безумовної цінності, незалежно від її реальних досягнень і поведінки.
2. Людина – унікальна соціальна істота, яка реалізує свою унікальність через інших людей, і яка

залежить від них у розвитку своєї унікальності. 3. Людині притаманна здатність до змін, поліпшення росту та здатності до свободи вибору, прийняття рішень [571].

Мотиваційно-ціннісний критерій обумовлює: розуміння сутності загальнолюдської цінностей та цінностей правової культури; потреби людини в знаннях про проблему торгівлі людьми, в оволодінні ефективними способами організації профілактичної діяльності та інтерес до профілактичної діяльності; прагнення до критичного сприйняття й опрацювання інформації; потреби у створенні інформаційно-профілактичних продуктів (соціальна реклама, проекти, веб-сторінки та ін.); створення інформаційно-профілактичних кампаній із використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Когнітивний критерій характеризуємо активністю пізнавальної діяльності особистості. Підґрунтям для таких міркувань ми обрали *принципи психо-когнітивної теорії*, засновком якої вважають Ж. Піаже. Відповідно до цієї теорії людина розглядається як активний організм, який збирає інформацію з метою її накопичення і використання. Предметом такої діяльності є пізнавальні процеси від найпростіших до найскладніших. Досліджуючи дану теорію, В. Оконь підкреслює, що людина є системою пізнавальних структур, які містять певним чином закодовану інформацію про світ, про взаємодію між особистістю та оточуючим світом, а також характеристику особистісного «Я» [430]. Вказані положення підтримує і розвиває *теорія поетапного формування мислення* П. Гальперіна [99]. За дослідженнями Н. Сидорчук, її вихідним положенням є діяльність, яка проходячи певні етапи, перетворюється на абстрактне пізнання. У даній концепції пізнання стає вирішальним чинником розвитку особистості, а діяльність тлумачиться як підґрунтя пізнавальних процесів [546, с. 24].

Когнітивний критерій обумовлює необхідність великого обсягу соціально-правових знань, прагнення до їх постійного поповнення та удосконалення: знання про права і обов'язки людини та основні ситуації їх

порушення; нормативно-правові документи, які виступають гарантом у сфері захисту прав людини; розумінні проблеми й ідентифікацію ризиків потрапляння у ситуацію торгівлі людьми; знання про діяльність урядових структур та громадських організацій у сфері захисту прав людини; знання про ризики та небезпеки сучасних ІКТ, знання шляхів екстреної допомоги: номерів телефонів служб екстреної допомоги, інформаційних «гарячих ліній» та ін.

Операційно-практичний критерій відображає, за міркуваннями Г. Габай, генезу центральної сфери суб'єкта – уміння та прагнення виконувати певну діяльність [94, с. 73-74]. Зауважимо, що здійснення діяльності повинно ґрунтуватися на критичному мисленні особистості. Останнє, відповідно теорії життєвих навичок (див. Р. 2, п. 2.3), передбачає зміни в особистісній сфері людини. Термін «критичне мислення» з першого погляду є досить розмитим та багатозначним. Він викликає численні асоціації та тлумачення. Для ясності подальшого викладу розглянемо декілька із його роз'яснень.

У своєму дослідженні А. Кочарян і Н. Гущина зазначають, американський фахівець Річард Пауль у книзі з досить показовою назвою «Критичне мислення: що потрібно кожній людині, щоб вижити у швидкоплинному світі» запропонував таке визначення: критичне мислення – це мислення про мислення, коли ви мислите задля вдосконалення свого мислення. Тут є важливими дві обставини: 1) критичне мислення – це не просте мислення, а мислення, яке спричиняє самовдосконалення; 2) бажане самовдосконалення приходить з навичками використання стандартів коректної оцінки процесу мислення. Одним словом, це самовдосконалення мислення на підставі певних стандартів [309, с. 40]. Ми поділяємо міркування І. Трубавіної, яка зазначає «...критичне мислення виявляється в інтегральній якості особистості, яка відтворюється в уміннях приймати розумні рішення, в знаннях, які дозволяють це робити, оціночному ставленні до навколишнього, людей, себе. Саме критичне мислення є умовою успішної

життєдіяльності у ринкових умовах... Критичне мислення протистоїть афективним діям, виключає упередження, означає вихід із стереотипів, пошук спільних інтересів і переваг, опору на них. Критичне мислення формується завдяки критичній освіті, соціальному навчанню, що передбачає критичний підхід до розв'язання проблем і ситуацій; завдяки предметному спілкуванню із спрямованістю на всебічний розгляд проблем та їх оптимальне розв'язання... та рефлексії власного досвіду розв'язання проблем... будь-яка людина здатна оцінювати оточуючий її світ, своє особисте і соціальне життя на основі критичного усвідомлення реальності» [635, с. 270].

Професор Девід Клустер дає, на погляд Н. Вукіної та Н. Дементієвської [88], п'ять найбільш зрозумілих і корисних складових критичного мислення, які ми приймаємо за вихідні, стосовно досліджуваної проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ:

1. Критичне мислення – мислення самостійне. Ніхто не може думати за нас. Ми формуємо свої ідеї, оцінки й переконання винятково самі і для самих себе. Для того, щоб сформулювати власну думку про історичну особу, недостатньо знати біографію цієї історичної особистості, недостатньо розуміти значення її діяльності, висловлене тим або іншим істориком. Необхідно мати навички критичного мислення. Люди часто вважають, що достатньо сказати: «Я вважаю ...» або «На мою думку ...», щоб їх відповідь була самостійною. Мислити критично можна в будь-якому віці, навіть малята здатні думати критично і цілком самостійно. Самостійність – перша і, можливо, найважливіша ознака критичного мислення. Тобто у контексті досліджуваної проблеми навичками критичного мислення повинні володіти кожна особистість, відповідно своїх вікових особливостей.

2. Інформація є відправним, а не кінцевим пунктом критичного мислення. Знання створює базу, без якої людина не може мислити критично. Щоб висловити складну думку, потрібно переосмислити велику кількість

фактів, ідей, теорій, концепцій. Тобто володіючи інформацією, особистість може розвивати та поповнювати знання, щодо проблеми торгівлі людьми.

3. Критичне мислення починається з постановки запитань і з'ясування проблем, які потрібно вирішити. Люди допитливі за своєю природою. Ми помічаємо щось нове і хочемо довідатися, що це таке. «Жити – означає мати проблеми, а вирішувати їх – означає зростати інтелектуально», – писав Дж. Гілфорд. Американський філософ і педагог Джон Дьюї вважав, що критичне мислення виникає тоді, коли люди починають працювати над вирішенням конкретної проблеми. Тільки борючись із конкретною проблемою, відшукуючи власний вихід із ситуації, людина дійсно думає [88, с. 42]. Тобто, вирішуючи проблему торгівлі людьми, особистість формує власну думку, конструюючи власні моделі поведінки.

4. Критичне мислення прагне до переконливої аргументації. Критично мисляча людина може знайти власний спосіб розв'язання проблеми й обґрунтувати це рішення розумними доказами. Вона усвідомлює, що існують ще й інші шляхи розв'язання проблеми, але може довести, що її рішення є оптимальним. Будь-яка аргументація містить у собі чотири основних елементи: твердження (теза, основна ідея); аргументи; докази (цифри, цитата з тексту, особливий досвід); підстава (точка відліку, що дає обґрунтування всієї аргументації). Тобто у контексті здійснення профілактичної діяльності необхідно чітко аргументувати та доводити, що проблема торгівлі людьми – це злочин, за який необхідно нести відповідальність та необхідність її викорінення у XXI ст.

5. Критичне мислення є мислення соціальне. Особиста думка перевіряється й удосконалюється, коли нею поділитися з іншими. Коли ми дискутуємо, сперечаємося, обмінюємося думками з іншими людьми, ми уточнюємо й поглиблюємо свою власну позицію. Тому з метою формування у людей навичок критичного мислення необхідно використовувати інтерактивні методи: парну й групову роботу, дискусії й дебати, проекти й письмові роботи. Тобто формування інформаційно-правової компетентності

у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ необхідно здійснювати з метою вироблення власних та спільних міркувань, позицій щодо окресленої проблеми.

Операційно-практичний критерій формування інформаційно-правової компетентності обумовлює: формування критичного мислення щодо інформації, норм та правил безпечної поведінки; готовність прийти на допомогу особам групи ризику чи тим, які потрапили в ситуацію торгівлі людьми; уміння чинити опір насильству; практичне володіння навичками безпечного використання ІКТ.

Особистісно-рефлексійний критерій – самовиховання та самоосвіта. За дослідженнями В. Борисюк вчений-педагог Ф.-А. Дістерверг зауважував: «Людина лише до тих пір здатна насправді виховувати і навчати, доки сама працює над своїм особистим вихованням та освітою» [45, с. 24-27]. Як відзначає у своєму дослідження В. Шпак, особливого значення самоосвіті надавав Г. Сковорода: «Якщо хочеш виміряти небо, землю та море, починай з виміру». Самопізнання він розглядав не як самоціль, а як «... міцну зброю морального вдосконалення, усвідомлення людиною своєї ролі, свого місця у природі та суспільстві». «Самопізнання духовно перевтілює людину із раба своїх звичок та пристрастей у «справжню», «духовну» людину. Ті ж з нас, хто не займається самоосвітою, мало чим відрізняються від тварин та втрачають свою людську гідність» [689, с. 11]. Вітчизняна дослідниця Н. Сидорчук самоосвіту визначає як «... такий специфічний вид діяльності, в ході якої завдяки самостійному визначенню цілей особистість задовольняє власні пізнавальні потреби або вдосконалює свої здібності, якості та властивості особистості»; як «...систему розумового та світоглядного самовиховання» [546, с. 27, 32].

За міркуваннями П. Гріффіна [404], людей зазав необхідно навчати не тому, чому вчили раніше; потрібно вчити їх умінню мислити, самостійно добувати інформацію і критично її оцінювати, а не просто накопичувати та запам'ятовувати.

Особистісно-рефлексійний критерій обумовлює: готовність до саморефлексії; визначення актуальності проблеми торгівлі дітьми для себе, свого оточення; вміння ідентифікувати та реагувати на порушення прав людини, прогнозувати розвиток ситуації, аналізувати та оцінювати ризики, знаходити різні варіанти розвитку ситуацій та формувати різні моделі поведінки; пропагувати толерантне ставлення до постраждалих від торгівлі людьми та членів їх сімей; самостійно здійснювати пошук необхідної інформації в різних джерелах.

Логіка нашого пошуку обумовила, із метою вивчення сучасного стану сформованості інформаційно-правової компетентності особистості та на основі аналізу попередніх експериментальних напрацювань у соціальній педагогіці, виділити та описати три взаємозалежних і послідовних рівні сформованості інформаційно-правової компетентності: I – мінімальний, II – достатній, III – високий.

I рівень (мінімальний) – особистість має певні уявлення про торгівлі людьми (переважно із історії), однак не усвідомлює усі ризики та небезпеки, пов'язані із проблемою торгівлі людьми; відрізняється низьким розвитком ціннісних установок і високим рівнем утилітарних потреб; має мінімальний обсяг знань про права людини, (переважно фрагментарні, неглибокі, безсистемні, що свідчить про недостатність усвідомлення проблеми торгівлі людьми); має мінімально сформовані/несформовані навички безпечної поведінки; у неї відсутня позитивна мотивація до здійснення самоосвітньої та самовиховної діяльності щодо проблеми торгівлі людьми.

II рівень (достатній) – особистість має: типове розуміння цінностей, пов'язаних із проблемою торгівлі людьми; наявність базових знань про права людини (на рівні відтворення); може оцінювати ризик, розпізнавати небезпечні ситуації, ситуації порушення прав людини; може виконувати певні дії (операції), пов'язані із безпечною поведінкою, однак, послідовність їх недостатньо продумана, а самі дії недостатньо усвідомлені; має часткову

мотивацію та наявність потреб в самостійному оволодінні знаннями та вміннями у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми.

III рівень (високий) – особистість: має розуміння цінності людського життя (як найвищої цінності); визначає проблему торгівлі людьми як актуальну для себе так і свого найближчого оточення; має глибокі, системні знання, засвоєні на рівні перетворення, що дозволяють: здійснювати ідентифікацію та передбачати ситуації, які пов'язані із торгівлею людьми, ситуації ризику та шляхи їх вирішення; вміє чинити опір у ситуації насильства; виконувати дії (операції), у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми, правильно і в повному обсязі, послідовність їх раціональна, всі дії (операції) цілком усвідомлені; має високу мотивацію та чітко виражені потреби в самостійному оволодінні знаннями та вміннями у сфері захисту прав людини, так і сфері соціальної профілактики торгівлі людьми.

Адекватність цього розподілу була перевірена нами за допомогою моделей діяльності (Салкова, Скок) [293; 692], адаптованої із урахуванням предмета нашого дослідження.

Отже, виділені критерії й показники інформаційно-правової компетентності особистості: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-практичний, особистісно-рефлексивний та рівні її сформованості як кінцевого продукту педагогічної системисоціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ підтвердили виконанні п'ятого завдання обумовлюють перехід до виконання шостого завдання нашого дослідження, результати виконання якого представлено уступному розділі.

Висновки до третього розділу

Визначені змістові характеристики ІКТ спрямували наше дослідження на обґрунтування концептуальних положень соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ (четверте завдання дослідження).

1. Розробка концептуальних засад педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ ґрунтувалася на науково-методологічних положеннях дослідження і передбачала її розгляд як цілісного системного явища з визначеними метою, завданнями, структурою, змістом. На основі осмислення науково-методичних джерел, структурне комплектування системи, її цілісність реалізовано у взаємопов'язаних площинах: структурній, процесуальній і аксіологічній. Визначено, що педагогічна система соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ має практичну реалізацію через методику соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. Кінцевий продукт (результат) педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ виявлено у такому утворенні як сформована інформаційно-правова компетентність особистості.

2. Відповідно до методологічних засад компетентнісного підходу робочим образом досліджуваного явища обрано інформаційно-правову компетентність особистості – результат реалізації педагогічної системи та методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, яку шляхом теоретичних узагальнень у межах споріднених та відмінних поняттєвих характеристик і змістових ознак визначено як: *інтегральне утворення особистості; сукупність особистісних компетенцій, які ґрунтуються на інформованості людини й уміннях застосовувати інформацію у повсякденному житті, що виявляються у прийнятті власних виважених рішень і побудові стратегії правової поведінки у ситуації невизначеності з метою самозахисту та не потрапляння у ситуацію торгівлі людьми.* Визначено компоненти (мотиваційний, знаннєвий, діяльнісний, рефлексійний), пріоритетні напрями формування та функції інформаційно-правової компетентності особистості.

3. Відповідно до традиційних підходів щодо створення критеріальної бази обґрунтовано критерії інформаційно-правової компетентності: мотиваційно-ціннісний (розуміння об'єктивної необхідності дотримання законів, поважливого ставлення до них); когнітивний (великий обсяг

соціально-правових знань, прагнення до їх постійного поповнення та удосконалення); операційно-практичний (формування критичного мислення щодо інформації, пов'язаної із проблемою торгівлі людьми; норм та правил безпечної поведінки із застосуванням ІКТ); особистісно-рефлексійний (самовиховання та самоосвіта), які склали базовий комплекс критеріїв для визначення рівня сформованості зазначеної компетентності. Відповідно, кожен із критеріїв представлено через конкретно визначені показники, що комплексно уможливило визначення рівнів сформованості інформаційно-правової компетентності у досліджуваних групах суб'єктів (I – мінімальний, II – достатній, III – високий).

У розділі схарактеризовано критерії й показники інформаційно-правової компетентності особистості як робочого образу досліджуваного явища; загальну характеристику рівнів її прояву визначено підґрунтям для експериментальної роботи.

Основний зміст розділу відображено у таких публікаціях: 136; 147; 149; 150; 159; 165; 176; 183; 189; 190.

РОЗДІЛ 4 МЕТОДИКА СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

4.1 Обґрунтування вибору та особливості організації інформаційно-профілактичної кампанії як комплексуючою методикою соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ

Багатоаспектний розгляд соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, здійснений нами у 1-3 Розділах, вважаємо науковою підставою для визначення методичного змісту досліджуваної проблеми. Тобто, попередньо отримані нами знання стануть методологічним підґрунтям подальшого наукового пошуку й ґрунтовної розробки методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ та її впровадження у практику профілактичної роботи. Аналіз фахової та наукової літератури засвідчив відсутність розробленої комплексної методики соціальної профілактики торгівлі людьми, у тому числі й засобами ІКТ. В окремих джерелах зустрічаються описи часткових методів, форм; практично відсутні напрацювання щодо застосування у профілактичній діяльності ІКТ (див. п. 1.1).

Як зазначалося у п. 3.1, реалізацію педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ вбачаємо через методику соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. За таких обставин, та враховуючи вищевикладені орієнтири, ставимо за мету обґрунтування та розробку комплексної методики, яка матиме подальшу практичну реалізацію.

Низка вчених, праці яких присвячені методиці та технологіям роботи соціального педагога: Б. Алмазов, М. Беляєва, Н. Бессонова, Ю. Василькова, Г. Воронина, М. Галагузова, Г. Голоухова, Л. Мардахаєв, М. Салтикова-Волкович, М. Шакурова, П. Шептенко [62; 111; 380; 381; 677; 678; 685], пропонують розглядати методику як більш широке поняття, що «поглинає» поняття «технологія». Розвиток людини (групи) відбувається синергетично (див. Р. 2, п. 2.3), нелінійно, тобто, під впливом як відомих регулюючих умов і факторів, так і стихійних, нерегульованих, середовищних. У таких умовах

застосування технологій, особливо довготривалих, стає недоречним; необхідна комбінація часткових технологій і методів, постійне внесення змін, що припустимо в методиці.

Методика, в узагальненому вигляді, є сукупність методів, прийомів, засобів доцільного проведення будь-якої роботи. Методика допускає досягнення однієї мети різними шляхами, способами, в її арсеналі – множина варіантів вирішення задачі [111; 381]. Підтвердженням цьому є міркування М. Шакурової, яка стверджує: «Методика – складена сукупність методів, що дозволяє вирішувати типові задачі. ... близькість педагогічної діяльності до мистецтва виправдовує збереження цілої групи способів дій, які неможливо віднести до технологій і, які є методиками. ... На підбір методики суттєво впливає зміст діяльності людини, на роботу з якою вона розрахована. Знання специфіки діяльності задає своєрідність мети, визначає методику, яких може бути декілька. Окрім того, можливе комбінування методів, їх підбір в залежності від характеристик ситуації» [678, с. 46-47].

Оскільки соціальну профілактику торгівлі людьми ми визначили як один із напрямів соціально-педагогічної діяльності, то і методику будемо розробляти саме з позицій соціально-педагогічної діяльності. У цьому контексті вагомими є міркування Ю. Василькової, яка у своїх працях методику досліджує у контексті процесу виховання та соціального виховання. За її визначеннями, методика виховання розглядається як сукупність способів організації виховного процесу і як галузь педагогічного знання, у якій вивчаються і створюються способи цілеспрямованої організації процесу виховання. Методика соціального виховання – це теорія та практика соціального виховання [63, с. 3-4]. Сучасні вчені зазначають, що методика соціально-педагогічної діяльності – це сукупність методів соціального педагога і форм організації соціального виховання, спрямованих на розв'язання проблем людини [685].

Українська дослідниця О. Паскаль, яка займається проблемами соціально-педагогічної діяльності, методику соціально-педагогічної

діяльності розглядає як сукупність методів, прийомів і засобів доцільного проведення певної роботи. Відповідно в ході визначення методів соціально-педагогічної діяльності основою стають традиційні методи навчання і виховання, використовувані в педагогіці; з іншого боку враховує також специфіку соціального виховання та соціального навчання і взаємозв'язок соціальної педагогіки та соціальної роботи [449, с. 39].

Загалом, методикою є фіксований спосіб здійснення практичної діяльності, що приводить до попередньо визначеного результату. Методика відрізняється від метода конкретизацією прийомів і задач (конкретна інструкція), а також концентрацією на технологічних аспектах. Такі міркування ми екстраполюємо як вихідні для побудови комплексної методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

Перейдемо до, власне, обґрунтування вибору та розгляду особливостей організації методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. Вищезазначені міркування обумовлюють необхідність окреслення підходів для обґрунтування та вирішення завдань не тільки теоретичного, а й методичного характеру. Як зазначалося попередньо (див. Р. 2, п. 2.3) такими підходами ми визначили: особистісно-соціальний, соціально-діяльнісний, етнокультурний та соціокультурний, комплексний, інформаційний, профілактичний.

Зауважимо, що *особистісно-соціальний підхід* відображає концептуальні положення соціальної педагогіки про соціальне виховання і соціальне середовище (див. п. 2.3 – теорія соціалізації, теорія соціального навічання). Як зазначає О. Безпалько: «Методологічною основою в новій парадигмі соціального виховання є положення про те, що людина – продукт соціальних відносин, а відповідно виховний процес є соціально детермінованим, оскільки до нього долучені всі форми соціального буття (фактори чи агенти соціалізації)... Усі вони задіяні у формуванні соціальності людини, яка виявляється на рівні світосприймання, світоглядному рівні, рівні практичної діяльності та взаємодії в соціумі.

Соціальність вважають однією з ключових характеристик індивіда, яка відображає його здатність бути членом суспільства і є результатом соціального виховання, а процеси соціуму – домінантою соціальності» [577, с. 7].

Особистість може ініціювати (бути причиною) соціально значущі дії та перетворення у соціальному середовищі. У процесі діяльності людина інтегрує соціальні відносини навколишнього середовища та, водночас, виробляє своє особливе ставлення до перетворень (у нашому випадку, особисте та суспільне ставлення до проблеми торгівлі людьми).

Зазначений підхід є малорозробленим і практично не представлений у проблемі соціальної профілактики торгівлі людьми. Він не розв'язує цілком зазначену проблему, однак є перспективним щодо побудови та реалізації комплексної методики, оскільки сприяє: створенню у суспільстві умов для успішної соціалізації особистості; оптимізації процесу розвитку особистості; перетворенню соціальних стереотипів соціуму, із негативним змістом, щодо проблеми та жертв торгівлі людьми.

Є. Степанов та Л. Лузіна зазначають, що *соціально-діяльнісний підхід* розглядає предметність людської діяльності, яка дає можливість самореалізації через результати діяльності, але й приводить до відчуження продукта, відчуження людини від особистісної сутності і перетворення її в приватного індивіда. Людина є діяльна істота, яка поєднує активно-творчий і предметний вимір діяльності. Розроблені діалектичні положення історичного матеріалізму є вихідними положеннями соціально-діяльнісної сутності людини, а також досягнення в розвитку сучасної філософії та науковій думці дозволяють зробити висновок, що в межах соціально-діяльнісної парадигми результати загального виховання та освіти повинні бути прямо пов'язані з особистісним розвитком та представлені в діяльнісній формі [608]. Тобто людина здатна перетворювати власну життєву діяльність в предмет практичного перетворення, оцінювати себе, вибирати способи своєї діяльності, контролювати її перебіг та результати, нести відповідальність за

результати своєї діяльності (див. п. 2.3 – діяльнісна теорія, теорія життєвих навичок, поведінкова теорія).

Соціальна діяльність – це сукупність свідомих дій людини, яка має на меті певні цілі і використовує для їх досягнення різні засоби. Це специфічний спосіб освоєння дійсності людиною і, в той же час, спосіб становлення і розвитку людини як носія суспільних відносин [574]. Низка науковців стверджують, що соціальна діяльність є інструментом задоволення життєвих потреб людини та пов'язана, безпосередньо, із соціальною поведінкою людини. Соціальна поведінка людей вивчається в тісному зв'язку з існуючою системою соціальних нормативів і інститутів, що забезпечують свідоме регулювання й організацію діяльності соціальних суб'єктів, відтворення повторюваних і найбільш стійких зразків поведінки, навичок, традицій, що передаються із покоління у покоління.

Однак, у контексті досліджуваної проблеми вважаємо за необхідне уточнити: не завжди задоволення життєвих потреб є пов'язаним із соціальною діяльністю, а саме: потреба збагачення за рахунок торгівлі людьми не може бути соціальною діяльністю. Уважаємо за необхідне зазначити, що задоволення життєвих потреб, використання різних засобів для досягнення певної мети може бути названо соціальною діяльністю тільки у випадку, коли така діяльність не містить реальної загрози та не приносить шкоди суспільству, соціальному оточенню та самій людині зокрема. Тобто соціальну діяльність можна визначити як цілеспрямовані дії, які ґрунтуються на врахування потреб, інтересів і дій інших людей, а також існуючих у суспільстві соціальних норм.

Соціальна діяльність, безумовно, пов'язана із соціальним досвідом та аксіологічними й ноологічними орієнтирами людини. Соціальний досвід людини можна розглядати лише у контексті соціальної взаємодії особистості та соціального середовища. Л. Рагозіна стверджує, що досвід – це сукупність знань, умінь і відношень, що утворюються у результаті взаємодії з навколишньою дійсністю. Водночас, як зазначає дослідниця, «...досвід це не

лише взаємодія, а й слід, що залишається від неї» [506, с. 19-20]. Визначення поняття «соціальний досвід» у широкому розумінні запропонував А. Мудрик: «Це – єдність різного роду вмій і навичок, знань і способів мислення, норм і стереотипів поведінки, інтеріоризованих ціннісних установок, відчуттів і переживань, досвід адаптації і відособлення, а також самопізнання, самовизначення, самореалізації і самоствердження» [399, с. 126]. Тобто соціальний досвід є потенційним носієм суб'єктності індивіда в процесі його соціальної діяльності.

Зауважимо, застосування при побудові методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ соціально-діяльнісного підходу ми вбачали в її успішній практичній реалізації, а саме: у процесі соціальної діяльності (у нашому випадку профілактичній) особистість набуває соціального досвіду (у нашому випадку стосовно проблеми торгівлі людьми), що є запорукою успішної соціалізації та соціального виховання. За рахунок результативного профілактичного впливу методики можемо говорити про педагогізацію суспільства.

Етнокультурний та соціокультурний підходи визначають, що проблему торгівлі людьми доцільно розглядати з урахуванням традицій не тільки певного суспільства, а окремого регіону. Уважається, що норми поведінки, прийняті в одному соціокультурному середовищі, можуть значно відрізнятися від норм інших груп людей, оскільки кожне суспільство має свою певну систему норм (цінностей), які містять вимоги до поведінки та обов'язків членів цього суспільства. Норма – це явище групової свідомості у вигляді уявлень, що розділяє група, та найбільш частих суджень членів групи про вимоги до поведінки людей з урахуванням їх соціальних ролей, що створюють оптимальні умови буття, з якими ці норми взаємодіють, та відображаючи, формують його (К. Платонов) [386].

Аналізуючи поняття «норма», його можна розглядати як: приписи чи заборони; ідеал, що відповідає вимогам соціального середовища, в якому живе людина; діапазон варіативності поведінки. Деякі з норм мають

абсолютні та однозначні критерії, розписані в законах та правилах, інші – транслуються у вигляді традицій, вірувань чи сімейних, професійних, суспільних регламентацій. Вони формуються як наслідок комунікації та кооперації людей і є складником кожної форми соціалізації людини. Соціальні норми в суспільстві виконують орієнтаційну, регульовальну, інформаційну, корекційну, виховну функції. У них закладені певні способи дій, у відповідності з якими індивіди будують та оцінюють свою діяльність, спрямовують та регулюють поведінку. Тому дуже важливим є врахування етнічних, національних, расових, конфесійних характеристик людини (див. п. 2.3 – культурологічні теорії) при дослідженні проблеми торгівлі людьми та виборі методичного інструментарію, який максимально ефективно забезпечував профілактичний (результативний) ефект методики.

Як зазначалося у попередніх розділах *інформаційний та профілактичний підходи* (див. п. 1.4) визнано нами наскрізними, а тому вважаємо їх ефективними, оскільки успішний результат побудови й реалізації методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ неможливий без повного інформування особистості та формування у неї відповідального ставлення і зміни моделей поведінки (див. п. 2.3 – поведінкова теорія, теорія соціального наuczіння) щодо проблеми торгівлі людьми шляхом профілактичного впливу.

В основу розробки комплексної методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ ми поклали ідеї *комплексного підходу* (див. п. 2.3), який екстраполюємо на конкретнонауковому рівні, та міркування Т. Журавель [577, с. 89], яка визначає певний алгоритм дій, тобто, комплекс операцій, що має бути дотриманий під час реалізації соціальної профілактики незалежно від її виду:

- 1) дослідження причин та факторів проблеми;
- 2) організація взаємодії суб'єктів профілактики у подоланні проблеми;
- 3) планування діяльності, організаційна та методичні підготовка;

4) вплив на особистість: встановлення або виявлення існуючих ресурсів, необхідних для подолання проблеми; підвищення особистісних ресурсів, здібностей особистості адекватно реагувати на проблеми, долати їх та задовольняти потреби;

5) вплив на проблемне середовище: запобігання негативному впливу середовища; розширення можливостей для задоволення потреб, подолання проблеми, повноцінної життєдіяльності (підвищення соціальних ресурсів);

б) моніторинг проблеми, аналіз ефективності профілактичних заходів.

Уважаємо, що застосування комплексного підходу дозволяє також побудувати методичний інструментарій наповнення та реалізації методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, зміст якого представимо у п. 4.3.

За умов вищезазначеного можемо резюмувати наступне: **методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ** – теоретично обґрунтований комплекс форм, методів, прийомів, засобів соціально-профілактичної діяльності, що реалізуються через своєрідний алгоритм послідовних дій (комплекс операцій) з урахуванням соціально-педагогічних аспектів ІКТ.

Необхідними вимогами до методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ є:

- реалістичність, тобто вона має бути спрямована на реальну проблему(у нашому випадку проблему торгівлі людьми, і на реальне соціальне середовище, у якому проблема існує);

- відтворюваність, тобто вона, у разі необхідності, повинна бути відтворена не тільки дослідником, а й іншими людьми (у нашому випадку науковцями, соціальними педагогами, психологами, працівниками соціономічної сфери, громадськими активістами та ін.);

- зрозумілість, тобто сама методика повинна бути чітко обґрунтованою, зрозумілою та доступною у користуванні (у нашому випадку широкому колу

користувачів, для подальшої реалізації ідей соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ);

- відповідність меті і завданням, тобто зміст методики повинен відповідати меті і завданням педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ;

- результативність, тобто побудова та реалізація методики повинна мати результативну складову (у нашому випадку бути співвідсною та відповідати результату педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ).

Здійснений нами аналіз (за інформацією офіційних сайтів, електронних та паперових джерел) діяльності міжнародних та вітчизняних, державних і громадських організацій України, Білорусії, Росії, Польщі, Чехії, Данії та ін. засвідчив, що, на часі, методика соціальної профілактики торгівлі людьми представлена частково. Здебільшого, з метою профілактичного впливу, організовуються круглі столи, семінари, лекції та тренінги для фахівців і представників ЗМІ; щодо ІКТ, переважно реалізуються соціальна реклама та офіційні сайти організацій, про діяльність яких пересічні громадяни не знають, тобто, використовуються часткові форми, методи та засоби профілактичної роботи.

Практичний досвід роботи МЖПЦ «Ла Страда-Україна» [12, с. 74-76; 13], висвітлений К. Черпахою, вказує на те, що однією з дієвих та ефективних форм діяльності з попередження торгівлі людьми є проведення комплексних інформаційних кампаній, яка може поєднувати в собі цілу низку заходів та охоплювати різні канали комунікації: спілкування зі ЗМІ (інтерв'ю), лекції для представників потенційної групи ризику, лекції для фахівців з проблематики; робочі зустрічі та круглі столи, розповсюдження інформаційних матеріалів для цільової групи, трансляцію інформаційних відео- та аудіо роликів з протидії торгівлі людьми, профільне консультування силами фахівців на «телефоні довіри». Серед переваг такої кампанії з використанням різних каналів інформації експерти зазначають наступні:

можливість донесення інформації на різних рівнях громади (від регіонального до місцевого) та використання міжгалузевого підходу, з об'єднанням зусиль НУО та держави. Практика показує, що такі дії є досить ефективними, оскільки дозволяють залучити велику кількість представників цільової аудиторії (як фахівців, експертів, журналістів так й представників груп ризику), гарантує підтримку органів місцевої влади, партнерів та самої громади.

Теоретичні підходи щодо організації інформаційних кампаній висвітлено та узагальнено у працях Г. Почепцова, Е. Роджерса, Дж. Сторі [472; 522]. Планування та проведення інформаційних кампаній розкрито у дослідженнях Д. Алексеєвої, О. Алексеєвої, Ю. Джибладзе, І. Дзялошинського, А. Соловйова [194; 199; 200; 252; 570]. Однак, профілактичний аспект інформаційних кампаній на вітчизняному науковому ґрунті, а саме: у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми окремо не висвітлено.

Вищезазначені обставини обумовлюють необхідність визначення ефективного інструментарію, що дозволить реалізовувати соціальну політику України щодо вирішення проблеми торгівлі людьми як на національному, так і на регіональному рівнях. Таким інструментарієм ми визначаємо інформаційно-профілактичні кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми, які власне є більш ефективним механізмом ніж інформаційні кампанії, що застосовувалися до нині, оскільки здійснюють не тільки інформування, а й профілактичний вплив з метою формування позитивних моделей поведінки та навичок безпечної поведінки щодо проблеми торгівлі людьми (див. Р. 2, п. 2.3 – теорія соціалізації, поведінкова теорія, теорія життєвих навичок) та відповідальної поведінки особистості (див. Р. 1, п. 1.4). Тобто здійснення комплексної соціально-профілактичної діяльності вважаємо можливим саме через реалізацію інформаційно-профілактичних кампаній у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

Дотримуючись обраної логіки дослідження, розглянемо сутність поняття «інформаційно-профілактична кампанія» через призму дефініцій «кампанія» й «інформаційна кампанія». Загалом *кампанія* (від фр. campagne) – сукупність заходів, які проводяться для досягнення певної важливої мети [426; 737]. Кампанія – це система заходів, об'єднаних спільною стратегічною метою і проводяться в певний, обмежений період. *Інформаційна кампанія* – це спланований з певними цілями і завданнями потік інформації розповсюджуваний за допомогою різних засобів і каналів масового та індивідуального інформування, який характеризується протяжністю в часі і інтенсивністю [252, с. 7].

Покликаючись на засади системного та комплексного підходів (див. Р. 2, п. 2.3), *інформаційно-профілактичну кампанію* ми визначаємо як комплексують методику соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, що передбачає *комплекс соціально-профілактичних заходів для цільових груп, яка реалізується за допомогою різних засобів і каналів масового й індивідуального інформування та неформального навчання для організації засвоєння безпечних моделей поведінки у ситуації торгівлі людьми. У контексті практичного вирішення проблеми торгівлі людьми, інформаційно-профілактична кампанія є комплексують методикою соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.*

Відповідно до загальних стратегій соціальної профілактики: стратегія запобігання та подолання і стратегія нормалізації, розробка інформаційно-профілактичної кампанії базується на моделі зміни поведінки, згідно з якою нова значуща інформація, отримана людиною, стає для неї стимулом до зміни поведінки. За таких обставин, особливу увагу при розробці та реалізації кампанії приділяється інформаційно-комунікаційним технологіям (див. Р. 2, п. 2.1-2.2) як основному засобу впливу на цільову групу. Інформування цільової групи впливає не тільки на рівень її обізнаності щодо проблеми торгівлі людьми, але і на формування позитивного ставлення до

пропагованих норм поведінки. Воно спонукає до зміни ризикованої поведінки (наприклад, нелегальне працевлаштування) на більш безпечну.

За допомогою інформаційно-профілактичної кампанії можна досягти наступного (цілі):

- стимулювати суспільну дискусію щодо проблеми торгівлі людьми; ініціювати і стимулювати обговорення певних тем за допомогою технологій сучасних медіа, сучасних засобів зв'язку, віртуальних технологій серед владних структур та населення. Створене дискусійне поле сприяє інтенсивному обміну інформацією з проблеми, що дозволяє інформувати більшу кількість людей;

- впливати на прийняття політичних та суспільних рішень. Інформаційно-профілактична кампанія може підштовхнути політиків і громадських діячів до прийняття відповідних політичних рішень;

- формувати у населення попит на інформацію, послуги з профілактики та консультування. Інформаційно-профілактична кампанія може представити інформацію про діяльність «гарячих ліній», консультаційних центрів.

При правильній організації інформаційно-профілактичної кампанії в тій чи іншій мірі досягаються всі вищевказані цілі. Проте залежно від місцевих умов, потреб цільової групи і ряду інших факторів, кожна кампанія зосереджує свої зусилля на якомусь одному з вищевказаних аспектів.

Інформаційно-профілактична кампанія у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ визначає основні **завдання**:

1. Передача достовірної інформації, тобто покращення знань щодо проблеми торгівлі людьми, її наслідків.

2. Створення певного особистісного ставлення до проблеми торгівлі людьми (негативного ставлення до проблеми загалом, толерантного ставлення до людей, постраждалих від торгівлі людьми).

3. Формування навичок і моделей безпечної поведінки.

4. Інформування потенційних злочинців про наявність правового поля щодо проблеми торгівлі людьми та кримінальної відповідальності за вчинений злочин.

Для досягнення бажаних змін у поведінці цільової групи може знадобитися не одна, а кілька взаємодоповнюючих кампаній.

Загалом інформаційно-профілактичні кампанії відповідають основним **типам** інформаційних кампаній:

- *за видами активності*: медійні – кампанії для реалізації яких використовуються лише ЗМІ; комунікаційні – кампанії, використовують не тільки ЗМІ, але інші комунікаційні ресурси: листівки, прямі поштові розсилки, засоби наочної агітації та ін.; комплексні – ходи, мітинги, філантропічні акції тощо;

- *за цілями*: стратегічні – орієнтовані на досягнення стратегічних цілей, як то: збереження і зміна конституційного ладу, досягнення країною міжнародного авторитету і т.п., і, як правило, відрізняються великою протяжністю в часі (тривають іноді роками); тактичні – орієнтовані на досягнення тактичних цілей, як то: забезпечення підтримки тих чи інших програм і т.п.;

- *за тимчасовою протяжністю*: довготривалість і короткочасність кампанії, як правило, залежить від мети, на яку орієнтована кампанія;

- *за інтенсивністю*: масованими називаються кампанії, генеруючі безперервний потік інформації; дискретними називаються кампанії, в ході яких генерується переривчастий потік інформації;

- *за поширеністю*: глобальні кампанії орієнтовані на формування громадської думки в межах країни і міжнародного співтовариства, або формування масової свідомості всього суспільства; локальні – орієнтовані на конкретний регіон або формування масової свідомості конкретної соціальної групи [252].

Обов'язкові **характеристики** інформаційно-профілактичної кампанії:

- кампанія обмежена за часом;

- результати кампанії оцінюються за заздалегідь визначеними показниками;

- широке охоплення цільової групи в рамках кампанії забезпечується за рахунок використання різних засобів і каналів передачі повідомлень;

- кампанія складається з кількох елементів, які пов'язані однією спільною ідеєю і повідомленням кампанії;

- кампанія складається з комплексу взаємопов'язаних заходів, які виконуються в певній послідовності і підсилюють один одного. У процесі реалізації кампанії використовуються різноманітні рекламні носії і канали передачі вибраного повідомлення;

- всі рекламні елементи кампанії (відео-, аудіоролики, брошури, плакати тощо) повинні мати єдине дизайнерське рішення і звуковий супровід (якщо такі є), що дозволяє їх впізнавати і об'єднувати в одне ціле.

Здійснений аналіз спеціальних джерел [252; 266; 435; 470] дозволяє виділити основні **принципи організації** ефективної інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ:

кампанія повинна поглиблювати знання про проблему торгівлі людьми, впливати на поведінку і ставлення цільової групи. Недостатньо просто надати інформацію – потрібно викликати емоційний відгук на неї з боку цільової групи і дати рекомендації про те, що можна зробити в конкретних ситуаціях.

Необхідно чітко визначити цільову групу, на яку спрямована інформаційно-профілактична кампанія. Сегментація (розподіл підгрупи) дозволяє розробити повідомлення, спрямовані відповідно певної цільової аудиторії. Цільова група повинна залучатися до участі у розробці та реалізації інформаційно-профілактичної кампанії. Думки представників цільової групи обов'язково повинні враховуватися при виборі інформаційних каналів. Їх можна залучати до проведення окремих акцій і заходів кампанії.

Ідеї та послання/основний меседж (тексти, звернення, повідомлення), які будуть використані в інформаційно-профілактичній кампанії, повинні бути зрозумілі тій соціальній групі, якій вони адресовані. Вони повинні створюватися з урахуванням особливостей мови, способу життя, мислення, цінностей і культурних традицій цільової групи. Цільова група повинна розуміти, що ця інформація адресована саме їй. Теми, пропаговані в рамках кампанії, повинні бути своєчасними і відповідати потребам цільової групи. Загальний настрій і основні послання інформаційно-профілактичної кампанії повинні бути в позитивному ключі (тобто не повинні лякувати) і спонукати до конкретних дій, спрямованих на збереження життя та здоров'я.

У процесі інформаційно-профілактичної кампанії для поширення повідомлень і закликів необхідно задіяти кілька каналів комунікації. Наприклад: трансляцію відеоролика по телебаченню можна поєднати з розміщенням інформації на рекламних вуличних щитах і поширенням буклетів під час акцій. Канали для поширення інформації необхідно визначати виходячи з їх доступності для цільової групи. При розробці кампанії необхідно впевнитися в тому, що обрані канали розцінюються представниками цільової групи як авторитетні і заслуговують на довіру. Інформаційно-профілактична кампанія повинна бути практичною та реальною: щоб інформація, представлена у матеріалах кампанії, співвідносилася з дійсністю і могла використовуватися цільовою групою в реальній життєвій ситуації.

Попереднє тестування (апробація) повідомлень і рекламних продуктів кампанії допомагає значно підвищити її ефективність. Тестування проводиться для того, щоб визначити, чи розуміє цільова група розроблене повідомлення, чи прийнятний його зміст, яка реакція на нього з боку цільової групи.

Для того, щоб інформаційно-профілактична кампанія була успішною, її цілі мають бути реальними, досяжними, а залучені ресурси мають бути достатніми для ефективного впливу на обрану цільову групу. Плануючи

інформаційно-профілактичну кампанію, необхідно визначити її приблизну вартість, оцінити наявні ресурси і можливості для залучення додаткових коштів.

Залучення в розробку і реалізацію кампанії максимальної кількості зацікавлених сторін (органи державного управління, ЗМІ, неурядові організації, професіонали, батьки) дозволяє підвищити ефективність кампанії, так як створюється середовище підтримки. Представникам цільової групи буде легше перейти до практики безпечної поведінки, якщо вони відчують підтримку з боку їх оточення і суспільства в цілому.

Моніторинг та оцінка ефективності кампанії повинні плануватися з самого початку і планомірно здійснюватися в процесі її реалізації.

Загалом охоплення кампанії може бути різним: поширюватися на все населення країни або концентруватися на дуже невеликій групі людей. Усе залежить від тих цілей і завдань, які передбачені інформаційно-профілактичною кампанією.

За *областю покриття* інформаційно-профілактична кампанія може бути:

- національною (охоплювати всю або майже всю країну),
- міжрегіональною (охоплювати кілька областей, регіонів),
- регіональною (на одну область, регіон),
- районною (на один район області або регіону),
- міською (на столицю області/краю, інше місто, або райцентр),
- районною/сільською (на окремий район міста або окреме село),
- шкільною, вузівською тощо [252, с. 8].

Інформаційно-профілактичні кампанії повинні проводитися упродовж тривалого періоду, тому, що зміна поведінки вимагає часу, а результати кампанії проявляються не відразу.

Сама по собі інформаційно-профілактична кампанія не може замінити собою роботу правозахисних організацій щодо зміни діючого законодавства або створити ініціативні групи волонтерів, які працюватимуть із вразливими

верствами населення. Вона може інформувати, створювати позитивне ставлення суспільства до профілактичних програм, допомагати всім зацікавленим особам у розумінні своєї ролі у цій роботі і, звичайно, сприяти зміні поведінки цільових груп та їх ставлення до проблеми торгівлі людьми.

Інформаційно-профілактична кампанія у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ може стати важливою частиною загальної програми, тому її необхідно планувати, використовуючи усі наявні на території проведення кампанії ресурси (сервіс, засоби масової інформації, спеціальні друковані видання, просвітницькі програми та т.п.). По суті, вона може стати сполучною ланкою між різними частинами Державної цільової програми, створюючи у суспільстві єдине інформаційне поле, яке сприятиме взаєморозумінню та узгодженості дій всіх зацікавлених сторін. Заходи, передбачені у інформаційно-профілактичній кампанії, повинні створювати єдине інформаційне поле.

Інформаційно-профілактична кампанія у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ вимагає ґрунтовного підходу та передбачає виконання кількох послідовних процедур. Насамперед, це дослідження проблем регіону, цільової аудиторії тощо за такими ключовими напрямками:

1) аналіз загальної ситуації у регіоні (основні показники соціально-економічного розвитку регіону проведення кампанії; інфраструктура, аналіз історичного та культурного підґрунтя регіону тощо);

2) аналіз статистичних даних стосовно проблеми у цьому регіоні (кількість населення, молоді, безробітних, кількість ЗСО, ВЗО, громадських організацій за напрямками відповідної діяльності, кількість попередніх заходів та акцій з певної проблематики тощо);

3) оцінка обізнаності населення із проблемою на основі досліджень або оцінки експертів (проведення вторинних досліджень на основі аналізу інформації, що вже є; проведення первинних досліджень в разі відсутності

необхідної інформації. При цьому можна використовувати опитування експертів, контент-аналіз публікацій про проблему у регіональних ЗМІ);

4) аналіз діяльності державних та неурядових організацій в цьому регіоні стосовно проблемних питань (їх кількість, основні напрями діяльності, реалізовані проекти, їх системність).

Зауважимо, що, проведення інформаційно-профілактичної кампанії вимагає значного часу, людських ресурсів та налагодження тісної співпраці з організаціями на місцях, де вона буде проводитися. Вітчизняні дослідниці Н. Романова і Н. Гусак зазначають: «Варто прописати всіх потенційних партнерів та сфери інтересів, в яких ваші цінності можуть співпадати. Адже партнери не лише можуть допомогти ресурсами, але й підняти ваш рейтинг серед інших організацій, чим відоміші і впливовіші ваші партнери, тим більша ймовірність того, що ваша кампанія пройде успішно». Окрім того, починаючи свою діяльність, краще спочатку долучитись в якості партнера до якоїсь інформаційної кампанії, аби дізнатися всі особливості роботи, а після успішної реалізації можна впроваджувати свій власний проект» [261, с. 57].

Ефективність проведення кампанії залежить від досвіду та навичок усіх партнерів інформаційно-профілактичної кампанії: аналізувати ситуацію; проводити дослідження, необхідні для адекватного розуміння ситуації; ставити реальні цілі, які можна виміряти; обирати вдалу стратегію для досягнення цих цілей; планувати й дотримуватися плану; здійснювати постійній зворотній зв'язок і коригувати плани у разі потреби задля запланованого результату. Зважаючи на це, дуже бажано, щоб організатори кампанії перед її початком пройшли відповідне навчання, взяли участь у відповідних тренінгах чи семінарах.

Соціальна профілактика торгівлі людьми вимагає ґрунтовного аналізу щодо визначення основних проблем, які необхідно вирішувати на час проведення інформаційно-профілактичної кампанії. Потрібно детально проаналізувати суть проблеми, яку має вирішити кампанія: можливо це зміна поведінки (погляди, переконання, ставлення) чи зміна ставлення до проблеми

торгівлі людьми. Відповідно потрібно проаналізувати, які соціальні групи найбільше потребують допомоги у вирішенні цієї проблеми. Саме від відповіді на останнє запитання залежить вибір цільової аудиторії інформаційно-профілактичної кампанії.

Постановка проблеми має бути коротким описом відповідної ситуації, сформульованою навіть у вигляді речення або короткого абзацу. На відміну від постановки проблеми аналіз ситуації є повним набором відомостей щодо ситуації, її історії, учасників чи групи суб'єктів, яких вона стосується. Ситуаційний аналіз виявляє всю «фонову» інформацію, необхідну для того, щоб ширше глянути на існуючу проблему і включає наступні аспекти:

1. Вивчення історії питання. Інформація про минуле необхідна для визначення того, що вживалось для вирішення проблеми до цього моменту. Які засоби й методи були найбільш ефективними? Які виявлені недоліки? Це дозволить вірно вибудувати програму дій й уникнути помилок у майбутньому.

2. Глибокий аналіз проблеми. Проведення моніторингу громадської думки, який дозволить вірно вибрати стратегію впливу на цільову аудиторію інформаційно-профілактичної кампанії.

3. Розгляд перспективи: Необхідно дати відповіді на наступні запитання: Чи є мета цієї кампанії реально досяжною? Чи очікує цю кампанію успіх? Що сприяє й що перешкоджає цьому? Чи варто розпочинати цю справу?

Інформаційно-профілактична кампанія стоять на самому початку роботи щодо зміни у питаннях сприйняття проблеми торгівлі людьми з боку громади. Експерти зазначають, що необхідно пам'ятати наступне: перша реакція громади на вашу діяльність буде на 75% негативною, оскільки не всі розуміють проблематику існування даного явища та шляхів подолання. Інформаційно-профілактична кампанія має інформувати територіальну громаду про напрямки та особливості вашої роботи, а вже наступним кроком є робота з цільовою групою [382]. За таких обставин, при організації та

проведенні інформаційно-профілактичної кампанії з питань соціальної профілактики торгівлі людьми необхідно залучитися підтримкою департаментів/відділів зв'язків із громадськістю (паблік релейшнз) органів державного управління.

Л. Синельникова пропонує власне тлумачення термінології, що пов'язане з проблемою розуміння сутності паблік релейшнз – «...від англійського public relations (зв'язки з громадськістю). Загальноприйняте скорочення – PR чи ПР, вимова – піар. Паблік релейшнз – суспільні зв'язки, організація громадської думки, удосконалення контактів із метою підвищення репутації закладу, фірми, партії тощо; мистецтво налагодження зв'язків між суспільними структурами і громадянами в інтересах всього суспільства» [547, с. 2, 4, 5, 7, 34]. В. Королько зазначає: «Паблік релейшнз – це функція управління, покликана оцінювати ставлення публіки, ідентифікувати політику і дії приватної особи або організації стосовно громадських інтересів і виконувати програму діяльності, спрямовану на досягнення розуміння і сприйняття її масами» [304, с. 17]. Як зазначає Р. Серег, на сучасному етапі наявна велика кількість технологій і прийомів управління піар: символізацією ПР-об'єкта, приверненням і утриманням уваги публіки на його виграшних характеристиках всупереч іншим, попередженням та швидким реагуванням на прояви негативних оголошень щодо об'єкта в засобах масової інформації шляхом розповсюдження зручної альтернативної інформації тощо. Основною умовою їх ефективного застосування є планування, комплексність, злагодженість і безперервність дій [544]. Саме паблік релейшнз забезпечує необхідний кредит довіри з боку суспільства для утримання раніше досягнутої мети у складних сучасних умовах.

Тривалий час теорія управління, а разом за нею – рекомендації щодо ПР-діяльності пропагували у підготовці інформаційно-профілактичних кампаній так звану «модель ПРО» (планування – реалізація – оцінювання). Саме такими бачилися етапи кожної кампанії фахівцям. Однак, із зростанням

ролі комунікацій у суспільстві більшість почала схилитися до більш складної, але більш ефективної моделі RACE (ДАКО). У цій формулі: R – це Research (дослідження), A – це Action (активність), C – це Communication (комунікації) и E – це Evaluation (оцінка). Ця формула вказує на обов'язковість оцінювання не лише по завершенні кампанії, але й до та під час її проведення. Проведення попередніх досліджень та наявність зворотного зв'язку з представниками цільової аудиторії є обов'язковими умовами ефективної кампанії [261, с. 58].

На часі, низка наукових публікацій визначають як один із інструментів попередньої оцінки кампанії – SWOT-аналіз. Для цього потрібно провести збір вихідної інформації про проблему торгівлі людьми, цільові групи і соціально-політичне зовнішнє середовище. Такий аналіз допомагає оцінити сильні чи слабкі ланка інформаційно-профілактичної кампанії. Більш детально застосування SWOT-аналізу ми представимо у Р. 5.

Лише тоді, коли є чітке уявлення про цілісний алгоритм інформаційно-профілактичної кампанії, розуміння всіх необхідних дій, визначено яким чином буде проведено моніторинг та оцінка – лише в цьому разі можна бути впевненими, що кампанія буде успішною. Тобто досягнення результату неможливе без ретельного попереднього планування і підготовки інформаційно-профілактичної кампанії. Науковці та експерти [370] вказують, що інформаційно-профілактичні кампанії є позитивними ще й тим, що часто підтримуються державними структурами. Власне, це чи не єдиний вид діяльності, який можна провести за рахунок державних коштів.

У процесі підготовки та реалізації інформаційно-профілактичної кампанії необхідно приділити увагу процесу моніторингу та оцінці ефективності (результату) кампанії. Нами встановлено, що, на часі, існує певна невизначеність щодо змісту та сутності понять «моніторинг» та «оцінка ефективності». Певні міркування щодо розуміння відмінності цих понять представлені К. Левченко [13], як то:

моніторинг – це регулярне відслідковування та спостереження по заданим об'єктам, складова частина управління, яке заключається в безперевному спостереженні й аналізі діяльності досліджуваних. Тобто – це система процедур, яка починається із моменту реалізації програми й закінчується після, тобто моніторинг – це процес.

Оцінка ефективності – це визначення кінцевого результату вже завершеної діяльності, превентивної кампанії, проекту, програми, яке відображається в різних індикаторах і показниках. Тобто оцінка ефективності – це складова частина моніторингу... , оскільки моніторинг більш лонгований процес, а оцінка ефективності – дія, концентрована у часі. Моніторинг ґрунтується застосуванні на більш значного спектра методологічного інструментарію, який не завжди легко відслідкувати; оцінка ефективності – більш вузька та конкретна. За результатами, моніторинг – це виявлення відповідності чи невідповідності запланованих заходів проведеним; тоді як оцінка ефективності – це виявлення не тільки такої відповідності, а й реальної результативності.

Моніторинг має свої рівні: перший – *міжнародний* – це рівень реалізації конвенцій ООН, міжнародних протоколів та ін., які визначають загальні стратегії щодо подолання проблеми торгівлі людьми у світі.

Другий – *внутрішньодержавний*, тобто, це рівень реалізації державної політики. В Україні це був моніторинг затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 21 березня 2012 р. № 350 «Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015 року». Зауважимо, що як зазначалося у п. 1.5 можна констатувати тільки часткову реалізацію цієї програми, у зв'язку з воєнними подіями 2013-2018 рр. в Україні.

Третій – *моніторинг конкретних проектів* всередині організацій чи мережі організацій, що виконується донорами чи самими організаціями. У нашому випадку – це моніторинг реалізації інформаційно-профілактичних кампаній у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми, які можуть бути ініційовані МОН та Мінсоцполітики України.

Оцінка ефективності передбачає розробку наперед визначених критеріїв ефективності, ключових показників, за якими можна визначити ступінь реалізації запланованої мети. При цьому індикатори оцінки мають бути дуже конкретними та вимірюваними [435, с. 75].

Однак, під час реалізації інформаційно-профілактичної кампанії відбувається окрема оцінка ефективності її заходів та акцій за кількісними та якісними характеристиками. Наприклад, визначається кількість переданих повідомлень, кількість тих, хто отримав повідомлення, кількість повідомлень, розміщених у ЗМІ, кількість тих, хто звернув увагу на повідомлення, кількість тих, хто вивчив повідомлення, кількість тих, хто змінив ставлення, кількість представників цільової групи, які виконали заплановані дії тощо.

Зауважимо, що, на часі, значні напрацювання щодо практичного досвіду оцінки ефективності державних національних програм і проектів в Україні констатувати не можемо. Для його поповнення, вважаємо за доречне, використовувати внутрішню оцінку ефективності діяльності громадських організацій, як то: МЖПЦ «Ла Страда-Україна» (наприклад, діяльність Національної тренерської мережі).

Загалом, існує низка проблем, щодо проведення моніторингу та оцінки ефективності, а саме: відсутність підтримки нерозмінної важливості проведення зі сторони державних структур; недостатній досвід та відсутність методичного інструментарію; невідповідність/відсутність фахівців; невідповідність/відсутність фінансування на проведення моніторингу та оцінки ефективності реалізації проектів і програм.

Отже, здійснений науковий пошук дозволяє визначити алгоритм послідовних дій, що має бути дотриманий під час організації та впровадження інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ:

- 1) визначення проблеми, типу кампанії, формування стратегічної мети, цілей та завдань;

- 2) вибір цільової групи (груп);
- 3) формулювання теми, ключового повідомлення (меседжу);
- 4) визначення каналів комунікації (технології сучасних медіа; сучасні засоби зв'язку; віртуальні технології; міжособистісне спілкування тощо);
- 5) оцінка наявних та необхідних ресурсів (матеріально-технічне забезпечення, фінансові витрати, людські ресурси);
- 6) визначення потенційних партнерів та опонентів;
- 7) попередня оцінка кампанії;
- 8) вибір форм, методів, прийомів, засобів;
- 9) планування та проведення заходів і акцій;
- 10) моніторинг, оцінка ефективності.

Загалом, для вивчення внутрішніх і зовнішніх зв'язків методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ суттєве значення має моделювання. Моделювання – це спосіб дослідження будь-яких явищ, процесів або об'єктів шляхом побудови та аналізу їх моделей [626, с. 15]. У широкому розумінні моделювання є однією з основних категорій теорії пізнання і практично єдиним методом, за допомогою якого вивчаються ті процеси і явища, що не піддаються безпосередньому вивченню. Метод моделювання зарекомендував себе як ефективний засіб виявлення суттєвих ознак явищ та процесів за допомогою моделі (концептуальної, вербальної, математичної, графічної, фізичної тощо). За міркуваннями М. Вартофського, моделювання має таку структуру:

- а) постановка завдання;
- б) визначення аналога;
- в) створення або вибір моделі;
- г) розробка конструкту;
- д) дослідження моделі;
- е) переведення знань із моделі на оригінал [60].

«Модель – зразок якого-небудь нового виробу, взірець, примірник чогось... Зразок, що відтворює, будову і дію якого-небудь об'єкта,

використовується для одержання нових знань про об'єкт... Уявний чи умовний (зображення, опис, схема і т. ін.) образ якого-небудь об'єкта, процесу або явища, що використовується як його посередник» [70, с. 535]. Під моделлю розуміють уявну або матеріальну систему, яка, відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, може замінити його так, що її вивчення дає нову інформацію про цей об'єкт [60]. Учений В. Ільїн сформулював перелік вимог, яким повинна відповідати модель: по-перше, вона повинна відображати цілісність процесу чи явища; по-друге, давати опис умов і засобів протікання процесу; по-третє, вона повинна будуватися структурно. Відповідно до системно-цілісного підходу, процес дослідження потрібно розглядати в двох структурних характеристиках – стану і руху. Структура стану – це побудова процесу в розрізі, у кожен момент руху; структура руху – це перетворення стану процесу по ходу його руху [250].

Покликаючись на міркування І. Лебедевої [333] щодо моделювання як методу дослідження соціально-педагогічних систем, зазначимо, що у контексті соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ модель дозволяє: створити образ об'єкта (явища, процесів); імітувати реальні процеси профілактичної діяльності (визначити її зміст, методи реалізації, очікувані результати діяльності); передбачати, порівнювати і оцінювати можливі результати; робити обґрунтований вибір одного із альтернативних варіантів вирішення проблем.

Беручи до уваги вищезазначені міркування та вимоги до побудови моделі, вихідним зразком, який дасть змогу визначити алгоритм вирішення конкретних завдань, тобто обґрунтування і вибір методики та її подальшої експериментальної реалізації, нами обрано **матричну модель** інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. Такий вибір ми підтверджуємо міркуваннями Д. Чернілевського, який зазначає: «Матричний принцип дуже зручний на всіх рівнях побудови дослідження... Матриця є джерелом структур-носіїв матричних (материнських) цінностей і сенсів» [674, с. 376]. І. Лебедева доповнює [333, с. 30-35], що матрична модель будується саме у межах конкретної теорії і застосовує її

поняття й уявлення. Оцінка адекватності матричної моделі відбувається не лише з точки зору математично-статистичних критеріїв, але й з позиції її оптимальної відповідності двом критеріям: 1) адекватність дійсності; 2) простота й ефективність застосування у розв'язанні поставленої проблеми за прийнятним часом і з достатньою точністю.

У нашому випадку, саме матричну модель ми обрали як вихідний зразок і як аналог дійсності, створений для розуміння того, як і чому відбуваються чи можуть відбуватися позитивні зрушення у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. Матричну модель інформаційно-профілактичної кампанії як комплексоутворюючої методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ визначаємо як вихідний еталон досліджуваного явища, що власне окреслює шлях реалізації методики, її змістове наповнення. Здійснений науковий пошук, обумовлює необхідність представити графічне зображення матричної моделі інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ (див. рис. 4.1), що, власне, відображає визначений алгоритм послідовних дій (див. вище), який має бути дотриманий під час організації та впровадження інформаційно-профілактичної кампанії.

Презентована матрична модель інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ побудована на уявленні про цілісну функціональну систему, спроможну до екстреної самоорганізації за рахунок раптової мобілізованості взаємодіючих компонентів (див. Р. 2., п. 2.3 – системний та синергетичний підходи), що дозволяють динамічно й адекватно пристосовуватися до змін, які можуть виникнути під час реалізації кампанії.

Загалом, інформаційно-профілактична кампанія у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ **може:**

- привернути увагу суспільства до проблеми торгівлі людьми;
- підвищити рівень інформованості про наявні ризики та небезпеки, пов'язані із торгівлею людьми;

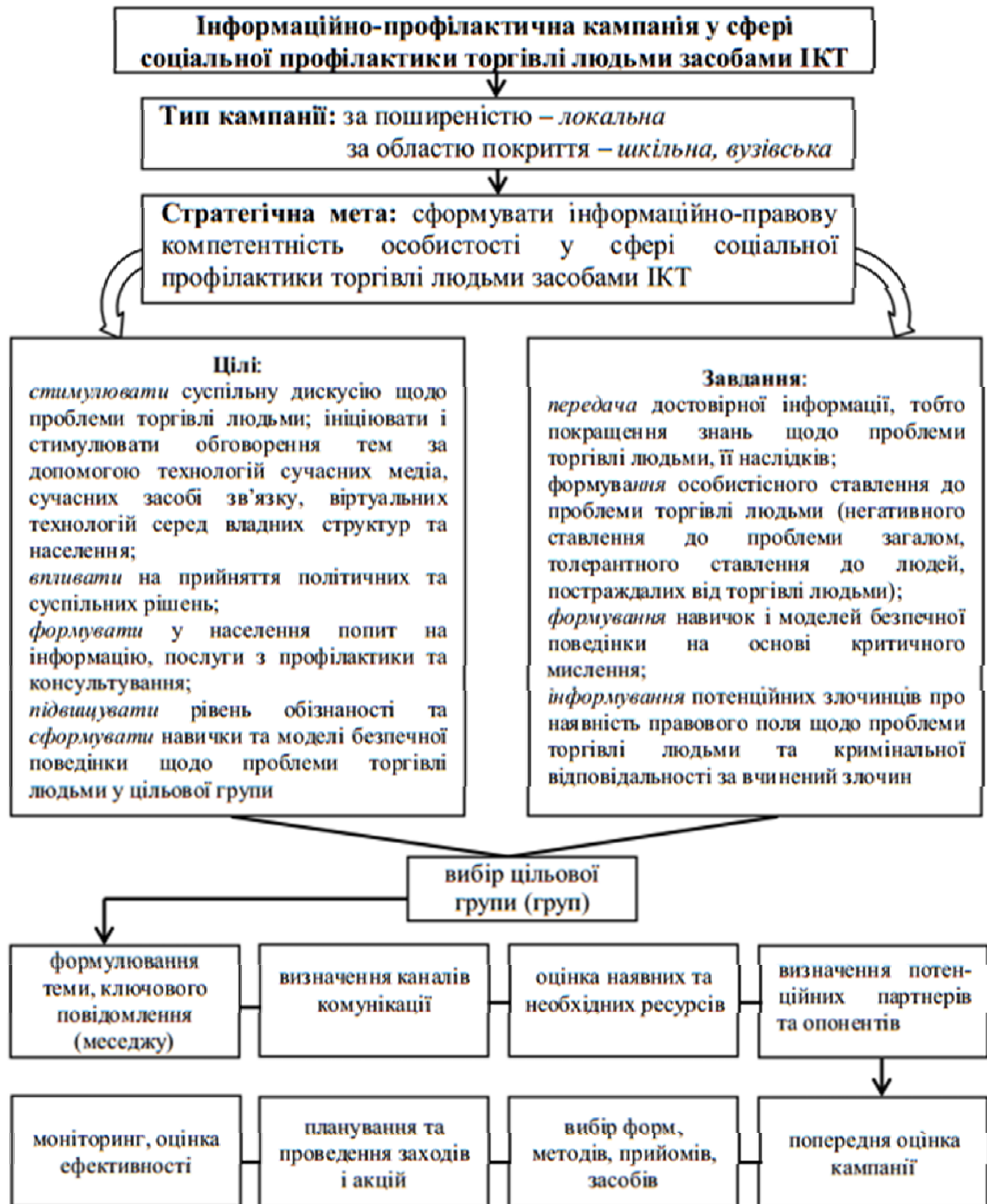

Рис. 4.1 Матрична модель інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ

- вплинути на погляди і ставлення до проблеми;
- продемонструвати, або проілюструвати навички більш безпечної поведінки;
- мотивувати зміну усталеної поведінки (у сторону – безпечної);

- збільшити попит на інформаційні послуги, або на отримання додаткової інформації про профілактику торгівлі людьми засобами ІКТ.

Інформаційно-профілактична кампанія **не може:**

- повністю компенсувати дефіцит інформаційних послуг у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ;
- змінити поведінку за відсутності підтримуючих компонентів програми;
- із рівною ефективністю опрацювати всі питання, або поширити всі повідомлення про торгівлю людьми.
- вирішити усі питання, пов'язані з регулюванням правового поля щодо проблеми торгівлі людьми.

Ключовою умовою реалізації методики – інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, ми вважаємо вибір цільових груп, тобто досліджуваних суб'єктів та відповідний добір форм, методів, прийомів, засобів (тобто вибір методичного інструментарію), детальний розгляд яких представимо у наступних параграфах.

4.2. Вибір цільових груп досліджуваних суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії за їх індивідуальними характеристиками

Покликаючись на загальні засади суб'єктного підходу (див. Р. 2, п. 2.3), звернімося до більш детального розуміння категорії «суб'єкт» з метою визначення індивідуальних характеристик цільових груп досліджуваних суб'єктів. Суб'єктний підхід, за переконаннями Р. Серьожникової, «... дозволяє людині засвоювати ті цінності, які започаткувало суспільство, залучитися до духовного світу інших людей, але при цьому усвідомлювати свою унікальність, свою відмінність від інших, по-своєму виражати себе у світі» [545]. У контексті ідей суб'єктного підходу, основоположною є формула автора діяльнісної парадигми О. Леонтьєва – внутрішнє (суб'єкт)

діє через зовнішнє і цим саме себе змінює [340]. Суб'єкт є базовою категорією філософії [254; 269; 649], особливо онтології (Аристотель [19], Р. Декарт [191], І. Кант [268], О. Гегель [102]). Як зазначає С. Рубінштейн, «основне завдання філософії (онтології)... – завдання розкриття суб'єктів різних форм, способів існування, форм руху» [531, с. 275]. Вітчизняний учений С. Гончаренко зазначає, у класичному філософському розумінні «суб'єкт (*від лат. subjectum*) – носій предметно-практичної діяльності та пізнання (індивід чи соціальна група), джерело активності, спрямоване на об'єкт» [114, с. 661].

Вважаємо за необхідне підкреслити, що термін «суб'єкт» використовується в історії філософії в різних значеннях. Наприклад, Аристотель позначав ним індивідуальне буття та матерію – неоформлену субстанцію. Середньовічна схоластика під цим поняттям розуміла щось реальне, що існує в самих речах (тоді як об'єкт існує для неї лише в інтелекті) [254]. Як зазначив К. Ушинський, сучасне тлумачення дефініції «суб'єкт» бере початок від Р. Декарта; у його роботах протиставлення суб'єкта та об'єкта виступило початковим пунктом аналізу пізнання, а саме обґрунтування знання з погляду його достовірності [645, с. 101].

За міркуваннями вчених К. Абульханової-Славської, І. Бега, І. Зязюна, В. Лекторського, С. Пилипчук, В. Рибалки [11; 36; 245; 246; 339; 460; 513], суб'єктність як форма та засіб організації людської діяльності виявляє себе в можливості людини щодо практичного (перетворювального) ставлення до особистої життєдіяльності та знаходження свого найвищого вираження в рефлексії. Як підкреслює В. Слободчиков, «...суб'єктність є родовою специфікою людини, принципово відрізняє саме людський спосіб життя від будь-якого іншого» [557, с. 99]. В онтогенезі джерело походження та становлення суб'єктності пов'язане з кардинальною зміною механізмів життєдіяльності живих істот, з виникненням у людини можливості перетворювати власну життєдіяльність на предмет практичного перевтілення. Цей фундаментальний поворот у живій природі, відзначає В. Петровський [455;

456], коли загальна властивість самоорганізації живих систем поступається місцем механізму самоконтролю. Тут вперше виникає проблема ставлення до самого себе, встановлюється суб'єктивність, що й дозволяє людському індивіду стати справжнім суб'єктом власного життя.

Суб'єктність – базова категорія антропологічної психології (психології людини), яка визначає загальний принцип існування людської реальності, безпосередню самотність людини [425, с. 99]. Таке визначення, на наш погляд, трохи розмите і не містить основних відмінних характеристик. Більш змістовним, на нашу думку, є трактування, яке сформулювали Г. Коджаспіров та А. Коджаспірова: суб'єктність – здатність людини бути стратегом своєї діяльності, ставити та корегувати цілі, усвідомлювати мотиви, самостійно будувати дії та оцінювати їхнє співвідношення до задуманого, планувати своє життя. Термін починає входити в педагогічні дослідження та педагогічну практику як позначення соціально-цінної якості особистості, яку необхідно формувати в процесі педагогічної взаємодії [291, с. 144].

У суб'єктно-генетичній концепції «створення суб'єктом себе самого» визначається як головна змістовно-життєва цінність людського буття, яка виражається у внутрішній потребі індивіда в саморозвитку, самореалізації, самоздійсненні, що реалізується, безпосередньо, у процесі соціалізації особистості. За Ж. Піаже [459, с. 50], суб'єкт знаходиться в постійній взаємодії з середовищем; ця взаємодія протікає в контексті попередньої взаємодії, що передувала реакції суб'єкта. Такий підхід характеризує не тільки взаємодію суб'єктів профілактичної діяльності, а й роль кожного як окремого суб'єкта у соціальній профілактиці торгівлі людьми.

Дослідження індивідуально-типологічних особливостей особистості у зарубіжній та вітчизняній педагогіці здійснювали А. Алексюк, Б. Ананьєв, Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, Л. Занков, Г. Костюк, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, Л. Сігаєва, Л. Х'єлл [9; 15; 90; 91; 99; 129; 227; 307; 340; 530; 531; 554; 666] та ін. Розглядаючи суб'єктність як конституційовану характеристику особистості, В. Петровський вводить поняття «віртуальної суб'єктності» як

моменту становлення, переходу в цей стан, що співвідноситься з виникненням особистісного в людині; поняття «відображеної суб'єктності» – «справжній суб'єкт не може не бути суб'єктом для самого себе і разом з тим суб'єктом свого буття для іншого» [455, с. 42]. Актуальним є врахування цих особливостей для розробки теорії і практики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

Враховуючи положення викладені у Розділі 1, зауважимо, що система суб'єктів соціальної профілактики торгівлі людьми вміщує такі головні рівні та відповідні їм компоненти: на макроінституційному рівні – це держава, її типологічні особливості, а також регіон, що має власну специфіку профілактичної діяльності; на мезорівні – це державні установи, їх підрозділи, громадські організації, ЗМІ, заклади освіти, що здійснюють профілактику торгівлі людьми; на мікрорівні – це особистість та її ставлення до проблеми торгівлі людьми. Беручи до уваги міркування, представлені у Р. 1 (особливо п. 1.4), Р. 2, Р. 3 (особливо п. 3.1), останній (особистісний) рівень ми приймаємо за основу для нашого дослідження.

Зауважимо, що попередньо, беручи до уваги положення представлені у п. 1.4, п. 3.1 (щодо первинної соціальної профілактики торгівлі людьми) і у п.4.1 (щодо профілактичної роботи у організованих групах) та плануючи реалізацію методики, ми ставили собі за мету головними досліджуваними суб'єктами інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми обрати соціальних педагогів та працівників соціальних служб; департаменту сімейної, гендерної політики та протидії торгівлі людьми Мінсоцполітики України; управлінь у справах сім'ї, молоді та спорту; гендерної політики, ЦСССДМ та різні групи населення України як то: учнів шкіл-інтернатів та учнів ПТУ, безробітних та малозабезпечених, людей похилого віку. Однак, нами було встановлено низку суттєвих обставин, що не дозволи нам піти таким шляхом, а саме:

- не достатні матеріальні ресурси соціальних служб для забезпечення успішної реалізації інформаційно-профілактичної кампанії як-то: відсутність

власних приміщень чи коштів на аренду для значної кількості людей – учасників кампанії; відсутність технічного та канцелярського забезпечення тощо;

- мала заробітна плата працівників і, як наслідок, значний потік кадрів, що унеможлиблює проводити інформаційно-профілактичну кампанію лонгово, а тільки реалізовувати разові заходи. Останнє є неефективним та не дозволяє моніторити результати профілактичної діяльності;

- низька обізнаність працівників соціальних служб із проблемою торгівлі людьми;

- незначна взаємодія та мала зацікавленість у лонгованій профілактичній співпраці соціальних служб і управління сім'ї та молоді з освітніми установами і, як наслідок, відсутність комплексної, системної профілактичної роботи, що давала б максимальне охоплення кількості учасників інформаційно-профілактичної кампанії;

- постійне реформування управлінь у справах сім'ї та молоді і гендерної політики не сприяло реалізації системної профілактичної роботи щодо проблеми профілактики торгівлі людьми.

Щодо залучення до учасників інформаційно-профілактичної кампанії різних груп населення України як-то: учнів шкіл-інтернатів та учнів ПТУ, безробітних та малозабезпечених, людей старшого/похилого віку можемо зазначити наступне:

- школи-інтернати та ПТУ. Керівництво цих закладів неохоче погоджувалося на проведення разових заходів (що не давало можливості реалізувати комплексно методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ), а у окремих випадках, виявляло матеріальну зацікавленість у наданні можливості реалізації методики.

- Принцип добровільності надання послуг соціальними службами ускладнює проведення профілактичної роботи з неорганізованими групами як то: безробітні та малозабезпечені. Як зазначалося попередньо, не достатні матеріальні ресурси соціальних служб не дозволяли сформувати та охопити визначену та стабільну групу. Перешкодою було й те, що, наприклад, статус

безробітного/трудового мігранта не є постійним, що не дозволяло реалізовувати визначену методику.

- Люди старшого/похилого віку. Їх практично не можливо організувати для лонгової реалізації методики автономно. У той час, як шкільні заходи бабусі/дідусі й старші родичі учнів відвідують відповідально та із задоволенням, що дає можливість включити їх у процес реалізації інформаційно-профілактичної кампанії.

Зауважимо також, що учні шкіл-інтернатів та учні ПТУ, безробітні та малозабезпечені, люди старшого/похилого віку, за міркуваннями експертів, є особливими групами ризику, які потребують реалізації вторинної соціальної профілактики торгівлі людьми (див. п.1.4), у той час, як ми ставили за мету реалізовувати первинну соціальну профілактику торгівлі людьми на обґрунтованих концептуальних засадах педагогічної системи (див. п. 3.1).

Беручи до уваги вищезазначене та визначивши для досліджуваної проблеми головну характеристику суб'єктності у вигляді специфіки ставлення до проблеми торгівлі людьми, виділяємо **чотири категорії** досліджуваних **суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії**: 1 – викладачі ВЗО, майбутні соціальні педагоги/працівники, майбутні учителі; 2 – соціальні педагоги та учителі закладів середньої освіти; 3 – учні ЗСО (діти) та 4 – їх батьки, оскільки, як зазначалося попередньо, ефективна профілактична робота можлива лише в організованих групах.

Науковий пошук представлений у попередньому параграфі, вихідним еталоном методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ дозволив нам обрати локальну (шкільну, вузівську) (див. п. 4.1) інформаційно-профілактичну кампанію, оскільки профілактика торгівлі людьми входить у напрям виховної роботи ВЗО та ЗСО за наказом МОН України, то однією з особливостей та обов'язковою умовою її реалізації є потреби у незначних матеріальних ресурсах та максимально можливому охопленні кількості взаємодіючих учасників у організованих групах. Саме такий вибір дозволяє чітко простежити ланцюжок взаємодії та максимальне покриття профілактичною

діяльністю виділених категорій досліджуваних суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії: соціальні педагоги та вчителі ЗСО, які працюють із учнями та їх батьками, а також викладачі ВЗО та майбутні соціальні педагоги/працівники, майбутні учителі, що пов'язані з ЗСО методичною роботою та проходженням студентами педагогічної практики.

Такий вибір ми можемо підтвердити міркуваннями Л. Гриценко, О. Ерстенюк, Н. Лунченко, які стверджують: «Система освітніх закладів, охоплюючи населення всієї країни до найменших населених пунктів, забезпечує вплив на 95% молоді. Молоді люди, котрі ще не мають достатнього життєвого досвіду, часто стають об'єктом торгівлі людьми. До того ж, профілактичні програми можуть бути включені в організований і керований навчально-виховний процес. Це робить освіту потужним і вкрай необхідним фактором запобігання явища торгівлі людьми» [121, с. 14].

Перша категорія – викладачі ВЗО, майбутні соціальні педагоги/працівники, майбутні учителі.

С. Годник стверджує, що педагогічна діяльність може бути визначена як процес двоєдиної системної взаємодії педагога (педагогічного колективу) і студента (академічної групи) з метою створення умов для максимальної самореалізації особистості майбутнього спеціаліста – суб'єкта успішної професійної діяльності, життєдіяльності та життєтворчості [108, с. 37]. Цю думку підтримують Д. Чернілевський, О. Філатов, стверджуючи, що «специфіка педагогічної творчості викладача ВЗО полягає в тому, що об'єктом і одночасно суб'єктом професійної діяльності є особистість майбутнього професіонала..., коли в процесі спільної діяльності відбувається «творення» та «спів творення» особистості спеціаліста» [673, с. 21]. У освітній діяльності в умовах ВЗО відносини між викладачем та студентом, як відомо, характеризуються взаємодією, взаємовідносинами, взаємозумовленістю, співробітництвом. Без цього практично неможливі ні виховання, ні навчання, ні формування особистості майбутнього спеціаліста.

Як зазначає М. Галагузова, професійна підготовка соціальних педагогів проводиться у основному, в педагогічних навчальних закладах. Дійсно, у професійній діяльності соціального педагога і вчителя є багато спільного [573, с. 21]. Вчитель, виконуючи свою головну освітню функцію, передає знання і соціокультурний досвід, накопичений суспільством, у процесі чого здійснюється розвиток і виховання учня.

Вітчизняні вчені Т. Веретенко, І. Зверєва визначають «Соціальний педагог... здійснює соціально-педагогічну діяльність у соціумі; виступає посередником між особистістю і державно-громадськими соціальними службами, захисником інтересів і законних прав людини, помічником у сприянні соціальних ініціатив і пошуку виходу з проблемної ситуації; є експертом у постановці «соціального діагнозу» і визначенні методів педагогічного впливу у вирішенні проблемної ситуації людини [208, с. 179-181].

Вибір для цієї категорії учителів ми підтверджуємо міркуваннями Ж. Петрович [458, с. 354-355], яка зазначає, що зміст підготовки майбутніх соціальних педагогів не відтворює повної картини функціонування соціального педагога в предметному полі його компетенції. Як наслідок, на старті своєї професійної кар'єри такому фахівцю важко зорієнтуватися щодо пріоритетів власної діяльності і своєї ролі у соціально-виховному середовищі; не завжди у змісті професійної підготовки враховуються сучасні тенденції розвитку державної політики в Україні щодо вразливих груп населення, в т.ч. дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Тобто соціальні педагоги не завжди можуть реалізовувати свої професійні функції, їх іноді виконують учителі.

Зауважимо, що у великих містах сьогодні спостерігається деяке підвищення поінформованості про явище торгівлі людьми, а тому торгівці активно переміщуються до маленьких містечок та сіл, де інформації з даної проблеми ще недостатньо. Заклади середньої освіти сільської місцевості через відсутність інших культурно-освітніх закладів у селі є, по суті, єдиним осередком виховання учнів [601]. Тому об'єднання в одну категорію майбутніх

соціальних педагогів/працівників і майбутніх учителів ми здійснили, керуючись наступними міркуваннями: в Україні, на часі, існує велика кількість малокомплектних навчальних закладів (особливо у сільській місцевості), у штатному розписі не має посади соціального педагога. Останнє обумовлює необхідність здійснювати профілактичну діяльність учителю. Підтвердженням логічного вибору зазначеної категорії є також те, що проходячи педагогічну практику майбутні соціальні педагоги та майбутні учителі разом із викладачами-методистами можуть бути ефективно включеними у профілактичну діяльність ЗСО, а також отримати практичні знання.

Підтвердити вибір наступних трьох категорій досліджуваних суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії ми можемо, покликаючись на міркування Л. Ковальчук, К. Левченко, О. Удалової, які стверджують: «Ефективність профілактики торгівлі людьми в навчальному закладі можлива в разі виконання певних умов: проведення послідовної комплексної роботи з дітьми з урахуванням чинників поширення торгівлі дітьми та її наслідків для розвитку особистості, здійснення систематичної інформаційно-просвітницької роботи з батьками, підготовка педагогічних працівників до профілактики торгівлі людьми, налагодження взаємодії між різними суб'єктами профілактики торгівлі людьми» [596, с. 155].

Друга категорія – соціальні педагоги та учителі закладів середньої освіти.

Соціальний педагог у певному значенні виконує роль універсала, проте його універсальність має досить чіткі предметні кордони, які визначаються змістом освітніх і виховних проблем учня та можливими шляхами їх вирішення. Від традиційних сфер діяльності, які пов'язані з аналізом і вирішенням проблем людей (психологія, соціологія, юриспруденція, педагогіка тощо) соціально-педагогічна діяльність соціального педагога відрізняється, перш за все, своїм інтегральним характером. Зміст цієї роботи акумулює в собі елементи суміжних професій, що взаємозбагачує їх інформацією, інструментарієм, технологіями [208, с. 179-180; 399]. М. Галагузова стверджує, що метою діяльності соціального педагога є створення умов для психологічного комфорту і безпеки дитини,

задоволення його потреб за допомогою соціальних, правових, психологічних, медичних, педагогічних механізмів попередження і вирішення негативних явищ у сім'ї, школі, найближчому оточенні та інших соціумах [573, с. 24]. Оскільки однією із провідних функцій соціального педагога у загальноосвітніх закладах є попереджувально-профілактична [399], а основна цільова група ЗСО – діти, то логічним є те, що саме соціальний педагог має здійснювати, у тісній взаємодії з педагогічним колективом, соціально-педагогічну діяльність щодо профілактики торгівлі людьми. Наші міркування можемо підтвердити думкою Н. Сейко, що школа є соціально-педагогічною системою. Тому соціально-педагогічні функції у школі виконує не тільки соціальний педагог, але й інші члени педагогічного колективу: директор школи, заступник директора з виховної роботи, заступник директора з навчально-виховної роботи, класний керівник, вчитель початкових класів, вчитель-предметник [539]. Останнє дає підстави включити у зазначену категорію учителів закладів середньої освіти.

За С. Рубінштейном, специфіка освітнього процесу полягає в реципрокності (взаємодоповненості, взаємодійснюваності) двох явищ: розвиток учня передбачає постійний саморозвиток педагога, який є умовою розвитку учня [528; 529; 530]. Ми підтримуємо позицію І. Зімньої, яка відзначає: «Виступаючи як індивідуальний суб'єкт педагогічної діяльності, педагог водночас є суспільним суб'єктом – носієм суспільних знань та цінностей. Унаслідок цього в суб'єктній характеристиці педагога завжди поєднується аксіологічна (ціннісна) та когнітивна (та, що заснована на знаннях) площини» [236, с. 133].

У контексті нашого дослідження стверджуємо наступне: педагогічні працівники закладів середньої освіти можуть здійснювати профілактичну роботу у формі прямого впливу, що передбачає реалізацію наступних завдань:

- забезпечити інформування учнів про ймовірні ризики та шляхи запобігання попадання в ситуацію торгівлі людьми;
- формувати небайдуже ставлення до проблеми торгівлі людьми;
- формувати навички запобігання ризику та конструктивної поведінки в ситуації ризику та опосередкованого впливу, що передбачає поширення інформації і

досвіду серед не охопленого навчанням населення (однолітків, знайомих). Опосередкований вплив здійснюється як спонтанно, внаслідок спілкування краще обізнаних (навчених) учнів з непроінформованими однолітками, так і цілеспрямовано, наприклад, через театралізовані форми, виставки-конкурси тощо [121].

Третя категорія – учні закладів середньої освіти (діти).

Як зазначає Ж. Петрочко: «...специфічними рисами дитинства є: постійна орієнтація на дорослий світ, потреба брати участь у житті суспільства, ухваленні рішень; особлива вразливість, незахищеність від впливів навколишнього середовища, різних видів жорстокого поводження і насильства; чутливість до змін у соціумі і водночас здатність ставити перед дорослими нові завдання, активно впливаючи на розвиток суспільства; зародження особистісної активності та ціннісних орієнтацій, що визначають якість подальшого життя; наявність певного соціально-правового статусу» [458, с. 28].

І. Зязюн стверджував, що держава має виховувати своїх громадян так, щоб вони були джерелом її сили, свободи й розквіту. Вона повинна знаходити опору в мужності та мудрості своїх громадян, а не в насильстві над ними. Тому лише дух людини є метою виховання. Усе інше – лад, політика, держава, церква – є лише засобами правдивого служіння людині. У цьому контексті очевидна роль школи у творенні особистості підростаючого покоління, формуванні її соціальної активності, розвитку духовності та творчості [247].

Покликаючись на попередні дослідження [121; 288; 458; 584; 595; 596], ми можемо стверджувати наступне: саме категорія діти учнівського віку (6-17 років) є найбільш вразливою, щодо проблеми торгівлі людьми, адже загалом діти схильні до ризикованої поведінки і протесту як форм самоствердження.

Учні переважну кількість навчального часу проводять у загальноосвітньому навчальному закладі спілкуючись один із одним, з

учителями, соціальним педагогом тощо, а тому вони можуть бути носіями інформації щодо профілактики торгівлі людьми як для учнів так і педагогічних працівників. Тому проведення серед учнів ЗСО профілактичної діяльності щодо проблеми торгівлі людьми у процесі реалізації інформаційно-профілактичної кампанії може бути досить ефективною.

Четверта категорія – батьки (особи, які їх замінюють) учнів закладів середньої освіти.

Батьки несуть відповідальність перед соціумом і перед совістю за життя і виховання дітей. Батьки забезпечують фізичний, емоційний і матеріальний розвиток дитини, догляд за нею. Стиль батьківської поведінки впливає на формування особистості дитини, розвиток соціальних навичок що обумовлює ставлення дитини до вирішення життєвих проблем. Батьки своєю поведінкою, власним прикладом можуть впливати на ставлення дитини до проблеми торгівлі людьми. Здійснений теоретичний аналіз у Розділі 1, дає підстави стверджувати, що іноді саме батьки є чинником потрапляння дитини у ситуацію торгівлі людьми.

За міркуваннями Л. Ковальчук, К. Левченко, О. Удалової: «...здійснення систематичної інформаційно-просвітницької роботи з батьками передбачає використання виховного потенціалу найближчого соціального оточення дітей, зокрема батьків або осіб, котрі їх замінюють. Вона забезпечується такими шляхами, як підвищення мотивації батьків до співпраці з педагогічними працівниками, здійснення впливу з метою мінімізації негативних наслідків взаємодії дитини та її соціального середовища; здійснення впливу на ставлення батьків та соціального середовища дитини до проблеми торгівлі дітьми та постраждалих; подолання стереотипів та міфів щодо проблеми торгівлі дітьми. Ця умова забезпечується також шляхом роз'яснення ролі та функції педагогічних працівників у профілактиці торгівлі дітьми, демонстрації позитивних наслідків для розвитку дитини від співпраці батьків і педагогічних працівників, позитивних прикладів такої співпраці. У ході проведення

інформаційно-роз'яснювальної роботи важливо розвінчувати стереотипи щодо проблеми торгівлі дітьми, наголошувати на наслідках для дитини від ситуацій торгівлі дітьми, насильства і жорстокого поводження, експлуатації та на потребах постраждалих.

У разі виявлення дітей, котрі постраждали від торгівлі людьми, необхідно організувати індивідуальну роботу з батьками, аналізувати випадки потрапляння дітей в ситуації торгівлі дітьми» [595, с. 156]. Як зазначають Ю. Василькова, Т. Василькова, спілкуючись між собою, батьки можуть бути потужною ланкою у профілактичній діяльності [62].

У контексті вищезазначеного, вважаємо за необхідне зауважити наступне: батьки (особи, які їх замінюють – бабусі/ дідусі чи інші родичі) учнів закладів середньої освіти можуть бути, водночас, і представниками груп ризику – безробітними, трудовими мігрантами, людьми старшого/похилого віку ті ін. Тобто існує можливість паралельно з первинною соціальною профілактикою торгівлі людьми (відповідно обраної педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ) реалізовувати вторинну, а у разі необхідності – третинну. Саме тому батьків (осіб, які їх замінюють) учнів закладів середньої освіти ми обрали як четверту категорію суб'єктів профілактичного процесу.

Отже, ми виділили чотири категорії досліджуваних суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії: викладачі ВЗО, майбутні соціальні педагоги/працівники, майбутні учителі; соціальні педагоги та учителі закладів середньої освіти; учні ЗСО (діти); їх батьки, що, власне, утворюють логічний ланцюжок ефективної профілактичної діяльності, тобто: спілкуючись між собою, вони можуть закріплювати, поширювати знання про проблему торгівлі людьми та мотивувати на здобуття нових.

Перейдемо до розгляду форм, методів, прийомів, засобів (методичного інструментарію) інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

4.3 Методичний інструментарій наповнення інформаційно-профілактичної кампанії

Успіх реалізації інформаційно-профілактичної кампанії, досягнення її позитивного результату залежить, певною мірою, від обґрунтованого добору відповідних форм, методів, прийомів, засобів соціально-педагогічної діяльності. Однією із обов'язкових умов при виборі форм, прийомів та методів реалізації завдань інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами було їх наповнення/доповнення визначеними інформаційно-комунікаційними технологіями (див. Р. 2).

Покликаючись на міркування Л. Міщик зауважимо, що у соціально-педагогічній роботі методичний інструментарій повинен відповідати на конкретний запит соціального педагога/працівника, який в залежності від наявної у нього вихідної позиції (аналіз проблеми, стану, ситуації) прагне досягти бажаної мети, тобто отримати кращі результати, змінити, вирішити проблему. Як і в інших науках, метод соціальної педагогіки еквалентується із частиною об'ємної теорії. Одночасно метод виступає елементом практичної дії. В такому значенні це форма впливу [392].

Аналіз праць вітчизняних та зарубіжних учених Б. Алмазова, М. Беляєвої, Г. Вороніної, М. Галагузової, Н. Гусак, Л. Ковальчук, В. Лозниці, Л. Мардахаєва, Н. Романової, М. Шакурової, П. Шептенко [261; 380; 381; 383; 384; 677; 678; 685] дозволив нам згрупувати за класифікаційними ознаками основні форми, методи, прийоми та на їх основі й у доповнення окреслити спеціальні форми, методи та засоби ІКТ, які доповнюють методичний інструментарій і можуть бути реалізованими під час проведення інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ (див. табл. 4.1).

Розглянемо детально зміст таблиці.

Таблиця 4.1

Класифікація форм, методів, прийомів, засобів ІКТ

Групи форм та методів		Прийоми	Засоби ІКТ
за способом передачі та отримання інформації	<i>словесні</i> : лекція, розповідь, бесіда	створюючі : заохочення, увага, прохання, довіра, прояв засмученості гальмуючі : наказ, натяк, обурення, осуд, попередження	технології сучасних медіа : ЗМІ, соціальна реклама; сучасні технології зв'язку : служби миттєвого обміну інформацією, інформаційно-консультаційні лінії; сучасні віртуальні технології : WWW, Веб 2.0, соціальні медіа, групи новин, електронна пошта та списки розсилки, системи обміну повідомленнями (ICQ), Skype, хмарні технології
	<i>наочні</i> : спостереження, ілюстрація, демонстрація		
	<i>практичні</i> : вправи, практичні роботи		
залежно від участі аудиторії	<i>пасивні</i> : лекція, урок		
	<i>активні</i> : групова робота, проекти		
	<i>інтерактивні</i> : тренінг, дискусія (її різновиди), рольові ігри, робота з масовою аудиторією		
залежно від цільової аудиторії	<i>індивідуальні</i> : консультування		
	<i>групові</i> : тренінги, дискусії, ситуаційна методика		
Спеціальні	<i>педагогічні</i> : конференції, методичні наради, майстер-класи, батьківські збори, вебсайт, вебінари		
	<i>психологічні</i> : формування установки на довіру, когнітивний дисонанс, використання психологічних особливостей окремих соціальних груп		

Ми підтримуємо думку В. Лозниці, який зазначає, що участь цільової аудиторії та спосіб подачі інформації значною мірою впливає на рівень її засвоєння. **За способом передачі та отримання інформації** форми та методи традиційно поділяються на *словесні, наочні, практичні* [354, с. 254-260]. Найбільший обсяг інформації сприймається та запам'ятовується тоді, коли людина виступає у ролі ведучого/модератора, вчителя, тренера, поєднуючи словесні і практичні форми/методи та підтримуючи їх наочними. Однак, при виборі способу подачі інформації та визначення міри участі аудиторії важливо враховувати особливості цієї цільової аудиторії та зміст інформації, яку необхідно донести.

Усі існуючі **форми та методи роботи залежно від участі аудиторії** поділяються на *пасивні, активні та інтерактивні* [261, с. 81]. Пасивні – це

такі форми взаємодії між інформатором та реципієнтом, коли інформатор є основною діючою особою. Саме він виступає керівником процесу, а реципієнти – в ролі пасивних учасників. Взаємодія у такому випадку відбувається через опитування та тестування. Перевагою є те, що можна одночасно надати значну кількість інформації протягом обмеженого часу.

Однак, найменший відсоток засвоєної інформації припадає, коли відбувається словесне сприйняття матеріалу. Тому зараз частіше говорять про актуальність активних та інтерактивних форми роботи. Активні – це такі форми взаємодії між інформатором та реципієнтами, коли ті та інші виступають в ролі активних учасників. Така технологія роботи передбачає демократичний стиль спілкування. Інтерактивні, на відміну від попередніх, орієнтовані на взаємодію реципієнтів не лише з інформатором, але й один з одним. Слово «інтерактивний» походить від двох англійських слів: «inter» і «akt», що перекладається як взаємодія в режимі розмови або діалогу між людьми. Роль модератора на інтерактивних заняттях – спрямовувати учасників до поставленої мети заняття.

Специфіка нашого дослідження обумовлює звернутися до такої класифікації: *залежно від цільової аудиторії* розрізняють *індивідуальні* та *групові* форми/методи роботи [589, с. 252-265]. До індивідуальних методів роботи можна віднести індивідуальне очне та заочне консультування. Групові мають на меті, насамперед, активну взаємодію усіх членів групи та модератора, у тому числі.

Окрім зазначених форм та методів, у процесі організації інформаційно-профілактичної кампанії ми добирали *спеціальні педагогічні та психологічні* форми та методи, які дали б можливість окреслити більше проблемне поле щодо соціальної профілактики торгівлі людьми та створити якісне підґрунтя для реалізації авторської педагогічної системи та методики загалом.

Окрім зазначених форм та методів, ми використовували певні прийоми та засоби, які власне, призначені доповнити та підсилити методику. За міркуваннями М. Галагузової [573, с. 148-149], **прийом** розуміється як

часткове вираження методу, його конкретизація; по відношенню до методу носить частковий, підпорядкований характер. Співвідношення між методом і прийомом можна розглядати як взаємодію родового (метод) і видового (прийом) понять. Фактично кожен із методів реалізується через сукупність окремих прийомів, які накопичуються практикою, узагальнюються теорією і рекомендуються до використання. Однак, прийоми можуть використовуватися незалежно від методів. Е. Натанзон [409] виділяє так звані «створюючі» і «гальмуючі» прийоми. До «створюючих» прийомів він відносить наступні: заохочення, увагу, прохання, прояв засмученості, довіру та ін.; до «гальмуючих»: наказ, натяк, обурення, осуд, попередження та ін.

Зауважимо, на практиці провести чітке розмежування між методами і прийомами досить складно, так як методам властива рухливість, мінливість. У одних ситуаціях метод є самостійним шляхом досягнення мети, в інших він входить в прийом, який використовується у різних обставинах по-різному. Застосування методів і прийомів ми здійснювали в залежності від конкретної ситуації в роботі з експериментальними групами суб'єктів.

Засіб є більш широким поняттям, чим метод або прийом, оскільки останні самі в певних обставинах можуть виступати засобами. Засоби дослідження – це матеріальні, штучно створені об'єкти, призначені для того, щоб у процесі дослідження імітувати зовнішні впливи (фактори), передавати інформацію, проводити обробку, заміри, відображення інформації, забезпечувати безпеку експерименту та ін. [379; 737]. Засоби самі по собі, за своєю сутністю, не є способами діяльності, а стають ними тільки тоді, коли використовуються для досягнення мети. Так ЗМІ чи Інтернет можуть слугувати для відпочинку чи розваг. Однак, коли вони застосовуються з певною метою, наприклад, для критичного аналізу й осмислення інформації, що подається, тоді можуть бути засобом профілактичної діяльності. У цьому випадку методи – це ті шляхи, за допомогою і у процесі яких можна реалізовувати засоби, тобто у нашому випадку засоби інформаційно-

комунікаційних технологій, які ми визначили як: *технології сучасних медіа, сучасні технології зв'язку, сучасні віртуальні технології* (див. Р. 2).

Зауважимо, що крім зазначених у таблиці, під час реалізації інформаційно-профілактичної кампанії можуть бути використані й інші форми, методи, прийоми, вибір на яких впливатиме тип кампанії (за поширеністю, за областю покриття ті ін. див. п. 4.1), а також професійний та особистий досвід організаторів.

Перейдемо до розгляду методичного інструментарію, який було використано нами у процесі проведення інформаційно-профілактичних кампаній у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. Окреслені форми та методи дозволили визначити комплексний алгоритм їх практичного застосування для реалізації методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

Найефективнішими, за думкою експертів та нашим досвідом, у контексті соціальної профілактики торгівлі людьми є групові форми роботи. Розпочинати реалізацію інформаційно-профілактичної кампанії потрібно проведенням *методичних об'єднань/методичних рад, педагогічних та вчених рад* освітніх установ та закладів освіти, у яких проводитиметься кампанія і, які можуть виступати координатором інформаційно-профілактичних кампаній у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми на регіональному рівні. Їх тематика визначається не тільки загальною стратегічною метою кампанії, а особливостями регіону де вона проводиться. Наприклад, в регіонах зі значною кількістю мігрантів/трудомих мігрантів, окрім загальних положень проблеми торгівлі людьми можуть бути висвітлені питання міграційної політики; ризики потрапляння в ситуацію торгівлі людьми нелегальними мігрантами; ризики, пов'язані з відсутністю батьків (для дітей) тощо. Діяльність методичних об'єднань/рад допомагає виявляти, узагальнювати, систематизувати і розповсюджувати напрацювання у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми.

Практика нашого досвіду засвідчує, що по завершенню інформаційно-профілактичної кампанії, у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми для підведення її підсумків, оцінки результатів і визначення подальших перспектив досить ефективним є проведення *конференцій*.

Загалом, конференція як зібрання, нарада може об'єднувати представників різних груп, організацій, вчених для обговорення питань, пов'язаних із проблемою торгівлі людьми. Важливим для роботи конференцій є запрошення фахівців ОБСЄ, МВС, МОМ, МОП, представників міжнародних та громадських організацій, які мають безпосередній практичний досвід роботи. Продуктивною є також співпраця з організаціями та благодійними фондами, які займаються дотичною до проблеми торгівлі людьми діяльністю: «ЕКПАТ», «СЕОР», «Ла Страда-Україна», «Карітас», «Веста» та ін., які можуть поділитися досвідом надання допомоги особам постраждалим від ситуації торгівлі людьми.

Особливо цінним під час проведення методичних об'єднань/методичних рад, педагогічних та вчених рад, конференцій, круглих столів (див. дод. Д) є включення у їх програму не тільки теоретичного досвіду (виступи, доповіді), а й пропагування/представлення практичних форм та методів роботи педагогами-новаторами, членами лекторських груп громадських організацій, як то: майстер-класи, тренінги, вебінари та ін. Доречним є долучення ЗМІ, які не тільки інформуватимуть населення про їх діяльність (сюжети в новинах, інтерв'ю з організаторами та запрошеним гостями, інтернет-новини тощо), а й можуть підтримати подальшу реалізацію кампанії (соціальна реклама, ток-шоу, репортажі у пресі, на радіо).

Переваги:

- залучення професійної аудиторії до роботи;
- можливість встановлення нових професійних контактів;
- можливість отримати нові та поділитися власними знаннями;
- налагодити співпрацю з міжнародними та громадськими організаціями.

Недоліки:

- вимагає значних витрат на підготовку та інших ресурсів;
- охоплення невеликої кількості учасників;
- потребує значного альтруїзму та особистої мотивації учасників та ін.

Вебінар (від англ. «Webinar», скор. від «web-based seminar») – спосіб організації зустрічей онлайн, формат проведення семінарів, тренінгів та інших заходів за допомогою Інтернету [719; 737]. У перші роки після появи Інтернету терміном «веб-конференція» часто називали гілку форуму або дошки оголошень. Пізніше термін набув значення спілкування саме в режимі реального часу. Вебінар (веб-семінар) – це різновид веб-конференції, яка полягає у проведенні онлайн-зустрічей або презентацій через Інтернет в режимі реального часу. Вебінари організують за допомогою web-технологій (технології відео-конференції, інтернет-телефонії) в режимі прямої трансляції. Зв'язок між учасниками та тренерами підтримується через Інтернет після заходу на сторінку інтерактивного класу (кімнати вебінар). Учасники мають можливість чути і бачити тренера, задавати питання (в чаті або через голосовий зв'язок). На екрані можуть транслюватися презентації, інтернет-посилання, ведучий може використовувати інструменти віртуальної білої дошки, проводити опитування в режимі реального часу, учасники можуть працювати в групах і т.п. [258].

Найбільш важливими особливостями вебінарів, що відрізняють їх від інших веб-орієнтованих форм навчання, є гнучкість і високий ступінь інтерактивності. Як зазначає В. Рафальський, вебінар – унікальний інструмент, який дозволяє лектору реалізувати себе в самому широкому діапазоні – від організації невеликої лекції для декількох чоловік до проведення масштабних конференцій за участю декількох лекторів і сотень слухачів. При проведенні конференцій або лекцій через систему вебінарів існує можливість спілкування не тільки в напрямку лектор-слухачі, а й у зворотному напрямку, через вбудовану систему IP-телефонії та за допомогою розвинених систем обміну повідомленнями. У ході вебінарів лектор має

можливість здійснювати персоніфікований контроль знань, проведення опитувань і документування отриманих даних. Важливою особливістю вебінарів є невисокі вимоги до швидкості інтернету [258; 719]. Вебінари є досить ефективними у соціальній профілактиці торгівлі людьми засобами ІКТ оскільки основною перевагою застосування вебінарів є те, що після завершення заходу залишається запис, який також можна використовувати в подальших навчальних цілях.

На часі, існують технології, в яких реалізована підтримка VoIP-аудіотехнологій, що забезпечують повноцінний аудіозв'язок через мережу онлайн (*переваги застосування*). Вебінарам (залежно від провайдера) може бути властива функція анонімності або «невидимості» користувачів, завдяки чому учасники однієї і тієї самої конференції можуть не знати про присутність один одного (*недоліки застосування*).

Майстер-клас – це передача свого професійного досвіду майстром (вчителем/тренером/експертом), його послідовні вивірені дії, які призводять до попередньо визначеного результату [583]. У освітньому процесі – це один із основних інтерактивних способів швидкого засвоєння нових знань, технологій і підвищення професійної майстерності. Нетривіальність/критичність мислення – головне в системі ціннісних установок, на яких базується уся педагогічна система майстер-класів. Методика проведення майстер-класів у процесі реалізації інформаційно-профілактичної кампанії ґрунтується на передачі оригінальних (авторських) методик та напрацювань у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми. Необхідною умовою та запорукою успіху майстер-класу є представлення значного об'єму практичних напрацювань, що підкріплюється теоретичним досвідом. Особливостями майстер-класів є двосторонній процес «учитель-учень», який обумовлюється як педагогічною інтуїцією майстра, так і соціальною орієнтацією освітнього простору. Майстер-клас може бути заявлений у програмі вищезазначених форм соціальної профілактики торгівлі людьми, а також представлений як самостійний захід під час проведення інформаційно-профілактичної кампанії у ВЗО, ЗСО.

Переваги:

- можливість отримати (у прямому контакті) напрацювання педагогів-новаторів;
- безпосереднє залучення аудиторії до роботи;
- можливість адаптувати майстер-клас під цільову аудиторію.

Недоліки:

- дозволяє працювати з невеликою кількістю учасників;
- потребує певних витрат та умов проведення.

Досвід нашої практичної діяльності та напрацювання експертів дають підстави стверджувати, що під час проведення інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми позитивний результат дає *тренінгова діяльність*. Це підтверджують міркування І. Трускова [636], про те, що кожна людина володіє індивідуальною структурою трьох рівнів психіки, які розвиваються, збагачуються, тренуються. Надсвідомість тренується грою, а згодом – мистецтвом. Свідомість збагачується у процесі навчання, а потім – освітою та мисленням. Підсвідомість наповнюється шляхом наслідування, пізніше – практичним досвідом, що контролюється свідомістю.

Як зазначають Н. Гущина, А. Кочарян: «Тренінг (*англ. training від train – навчати, виховувати*) – це короткостроковий захід або декілька заходів, направлених на отримання знань, набуття навичок, накопичення власного досвіду. Тренінги – це активна форма заняття, в результаті якого теоретичні знання і практичні навички засвоюються в комплексі [309, с. 24]. За міркуваннями Н. Гусак, Н. Романової: «Тренінг – це метод активного навчання, спрямований на розвиток знань, вмінь, навичок та соціальних установок. Тренінг – це заздалегідь спланований процес, призначений формувати необхідні знання та навички, а також перевіряти, чи вдалося в процесі такого навчання досягти поставленої мети. Тренінг спрямований на отримання знань, розвиток вмінь і формування навичок подолання проблем та соціальної поведінки. Люди, які присутні на тренінгу, крім отримання

нової інформації, виробляють практичні навички з тематики заняття» [261, с. 101]. При цьому формуються необхідні здібності, відбувається присвоєння способів «правильної» поведінки й дій, виявляються та напрацьовуються методи подолання типових затруднень. Основним завданням тренінгу є удосконалення та розвиток практичних навичок, доведення їх до автоматизму. Тренінги також дозволяють підвищити кваліфікаційний рівень спеціалістів, які здійснюють профілактичну діяльність у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми.

Тренер, який усвідомлює актуальність питання профілактики торгівлі людьми та сам вільно володіє як теоретичним, так і практичним матеріалом, зможе сформувати в учасників тренінгу стійку мотивацію до формування інформаційно-правової компетентності. Доречно також зауважити, що тренінг (див. дод. П, П1) є найширшим із усіх перелічених вище форм профілактичної роботи і може включати, на різних етапах реалізації, як одиничні та і в поєднанні виділені засоби ІКТ (див. Р. 2).

Загалом можна визначити низку переваг та недоліків реалізації тренінгів у інформаційно-профілактичній кампанії.

Переваги:

- дає можливість отримати нові знання через інтерактивні форми роботи;
- допомагає вдосконалити та отримати нові вміння та навички;
- залучає попередній соціальний досвід учасників;
- передбачає емоційне залучення учасників;
- передбачає особисту мотивацію учасників, які беруть участь у тренінгу;
- надає можливість встановлення нових дружніх та професійних контактів;
- дає можливість закріпити певні поведінкові навички в навчальному середовищі;
- знання, отримані учасниками під час тренінгу, можуть поширюватися у неформальному спілкуванні.

Недоліки:

- дозволяє охопити невелику кількість учасників;

- потребує значної мотивації учасників;
- вимагає значних витрат часу та інших ресурсів;
- потребує ґрунтовної підготовки тренера.

Батьківські збори є спеціальною формою роботи під час проведення інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми. На батьківські збори виносяться для обговорення питання, пов'язані з актуальністю проблеми торгівлі людьми, її профілактикою. Окрім ретельної підготовки до батьківських зборів у вигляді короткого конспекту теоретичного матеріалу, доречним є запрошення фахівців педагогів, психологів, громадських активістів, представників МВС, які можуть надати додаткову інформацію та відповіді на запитання батьків щодо проблеми торгівлі людьми. Необхідно підготувати інформаційні, роздаткові матеріали для батьків. Доречним є також проведення майстер-класів та перегляд відеоматеріалів ЗМІ, фільмів присвячених проблемі торгівлі людьми, а також он-лайн консультацій у вигляді дзвінків на гарячі лінії. Важливо щоб батьківські збори (див. дод. Е) проходилися як на загальношкільному/вузівському рівні, так і мали подальше продовження/обговорення у класах/групах. Підсиленням є діяльність батьківської ради, яка може ініціювати подальше проведення профілактичної роботи в освітньому закладі.

Переваги:

- отримання батьками інформації про реальний стан проблеми торгівлі людьми з метою її подальшого уникнення;
- налагодження співпраці педагогів/громадських активістів з батьками для налагодження профілактичної діяльності;
- отримання консультацій щодо проблеми торгівлі людьми батьками від фахівців, педагогів, психологів.

Недоліки:

- відсутність/нерегулярне відвідування зборів батьками трудовими мігрантами, батьками інших груп ризиків;

- поверхнєве відношення батьків до проблеми людьми загалом;
- небажання батьків брати участь у профілактичній роботі.

Загалом, групові форми роботи: педагогічні та вчені ради, методичні об'єднання, творчі групи, майстер-класи, тренінги, батьківські збори тощо часто поєднуються з груповими методами роботи і можуть включати: групову дискусію, лекцію/міні-лекцію, мультимедійну лекцію, кіно/відео лекторій, вивчення конкретних випадків (реальних історій клієнтів), творчі методи роботи (інтерактивна лабораторія, колаж тощо). Надамо характеристику основним груповим методам, які були нами запропоновані для реалізації авторської методики, тобто інформаційно-профілактичної кампанії.

Групова дискусія – це спільне обговорення будь-якого проблемного питання. Дискусія – це спеціально організоване обговорення проблеми, що передбачає наявність (зіткнення) різних точок зору. Дискусія дозволяє прояснити (можливо змінити) думки, позиції та установки учасників групи під час безпосереднього спілкування [261, с. 111]. Дискусія виникає тоді, коли кожен учасник висловлює свою думку з тієї чи іншої теми на підставі своїх знань і досвіду. Це обмін думками. Часто дискусія приймає гострий характер (коли заявляється проблема стосується життєвих принципів і особистих переживань учасників), і сторони не досягають одностайності. Але така дискусія може спонукати людину замислитися, змінити або переглянути свої установки. У дискусії можуть брати участь двоє і більше осіб. Найбільш конструктивний варіант – 6-8 осіб. Така кількість учасників дозволяє кожному повною мірою висловити свою думку і уважно вислухати партнерів по дискусії [676]. Цей метод може бути використаний як з метою надання можливості учасникам побачити проблему торгівлі людьми з різних сторін, що уточнює взаємні позиції, так і в якості групової рефлексії через аналіз індивідуальних переживань, що посилює згуртованість групи і одночасно полегшує саморозкриття учасників.

За формами дискусії поділяються на структуровані і неструктуровані. У *структурованих* дискусіях тема для обговорення пропонується модератором. У *неструктурованих* дискусіях тему ініціюють самі учасники, час дискусії при цьому не обмежується.

Різновидами дискусії щодо проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми можуть бути бесіда, театралізована дискусія та диспут. *Бесіда* – це обговорення з групою певної проблеми з метою виявлення, формування або корекції позиції членів групи щодо неї. Бесіда використовується для корекції поглядів і формування переконань щодо проблеми торгівлі людьми при роботі з групами, в яких існують різні точки зору відносно зазначеної проблеми.

Театралізована дискусія – це дискусія, учасники якої виступають не від свого імені, а від імені певних персонажів, соціальних типів, представників соціальних груп. *Диспут* – формалізована і заздалегідь підготовлена дискусія з елементами змагання [500].

Дискусія у формі симпозіуму як метод дає змогу тренерам та запрошеним спеціалістам поділитися своїми знаннями й досвідом з аудиторією, не перетворюючи виступ у довгу та нудну лекцію. Вона також полегшує діалог між слухачами та модератором. Два чи три лектори (спеціалісти або знавці справи) у короткому викладі висловлюють свої погляди щодо проблеми торгівлі людьми. Лектори можуть підсилити свій виступ коротким відеорядом або презентацією статистичних даних. Максимальна тривалість виступу кожного не повинна перевищувати 10 хвилин (загалом 7-8 хв.). Після цього 20 хвилин відводиться на загальне обговорення. Результати нашого практичного досвіду засвідчують, що дискусія у формі симпозіуму особливо ефективна в тому випадку, коли потрібно поділитися досвідом, розповісти про результати роботи, особливо в області прав людини. При цьому, як влучно зазначає В. Гузинін, характеризуючи конкретні правові норми, необхідно показувати їх зв'язок із мораллю, на якій право ґрунтується; ілюструючи порушення норм права, не

потрібно зловживати негативними прикладами – краще використовувати зразки, що вчать, як потрібно діяти у певній соціально-правовій ситуації [122, с. 161].

Серед інших форм дискусії можна виділити окремо «техніку акваріума» – особливий варіант організації групової взаємодії. Цей різновид дискусії застосовується у роботі з матеріалом, зміст якого пов'язаний із суперечливими підходами, конфліктами, розбіжностями [282].

Покликаючись на праці О. Паскаль [449] та [12], серед найбільш ефективних форм дискусії виділяємо наступні:

- «*круглий стіл*»: дискусія, у якій на рівних бере участь невелика група учасників (до 20 чоловік); в процесі роботи відбувається обмін думками щодо вибраної для обговорення проблематики;

- «*засідання експертної групи*» («панельна дискусія»): спільне обговорення висунутої проблеми учасниками групи (4-5 учасників з визначеним заздалегідь головою) та обговорення доповіді (досить стислої, по завершенні якої кожен доповідач висловлює свою думку). Наприклад, «засідання експертної групи» стосовно методів захисту прав трудового мігранта, статус якої було розкрито фахівцем, що з ним працював;

- «*форум*»: обговорення, що нагадує «засідання експертної групи», у ході якого експертна група обмінюється думками з «аудиторією». Тобто передбачається, що кілька експертів обговорюють проблему, зазначаючи певні дискусійні аспекти. При цьому можуть бути присутніми люди, які не є експертами, однак їх цікавить тема дискусії. Такі люди називаються «аудиторією», яка може вступати в обговорення з експертами, але не між собою;

- «*громадські слухання*»: формалізоване обговорення проблемного питання різними зацікавленими сторонами – учасниками процесу, де головуєчий представляє на розгляд проблему та на основі її громадського обговорення приймається відповідне рішення;

- «конференція по випадку»: обговорення проблемної ситуації (випадку) представниками зацікавлених сторін. На конференції ведучий представляє проблемну ситуацію і на основі обговорення визначається конкретний план дій. На конференцію по випадку запрошуються представники дотичних до вирішення проблеми організацій: управління по боротьбі зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми; прикордонна служба; представники дипломатичних структур; представники бізнес структур; соціальні служби; мати дівчини; громадська організація і т.д. Під час обговорення кожен із учасників визначає, що їх організація може конкретно зробити для вирішення проблеми;

- «дебати»: формалізоване обговорення, яке побудоване на основі виступів учасників – представників двох протилежних команд-суперників, їх аргументів на захист своєї позиції та контраргументів стосовно позиції протилежної команди.

У процесі реалізації інформаційно-профілактичної кампанії доречно застосовувати (окремо з кожною із визначених груп суб'єктів) *метод вільних дебатів*, який дав змогу учасникам продемонструвати знання, поділитися певним досвідом, ідеями щодо соціальної профілактики торгівлі людьми. Досвід засвідчує, що у процесі проведення таких дискусій можна зіткнулися з багатьма труднощами, викликаними такими чинниками: нерідко окремі учасники дискусії переймають всю ініціативу до своїх рук, не даючи змоги висловитись іншим; інколи члени групи відхиляються від теми обговорення; складно вести логічно зв'язаний запис усіх пропозицій та ідей, що висловлюють учасники вільних дебатів; непередбачуваний розвиток дискусії перешкоджає досягненню конструктивних рішень. Аналіз практики проведення подібних заходів засвідчує, для досягнення фективного обговорення, важливо щоб усі учасники групи розуміли складність та багатогранність проблеми торгівлі людьми; були налаштовані на досягнення розуміння, толерантного ставлення до думки опонента; вміли дотримуватися регламенту та ін. Вільні дебати потрібно проводити, ґрунтовно продумуючи

та добираючи питання до обговорення, час проведення не повинен перевищувати 20 хв.

Ситуаційна методика/кейс-метод (з англ. «case» випадок) – це метод навчання, що використовує опис реальних ситуацій та вигаданих ситуацій, які є типовими для реального життя [553]. Учасники повинні проаналізувати ситуацію, розібратися в суті проблеми, запропонувати можливі рішення та вибрати найкращі з них. Виділяють *польові* ситуації, основані на реальному фактичному матеріалі та *вигадані* кейси, що не мають реального підґрунтя, однак, теоретично є ймовірними.

При використанні методу кейсів учасникам надається можливість знайомства з ситуаціями, в основу яких покладено реальні чи уявні події. Аналіз цих ситуацій дає можливість учасникам ідентифікувати свою поведінку в описаних обставинах, шукати оптимальні шляхи вирішення проблем, які запропоновано в ситуаціях. Підбір ситуацій повинен бути спрямований на відпрацювання в учасників таких установок та елементів поведінки, які необхідні в реальному житті. Ситуаційну методику доречно доповнювати прикладами з реальних історій потерпілих від торгів людьми. Учасники об'єднуються в групи по 3-4 людини, кожна група отримує реальну життєву історію потерпілих. Модератор дає завдання, яке групи повинні виконати. Наприклад, використовуючи реальну історію визначити причини, наслідки торгівлі людьми, проблеми та потреби потерпілих, скласти план реінтеграції, описати ланцюг торгівлі людьми тощо. Потім учасники презентують напрацьовані результати та відбувається групове обговорення під керівництвом модератора. Доречним є також перегляд та обговорення готових кейсів, які презентують ЗМІ. Такі перегляди створюють проблемне поле для активних дискусій у різних формах (див. вище), а також сприяють формуванню навичок безпечної поведінки та критичного мислення.

Переваги методу:

- учасникам допомагають краще засвоїти теоретичний матеріал, зіставляючи його з реальною практичною ситуацією;
- у процес роботи вноситься елемент зацікавленості;
- аналізована гіпотетична ситуація не пов'язана з особистісним ризиком для жодного з учасників.

Недоліки методу:

- вимагає значних затрат часу;
- потребує від ведучого певного досвіду, глибоких знань у проведенні дискусії та аналізу ситуації;
- ведучий повинен вміти відмовитися від власних суджень та упереджень щодо тих осіб, про які йдеться в описі.

На межі групових й інтерактивних форм та методів знаходиться *робота з масовою аудиторією*, як то: форум-театр, акції, флешмоби, конкурси (публікацій, ессе, фоторобіт, наукових робіт тощо), квести та ін., що можуть бути досить ефективно реалізовані у процесі інформаційно-профілактичної кампанії. Інформація про такі заходи може бути попередньо оголошена у ЗМІ та за допомогою мережі інтернет; також можуть бути оприлюднені результати такої роботи. Загалом, діти/студенти досить активно і з задоволенням беруть участь у такій роботі, оскільки є можливість не тільки дізнатися щось нове, а й за допомогою творчості – самовиразитися щодо проблеми торгівлі людьми. Особливо важливою є відзнака усіх учасників таких заходів та залучення батьків, педагогів до спільної роботи. Однак, можемо констатувати, що не завжди педагоги, організовуючи такі заходи, розуміють їх сутність, змістове та методичне наповнення, зводячи до формалізованого проведення. У таких випадках учасникам стає не цікаво; вони можуть залишити захід.

Досить поширеними, а також такими, що не потребують великих затрат є лекція/урок, мультимедійна лекція, кінолекторій/відео лекторій, які застосовуються у соціальній профілактиці торгівлі людьми.

Лекція/урок використовуються з метою поширення знань з приводу тієї чи іншої проблеми серед певної підготовленої аудиторії. Загалом, використовувати лекції можна у роботі з будь-якою аудиторією, за виключенням дітей молодшого та середнього шкільного віку, які ще не підготовлені до сприйняття інформації у вигляді лекції. Лекція може провадитися у пасивній формі та бути інтерактивною з використанням таких форм роботи: керована дискусія чи бесіда, мозковий штурм, демонстрація презентаційних матеріалів чи навчальних фільмів щодо проблеми торгівлі людьми. В інформаційно-профілактичній кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми лекція/урок (див. дод. Ж) може бути частиною тренінгу для різних груп суб'єктів. У такому випадку застосовується міні-лекція, за якою слідує групова дискусія, рольова гра, робота в малих групах чи інша форма роботи з метою закріплення знань та відпрацювання навичок.

Переваги методу:

- дозволяють надати цілісну систематизовану й достовірну інформацію;
- не потребують значного технічного обладнання та організаційних витрат;
- швидко організовується й охоплює досить велику кількість людей.

Недоліки методу:

- інформація може бути не почутою, не сприйнятою, її можуть швидко забути;
- має обмежені можливості емоційного впливу, формування емоційного ставлення;
- не впливає на поведінку, не дає досвіду практичних дій;
- аудиторія займає пасивну позицію, швидко втрачає увагу.

Мультимедійна лекція формує у цільовій аудиторії (за допомогою мультимедійного обладнання) системне уявлення про проблему торгівлі людьми та вказати основні, найбільш істотні шляхи попадання у ситуацію торгівлі людьми; спонукати суб'єктів до подальшого самостійного вивчення основних питань та пошуку альтернатив вирішення проблеми. Мультимедійна лекція базується на заздалегідь розробленому плані, з

урахуванням логіки переходу від одного питання до іншого, і подається, як правило, у вигляді презентації.

Кінолекторій чи відеолекторій – цикл лекцій з використанням кіно, відео, анімаційних матеріалів. Цей метод використовують для формування емоційного ставлення щодо проблеми в поєднанні з бесідами і дискусіями. Особливостями впровадження даного методу є необхідність ґрунтовного підбору відеоматеріалів для практичної демонстрації теми заняття, наявність приміщення та відповідного технічного обладнання. Після перегляду матеріалів модератор проводить обов'язкове обговорення фільму та формує необхідний висновок, опираючись не тільки на думку учасників, але й на їхні емоції та почуття. Під час перегляду можна зупиняти перегляд для коментарів та акцентування уваги на важливих аспектах. При цьому фільм не повинен тривати більше 80-90 хвилин. Основний час повинен бути відведений на обговорення проблеми. Важливо аби до його перегляду долучалися експерти з розглянутої тематики аби в разі необхідності була можливість внести роз'яснення в епізоди, які викликали найбільше запитань з боку учасників.

Навчальні відео та анімаційні матеріали створюються для використання в навчально-виховному процесі і мають за мету сформувати уявлення про проблему, навчити та/або закріпити правила безпечної поведінки, виховати толерантне ставлення до потерпілих тощо. Окрім того, фахівці зазначають, що потрібно враховувати те, як у фільмах подається інформація. «Наприклад, використання художніх фільмів, де є сцени насильства чи сексуального насильства, щось таке, що показує сексуальний характер, у дівчат викликає співчуття до головної героїні, а у хлопчиків сексуальне збудження» [261, с. 110]. Сьогодні громадськими та державними організаціями спеціально розроблені документальні та художні фільми, які розкривають різні аспекти торгівлі людьми. Наприклад, «Станція призначення – життя», «Жертви мовчання», «Торгівля людьми» і т.д. Кожен фільм призначений для певної цільової аудиторії і може бути використаний

як самостійно так і у поєднанні іншими методами (бесідою, дискусією). За підтримки посольства Великобританії в Україні та СЕОР було створено та перекладено мультфільм «Пригоди Лі і Кіма».

Переваги методів:

- має значний емоційний вплив на аудиторію, може сформувати емоційне ставлення до тематики заняття;
- слухачі, як правило, є активними учасниками навчального процесу;
- дозволяє бути почутим кожного з учасників, а при необхідності задати питання для отримання необхідного роз'яснення;
- слухачі можуть долучатися до підготовки заняття, підбору фільмів, готувати рекламу чи оголошення.

Недоліки методів:

- вимагає технічного обладнання;
- не формує позитивної поведінки, а тільки допомагає більш детально розібратися в проблематиці;
- не завжди можна підібрати відповідні темі матеріали;
- художні фільми можуть висвітлювати недостовірну інформацію.

Спеціальними сучасними педагогічними формами та методами роботи ми визначаємо наступні:

вебсайт. Сучасний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, популярність використання Інтернету як джерела отримання інформації майже з будь-якого питання, зростання кількості користувачів створюють нові можливості та спонукають до пошуку нових форм поширення інформації. Наприклад, сайт Міжнародного жіночого правозахисного Центру «Ла Страда-Україна» працює з 2000 року. Він містить інформацію про напрями діяльності Центру, проекти, дослідження, семінари та конференції, огляд міжнародного та національного законодавства щодо протидії торгівлі людьми, приклади інформаційних та методичних матеріалів, статистичні дані, новини щодо проблеми запобігання торгівлі людьми, поради для виїжджаючих за кордон, життєві історії потерпілих від торгівлі людьми, а

також систематизовану теоретично-практичну базу даних. Наявність такої інформації дає можливість користувачам у будь-якому місці чи країні отримати необхідну інформацію, ознайомитися з подіями, що відбуваються в цій сфері як на міжнародному, так і національному рівнях. Враховуючи інтереси цільової аудиторії, Центр започаткував з 2004 року надання консультацій через інтернет. Перевагами такої форми отримання консультацій є цілковита анонімність та можливість звернутися з запитанням у будь-який час [12, с. 74-76].

Будь-яка особа чи організація, зацікавлена в отриманні таких матеріалів, може підписатися через вебсайт. Така форма поширення інформації особливо корисна для організацій та громадських активістів, які працюють у сфері профілактики торгівлі людьми та надання допомоги потерпілим, оскільки дає можливість обмінятися досвідом, повідомити про нові проекти, запросити до співпраці тощо.

Електронна пошта/розсилка новин. Йдеться як про електронні розсилки, так і відвідування веб-сайту організації (коаліції), Програми, проекту тощо. Можна використовувати: сайт ключової організації; сайт проекту; сайт ключової події чи структури в реалізації проекту (профорієнтаційного центру, консультативного центру, громадської приймальні тощо); сайт коаліції; тематичний сайт з ключової проблеми вашого проекту. Електронні розсилки визнаються експертами, ледве не найефективнішим способом реклами в інтернет на сьогоднішній день. Наявність необхідної інформації на електронному сайті (про роботу, про ризики, про необхідну освіту для конкретної діяльності за кордоном, оформлення документів на виїзд за кордон тощо) дає можливість скористатися нею широкому загалу зацікавлених осіб в усіх куточках нашої країни. Значна кількість організацій, які працюють у сфері профілактики торгівлі людьми, започаткувала й активно проводить надання консультацій через інтернет-мережу. Як правило, найчастіше звертаються з питань організації соціальної допомоги потерпілим, консультацій з

працевлаштування за кордоном, порушень прав людини, насилля в родині тощо.

Аналіз матеріалів Інтернет-мережі та ЗМІ, разом з іншими матеріалами (текстами публічних виступів, офіційними документами), дає змогу ефективно використати можливості технологій сучасних медіа та віртуальних технологій у процесі інформаційно-профілактичної кампанії. УЗМІ та Інтернеті представлено тексти законів, протоколи судових засідань, тексти публічних виступів; вони є джерелом інформації про поточні події (останнє дає можливість відслідковувати розвиток суспільних процесів щодо проблеми торгівлі людьми упродовж певного терміну), потужним впливовим регулятором на свідомість людей. ЗМІ пропонують матеріали для дискусії; відеоролики та тексти є зразками для розвитку в суб'єктів критичного сприйняття та осмислення інформації щодо проблеми торгівлі людьми.

Аналіз статистичних даних є одним із важливих методів соціально-педагогічної роботи (соціальної роботи). Стосовно проблеми торгівлі людьми в Україні, в світі загалом, ведеться облік інформації щодо: випадків, жертв торгівлі людьми, осіб постраждалих від торгівлі людьми (їх статі, віку, регіональній приналежності та ін.), кількості звернень тощо. Така статистика ведеться МОМ, органами МВС, Інтерполу, міжнародними та громадськими організаціями і може бути ефективно використана для пояснення глобальності проблеми торгівлі людьми, наслідків. Так, наприклад, статистика кількості звернень на Національну гарячу лінію (сучасні засоби зв'язку), може засвідчити як динаміку випадків торгівлі людьми, так і рівень інформованості населення про можливість такого звернення, а також порівнюючи та аналізуючи результати прогнозувати майбутні тенденції щодо проблеми торгівлі людьми.

У процесі реалізації інформаційно-профілактичної кампанії доречно, щоб її учасники отримували буклети, брошури, знайомилися зі змістом інформаційних стендів, плакатів (соціальна реклама) з проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми. Це допомагає закріпленню отриманих знань,

подальшій передачі інформації про проблему торгівлі людьми своєму соціальному оточенню.

Серед найпоширеніших індивідуальних методів профілактичної роботи рекомендують *метод консультування*, загальні засади якого представлено у п. 2.2.

Представлений вище перелік спеціальних педагогічних форм та методів вважаємо за необхідне доповнити їх спеціальними психологічними методами.

Формування установки на довіру (недовіру) з боку аудиторії – активізація позитивних і негативних стереотипів. У процесі реалізації інформаційно-профілактичної кампанії тренер може зіткнутися з проблемою стереотипів щодо проблеми торгівлі людьми, які вже існують у свідомості учасників цільової аудиторії. Заміна негативних стереотипів (упереджень) на позитивні – одне із завдань модератора; у процесі заміни доречно використовувати усі три групи виділених нами ІКТ: технології сучасних медіа, сучасні засоби зв'язку, віртуальні технології.

Використання психологічних особливостей окремих соціальних груп – орієнтація на сприйняття повідомлення по резервному каналу (аудиальному, візуальному і кінесетичному), ефект звикання. Модератор використовує стандартні асоціації між кольором та емоційним станом, змістові поля, які наближені чи віддалені до цього емоційного стану визначеної групи суб'єктів. Особливо доречним, щодо застосування зазначеного методу в інформаційно-профілактичній кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми є використання технологій сучасних медіа, а саме: соціальної реклами.

Метод когнітивного дисонансу. Основою цього методу є стимулювання суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії, до виконання розумових маніпуляцій з почутим чи побаченим. Якщо інформація викликає непогодженість (дисонанс), то реципієнт знімає його, змінюючи своє ставлення до джерела інформації, чи змінює свою думку (поведінку) в залежності від внутрішніх факторів. Важливим методичним

підсиленням реалізації цього методу можуть бути сучасні засоби зв'язку (телефонне консультування через «гарячі лінії», засоби миттєвого обміну інформацією), віртуальні технології (соціальні медіа, групи новин, електронна пошта та списки розсилки, системи обміну повідомленнями), технології сучасних медіа (ЗМІ).

Отже, положення, викладені у параграфі, дають підстави резюмувати наступне:

при організації інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми необхідно добирати такі форми, методи, прийоми, засоби роботи, які сприяли б отриманню загального результату педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ;

важливо використовувати зазначений методичний інструментарій у логічному поєднанні та доповненні (традиційні з інноваційними, пасивні з інтерактивними), враховуючи матеріальні та технічні можливості;

обирати форми, методи, прийоми, засоби необхідно попередньо вивіряючи та, за необхідністю, адаптовуючи відповідно до особливостей цільової аудиторії (вік, стать, соціальне положення).

Висновки до розділу 4

Відповідно до мети та шостого завдання дисертаційного дослідження наукова розробка методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ дозволяє констатувати наступне:

1. Аналіз науково-методичної літератури, а також визначення власної вихідної концепції дослідження надали підстави для розробки методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. У процесі наукового пошуку було визначено, що *методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ – це теоретично обґрунтований комплекс форм, методів, прийомів, засобів соціально-профілактичної діяльності, що*

реалізуються через своєрідний алгоритм послідовних дій (комплекс операцій) з урахуванням соціально-педагогічних аспектів ІКТ.

Інформаційно-профілактичну кампанію визначено як комплексують методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, що передбачає комплекс соціально-профілактичних заходів для цільових груп, яка реалізується за допомогою різних засобів і каналів масового й індивідуального інформування та неформального навчання для організації засвоєння безпечних моделей поведінки у ситуації торгівлі людьми.

Окреслено цілі, обов'язкові характеристики, основні завдання та принципи організації ефективної інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, а також типи, області покриття інформаційно-профілактичної кампанії. Визначено алгоритм послідовних дій, що має бути дотриманий під час організації та впровадження інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

Для вивчення внутрішніх і зовнішніх зв'язків методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ саме матричну модель обрано як вихідний зразок і як аналог дійсності, створений для розуміння того, як і чому відбуваються чи можуть відбуватися позитивні зрушення у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. Матричну модель інформаційно-профілактичної кампанії визначено як вихідний еталон досліджуваного явища, що окреслює шлях реалізації методики, її змістове наповнення.

2. Покликаючись на загальні засади суб'єктного підходу, досліджено категорія «суб'єкт» з метою визначення індивідуальних характеристик цільових груп досліджуваних суб'єктів. Зазначено, що позитивний результат полягає в циклічній актуалізації суб'єктного досвіду, формуванні мотивації й особистісного цілепокладання у процесі формування інформаційно-правової компетентності особистості. Ключовим орієнтиром було положення про те, що саме суб'єктне ставлення до цілей інформаційно-профілактичної

кампанії, у діалоговій взаємодії, є першим відправним пунктом у формуванні інформаційно-правової компетентності особистості. Встановлено низку суттєвих обставин, що не дозволи головними досліджуваними суб'єктами соціальної профілактики торгівлі людьми обрати соціальних педагогів та працівників соціальних служб, ЦСССДМ.

Визначивши для досліджуваної проблеми головну характеристику суб'єктності у вигляді специфіки ставлення до проблеми торгівлі людьми, виділено чотири категорії досліджуваних суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії: 1 – викладачі ВЗО, майбутні соціальні педагоги/працівники, майбутні учителі; 2 – соціальні педагоги та вчителі закладів середньої освіти; 3 – учні ЗСО (діти) та 4 – їх батьки. Саме такий вибір дозволяє чітко простежити ланцюжок взаємодії та максимальне покриття профілактичною діяльністю виділених категорій досліджуваних суб'єктів.

3. За результатами аналізу науково-методичної літератури, згруповано за класифікаційними ознаками основні форми, методи, прийоми та на їх основі й у доповнення окреслено спеціальні форми, методи та засоби ІКТ, які доповнюють методичний інструментарій і можуть бути реалізованими під час проведення інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми, а саме: за способом передачі та отримання інформації форми та методи: словесні, наочні й практичні; форми та методи роботи залежно від участі аудиторії: пасивні, активні та інтерактивні; залежно від цільової аудиторії: індивідуальні та групові форми/методи роботи; спеціальні педагогічні та психологічні форми та методи. Окрім зазначених форм та методів, було застосовано певні прийоми: «створюючі» і «гальмуючі» та засоби: технології сучасних медіа, сучасні технології зв'язку, сучасні віртуальні технології. Окреслені форми та методи дозволили визначити їх практичне застосування для реалізації методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, а також переваги та недоліки.

Основний зміст розділу відображено у таких публікаціях: 132; 148; 152; 153; 155; 157; 163; 168; 169; 176; 179.

РОЗДІЛ 5

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ

5.1 Програма і методика організації дослідно-експериментальної роботи

Розроблена методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ вимагає експериментальної перевірки кінцевого продукту педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ – інформаційно-правової компетентності особистості.

Логіка нашого наукового пошуку обумовлює розгляд та побудову дослідно-експериментальної роботи у межах діалектики: від загального – загальнодидактичний зміст дослідно-експериментальної діяльності; через особливе – розуміння експерименту у соціальній педагогіці; до власного – визначення змісту та побудови соціально-педагогічного експерименту в контексті досліджуваної проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

Визначення програми дослідно-експериментальної роботи ми здійснювали у відповідності до принципу діалектичної єдності теорії, експерименту і практики (див. п. 2.3), мети та завдань дослідження. Програма дослідно-експериментальної роботи (див. табл. 5.1) передбачала визначення етапів дослідження та їх змісту, розробку критеріїв оцінювання результатів, власне реалізацію експерименту, кількісний та якісний аналіз отриманих результатів.

У психології «образ» визначається як суб'єктивний феномен, що виникає у результаті предметно-практичної, сенсорно-перцептивної мисленнєвої діяльності, що являє собою цілісне інтегроване відбиття дійсності, в якому одночасно представлені основні перцептивні категорії (простір, рух, колір, форма тощо). Образ існує одночасно як вихідне положення та результат певного діяльнісного процесу, тому шуканий робочий образ досліджуваного явища у контексті нашої проблеми – соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ – виступатиме

образом результату теоретичного та практичного пошуку у профілактичній діяльності, тобто інформаційно-правовою компетентністю особистості.

Таблиця 5.1

Програма дослідно-експериментальної роботи з теми дослідження

<i>Назва етапу експериментальної роботи</i>	<i>Додаткові експериментальні блоки</i>	<i>Основний зміст експериментальної роботи</i>
Етап попередньої експериментальної роботи		Визначення параметрів, структури, тобто уточнення поняття «інформаційно-правова компетентність» як робочого образу досліджуваного явища. Розробка та обґрунтування критеріїв, показників і рівнів інформаційно-правової компетентності особистості для оцінки досліджуваного явища. Визначення алгоритму організації та впровадження інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.
Констатувальний етап експерименту	1. Відбір закладів для проведення експерименту	Вивчення сучасного стану сформованості інформаційно-правової компетентності особистості в усіх визначених групах суб'єктів; представлення кількісних та якісних характеристик за розробленими критеріями і показниками.
	2. Отримання вихідних даних	
Формувальний етап експерименту	1. Організаційний етап	Виділення експериментальних та контрольних груп серед суб'єктів для проведення діагностичних зрізів.
	2. Основний етап	Реалізація методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, впровадження інформаційно-профілактичної кампанії.
Підсумково-узагальноувальний етап		Аналіз результатів формувального етапу експерименту. Формулювання висновків; визначення перспектив подальшого дослідження проблеми.

Загальною стратегічною метою експериментальної роботи стала перевірка ефективності розробленої педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, що загалом передбачало низку завдань:

- вивчення стану інформаційно-правової компетентності особистості (констатувальний етап);

- експериментальна перевірка результативності реалізації методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, тобто впровадження інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ (формувальний експеримент).

На *етапі попередньої експериментальної роботи* ми здійснювали: розробку загальної програми науково-дослідної роботи; визначення методологічних орієнтирів забезпечення дослідження, параметрів досліджуваного явища, його структури; розробку та теоретичне обґрунтування педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, її змістове та методичне наповнення; підготовку діагностичного інструментарію, інструментарію для збору, обробки та аналізу інформації щодо даних дослідження.

Результати попередньої експериментальної роботи описані у наступних розділах: теоретичні аспекти досліджуваної проблеми представлені у Розділах 1-3, результатом яких стала розробка педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, дали підґрунтя для методичних аспектів, тобто визначення та побудови методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, що детально представлена у Розділі 4 дисертаційного дослідження.

Основними методами, якими ми користувалися для виконання визначених завдань дослідження, були анкетування, вивчення та аналіз даних соціологічних досліджень, порівняльний аналіз, інтерв'ю, бесіди, експертні оцінки, узагальнення емпіричних даних, аналіз практики роботи органів державної влади, громадських та міжнародних організацій.

Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі: Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, Хмельницького національного університету, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського, Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, Одеського національного політехнічного університету,

Ізмаїльського державного гуманітарного університету, Запорізького національного університету, Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда-Україна» м. Київ, закладів середньої освіти Хмельницької, Тернопільської, Одеської, Луганської, Волинської областей, що дало змогу представити результати в абсолютному та порівняльному відношенні; визначення організаційних умов проведення експериментальної роботи, які передбачали природній характер проведення експерименту в усіх обраних групах. Ми вже зазначали у Р.4 низку причин, що не дозволили нам реалізовувати експериментальну програму на базі регіональних соціальних служб, як то: неможливість проводити лонгітудну профілактичну роботу з організованими групами населення; недостатня обізнаність працівників соціальних служб щодо проблеми торгівлі людьми та її профілактики; великий потік працівників, у зв'язку з малою заробітною платою та, як наслідок, незначна зацікавленість в реалізації профілактичної роботи та участі в експерименті.

Однак, у якості експертів для реалізації дослідно-експериментальної роботи, а також на констатувальному етапі експерименту, нами було залучено працівників управлінь у справах сім'ї, молоді та спорту; гендерної політики та управлінь соціального захисту Хмельницької, Одеської, Тернопільської, Волинської областей та представників Національної тренерської мережі МЖПЦ «Ла Страда-Україна», громадських організацій. Загалом в експериментальній роботі на різних її етапах брало участь: 86 фахівців управлінь у справах сім'ї, молоді та спорту; гендерної політики та управлінь соціального захисту; 28 експертів; 204 викладачі та 615 студентів вищих освіти України, що здійснюють професійну підготовку педагогів та соціальних педагогів/працівників; 135 соціальних педагогів та учителів ЗСО; 327 учнів ЗСО і 219 їх батьків – констатувальний етап експерименту; основна вибіркова сукупність у формуальному експерименті становила – 147 викладачів та 215 студентів вищих закладів освіти України, що здійснюють професійну підготовку педагогів та соціальних педагогів/працівників; 168 соціальних педагогів та учителів ЗСО; 483 учнів ЗСО і 324 їх батьків.

Констатувальний етап експерименту покликаний виявити стан розвитку психічних якостей, педагогічних явищ, процесів, що спостерігається на початку дослідження. Тобто робиться діагностика або «зріз» досліджуваного явища [421]. Цей етап, відповідно до програми науково-експериментальної роботи, передбачав: відбір установ та закладів для проведення експерименту з метою вивчення сучасного стану, тобто, сформованості інформаційно-правової компетентності особистості у окреслених категоріях, а саме: фахівців управлінь у справах сім'ї, молоді та спорту; гендерної політики й управлінь соціального захисту; в усіх визначених групах суб'єктів, а саме: 1 – викладачі ВЗО, майбутні соціальні педагоги/працівники, майбутні учителі; 2 – соціальні педагоги та учителі закладів середньої освіти; 3 – учні ЗСО (діти) та 4 – їх батьки, інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми та отримання вихідних даних.

Наступним кроком констатувального етапу експерименту стало проведення якісно-кількісного порівняльного аналізу (зріз) сучасного стану сформованості інформаційно-правової компетентності у представників усіх виділених груп крізь призму певних характеристик, виділених складових та критеріїв. Результати такого аналізу зможуть підтвердити чи спростувати гіпотезу про наявний рівень сформованості інформаційно-правової компетентності особистості.

Вивчення сучасного стану сформованості інформаційно-правової компетентності особистості ми здійснювали керуючись положеннями ідей, закладених у комплексі вчень про взаємодію людини і світу, розроблених К. Альбуханово-Славською, М. Бердяєвим, В. Вернадським, І. Зязюном, В. Кременем, Н. Кузьміною, Е. Юдіним та ін. [4; 11; 34; 72; 245; 246; 247; 316; 696], а також у взаємозв'язку парадигм соціальної педагогіки та ключових підходів (див. Р. 2, п. 2.3). Дидактичну значущість мають для нас ідеї, пов'язані з тим, що мікросвіт людини подібний макросвітові, в якому вона живе. Призначенням людини є її реалізація у змінному світі, що може

бути ускладнена, якщо не врахувати наступні постулати: глобальні процеси у своїй основі схожі з локальними змінами; перетворення на всіх рівнях організації природи, суспільства і людини подібні зі всесвітніми трансформаціями.

Застосування методологічного підґрунтя, окресленого у Р. 2, дозволило глибоко дослідити сформованість структурних складових: емоційно-ціннісне ставлення, мотивацію, потреби, особистісні характеристики та розгорнуту рефлексію у поєднанні з сукупністю особистісних компетенцій (знання, уміння, навички, досвід) у правовій та інформаційно-комунікаційній областях знань та критеріїв (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-практичний, особистісно-рефлексійний) інформаційно-правової компетентності особистості. Визначені складові та критерії пов'язані й, із одного боку, окреслюють процес соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, а з іншого, відображають формування інформаційно-правової компетентності особистості в ході цього процесу.

Для обробки результатів констатувального зрізу сформованості інформаційно-правової компетентності особистості було створено комісію у складі 28 експертів із числа членів Національної тренерської мережі МЖПЦ «Ла Срада-Україна» (група експертів із державних структур, недержавних організацій та активістів, які представляють різні регіони) та фахівців управлінь у справах сім'ї, молоді та спорту; гендерної політики й управлінь соціального захисту. У процесі відбору експертів нами було застосовано наступні критерії: вища освіта; професійний стаж не менше п'яти років; достатній життєвий досвід; високий рівень соціально-педагогічних, психолого-педагогічних, правових знань тощо; міра об'єктивності й відповідальності; авторитетність. Окрім того, відбір експертів проводився на основі їх компетентності, об'єктивності, діловитості, зацікавленості. Кількісний склад експертної групи визначався за допомогою методики В. Черепанова [670, с. 45-46]. Загальна кількість експертів визначалася за формулою (1), відповідно до методики вченого:

$$N = \frac{jd^2}{\Delta Q^2} \cdot (1 - g), \quad (1)$$

де j – коефіцієнт, який для $0,8 < g < 0,9$ у нашому випадку становить $0,85$; d – розмах індивідуальних оцінок; g – довірлива ймовірність; (для педагогічних досліджень g лежить у межах $0,8 < g < 0,9$); ΔQ – задане значення похибки колективної експертної оцінки. Виконавши обчислення за формулою (1), ми встановили, що для надійності експертної оцінки на рівні довірливої ймовірності $g=0,85$, потрібно не менше 20 експертів.

Кількість осіб складає 28 експертів із числа вищеперахованих установ та організацій. Відбір експертів за їхньою компетентністю проводився згідно з методикою П. Воловика [85; 86], за якою загальна компетентність визначається за формулою (2):

$$K_i = \frac{\sum_{j=1}^n X_i}{\sum_{j=1}^n X_{i\max}}, \quad (2)$$

де X_i – оцінка експерта за даним пунктом анкети; $X_{i\max}$ – максимальна оцінка, що може бути отримана експертом за даним пунктом; n – кількість запитань анкети.

Компетентність групи експертів визначається за формулою (3):

$$K_{gp} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n K_i, \quad (3)$$

де n – кількість експертів, які входять до експертної групи; K_i – компетентність i – го експерта. Об'єктивність експертів визначалася за їх здатністю адекватно оцінювати рівні сформованості інформаційно-правової компетентності особистості; діловитість – за їх здатністю розв'язувати проблеми пов'язані з соціальною профілактикою торгівлі людьми; зацікавленість експертів – через їх позитивне ставлення до науково-дослідної діяльності, а також бажання брати участь в експерименті.

Для реалізації дослідно-експериментальної роботи на цьому етапі нами було застосовано низку методів: соціально-педагогічний експеримент, SWOT-аналіз, спостереження, бесіда, інтерв'ювання, анкетування, методи аналізу продуктів діяльності, методи математичної статистики.

На основі аналізу результатів констатувального етапу експерименту було уточнено зміст та основні шляхи реалізації формувального етапу.

Особливістю *формувального етапу експерименту* є активне формування явища, що вивчається в процесі спеціально-організованого експериментального процесу. На цьому етапі в повній мірі розгортається реалізація методики, яка, в свою чергу, розпадається на ряд послідовних ланок – експериментальних серій. Під час здійснення експериментальних серій запроваджуються нові засоби, розгортається вся система впливу на суб'єктів, фіксуються зміни, що відбуваються у їх судженнях і поведінці [107; 224].

Важаємо за необхідне акцентувати наступне: новизна та специфіка нашого дослідження передбачає вирішення специфічних задач і полягає у тому, що:

- проблема соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ є соціально-педагогічною (див. Р 1, п. 1.1) та наскрізною, що обумовлює здійснення первинної профілактики з урахуванням вторинної та третинної (у разі необхідності);

- методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, тобто інформаційно-профілактична кампанія, передбачає взаємодію усіх виділених груп суб'єктів;

- реалізація взаємодії обумовлює об'єднання представників усіх виділених груп суб'єктів, так звані – комбіновані групи (ЕГ та КГ) для обміну спеціальними знаннями щодо соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ на засадах суб'єкт-суб'єктних стосунків (для прикладу, обмін правовими знаннями зі сторони дорослих та знаннями щодо практичної сторони ІКТ від дітей).

Таку необхідність ми підтвердили міркуваннями, представленим у Р. 3 та напрацюваннями П. Гріффіна [404], а також аналізом експерименту, представленою у дослідженні Л. Ковальчук [288] щодо соціально-педагогічних умов профілактики торгівлі дітьми. Саме такий підхід дозволив нам не повторити експериментальний розподіл груп дослідження Л. Ковальчук (що було б некоректно і вважалося плагіатом) та сформулювати власне бачення соціально-педагогічного експерименту щодо окресленої проблеми.

Зауважимо, що валідність соціально-педагогічного експерименту забезпечується коректністю визначення експериментальної та контрольної груп, ретельним аналізом обсягу та репрезентативності вибірки, урахуванням дії незалежних і додаткових змінних.

Основними вимогами до проведення формувального етапу експерименту є проведення його на матеріалі, зміст якого відповідає побудованій методиці та відповідно – еталону, тобто, інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми, впровадження якої забезпечує єдність і послідовність виконання усіх її етапів, використовуючи специфіку засобів ІКТ; супроводжуючи процес систематичним діагностуванням рівнів виявлення досліджуваного явища.

Дослідна робота на етапі формувального експерименту здійснювалася лонгітудно, упродовж року, та передбачала виділення експериментальної (ЕГ) і контрольної (КГ) груп для проведення діагностичних зрізів, в кожному з яких входили представники усіх визначених груп суб'єктів у наближеній пропорційності. Основним методом дослідження на цьому етапі був соціально-педагогічний експеримент, специфікою якого стала наявність незмінних за складом експериментальних та контрольних груп, тобто реалізовувалася одна з ключових умов реалізації методики – соціально-профілактична робота в організованих групах.

Перевірка правильності висунутої гіпотези здійснювалася відповідно до порівняльної наукової стратегії дослідження. Порівняльний метод

реалізовувався шляхом зіставлення результатів діяльності експериментальних і контрольних груп визначених суб'єктів. Було використано й інші методи: спостереження, бесіду, інтерв'ювання, анкетування, моделювання, ранжування, самооцінку, рейтингове оцінювання, методи математичної статистики.

Підсумково-узагальнювальний етап експериментального дослідження передбачав підготовку зібраних даних для опрацювання, їх аналіз, математичну обробку, перевірку на значущість, а також формулювання висновків дослідження та визначення перспектив подальшого наукового пошуку. На цьому етапі ми використовували методи кількісного й якісного аналізу експериментальних даних, графічні методи обробки статистичних даних (побудова таблиць, схем, діаграм), методи математичної статистики для з'ясування статистичної значимості відмінностей експериментальної та контрольної вибірок, критерій однорідності Пірсона χ^2 та t -критерію Стьюдента [114, с. 271-272; 616] для виявлення достовірності відмінностей експериментальних показників до і після експерименту. Статистичні методи дають можливість довести, що отримано дійсно не випадкові результати і підтвердити існування виявлених залежностей [118; 428]. Це дало нам змогу встановити статистичну значущість, отриманих у ході експерименту результатів, підтвердити висунуту гіпотезу, сформулювати висновки дослідження.

5.2 Узагальнення результатів констатувального експерименту

Із метою успішної реалізації методики соціальної профілактики торгівлі людьми і досягнення її позитивного результату та встановлення достовірної об'єктивної картини, нами проведено зріз стану інформаційно-правової компетентності особистості в окреслених категоріях, а саме: фахівців управлінь у справах сім'ї, молоді та спорту; гендерної політики й управлінь соціального захисту (86 осіб); в усіх групах виділених суб'єктів: 1 – викладачі

ВЗО (204 особи), майбутні соціальні педагоги/працівники, майбутні учителі (615 осіб); 2 – соціальні педагоги та учителі закладів середньої освіти (135 осіб); 3 – учні ЗСО (діти) (327 осіб) та 4 – їх батьки (219 осіб), оскільки, як зазначалося попередньо, ефективна профілактична робота можлива лише з організованими групами.

Зріз проводився з урахуванням визначених складових, критеріїв, показників і рівнів інформаційно-правової компетентності особистості, що характеризуються взаємообумовленістю та взаємозалежністю. Актуальність й доцільність даної емпіричної розвідки полягає в тому, що вона дала змогу відкоригувати зміст та алгоритм реалізації інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми, а також певною мірою засвідчити ефективність авторського бачення педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

Як зазначають Г. Лаврентьєва, М. Шишкіна [385, с. 16], педагогіка має два основні методи отримання наукових фактів для подальшого аналізу – спостереження та експеримент, які мають різноманітні модифікації.

Експеримент є комплексним методом і тому передбачає поєднання методів спостереження, бесіди, анкетування, створення спеціальних ситуацій тощо на всіх етапах кожного з видів експерименту. Підбір методів залежить від виду та мети експерименту. Ретельний вибір та реалізація методів визначає успіх у досягненні цілей експерименту [107; 114; 327].

Спостереження – цілеспрямоване та планомірне сприйняття явищ, результати яких фіксуються експериментатором. Спостереження стає методом педагогічного дослідження лише тоді, коли воно не обмежується описом фактів, які існують, а пояснює їх природу [224]. Сутність спостережень – в науковому тлумаченні фактів, а не в їх реєстрації. Власне, існують ще й життєві спостереження, але на відміну від наукових, вони не цілеспрямовані, не систематизовані і не плановані.

Бесіда застосовувалася нами як самостійний, так і додатковий метод дослідження з метою з'ясування й уточнення того, що було не достатньо

зрозуміло при спостереженні. Бесіду необхідно проводити за певним заздалегідь продуманим планом з визначеним переліком питань, що потребують з'ясування. Бесіду, на відміну інтерв'ювання чи анкетування, проводять у вільній формі, без запису відповідей співрозмовника. Ми застосовували метод бесіди переважно з III та IV групою суб'єктів, оскільки діти та їх батьки, як правило, не мають професійних навичок профілактичної діяльності у сфері торгівлі людьми, а тому виражають особистісне ставлення до зазначеної проблеми.

Інтерв'ювання ми застосовували як різновид методу бесіди. При підготовці до інтерв'ювання заздалегідь складається перелік запитань і ці запитання послідовно ставляться тому, з ким проводиться інтерв'ю. Відповіді можна записувати на паперові чи аудіо/відео носії, з метою подальшого глибинного аналізу. Під час констатувального етапу експериментальної діяльності ми застосовували метод інтерв'ю з фахівцями управлінь у справах сім'ї, молоді та спорту; гендерної політики й управлінь соціального захисту, а також із I, II, III та IV групою суб'єктів.

Анкетування – передбачає масовий збір матеріалу за допомогою анкет, де відповіді на питання записуються тими, кому адресована анкета. Анкета застосовується для отримання даних, які у процесі бесіди не можливо виявити.

У контексті нашого дослідження, близьким до спостереження є метод – *аналізу продуктів діяльності*. Тобто досліджується не сама діяльність, а її продукт. Об'єктом вивчення є при цьому є процеси, які реалізуються у продукти діяльності [385, с. 17]. Таким продуктом нашого експерименту є анкети учасників I, II, III та IV груп суб'єктів, які власне відображають реальну картину відношення до проблеми торгівлі людьми.

Як зазначалося попередньо, ми застосовували метод інтерв'ю із фахівцями управлінь у справах сім'ї, молоді та спорту; гендерної політики й управлінь соціального захисту, а також із I, II, III та IV групою суб'єктів для констатації про реальний стан у досліджуваних уявлень про проблему

торгівлі людьми. З цією метою їм було запропоновано відповісти на низку запитань у процесі інтерв'ю. Результати відповідей на запитання «Чи знаєте Ви щось про проблему торгівлі людьми?» засвідчили досить високу обізнаність із зазначеним поняттям – 83,2%. Наступне запитання було сформульовано так: «Чи вважаєте Ви проблему торгівлі людьми актуальною для України?» – відповідь «Так» загалом дали 62,4% респондентів. Однак, лише 16,7% опитаних батьків; 11,3% опитаних учнів ЗНЗ вважають цю проблему актуальною для свого оточення. На запитання «Чи вважаєте Ви проблему торгівлі людьми актуальною для світу?» – 94,5% респондентів дали позитивну відповідь, пов'язуючи це, переважно, з работоргівлею. 69% опитаних погоджуються (переважно – I, II та III групи та фахівці управлінь), що торгівля людьми – це порушення прав людини (*ціннісно-мотиваційний критерій інформаційно-правової компетентності особистості*).

У процесі інтерв'ювання відповіді на запитання про законодавчі акти та документи, які містять положення стосовно проблеми торгівлі людьми на міжнародному рівні та в Україні, засвідчили недостатність знань (особливо II, III та IV групи – близько 14%). Респонденти I групи та фахівці управлінь називали як національні, так і міжнародні документи, більшість відповідей стосувались документів широкого спектру дій (Конституція України, Кримінальний кодекс), наводились узагальнюючі назви (закони України, Конвенція ООН по правам дитини тощо); із них тільки 11,4% опитаних фахівців установ назвали постанову Кабінету Міністрів України «Державну цільову соціальну програму протидії торгівлі людьми на період до 2015 року», однак не змогли назвати дати її прийняття.

На запитання про шляхи потрапляння у ситуацію торгівлі людьми більшість респондентів назвали – работоргівлею 95%, фахівці управлінь – секс-послуги та заміжжя за кордоном 83,6%. Цікавим є те, що респонденти III групи 24% назвали – інтернет-злочини. Це пояснюється тим, учні отримують певні знання на уроках інформатики.

Ставлення опитуваних III та IV групи до тверджень, що «у ситуацію торгівлі людьми можуть потрапляти жінки, чоловіки та діти», «за торгівлю людьми в Україні передбачена кримінальна відповідальність», «торгівля людьми трапляється лише, коли особи виїжджають за кордон» засвідчило, що знання з цієї проблеми є неглибинними. Більш детальні запитання, котрі стосувалися сутності проблеми торгівлі людьми, показали хибність або недостатність уявлень, знань з цієї проблеми (*когнітивний критерій інформаційно-правової компетентності особистості*).

На запитання «Чи погодилися б Ви на нелегальне працевлаштування?» позитивно відповіли 63% (переважно II та IV групи), пояснюючи необхідністю забезпечувати сім'ю. Однак на запитання «Які ризики існують при нелегальному працевлаштуванні в Україні та закордоном?» розгорнуту відповідь могли дати тільки 19%.

Незначним є ступінь толерантного ставлення опитуваних до постраждалих від торгівлі людьми. 72,8% опитаних респондентів вважають, що люди потрапляють в ситуацію торгівлі людьми через власну необачність, а ще 64,6% вважають, що в ситуацію торгівлі людьми потрапляють лише неосвітчені люди (*операційно-практичного критерію інформаційно-правової компетентності особистості*).

На запитання «Які установи та організації залучені до здійснення профілактики торгівлі людьми в Україні? Яку роботу вони проводять?». Відповіді на першу частину запитання свідчили недостатнє розуміння ролі і завдань суб'єктів профілактики торгівлі людьми. Так, наприклад, серед установ та організацій, залучених до здійснення профілактики торгівлі людьми в Україні, фахівцями управлінь та респондентами I і II груп називались міліція, прокуратура, Служба безпеки України тощо тоді як їхні функції інші. Зауважимо, III та IV групи назвали тільки міліцію, а не поліцію (*особистісно-рефлексійний критерій інформаційно-правової компетентності особистості*).

Зауважимо наступне: серед респондентів I та II груп виявилось тільки 9%, які мають досвід чи приймали участь у заходах, пов'язаних із профілактикою торгівлі людьми, що засвідчує низький рівень профілактичної діяльності щодо проблеми торгівлі людьми та недостатню готовність педагогічних працівників, соціальних педагогів/психологів до проведення профілактичної роботи.

Особливу тривогу викликає те, що саме фахівці залучених управлінь не проявляють як професійних знань, щодо проблеми торгівлі людьми, так і професійної активності щодо соціальної профілактики зазначеної проблеми, оскільки особистий досвід роботи у здійсненні профілактики торгівлі людьми виявили у 42,6% опитаних. Як було зазначено вище, в силу низки недоліків, неможливо було продовжувати експериментальну програму саме в організованій групі з фахівцями управлінь.

Загалом, проведене інтерв'ювання дозволило констатувати наявність незначних ознак сформованості інформаційно-правової компетентності особистості у опитуваних респондентів, що дало підстави до більш глибокої діагностики її стану за допомогою анкетування та аналізу продуктів діяльності відповідно груп визначених суб'єктів (див. п. 4.2).

Вимірювання якісних характеристик досліджуваного явища вимагало створення спеціальної анкети-опитувальника (див. дод. Н, Н1), яка б дала можливість визначити ступінь сформованості інформаційно-правової компетентності особистості відповідно до кожного з виділених критеріїв та представити їх кількісне вираження.

Звернімося до детального аналізу отриманих результатів. Обрахування результатів анкети-опитувача ми здійснювали за формулою:

$$\frac{A}{B} \cdot 100\% = C,$$

де А – кількість позитивних відповідей; В – кількість осіб, що відповідали; С – відсоткове відношення позитивних відповідей.

Представимо детальний аналіз сучасного стану сформованості інформаційно-правової компетентності особистості.

Мотиваційно-ціннісний критерій. За попереднім опитуванням, найвищою цінністю – життя людини й актуальною проблемою, торгівлю людьми в світі, визнали практично усі учасники експерименту. Однак, у результаті обробки анкет виявлено, що актуальною проблемою – торгівлю людьми в Україні (запитання № 1) вважають лише: 48% – I група; 46% – II група; 18% – III група; 32% – IV група. Відповіді «Так» на запитання № 2 (Торгівля людьми – це порушення прав людини?) представлені наступним чином: 63% – I група; 62% – II група; 26% – III група; 21% – IV група. Запитання № 3 (Відповідальність за своє життя, дії, вчинки потрібно нести самій людині?) мають такий розподіл за відповіддю «Так» – 27% – I і II групи; 16% – III група; 12% – IV група.

Загалом такий розподіл, відповідно мотиваційно-ціннісного критерію, пояснюємо тим, що суб'єкти I і II групи пов'язані з педагогічною діяльністю та мають певний рівень фахової підготовки. Відмінно вищий відсоток на запитання у № 2 і № 3 у III групі, ніж у IV групі, можемо пояснити отриманням учнями правових знань на сучасному рівні і, як наслідок, більш сформований мотиваційно-ціннісний комплекс.

Когнітивний критерій. Неочікуваним став розподіл відповідей на запитання № 4 (Торгівля людьми трапляється лише, коли виїжджають за кордон?). Відповідь «Так» підтвердили: 61% – I група; 60% – II група; 92% – III група; 95% – IV група. При інтерв'юванні та бесідах респонденти зазначили, що мають знайомих, друзів, родичів, що перебували за кордоном і розповідали про випадки потрапляння до торговців людьми саме там. Представники III групи (учні) зазначили, що про випадки торгівлі людьми за кордоном їм розповідали учителі.

Досить відчутну різницю становлять відповіді «Так» на запитання № 5 (Чи знаєте Ви шляхи потрапляння у ситуацію торгівлі людьми?): 46% – I група; 42% – II група; 17% – III група; 24% – IV група. Однак, при більш

глибинному дослідженні, ми з'ясували наступне: представники усіх груп стверджують, що знають шляхи потрапляння у ситуацію торгівлі людьми, однак назвати можуть лише – секс-індустрію, туризм, примусову працю.

Приблизно однакові показники: 44% – I група і 40% – II група та значно відмінні: 17% – III група; 11% – IV група становлять відповіді «Так» на запитання № 6 (За торгівлю людьми в Україні передбачена кримінальна відповідальність?). Як бачимо, представники IV групи (батьки) мають найнижчий показник, що засвідчує низький рівень соціально-правових знань.

Відповідно когнітивного критерію можемо констатувати наступне, в усіх чотирьох групах можемо засвідчити недостатність об'єму соціально-правових знань, їх постійного поповнення та удосконалення. Тривожними є показники III і IV груп суб'єктів.

Операційно-практичний критерій. Позитивну відповідь на запитання № 7 (Чи вважаєте Ви, що тільки наївні люди потрапляють в ситуації торгівлі людьми через власну необачність?) дали: 54% – I група; 56% – II група; 98% – III група; 93% – IV група. Як бачимо, III і IV групи мають високий показник, що засвідчує: ці групи респондентів не мають чіткого уявлення про реальні шляхи потрапляння у ситуацію торгівлі людьми, чим фактично підтверджують показники запитання № 5.

На запитання № 8 (Чи погодилися б Ви на нелегальне працевлаштування / нелегальні підзаробітки?) відповідь «Так» дали: 61% – I група; 73% – II група; 11% – III група; 95% – IV група. Такий розподіл у I, II і IV групах респонденти пояснюють загальною соціально-економічною ситуацією в Україні, низьким рівнем доходів та інш. Ми можемо констатувати, після глибинного опитування, наявний високий рівень побутово-утилітарних домагань у цих групах. Респонденти III групи (учні), у переважній більшості, проти нелегального працевлаштування/нелегальних під заробітків, однак вони не розуміють можливість негативних наслідків.

Відповідно до запитання № 9 (Чи знаєте Ви про ризики потрапляння в тенета торговців людьми через мережу Інтернет?), позитивні відповіді були

розподілені наступним чином: 38% – I група; 35% – II група; 18% – III група; 14% – IV група. Тривожним є те, що хоча опитувані і вказують на те, що знають про наявність таких ризиків, однак назвати їх практично не можуть. Ми встановили, що такі ризики респонденти, особливо III і IV групи, ототожнюють зі спамом, вірусами та іншими технічними негараздами. Практично ніхто не підтвердив знання щодо кібергрумінгу та кібербулінгу (див. п. 1.2). Важливо також те, що саме III група суб'єктів є найбільш активною та незахищеною групою користувачів мережі Інтернет. Змушує до роздумів і те, що представники I, II та IV груп (переважно батьки та вчителі), ототожнюють Інтернет із глобальним навчальним середовищем, однак не можуть назвати і не підтверджують умінь, щодо програмного забезпечення чи послуг інтернет-провайдерів щодо безпеки особистості в мережі.

Отже, операційно-практичний критерій вимагає від усіх груп суб'єктів навичок критичного осмислення інформації, пов'язаної із проблемою торгівлі людьми; сформованих навичок, щодо норм та правил безпечної поведінки із застосуванням ІКТ.

Особистісно-рефлексійний критерій. На запитання № 10 (Чи знаєте Ви до яких установ та організацій, що залучені до здійснення профілактики торгівлі людьми в Україні можна звернутися за допомогою?) відповідь «Так» зазначили: 42% – I група; 35% – II група; 13% – III група; 19% – IV група. Під час бесід назвати деякі із установ могли представники I та II груп. Зауважимо, що практично усі представники III і IV груп, а також деякі I та II груп серед таких установ називають міліцію. В представників усіх груп виникли труднощі щодо назв організацій (громадських/міжнародних), які здійснюють профілактику торгівлі людьми.

Відповіді «Так» на запитання № 11 (Чи здійснює діяльність з профілактики торгівлі людьми Ваш навчальний заклад?) мали наступний розподіл: 55% – I група; 58% – II група; 21% – III група; 33% – IV група. Аналізуючи відповіді респондентів, ми дійшли висновку: представники I і II груп розуміють важливість і необхідність профілактичних заходів щодо

торгівлі людьми, але вказати які саме заходи проводяться не можуть. Відповіді батьків – IV група, пов'язані з тим, що вони вважають, що такі заходи проводяться, однак також їх назвати не можуть. Найнижчий відсоток у III групі – діти, які, однак зазначили, що на уроках з правознавства учителі розповідали їм про права людини.

Позитивні відповіді на запитання № 12 (Чи готові Ви вивчати інформацію про торгівлю людьми?) були розподілені наступним чином: 67% – I група; 54% – II група; 69% – III група; 35% – IV група. Відповіді I і III груп становлять приблизно однакові відсотки. Представники II групи – дещо нижчий, ніж ми очікували. У процесі інтерв'ювання ми встановили, що деякі вчителі вважають, що профілактикою торгівлі людьми повинні займатися тільки спеціалісти; інші стверджували, що їм це не цікаво. Тривожним є досить низький показник IV групи. Батьки повідомляли, що торгівля людьми їх не стосується, їм нічого не загрожує (у цьому випадку мова про їх дітей не йшла), вони не мають часу.

Загалом, щодо особистісно-рефлексійного критерію, можемо стверджувати: у переважній більшості ВЗО, ЗСО існує формальний підхід до здійснення діяльності з профілактики торгівлі людьми. Переважна кількість суб'єктів визнає необхідність отримання інформації про торгівлю людьми. Однак, питання щодо самостійного опрацювання такої інформації, на часі є відкритим. Узагальнені результати позитивних відповідей до анкетно-опитувальника представлено у таблиці 5.2.

Таблиця 5.2

Результати позитивних відповідей суб'єктів

Критерій	№ запитання	I група	II група	III група	IV група
мотиваційно-ціннісний	1	48%	46%	18%	22%
	2	63%	62%	16%	21%
	3	27%	27%	16%	12%
когнітивний	4	61%	60%	92%	95%
	5	46%	42%	17%	24%
	6	44%	40%	17%	11%
операційно-	7	54%	56%	98%	93%

<i>практичний</i>	8	31%	43%	11%	95%
	9	38%	35%	18%	14%
<i>особистісно-рефлексійний</i>	10	42%	39%	13%	19%
	11	55%	58%	21%	33%
	12	67%	54%	69%	35%

Узагальнюючи результати констатувального зрізу, можемо стверджувати наступне: мотиваційно-ціннісний та когнітивний критерій усереднено сформовані у I II груп, однак мають значно нижчі показники в III і IV групах, що свідчить про невеликий об'єм соціально-правових знань, не достатньо сформоване розуміння об'єктивної необхідності дотримання законів, поважливого ставлення до них. Досить низькими є сформованість критичного мислення щодо інформації, пов'язаної із проблемою торгівлі людьми; норм та правил безпечної поведінки; прагнення до самоосвіти та самовиховання, що засвідчують показники операційно-практичного і особистісно-рефлексійного критеріїв, особливо у III і IV групах.

Варіація методів та способів дослідження (анкетування, бесіди, інтерв'ювання, експертна оцінка [114; 410]) дозволила окреслити стан сформованості інформаційно-правової компетентності особистості та визнати його недостатнім в усіх групах виділених суб'єктів.

Таким чином, результати констатувального етапу експерименту підтвердили необхідність формування інформаційно-правової компетентності особистості, дозволили уточнити, скоригувати й розширити діагностичний інструментарій та спонукали нас до впровадження методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ у соціально-педагогічну діяльність, а саме: інформаційно-профілактичної кампанії.

5.3. Впровадження інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ у практику соціально-педагогічної діяльності

Оскільки інформаційно-профілактична кампанія у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ нами обрана: за поширеністю – локальна, за областю покриття – шкільна, вузівська, впровадження інформаційно-профілактичної кампанії у практику соціально-педагогічної діяльності ми описуватимемо на прикладі Хмельницької області, а саме: Хмельницького ліцею № 17 м. Хмельницький, Хмельницького національного університету (гуманітарно-педагогічний факультет). Аналогічні інформаційно-профілактичні кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ нами реалізовувалися з урахуванням закладів ЗСО та ВЗО у Тернопільській, Одеській, Луганській, Волинській областях.

Обґрунтована методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ дозволила: визначити проблему; тип кампанії; сформулювати стратегічну мету, цілі та завдання (див. рис. 4.1); здійснити вибір цільових груп досліджуваних суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії за їх індивідуальними характеристиками; окреслити методичний інструментарій наповнення інформаційно-профілактичної кампанії, що представлено у Р. 4.

Впровадження інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ у практику соціально-педагогічної діяльності передбачає формулювання теми, ключового повідомлення (меседжу) кампанії, що було здійснено із урахуванням теоретичної розробленості проблеми – «Світ сучасної людини без работоргівлі».

Наступним кроком ми визначали канали комунікації інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, а саме: технології сучасних медіа – розповсюдження інформації через ЗМІ, соціальну рекламу; сучасні засоби зв'язку – телефонне консультування; віртуальні технології – електронна пошта, групи новин, веб-сайти, соціальні мережі, зміст яких представлено у Р. 2, п. 2.2; міжособистісне спілкування учасників інформаційно-профілактичної кампанії тощо.

Необхідною для реалізації інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ є оцінка наявних та необхідних ресурсів (матеріально-технічне забезпечення, фінансові витрати, людські ресурси). Ми у попередніх розділах зауважували, що соціальні служби не можуть регулярно здійснювати соціальну профілактику торгівлі людьми, оскільки це сфера держаного управління, а відтак, цільового фінансування та ресурсів (матеріальних, людських тощо), які, на часі, є не достатніми. Визначена область покриття кампанії – шкільна (вузівська) дає підстави стверджувати, що виконується необхідна умова успішної реалізації соціальної профілактики торгівлі людьми – робота в організованих групах, оскільки профілактичну діяльність здійснюють соціальні педагоги, педагоги, психологи ЗСО у взаємодії з науково-педагогічними працівниками профільних кафедр соціальної роботи/соціальної педагогіки, педагогіки, психології та студентами – майбутніми фахівцями ВЗО, а також із працівниками соціальних служб (ЦСССМД). У той час, ЗСО мають наявний ресурс приміщень, певне матеріально-технічне забезпечення (технічні засоби навчання, доступ до мережі інтернет, певне офісне та канцелярське приладдя та ін.), що зменшує собівартість інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

Наступним кроком ми визначали потенційних партнерів та опонентів інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ – це: члени Національної тренерської мережі МЖПЦ «Ла Срада-Україна»; представники недержавних громадських організацій «Веста», «Карітас»; члени тренерської мережі проекту «Онляндія – безпечна веб-країна» компанії Майкрософт; інтернет-провайдер «ВОЛЯ»; представники обласних/міських департаментів Мінсоцполітики, МОН, МВД, МОЗ; члени батьківських рад/комітетів, які можуть виступати меценатами, експертами.

Вважаємо за необхідне зауважити: визначена область покриття – шкільна (вузівська), обумовили те, що кампанія проводилася лонгітудно, упродовж навчального року, а відтак потребувала попередньої оцінки та особливого планування.

Як зазначалося у п. 4.1, одним із інструментів попередньої оцінки інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ ми обрали SWOT-аналіз. Методика застосування SWOT-аналізу має декілька варіантів. Представимо один із тих, який було застосовано у нашому дослідженні: аркуш паперу необхідно розділити на 4-ри частини та виписати у верхній половині внутрішні (для нашої кампанії) чинники – її переваги й недоліки, а внизу чинники зовнішні – можливості й загрози, які походять з зовнішнього оточення, суспільства (громади) в цілому. Розглядаючи зовнішнє середовище корисно визначитися із наступними міркуваннями: як зміняться зовнішні обставини до моменту початку інформаційно-профілактичної кампанії; можливо ще хтось буде проводити аналогічну кампанію; яку систему цінностей анонсує інформаційно-профілактична кампанія; який конкретний результат передбачається від проведення інформаційно-профілактичної кампанії та ін.

Із цієї аналітичної конструкції випливає кілька стратегічних висновків.

- SO-стратегія кампанії будується на сильних сторонах з метою знаходження переваг у нових можливостях;
- ST-стратегії також будуються на сильних сторонах з метою протистояння загрозам;
- WO-стратегії пов'язані зі спробами мінімізувати слабкі сторони з метою знаходження переваг у зовнішніх можливостях;
- WT-стратегії пов'язані зі спробами мінімізувати як слабкі сторони та і загрози, що з'являються зовні.

Враховуючи наш досвід щодо впровадження інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ та покликаючись на міркування науковців [261, с. 58; 553;

703, с. 295-298], представимо деякі рекомендації щодо застосування SWOT-аналізу:

1. Необхідно оцінити можливості саме в області проведення інформаційно-профілактичних кампаній у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми.

2. Потрібно розуміти різницю між різними секторами SWOT-аналізу. Внутрішні елементи (сильні і слабкі сторони) – це ті, які є підконтрольними організаторам і можуть бути, врешті решт, змінені. Зовнішні елементи (можливості і загрози) – пов'язані з середовищем, в якому розгортатиметься кампанія, вони є незалежними від волі та бажань організаторів. Наприклад, на час проведення інформаційно-профілактичної кампанії у ЗСО буде запроваджено карантин через зростання кількості хворих на гострі вірусні захворювання. Отже, не будемо мати доступу до цільових груп визначених суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, а відтак порушиться умова роботи в організованих групах.

3. Варто максимально враховувати усю інформацію, яка надходить про стан зовнішнього середовища з метою швидкого внесення необхідних коректив.

4. Потрібно уникати неконкретності й занадто абстрактних визначень щодо цілей та завдань на час кампанії. Конкретні дії (навіть менш масштабні, будуть більш дієвими, ніж їх велика кількість, але з малою кількістю учасників).

5. На відміну від маркетингового SWOT-аналізу, представлений аналіз призначається для внутрішнього застосування, а тому має бути максимально відвертим і об'єктивним, що позитивно впливатиме на увесь перебіг інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ

Результати опитування представників громадських організацій, у тому числі «Ла Страда-Україна», які працюють у сфері профілактики торгівлі

людьми, підтверджують, що необхідним при підготовці інформаційно-профілактичної кампанії є визначення актуальності запланованих дій за допомогою SWOT-аналізу.

Впровадження інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ відбувалося відповідно матричної моделі, тобто визначеного алгоритму послідовних дій. Усі заходи та акції, що реалізовувалися під час інформаційно-профілактичної кампанії були наповнені відповідним методичним інструментарієм та узгоджувалися із загальним планом навчально-виховної роботи освітніх закладів.

Як зазначалося у п. 4.1, засвідчити ефективність впровадження інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ можливо за умови здійснення моніторингу та оцінки ефективності кампанії.

Моніторинг ефективності впровадження інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ ми здійснювали упродовж усього року з урахуванням показників діагностичних зрізів в КГ та ЕГ, детальний аналіз яких представлено у п. 5.4.

Оцінку ефективності впровадження інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ ми здійснювали, покликаючись на праці А. Мусраунової, К. Туганбекової [402], Уолтера Лінденманна [370], використовуючи спеціальні PR методи та способи, а саме:

1. Вимірювання ефекту впливу на аудиторію. Чи отримала цільова аудиторія повідомлення і, що особливо важливо, чи може вона відтворити цю інформацію на підсвідомому чи свідомому рівні? Це пов'язано з необхідністю встановити, чи збереглися у пам'яті цільових груп виділених суб'єктів отримана інформація, ключові ідеї, презентації і повідомлення, які містились в оригінальному посланні. Подібні дослідження проводяться через певні проміжки часу (у нашому випадку діагностичні зрізи (див. п. 5.4)). Для збору інформації ми використовували метод опитування в його різних

варіантах: опитування учасників цільових груп виділених суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії по телефону, по електронній пошті, інтерв'ю, особисте спілкування тощо.

2. Вимірювання інформативності. Вимірювання інформативності включає оцінку інформованості, володіння інформацією, її розуміння та усвідомлення. Цей спосіб вимагає лонгової роботи з учасниками цільових груп виділених суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії. Окрім методу опитування можуть використовуватись методи порівняльного дослідження: а) тестування і контролю учасників виділених КГ та ЕГ, коли одній ЕГ свідомо надається уся необхідна інформація, а КГ – ні, а потім оцінюється, наскільки відрізняються уявлення обох груп і наскільки ЕГ краще інформована, ніж КГ; б) метод дослідження «до і після», який дозволяє оцінити зміни в КГ та ЕГ упродовж певного часу.

3. Вимірювання змін в установках і думках (як і у випадку з вимірюванням інформованості). Повинне проводитися до, під час і після завершення інформаційно-профілактичної кампанії, так як для визначення характеру змін необхідно знати їх стан до того, як було розпочато цілеспрямований вплив. Якщо необхідно оцінити сукупний вплив і ефективність кампанії, дослідження думок, відносин, переваг учасників цільових груп виділених суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії (КГ та ЕГ) стає важливим показником.

4. Вимірювання змін у поведінці. Ми попередньо зауважували, що саме зміна ментальної моделі поведінки особистості – найбільш загальний і переконливий показник ефективності інформаційно-профілактичної кампанії. Оцінка поведінкових змін є найбільш складною методикою. Багато в чому це пов'язано з проблемою встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Однак чим більше специфічним є бажаний результат (у нашому випадку інформаційно-правова компетентність особистості), тим легше оцінити зміни у поведінці учасників цільових груп виділених суб'єктів інформаційно-

профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ в результаті її впровадження.

Перейдемо до опису впровадження інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ у практику соціально-педагогічної діяльності визначених закладів Хмельницької області.

Старт впровадження інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ у практику соціально-педагогічної діяльності ми здійснювали перед початком навчального року (*третьа декада серпня*) під час роботи методичних об'єднань/методичних рад, педагогічних та вчених рад освітніх установ та закладів освіти, у яких проводилася кампанія і, які виступили співорганізаторами та координаторами інформаційно-профілактичних кампаній у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми на регіональному рівні.

У презентаційній доповіді було оголошено: загальну проблематику кампанії; її тип; стратегічну мету, цілі та завдання (див. рис. 4.1); вибір цільових груп досліджуваних суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії за їх індивідуальними характеристиками; тему, ключовий меседж кампанії; канали комунікації; оцінку наявних та необхідних ресурсів; потенційних партнерів та опонентів; попередню оцінку за загальне планування; загальний методичний інструментарій наповнення та реалізації інформаційно-профілактичної кампанії.

Під час роботи методичних об'єднань/ методичних рад, педагогічних та вчених рад було реалізовано такі види діяльності:

- аналіз законодавчих актів, нормативних документів, інструкцій, наказів, обговорення науково-методичної літератури, що відображають проблему порушення прав людини, сучасну работоргівлю [388; 411; 484; 492; 495; 602; 641];

- засідання, присвячені обговоренню змісту навчально-методичних посібників з проблем запобігання торгівлі людьми, зокрема дітьми [89; 229; 369; 382; 388; 406; 499; 502; 584; 596; 602; 640];

- вивчення науково-педагогічної літератури з окресленої проблеми, а також поглиблення вивчення теорії, методики, виховання та викладання окремих предметів, спецкурсів з проблеми торгівлі людьми [89; 237; 287; 406; 475; 476; 496; 690];

- розробка, освоєння методик та пропагування соціально-педагогічного досвіду з соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ для використання в навчально-виховній роботі з учням, студентами, педагогами, батьками дітей [89; 154; 176; 237; 261; 463; 479; 647];

- ініційовано проведення відкритих лекцій/уроків, майстер-класів, тренінгів, виховних заходів і взаємовідвідування різних форм соціально-педагогічної діяльності (див. дод. Д, Е, Ж, З, П, П1);

- обговорення та затвердження тем наукових досліджень (спеціальність 231 Соціальна робота. Соціальна педагогіка – курсові роботи); експериментально-дослідних майданчиків; творчих груп наукових досліджень для викладачів, студентів ВЗО та соціальних педагогів і педагогів ЗСО.

Учасники методичних об'єднань/ методичних рад, педагогічних та вчених рад отримали комплекти науково-методичної літератури (посібники, збірки стандартів, брошури) та засобів соціальної реклами (фільми, мультфільми, буклети, флаєри, листівки, закладки, браслети), виданих за підтримки партнерів інформаційно-профілактичної кампанії: «Ла Страда-Україна», «СЕОР», «ВОЛЯ», «Майкрософт».

Третя декада вересня обумовила проведення першого (вихідного) діагностичного зрізу сформованості інформаційно-правової компетентності особистості в КГ та ЕК (результати – див. п. 5.4) та практичну реалізацію авторської методики з цільовими групами досліджуваних суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії: проведення майстер-класів та

відкритих лекції для викладачів ВЗО, майбутніх соціальних педагогів/працівників, майбутніх учителів; соціальних педагогів та учителів закладів середньої освіти; батьків – учнів ЗСО (під час батьківських зборів); уроків для учнів ЗСО.

У процесі проведення майстер-класів, відкритих лекцій, уроків ми здійснювали загальне ознайомлення із проблемою торгівлі людьми (світові тенденції), її чинниками виникнення, факторами поширення, наслідками на особистісному, сімейному, регіональному та рівні громади в Україні.

Актуальністю застосування батьківських зборів, у контексті розробленої методики, є те, що за сучасних економічних умов багато батьків стають трудовими/нелегальними мігрантами, тим самим автоматично потрапляють у групу ризику стосовно ситуації торгівлі людьми. Особливістю є також те, що батьки свідомо йдуть на розрив родинних стосунків з дітьми, залишаючи їх на виховання родичам, сусідам тощо і підтримуючи (у кращому випадку) віртуальний/мобільний зв'язок із дитиною, тим самим занурюють дітей у групу ризику стосовно ситуації торгівлі людьми.

У жовтні – ми оголосили конкурс: на наукові роботи серед викладачів ВЗО, майбутніх соціальних педагогів/працівників, майбутніх учителів; на кращу розробку освітньо-виховного заходу серед соціальних педагогів та учителів закладів середньої освіти з проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. Для усіх чотирьох цільових груп досліджуваних суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії ми проводили виховні години щодо суспільної шкоди від торгівлі людьми, особливо – дітьми.

Листопад ми присвятили проведенню мультимедійних лекцій у поєднанні з кінолекторіями в усіх чотирьох цільових групах досліджуваних суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії з окресленої проблематики. Для виступу у якості експертів було запрошено фахівців департаментів МВД, МОЗ.

Із метою підвищення ефективності проведення профілактики торгівлі людьми серед учнів Міжнародним жіночим правозахисним центром «Ла

Страда-Україна» було перекладено та адаптовано навчальний мультиплікаційний фільм про торгівлю людьми в сексуальних цілях «Дві маленькі дівчинки» (див. дод. К), який ми пропонували до перегляду в усіх групах у контексті підготовки до Міжнародної акції – 16 днів проти гендерного насильства. За результатами перегляду було оголошено конкурс малюнка «СТОП – насильству» у третій цільовій групі – учні ЗСО (діти). Підведення підсумків конкурсу та нагородження учасників відбувалося в кінці листопада за участю працівників обласного ЦСССМД та за підтримки МЖПЦ «Ла Страда-Україна», а також батьківської ради Хмельницького ліцею № 17 м. Хмельницький, викладачів та студентів кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки Хмельницького національного університету. Необхідно відзначити активну підтримку обласних ЗМІ та інтернет-провайдера «ВОЛЯ», які висвітлювали проведення конкурсу.

У першій декаді грудня було організовано в усіх чотирьох цільових групах досліджуваних суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії дискусії – круглі столи, форум, громадські слухання, дебати за участю експертів – працівників ЦСССМД, співробітників «Ла Страда-Україна». Тематика дискусій корелювалася із загальною тематикою інформаційно-профілактичної кампанії та з урахуванням віку цільових груп досліджуваних суб'єктів. Методика дискусій має свої особливості організації відповідно віку, національності, регіонального проживання та ін. її учасників. Тому ми намагалися не повторювати тематику в третій та четвертих групах, оскільки це представники одних сімей. Досвід проведення інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засвідчив, що доречним є показ відеоролика/сюжета ЗМІ перед початком дискусій. Цікавим для проведення дискусій є тематичне обговорення соціальної реклами, що стосується проблеми торгівлі людьми.

У другій декаді грудня – ми провели другий (проміжний) діагностичний зріз сформованості інформаційно-правової компетентності особистості в КГ та ЕК (результати – див. п. 5.4).

Січень – канікулярний місяць, однак ми не припиняли впровадження інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ у практику соціально-педагогічної діяльності. Електронна розсилка новин та бюлетенів як форма передачі інформації використовувалась у процесі інформаційно-профілактичної кампанії для поглиблення та поновлення знань про проблему торгівлі людьми, сучасний стан впровадження профілактичних заходів, інноваційні проекти тощо. Доречно здійснювати електронну розсилку про події в Україні, в світі у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми і торгівлі дітьми, анонсували заходи, рекомендували корисні джерела, останні новинки та розробки, які допомагали здійснювати учасникам визначених груп суб'єктів самоосвітню діяльності. Нашу діяльність було зосереджено на розсилку учасникам усіх чотирьох цільових груп досліджуваних суб'єктів інформації щодо проблеми торгівлі людьми електронною поштою, а саме: загальну статистику МОМ (див. дод. А-А7), інформацію із сайту МЖПЦ «Ла Страда-Україна», посилки на електронні джерела та ЗМІ.

У лютому святкують Всесвітній день безпечного інтернету (8 лютого). Тому *першу декаду лютого* ми присвятили проведенню вебінарів та майстер-класів щодо соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. Особливістю організації діяльності була з сайтом компанії «Майкрософт» «Онляндія – безпечна веб-країна», який презентував практичні напрацювання щодо безпеки в інтернет-мережі для різних груп користувачів: дітей, їх батьків, педагогічних працівників. Представникам усіх чотирьох цільових груп досліджуваних суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії було запропоновано також перегляд мультфільму «Пригоди Лі та Кіма», створеного за підтримки посольства Великобританії та «СЕОР», щодо безпеки дітей у віртуальному світі. За результатами перегляду було реалізовано бесіди та групові дискусії щодо ризиків та небезпек потрапляння у ситуацію торгівлі людьми у інтернеті та соціальних мережах. У якості експертів були представники тренерської мережі проекту компанії

«Майкрософт» «Онляндія – безпечна веб-країна» та співробітники компанії «ВОЛЯ», які були також членами батьківської ради Хмельницького ліцею № 17 м. Хмельницький та батьками студентів Хмельницького національного університету. Це дало статусну підтримку заходам інформаційно-профілактичної кампанії, а також її висвітлення на офіційних сайтах компаній.

У процесі інформаційно-профілактичної кампанії ми використовували вебінари щодо проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми, які проводили тренери Національної тренерської мережі «Ла Страда-Україна».

Першу декаду березня було присвячено організації та проведенню тренінгів щодо соціальної профілактики торгівлі людьми в усіх чотирьох цільових групах досліджуваних суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії. Для участі у тренінгах в якості модераторів та експертів ми запросили членів національної тренерської мережі МЖПЦ «Ла Страда-Україна» та громадської організації «Веста». Особливістю проведення тренінгів було звернення на гарячу лінію МЖПЦ «Ла Страда-Україна» для консультацій та коментарів, а також для підтвердження ефективності телефонного консультування. Вважаємо за необхідне представити орієнтовний гайд (структуру планування) тренінгу інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми, оскільки повноцінний тренінг із усіма обов'язковими атрибутами та методиками проведення дозволить отримати необхідний результат (див. дод. П, П1).

Власний досвід роботи в Національній тренерській мережі МЖПЦ «Ла Страда-Україна» та проведені тренінги щодо проблеми торгівлі людьми у процесі інформаційно-профілактичної кампанії дозволили, узагальнюючи, сформулювати наступне: під час тренінгової діяльності необхідно акцентувати увагу на наступних компонентах:

цільовий компонент. Одним з головних принципів соціальної профілактики торгівлі людьми є надання вибору правил безпечної поведінки.

Змістовий. Кожна програма тренінгу повинна мати чіткий зміст та враховувати особливості аудиторії, для якої вона призначена: вік, стать, рівень соціальної культури, рівень поінформованості, ступінь ризикованої поведінки, соціальне оточення та умови життя.

Операційно-дійовий. Ефективність програми та кінцевий результат тренінгу у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ залежить від вдалого поєднання різноманітних методів: обговорення у групі, мозковий штурм, моделювання поведінки із наступним аналізом, дискусії, практичне застосування життєвих навичок, складання схеми-плану поведінки у ризикованих ситуаціях. Переваги активного навчання полягають у тому, що вони стимулюють співробітництво, а не змагання. Людина починає краще сприймати інших, у неї підвищується почуття власної гідності, розвивається розуміння потреб інших, толерантність. Необхідною умовою ефективного тренінгу у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ є залучення інформації ЗМІ та соціальної реклами, власного досвіду та історій учасників усіх чотирьох цільових групах досліджуваних суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії.

Стимулюючо-мотиваційний. Ефективність програми тренінгу у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ залежить саме від реалізації цього компонента. Позитивна мотивація до роботи можлива лише за умови врахування особливостей цільової аудиторії та закріплення змісту програми тренінгу інтерактивними методами.

Контрольно-регулюючий. Цей компонент дозволяє коригувати знання за допомогою різноманітних методів безпосередньо під час самого тренінгу. Необхідно зауважити, що результативність профілактичної роботи тренерів залежить не лише від рівня їхньої поінформованості щодо проблеми торгівлі людьми, а й від їхньої мотивації.

Інформацію звітного характеру про кількість та перебіг тренінгів інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики

торгівлі людьми було представлено на сайті та у звіті національної тренерської мережі МЖПЦ «Ла Страда-Україна».

У другу та третю декаду квітня в усіх чотирьох цільових групах досліджуваних суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії ми реалізовували кейс-метод (див. п. 4.3), тобто опис реальних ситуацій та вигаданих ситуацій пов'язаних із проблемою торгівлі людьми, які є типовими для реального життя. Доречним є перегляд та обговорення готових кейсів, які презентують ЗМІ у формі соціальних проектів: «Говорить Україна», «Один за всіх», «Стосується кожного», а також сюжетів новин, що розкривають гостроту та нагальність проблеми торгівлі людьми, представляючи історії реальних людей.

Другу декаду травня – до Дня науки ми підвели підсумки оголошеного конкурсу наукових робіт (есе) серед I групи – викладачі ВЗО, майбутні соціальні педагоги/працівники, майбутні учителі та на кращу розробку освітньо-виховного заходу з проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ та II групи – соціальні педагоги та учителі закладів середньої освіти. З III та IV групами виділених суб'єктів було проведено конкурс фотоколажів, малюнків та віршів з урахуванням окресленої проблематики. Усі учасники отримали пам'ятні листівки, буклети (за підтримки МЖПЦ «Ла Страда-Україна»).

У третій декаді травня ми провели третій (завершальний) діагностичний зріз сформованості інформаційно-правової компетентності особистості в КГ та ЕК (результати – див. п. 5.4).

Перша декада червня – підсумок: оголошення результатів та висновків впровадження інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, які було реалізовано у формі конференції за участю представників усіх чотирьох цільових груп досліджуваних суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ; партнерів та опонентів: членів Національної тренерської мережі МЖПЦ «Ла Страда-

Україна»; представників недержавних громадських організацій «Веста», «Карітас»; члени тренерської мережі проекту «Онляндія – безпечна веб-країна» компанії Майкрософт; інтернет-провайдера «ВОЛЯ»; представники обласних/міських департаментів Мінсоцполітики, МОН, МВД, МОЗ; представники ЗМІ. Під час роботи конференції учасники ділилися враженнями та обмінювалися думками щодо впровадження інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. Учні Хмельницького ліцею № 17, м. Хмельницький (ІІІ група) за підтримки соціального педагога та вчителів (ІІ група) представили театралізовану виставу лялькового театру «Безпечний інтернет».

Фіналом впровадження інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ ми обрали флешмоб за участю усіх присутніх. На подвір'ї Хмельницького ліцею № 17, м. Хмельницький було викладено червоним папером слово «СТОП». Потім було зроблено групове фото на згадку.

Загалом, впровадження інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ у соціально-педагогічну діяльність дозволило сформулювати висновки:

усі представники чотирьох цільових груп досліджуваних суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії (викладачі ВЗО, майбутні соціальні педагоги/працівники, майбутні учителі; соціальні педагоги та учителі закладів середньої освіти; учні ЗСО (діти) та їх батьки) об'єднані в ЕГ, утворюють логічний ланцюжок ефективної профілактичної діяльності у діалоговій взаємодії, тобто: спілкуючись між собою (наприклад, батьки з дітьми; соціальні педагоги/вчителі з учнями; викладачі ВЗО, майбутні соціальні педагоги/працівники, майбутні учителі під час педагогічної практики з учнями та їх батьками, вчителями, соціальними педагогами), можуть закріплювати, поширювати знання про проблему торгівлі людьми та мотивувати на здобуття нових.

Як зазначалося у Р. 4, п. 4.3, метод консультування переважно прийнято використовувати у вигляді індивідуальних консультацій з батьками, особливо після проведення батьківських зборів. Однак, у процесі реалізації інформаційно-профілактичної кампанії, нами зафіксовано звертання дітей (переважно підлітки) та вчителів щодо питань, пов'язаних із проблемою торгівлі людьми. Серед питань, з якими зверталися батьки, були такі: захист дитини у інтернет-мережі, питання виховання дітей без тілесних покарань, обговорювали питання вразливості дітей трудових мігрантів та шляхи потрапляння в небезпечні ситуації. Вчителі зверталися із питаннями стосовно: організації та методичного наповнення індивідуальної роботи з батьками та дітьми групи ризику (потенційні групи потрапляння у ситуацію торгівлі людьми); особливостей роботи із попередження насильства в шкільному середовищі. Вчителі також зауважували на часту відсутність педагогічної взаємодії із шкільним психологом і соціальним педагогом за даної проблеми. Діти зверталися із розповідями стосовно домашнього насилля (переважно фізичного), а також психологічного та фізичного насилля із боку однолітків. Тому таким реципієнтам було надано психологічне та педагогічне консультування. Доречним під час індивідуального консультування є звернення на Національну гарячу лінію (див. п. 2.2 – телефонне консультування), яке може допомогти не тільки отримати консультацію фахових спеціалістів, а й, у разі необхідності, перенаправити особу за допомогою до інших служб.

Дотримання алгоритму послідовних дій щодо впровадження інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ забезпечує отримання прогнозованого теоретичного (педагогічна система) та медичного (методика) результату соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ – сформованої інформаційно-правової компетентності особистості.

Узагальнені результати формувального етапу експерименту представимо у наступному параграфі.

5.4 Аналіз результатів формувального етапу експерименту

Формувальний етап нашої експериментальної роботи ґрунтувався на результатах констатувального етапу. Поліфакторність нашого дослідження – соціальна профілактика торгівлі людьми засобами ІКТ, спрямована на формування інформаційно-правової компетентності особистості – зумовила реалізацію комплексного соціально-педагогічного експерименту, метою якого стало виявлення її позитивних сторін і зрушень, а також певних корегованих тактично та стратегічно недоліків; окреслення причинно-наслідкових зв'язків у межах методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ; визначення внутрішнього потенціалу та перспектив розвитку досліджуваної проблеми. Такий підхід передбачав розв'язання низки завдань: 1) виділення контрольних та експериментальних груп серед визначених груп суб'єктів (організаційний етап); 2) реалізацію методики, тобто впровадження інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, а також на основі механізму, описаного у п. 3.3 та оцінки компетентних суддів ранжування результатів суб'єктів ЕГ та КГ до відповідного рівня (основний етап); 3) оцінку результативності, узагальнення та систематизацію отриманих результатів на основі логічного та порівняльного аналізу, визначення перспектив подальшої експериментальної роботи (перехід до підсумково-узагальнювального етапу експерименту).

Експериментальне дослідження відбувалося за умови дотримання як терміну проведення експерименту, так і врахування особливостей експериментальної бази та відбувалося за паралельною структурою на основі виділення двох однорідних об'єктів – експериментальних і контрольних груп шляхом реалізації наступних кроків: 1) стратифікований випадковий вибір (за загальною ознакою з числа генеральної сукупності); 2) розподіл отриманих вибірок на експериментальні та контрольні групи на основі

простого випадкового відбору респондентів [408, с. 20-22]. За таких умов репрезентативність вибірки окреслювалася низкою якісних характеристик: незалежність вибірки, виключення закономірностей у процесі відбору сукупної вибірки респондентів.

Як зазначалося попередньо, основна вибіркова сукупність учасників формувального етапу експерименту становила – 147 викладачів та 215 студентів вищих закладів освіти України, що здійснюють професійну підготовку педагогів та соціальних педагогів/працівників; 168 соціальних педагогів та учителів ЗСО; 483 учні ЗСО і 324 їх батьків. Враховуючи поетапність, наведену вище, нами було сформовано експериментальні (131 особа) і контрольні (128 осіб) групи із урахуванням орієнтовного-пропорційного включення у ЕГ та КГ представників усіх виділених груп суб'єктів. Кількісне представлення розподілу презентовано у табл. 5.3.

Таблиця 5.3

Кількісне представлення учасників формувального етапу експерименту (за визначеними групами суб'єктів)

<i>Група суб'єктів</i>	<i>Кількість ЕГ</i>	<i>Кількість КГ</i>
I – викладачі ВЗО, майбутні соціальні педагоги/працівники, майбутні учителі	34	32
II – соціальні педагоги та учителі закладів середньої освіти	31	32
III – учні ЗСО (діти)	37	36
IV – їх батьки	29	28

Інваріативними умовами в експериментальній та контрольній групах були наступні: незмінність кількості учасників у виділених групах суб'єктів, ідентичність умов проведення діагностичних зрізів, спільність критеріїв оцінки рівня інформаційно-правової компетентності особистості. Варіативними умовами експериментальної роботи ми визначаємо реалізацію методики, тобто впровадження інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, апробовану лише в експериментальних групах виділених суб'єктів.

Обробку й узагальнення фактичного матеріалу ми проаналізували на основі розроблених рівнів інформаційно-правової компетентності особистості (п. 3.3). Надійність та валідність експериментальних даних, обробка експериментального матеріалу досягались завдяки комплексній взаємодії діагностичних методик та статистичної перевірки значущості й вірогідності отриманих результатів, що дозволили виявити динаміку змін під час реалізації інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі.

Отже, формувальний етап нашого експериментального дослідження являє собою складний поетапний процес, що сприяв комплексному аналізу проблеми формування інформаційно-правової компетентності особистості за основними експериментальними критеріями: *мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-практичний, особистісно-рефлексійний*. Під час експерименту здійснено порівняльний аналіз результатів діагностичних зрізів, що дало змогу отримати вірогідні дані.

На різних етапах формувального експерименту проводилися діагностичні зрізи: перший (вихідний) – на початку формувального експерименту, другий (проміжний) – після проходження циклу лекцій та бесід щодо проблеми торгівлі людьми, третій (завершальний) – після завершення інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми. Інструментарій для діагностичних зрізів ми розробляли на основі авторських та адаптованих (за Л. Ковальчук) анкет-опитувальників (див. дод. М, Н, Н1), а також інтерв'ювання. Інформаційний матеріал діагностичних зрізів дозволяв диференціально-параметрично та інтегрально оцінити рівень сформованості інформаційно-правової компетентності особистості.

Здійснити аналіз та оцінити рівень сформованості інформаційно-правової компетентності особистості ми змогли завдяки адаптованій методиці визначення коефіцієнта успішності (за дослідженням Н. Кузьміної, О. Мешка [387, с. 70-72]). Коефіцієнт успішності виражає динаміку

досліджуваної сформованості за кожним компонентом в однаковій одиниці вимірювання, що дає можливість не лише презентувати у одній площині координат і порівняти сформованість кожного з компонентів інформаційно-правової компетентності особистості, які за своєю природою і складом є різнорідними, але й обрахувати загальний інтегральний показник сформованості.

У п. 3.3 подано якісну характеристику трьох взаємозалежних і послідовних рівнів інформаційно-правової компетентності: I – мінімальний, II – достатній, III – високий.

Оскільки всі показники сформованості визначалися у балах (1 бал – правильна відповідь; загальна кількість балів – 56), то кількісне вираження коефіцієнта успішності можна вирахувати за формулою:

$$K_{\text{усп}} = \frac{\text{кількість отриманих балів}}{\text{максимально можлива кількість балів}}$$

Кількісне вираження кожного з якісних рівнів у коефіцієнті успішності ($K_{\text{усп}}$) має наступний вигляд:

мінімальний рівень – ($K_{\text{усп}}$) = 0,499 та нижче;

достатній рівень – ($K_{\text{усп}}$) = 0,500 – 0,749;

високий рівень – ($K_{\text{усп}}$) = 0,750 – 1,000.

Результати першого (вихідного) діагностичного зрізу аналізу коефіцієнту успішності (табл. 5.4) засвідчили перевагу мінімального рівня сформованості мотиваційно-ціннісного, когнітивного, операційно-практичного та особистісно-рефлексійного критеріїв інформаційно-правової компетентності особистості в ЕГ і КГ.

Таблиця 5.4

Узагальнені результати першого діагностичного зрізу

Діагностичний зріз	Група	Критерії інформаційно-правової компетентності особистості				Середнє значення сформованості
		мотиваційно-ціннісний	когнітивний	операційно-практичний	особистісно-рефлексійний	
вихідний	ЕГ	0,536	0,464	0,411	0,339	0,437

(1 зріз)	КГ	0,554	0,446	0,411	0,321	0,433
----------	----	-------	-------	-------	-------	-------

Найнижчими виявилися показники $K_{усп}$ особистісно-рефлексійного критерію в обох групах: ЕГ – 0,339; КГ – 0,321. Фактично рівнозначними є показники сформованості операційно-практичного критерію – 0,411. Незначна відмінність когнітивного критерію в ЕГ – 0,464 та КГ – 0,446. Найвищі показники сформованості виявлено щодо мотиваційно-ціннісного критерію, а показники КГ (0,554) дещо переважають над показниками ЕГ (0,536) – достатній рівень. Розбіжність середнього значення сформованості критеріїв інформаційно-правової компетентності особистості за результатами першого діагностичного зрізу ЕГ та КГ складає 0,004. Це означає, що значущих статистичних відмінностей між показниками експериментальної та контрольної груп немає. Їх можна вважати показниками однієї генеральної сукупності, а вихідні дані як рівні за експериментальними показниками.

Таким чином, результати вихідного зрізу дають підстави констатувати, що сформованість мотиваційно-ціннісного критерію в ЕГ і КГ є гранично низькою щодо достатнього рівня; а когнітивного, операційно-практичного та особистісно-рефлексійного критеріїв – мінімальною в обох групах. Це підтверджує вірність гіпотетичного припущення про необхідність та доцільність реалізації педагогічної системи та методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

Результати другого (проміжного) діагностичного зрізу аналізу коефіцієнту успішності (табл. 5.5) засвідчили певні відмінності у сформованості мотиваційно-ціннісного, когнітивного, операційно-практичного та особистісно-рефлексійного критеріїв інформаційно-правової компетентності особистості в ЕГ у порівнянні з КГ.

Таблиця 5.5

Узагальнені результати другого діагностичного зрізу

Діагнос-тичний	Група	Критерії інформаційно-правової компетентності особистості	Середнє значення
----------------	-------	---	------------------

зріз		мотиваційно-ціннісний	когнітивний	операційно-практичний	особистісно-рефлексійний	сформованості
проміжний (2 зріз)	ЕГ	0,696	0,643	0,607	0,482	0,607
	КГ	0,571	0,464	0,429	0,339	0,451

Відмінності вказують на збільшення показників експериментальної групи, що можна пояснити включенням її в процес реалізації інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми. Показники контрольної групи незначно змінилися за рахунок певного особистісного інтересу суб'єктів до проведення оголошеного експерименту.

Загалом, як і в першому зрізі, динаміка ранжування сформованості критеріїв інформаційно-правової компетентності особистості є однаковою. Однак, виявлено певний приріст показників $K_{усп}$ усіх критеріїв в ЕГ. Найбільший показник – мотиваційно-ціннісний (0,696), когнітивний (0,643), операційно-практичний (0,607), особистісно-рефлексійний (0,482); на противагу КГ – мотиваційно-ціннісний (0,571), когнітивний (0,464), операційно-практичний (0,429), особистісно-рефлексійний (0,339). Розбіжність середнього значення сформованості критеріїв інформаційно-правової компетентності особистості за результатами другого діагностичного зрізу ЕГ та КГ складає 0,156. Різниця між першим та другим зрізом – 0,170; КГ – 0,018.

Висновки щодо результатів проміжного зрізу є наступними: в ЕГ сформованість мотиваційно-ціннісного, когнітивного, операційно-практичного критеріїв відповідає достатньому рівню, а особистісно-рефлексійного – мінімальному. В КГ мотиваційно-ціннісний критерій – достатній рівень; а когнітивний, операційно-практичний та особистісно рефлексійний – мінімальний.

Результати третього (завершального) діагностичного зрізу аналізу коефіцієнту успішності (табл. 5.6) засвідчили значні відмінності у сформованості мотиваційно-ціннісного, когнітивного, операційно-

практичного та особистісно-рефлексійного критеріїв інформаційно-правової компетентності особистості в ЕГ у порівнянні з КГ.

Приріст показників експериментальної групи засвідчує про доцільність обраного методичного інструментарію, а саме: впровадження інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

Таблиця 5.6

Узагальнені результати третього діагностичного зрізу

Діагностичний зріз	Група	Критерії інформаційно-правової компетентності особистості				Середнє значення сформованості
		мотиваційно-ціннісний	когнітивний	операційно-практичний	особистісно-рефлексійний	
Завершальний (3 зріз)	ЕГ	0,929	0,893	0,875	0,732	0,857
	КГ	0,589	0,464	0,429	0,357	0,460

Динаміка ранжування сформованості критеріїв інформаційно-правової компетентності особистості є однаковою. За результатами завершального зрізу, виявлено значний приріст показників $K_{\text{усп}}$ усіх критеріїв в ЕГ. Найвищий показник – мотиваційно-ціннісний (0,929), когнітивний (0,893), операційно-практичний (0,875), особистісно-рефлексивний (0,732); на противагу КГ – мотиваційно-ціннісний (0,571), когнітивний (0,464), операційно-практичний (0,429), особистісно-рефлексійний (0,339). Показники когнітивного критерію в КГ за результатами третього зрізу (у порівнянні з другим) залишилися незмінними (0,464). Розбіжність середнього значення сформованості критеріїв інформаційно-правової компетентності особистості за результатами третього діагностичного зрізу ЕГ та КГ складає 0,397. Різниця ЕГ між другим та третім зрізом – 0,250; КГ – 0,009.

Різниця середнього значення сформованості критеріїв інформаційно-правової компетентності особистості між вихідним та завершальним зрізами в ЕГ становить – 0,420; в КГ – 0,027, тобто 0,420 (ЕГ) > 0,027 (КГ). Графічну

динаміку змін статистичних вибірок середнього значення сформованості критеріїв інформаційно-правової компетентності особистості, за результатами трьох зрізів, представлено на рис. 5.1.

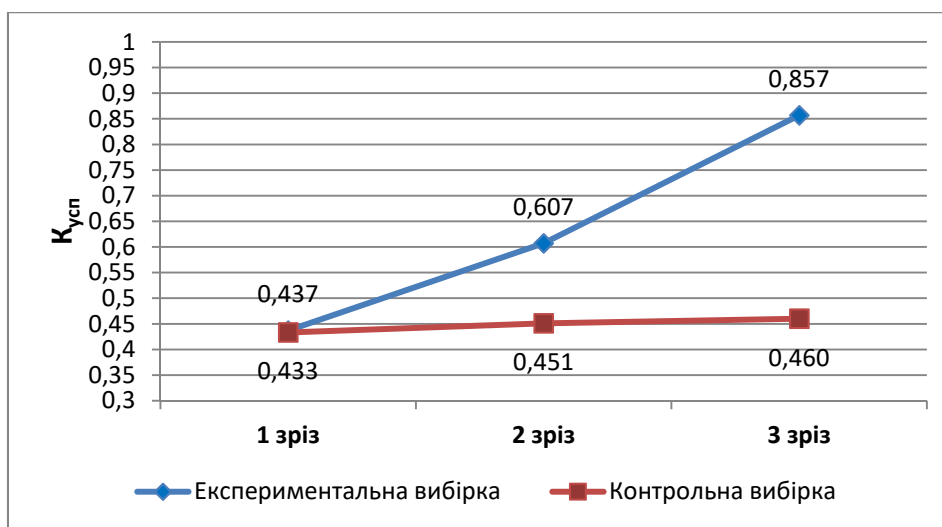

Рис. 5.1. Динаміка змін статистичних вибірок середнього значення сформованості критеріїв інформаційно-правової компетентності особистості (за результатами трьох зрізів)

Візуальне відображення динаміки ($K_{\text{усп}}$), що відбулася в критеріях сформованості інформаційно-правової компетентності особистості в ЕГ упродовж формувального етапу експерименту, представлено на рис. 5.2.

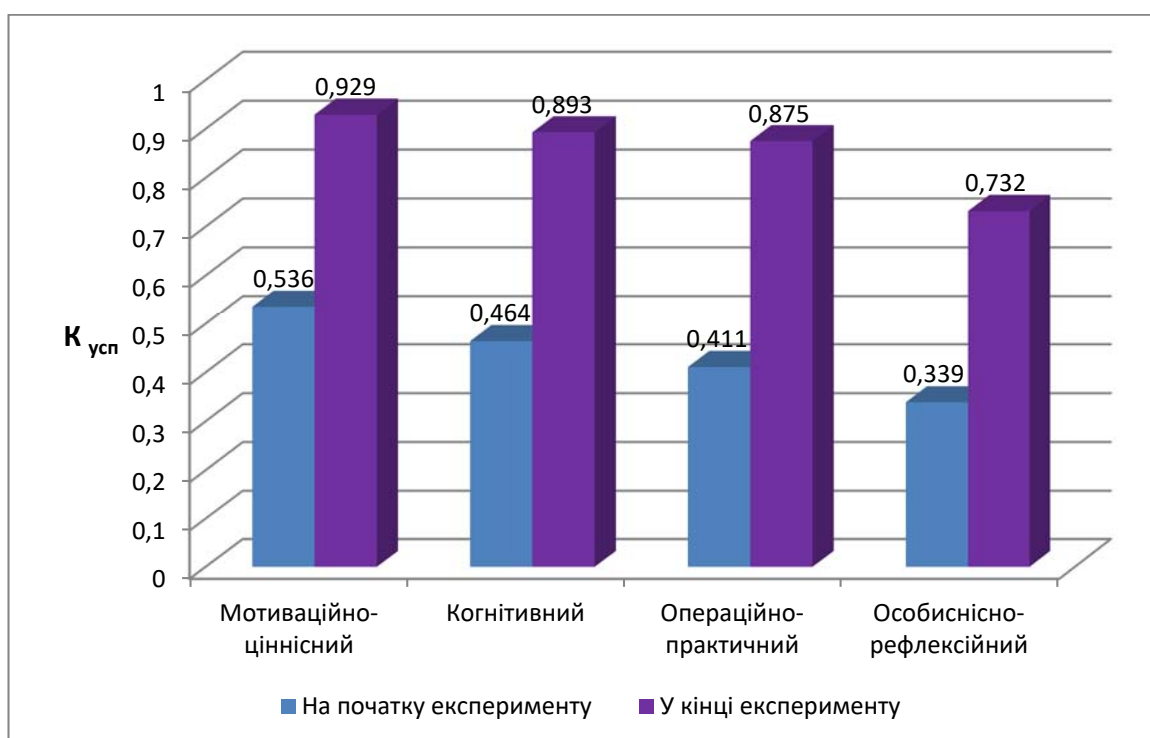

Рис. 5.2 Динаміка сформованості критеріїв інформаційно-правової компетентності особистості в ЕГ (упродовж формувального етапу експерименту)

Обчислення показники рівнів сформованості інформаційно-правової компетентності в ЕГ та КГ за результатами формувального експерименту ми здійснювали за формулою:

$$\frac{P}{K} \cdot 100\% = X,$$

де: P – кількість осіб, які досягли певного рівня сформованості; K – кількість учасників групи; X – відсоткове відношення.

Показники рівнів сформованості інформаційно-правової компетентності в ЕГ та КГ за результатами формувального експерименту представлено у табл. 5.7.

Таблиця 5.7

**Рівні сформованості інформаційно-правової компетентності
(за результатами формувального експерименту)**

Критерії	Групи	Рівні сформованості інформаційно-правової компетентності					
		мінімальний		достатній		високий	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%
мотиваційно-ціннісний	ЕГ	24	18,3	64	48,9	43	32,8
	КГ	68	53,2	41	32,0	19	14,8
когнітивний	ЕГ	27	20,6	56	42,7	48	36,7
	КГ	71	55,5	39	30,5	18	14,0
операційно-практичний	ЕГ	29	22,1	52	39,7	50	38,2
	КГ	70	54,7	40	31,3	18	14,0
особистісно-рефлексійний	ЕГ	34	25,9	35	26,8	62	47,3
	КГ	82	64,1	36	28,1	10	7,8
середнє арифметичне	ЕГ	28	21,7	52	39,5	51	38,8
	КГ	73	56,9	39	30,5	16	12,6

Як видно з таблиці, результати формувального експерименту засвідчують відмінні показники в ЕГ у порівнянні з КГ. Для наочності рівні сформованості інформаційно-правової компетентності презентовано у діаграмі на рис. 5.3.

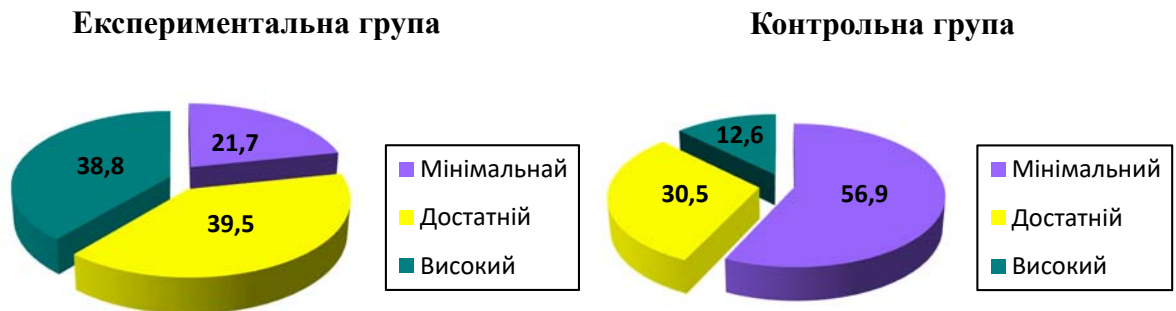

Рис. 5.3 Рівні сформованості інформаційно-правової компетентності (за результатами формувального експерименту)

Аналіз динаміки в ЕГ та КГ засвідчує наступне: в ЕГ відбулися значні зміни у сформованості усіх критеріїв. Мотиваційно-ціннісний, когнітивний і операційно-діяльнісний відповідають високому рівню, а особистісно-рефлексійний – достатньому рівню сформованості інформаційно-правової компетентності особистості. В КГ показники зазнали незначних змін і, власне кажучи, відповідають показникам початку експерименту: достатній рівень сформованості мотиваційно-ціннісного критерія та мінімальний когнітивного, операційно-практичного та особистісно-рефлексійного критеріїв.

Достовірність збігів або розходжень за кількістю студентів ЕГ та КГ, які набрали певну кількість балів за результатами прикінцевого діагностичного зрізу, вираховувалася нами за критерієм однорідності Пірсона – χ^2 [387; 616], емпіричне значення якого обчислюється за формулою:

$$\chi_{\text{емп}}^2 = N \cdot M \cdot \sum_{i=1}^L \frac{\left(\frac{n_i}{N} - \frac{m_i}{M}\right)^2}{n_i + m_i}$$

де N – кількість студентів у експериментальній групі ($N = 131$);

M – кількість студентів у контрольній групі ($M = 128$);

n_i – кількість студентів експериментальної групи, які досягли певного рівня сформованості інформаційно-правової компетентності;

m_i – кількість студентів контрольної групи, які досягли певного рівня сформованості інформаційно-правової компетентності;

L – кількість рівнів сформованості інформаційно-правової компетентності ($L=3$).

Критичне значення $\chi^2_{0,05}$ критерію χ^2 для рівня значущості 0,05 при $L=3$ складає 5,99. Підставимо кількісні дані середнього арифметичного (табл. 5.7) у формулу. Порівнявши емпіричне значення критерію $\chi^2_{\text{емп}}$ з критичним його значенням $\chi^2_{0,05}$, доходимо висновку, що достовірність розбіжностей кількісних характеристик експериментальної та контрольної груп за статистичним критерієм складає 95%, оскільки отримане значення $\chi^2_{\text{емп}} = 6,83$ більше, ніж критичне $\chi^2 = 5,99$.

Таким чином, вірогідність наведених даних кількісного аналізу рівнів сформованості інформаційно-правової компетентності особистості у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми є обґрунтованою. Отримані результати підтверджують точність, надійність і достовірність отриманих кількісних даних і засвідчують позитивну динаміку росту рівнів сформованості досліджуваного утворення в експериментальних групах у порівнянні з контрольними.

Одержані результати для загальної оцінки достовірності, ми піддавали перевірці за допомогою математичної статистики [616]. Загальну оцінку достовірності відмінностей експериментальних показників на початку та в кінці проведення експерименту визначалася на основі t -критерія Стьдента. Зазначений критерій ґрунтується на оцінці спільних частин двох статистичних сукупностей і передбачає вимірювання та різницю середніх

значень і міри їх «розсіювання». Вирахування t -критерія ми здійснювали за спеціальною формулою [572, с. 126]:

$$t = \frac{X_{ap1} - X_{ap2}}{\sqrt{m_1^2 + m_2^2}}$$

де: m – помилка середньої, що визначається : $m = \frac{\sigma}{\sqrt{N}}$ (σ – стандартне відхилення, N – об'єм вибірки);

X_{ap1} і X_{ap2} – середні арифметичні, відмінності між якими перевіряються;

m_1 і m_2 – відповідні помилки середніх.

Вирахувавши потрібні величини і підставивши їх у формулу, ми отримали емпіричне значення t -критерія: $t=4,4$. Це значення t -критерія ми зіставили з табличним (у нашому випадку t -табличне для 5%-го рівня значущості становить 2,1). Оскільки $4,4 > 2,1$ то відмінності між досягненнями учасників експериментальної та контрольної вибірок є статистично значущими і засвідчує достовірність обраної гіпотези.

Комплексний аналіз отриманих результатів після реалізації авторської методики, тобто інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі засвідчив, що результатом її впровадження стали якісні та кількісні зміни, а саме: перевагу відповідних показників, тобто зростання показників рівнів сформованості інформаційно-правової компетентності особистості у суб'єктів експериментальної групи у порівнянні з контрольною групою. За умови, що обидві вибірки до початку експерименту були практично однакові стосовно рівня їх розвиненості. Аналіз цих змін дозволяє зробити висновки щодо правомірності висунутої гіпотези про можливість формування досліджуваного утворення

Таким чином, результати лонгітюдного та порівняльного аналізу даних формувального етапу експерименту підтверджують гіпотезу про те, що рівень інформаційно-правової компетентності особистості можна формувати та суттєво підвищити шляхом впровадження розробленої методики

соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, яка забезпечує спеціально організований вплив на виявлені під час констатувального етапу експерименту недоліки щодо сформованості досліджуваного утворення.

Висновки до розділу 5

У контексті мети дослідження, шостого – охарактеризувати критерії, показники та рівні сформованості інформаційно-правової компетентності особистості та сьомого – експериментально перевірити ефективність методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ завдань констатуємо наступне:

1. Із метою виявлення ефективності запропонованої педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми, нами була розроблена й апробована експериментальна програма організації соціально-педагогічного дослідження, яка складалась із етапу попередньої експериментальної роботи; констатувального та формувального етапів експерименту, що проводилися на базі освітніх установ, а також управлінь у справах сім'ї, молоді та спорту; управлінь соціального захисту та підсумково-узагальнювального етапу.

2. Для поглиблення теоретичних висновків та об'єктивної картини щодо стану сформованості інформаційно-правової компетентності особистості проведено констатувальний етап експерименту, результати якого засвідчилищо рівень сформованості досліджуваного образу не повною мірою відповідає сучасним вимогам соціально-педагогічної діяльності, а саме: соціальній профілактиці торгівлі людьми. Констатовано необхідність пошуку спеціального методичного інструментарію формування інформаційно-правової компетентності особистості, що передбачає реалізацію методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

3. Визначений алгоритм послідовних дій, за умови його дотримання, щодо впровадження інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ у соціально-педагогічну діяльність забезпечує отримання прогнозованого теоретичного

та медичного результату соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ – сформованої інформаційно-правової компетентності особистості.

4. Для перевірки ефективності впровадження методики в експериментальних та контрольних групах, розподіл на які реалізовано на основі базового критерію та оцінки компетентних суддів (експертів), здійснено кількісний та якісний аналіз інформаційно-правової компетентності особистості.

Три діагностичні зрізи дозволили глибоко дослідити сформованість структурних складових: емоційно-ціннісне ставлення, мотиви, потреби, особистісні характеристики, рефлексію у поєднанні з сукупністю особистісних компетенцій (знання, уміння, навички, досвід) у правовій та інформаційно-комунікаційній областях знань та критеріїв (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-практичний, особистісно-рефлексійний) інформаційно-правової компетентності особистості.

На основі узагальнення результатів формувального етапу експерименту з використанням методів їх статистичної обробки та порівняльного аналізу виявлено позитивну динаміку кількісних та якісних змін у структурних складових інформаційно-правової компетентності особистості, які представлено системою параметрів, що оцінювали незалежні експерти. Отримані кількісні та якісні показники оцінки досліджуваного явища засвідчили суттєві зрушення, тобто перевагу показників у респондентів експериментальних груп порівняно з контрольними. Оцінку достовірності відмінності (показник зрушень та динаміки) визначалася на основі *t*-критерія Стъдента та відповідно визначеним критеріям та рівням в ЕГ у порівнянні з КГ становила $4,4 > 2,1$, тобто відмінності між досягненнями учасників експериментальної та контрольної вибірок є статистично значущими та суттєвими. Аналіз результатів, отриманих у ході експерименту засвідчили ефективність розробленої педагогічної системи та методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій, оскільки рівень сформованості кожного з критеріїв

інформаційно-правової компетентності особистості набув позитивної динаміки.

Основний зміст розділу відображено у таких публікаціях: 142; 189.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретико-методологічний аналіз, узагальнення та нове вирішення проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікативних технологій, обґрунтовано концептуальні засади педагогічної системи та експериментально перевірено методику соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікативних технологій, що дало змогу сформулювати такі **ВИСНОВКИ**:

1. Проведений аналіз наукових досліджень засвідчив, що проблема соціальної профілактики торгівлі людьми є багатоаспектною соціально-педагогічною, має складний характер і об'єднує цілу низку відносно самостійних наукових напрямів, які в сукупності дають змогу сформувати цілісне уявлення про шляхи практичної реалізації соціальної профілактики торгівлі людьми. Встановлено, що ці уявлення базуються на розумінні цінності людського життя через організацію системної форми людської активності, в процесі якої відбуватимуться зміни й перетворення людини у прагненні олюднення, окультурення та соціалізації; в необхідності реалізації соціально-профілактичних заходів (інформуванні) суспільства про проблему торгівлі людьми та її наслідки як для кожної особистості, так і для злочинців.

Науковий пошук у межах дослідження засвідчив, що торгівля людьми є однією із глобальних проблем сучасності та соціальних проблем в Україні. У соціально-педагогічному контексті розглядаємо торгівлю людьми як злочин, що є порушенням громадянських прав і свобод людини та має свої чинники, фактори, наслідки. Суспільна небезпека торгівлі людьми полягає у завданні шкоди суспільним відносинам, які забезпечують концептуальні права людини на життя і свободу. Встановлено, що предметом торгівлі людьми може бути будь-яка особа незалежно від статі, віку, національності, расової приналежності, віросповідання, соціального статусу, економічного забезпечення.

Простежено причинну взаємообумовленість чинників та факторів (політичних, правових, економічних, соціальних, духовних, інформаційних,

міжнародних), що обумовлюють феномен торгівлі людьми. З'ясовано, що в Україні бідність, безробіття, молодіжна зайнятість, міграція, трудова міграція породжують проблему торгівлі людьми. Визначено наслідки торгівлі людьми на різних рівнях.

Досліджено, що виникнення і розвиток проблеми торгівлі людьми відбувалися упродовж тривалого історичного періоду під впливом змін у суспільстві, через необізнаність населення та втрату людських цінностей зокрема. На основі аналізу історико-правових джерел встановлено, що на всіх етапах проблема торгівлі людьми визначалася певною політико-економічною стратегією держав, і пройшла шлях від зародження проблеми як суто соціальної до глобальної проблеми людства. Базовими міжнародними документами, що визначають проблему торгівлі людьми і акумулюють концептуальні ідеї її вирішення є Загальна декларація прав людини, Конвенція ООН про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами, Факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми; вітчизняними ключовими документами є: Закон України «Про протидію торгівлі людьми» та Постанова Кабінету Міністрів України «Про Національного координатора у сфері протидії торгівлі людьми».

Здійснений аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду дав можливість констатувати низьку ефективність координації діяльності державних та громадських структур у сфері протидії торгівлі людьми, відсутність єдиної державної статистики випадків торгівлі людьми, засвідчив неврегульованість механізмів допомоги, підтримки, допомоги та реабілітації осіб, які постраждали від торгівлі людьми. Головними причинами визнано недостатню кількість компетентних фахівців для роботи з постраждалими від

торгівлі людьми та низьку ефективність методів впливу на осіб, які причетні до торгівлі людьми.

2. На основі систематизації наукових міркувань та здобутків учених окреслено зміст поняття «соціальна профілактика» як науково обґрунтовані та своєчасно виконані дії, спрямовані на запобігання можливих фізичних, психологічних або соціокультурних колізій в окремих індивідів і груп ризику; на збереження, підтримку і захист нормального рівня життя і здоров'я людей, сприяння у досягненні ними поставлених цілей і розкритті їх внутрішніх потенціалів. Здійснено виокремлення у межах соціальної профілактики категорії «соціальна профілактика торгівлі людьми» як одного із напрямів соціально-педагогічної діяльності, що спрямований на: нейтралізацію чинників, факторів і мінімізацію ризиків потрапляння у ситуацію торгівлі людьми; самозахист прав людини та реалізацію соціальної політики держави для вирішення та попередження проблеми торгівлі людьми; формування моделі відповідальної поведінки через підвищення рівня інформаційної обізнаності й особистої відповідальності людини за своє життя і життя оточуючих.

3. Обґрунтовано теоретико-методологічні основи застосування інформаційно-комунікаційних технологій у соціальній профілактиці торгівлі людьми. Концепт «інформаційно-комунікаційні технології» визначено як технології на базі персональних комп'ютерів, комп'ютерних мереж і засобів зв'язку, що об'єднуються глобальними комунікаціями для отримання інформації про стан об'єкта, процесу або явища (інформаційного продукту) для прийняття оптимального рішення. Найбільш перспективними інформаційно-комунікаційними технологіями в ефективній організації соціальної профілактики торгівлі людьми визнано: технології сучасних медіа (ЗМІ, соціальна реклама); сучасні засоби зв'язку («гарячі» лінії, колл-центри, засоби миттєвого обміну інформацією); віртуальні технології (WWW, Веб 2.0, соціальні медіа, групи новин, електронна пошта та списки розсилки, системи обміну повідомленнями (ICQ), Skype, хмарні технології).

З'ясовано, що ЗМІ (радіо, телебачення, преса) як соціальні інститути мають вагомий вплив на процес соціалізації особистості та формування ціннісних орієнтирів у протидії торгівлі людьми. Досліджено, що на основі соціальної реклами можна цілеспрямовано представити інформацію про проблему торгівлі людьми та висвітлити ризики й наслідки для особистості. Обґрунтовано, що служби миттєвого обміну інформацією, колл-центри недостатньо задіяні у соціальній профілактиці торгівлі людьми, тоді як телефонне консультування («телефон довіри», «гарячі» лінії») посідають пріоритетні позиції у цій сфері. Обґрунтовано нагальну потребу у створенні єдиного колл-центру з питань протидії та профілактики торгівлі людьми для ефективного здійснення моніторингу, превентивного інформування, ведення статистики та організації практичної допомоги постраждалим. WWW, Веб 2.0, соціальні медіа, групи новин, електронна пошта та списки розсилки, Skype, хмарні технології володіють значними перспективами щодо якісної організації профілактики торгівлі людьми. Однак через те, що вони майже не контролювані та не передбачувані, на них може бути розміщена інформація прихованого й завуальованого характеру про торгівлю людьми. Усі наведені ризики необхідно системно та цілеспрямовано враховувати під час їх активного використання фахівцями, які організують профілактичну кампанію, спрямовану на протидію торгівлі людьми.

Окреслені методологічні засади проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми обумовили необхідність охарактеризувати досліджуване явище на чотирьох рівнях. У процесі наукового пошуку, визначено світоглядний і соціальний характер філософії: з філософських позицій можна не тільки досліджувати проблему торгівлі людьми, а й вибудувати процес соціальної профілактики, що максимально сприяє соціальному вихованню особистості, її соціалізації у сучасних суспільно-політичних умовах. Загальнонауковий рівень дослідження проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми ґрунтується на використанні положень загальнонаукових підходів, що дало змогу знайти оптимальні шляхи її вирішення.

Конкретнонауковий рівень окреслив особливості конструювання досліджуваного явища, що передбачало впровадження базових парадигм і теорій соціальної педагогіки та низки підходів із позицій яких конкретизовано концептуальні положення, окреслено екстраполяцію ідей соціальної профілактики торгівлі людьми наукового напрямку на його предмет. Процесуальний (технологічний) рівень визначив організаційно-методичні засади реалізації соціально-педагогічного дослідження. Комплексне застосування окреслених підходів стало теоретичним підґрунтям цілісного розгляду і прогнозування перспективних напрямів дослідження соціальної профілактики торгівлі людьми.

4. Педагогічна система соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ ґрунтується на концептуальних положеннях дослідження і передбачає мету, конкретні завдання, структуру та зміст. Кінцевий продукт (результат) педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ є сформована інформаційно-правова компетентність особистості.

Педагогічна система соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ передбачає комплексну діяльність у трьох взаємопов'язаних площинах: структурній, процесуальній і аксіологічній. Інформаційно-комунікаційні технології визначено як невід'ємну/обов'язкову складову педагогічної системи. Чільне місце у педагогічній системі посідають принципи (соціальної відповідальності, морально-правовий, конфіденційності, наснаження, інформаційної доступності) та підходи (інформаційний та профілактичний). Педагогічна система охоплює рівні, види, завдання і послуги первинної, вторинної та третинної соціальної профілактики торгівлі людьми, а також основні напрями, які впливають на якість соціальної профілактики торгівлі. В авторському баченні педагогічна система має практичну реалізацію через методіку соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, що обумовлює вихід на сформовану інформаційно-правову компетентність особистості.

5. Методологічні засади компетентнісного підходу окреслили сутнісне та змістове наповнення кінцевого продукту – інформаційно-правової компетентності особистості – результату реалізації педагогічної системи соціальної профілактики торгівлі людьми. Інформаційно-правову компетентність особистості визначено як інтегральне утворення особистості; сукупність особистісних компетенцій, які ґрунтуються на інформованості людини й уміннях застосовувати інформацію у повсякденному житті, що виявляються у прийнятті власних виважених рішень і побудові стратегії правової поведінки у ситуації невизначеності з метою самозахисту та не потрапляння у ситуацію торгівлі людьми. Визначено пріоритетні напрями формування та функції інформаційно-правової компетентності особистості.

Обґрунтовано компоненти: мотиваційний, знаннєвий, діяльнісний, рефлексійний; критерії та показники інформаційно-правової компетентності: мотиваційно-ціннісний (розуміння об'єктивної необхідності дотримання законів, поважливого ставлення до них); когнітивний (великий обсяг соціально-правових знань, прагнення до їх постійного поповнення та удосконалення); операційно-практичний (формування критичного мислення щодо інформації, пов'язаної із проблемою торгівлі людьми; норм та правил безпечної поведінки із застосуванням ІКТ); особистісно-рефлексійний (самовиховання та самоосвіта), які склали базовий комплекс критеріїв для визначення рівня сформованості зазначеної компетентності. На основі схарактеризованих критеріїв, показників визначено мінімальний, достатній, високий рівні сформованості інформаційно-правової компетентності особистості.

6. Розроблено методику соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, що є одним із найважливіших компонентів педагогічної системи та спрямована на реалізацію її базових положень. Визначено, що методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ – це теоретично обґрунтований комплекс форм, методів, прийомів, засобів соціально-профілактичної діяльності, що реалізуються через своєрідний

алгоритм послідовних дій (комплекс операцій) з урахуванням соціально-педагогічних аспектів ІКТ.

Встановлено, що комплексують методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ є інформаційно-профілактична кампанія, яку визначено як комплекс соціально-профілактичних заходів для цільових груп, яка реалізується за допомогою різних засобів і каналів масового й індивідуального інформування та неформального навчання для організації засвоєння безпечних моделей поведінки у ситуації торгівлі людьми. Навчання спрямоване на покращення та засвоєння знань, зміни ставлення до торгівлі людьми, формування навичок адекватної поведінки протидії у цьому напрямі.

Окреслено цілі, обов'язкові характеристики, основні завдання та принципи організації ефективної інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, а також визначено типи, області покриття та здійснено безпосереднє розроблення алгоритму послідовних дій інформаційно-профілактичної кампанії.

Матричну модель інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ визначено вихідним еталоном, що окреслює шлях реалізації авторської методики. Її змістове наповнення здійснено з урахуванням загальної концепції наукового пошуку.

У методичній інструментарій закладено основні форми, методи, прийоми, а також окреслено спеціальні форми, методи та засоби ІКТ, які доповнюють і визначають системний алгоритм їх практичного застосування під час проведення інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. Зазначено, лонгована робота в організованих групах забезпечує успішний результат реалізації методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. Вибір цільових груп дав змогу чітко простежити взаємодію та забезпечив максимальне покриття профілактичною діяльністю на рівні первинної профілактики.

7. Дослідно-експериментальним шляхом перевірено ефективність методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ із використанням методів їх статистичної обробки та порівняльного аналізу. Аналіз результатів, засвідчив досить високу ефективність процесу формування інформаційно-правової компетентності особистості під час реалізації методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ технологій. Отримані кількісні та якісні результати оцінки досліджуваного явища засвідчили суттєві зрушення та довели суттєву відмінність усіх показників сформованості інформаційно-правової компетентності у респондентів експериментальних груп порівняно з контрольними за кожним із критеріїв.

Констатовано, що розроблена педагогічна система та методика, які спрямовані на вдосконалення соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ, володіють суттєвими статистично досвідними перевагами над традиційними підходами до організації профілактичної діяльності щодо попередження торгівлі людьми.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розв'язання означеної проблематики. Перспективним вважаємо обґрунтування та розроблення практичних рекомендації щодо Національного плану дій з профілактики торгівлі людьми; пошук ефективних механізмів взаємодії міжнародних та вітчизняних організацій і державних структур у боротьбі з торгівлею людьми; виявлення та попередження нових шляхів потрапляння у ситуацію торгівлі людьми; налагодження ефективної взаємодії правоохоронних органів та надавачів соціальних послуг у питаннях профілактики й протидії торгівлі людьми; удосконалення механізмів взаємодії усіх суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова Г. С. Практическая психология. М.: Академия, 1997. 68 с.
2. Автономов А. С. Системность категорий конституционного права: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.02 / М., 1999. 361 с.
3. Адольф В. А. Профессиональная компетентность современного учителя: монография. Красноярск: КГУ, 1998. 310 с.
4. Акмеология 2006. Методологические и методические проблемы / под ред. Н. В. Кузьминой, Л. И. Дубравиной. СПб.: Изд-во ЦСИ, 2006. 246 с.
5. Аксенова К. А. Реклама и рекламная деятельность: конспект лекций. М.: Приор-издат, 2005. 96 с.
6. Аксіологічний підхід до вивчення педагогічних явищ. URL: <http://readbookz.com/book/172/5398.html>. (дата звернення 22.08.2012).
7. Аксіологічний підхід як шлях до усвідомлення ціннісних аспектів громадянської освіти і виховання. URL: <http://vuzlib.com/content/view/792/94/>. (дата звернення 16.04.2013).
8. Актуальные проблемы социально-правовой защиты женщин: к 90-летию первого Всероссийского съезда женщин и 85-летию международного женского дня 8 марта. СПб: Бизнес-Пресса, 1998. 94 с.
9. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. К.: Либідь, 1998. 557 с.
10. Алексеева А. В. та ін. Соціальний аналіз основних чинників торгівлі людьми: реальна ситуація та шляхи запобігання. Київ: 2003. 160 с.
11. Альбуханова-Славская К. А. Стратегия жизни. М.: Мысль, 1991. 299 с.
12. Альманах інноваційних технологій: практика та перспективи / за загальною редакцією доктора юридичних наук К. Б. Левченко. К.: «Юрисконсульт», 2007-2008. 84 с.
13. Альманах передовых технологий профилактики торговли людьми: практика и перспективы / д-р юрид. наук Е. Левченко, канд. пед. наук Л. Ковальчук . изд. 2-е испр. и доп. К.: Агенство «Украина», 2010. 132 с.

14. Амонашвили Ш. А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса. Минск: Университетское изд-во, 1990. 560 с.
15. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды: в 2-х т. М.: Педагогика, 1980. Т. 2. 288 с.
16. Аніщук Н. В. Правові засоби викорінення гендерного насильства в Україні: історико-теоретичний аналіз: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.01 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2008. 363 с.
17. Антонова О. Є. Теоретичні та методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 472 с.
18. Анцыферова Л. И. К психологии личности как развивающейся системы. *Психологическое формирование и развитие личности*. М.: Наука, 1981. С. 13–19.
19. Аристотель. Сочинения в 4-х т. М.: Мысль, 1975. Т. 1. 550 с.
20. Арістова І. В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти: монографія / за загальною редакцією д-ра юрид. наук, проф. Бандурки О. М. Харків: Вид-во Ун-ту внутр. Справ, 2000. 368 с.
21. Архипова С. П. Соціальна педагогіка: навчально-методичний посібник. Черкаси-Ужгород, 2002. 154 с.
22. Ахтирська Н. М. Торгівля людьми в Україні через призму судової практики і профілактика торгівлі людьми. К.: 2008. 142 с.
23. Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды. М.: Педагогика, 1989. 560 с.
24. Бандура А. Принципы социального научения / Современная зарубежная социальная психология: тексты. М.: Изд-во МГУ, 2000. С. 55–60.
25. Батищев В. И. Информационные технологии обучения. *Информационные технологии в образовательной среде современного вуза: материалы Международной научно-методической Интернет-конференции*. Белгород, 2004. С. 10–16.

26. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
27. Безпальча Р. Допомога жінкам, які потерпіли від торгівлі людьми. К.: 2003. 114 с.
28. Безпека дітей в Інтернеті Портал для дітей, батьків, учителів. URL: <http://www.onlandia.org.ua/Social>. (дата звернення 11.06.2014).
29. Безрукова В. С. Педагогическая интеграция: сущность, состав, механизм реализации. *Интеграционные процессы в педагогической теории и практике*. Свердловск: Изд. Урал. ун., 1990. С. 5–26.
30. Безрукова В. С. Словарь нового педагогического мышления. Екатеринбург: Альтернативная педагогика, 1996. 96 с.
31. Безукладникова И. В. Правовая компетентность учащихся и условия ее формирования / персональный сайт И. В. Безукладниковой. URL: http://innvik.ucoz.com/index/pravovaja_kompetentnost_i_uslovija_ee_formirovani_ja/0-49. (дата звернення 06.05.2013).
32. Белухин Д. А. Основы личностно-ориентированной педагогики. Воронеж: Изд-во ВГПУ, 1997. 279 с.
33. Беляев В. И., Мардахаев Л. В., Рунов С. С. Салтанов Е. Н. История социальной педагогики: уч. пос. в 2 ч. Ч. 1. / под ред. В. И. Беляева. М.: Изд-во РГСУ, 2006. 279 с.
34. Бердяев Н. А. Самопознание: (опыт философс. автобиограф.) сост., предисл., подготов. текстов, коммент. и указ. имен А. В. Вадимова. М.: Книга, 1991. 446 с.
35. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посіб. К.: ІЗМН, 1998. 204 с.
36. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2-х книгах. Кн. І: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. К.: Либідь, 2003. 2003. 278 с.

37. Бігун В. С. Людина у праві: аксіологічний підхід: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12 / Нац. акад. внутр. справ МВС України. К.: 2004. 21 с.
38. Білоусова Л. І. Засоби інформаційних технологій як впливовий фактор навчальної діяльності. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*: зб. наук. праць / за заг. ред. В. І. Євдокимова, О. М. Микитюка. Вип. 14. Х.: ХДПУ, 2000. С. 145–150.
39. Блауберг И. В. Становление и сущность системного подхода. М.: Наука, 1973. 272 с.
40. Блискун О. О. Модель агресивної поведінки молоді в мережі Інтернет. *Психологія і суспільство*. 2012. № 4(50). С. 154–160.
41. Бове К. Л. Современная реклама / ред. О. А. Феофанов; перевод с англ. Д. В. Вакин, автор предисловия М. А. Назарушкин. Тольятти: Изд. Дом Довгань, 1995. 704 с. ил. (Сер. изданий «Irwin» по маркетингу).
42. Богданова І. М. Соціальна педагогіка: навч. посіб. К.: Знання, 2008. 343 с. (Бібліотека соціального педагога).
43. Богуминский Б. Энциклопедия Windows 98. СПб.: Питер, 1998. 844 с.
44. Бордовская И. В. Педагогика: учеб. для вузов. СПб.: Питер, 2001. 299 с. (Учебник нового века).
45. Борисюк В. В. Розвиток соціально-педагогічних ідей в Україні (кінець ХІХ ст.). *Теоретичні та методичні засади соціальної підготовки вчителя*: зб. наук.-метод. пр. Київ-Житомир, 1999. 188 с.
46. Бородкин Л. И. Синергетика и история: моделирование исторических процессов / История и математика: анализ и моделирование социально-исторических процессов / ред. С. Ю. Малков, Л. Е. Гринин, А. В. Коротаев. М.: КомКнига/УРСС, 2007. С. 8–48.
47. Бочарова В. Г. Социально-педагогическая деятельность как научная категория: науч. докл. М.: РАО, 2002. 31 с.
48. Бочелюк В. Й. Педагогічна психологія: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 248 с.

49. Боярский А. Я. Общая теория статистики. М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1985. 376 с.
50. Бранский В. П. Социальная синергетика и акмеология. Теория самоорганизации индивидуума и социум: 2-е изд., испр. и доп. СПб.: Политехника, 2002. 476 с.
51. Бранский В. П. Социальная синергетика и теория наций. Основы этнологической акмеологии. СПб.: СПбАА, 2000. 107 с.
52. Бранский В. П. Синергетическая философия истории: коллективная монография под редакцией В. П. Бранского, С. Д. Пожарского. Санкт-Петербург. 2009. 314 с.
53. Будякова Т. П. Виктимологическая профилактика преступлений, причинивших моральный вред: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.08 / Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Елецкий государственный университет имени И. А. Бунина». Тамбов, 2009. 498 с.
54. Буева Л. П. Человек: деятельность и общение. М.: Мысль, 1978. 246 с.
55. Булгаков В. Б. Золотой век бесплатного «Интернета». *Комп&ьюН.* 1999. №11 (111) 15 марта–19 марта.
56. Бурдые П. Социология политики. М.: Socio-Logos, 1993. 333 с.
57. Бухарова Г. Д. ИКТ как одно из средств эффективности активных методов обучения. *Новые информационные технологии в образовании: материалы Междунар. науч.-практ. конф.* (Екатеринбург, 26-28 февраля 2008 г.). Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-т., 2008. Ч. 2. С. 203–206.
58. Ваганов А. Б. Криминологическая характеристика преступности и ее профилактика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Челябинский государственный университет». Челябинск, 2012. 198 с.

59. Вайнола Р. Х. Технологізація соціально-педагогічної роботи: теорія та практика: навчальний посібник / за ред проф. С. О. Сисоевої. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. 134 с.
60. Вартофской М. Модели. Репрезентация и научное понимание. М.: Прогрес, 1998. 506 с.
61. Васильєва М. О. Протидія торгівлі людьми в Україні: матеріали для практичного використання працівниками правоохоронних органів та суддями. К., 2009. 112 с.
62. Василькова Ю. В. Методика и опыт работы социального педагога: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2001. 160 с.
63. Василькова Ю. В. Социальная педагогика: курс лекций: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб, заведений. 2-е изд. стереотип. М.: Издательский центр «Академия», 2000. 440 с.
64. Васильченко В. С. Державне регулювання зайнятості: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2003. 312 с.
65. Васильченко В. С. Управління трудовим потенціалом: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2005. 345 с.
66. Васянович Г. П. Медіаосвіта: зарубіжний і вітчизняний досвід. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2007. № 2. С. 11–21.
67. Васянович Г. П. Ноологія особистості: навчальний посібник для студентів і викладачів. Львів: «Сполом», 2007. 217 с.
68. Ващенко Л. М. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону: монографія. К.: Тираж, 2005. 380 с.
69. Введенский В. Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога. *Педагогика*. 2003. № 10. С. 51–55.
70. Великий тлумачний словник української мови / укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. К.-Ірпінь: ВТО Перун, 2004. 1460 с.
71. Вергасов В. М. Активизация познавательной деятельности студентов в высшей школе. К.: Высш. шк., 1985. 176 с.

72. Вернадский В. И. Несколько слов о ноосфере. *Философские мысли натуралиста*. М.: Наука, 1988. С. 503–510.

73. Весельський В. К. Торгівля людьми в Україні. Проблеми розслідування: навч. посіб. для студ. ВНЗ. К.: КНТ, 2007. 264 с.

74. Видео на сайте You Tube. Дмитрий Песков. Университет будущего – возвращение к истокам. Материалы конференции «Образование 2.0». URL: <http://www.youtube.com/watch?v=NQv0W4zjcVU>. (дата звернення 12.03.2013).

75. Викентьев И. Принципы рекламы. Новосибирск, 1993. 160 с.

76. Викторова Л. Г. О педагогических системах. Красноярск: Изд-во КГУ, 1989. 86 с.

77. Викулина М. А. Структура поэтапного становления будущего педагога в условиях высшего образования: сущность ключевых понятий. *Понятийный аппарат педагогики и образования: сб. науч. тр. / отв. ред. М. А. Галагузова*. Екатеринбург: Изд-во «СВ-96», 2001. Вып. 4. 432 с.

78. Висвітлення в засобах масової інформації проблеми торгівлі людьми: посібник для журналістів. Київ. 2007. 157 с.

79. Витрук Н. В. Конституционное правосудие. Судебное конституционное право и процесс: учебное пособие для вузов. М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1998. 383 с.

80. Виховання культури користувача Інтернету. Безпека у всесвітній мережі: навчально-методичний посібник. Київ, 2011. 100 с.

81. Вища освіта України: методологічні та соціально-виховні проблеми модернізації: монографія / під загальною редакцією Андрущенко В. П., Михальченка М. І., Кременя В. Г. / Соціальна робота. Книга 6. К.: ДЦССМ, Запоріжжя: ЗДУ, 2002. 440 с.

82. *Відомості Верховної Ради*. 2001, № 42. С. 213.

83. *Вісник Верховної Ради*. 2010. № 10. С. 105.

84. Волкова В. Н. Теория систем. М.: Высшая школа, 2006. 374 с.

85. Воловик П. Педагогічна технологія застосування регресійного і кореляційного аналізів в педагогічних дослідженнях. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2007. №1/2. С. 13–24.

86. Воловик П. М. Теорія імовірностей і математична статистика в педагогіці: монографія / ред. В. Є. Берека; НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. 2-ге вид., доповн. і переробл. Хмельницький: ХГПА, 2010. 250 с. Бібліогр.: с. 249–250. укр.

87. Вольский В. В. Оператор call-центра: от найма до увольнения: 2-е изд. Тверь: Альфа-Пресс, 2012. 356 с.

88. Вукіна Н. В. Критичне мислення: як цьому навчати: науково-методичний посібник / за наук. ред. О. І. Пометун. Харків, 2007. 184 с.

89. Вчимося захищати себе: скажемо «Так!» правам дітей: навч. метод. посіб. / Р. Безпальча, М. Григоріна, Г. Когут та ін. К.: Школа Рівних Можливостей, 2010. 120 с.

90. Выбор концепции исследования и разработка гипотез. URL: http://edu.dvgups.ru/METDOC/EKMEN/MEN/SIST_UPR/METHOD/KURS_LEK/frame/5.htm. (дата звернення 07.09.2014).

91. Выготский Л. С. Психология искусства. М.: Искусство, 1968. 576 с.

92. Выготский Л. С. История развития высших психических функций. М.: Педагогика, 1983. 328 с.

93. Выготский Л. С. Педагогическая психология. М.: Педагогика, 1991. 480 с.

94. Габай Т. В. Учебная деятельность и ее средства. М.: Изд-во МГМ, 1988. 256 с.

95. Гайдуцький А. П. Масштаби доходів Українських трудових мігранті. *Економіка держави*. 2008. № 2. С. 24–31.

96. Галімов А. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до виховної роботи з особовим складом: монографія. Хмельницький: Вид-во Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2004. 376 с.

97. Галузинский В. М. Индивидуальный подход в воспитании учащихся. К.: Рад. школа, 1972. 164 с.

98. Гальків Л. І. Фізичні втрати людського капіталу та їх вплив на споживчий ринок. *Науковий вісник Ужгородського університету, Серія Економіка: зб. наук. праць*. Ужгород: Ужгородський НУ, 2008. Вип. 26. С. 15–21.

99. Гальперин П. Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий. Исследование мышления в советской психологии. М.: Наука, 1966. С. 236–277.

100. «Гаряча лінія» Департаменту консульської служби МЗС. URL: http://ukc.gov.ua/contact_center/telefonni_gar/. (дата звернення 17.02.2014).

101. Гафизова Н. Международный и российский опыт борьбы с проституцией и торговом женщинами в конце XIX – начале XX века / Женские миры – 99: западный опыт и гендерные исследования в России. Иваново: Иван. гос. ун-т, 2000. С. 74–83.

102. Гегель О. Энциклопедия философских наук. М.: Мысль, 1974. Т. 1. 452 с.

103. Гендерно-правова експертиза як механізм удосконалення гендерного законодавства. URL: <http://www.minjust.gov.ua/17830>. (дата звернення 28.04.2013).

104. Гендина Н.И. Информационная культура личности: диагностика, технология формирования: учебно-методическое пособие. Ч. 1. Кемерово: КемГАКИ, 1999. 146 с.

105. Гергелійник В. О. Правові проблеми становлення та функціонування конституційної юстиції України: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.02 / К., 2000. 203 с.

106. Гершунский Б. С. Компьютеризация в сфере образования: проблемы и перспективы. М.: Педагогика. 1997. 264 с.

107. Глазунов А. Т. Педагогические исследования: содержание, организация, обработка результатов. М.: Издательский центр АПО, 2003. 41 с.

108. Годник С. М. Педагогическая деятельность: парадоксы теории и практики. *Вестник Воронежского государственного университета*. 2001. № 1. С. 27–38.

109. Головань М. С. Розвиток пізнавальної активності учнів у процесі навчання алгебри і початків аналізу на основі НІТ: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02. К., 1997. 22 с.

110. Головатий М. Ф. Соціальна політика і соціальна робота: термінологічно-понятійний словник. К.: МАУП, 2005. 560 с.

111. Голоухова Г. Н. Методика и технологии работы социального педагога: учеб. пособие. Архангельск, 2010. 218 с.

112. Гольдштейн Б. С. Call-центры и компьютерная телефония. Санкт-Петербург, 2002. 280 с.

113. Гоне Ж. Освіта і засоби масової інформації / перекл. з фр. М. Марченко. К.: К.І.С., 2002. 100 с.

114. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.

115. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.

116. Горват Л. П. Запобігання торгівлі людьми: інформаційно-методичні матеріали. Луганськ: Управління у справах сім'ї, молоді та спорту Луганської обласної державної адміністрації, ОКУ «Луганський обласний центр роботи з жінками», 2009. 96 с.

117. Горошко Ю. В. Вплив нової інформаційної технології на практичну значимість результатів навчання математики в старших класах середньої школи: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: / 13.00.02. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1993. 104 с.

118. Граничина О. А. Статистические методы психолого-педагогических исследований: учебное пособие. Санкт-Петербург: Издательство РГПУ им. А. И. Герцена. 2002. 48 с.

119. Грачев Г. В. Информационно-психологическая безопасность личности: состояние и возможности психологической защиты. М.: Изд-во РАГС, 1998. 125 с.

120. Григорьев С. Г. Использование информационных и коммуникационных технологий в общем среднем образовании. URL: <http://www.ido.rudn.ru/nfpk/ikt/vved.html>. (дата звернення 05.07.2013).

121. Гриценко Л. І. Профілактична робота в навчальних закладах з протидії торгівлі людьми: методичні рекомендації з використання навчальних матеріалів [фільм «Станція призначення — ЖИТТЯ» для дітей та молоді 16-19 років, посібник тренера, посібник учасника «Як підвищити рівень усвідомлення проблеми торгівлі людьми»]. К.: Видавничий дім «АДЕФ–Україна», 2008. 56 с.

122. Гузинін В. В. Вдосконалення теорії правового виховання як основа підвищення професійної майстерності педагога. *Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова*. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: зб. наук пр. / ред. кол. Н. В. Гузій та ін. Вип. 1 (11). К.: НПУ, 2004. 319 с.

123. Гузій Н. В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти: монографія. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. 243 с.

124. Гура О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект: монографія. Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2006. 332 с.

125. Гуревич П. С. Культурология. М.: ВЛАДОС, 1996. 336 с.

126. Гуревич Р. С. Інформаційно-комунікаційні технології в міжкультурній комунікації / За ред. проф. Р. С. Гуревича. Вінниця:

Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського, 2009. 232 с.

127. Гусарєв С. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): навч. посіб. К.: Знання, 2005. 655 с.

128. Гусинский Э. Н. Этапы обретения компетентности. *Развитие и оценка компетентности*: тез. докл. конф. / под ред. В. И. Белопольского, И. Н. Трофимовой. М.: Ин-т психологии РАН, 1996. С. 29–31.

129. Давыдов В. В. Теория деятельности и социальная практика. *Вопросы философии*. 1996. № 5. С. 52–62.

130. Данильчук Л. О. Адаптація сучасної особистості у віртуальному дискурсі. Гуманітарні основи професійної адаптації майбутніх фахівців: монографія / за ред. Г. П. Васяновича, С. М. Вдович. Львів: Вид-во «Сполом», 2009. С. 115–136.

131. Данильчук Л. О. Адаптація та безпека особистості у віртуальному дискурсі. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2010. №13. С. 66–72.

132. Данильчук Л. О. Арт-технології у соціальній профілактиці торгівлі дітьми. *Дошкільна, передшкільна та початкова ланки освіти: реалії та перспективи*: матер. Першого Міжнар. педагогічного конгресу (Одеса, черв. 2011 р.). Одеса: Абрикос-Компани, 2011. С. 54–57.

133. Данильчук Л. О. Бідність українського населення: до проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми. *Актуальні дослідження у соціальній сфері*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 січ. 2013 р.) / гол. ред. В. В. Корнещук. Одеса: Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2013. С. 23–25.

134. Данильчук Л. О. Виховання сучасної молоді до протидії торгівлі людьми. Експлікація проблеми. *Вища освіта України*. № 3 (додаток 1). 2010 р. Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». Т. 1. С. 489–495.

135. Данильчук Л. О. Віртуальний дискурс: когнітивно-комунікативний аналіз. *Нова педагогічна думка*. Науково-методичний журнал. Рівне, 2009. Спецвипуск №1 (грудень) «Проблеми управління якістю підготовки фахівців в умовах інтеграції в міжнародний освітній простір». С. 505–513.

136. Данильчук Л. О. До питання дослідження поняття «компетентність». *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Науково-методичний журнал. 2013. №6. С. 40–49.

137. Данильчук Л. О. До проблеми профілактики торгівлі людьми: соціальний захист молоді, молодіжна зайнятість. *Молодіжна політика: проблеми та перспективи*: збірник наукових праць. Дрогобич-Перемишль: Просвіт, 2013. Вип. 4. С. 123–127.

138. Данильчук Л. О. До проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми: безробіття в Україні. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Науково-методичний журнал. 2011. №5. С. 159–165.

139. Данильчук Л. О. До проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми: сутність і зміст поняття «соціальні проблеми». *Новые технологии обучения*. Науч.-метод. сб. в 2-х ч. Киев-Винница, 2012. Вип. 73. Часть I. С. 64–68.

140. Данильчук Л. О. До проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ: методологічні підходи. *Проблеми освіти: наук-метод. зб.* Київ, 2015. Вип. 85. С. 70–75.

141. Данильчук Л. О. До проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми: аналіз дефініції «насилля». *Воздействие социальной среды на воспитание и формирование личности: классические и инновационные подходы к изучению проблематики*: матер. Междунар. науч.-практ. конф. (Донецк, 20-21 дек. 2012 г.) / Научный журнал «Аспект». Донецк: Изд-во «Ноубулидж» (донецкое отделение), 2012. С. 43–45.

142. Данильчук Л. О. Експериментальна програма організації дослідження впровадження методики соціальної профілактики торгівлі

людьми засобами ІКТ: методичні рекомендації. Кременець: Вид-во КОГПА ім. Тараса Шевченка, 2018, 80 с.

143. Данильчук Л. О. Інтернет як засіб реалізації суспільної комунікації. *Інформаційно-комунікаційні технології у сучасному освітньому просторі*: зб. матер. Всеукр. наук.-метод. семінару із міжнар. участю / за заг. ред. Л. О. Данильчук, Т. В. Захарчук, І. Ф. Лизун. (Кременець, 2011 р.). Кременець: Вид-во КОГПА ім. Тараса Шевченка, 2011. С. 95–97.

144. Данильчук Л. О. Інтернет як середовище реалізації сучасних хмарних технологій. *Современные проблемы и перспективы развития науки и образования*: матер. Международной научно-практической конференции (Донецк, 2013 г.) / Научный журнал «Аспект» № 5 (Т.2). Донецк: ООО «Цифровая типография», 2013. С. 59–60.

145. Данильчук Л. О. Інформаційно-комунікаційні технології у профілактиці торгівлі людьми. *Якість життя: проблеми, пріоритети і перспективи*: матер. IV Загальноукраїнської наук.-практ. конф. (Донецьк, 08 груд. 2010 р.). Донецьк: Донецький інститут ринку та соціальної політики, 2010. С. 86–88.

146. Данильчук Л. О. Інформаційно-комунікаційні технології у сучасному освітньому просторі. *Педагогічний альманах*: збірник наукових праць. Херсон: РПО, 2011. Випуск 9. С. 213–217.

147. Данильчук Л. О. Інформаційно-правова компетентність особистості: до проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми. *Нові технології навчання*: наук.-метод. зб. Київ, 2014. Вип. 81 (Т. 2). С. 47–54.

148. Данильчук Л. О. Інформаційно-профілактичні кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми в Україні. *Соціальна педагогіка: теорія і практика*. 2013. №4. С. 190–199.

149. Данильчук Л. О. Категориальная сущность понятия «правовая компетентность». *Psihologie Pedagogie specială Asistență socială*. Revista. Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat «Ion Creangă» din Chișinău. Chișinău. Nr. 3(32) / 2013. P. 77–83.

150. Данильчук Л. О. Критерії та показники сформованості інформаційно-правової компетентності особистості у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми. *Педагогічний дискурс: зб. наук. пр. / Ін-т педагогіки Нац. акад. пед. наук України, Хмельниц. гуманіт.-пед. акад. Хмельницький: ХГПА, 2017. С. 54–60.*

151. Данильчук Л. О. Маніпулятивні технології медіа-простору: до проблеми інформаційної безпеки особистості. *Возрождение духовности в современном мире: взаимодействие Церкви и образования: тезисы Международной научно-практической конференции (Харьков, 26-27 апр. 2012 г.).* Х.: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. С. 83–85.

152. Данильчук Л. О. Методика організації інформаційно-профілактичних кампаній у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми в Україні. *Актуальні дослідження у соціальній сфері: матер. шостої Міжнар. наук.-практ. конф., (Одеса, 17 лист. 2015 р.) / гол. ред. В. В. Корнещук. Одеса: Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2015. С. 175–177.*

153. Данильчук Л. О. Методика організації інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету: збірник наукових праць. Серія «Педагогічні науки». Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2017. Вип. 36. С. 64–67.*

154. Данильчук Л. О. Методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. Методичні аспекти соціально-педагогічної діяльності: монографія / за заг. ред. Л. О. Данильчук, І. Ф. Лизун. Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2017. С. 40–122.

155. Данильчук Л. О. Методичний інструментарій інформаційно-профілактичних кампаній у діяльності фахівців соціономічної сфери. *Актуальні проблеми професійного розвитку фахівців соціономічної сфери в системі неперервної освіти: збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (Ізмаїл, 14 квіт. 2017 р.).* Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2017. С. 36–40.

156. Данильчук Л. О. Методологічні загальнофілософські принципи та підходи до проблеми соціальної профілактика торгівлі людьми. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2012. №7 (232). С. 134–138.

157. Данильчук Л. О. Методологічні основи паблік рілейшнз. Паблік рілейшнз: український досвід (міждисциплінарні дослідження): зб. праць молодих науковців / за заг. ред. Л. О. Данильчук (Житомир, 12 груд. 2008 р.). Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. С. 49–59.

158. Данильчук Л. О. Молодіжне безробіття в Україні: до проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми. *Актуальні проблеми соціальної педагогіки, початкової та дошкільної освіти*: матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. науковців, аспірантів та студентів / за ред. П. М. Гусака та Н. І. Корпач (Луцьк, 16 трав. 2012 р.). Луцьк: ПП Іванюк. 2012. С. 97–102.

159. Данильчук Л. О. Обґрунтування інформаційно-правової компетентності особистості на засадах креативності. Професійна підготовка фахівців: креативний підхід: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид. Євенок О. О., 2017. С. 368–392.

160. Данильчук Л. О. Організаційно-правові засади діяльності фахівців «гарячої лінії» з питань протидії торгівлі людьми. *Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток*: матер. Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 24-25 лют. 2012 р.). Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2012. С. 54–56.

161. Данильчук Л. О. Особливості підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики торгівлі людьми. *Організаційно-педагогічні аспекти формування та розвитку майбутнього фахівця*: матер. V міжвузівської наук.-практ. конф. студентів та молодих учених (Євпаторія, 28-31 трав. 2013 р.). Євпаторія: ЄІСН РВНЗ КГУ, 2013. С. 232–234.

162. Данильчук Л. О. Особливості профілактики торгівлі людьми у системі професійно-технічної освіти. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Науково-методичний журнал. 2009. №4. С. 161–172.

163. Данильчук Л. О. Паблік рілейшнз і засоби масової інформації у сучасному освітньому просторі. *Вища освіта України*. Додаток 2 до №3, том V (30). 2011 р. Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». С. 135–140.

164. Данильчук Л. О. Підготовка молоді до сімейного життя засобами мас-медіа. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: педагогіка. 2011. Вип. XXXVI. С. 105–110.

165. Данильчук Л.О. Підготовка фахівців соціономічного профілю до профілактичної роботи. *Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток*: матер. II-ої Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15-16 лют. 2013 р.). Одеса: Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2013. С. 54–56.

166. Данильчук Л. О. Проблеми безробіття у контексті соціально-економічного розвитку суспільства. *Потенціал культурології: формування особистості конкурентоспроможного фахівця*: матер. Всеукр. наук.-метод. конф. з міжнар. участю (Севастополь, 21-23 верес. 2011 р.). Севастоп.: СевНТУ, 2011. С. 107–109.

167. Данильчук Л. О. Професійна адаптація майбутніх учителів до протидії торгівлі людьми. *Професійна адаптація молодого вчителя в умовах змін ціннісної парадигми суспільства*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. / редкол.: В. О. Огнев`юк, Л. Л. Хоружа та ін. (Київ, 2010 р.). К.: КМУ ім. Б. Грінченка, 2010. С. 114–117.

168. Данильчук Л. О. Профілактика протидії торгівлі людьми у контексті інформаційно-просвітницьких кампаній. *Актуальні дослідження у соціальній сфері*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 жовт. 2013 р.) / гол. ред. В. В. Корнещук. Одеса: Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2013. С. 34–36.

169. Данильчук Л. О. Профілактика торгівлі людьми: технології соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю. *Науковий вісник Волинського національного ун-у імені Лесі Українки*. 2011. № 8. С. 102–107.

170. Данильчук Л. О. Ризики та небезпеки мережі Інтернет: до проблеми інформаційної захищеності дітей. *Педагогічний дискурс: зб. наук. праць*. Хмельницький: ХГПА, 2012. Вип. 13. С. 68–71.

171. Данильчук Л. О. Роль засобів масової інформації у профілактиці торгівлі людьми. *Торгівля людьми: соціально-правові аспекти: матеріали науково-методичного семінару* (Євпаторія, 21-23 трав. 2010 р.). Євпаторія: РІО РВНЗ КГУ, 2010. С. 15–18.

172. Данильчук Л. О. Роль засобів масової інформації у соціальній профілактиці торгівлі людьми. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Науково-методичний журнал. 2013. №5. С. 18–26.

173. Данильчук Л. О. Синергетический подход к изучению сущности социальных проблем. Вектор науки Тольятинского государственного университета. Серия: педагогика, психология. 2013. №2(13). С. 91–94.

174. Данильчук Л. О. Социальное консультирование: сущность, виды, принципы. *Акмеология 2013. Методологические и методические проблемы*. Выпуск двадцать первый / Под. ред. Н. В. Кузьминой, Е. Н. Жариновой. СПб.: Изд-во НУ «Центр стратегических исследований», 2013. С. 46–52.

175. Данильчук Л. О. Соціальна протидія торгівлі людьми. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2010. Вип. 50. С. 86–90.

176. Данильчук Л. О. Соціальна профілактика торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій: теорія і методика: монографія. Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2014. 496 с.

177. Данильчук Л. О. Соціальна профілактика торгівлі людьми: теоретичний аспект. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Науково-методичний журнал. 2011. №4. С. 190–196.

178. Данильчук Л. О. Соціальна профілактика торгівлі, експлуатації та жорстокого поводження з дітьми. *Наука і освіта*. Науково-практичний журнал Південного наукового Центру НАПН України. Спецвипуск до 195-

річчя Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». 2011. № 4. С. 118–120.

179. Данильчук Л. О. Соціально-педагогічна діяльність з учнівською молоддю щодо профілактики торгівлі людьми. *Возрождение духовности в современном мире: взаимодействие Церкви и образования: тезисы Всеукраинской научно-практической конференции* (Харьков, 24-25 марта 2011 г.). Х.: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2011. С. 83–85.

180. Данильчук Л. О. Соціально-психологічна безпека особистості у комунікативному полі Інтернет-мережі. *Соціально-правові засади захисту дітей: зб. матер. Міжнар. наук.-метод. конф. / за заг. ред. Л. О. Данильчук, Т. В. Захарчук.* (Кременець, 19-20 трав. 2011 р.). Кременець: Вид-во КОГПІ ім. Тараса Шевченка, 2011. С. 110–113.

181. Данильчук Л. О. Сутність і зміст дефініції «інформація»: до проблеми інформаційної безпеки особистості. *Педагогіка і психологія професійної освіти.* Науково-методичний журнал. 2012. №5. С. 18–26.

182. Данильчук Л. О. Сутність і зміст поняття «інформаційно-комунікаційні технології». *Педагогіка і психологія професійної освіти.* Науково-методичний журнал. 2012. №4. С. 123–130.

183. Данильчук Л. О. Сучасні технології гуманітарної підготовки майбутніх соціальних педагогів. *Сучасні освітні технології у професійній підготовці майбутніх фахівців: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 20-річчю Незалежності України* (Львів, 25-26 жовт. 2011 р.). Львів, 2011. С. 22–24.

184. Данильчук Л. О. Теоретичний аналіз сутності та змісту поняття «соціальна реклама»: український досвід. *Pro Futuro: oświata i nauka bez granic.* Wyższa Szkoła Informatyki I Umiejętności. №2 (1) / 2013. P. 102–117.

185. Данильчук Л. О. Технології сучасних медіа. *Тенденции, проблемы и перспективы развития научных исследований: матер. VI Международной научно-практической конференции* (Донецк, 21-23 авг. 2013 г.) / Научный

журнал «Аспект» № 15. Донецьк: ООО «Цифровая типография», 2013. С. 89–93.

186. Данильчук Л. О. Торгівля людьми як глобальна проблема людства: експлікація проблем сучасних ринків праці та освітніх послуг. *Вища освіта України*. Додаток 4, том I (13). 2009. Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». С. 147–153.

187. Данильчук Л. О. Торгівля людьми: історико-правовий аспект. *Вісник Львівської державної фінансової академії: гуманітарні науки* / голов. ред. Г. П. Васянович. Л.: ЛФДА, 2010. №10. С. 158–164.

188. Данильчук Л. О. Торгівля людьми: сучасний стан досліджуваної проблеми. *Фінанси України 2009: матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф.* / ред. кол.: В. О. Хорошко, В. Б. Дудикевич, А. С. Петров (Маріуполь, 2009 р.). Маріуполь: ВГО «Шлях українців», 2009. С. 16–17.

189. Данильчук Л. О. Формування інформаційно-правової компетентності особистості: до проблеми підготовки фахівців соціономічного профілю. *Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи: матер. II Всеукр. наук.-метод. конф.* (Хмельницький, 26-27 жовт. 2017 р.) / ред. колегія: Романовська Л. І. (голова) та ін. Хмельницький: ХНУ, 2017. С. 12–13.

190. Данильчук Л. О. Характеристика цільових груп досліджуваних суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми: креативний підхід. *Сучасні тенденції креативної педагогіки: зб. матер. Всеукр. наук.-метод. семінару* (Кременець, 20 квіт. 2017 р.) / за заг. ред. Л. О. Данильчук, І. Ф. Лизун. Кременець: Вид-во КОГПА ім. Тараса Шевченка, 2017. С. 67–79.

191. Декарт Р. Рассуждения о методе. Соч. в 2 т. М., 1989. Т. 1. 675 с.

192. Демин В. А. Профессиональная компетентность специалиста: понятия и виды. *Мониторинг образовательного процесса*. 2000. № 4. С. 35–41.

193. Детермінізм. URL: <http://ua.textreferat.com/referat-8819-4.html>. (дата звернення 11.06.2012).
194. Джибладзе Ю. Планирование общественных кампаний: стратегия. URL: <http://prinfo.webzone.ru/PRRcossz.htm>. (дата звернення 14.08.2013).
195. Джужа А. Н. Предотвращение преступлений, связанных с сексуальным насилием: монографія. К.: Атика, 2009. 240 с.
196. Джужа О. М. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами (загальна та особлива частини): навч. посібн. К.: Атика, 2001. 368 с.
197. Дзюбан В. В. Социальная защита детей и подростков в деятельности современной школы: дис. ... канд. пед. наук. 13.00.01 / Брянский госуд. ун-т им. академика И. Г. Петровского брянск, 2002. 157 с.
198. Дзюбенко А. А. Новые информационные технологии в образовании. М., 2000. 104 с.
199. Дзялошинский И. Организация и проведение информационных. URL: <http://www.tatmedia.ru/cdr/orgkomp.doc>. (дата звернення 15.10.2013).
200. Дзялошинский И. М. Методы деятельности СМИ в условиях становления гражданского общества: монографія. М.: Пульс, 2001. 279 с.
201. Дибкова Л. М. Информатика та комп'ютерна техніка: посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Видавничий центр «Академія», 2002. 320 с.
202. Діяльність органів внутрішніх справ по запобіганню торгівлі людьми: навчальний посібник. Харків: Вид-во НУВС, 2001. 244 с.
203. Доповідь ПРООН: Майже 40% домогосподарств України соціально відторгнуті. URL: <http://maidanua.org/static/news/2011/1310075499.html>. (дата звернення 12.04.2014).
204. Дорожкина О. А. Педагогические основы преодоления и профилактики социального сиротства в России: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / М., 2001. 405 с.

205. Дударенко І. С. Психолого-педагогічні умови набуття професійної ідентичності майбутнім психологом-практиком. К.: 2007. С. 112–116.
206. Духнич Ю. Личностные компетенции. URL: <http://www.smart-edu.com/lichnostnye-kompetencii>. (дата звернення 18.08.2015).
207. Елла Лібанова. У жінки менше трудових прав через низький пенсійний вік і нижчу, ніж у чоловіків, зарплату. *Дзеркало тижня*. № 22 (601) 10-16 червня 2006 р. URL: <http://www.zn.kiev.ua/ie/show/601/53616>. (дата звернення 05.11.2012).
208. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2-ге видання / за заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь, Універсум, 2013. 536 с.
209. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України [головний ред. В. Г. Кремінь]. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
210. Енциклопедія прав людини: соціально-педагогічний аспект: колективна монографія / за заг. ред. Н. А. Сейко. Житомир: Видавництво «Волинь», 2014. 220 с.
211. Євтух М. Б., Сердюк О. П. Соціальна педагогіка: підручник. 2-ге вид. стереотип. К.: МАУП, 2003. 232 с.
212. Ерохина Л. Д. Проблема торговли женщинами социальных групп риска. *СОЦИС*. № 6. 2005. С. 101–107.
213. Ершов А. П. Компьютеризация школы и математическое образование. *Математика в школе*. 1989. № 1. С. 14–31.
214. Жалдак М. И. Система подготовки учителя к использованию информационной технологии в учебном процессе: автореф. дис. ... на соискание науч. док. пед. наук: 13.00.02 / М., 1989. 48 с.
215. Жалдак М. І. Комп'ютер на уроках геометрії: посіб. для вчителів. К.: РННЦ ДІНІТ, 2003. 168 с.
216. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики наук.-метод. посібн. Запоріжжя: «Центріон», 2005. 290 с.
217. Жінки та міграція. Харків: Права людини, 2010. 96 с.

218. Жуковський В. М. Передумови виховання молодого покоління на засадах моральних цінностей. *Наукові записки Острозької Академії*. 1999. С. 113–115.

219. Журавель Т. В. Соціально-педагогічна профілактика ВІЛ-інфекції серед вихованців пенітенціарних установ для неповнолітніх: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Інститут проблем виховання НАПН України. К., 2012. 314 с.

220. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога. Навчальний посібник для ВНЗ. К.: Видавничий Дім «Слово», 2008. 240 с.

221. Заверико Н. В. Соціальна педагогіка: навч. посібник. К.: Видавничий Дім «Слово», 2011. 240 с.

222. Зверєва І. Д. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в Україні: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05 / АПН України. Ін-т педагогіки. К., 1999. 30 с.

223. Загальна декларація прав людини. (Міжнародні документи ООН з питань прав людини). К.: Право, 1995. 12 с.

224. Загвязинский В. И. Методология и методы психолого-педагогического исследования. 2-е изд. М.: Академия, 2005. 208 с.

225. Задорожна І. Т. В. Медіа-освіта. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України / гол. ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. С. 481.

226. Замошникова О. В. Новые информационные технологии в образовании: матер. Междунар. науч.-практ. конф. (Екатеринбург, 26-28 февраля 2008 г.). Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2008. Ч. 2. С. 78–83.

227. Занков Л. В. Дидактика и жизнь. М.: Просвещение, 1968. 175 с.

228. Запобігання торгівлі людьми в системі професійно-технічної освіти: навч.-метод. посіб. Міжнар. жін. правозах. центр «Ла Страда-Україна». К., 2008. 284 с.

229. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. К. Б. Левченко та О. А. Удалової. К.: Міленіум, 2005. 210 с.
230. Запобігання торгівлі людьми: взаємодія органів державної влади, міжнародних та неурядових організацій. К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2004. 80 с.
231. Захарова И. Г. Информационные технологии в образовании: учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед. М.: Академия, 2003. 192 с.
232. Заходи щодо забезпечення етичної поведінки. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-5556.html>. (дата звернення 16.06.2014).
233. Згуровский М. З. Системный анализ: проблемы, методология, применение. К.: Наук. думка, 2005. 743 с.
234. Згуровський М. З. Вступ до комп'ютерних інформаційних технологій. К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. 256 с.
235. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. *Высшее образование сегодня*. 2003. № 5. С. 34–42.
236. Зимняя И. А. Педагогическая психология: учебник для вузов. изд. 2-е доп. испр. перераб. М.: Логос, 2003. 384 с.
237. Знай та захищай свої права: робочий зошит / за ред. К. Б. Левченко. К., 2008. 76 с.
238. Значенко О. П. Формування інформаційної культури майбутніх учителів гуманітарних дисциплін: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кан. пед. наук: 13.00.04 / Київ, 2005. 22 с.
239. Золотова Г. Д. Соціально-педагогічна профілактика адитивної поведінки студентів (на прикладі навчальних закладів I-II рівня акредитації): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2006. 238 с.
240. Зосимов А. М. Доказове рецензування медичних дисертацій. Х.: Факт, 2008. 143 с.

241. Зражевська Н. І. Масова комунікація і культура: лекції. Черкаси: Брама-Україна, 2006. 172 с.
242. Зражевська Ніна. Розуміння медіакультури: комунікація, постмодерн, ідентичність, ідеології, медіаконтроль: монографія. Черкаси: Видавець Ю. Чабаненко, 2012. 348 с.
243. Зубов А. В. Информационные технологии в лингвистике: учеб. пособ. для студ. лингв. фак-тов высш. учеб. завед. М.: Академия, 2004. 208 с.
244. Зязюн І. А. Гуманістична парадигма в освіті. *Вища освіта в Україні: реалії, тенденції, перспективи розвитку*. К.: Знання, 1996. С. 8–12.
245. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія. Київ-Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.
246. Зязюн І. А. Філософські проєкції освіти й освітніх технологій. *Шлях освіти*. 1996. № 1. С. 4–9.
247. Зязюн І. А. «Філософія серця» у християнському віровченні. «2000 років з Різдва Христового»: матер. Міжнародної конференції Запоріжжя, 1997. Ч. 2. С. 79–83.
248. Иванова Т. В. Политический PR: учеб.-метод. пособие. К.: ЦВП, 2006. 150 с.
249. Ивахнюк И. В. Международная трудовая миграция: учебное пособие. М.: Экономический факультет МГУ, ТЭИС, 2005. 254 с.
250. Ильин В.С. Формирование личности школьника (целостный процесс). М.: Просвещение, 1984. 144 с.
251. Ильязова М. Д. Метод проектов как способ реализации принципов ситуационно-контекстного подхода к формированию профессиональной компетентности студентов. *Сибирский педагогический журнал*. 2009. № 11. С. 26–32.
252. Информационные кампании по ВИЧ/СПИДу (пособие для организатора) / ЮНИСЕФ. Новосибирск: ООО «Полиада», 2005. 226 с.
253. История и синергетика: математическое моделирование социальной динамики. М.: КомКнига, 2005. 192 с.

254. История образования и педагогической мысли за рубежом и в России / под. ред. З. И. Васильевой. М.: Владос, 2001. 345 с.
255. Іващенко В. О. Торгівля жінками та дітьми (кримінологічні та кримінально-правові аспекти боротьби): монографія. К.: Атіка, 2004. 112 с.
256. Інновації у соціальних службах: навч.-метод. посіб. К.: Університетське видавництво «Пульсари», 2002. 166 с.
257. Інтер – український загальнонаціональний телеканал. «Подробности» від 09.02.2014. URL: [http:// podrobnosti.ua](http://podrobnosti.ua). (дата звернення 22.10.2014).
258. Intel® Навчання для майбутнього. К.: Видавнича група ВНУ, 2004. 416 с.
259. Інформатика. Комп'ютерна техніка. Комп'ютерні технології: підручник для студентів вищих навчальних закладів / за заг. ред. О. І. Пушкаря. К.: Видавничий центр «Академія», 2002. 704 с. (Альма-матер).
260. Інформаційний вісник «Вища освіта». Київ: «СТ-Друк», 2004. № 15. 72 с.
261. Інформаційно-просвітницька робота з протидії торгівлі людьми: метод. рек. Наталія Романова, Наталія Гусак. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 159 с. : іл. Бібліограф.: с. 130–132.
262. Каган М. С. Человеческая деятельность (опыт системного анализа). М.: Наука, 1974. 328 с.
263. Кадемія М. Ю. Соціальні сервіси Веб 2.0 і Веб 3.0 у навчальній діяльності: навчальний посібник. Вінниця: ТОВ «Планер», 2010. 230 с.
264. Кадемія М. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології навчання: термінологічний словник. Львів: Вид-во «СПОЛОМ», 2009. 260 с.
265. Казаков Ю. М. Педагогічні умови застосування медіаосвіти в процесі професійної підготовки майбутніх учителів: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 / Луганськ, 2007. 21 с.

266. Как организовать деятельность по предотвращению торговли женщинами: практическое пособие для тренингов. К.: Украинский ин-т социальных исследований, 2001. 109 с.

267. Калиняк М. Я. Соціально-педагогічні умови профілактики правопорушень підлітків у діяльності правоохоронних органів: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.05 / Інститут проблем виховання АПН України. К., 2009. 20 с.

268. Кант И. Критика чистого раз ума. Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. 672 с.

269. Кант И. Сочинение: в 6-ти т. М.: Мысль, 1965. Т. 4. Ч. 1. С. 102–120.

270. Касаткин В. Н. Предупреждение насилия в школе. *Воспитание школьников*. 2007. № 9. С.18–21.

271. Каракозов С. Д. Информационная культура в контексте общей теории культуры личности. *Педагогическая информатика*. 2000. № 2. С. 41–55.

272. Караман О. Л. Підготовка фахівців до соціально-педагогічної та профілактичної роботи із засудженими за торгівлю людьми / Професійна освіта: андрагогічний підхід: монографія / кол. авторів; за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2018. С. 419–444.

273. Карлінська Я. В. Формування інформаційної компетентності студентів у процесі навчання природничо-математичних дисциплін: метод. рек. / за заг. ред. О. С. Березюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 120 с.

274. Карлінська Я. В. Формування інформаційної компетентності студентів комерційних коледжів у процесі навчання природничо-математичних дисциплін: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2010. 268 с.

275. Карпова Л. Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Х., 2003. 295 с.

276. Карпова Л. Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 / Х., 2004. 20 с.

277. Кирилюк Ф. М. Політологія: навчально-методичний комплекс / за ред. Ф. М. Кирилюка. К., 2005. 164 с.

278. Кислова Є. А. Уголовно-правовые средства противодействия рабству и торговле людьми: автореф. дис. ... на соискание учен. степени канд. юрид. наук: 12.00.08 / М., 2005. 31 с.

279. Кількість безробітних в Україні продовжує зростати. URL: <http://tsn.ua/groshi/kilkist-bezrobotnih-v-ukrayini-prodovzhuye-zrostati.html>. (дата звернення 09.11.2013).

280. Кічук Я. В. Теоретичні і методичні засади формування правової компетентності майбутнього соціального педагога в умовах університетської педагогічної освіти: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: 13.00.04 / О., 2010. 40 с.

281. Кічук Я. Правова компетентність майбутнього фахівця – пріоритетне завдання громадянської освіти у вищій школі. *Вісник Львівського ун-ту*. Серія педагогічна. 2008. Вип 23. С. 141–147.

282. Кларин М. В. Технологические модели обучения. *Школьные технологии*. 2003. № 6. С. 3–22.

283. Клочко В. І. Застосування новітніх інформаційних технологій при вивченні вищої математики у технічному вузі: навч.-метод. посіб. Вінниця: ВДТУ, 1997. 300 с.

284. Кобильченко В. Базові сценарії занять з перцептивного тренінгу. *Дефектологія*. 2009. № 3. С. 43–48.

285. Ковалева А. В. Особенности функционирования и тенденции развития Российской социальной рекламы в XX веке и ее модернизация в условиях либерально-рыночных реформ (по материалам социологических исследований): автореф. дис. ... на соискание учен. степени доктора социол. наук: 22.00.04 / Барнаул, 2006. 39 с.

286. Ковалёв А. П. Педагогические системы: оценка текущего состояния и управление. Харьков: ХГУ, 1990. 153 с.

287. Ковальчук Л. Г. Соціально-педагогічні умови профілактики торгівлі дітьми: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук.: 13.00.05 / Інститут проблем виховання НАПН України. К., 2010. 20 с.

288. Ковальчук Л. Г. Соціально-педагогічні умови профілактики торгівлі дітьми: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Інститут проблем виховання НАПН України. К., 2010. 258 с.

289. Ковчина І. М. Основи соціально-правового захисту особистості: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності «соціальний педагог» / за заг. ред. докт. філос. наук, проф. А. О. Ярошенко. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 297 с.

290. Коган Л. . Человек и его судьба. М.: Мысль, 1988. 285 с.

291. Коджаспиров Г. М. Педагогический словарь. М.: Владос, 2002. 241 с.

292. Коментар до статті 143. Порухення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини. URL: <http://jurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/141.php>. (дата звернення 14.02.2014).

293. Козак І. В. Формування гуманістичного світогляду учнів у творчій спадщині В. О. Сухомлинського. *Педагогіка і психологія*. 2011. № 2. С. 105–115.

294. Компанцева Л. Ф. Гендерные основы Интернет-коммуникации в постсоветском пространстве: монографія. Луганск: Знание, 2004. 404 с.

295. Компас: пособие по образованию в области прав человека с участием молодежи. Council of Europe, 2002. 478 с.

296. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. К.: «К.І.С.», 2004. 112 с.

297. Конвенція 29. Конвенція про примусову чи обов'язкову працю. Міжнародна організація праці. URL: <http://www.ilo.org.ua/DocLib/Forms/conventions.aspx>. (дата звернення 08.05.2012).

298. Кондратьєв Я. Ю. Основи міграцієзнавства: навч.-метод. посіб. К.: Ін-т держави і права НАН України, 2000. 178 с.

299. Конституція України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. (дата звернення 12.07.2012).

300. Концепция исследования: признаки, принципы построения, роль в организации и методологи исследования. URL: http://www.kimmsh.ru/uchmat/metodichki_ISU/lekcii_ISU_7/konceptsiya_issledovaniya/index.html. (дата звернення 04.10.2013).

301. Копилова А. В., Федченко Т. В. Графічні способи зображення статистичних даних. URL: http://www.rusnauka.com/36_NIO_2008/Economics/38942.doc.htm. (дата звернення 16.03.2014).

302. Корнєв М. Н. Психологія масової поведінки. К., 2000. С. 104–105.

303. Королев Ф. Ф. Системный подход и возможность его применения в психолого-педагогических исследованиях. *Советская педагогика*. 1970. № 9. С. 103–115.

304. Королько В. Г. Паблик рілейшинз. Наукові основи, методика, практика: підручник, 2-е вид. доп. К.: Видавничий дім «Скарби», 2001. 400 с.

305. Короткий термінологічний словник із соціальної педагогіки, соціальної роботи / уклад. Л. В. Лохвицька, І. І. Доброскок. Переяслав-Х., 2007. 144 с.

306. Корчова Г. Л. Соціально-педагогічні умови профілактики статевих девіацій старшокласників: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.05 / К., 2006. 18 с.

307. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К.: Рад. школа, 1989. 608 с.

308. Кочарян А. Б. Використання безпечної електронної пошти в навчальному процесі. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2012. № 8 (104). С. 24–27.

309. Кочарян А. Б. Виховання культури користувача Інтернету. Безпека у всесвітній мережі: навчально-методичний посібник. Київ, 2011. 100 с.
310. Кочарян А. Б. Формування в підлітків стійкої мотивації до дотримання безпечної поведінки в мережі Інтернет. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*. 2012. № 5 (41). С. 49–56.
311. Кравець М. С. Культурологія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації / за заг. ред. В. М. Пічі. 2-ге вид., стереотипне. Львів: «Новий Світ-2000», 2005. 240 с.
312. Кравець О. Є. Технологія проектування навчальної інформації в процесі професійно-педагогічної діяльності викладача вищого навчального закладу: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 / Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2012. 20 с.
313. Краевский В. В. Методология педагогики: новый этап: учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений. М.: Изд. Центр «Академия», 2006. 400 с.
314. Краевский В. В. Методология педагогики: пособие для педагогов-исследователей. Чебоксары: Изд-во, Чуваш, ун-та, 2001. 244 с.
315. Краевский В. В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах. *Педагогика*. 2003. № 3. С. 3–10.
316. Кремень В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: підручник. К.: Книга, 2005. 528 с. Бібліогр.: в кінці розд.
317. Крысько В. Г. Социальная психология: словарь-справочник. Минск: Харвест; М.: АСТ, 2001. 688 с.
318. Кримінальний кодекс України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page5>. (дата звернення 17.09.2012).
319. Кримінальний кодекс України. Верховна Рада України. К.: Фоліо, 2008. 384 с.
320. Кузнецова Л. П. Основные технологии социальной работы: учебное пособие. Владивосток: Изд-во ДВГТУ, 2002. 92 с.

321. Кузьмин А. В. Социально-культурная профилактика экстремизма в молодежной среде: автореф. дис. ... на соискание научн. степени д-ра пед. наук.: 13.00.05 / Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Тамбовский государственный университет имени Г. Р. Державина». Тамбов, 2012. 40 с.

322. Кузьмин В. П. Исторические предпосылки и гносеологические основания системного похода. *Психологический журн.* 1982. Т. 3. № 3. С. 3–14.

323. Кулаков Ю. А. Компьютерные сети. К.: Юниор, 1998. 384 с.

324. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. К.: Ін Юре, 2007. Кн. 1. 423 с.

325. Куц В. М. Діяльність органів внутрішніх справ по боротьбі з торгівлею людьми: навчально-методичний посібник. Харків, 2001. 168 с.

326. Куц В. М. Прокурорські засоби протидії торгівлі людьми: науково-практичний посібник. К.: Варта, 2007. 168 с.

327. Кушнер Ю. З. Методология и методы педагогических исследований: учебное пособие. Могилев: МГУ им. А. А. Кулешова, 2001. 112 с.

328. Кушнір В. А. Системний аналіз педагогічного процесу: методологічний аспект: монографія. Кіровоград: Вид. Центр КДПУ, 2001. 348 с.

329. Лазаренко О. О. Профілактика девіантної поведінки підлітків у діяльності органів внутрішніх справ: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Інститут проблем виховання НАПН України. К., 2012. 224 с.

330. Лазарчук Г. В. Правова компетентність інженера-педагога економічного профілю. URL: http://www.rusnauka.com/23_NTP_2012/Pedagogica/2_114830.doc.htm. (дата звернення 30.08.2013).

331. Ландшеер В. Концепция «минимальной компетентности». *Перспективы: вопросы образования.* 1998. № 1. С. 36–38.

332. Ландэ Д. В. Интернетика. Навигация в сложных сетях: модели и алгоритмы. М.: Либроком (Editorial URSS), 2009. 264 с.

333. Лебедева И. П. Моделирование как метод исследования соціально-педагогических систем. *Моделирование соціально-педагогических систем: материалы регион. науч.-практ. конф. (16-17 сент.2004 г.)* / гл. ред. А. К. Колесников; отв. ред. И. П. Лебедева. Пермь: Перм. гос. пед. ун-т, 2004. С. 29–36.

334. Левко А. И. Социальная педагогика: учеб. пособие. Минск: УП «ИВЦ Минфина», 2003. 341 с.

335. Левченко Е. Международные документы и соглашения против торговли женщинами. Женские миры – 99: западный опыт и гендерные исследования в России. Иваново: Иван. гос. ун-т, 2000. С. 99–115.

336. Левченко К. Визначення статусу «особа, потерпіла від торгівлі людьми». Вісник Національного університету внутрішніх справ, 2004. № 14. С. 41–45.

337. Левченко К. Сексуальна експлуатація жінок. Гендерний аналіз українського суспільства. К.: ПРОООН, 1999. С. 231–242.

338. Левченко К. Б. Управління процесами формування Гендерної політики в Україні (організаційно-правові аспекти): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2003. 368 с.

339. Лекторский В. А. Субъект. Объект. Познание. М.: Наука, 1980. 359 с.

340. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. М.: Наука, 1975. 304 с.

341. Лепський М. Поняття «проблема» як критерій оцінки соціальних перспектив в Україні. *Час і політика*. 2000. № 6. С. 2–7.

342. Лизогуб Б. В. Організовані злочинні угруповання: класифікація та заходи протидії: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2004. 187 с.

343. Лизогуб Я. Г. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо передачі людини. Луганськ: РВВ ЛАВС, 2003. 204 с.
344. Линник Л. М. Соціально-педагогічні засади профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. К., 2006. 286 с.
345. Липский И. А. Социальная педагогика: методологический анализ монографія. М.: ТЦ Сфера, 2004. 320 с.
346. Липский И. А. Социальная педагогика: практика, научная дисциплина, образовательный комплекс. *Педагогика*. 2001. № 1. С. 24–32.
347. Липский И. А. Социальная педагогика: опыт моделирования и прогнозирования развития. *Социальная работа*. № 1/7. 1995. С. 53–58.
348. Литвин А. В. Підвищення якості професійно-технічної освіти засобами інформаційно-комп'ютерних технологій. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Науково-методичний журнал. 2008. № 4. С. 163–172.
349. Литвин А. В. Інформатизація професійно-технічних закладів будівельного профілю: монографія. Львів: Компанія «Манускрипт», 2011. 498 с.
350. Лихачев Б. Т. Введение в теорию и историю воспитательных ценностей. Самара, 1997. 84 с.
351. Лібанова Е. Ринок праці та соціальний захист: навч. посіб. із соціальної політики. К.: КНЕУ, 1997. 289 с.
352. Лібанова Е. М. Бідність населення України: причини, масштаби, наслідки. К.: КНЕУ, 2008. 328 с.
353. Лісіна Л. О. Формування професійної компетентності вчителя: навчально-методичний посібник. Запоріжжя: Лана-Друк, 2006. 212 с.
354. Лозниця В. С. Психологія і педагогіка. К.: ЕксОб, 1999. 342 с.
355. Лукас Д. Етичні принципи та цінності соціальної роботи. Соціальна робота в Україні: перші кроки. К.: КМ Academia, 2000. С. 29–45.

356. Лукашевич М. П. Теорія і методи соціальної роботи: навч. посіб. 2-ге вид., доп. і випр. К.: МАУП, 2003. 168 с.
357. Луков В. А. Социальное проектирование. М.: Ин-т социальной работы. Ассоц. работников соц. служб, 1997. 192 с.
358. Лютий В. П. Профілактика соціальна / Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. К.: Центр учбової літератури, 2008. С. 207–210.
359. Маклюэн М. Понимание медиа: внешние расширения человека. М.: Кучково поле, 2007. 464 с.
360. Мардахаев Л. В. Социальная педагогика: ученик. М.: Гардарики, 2005. 269 с.
361. Мардахаев Л. В., Липский И. А. Социальная педагогика: пути развития. *Ученые записки. Научно-теоретический сборник*. М.: МГСУ, 1996. С. 55–63.
362. Марков А. П. Основы социокультурного проектирования: учеб. пособие. СПб: Санкт-Петербург, ун-т профсоюзов, 1997. 166 с.
363. Маркова А. К. Психология профессионализма. М.: Знание, 1996. 508 с.
364. Марк Е. Генсон. Керування освітою та організаційна поведінка пер. з англ. Х. Проців. Львів: Літопис, 2002. 384 с.
365. Мартынова М. С. Индивидуальная профилактическая работа с несовершеннолетними в общей системе профилактики безнадзорности и правонарушений: социально-педагогический контекст: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Калининград., 2007. 178 с.
366. Масковчук Ю. Соціальні проблеми. URL: http://www.socio-center.vn.ua/soc_problem.php?hp_id=5. (дата звернення 27.08.2012).
367. Маслоу А. Мотивация и личность. 3-е изд. СПб.: Питер, 2003. 351 с. (Мастера психологии).
368. Матвієнко О В. Створення моделі спеціаліста на засадах теорії освітньої інноватики. *Педагогіка і психологія*. 2004. № 3(44). С. 44–52. Бібліогр.: с. 52.

369. Матеріали семінару «Громадські ініціативи щодо запобігання торгівлі жінками», 12-13 червня 2001 року. Київ, 2001. 60 с.

370. Матеріали тренінгу «Інформаційно-просвітницька кампанія», підготовлені в рамках проекту «Гідна Україна», 2007. URL: http://www.trisector.org.ua/uploads/files/public/2007/05_2007_training_materials.dc. (дата звернення 15.03.2014).

371. Махрова М. В. К вопросу об определении критериев правовой компетентности. *Вестник ОГУ*. 2008. № 81 (февраль). С. 9–14.

372. Машбиц Е. И. Компьютеризация обучения: проблемы и перспективы. М.: Знание, 1986. 80 с.

373. Мегалова И. А. Новейшие информационные и коммуникационные технологии формирования иноязычной компетенции в российских и зарубежных вузах (сравнительный анализ): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Саратов, 2000. 180 с.

374. Медведева Е. А. Основы информационной культуры. М.: Социс, 1994. № 11. С. 59–67. Библиогр.: с. 67.

375. Медиаобразование. Российская педагогическая энциклопедия. Т. 1 / гл. ред. В. В. Давыдов. М.: Большая российская энциклопедия, 1993. С. 555.

376. Мельник П. В. *Наука і практика*. 2011. №8 (131). URL: www.nbuu.gov.ua/portal/soc_gum/.../melnik.htm. (дата звернення 26.11.2013).

377. Меновщиков В. Ю. Введение в психологическое консультирование. М.: Смысл, 2000. 109 с.

378. Местечкин В. И. Сущность профессионального образования в организационно-образовательном менеджменте: профессионально-деятельностный подход: в помощь преподавателю / Юж.-Урал. науч.-образоват. центр РАО. Челябинск, 2002. 26 с.

379. Методика. URL: <http://www.aspirantura.info/lexicon.html>. (дата звернення 12.10.2015).

380. Методика и технологии работы социального педагога: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / под ред. М. А. Галагузовой, Л. В. Мардахаева. М.: Издательский центр «Академия», 2002. 192 с.

381. Методика работы социального педагога: метод. рек. / авт.-сост. М. В. Салтыкова-Волкович. Гродно: ГрГУ, 2004. 63 с.

382. Методическое обеспечение воспитательной работы в общеобразовательных учреждениях в области предупреждения торговли людьми и насилия над детьми в киберпространстве (тренинговое пособие) / авторы-составители: Е. Г. Нестерук., М. В. Пряхина. Минск. 2010. 80 с.

383. Методичні матеріали для тренінга «Нові моделі соціальних послуг для сімей та дітей: форми й методи роботи» / за заг. ред. І. Д. Звереві. К., 2007. 132 с.

384. Методичні рекомендації до проведення в загальноосвітніх навчальних закладах уроку щодо попередження торгівлі людьми. К.: «К.І.С.», 2010. 52 с.

385. Методичні рекомендації з організації та проведення науково-педагогічного експерименту. К.: ІТНЗ, 2007. 114 с.

386. Методологія та методи наукового дослідження. URL: <http://www.refine.org.ua/pageid-4859-7.html>. (дата звернення 09.07.2013).

387. Методы системного педагогического исследования: учеб. пособ. / под ред. Н. В. Кузьминой. Л.: Изд-во ЛГУ, 1980. 172 с.

388. «Ми різні – ми рівні». Основи культури гендерної рівності: навчальний посібник для учнів 9-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів / за ред. О. Семиколєнкової. К.: К.І.С., 2007. – Розділ IV. На шляху до гендерної рівності. – § 26. Порушення прав жінок і чоловіків. Торгівля людьми. С. 129–136.

389. Митина Л. Н. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях. *Вопросы психологии*. 1999. № 4. С. 28–38.

390. Михеева Е. В. Информационные технологии в профессиональной деятельности : учеб. пособие для сред. проф. образования 4-е изд., стер. М.: Издательский центр «Академия», 2006. 384 с.

391. Міністерство соціальної політики України. URL: <http://www.mlsp.gov.ua>. (дата звернення 18.010.2013).

392. Міщик Л. Понятійно-категоріальний апарат – важливий інструмент соціальної педагогіки як навчальної дисципліни. *Сприяння здоров'ю дітей та молоді: теоретико-методичні аспекти*: матеріали IV Міжнар. соціально-педагогічної конф. (20-30 верес. 2009 р.). Луцьк, 2009. 664 с., С. 107–117.

393. Можейко М. А. Новейший философский словарь. URL: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/fil_dict/707.php. (дата звернення 23.09.2012).

394. Молодіжна зайнятість: подолання гендерних бар'єрів для молодих жінок і чоловіків. URL: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@gender/documents/publication/wcms_120504.pdf. (дата звернення 24.08.2013).

395. Мониторинг деятельности по противодействию торговле людьми / под общ. ред. Е. Б. Левченко; сост. И. С. Мидловец. Харьков: Права людини, 2011. 52 с.

396. Моніторинг виконання Державної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 року. Міжнар. жін. правозах. центр «Ла Страда-Україна»; упоряд. В. Ю. Кизим; за ред. К. Б. Левченко. К.: Агентство «Україна», 2010. 36 с.

397. Морзе Н. В. Основы інформаційно-комунікаційних технологій. К.: Видавнича група ВНУ, 2006. 298 с.

398. Моховиков А. Н. Телефонное консультирование. К.: Академия, 1994. 195 с.

399. Мудрик А. В. Социальная педагогика: учеб. для студ. пед. вузов / под ред. В. А. Сластенина, 3-е изд., испр. и доп. М.: Издательский центр «Академия», 2000. 200 с.

400. Мудрик А. В. Социализация человека: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений 2-е изд., испр. и доп. М.: Академия, 2006. 304 с.

401. Мурашкевич О. А. Діяльність центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з профілактики вживання психоактивних речовин підлітками: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет». Слов'янськ, 2012. 379 с.

402. Мусраунова А. С., Туганбекова К. М. Сутність соціальної профілактики в соціальній роботі / Карагандинський державний університет імені Е. А. Букетова. URL: http://www.rusnauka.com/4_SWMN_2010/Pedagogic_a/58825.doc.htm. (дата звернення 16.05.2013).

403. Мякота В. Реклама и рекламная деятельность. 2. изд., перераб. и доп. Х. : Издательский дом «Фактор», 2004. 256 с.

404. Навыки и компетенции XXI века. URL: <http://www.startup.org.ua/2017/09/xxi.html?spref=fb&m=1>. (дата звернення 22.09.2017).

405. Надання соціальних послуг різним групам осіб, які постраждали від торгівлі людьми. URL: <http://www.osce.org/uk/ukraine/93268?download=true>. (дата звернення 12.07.2013).

406. Наден О. В. Торгівля жінками як кримінально-правова та соціальна проблема сучасності: монографія. К.: Атіка, 2004. 288 с.

407. Назаренко Г. І. Журналістські жанри: інформаційні: курс лекцій. К.: КиМУ, 2006. 169 с.

408. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных: учебн. пособ. 4-е изд., стереотип. СПб.: Речь, 2012. 392 с.

409. Натанзон Э. Ш. Приемы педагогического воздействия. М., 1972. 179 с.

410. Наукове дослідження, його принципи та структура. URL: <http://ukrdoc.com.ua/text/37718/index-1.html>. (дата звернення 06.12.2012).

411. Науково-практичний коментар до Закону України «Про протидію торгівлі людьми» / кол. авторів; за заг. ред. О. М. Бандурки, К. Б. Левченко, О. М. Литвинова. К.: Агенство «Україна», 2013. 182 с.

412. Національна Бібліотека України для дітей. Правила Інтернет-безпеки та Інтернет-етики для дітей та підлітків. URL: <http://www.chl.kiev.ua/default>. (дата звернення 26.12.2013).

413. Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті. *Освіта України*. 2002. № 33.

414. Никандров В. В. Методологические основы психологи: учебное пособие. СПб.: Речь, 2008. 235 с.

415. Никитин В. А. Социальная работа: проблемы теории и подготовки специалистов: учебн. пособ. М.: ООО Полиграфтех Сервис, 2002. 235 с.

416. Никитина Л. Е. Социальная педагогика: учеб. пособие для вузов. М.: Академ. Проект, 2003. 272 с.

417. Нелегальна міграція та торгівля жінками у міжнародно-правовому контексті (у двох книгах). Книга перша. Частина 2 / авт. кол.; за редакцією Ю. С. Шемшученка. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київський ун-т права, Національна академія внутрішніх справ України, 2001. 500 с.

418. Нестеренко О. В. Основи побудови автоматизованих інформаційно-аналітичних систем органів державної влади. К.: Наук. думка, 2005. 628 с.

419. Николайшвили Г. Социальная реклама: теория и практика. М.: Виртуальная галерея. 2006. 200 с.

420. Ничкало Н. Г. Професія вчителя вічна / Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти: монографія. К.: 2003. С. 3–10.

421. Ніколаї Г. Ю. Методологія та технологія науково-педагогічних досліджень. Суми: СДПУ ім. А. С. Макаренка, 1999. 106 с.

422. Новиков А. М. Методология. М.: СИНТЕГ, 2007. 663 с.

423. Новий тлумачний словник української мови. Т. 3. К.: Аконіт, 2007. 862 с.
424. Новини України. 12 травня. На даний момент в Україні проживає близько 900 тисяч нелегальних мігрантів. URL: <http://www.newsmarket.com.ua/2011/05/sogodni-v-ukrayini-prozhivaye-mayzhe-1-mln-nelegaliv/>. (дата звернення 17.11.2013).
425. Новые ценности образования: тезаурус для учителей и школьных психологов. М.: Инноватор, 1995. 113 с.
426. Новый энциклопедический словарь. М.: Большая Российская энциклопедия: РИПОЛ классик, 2000. 1456 с.
427. Образцов П. И. Дидактический комплекс информационного обеспечения учебной дисциплины в системе ДО. *Открытое образование*. 2001. № 5. С. 39–44.
428. Образцов П. И. Методы и методология психолого-педагогического исследования. М., С.-П., Ниж. Новгород, 2004. 272 с.
429. Овчарова Р. В. Справочная книга социального педагога. М.: ТЦ Сфера, 2004. 480 с.
430. Оконь В. Введение в общую дидактику: пер. с польск. М.: Высшая школа, 1990. 382 с.
431. Олійник В. В. Формування правової компетентності керівників навчальних закладів у системі післядипломної педагогічної освіти: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 / Класичний приватний університет. Запоріжжя: Класичний приватний ун-т., 2008. 20 с.
432. Олійник В. О. Соціально-педагогічна профілактика жорстокої поведінки учнів основної школи засобами анімаційної діяльності: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.05 / Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет», Слов'янськ: Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет», 2017. 22 с.

433. Ольга Купець Комплексний гендерний підхід на ринку праці України та роль державної служби зайнятості. URL: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---srobudapest/documents/publication/wcms_168913.pdf/. (дата звернення 02.04.2012).

434. Онлайн-конференція першого заступителя Председателя Государственной пограничной службы Украины – директора Департамента охраны государственной границы генерал-полковника Павла Шишолова. URL: <http://ianp.com.ua/hotline/view/107>. (дата звернення 30.08.2012).

435. Організація та проведення соціальної рекламної інформаційної кампанії: метод. посібник / авторський колектив: Т. А. Марочко, Є. В. Ромат, А. Л. Стрелковська, Т. В. Хімченко. К.: Фенікс, 2007. 108 с.

436. Оржеховська В. М. Соціально-педагогічні основи профілактики правопорушень важковиховуваних учнів: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / К., 1995. 440 с.

437. Орлеан А. М. Соціальна обумовленість криміналізації та кримінально-правова характеристика торгівлі людьми: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2003. 175 с.

438. Осницкий А. К. Проблемы исследования субъектной активности. *Вопросы психологи.* 1996. № 1. С. 5–19.

439. Основи стандартизації інформаційно-комунікаційних компетентностей в системі освіти України: метод. рекомендації / за загальною редакцією В. Ю. Бикова, О. М. Спіріна, О. В. Овчарук. К.: Атіка, 2010. 88 с.

440. Особистісний підхід / Культурологічний словник. URL: <http://www.subject.com.ua/culture/dict/915.html>. (дата звернення 08.02.2013).

441. Оцінка потреб національного механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми в Україні. Звіт дослідження. К.: Видавництво «КІМ», 2008. 114 с.

442. Павленок П. Я. О понятиях, объектах, предметах и функциях социальной работы и социальной педагогики. *Социальная работа и социальная философия*. М., 1996. С. 21.

443. Палка О. В. Особливості використання ІК-технологій навчання в іншомовній підготовці майбутніх фахівців. *Актуальні проблеми гуманітарної освіти в ПТНЗ*: монографія / ред. Г. П. Васянович, С. М. Вдович. Львів: ФОП Корпан Б. І., 2011. 244 с.

444. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка: навчальний посібник. К.: Кондор, 2009. 560 с.

445. Парсонс Т. Система координат действия и общая теория систем действия: культура, личность и место социальных систем. *Американская социологическая мысль: тексты* / ред. В. А. Добренев. М.: МГУ, 1994. 496 с.

446. Парфанович І. І. Система попередження та подолання девіантної поведінки дівчат: монографія. Тернопіль: ТНПУ, 2012. 368 с.

447. Парфанович І. І. Соціальна профілактика: курс лекцій. Тернопіль, ТДПУ, 2009. 159 с.

448. Пархоменко О. В. Теоретичні основи системи «інформація – знання»: посібник. К.: Державний інститут інтелектуальної власності, 2008. 172 с.

449. Паскаль О. В. Технології соціально-педагогічної діяльності: навчальний посібник. Харків: Бурун Книга, 2011. 288 с.

450. Педагогика открытости и диалога культур / ред. М. Н. Певзнер, В. О. Букетов, О. М. Зайченко. М.: Исслед. центр проблем качества подгот. специалистов, 2000. 265 с.

451. Перегудов Ф. И. Введение в системный анализ. М.: Высшая школа, 1989. 425 с.

452. Пересторонина И. Л. Особенности формирования профессиональной компетентности будущего учителя при изучении второго иностранного языка. *Научное исследование и российское образование: идеи и ценности 21 века*: матер. 6-й междисциплинарной научно-практической

конференции аспирантов и соискателей 3-4 апреля 2003 года. М.: АПК и ПРО, 2003. С. 177–181.

453. Перспективи ксенотрансплантації. Наукові аспекти та етичні розмірковування / ред. Х. Де Діос Віал Корреа, Е. Згречча, Ф. Бах та ін.; пер. з англ. М. Д. Луцик, з італ. І. Є. Бойко. Львів: Вид-во ЛОБФ «Медицина і право», 2007. 240 с.

454. Петровская Л. А. Компетентность в общении. М.: Наука, 1989. 216 с.

455. Петровский В. А. Личность: феномен субъектности. Ростов-на-Дону: Изд. РГУ, 1993. 278 с.

456. Петровський В. А. Психологія неадаптивної активності. М.: Російський відкритий університет, ТОО «Горбунок», 1992. 224 с.

457. Петрочко Ж. В. Сутність та особливості соціально-педагогічного забезпечення прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2012. № 2. С. 20–27.

458. Петрочко Ж. В. Теорія і практика соціально-педагогічного забезпечення прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05 / Інститут проблем виховання НАПН України. К., 2011. 582 с.

459. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. М.: Наука, 1969. 289 с.

460. Пилипчук С. М. Педагогічні умови формування суб'єктності майбутніх юристів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / К., 2007. 20 с.

461. Питання розслідування та розгляду в судах справ з торгівлі людьми. Аналіз вибраних справ. К., 2007. 157 с.

462. Пищулина О. Н. Феминология: словарь терминов. Харьков, 2002. 183 с.

463. Підготовка волонтерів до реалізації ідеї гендерної рівності: методичні рекомендації / авт.-упоряд. О. Л. Остапчук, Н. П. Павлик, С. В. Котова-Олійник. Житомир, 2009. Тренінг «Протидія насильству і торгівлі людьми». С. 103–109.

464. Позняк О. Міграції населення у контексті соціально-демографічного розвитку регіонів України. *Українська міграція до Європи та розв'язання пов'язаних з нею регіональних проблем*: зб. матер. Міжнар. наук. конф., 24 березня 2008 р. м. Тернопіль, Національний ін-т проблем міжнародної безпеки. К.: Поліграф. центр «Фоліант», 2008. С. 20–30.

465. Полонский В. М. Методологические принципы разработки понятийно-терминологического аппарата педагогики. *Образование и общество*. 2004. № 4. С. 5. URL: http://jeducation.ru/4_2004/55.html. (дата звернення 11.03.2011).

466. Поляновська О. Р. Соціально-педагогічні умови профілактики правопорушень дітей-сиріт молодшого шкільного віку в навчально-виховних закладах інтернатного типу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. К., 2012. 274 с.

467. Понятійно-термінологічний словник із соціальної роботи / за ред. І. В. Козубовської, І. І. Миговича. Ужгород: УжНУ «Мистецька лінія», 2001. 152 с.

468. Попов М. Сотовые коммуникации. К.: ВИПОЛ, 1997. 144 с.

469. Популярна юридична енциклопедія / кол. авт. В. К. Гіжевський, В. В. Головченко, В. С. Ковальський (кер.) та ін. К.: Юрінком Інтер, 2003. 528 с.

470. Посібник з проведення кампаній Міжнародної Амністії. Програма «Верховенство права» Міжнародного Фонду «Відродження» згідно угоди з Міжнародною Амністією в Україні. Copyright Amnesty International. 1997. 258 с.

471. Постанова Кабінету міністрів України від 27 грудня 2006 р. № 1834 «Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної

рівності в українському суспільстві на період до 2010 року». URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1834-2006-%D0%BF>. (дата звернення 13.10.2012).

472. Почепцов Г. Психологические войны. М.: Рефл-бук, 2000. 528 с.

473. Права людини в Україні – 2008. Торгівля людьми як сучасна форма рабства. URL: <http://www.khpg.org/index.php?id=1245856509>. (дата звернення 31.10.2011).

474. Правові засади діяльності спецпідрозділів по боротьбі з організованою злочинністю МВС України. URL: http://www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/n2001_4/dylcki.htm. (дата звернення 18.06.2013).

475. Права дитини: сучасний досвід та інновації: зб. інформ. і метод. матеріалів / заг. ред. Г. Лактіонова. К.: Либідь, 2005. 256 с.

476. Права людини : метод. рекомендації для вчителів загальноосвітніх шкіл, гімназії та ліцеїв. К.: «Право», 1996. 155 с.

477. Практика социальной работы / под. ред. К. Ханвея и Т. Филпота. Амстердам-Киев, 1996. 240 с.

478. Практика судів України в цивільних справах. *Бюл. законодавства і юрид. практики України*. 1995. № 3. С. 248–249.

479. Предотвращение домашнего насилия и торговли людьми. Учебник по проведению тренингов. К., 2001. 176 с.

480. Предупреждение торговли людьми в Республике Беларусь: практ. рук. для проведения информ.-образоват. работы / под. ред. Е. Г. Нестерук. Минск: Альтиора-Живые краски, 2005. 128 с.

481. Примуш М. В. Конфліктологія: навчальний посібник. К.: ВД «Професіонал», 2006. 288 с.

482. Приступа Е. Н. Социально-педагогическая профилактика девиаций социального здоровья школьника: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Российский государственный социальный университет. М., 2008. 490 с.

483. Про вищу освіту: Закон України за станом на 10 липня 2002 р. / Верховна Рада України. Інститут законодавства. К., 2002. 96 с.

484. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення в заняття проституцією: Закон України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3316-15>. (дата звернення 17.04.2015).

485. Про державні соціальні стандарти та державні гарантії: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 48. С. 409.

486. Про загальну безпечність нехарчової продукції: Закон України. *Верховна Рада України*. Офіційний веб-сайт. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/>. (дата звернення 08.06.2013).

487. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2018, № 5, Ст. 35.

488. Про захист прав споживачів: Закон України. *Верховна Рада України*. Офіційний веб-сайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/>. (дата звернення 04.08.2012).

489. Про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку України: Закон України. URL: <http://uacm.kharkov.ua/ukr/index.shtml?ulaws/usuvetr.htm>. (дата звернення 09.10.2012).

490. Про інформацію: Закон України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>. (дата звернення 16.09.2012).

491. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: Закон України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=537-16>. (дата звернення 05.04.2013).

492. Про протидію торгівлі людьми: Закон України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3739-17>. (дата звернення 16.07.2013).

493. Про рекламу: Закон України станом на 03.07.1996 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=270%2F96-%E2%F0>. (дата звернення 19.11.2012).

494. Просвітницька діяльність щодо запобігання торгівлі людьми: методичні рекомендації. К., 2004. 84 с.

495. Протидія торгівлі дітьми та комерційній сексуальній експлуатації дітей: основні положення міжнар. та нац. законодавства / ред. К. Б. Левченко. К., 2006. 48 с.

496. Протидія торгівлі людьми в Україні: інформ.-довідк. матеріали. К.: МВС України, 2009. 11 с.

497. Протидія торгівлі людьми: інформаційно-аналітичний посібник / ред. С. Нетецький. К., 2002. 198 с.

498. Протидія торгівлі людьми: законодавчі та нормативні акти зарубіжних країн: інформаційно-аналітичний довідник. Х.: Вид-во ХНУВС, 2003. 228 с.

499. Протидія торгівлі людьми: навч.-метод. посіб. / ред. Т. Семигіна; Нац-й ун-т «Києво-Могилянська академія», Школа соціальної роботи ім. В. І. Полтавця. К.: Києво-Могилянська академія, 2008. 166 с.

500. Профілактика ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки серед вихованців притулків для неповнолітніх: збірка інформаційних, методичних, ілюстративних матеріалів для спеціалістів / за заг. ред. Т. В. Журавель, Т. Л. Лях. К., 2004. 103 с.

501. Профілактика правопорушень і злочинності в учнівському середовищі: метод. рек. К.: Грамота, 2003. 80 с.

502. Профілактика та протидія насильству над дітьми: навч. посіб. К.: ГЕРБ, 2007. 144 с.

503. Психологія: підруч. 2-ге вид., стереотип. К.: Либідь, 2000. 558 с.

504. Публікації на сайті Центру «Ла Страда-Україна» у розділі «Бібліотека» та нормативно-правова база Українського науково-методичного

центру практичної психології та соціальної роботи. URL: <http://www.psyua.com.ua/page/zakon.php>. (дата звернення 21.08.2013).

505. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация: пер. с англ. М.: Когито-Центр, 2002. 396 с.

506. Рагозина Л. Д. Классное руководство: формирование жизненного опыта у учащихся. М.: Пед. о-во России, 2002. 160 с.

507. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь. 2-е изд. испр. М.: ИНФРА-М, 1999. 479 с.

508. Раков С. А. Математична освіта: компетентнісний підхід з використанням ІКТ. Х.: Факт, 2005. 360 с.

509. Рамський Ю. С. Логічні основи інформатики: навч. посіб. для студ. фіз.-мат. спец. вищ. навч. закл. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2003. 286 с.

510. Рассказова, Ольга Ігорівна Теорія та практика розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05 / Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ: 2014. 520 с.

511. Рекламна Рада США. URL: <http://www.adcouncil.org>. (дата звернення 14.02.2012).

512. Рекомендации ВОЗ: терминология ВРТ. Журнал «Проблемы Репродукции». Издательство «Медиа Сфера». URL: <http://www.mediasphera.ru/journals/reproduction/detail/289/4375/>. (дата звернення 19.11.2013).

513. Рибалка В. В. Методологічні питання наукової психології. К.: Ніка-Центр. 2003. 204 с.

514. Рибалка В. В. Особистісний підхід як психолого-педагогічний принцип організації профільної та професійної підготовки учнівської молоді. *Психологія особистісно орієнтованої професійної підготовки учнівської молоді: наук.-метод. посіб. / за ред. В. В. Рибалки. К.-Тернопіль: «Підручники і посібники», 2002. С. 80–89.*

515. Рибалка В. В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: навч. посіб. О.: Букаєв В. В., 2009. 575 с.

516. Рижанова А. О. Засоби масової інформації. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2-ге видання / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. 536 с.

517. Рівні профілактики. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-5301.html>. (дата звернення 18.03.2012).

518. Різун В. В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій. *Світ соціальних комунікацій*: наук. журн. / гол. ред. О. М. Холод. Т. 1. К.: КиМУ, ДонНУ, 2011. С. 7–11.

519. Різун В. В. Теорія масової комунікації: підручник. К.: Просвіта, 2008. 260 с.

520. Роберт И. В. О понятийном аппарате информатизации образования. *Информатика и образование*. 2002. № 12. С. 2–6.

521. Рогожин М. В. Побудова інформаційних технологій у системі управління регіонального рівня: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук: спец. 05.13.06 / К., 2002. 16 с.

522. Роджерс Э. М., Стори Дж. Д. Коммуникационные кампании: учебное пособие по науке о коммуникации. URL: <http://www.myword.ru>. (дата звернення 25.09.2014).

523. Родигіна І. В. Компетентнісно-орієнтований підхід до навчання. Х.: Вид. група «Основа», 2005. 96 с.

524. Ролінський В. І. Соціально-педагогічні умови профілактики насильства щодо підлітків: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Інститут проблем виховання АПН України. К., 2005. 236 с.

525. Романова Е. С. Работа психолога на телефоне доверия. М.: МГПУ, 2001. 69 с.

526. Романова І. А. Компетентнісний підхід до правової освіти студентів. *Педагогіка та психологія*: зб. наук. праць / за ред. І. Ф. Прокопенка, В. І. Лозової. Харків: Курсор, 2008. Вип. 33. С. 26–35.

527. Романова Н. Ф. Система протидії торгівлі дітьми в Україні. *Український соціум*. 2007. №4 (21). С. 45–54.
528. Романчиков В. І. Основи психології: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 254 с.
529. Рубинштейн С. Л. О мышлении и путях его исследования. М.: Педагогика, 1985. 147 с.
530. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии в 2 т. М.: Педагогика, 1989. Т. 1. 342 с.
531. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. М.: Педагогика, 1976. 416 с.
532. Рудь М. В. Соціально-педагогічна робота в загальноосвітній школі: навч.-метод. посіб. для студентів вищ. навч. закладів. Луганськ: «Альма-матер», 2006. 254 с.
533. Сагатовский В. Н. Основы систематизации всеобщих категорий. Томск, 1973. 386 с.
534. Садовский В. Н. Основания общей теории систем. М.: Наука, 1974. 279 с.
535. Садовский В. Н. Философский принцип системностей системный поход. *Вопросы философии*. 1978. № 8. С. 51.
536. Сапронов О. В. Згода потерпілого як обставина, що виключає кримінальну відповідальність за насильницьке донорство. *Актуальні проблеми юридичних наук у дослідженнях учених*. 2004. №34. С. 31–35.
537. Сапронов О. В. Мета продажу як особливо кваліфікуюча обставина насильницького донорства. Підприємництво, господарство і право. 2004. №11. С. 157–160.
538. Саух П. Ю. Філософія: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 256 с.
539. Сейко Н. А. Соціальна педагогіка: курс лекцій. Житомир: Житомир. держ. пед. ун-тет, 2002. 260 с.

540. Сейлз-хаус в украинском интернете. URL: <http://www.digimedia.com.ua>. (дата звернення 07.05.2014).
541. Селиверстов С. Э. Социальная реклама. Искусство воздействия словом. Самара: Издательский Дом «Бахрах-М», 2006. 288 с.
542. Сенюта І. Законодавче забезпечення донорства в Україні. *Вісник Львівського ун-ту: серія юридична*. 2008. Вип. 46. С. 26–32.
543. Сергеева Н.В. Соціально-педагогічні умови профілактики комп'ютерної адикції підлітків: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Інститут проблем виховання НАПН України. К., 2010. 208 с.
544. Серег Р. Стратегія роботи із засобами масової інформації та зв'язків із громадськістю для НУО. Київ: Freedom house, 2000. 27 с.
545. Серьожникова Р. К. Творчий педагогічний потенціал майбутнього викладача економіки: теорія і практика професійно-педагогічної підготовки в університеті непедагогічного профілю: монографія. Донецьк: ДВНЗ «ДонНТУ», 2009. 297 с.
546. Сидорчук Н. Г. Організація самоосвітньої діяльності майбутніх учителів: теорія та технологія формування: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. 168 с.
547. Синельникова Л. Н. Менеджер по паблик рилейшинз – престижная профессия: информация для абитуриентов. Луганск: Альма-матер, 2003. 38 с.
548. Синергетика – наука 21 века. URL: <http://referat.yabotanik.ru/filosofiya/sinergetika--nauka-21-veka/109200/102519/page2.html>. (дата звернення 14.02.2012).
549. Синергетика и информация (динамическая теория информации) послеслов. Г. Г. Малинецкого. Изд. 2-е, испр.и доп. М.: Едиториал УРСС, 2004. 288 с. (Синергетика: от прошлого к будущему.)
550. Сисоева О. А. Розвиток критичного мислення у процесі вивчення фізико-математичних дисциплін на основі використання інформаційно-телекомунікаційних технологій. *Педагогіка і психологія професійної освіти: науково-методичний журнал*. 2008. № 4. С. 179.

551. Сисоєва С. О. Педагогічна творчість: монографія. К.: Книжкове видавн. «Каравела», 1998. 150 с.

552. Сисоєва С. О. Про результати завершення науково-дослідної роботи з теми: «Психолого-педагогічні основи особистісного підходу до впровадження педагогічних технологій у професійних закладах освіти». *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*: наук.-метод. журнал. 2005. Вип. 1. С. 54–64.

553. Ситуаційна методика навчання : теорія і практика / упор. О. Сидоренко, В. Чуба. К.: Центр інновацій та розвитку, 2001. 256 с.

554. Сігаєва Л. Є. Проблема освіти та навчання дорослих у педагогічній теорії. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2007. Вип. 2. С. 123–131.

555. Скакун О. Ф. Юридическая деонтология: ученик. Х.: Эспада, 2002. 504 с.

556. Склярів О. П. Поняття «соціально-педагогічне» в категоріальному апараті соціального пізнання: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / К., Ін-т філософії, 2000. 23 с.

557. Слободчиков В. И., Исаев Е. И. Основы психологической антропологии. Психология человека: введение в психологию субъективности: учебное пособие для вузов. М.: Школа-Пресс, 1995. 384 с.

558. Слободчиков В. И. Личность как социокультурная реальность. Психология личности: в 2 т. Самара, 1999. Т. 2. 224 с.

559. Словарь по социальной педагогике: учеб. пособие для студ. высш. заведений / ав.-сост. Л. В. Мардахаев. М.: Издательский центр «Академия», 2002. 368 с.

560. Словарь социального педагога и социального работника / под. ред. И. И. Калачевой, Я. Л. Каламинского, А. И. Левко; худ. А. П. Боженков. 2-е изд. Мн.: Бел Эн, 2003. 256 с.

561. Словник іншомовних слів / за ред. академіка О. С. Мельничука. К.: Головна редакція УРЕ, 1985. 968 с.

562. Словник основних термінів і понять превентивного виховання / ред. Оржеховська В. М. Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2008. 200 с.

563. Словник української мови: в 11-ти т. К.: Наукова думка, 1974. Т 5. 840 с.

564. Словник юридичних термінів. URL: http://notar-service.com.ua/slovník_juridichnih_terminiv. (дата звернення 16.03.2013).

565. Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників / за заг. ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. К., 2000. 260 с.

566. Снітко М. А. Соціально-педагогічні умови формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі: дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.05 / Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2014. 305 с.

567. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. 3-е изд. М.: Сов. Энцикл., 1984. 1600 с.

568. Современный философский словарь. М.; Бишкек; Екатеринбург, 1996. 475 с.

569. Сокольська Л. П. Робота соціального педагога в закладах освіти. Конспект лекцій для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка та практична психологія». Хмельницький: ХНУ, 2006. 98 с.

570. Соловьев А. Принятие государственных решений: учебное пособие, 2-е изд., перераб. и доп. М.: КНОРУС, 2006. 344 с.

571. Солодянкина А. С. Этические и профессиональные ценности социальной работы. *Этика социальной работы*. М.: СТИ МГУС, 2000. № 2. С. 30–42.

572. Сосновский Б. А. Лабораторный практикум по общей психологии: учебное пособие для студ. пед. Институты. М.: Просвещение, 1979. 156 с.

573. Социальная педагогика: курс лекций / под общей ред. М. А. Галагузовой. М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. 416 с.

574. Социология: словарь-справочник. М.: Наука, 1991. 247 с.

575. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за заг. ред. І. Д. Зверевої. К.: Центр учбової літератури, 2008. 336 с.
576. Соціальна педагогіка: навч. посіб. / за ред. А. Й. Капської. К., 2000. 264 с.
577. Соціальна педагогіка: навч. посіб. / за ред. О. В. Безпалько. К.: Академвидав, 2013. 312 с.
578. Соціальна педагогіка: навч.-метод. матеріали для підготовки бакалаврів соц. педагогіки / за заг. ред. П. Гусака, Л. Грицюк. Луцьк: Вежа-Друк, 2012. 668 с.
579. Соціальна педагогіка: підруч. / за ред. А. Й. Капської. К.: Центр навч. л-ри, 2006. 468 с.
580. Соціальна педагогіка. 5-те вид. перероб. та доп. Підручник / за ред. Капської А. Й. К.: Центр учбової літератури, 2011. 488 с.
581. Соціальна педагогіка: словник-довідник / за ред. Т. Ф. Алексеєнко. Вінниця: Планер, 2009. 542 с.
582. Соціальна педагогіка: теорія і технології: підруч. / за ред. І. Д. Зверевої. К.: Центр навч. л-ри, 2006. 316 с.
583. Социальная педагогика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / под ред. В. А. Никитина. М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. 272 с.
584. Соціальна профілактика торгівлі людьми: навч.-метод. посіб. / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. 2-е вид. К.: ТОВ «Агентство «Україна», 2007. 352 с.
585. Соціальна профілактика як аспект соціальної політики держави. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/4247/114/>. (дата звернення 11.07.2013).
586. Соціальна робота: в 3 ч. / за ред. Т. В. Семигіної, І. М. Григи. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. Ч. 2: Теорії та методи соціальної роботи. 224 с.

587. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.
588. Соціальна робота: технологічний аспект: навчальний посібник / за ред. проф А. Й. Капської. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 352 с.
589. Соціальна робота. Хрестоматія. К.: УДЦССМ, 2001. 389 с.
590. Социальная работа по предупреждению торговли людьми и оказанию помощи потерпевшим: учеб.-практ. пособие. К.: Укр. ин-т соц. исслед., 2001. 182 с.
591. Социальная работа: учеб. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. Ростов н/Д: Феникс, 2003. 480 с.
592. Соціальний аналіз основних чинників торгівлі людьми: реальна ситуація та шляхи запобігання. К.: Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. 92 с.
593. Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні: теорія і методика: монографія. Харків: Нове слово, 2007. 395 с.
594. Соціально-педагогічний словник / за ред. В. В. Радула. К., 2004. 304 с.
595. Соціально-педагогічні основи захисту прав дитини: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. К. Б. Левченко та О. А. Удалової. К.: Скайдек, 2008. 224 с.
596. Соціально-педагогічні основи протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей: навч.-метод. посіб. К., 2011. Агенство «Україна», 292 с. Бібліограф: с. 222–246.
597. Співаковський О. В. Теорія і практика використання інформаційних технологій у процесі підготовки студентів математичних спеціальностей: монографія. Херсон: Айлант, 2003. 225 с.
598. Спирін О. М. Інформаційно-комунікаційні та інформатичні компетентності як компоненти системи професійно-спеціалізованих компетентностей вчителя інформатики. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2009. № 5(13). URL:

<http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/viewFile/183/169>. (дата звернення 18.04.2013).

599. Спирін О. М. Диференційований підхід у вивченні основ штучного інтелекту в курсі інформатики фізико-математичного факультету вищого педагогічного закладу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / К., 2001. 223 с.

600. Спирін О. М. Модель формування інформаційно-комунікаційної компетентності доктора філософії на основі використання хмарних сервісів Google Scholar. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2016. № 6 (56). С. 204–218. URL: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1374/1058>. (дата звернення 21.09.2017).

601. Стан та соціальний захист сільських дітей: тематична держ. доп. про становище дітей в Україні за підсумками 2004 р. К.: Держ. ін-т проблем сімей та молоді, 2005. 250 с.

602. Стандарти соціальних послуг у сфері протидії торгівлі людьми: збірка проектів документів / Міжнар. Жіночий правозахисний центр «Ла Страда Україна»; упоряд. В. Ю. Кизим, О. А. Козачук. К.: Агентство «Україна», 2011. 90 с.

603. Стандарты социальных услуг в сфере противодействия торговле людьми в Украине, Молдове, Белоруси: сб. материалов междунар. семинара / Междун. жен. правозащ. центр «Ла Страда-Украина»; сост. В. Ю. Кизим, Е. А. Козачук. К., 2010. 192 с.

604. Становлення особистості: 10 років праці: здобутки і перспективи / уклад.: О. В. Сухомлинська, І. Д. Бех, О. Л. Кононенко. Кам'янець-Подільський: Приват. п-во Зволейко Д. Г., 2007. 212 с.

605. Статистична інформація Державної служби статистики України. URL: http://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/rp.htm. (дата звернення 25.08.2017).

606. Стаття 197. Надання молоді першого робочого місця // Кодекс законів про працю України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08/page5>. (дата звернення 15.11.2012).

607. Стаття 7. Особливості регулювання праці деяких категорій працівників / Кодекс законів про працю України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/322-08/page>. (дата звернення 08.06.2013).

608. Степанов Е. Н., Лузина Л. М. Педагогу о современных подходах и концепциях воспитания. М.: Народное образование, 2002. 197 с.

609. Стрелковська А. Л. Соціально-педагогічні умови формування позитивно спрямованої поведінки молоді засобами соціальної реклами: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.05 / К., 2007. 21 с.

610. Сухомлинська О. В. Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини ХХ століття. *Шлях освіти*. 2007. № 4. С. 6–12.

611. Сырых В. М. Социология права. М.: Юстицинформ, 2004. 464 с.

612. Тараненко І. Розвиток життєвої компетентності та соціальної інтеграції: досвід Європейських країн: науково-методичний збірник / ред. кол. Н. Софій, І. Єрмаков та ін. К.: «Контекст», 2000. С. 37–40.

613. Татенко В. А. Субъект психической личности: поиск новой парадигмы. *Психологический журнал*. 1995. Т. 6, № 3. С. 23–34.

614. Теоретико-методичні основи протидії дитячій праці в Україні: навч.-метод. посіб. К.: Юрисконсульт, 2006-2007. 334 с.

615. Теорія пізнання як розділ філософії. URL: <http://osvita.ua/vnz/reports/philosophy/13285/>. (дата звернення 13.11.2012).

616. Теорія статистики: навчальний посібник. К.: Либідь, 2001. 320 с.

617. Терницька С. В. Соціально-педагогічні умови взаємодії державних і громадських організацій з профілактики ВІЛ/СНІДу серед учнівської молоді: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Інститут проблем виховання АПН України. К., 2009. 240 с.

618. Терпелюк В. В. Соціально-педагогічна профілактика віктимної поведінки підлітків – учнів загальноосвітніх шкіл: дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.05 / Київ, 2015. 382 с.

619. Технологии социальной работы: учебник / ред. Е. И. Холостова. М.: ИНФРА-М, 2001. 400 с.

620. Технология социальной работы: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / под ред. И. Г. Зайнышева. М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002. 240 с.

621. Технології соціально-педагогічної роботи: навчальний посібник / за заг. ред. А. Й. Капської. К., 2000. 372 с.

622. Тимофєєв А. Проблеми зовнішньої трудової міграції в Україні: сучасні тенденції. URL: http://C:/Documents%20and%20Settings/user/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/stkm_2013_2_13.pdf. (дата звернення 03.11.2012).

623. Типи маркетингової інформації та її джерела. URL: http://info-sources.at.ua/news/tipi_marketingovoji_informaciji_ta_jiji_dzherela/2010-02-09-37. (дата звернення 09.05.2013).

624. Ткачова Н. О. Аксіологічні засади педагогічного процесу в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах: автореф. дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01 / Луганськ: Луганський нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2007. 45 с.

625. Толкачова Н. Є. Звичаєве право: навч. посіб. для студ. ВНЗ. К.: ВПЦ «Київський університет імені Тараса Шевченка», 2006. 366 с.

626. Томашевський В. М. Моделювання систем. К.: Видавнича група ВНУ, 2005. 352 с.

627. Торгівля людьми в Україні: оцінка заходів, спрямованих на протидію. ЮНІСЕФ, ОБСЄ, АМР США, Британська Рада. Київ, 2004. 248 с.

628. *Торговля женщинами*: специальный выпуск «ВЫ и МЫ». 2002. № 18 (34). 40 с.

629. Торговля женщинами: Молдова и Украина. «Правозащитники Миннесоты». Миннеаполис, 2000. 54 с.

630. Торговля людьми в странах Юго-Восточной и Восточной Европы: проблемы и перспективы / под ред. К. Б. Левченко. Кировоград, 2007. 232 с.

631. Торговля людьми: противодействие и защита прав женщин: сб. материалов / под общ. ред. Е. Б. Левченко. К.: Украинский ин-т социальных исследований, 2000. 132 с.

632. Трайнев В. А. Информационные коммуникационные педагогические технологии (обобщения и рекомендации): учеб. пособ. М.: Дашков и Ко, 2008. 280 с.

633. Триус Ю. В. Комп'ютерно-орієнтовані методичні системи навчання математичних дисциплін: монографія. Черкаси: Брама-Україна, 2005. 400 с.

634. Трубавіна І. М. Профілактика торгівлі людьми засобами ІКТ. *Інформаційно-комунікаційні технології у сучасному освітньому просторі: збірник матеріалів Всеукраїнського науково-методичного семінару із міжнародною участю «Інформаційно-комунікаційні технології у сучасному освітньому просторі» / за заг. ред. Л. О. Данильчук, Т. В. Захарчук, І. Ф. Лизун. Кременець: Вид-во КОГПІ ім. Тараса Шевченка, 2011. С. 89–90.*

635. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні: теорія і методика: монографія. Харків: Нове слово, 2007. 395 с.

636. Трусков И. В. О механизме оздоровительной коррекции психики в свете учения о высшей нервной деятельности. *Здоровье человека: технологии формирования здоровьестроителя в системах образования и здравоохранения: материалы научной конференции. Днепропетровск, 1995. Выпуск 2. С. 34–37.*

637. Туганбекова К. М., Мусраунова А. С. Сущность социальной профилактики в социальной работе. URL: http://www.rusnauka.com/4_SWMN_2010/Pedagogica/58825.doc.htm. (дата звернення 27.05.2012).

638. Тюптя Л. Т. Соціальна робота: теорія і практика: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2008. 574 с.

639. Україна в 2015 році. Цілі розвитку тисячоліття. URL: www.undp.org.ua/files/en_75833MDG%20Booklet08.pdf. (дата звернення 24.03.2012).

640. «Украинская Греция»: причины, проблемы, перспективы (по результатам опроса трудовых мигрантов). К.: Агенство «Украина», 2010. 192 с.

641. Українське законодавство та Факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії (порівняльно-правовий аналіз). К., 2010. 196 с.

642. Українські чоловіки шукають роботу рідше, ніж жінки. URL: <http://www.bukovina.biz.ua/news/16921>. (дата звернення 13.09.2012).

643. Урядова телефонна «гаряча лінія». URL: http://www.kmu.gov.ua/control/ru/publish/article?art_id=244209261&cat_id=244209257. (дата звернення 02.05.2013).

644. Урядовий кур'єр від 24.01.2012. № 13.

645. Ушинский К. Д. О необходимости сделать русские школы русскими. Собрание сочинений в 11 т. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1948-1952. Т. 3. С. 306–310.

646. Уэллс У. Реклама: принципы и практика. 5-е изд., междунар. СПб. и др.: Питер, 2003. 797 с.

647. Федькович Г. В. Захист прав та інтересів постраждалих від торгівлі людьми. К.: ОБСЄ, 2006. 35 с.

648. Филатова Л. О. Компетентносный подход к построению содержания обучения как фактор развития приемственности школьного и вузовского образования. *Дополнительное образование*. 2005. № 7. С. 9–11.

649. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. 4-е изд. М.: Политиздат, 1980. 444 с.

650. Философский энциклопедический словарь. М.: ИНФРА-М, 1997. 576 с.
651. Фирсов М. В. Введение в теоретические основы социальной работы (историко-понятийный аспект). М.: Институт практической психологии, НПО «МОДЭК», 1997. 184 с.
652. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / АПН України, В. Г. Кремень. 2-е вид. К.: Знання, 2010. 520 с.
653. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: підручник / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. К.: Книга, 2005. 528 с.
654. Філософія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за заг. ред. С. П. Щерби. К.: МАУП, 2004. 216 с. Бібліогр.: 208–213 с.
655. Філософія та синергетика. Проблеми самоорганізації та еволюції. URL: <http://www.info-works.com.ua/kursovi/filosofia/2562.html>. (дата звернення 12.02.2012).
656. Філософський енциклопедичний словник / за ред. М. Т. Максименко. Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАНУ. К.: «Абрис», 2002. 746 с.
657. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. 2. вид., перероб. і доп. К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. 470 с.
658. Філософський словник соціальних термінів. видання третє, доповнене. Х.: «Р.И.Ф.», 2005. 672 с.
659. Фоміних Н. Ю. Підготовка майбутніх учителів філологічних спеціальностей до застосування інформаційно-комунікаційних технологій: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня кан. пед. наук: 13.00.04 / Ялта. 2010. 20 с.
660. Формування інформаційної компетентності молодших школярів на уроках інформатики як умова розвитку особистості. URL: http://pedvstavka.at.ua/publ/pochatkova_ta_doshkilna/pochatkova_osvita/formuvannya_informacijnoji_kompetentnosti_molodshikh_shkoljariv_na_urokakh_informatiki_jak_umova_rozvitku_osobistosti/16-1-0-553. (дата звернення 14.08.2014).

661. Формування сучасних парадигм глобалістики. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-7133.html>. (дата звернення 30.02.2014).
662. Хакен Г. Синергетика. М.: Мир, 1980. 406 с.
663. Хомуляк Ольга. Формування інформаційно-технологічного суспільства. *Вісник Львівської державної фінансової академії: гуманітарні науки* / голов. ред. Г. П. Васянович. Л.: ЛФДА, 2010. № 10. С. 23–24.
664. Хуторской А. К. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. *Народное образование*. 2003. №2. С. 12–21.
665. Хуторской А. Современная дидактика. СПб.: Питер, 2001. 536 с.
666. Хьелл Л. Теории личности. СПб.: Питер, 2000. 608 с.
667. Хэмбли Г. С. Телефонная помощь. О.: ФСПП «Перекресток», 1992. 182 с.
668. Чайка В. М. Підготовка майбутнього вчителя до саморегуляції педагогічної діяльності: монографія. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. 275 с.
669. Чеботарьова Г. В. Кримінально-правові проблеми трансплантації органів або тканин людини та донорства крові: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / К., Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. 2003. 186 с.
670. Черепанов В. С. Экспетная оценка в педагогических исследованиях. М.: Педагогика, 1989. 152 с.
671. Череповська Н. І. Медіакультура та медіаосвіта учнів ЗОШ: візуальна медіа культура. К.: Шк. Світ, 2010. 128 с.
672. Чернавский Д. С. Синергетика и информация. М.: Знание, 1990. 48 с.
673. Чернилевский Д. В. Технология обучения в высшей школе. М.: Экспедитор, 1996. 288 с.
674. Чернілевський Д. В. Методологія наукової діяльності: навчальний посібн. вид. 2-ге, допов. Вінниця: Вид-во АМСКП, 2010. 484 с.

675. Черних О. О. Соціально-педагогічний супровід безпечної поведінки дітей в Інтернеті дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.05 / Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет». Слов'янськ, 2018. 294 с.

676. Чеханюк Л. В. Профілактика віктимної поведінки жінки як жертви злочинного посягання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Київський національний університет внутрішніх справ МВС України. К., 2010. 272 с.

677. Шакурова М. В. Методика и технологии работы социального педагога: лабораторный практикум. Воронеж: Воронежский государственный педагогический университет, 2002. 145 с.

678. Шакурова М. В. Методика и технология работы социального педагога: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. 2-е изд., стереотип. М.: Издательский центр «Академия», 2004. 272 с.

679. Шахов В. І. Базова педагогічна освіта майбутнього вчителя: загальнопедагогічний аспект: монографія. Вінниця, 2007. 383 с.

680. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.

681. Швед О. В. Профілактика втягнення дітей в сексуальну експлуатацію. *Проблеми освіти*: наук.-метод. збірник. К., 2004. Вип. 40. С. 73–74.

682. Швед О. В. Сексуальна експлуатація неповнолітніх як соціальне явище: тенденції і шляхи профілактики: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук: 22.00.04 / Х., 2006. 21 с.

683. Школа рівних можливостей: навч.-метод. посіб. / під заг. ред. Т. В. Ковалко, Л. Є. Колос, Г. В. Гулевської-Черниш. К.: Укр. енцикл. знання, 2001. 192 с.

684. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 248 с.

685. Шептенко П. А., Воронина Г. А. Методика и технология работы социального педагога: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2002. 208 с.

686. Шибенюк М. О. Формування інформаційної культури і впровадження технологічних інновацій в освіту. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр. Випуск 18 / редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін. Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. 523 с. С. 44–48.

687. Шишов С. Е. Понятие компетенции в контексте качества образования. *Стандарты и мониторинг в образовании*. 1999. № 2. С. 30–34.

688. Шльосек Ф. Використання засобів мультимедіа у професійній освіті. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2002. № 6. С. 42–46.

689. Шпак В. П. Организация самообразования студентов педагогических вузов: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Харьков, 1994. 158 с.

690. Шруб М. П. Теоретичні та прикладні аспекти розслідування злочинів у сфері торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Мінськ, 2006. 22 с.

691. Шруб М. П. Криминалистическая характеристика преступлений в сфере торговли людьми с целью сексуальной эксплуатации. Мн.: ОДО «Друк-С», 2007. С. 30.

692. Щедровицкий Г. П. Принципы и общая схема методологической организации системно-структурных исследований и разработок. *Системные исследования. Методологические проблемы*: Ежегодник. М.: Наука, 1981. С. 193–227.

693. Щербак Н. Д. Соціально-педагогічна профілактика жорстокого ставлення до дітей у сім'ї: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.05 / Луганськ, 2004. 20 с.

694. Щербань М. П. Формування правової культури студентів вищих аграрних навчальних закладів I-II рівнів акредитації: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / К., 2005. 20 с.

695. Эльдар Мурзатин. От «кирпича» до смартфона. Удивительная эволюция мобильного телефона. М.: «Альпина Паблишер», 2012. 234 с.

696. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности: методологические проблемы современной науки. М.: Наука, 1978. 391 с.

697. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова ред. кол.) та ін. К.: Укр. Енциклопедія, 2001. Т. 3. 789 с.

698. Юричка Ю. И. Комплексный подход к профилактике отклонений в поведении школьников (социально-педагогический аспект): автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / М., 1991. 44 с.

699. Ягупов В. В. Моделювання навчального процесу як педагогічна проблема. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*: навчально-методичний журнал. К.: МДГУ, 2003. Випуск 1. С. 28–37.

700. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посібник. К.: Либідь, 2002. 560 с.

701. Ядов В. А. Стратегия социологического исследования. Описание, объяснение, понимание социальной реальности. 7-е изд. М.: «Добросвет», 2003. 596 с.

702. Як підвищити рівень усвідомлення проблеми торгівлі людьми: посібник тренера. К., 2004. 64 с.

703. Яковлева С. А. Особенности применения кейс-метода в обучении студентов психологического факультета. *Акмеология 2003 (Юбилейный выпуск)*. СПб, Санкт-Петербург. Акмеологическая Академия, 2003. 324 с.

704. Якса Н. В. Основи педагогічних знань: навчальний посібник. К.: Знання, 2007. 358 с.

705. Якса Н. В. Професійна підготовка майбутніх учителів: теорія і методика міжкультурної взаємодії в умовах Кримського регіону: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка. 2008. 552 с.

706. Caritas. Карітас Україна. URL: <http://www.caritas-ua.org>. (дата звернення 12.09.2013).

707. CEOP. Центр боротьби з експлуатацією та захисту дітей в Інтернет мережі (Великобританія). URL: <http://ceop.police.uk/>. (дата звернення 19.11.2013).

708. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the Committee of the Regions of 22 May 2007 «*Towards a general policy on the fight against cyber crime*». Brussels, 22.5.2007. COM (2007) 267 final.

709. Definition and Selection of Competencies: Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Projects on Competencies in the OECD Context: Analysis of Theoretical and Conceptual Foundations, SFSO, OECD, ESSI, Neuchatel, 1997.

710. Drucker P. F. The Educational Revolution. Etzioni-Halevy E., Etzioni A. (Eds.) *Social Change: Sources, Patterns, and Consequences*. N.Y., 1973. 236 p.

711. Eric H. Glendinning, John McEwan. Oxford English for Information Technology. Oxford: Oxford University Press, 2002. 215 p.

712. Gerlach R. Technologie informacyjne w pracy nauczycieli przedmiotów zawodowych. *Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи*: зб. наук. праць. Львів: ЛДУ БЖД, 2006. С. 58–65.

713. Information and Communication Technology. URL: <http://foldoc.org/Information+and+Communication+Technology>. (дата звернення 13.07.2012).

714. International Organization for Migration. IOM/MOM. URL: <http://iom.org.ua>. (дата звернення 17.10.2016).

715. Internet World Stats. URL: <http://internetworldstats.com>. (дата звернення 25.08.2013).

716. Knowie M. The Modern Practice of Adult Education: *Antropology vs. Pedagogy*. New York: Association Press. 1970.

717. La Strada-Ukraine. Ла Страда-Україна – Міжнародний жіночий правозахисний центр. URL: <http://www.la-strada.org.ua>. (дата звернення 11.06.2014).
718. «Mass media», Oxford English Dictionary, online version November 2010.
719. Microsoft Ukraine. URL: <http://www.microsoft.com/uk-ua/default.aspx>. (дата звернення 07.11.2012).
720. Munkler H. Der kompetente Burger. Politische Beteiligung und Burgerengagement in Deutschland. Bonn, 1997. S. 153–172.
721. OpenNebula – Programm Platform. URL: <http://opennebula.org>. (дата звернення 27.04.2013).
722. Potter, W. James (2008). Arguing for a general framework for mass media scholarship. SAGE. P. 32
723. Recommendations Addressed to the United Nations Educational Scientific and Cultural Organization UNESCO. *In Education for the Media and the Digital Age*. Vienna: UNESCO, 1999. P. 273–274.
724. Reprintin: Outlooks on Children and Media. Goteborg: UNESCO & NORDICOM, 2001. 152 p.
725. Rychen, Dominique S. Key Competencies for a Successful Life and Well-Funktional Society. Germany: Hogrefeand Huber Publishes, 2003. P. 4–5.
726. Safer Internet Programme: Empowering and Protecting Children Online. URL: http://ec.europa.eu/information_society/activities/sip/index_en.htm. (дата звернення 16.06.2013).
727. Stewart T. A. Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations. N.Y.-L.: Doubleda /Currency, 1997. P. 277.
728. The IOM Handbook on Direct Assistance for Victims of Trafficking. Geneva: IOM, 2007. P. 36–41.
729. The End of Child Labour: Within Reach: Global Report under the Follow-up to the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work. Geneva: ILO, 2006. 90 p.

730. Thomas M., Pierson G. Dictionary of Social Work. London 1999. 404 p.

731. Trafficking in Human Beings. Fifth Report of the Dutch National Rapporteur. The Hague, 2007. 259 p.

732. Trafficking in Persons Report 2006. URL: <http://www.state.gov/g/tip/rls/tiprpt/2006>. (дата звернення 23.08.2013).

733. UNESCO. Постійне представництво України при ЮНЕСКО. URL: <http://unesco.mfa.gov.ua/ua>. (дата звернення 19.05.2013).

734. United Nation. Організація Об'єднаних Націй. URL: <http://www.un.org>. (дата звернення 24.08.2012).

735. United Nations in Ukraine. ООН в Україні. URL: <http://www.un.kiev.ua>. (дата звернення 23.11.2012).

736. Violence: From Biology to Society. Amsterdam, 1997. 287 p.

737. Wikipedia. Вільна енциклопедія. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>. (дата звернення 22.08.2012 – 13.10.2017).

ДОДАТКИ

Додаток А

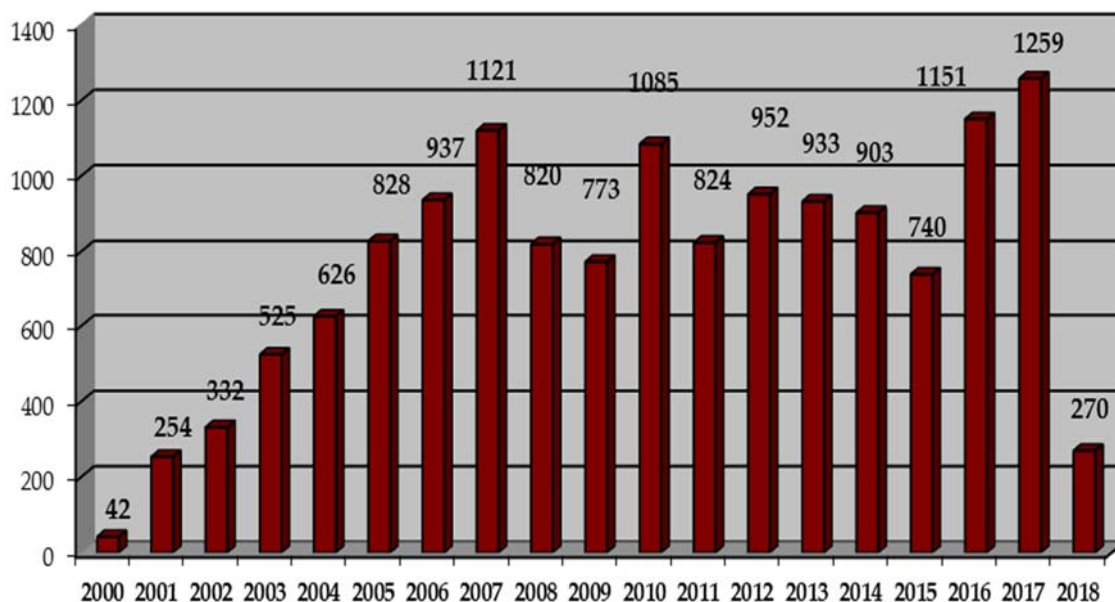
ПРОТИДІЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИВ УКРАЇНІ

Статистика МОМ станом на 31 березня 2018 р.

Представництво МОМ в Україні надає допомогу особам, які постраждали від торгівлі людьми, з 2000 р. Із січня 2000 р. по березень 2018 р. **14 375*** постраждалих осіб отримали комплексну реінтеграційну допомогу, у т.ч. юридичну, медичну, психологічну, фінансову, освітню та інші види допомоги залежно від індивідуальних потреб.

* Із загальної кількості випадків, 46 належать до групи високого ризику потрапляння у ситуацію торгівлі людьми.

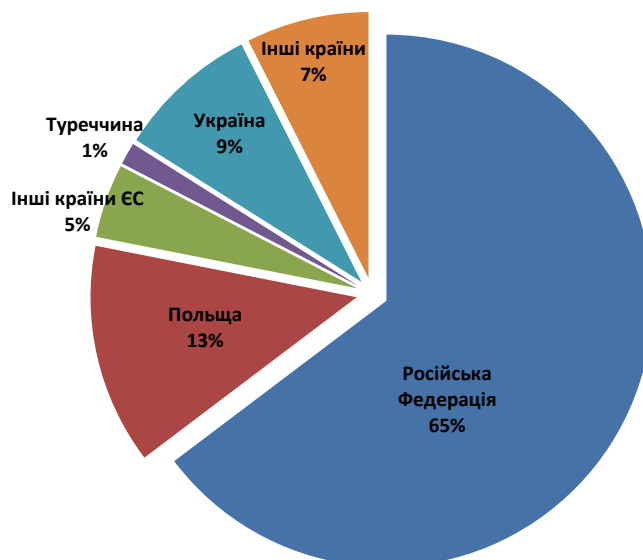
1. Кількість виявлених постраждалих осіб (2000 –2018 рр.)

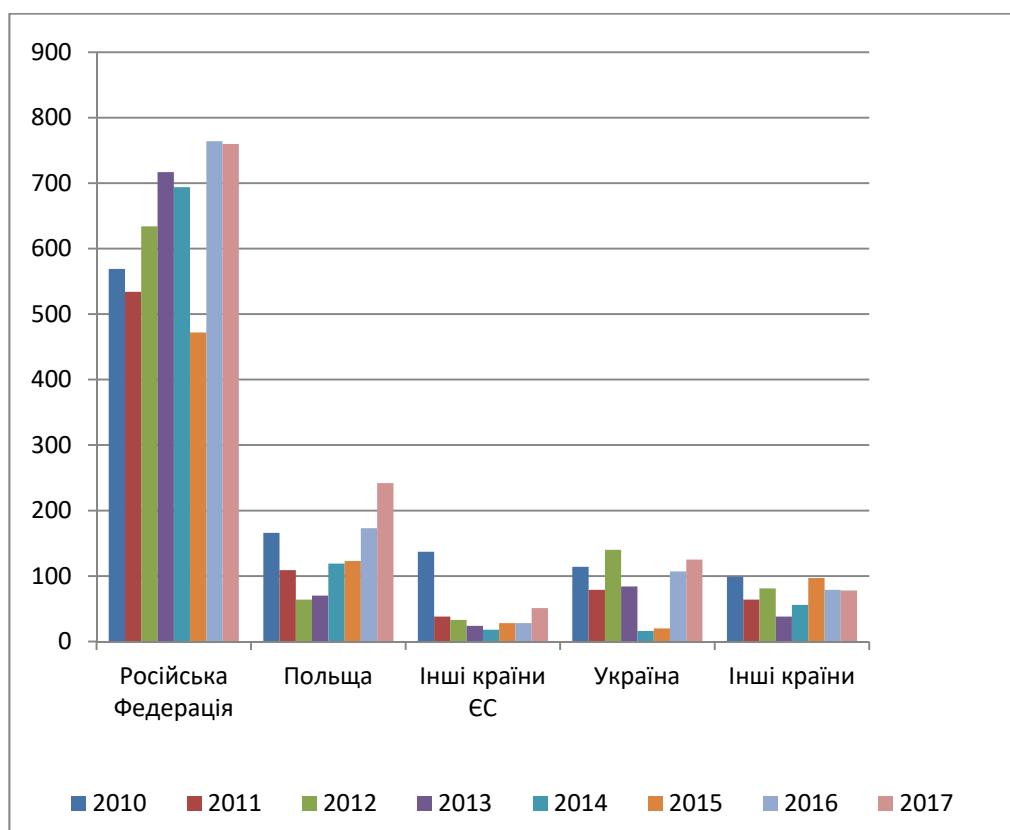
Додаток А1

2. Країни призначення:

2.1. Основні країни призначення (2010 – березень 2018 рр.)

2.2. Основні країни призначення, динаміка (2010-2017 рр.)

Додаток А2

3. Усі країни призначення (2000 – березень 2018 рр.)

Країни призначення	2000-07	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Разом
Російська Федерація	1 087	350	367	569	534	634	717	694	472	764	763	149	7100
Польща	617	179	102	166	109	64	70	119	123	173	242	54	2018
Туреччина	1 012	88	62	40	9	14	7	2	14	5	19	1	1273
Україна ¹	120	32	52	114	79	140	84	16	20	107	125	28	917
Чехія	286	13	46	35	11	3	14	--	2	1	5	1	417
Італія	201	24	26	28	2	2	4	--	6	14	14	6	327
ОАЕ	190	13	11	3	12	1	--	1	--	4	3	2	240
Німеччина	101	16	11	16	7	--	--	14	9	4	6	1	185
Ізраїль	108	6	11	1	4	3	--	6	--	1	3	2	145
Португалія	87	14	23	--	12	4	--	--	--	--	1	--	141
Греція	106	5	2	7	2	--	4	--	--	3	--	--	129
КЮРМ	121	--	--	--	2	--	--	--	--	--	--	--	123
Іспанія	54	17	9	2	2	16	--	--	--	--	--	1	101
Ірак	--	--	--	--	22	55	18	--	--	--	--	--	95
Сербія/Чорногорія ²	91	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	91
Австрія	66	21	--	1	--	--	--	--	--	1	1	--	90
Кіпр	33	3	13	26	2	6	2	--	2	--	1	--	88
Молдова ³	10	--	3	1	1	--	5	--	19	35	4	--	78
Боснія та Герцеговина	67	2	--	2	1	--	--	--	--	--	--	--	72
Казахстан	4	--	--	4	1	1	--	26	11	12	12	4	75
Косово (Сербія)	63	--	--	1	1	--	--	--	--	--	--	--	65
Білорусь	--	2	--	--	--	--	--	19	3	16	12	7	59
Ліван	17	3	4	20	3	--	1	--	--	--	1	--	49
Грузія ⁴	2	--	--	--	--	--	--	--	35	1	5	--	43
Велика Британія	21	10	2	--	--	1	--	--	--	1	1	2	38
Угорщина	29	2	3	--	--	--	--	--	--	--	--	--	34
Фінляндія	3	--	--	11	--	--	--	1	7	2	4	--	28
Словаччина	12	2	2	--	--	--	--	3	--	--	5	--	24
Болгарія	21	--	--	2	--	--	--	--	--	--	--	--	23
Литва	12	--	--	--	--	--	--	--	--	2	6	--	20
Швейцарія	7	2	7	1	--	--	--	--	--	--	--	--	17
Вірменія	4	--	--	--	--	--	--	--	13	--	--	--	17
Сирія	11	2	--	1	2	--	--	--	--	--	--	--	16
Словенія	13	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	14
Нідерланди	12	--	1	--	--	--	--	--	1	--	--	1	15
Азербайджан	--	--	--	8	4	--	--	--	--	--	2	--	14
Китай	1	--	--	--	--	--	2	--	--	2	8	4	17
Швеція	3	--	1	--	--	--	--	--	--	--	8	4	16
Єгипет	11	--	1	--	1	--	--	--	--	--	--	--	13
Франція	7	--	3	--	--	--	--	--	--	--	--	1	11

¹Включає громадян України та іноземних громадян, які постраждали від торгівлі людьми на території України, враховуючи 29 випадків експлуатації на території АР Крим після 2014 р та 63 випадки експлуатації на невідконтрольних Уряду України територіях.

²Дані стосуються постраждалих осіб, які повернулися з Сербії/Чорногорії до червня 2006 р.

³ Включає один випадок торгівлі людьми у 2017 р., 26 випадків у 2016 р., 19 випадків у 2015 р. на території самопроголошеної Придністровської Молдавської Республіки.

⁴ Включає 5 випадків торгівлі людьми у 2017 р., 1 - у 2016 та 34 р. у 2015 р. на території самопроголошеної Республіки Абхазія.

Норвегія	1	--	7	2	--	--	--	--	--	--	--	--	10
Індонезія	--	--	--	9	--	--	--	--	--	--	--	--	9
Японія	4	--	4	--	--	--	--	--	1	--	--	--	9
Бельгія	8	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	8
Румунія	6	2	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	8
Ірландія	--	--	--	8	--	--	--	--	--	--	--	--	8
Албанія	7	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	8
Хорватія	7	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	7
Сербія	2	--	--	2	1	1	--	--	--	--	--	--	6
Сейшельські Острови	--	--	--	--	--	5	--	--	--	--	--	--	5
Ліберія	4	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	4
Туніс	--	3	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	4
Південна Корея	3	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	1	5
Бразилія	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	4	--	4
Нігерія	3	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	3
Бенін	--	3	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	3
Інші країни ⁵	10	5	--	5	--	1	4	1	2	3	4	1	36
Загалом¹	4 665	820	773	1085	824	952	933	903	740	1 151	1259	270	14375⁶

⁵ Екв. Гвінея, Індія, Мальта, Йорданія, о. Аруба, Монако, Ємен, Лівія, Латвія, Чорногорія, Аргентина, Бахрейн, Канада, Данія, Естонія, Республіка Гвінея, Афганістан та Шрі-Ланка, Монголія, Таїланд, Гана.

⁶Кількість постраждалих включає випадки торгівлі людьми, яких вдалося запобігти.

Додаток АЗ

4. Форми експлуатації(2004 – березень 2018 рр.)

Форма експлуатації	2004-06	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
	Сексуальна*	1558 65%	581 52%	392 48%	397 51%	369 34%	203 25%	125 13%	79 8%	52 6%	53 7%	47 4%	85 6,8%
Трудова*	741 31%	503 45%	404 49%	337 44%	612 56%	575 70%	768 81%	832 89%	825 91%	671 91%	1079 94%	1133 90%	238 88%
Змішана	67 3%	33 3%	7 1%	23 3%	30 3%	5 1%	1 0,1%	1 0,1%	-- 0%	-- 0%	1 0,1%	1 0,1%	-- 0%
Жебрацтво	24 1%	4 0,4%	14 2%	16 2%	61 6%	19 2%	53 6%	14 1,5%	19 2%	14 1,8%	11 0,9%	17 1,3%	2 1%
Інше**	-- 0,1%	-- 0%	3 0,4%	-- 0%	13 1%	22 3%	5 0,5%	7 1%	7 1%	2 0,2%	13 1%	23 1,8%	12 4,4%

* Кількість спробторгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації: 2018 – 12; 2017 - 58; 2016-33; 2015-39; 2014-21; 2013-31, 2012-11; 2011-21; 2010-27; 2009-32; 2008-20; 2007-41; 2006-31; 2005-58; 2004-21.

Кількістьспроб з метою трудової експлуатації: 2017-2; 2016-5; 2013-3; 2010-11; 2009-2; 2007-2.

** 27 випадків втягнення у злочинну діяльність; 24 випадки та дві спробинезаконного вилучення органів. 51 випадок високого ризику потрапляння у ситуацію торгівлі людьми

5. Стать постраждалих осіб(2004 – березень 2018 рр.)

Стать	Кількість осіб														
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Жінки	540	713	761	849	625	596	693	471	414	447	378	379	463	482	118
	86%	86%	81%	76%	76%	77%	64%	57%	44%	48%	42%	51%	40%	38%	44%
Чоловіки	86	115	176	272	195	177	392	353	531	482	525	361	688	777	152
	14%	14%	19%	24%	24%	23%	36%	43%	56%	52%	58%	49%	60%	62%	56%

6. Розподіл постраждалих осіб за статтю та формою експлуатації (2007 – березень 2018 р.)

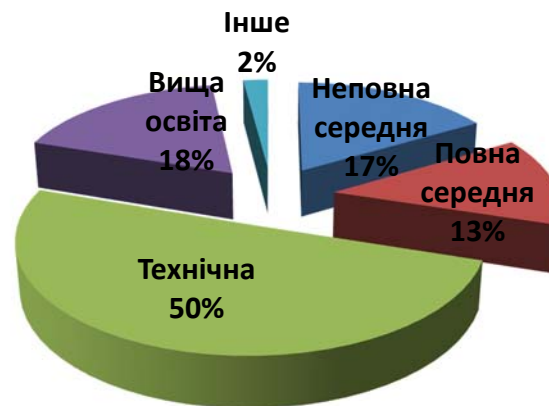
Стать	Види експлуатації																	
	Сексуальна						Не сексуальна						Змішана					
	2007-2014	2015	2016	2017	2018	Total	2007-2014	2015	2016	2017	2018	Total	2007-2014	2015	2016	2017	2018	Total
Жінки	2,171	53	47	85	26	2,382	2217	326	415	397	85	3,440	89	--	1	--	--	90
	99%	100%	100%	100%	100%	99%	45%	50%	37%	34%		41%	89%	--	100%	0%	0%	88%
Чоловіки	25	--	--	--	--	25	2,901	361	688	776	159	4,893	11	--	--	1	--	12
	1%	0%	0%	0%	0%	1%	55%	50%	63%	66%		59%	11%	--	--	100%	0%	12%

Додаток А4

7. Рівень освіти постраждалих осіб (2007 – березень 2018 рр.)

Освіта	2007-8	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Неповна середня	604	183	207	125	179	102	117	84	77	90	18
Повна середня	220	125	178	134	184	143	121	108	124	95	16
Технічна	827	353	498	410	417	478	459	407	671	761	162
Вища освіта	278	104	157	119	115	184	199	133	269	300	65
Інше	12	8	45	36	50	23	7	8	10	13	9

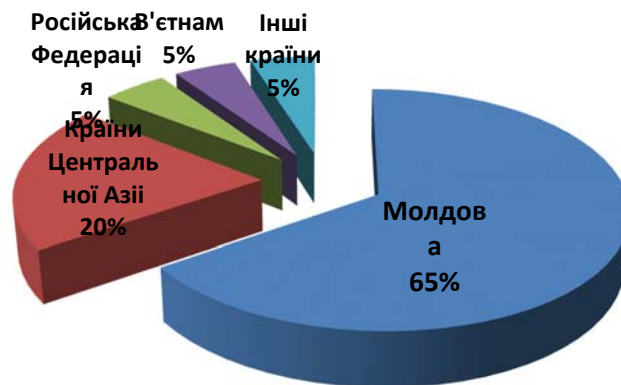
7.1. Україна як країна транзиту та призначення(2003 – березень 2018рр.)

Громадянство постраждалих осіб	Країни призначення																					
	2003-2009							2010	2011			2012				2013			2014	2015-2016	2017	2018
	Транзит	УКР	РФ	Кіпр	ТУР	ОАЕ	НД	УКР	УКР	РФ	УКР	УКР	АФГ	ДРК	РГ	УКР	--	УКР				
Молдова	264	7	--	1	--	6	--	1	8	2	46	--	--	--	--	--	--	1	--			
РФ	20	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	2	--	--	--	1	--	1	--		
Киргизстан	28	5	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--		
Узбекистан	24	8	--	--	4	--	--	4	5	--	10	3	--	--	--	1	--	1	--	--		
Казахстан	--	4	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--		
Білорусь	1	1	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--		
Грузія	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--		
Словаччина	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--		
Індія	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--		
Нігерія	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--		
Філіппіни	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--		
Литва	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--		
Чехія	--	--	--	--	--	--	--	2	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--		
Конго (ДР)	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--		
Пакистан	--	--	--	--	--	--	--	--	4	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--		
Німеччина	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--		
Камерун	--	--	--	--	--	--	--	--	2	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--		
В'єтнам	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	24	--	--	--	--	--	--	--	--		
Афганістан	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	2	--	--	--	--	--	--	--		
Р. Гвінея	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--		
Невстановлене	--	--	--	--	--	--	--	--	1	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--		
Усього	390							8	23			56				33			2	--	3	--

УКР – Україна, РФ – Російська Федерація, ТУР – Туреччина, ОАЕ – Об'єднані Арабські Емірати, НД – Нідерланди, АФГ – Афганістан, РГ- Республіка Гвінея; ДРК - Демократична Республіка Конго.

Додаток А5

7.2 Україна як країна транзиту та призначення: громадянство постраждалих осіб (2003 – 2018 рр.)

8. Переадресація:

8.1. Джерела переадресації постраждалих осіб до МОМ в Україні (2001 – березень 2018 рр.)

Організації	2001-2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Представництва МОМ за кордоном	461	16	7	11	4	2	7	7	8	12	--
Громадські організації (див.табл.8.2)	3920	707	1040	779	922	860	887	730	1134	1209	265
Правоохоронні органи України	128	32	26	16	8	38	7	2	1	1	3
Інші	114	18	12	18	11	29	2	1	8	37	2
Разом	4623	773	1085	824	945	929	903	740	1151	1259	270

8.2 Джерела переадресації постраждалих осіб до громадських організацій (ГО) (2007 – березень 2018 рр.)

Джерела	2007-2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Правоохоронні органи/СБУ/ДПСУ	651	323	335	183	232	105	52	66	68	106	41
Постраждалі особи	455	152	344	357	350	618	737	617	856	851	181
Заходи ГО	329	117	102	66	62	45	9	9	68	200	21
Окремі громадяни	178	62	140	51	161	31	22	5	56	12	5
Держструктури(центри зайнятості, місцева влада)	88	36	88	53	86	34	20	7	21	25	12
Міжнародні ГО	14	--	1	--	--	--	1	--	1	1	--
Релігійні організації	12	--	--	--	1	1	3	2	2	1	2
Національні партнерські ГО	39	15	5	41	24	25	40	24	54	7	3
МОМ	4	--	--	23	3	--	--	--	--	4	--
Інші	5	2	12	5	3	1	3	--	8	2	--

Додаток А6

9. Реінтеграційна допомога, яку було надано постраждалим особам (2001 – березень 2018 рр.)⁷

Допомога	Кількість постраждалих осіб												
	2001-2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Зустріч в аеропорту	492	25	21	20	9	10	13	5	7	4	4	6	--
Зустріч в морському порту	381	68	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Притулок/ транзитний центр ⁸	479	124	87	37	31	--	--	--	--	--	--	1	--
Транспорт	1918	458	610	413	587	541	660	611	541	419	615	593	88
Консультації / інформація	3498	1121	820	773	1085	824	952	933	903	740	1151	1259	270
Реінтеграційна підтримка	2874	764	1245	883	873	767	845	814	813	88	10	22	3
Підготовка на курсах	1283	411	605	469	419	305	295	282	383	239	384	356	56
Грант на відкриття мікро-бізнесу	42	14	41	4	59	26	40	83	27	54	79	44	22
Професійне обладнання	--	251	344	474	526	533	753	663	729	568	969	1200	258
Грант для організації самозайнятості	80					--	12	33	37	43	143	102	80
Медична допомога	2405	737	1272	592	646	583	634	577	329	331	670	685	95
Психологічна допомога	2082	503	545	365	465	412	404	462	497	176	238	374	100
Юридична допомога	585	339	467	218	214	162	208	224	90	63	77	123	38
Житло	769	272	526	311	331	257	296	282	105	79	118	419	76
Поновлення документів	75	8	16	10	3	5	4	3	3	2	1	14	--
Допомога членам родини	1266	370	530	429	548	505	403	494	576	145	273	715	151
Перебування в Медичному центрі МОМ	1010	174	172	162	233	210	223	215	229	235	232	239	66

11. Заходи Уряду України щодо протидії торгівлі людьми

11.1 Кримінальне переслідування торгівлі людьми (1998 – березень 2018 рр.)

Кількість злочинів, що були зареєстровані МВС України, та кількість кримінальних справ з винесенням вироку судами України за ст.149 (раніше ст.124-1 КК України)

Рік	1998-2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
К-ть зареєстр. злочинів	1 288	376	359	322	279	257	197	162	130	109	111	115	346	113
К-ть вироків (ст.149)	191	75	83	69	71	85	106	96	64	29	23	28	23	--

Джерела: Державна судова адміністрація України, МВС України

Додаток А7

⁷Постраждалі, яких було включено до програми наприкінці 2017 року, продовжували отримувати допомогу у 2018 році.

⁸Транзитний центр працював до 2007 року.

10. Статус постраждалих осіб після завершення виконання реінтеграційного плану (2002 – березень 2018 рр.)

Тип зайнятості	Кількість ОПТЛ												
	2002-2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ведуть власний бізнес /самозайняті	1172	267	134	135	172	143	297	260	189	256	170	371	4
Працевлаштовані на приватному підприємстві	121	387	245	279	250	285	339	206	372	212	519	500	37
Працевлаштовані на державному підприємстві	468	51	45	34	35	127	64	59	24	6	29	15	--
Працевлаштовані у державному секторі	410	74	89	61	55	50	78	85	34	4	13	21	--
Працевлаштовані у громадській організації	7	1	--	--	--	--	--	--	--	--	2	--	--
Студенти	178	128	115	54	128	67	12	75	23	27	24	29	5
Учні	32	7	9	8	62	41	50	19	4	8	6	18	5
Декретна відпустка	71	20	13	6	8	13	12	18	4	2	5	2	--
Секс-індустрія в Україні	15	--	10	--	5	--	--	5	--	--	--	--	--
Безробітні	181	45	24	53	45	62	27	35	30	5	2	--	--
Повернулися за кордон	61	22	5	9	--	--	--	--	2	--	--	6	--
Все ще отримують допомогу	91	85	114	92	285	--	1	125	201	217	373	284	219
Немає даних	87	18	7	15	23	8	10	15	5	--	--	--	--
Інше	4	6	8	1	10	13	6	28	14	3	8	13	--
Разом (громадяни України)	2898	1 111	818	747	1 078	809	896	930	902	740	1151	1259⁹	270
Добровільно повернулися на батьківщину (див.таб.7)	350	10	2	26	7	15	56	3	1	--	--	--	--
Разом	3248	1 121	820	773	1 085	824	952	933	903	740	1151	1 259	270

11.2 Офіційний статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми¹⁰ (вересень 2012 р. – березень 2018 р.)

Рік	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Всього
Кількість статусів	13	41	27	83	110	198	66	538

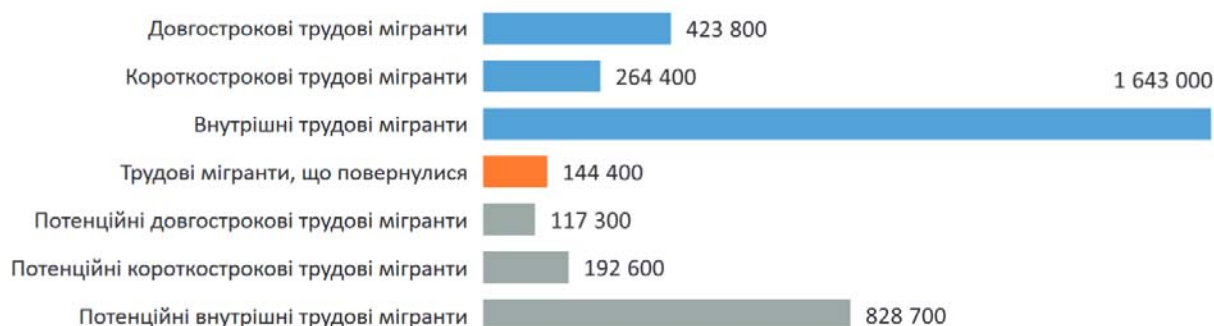
Джерело: Міністерство соціальної політики України

⁹Включає двох іноземних громадян, які наразі проживають в Україні.

¹⁰ Офіційний статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, було запроваджено у другій половині 2012 р. після прийняття Закону України «Про протидію торгівлі людьми» та відповідних підзаконних актів.

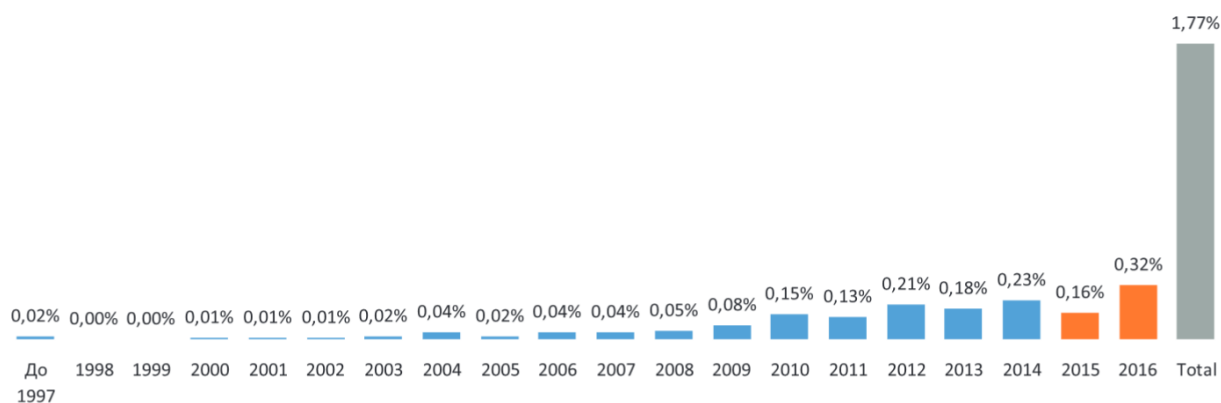
Додаток Б

Оцінка кількості поточних трудових мігрантів; трудових мігрантів, що повернулися; та потенційних трудових мігрантів різних категорій

Джерело: Опитування ДГ

Динаміка довгострокової трудової міграції, у відсотках до загальної чисельності населення

Джерело: Опитування ДГ

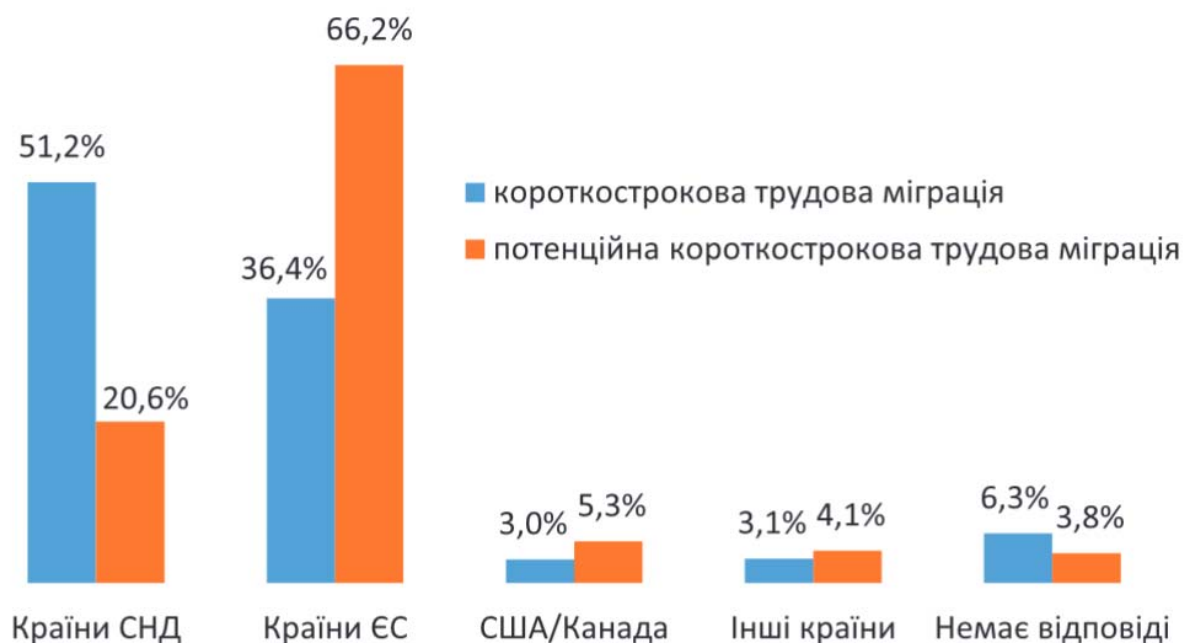
Мета перебування за кордоном

Джерело: Опитування ДГ

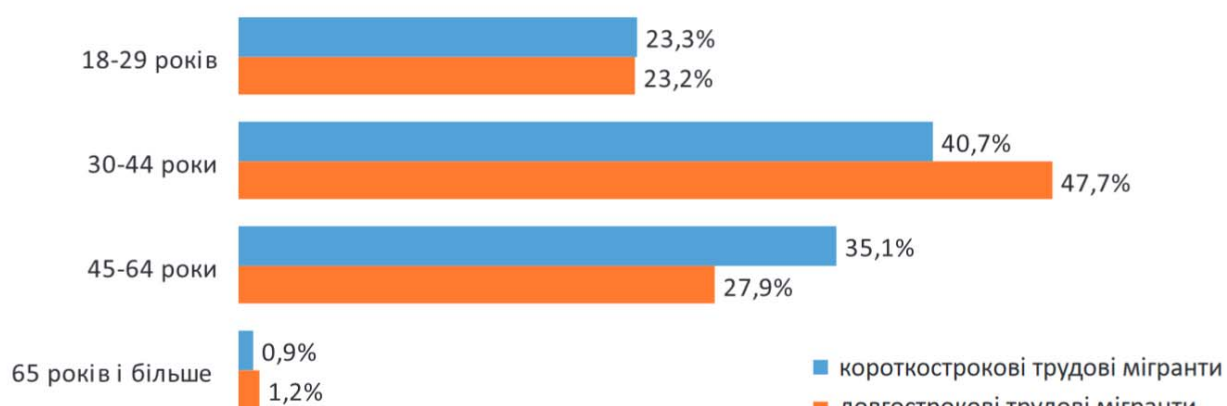
Додаток Б1

Країни призначення для потенційних короткострокових трудових мігрантів

Джерело: Опитування ДГ

Вікові групи короткострокових і довгострокових трудових мігрантів

Джерело: Опитування ДГ

Додаток Б2

Сектор зайнятості в країні призначення за статтю

Джерело: Опитування трудових мігрантів

Оцінка кількості трудових мігрантів з неврегульованим статусом у топ-10 країн призначення, у відсотках до загальної чисельності короткострокових і довгострокових трудових мігрантів у відповідній країні

	Кількість	%
Польща	20 321	13%
Російська Федерація	60 420	38%
Чеська Республіка	12 448	10%
Італія	24 005	32%
Республіка Беларусь	10 008	42%
Португалія	2 884	23%
Іспанія	2 286	22%
США	1 123	15%

Джерело: Опитування ДГ

Додаток В

Історіографія протидії торгівлі людьми до незалежності України

На території Російської імперії, в склад якої входили українські землі, «Руська Правда» встановлювала відповідальність за крадіжку і дальший продаж челядина (ст. 38). У Литовському статуті (редакція 1588 р.) існувала норма, що забороняла представникам нехрист, народів, які перебували на території Великого князівства Литовського, купувати, поневолювати і закладати християн (ст. 9). За такі дії винний втрачав гроші, які заплатив, купуючи християнина, а останнього треба було звільнити. У Російській державі Соборним уложенням 1649 р. передбачалася кримінальна відповідальність за викрадення людей. Уложенням про покарання кримінальні й виправні 1885 р. встановлювалася відповідальність за повне позбавлення волі: продаж у рабство, в т. ч. будь-яку передачу російських підданих під різними приводами, зокрема продаж жінок за кордон для поміщення там у будинки розпусти, торгівля неграми, викрадення дітей, що могли виявлятися у таких трьох головних формах, як: викрадення у вузькому розумінні, підміна, самовільне утримання у себе (покарання посилювалося, якщо дитина була викрадена або прихована для жебрацтва чи ін. аморального заняття або з корисливою метою), викрадення жінок. Згідно з Уложенням 1903 р. каралися викрадення дітей віком до 14 років, їх самовільне утримання, викрадення неповнолітніх віком від 14 до 16 років, продаж або передання людей у рабство чи неволю, торгівля неграми [553].

Кримінальний кодекс УСРР 1922 р. містив такі склади злочину, пов'язаного із проблемою торгівлі людьми: «...незаконне позбавлення будь-кого волі»; «поміщення в лікарні для психічно хворих здорової людини з корисливих мотивів або інших особистих мотивів»; «викрадення, за-гаїння або підміну чужої дитини з корисливою метою, з помсти або інших особистих мотивів»; «поневолювання до проституції, звідництво, держання притонів розпусти, а також зтягання жінок до проституції» [281].

Оскільки уперше про торгівлю людьми як про глобальну проблему було заявлено на початку ХХ століття, тож виникла потреба напрацювання системних підходів до боротьби із цим явищем. Ряд важливих міжнародних документів, спрямованих на боротьбу з работоргівлею, було прийнято у першій половині ХХ століття. Важливими кроками по вдосконаленню міжнародного співробітництва у сфері протидії торгівлі людьми стали Міжнародна Угода про боротьбу з торгівлею білими рабниками від 18 травня 1904 року з поправками, внесеними Протоколом, затвердженим Генеральною Асамблеєю ООН 3 грудня 1948 року. У цьому ж році Генеральна Асамблея ООН прийняла Загальну декларацію прав людини, що закріпила основні принципи міжнародного права. Стаття 4 Декларації зазначає: «Ніхто не повинен утримуватися в рабстві або підневільному стані; рабство й работоргівля забороняються у всіх їхніх видах».

Результатом наступного етапу розвитку співробітництва держав у протидії торгівлі людьми стала Міжнародна Конвенція про боротьбу з торгівлею білими рабниками від 4 травня 1910 року з поправками, внесеним вищезгаданим Протоколом; Міжнародна Конвенція про Заборону торгівлі жінками й дітьми від 30 грудня 1921 року з поправками, внесеними Протоколом, затвердженим Генеральною Асамблеєю ООН 20 жовтня 1947 року; Міжнародна Конвенція про Заборону торгівлі неповнолітніми жінками від 11 жовтня 1933 року із змінами, внесеними в неї вищезгаданим Протоколом. Абсолютну заборону рабства та работоргівлі підтверджено також у статті 8 Міжнародного пакту про цивільні й політичні права 1966 року; Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини» 4 листопада 1950р.

Унікальність Конвенції – наявність механізму контролю за дотриманням її положень: Європейського суду з прав людини, який у своїх рішеннях тлумачить конвенцію та рішення якого є обов'язковими для виконання. Ст. 5 «Право на свободу та

особисту недоторканість»: гарантії під час затримання та арешту. Ст. 6 «Право на справедливий судовий розгляд»: гарантії під час розгляду справи в суді.

Особливої уваги заслуговують міжнародні нормативно-правові акти, що стосуються захисту прав дітей в сфері кримінального судочинства: Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 р. та «Конвенція про права дитини» від 20 листопада 1989 р. у якій зазначено:

дитина – кожна людська істота до досягнення нею 18 річного віку (ст. 1);

грунтовний принцип – якнайкраще забезпечення інтересів дитини (ст. 3);

право бути заслуханим в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини (ч. 2 ст. 12);

заборона призначення покарання, яке не передбачає можливості звільнення (ст. 37 п. «а»);

заборона свавільного позбавлення волі; тримання під вартою якомога короткий термін (ст. 37 п. «в»);

гарантії під час позбавлення волі (ст. 37 п. «с»);

негайний доступ до правової допомоги (ст. 37 п. «d»),

Ще один документ – це «Мінімальні стандартні правила ООН щодо відправлення правосуддя у відношенні неповнолітніх (Пекінські Правила)» від 29 грудня 1985 р. Основний предмет Правил – неповнолітній правопорушник. Правила передбачають мінімальні стандарти поводження з неповнолітнім правопорушником, яких повинні дотримуватись Держави при здійсненні правосуддя як в кримінальних так і в адміністративних справах. Передбачена необхідність розробки законодавства, спрямованого на втілення в життя цих Правил в законодавстві та на практиці (п. 2.3). Система правосуддя спрямована на те, щоб заходи впливу на неповнолітнього були співмірні з особливостями особи та обставинами правопорушення.

Наступними документами стали «Керівні принципи ООН для попередження злочинності серед неповнолітніх (Ер-Рядські керівні принципи)» від 14 грудня 1990 р. та «Правила Організації Об'єднаних Націй щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі» від 14 грудня 1990 р.

Розроблення нових міжнародно-правових норм вимагало більш точного визначення торгівлі людьми з метою встановлення орієнтирів для національних та міжнародних заходів щодо протидії та боротьби із зазначеною проблемою. У 1994 р. Генеральна Асамблея ООН визначила *торгівлю людьми* як незаконне і таємне переміщення людей через національні та міжнародні кордони, головним чином, із країн, що розвиваються, та деяких країн з перехідною економікою, кінцевою метою якого є постачання людей у ситуації сексуального чи економічного гноблення та експлуатації задля одержання прибутків вербувальниками, торговцями та злочинними синдикатами, а також інша незаконна діяльність, така як примусова праця, фіктивні шлюби, нелегальне працевлаштування або фіктивне удочеріння. У тому ж році на Всесвітній конференції із проблем організованої транснаціональної злочинності, яка відбулася на міністерському рівні в Неаполі, країни – члени ООН прийняли Неапольську Політичну Декларацію та Глобальний план дій проти організованої транснаціональної злочинності.

У 2000 році Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято Конвенцію проти транснаціональної організованої злочинності та Протокол, що доповняє її, «Про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками й дітьми, і покарання за неї». Протокол є основним сучасним документом, спрямованим на боротьбу з торгівлею людьми. Стаття 3 (а) Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками й дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності. У грудні 2000 року в м. Палермо (Італія) Україна, спільно з іншими 124 країнами світу, підписала ці міжнародні документи і ратифікувала 4 лютого 2004 року на сесії Верховної Ради України.

Додаток Д

Інформаційно-профілактична кампанія у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми

Форма проведення: «круглий стіл» для вчителів

Круглий стіл – форма публічного обговорення чи висвітлення якихось питань, коли учасники висловлюються у визначеному порядку; нарада обговорення проблем з рівними правами учасників.

Ефективність бесіди залежить від значущості теми, доцільності застосовуваних методів і прийомів під час бесіди, емоціональності та відкритості учасників.

Під час підготовки визначається тема, зміст, мета бесіди, готується матеріал, призначаються доповідачі за обраними напрямками обговорення проблеми. Тема бесіди заздалегідь повідомляється учасникам, щоб вони могли обмірковувати своє ставлення до неї. Приміщення оформлюється з урахуванням змісту бесіди: використовуються плакати з цитатами, ілюстрації; столи чи стільці розташовують у вигляді кола.

Основна частина залежить від теми та мети, однак обов'язковим є вступне слово ведучого про тему та мету заходу; доповіді та їх обговорення, підтримання та спонукання дискусії аудіовізуальних засобів, завдань-ситуацій.

Тема: «Соціальна профілактика торгівлі людьми засобами ІКТ»

Мета: розкрити суть проблеми торгівлі людьми, сформувати план виховних заходів у наданні інформації учням, їхнім батькам чи опікунам щодо запобігання насилля та торгівлі людьми.

Обладнання: плакат із цитатами та ілюстраціями стосовно теми, мультимедійний проектор для перегляду підготовленого відеоматеріалу, аркуші паперу, ручка.

Основна частина

Вступне слово ведучого

Шановні учасники, на сьогоднішньому засіданні круглого столу ми розкриємо суть проблеми торгівлі людьми в світі і в Україні зокрема.

У сучасному світі торгівля людьми є одним з найбільш бруталних та масових порушень прав і свобод людини.

Глобалізація в світовому масштабі, зростаюча взаємозалежність та взаємопов'язаність держав, нерівномірність соціально-економічного розвитку окремих регіонів світу спричинили небачене до цього часу поширення наприкінці ХХ ст. такого ганебного і антигуманного явища як торгівля людьми.

За неофіційними даними в світі близько 4 млн. осіб щороку переправляються через кордони держав для використання в підневільній праці. В сучасну работоргівлю втягуються навіть держави, які уникнули рабовласницького періоду у своїй історії. Якщо протягом ХІХ ст. з Азії і Африки було вивезено 12 млн. рабів, то упродовж останніх 30 років ХХ ст. лише азійських дівчат та жінок до Європи з метою експлуатації в підневільній праці було переправлено 13 млн.

Для України торгівля людьми в її сучасному розумінні постала наприкінці ХХ ст., зокрема після розпаду СРСР. Сукупність соціально-економічних умов, специфіка географічного положення та справжній “хаос” на українських кордонах призвели до того, що Україна перетворилася в країну-донора та країну-транзит “живого товару”. Особливо загрозливих форм набула торгівля жінками та дітьми.

За інформацією Міжнародної організації з міграції, за останні роки близько 400 тисяч українців виїхали за кордон з метою працевлаштування, з яких понад 100 тисяч жінок потрапили в секс-індустрію країн-реципієнтів.

Демонструється фільм: «Торгівля людьми – статистика»(2 хв).

Торгівля людьми, зокрема жінками та дітьми, — це добре організований транснаціональний злочинний бізнес, тісно пов'язаний з такими явищами як проституція, наркоманія та порноіндустрія. Сучасні українські діти являють собою приманку для іноземних педофілів, продюсерів порнофільмів, сутенерів, особливо враховуючи те, що за різними оцінками від 100 до 200 тисяч з них — це так звані «діти вулиць».

Перед нами вчителями постає обов'язковим поширення інформації для запобігання даної проблеми. Ми разом сформуємо план виховних заходів для надання інформації учням, їхнім батькам чи опікунам щодо запобігання насилля та торгівлі людьми.

Перегляд фільму: «Не продавайся! Торговля детьми» (6 хв).

Виступ учасників

Згідно річного плану навчального закладу, можна розробити низку інформаційно-профілактичних заходів, наприклад:

- тижні правових знань на теми: «Знання законів тебе захищає»;
- семінари-тренінги з питань запобігання торгівлі людьми;
- години спілкування, виховні години в навчальних групах із залученням представників громадських організацій з питань профілактики торгівлі людьми на тему: «Торгівля людьми: шляхи запобігання та протидії».
- перегляд та обговорення відеофільму «Станція призначення – життя», спрямованого на попередження торгівлі людьми та експлуатації дітей;
- стенди та стіннівки на тему: «Я і права людини» та ін.

Дане заняття може бути використане класним керівником у виховному процесі, а також викладачем правознавства: «Злочини проти неповнолітніх» і викладачем з української мови з теми: «Лексичне значення нових слів».

Виступ учасника

Зібрані по Україні дані свідчать, що від злочинців, які займаються торгівлею живим товаром страждають неповнолітні та діти, які представляють особливо незахищену групу. Транскордонні напрямки поставки дітей з України пролягли до Росії, Туреччини, Польщі та інших держав Європи. Ці країни є головними країнами призначення для їх подальшої експлуатації. Виявлені випадки торгівлі дітьми мали таку специфіку:

- 69 % - використання в проституції,
- 15 % - використання в жебрацтві,
- 10 % - використання в примусовій праці
- 6 % - використання для виготовлення порнографічної продукції.

Певна кількість дітей вивозилася за межі України для комерційного усиновлення. Але назвати конкретну цифру виявляється неможливим.

Фактори, що підвищують ризик серед дітей постраждалих від злочинів, що пов'язані з торгівлею людьми:

- бідність та необхідність заробляти на життя, щоб допомогти сім'ї;
- прагнення до кращого життя;
- нерозуміння батьками або особами, які опікуються дітьми, негативних наслідків, які можуть виникнути для дітей, що лишають сім'ю заради роботи;
- недооцінка дітьми або батьками цінності освіти;
- насилля в сім'ї або інші негативні явища;
- політичні конфлікти або природні катастрофи;
- традиція міграції в пошуках роботи;
- традиція переселення сільських дітей до міст;
- гендерна дискримінація.

Перед початком проведення необхідно вивчити рівень поінформованості учнів щодо проблеми торгівлі людьми. Для цього варто використати анкету для вхідного діагностування. Після завершення заняття необхідно провести анкету для вихідного діагностування.

Виступ учасника

На виховній годині класний керівник може запропонувати керований перегляд фільму «Станція призначення – ЖИТТЯ» (35 хв).

Навчальний відеофільм «Станція призначення – ЖИТТЯ» створений Всеукраїнською громадською організацією «Жіночий консорціум України» за фінансової підтримки Представництва Міжнародної організації з міграції в Україні. Пропонується перегляд фільму із попередньо поставленими запитаннями.

Питання, які пропонується поставити учням перед переглядом фільму:

1. Запам'ятати максимальну кількість цифр, які прозвучать у фільмі.
2. Види торгівлі людьми і яким чином відбувається вербування людей.
3. Запам'ятати поради для безпечної поїздки за кордон, що прозвучать у фільмі.

Така робота дає можливість зосередити увагу учнів під час перегляду фільму на конкретних фактах, цифрах, порадах тощо.

Для підведення підсумків заняття педагог пропонує запитання:

- Які з порад для безпечної поїздки за кордон ви запам'ятали?
- Що нового ви дізналися з проблеми торгівлі дітьми?
- Що таке торгівля дітьми?
- Чому існує таке явище торгівля дітьми?
- Чи ви самі зустрічалися з таким явищем як торгівля дітьми?
- Які форми торгівлі дітьми ви знаєте?
- На вашу думку, навіщо потрібні знання причин, що спричиняють поширення явищ торгівлі дітьми?
- Які можуть бути шляхи потрапляння до рук торгівців дітьми?

Також учням можна запропонувати заповнити анкету, яка дозволить зробити висновки, щодо засвоєння учнями інформації з протидії торгівлі людьми.

Заключна частина

Рефлексія

Обговорення питань:

- які на вашу думку найоптимальніші шляхи розповсюдження інформації про проблему торгівлі людьми?
- Як правильно подати інформацію стосовно теми?
- Як перевірити якість засвоєної інформації та рівень ризику стати «живим товаром»?

Поважаючи власний вибір кожної людини, ми маємо надію, що це буде вибір добре проінформованої людини.

Додаток Е

Інформаційно-профілактична кампанія у сфері соціальної

профілактики торгівлі людьми

Методичний проспект батьківських зборів

(рекомендована група – середня ланка освіти)

Тема: «Торгівля людьми – злочин сьогодення»

Мета: сформуванню уявлення: про проблему торгівлі людьми, а також її наслідки, про інформаційно-правову компетентність особистості; розвивати вміння висловлювати свою думку по даній проблемі (торгівля людьми), формувати почуття відповідальності за своє життя та життя оточуючих.

Обладнання: телевізор, класна дошка, фільм «Торгівля людьми», плакат, брошури; анкета, що стосується даної теми («Соціальна профілактика торгівлі людьми»), бланки для відповідей на запитання анкети.

Рецензентна група: батьки дітей.

Завдання:

- обговорити проблему торгівлі людьми;
- визначити разом з батьками шляхи потрапляння українців за кордон;
- дати відповіді на запитання анкети «Соціальна профілактика торгівлі людьми»;
- провести розповсюдження інформації поза класом.

I. Вступна частина

Класний керівник. Торгівля людьми – це дуже велика проблема, у вирішення якої беруть участь багато громадських і державних організацій. Визнавши проблему торгівлі людьми як порушення прав людини, загрозу національній безпеці та як кримінальний злочин, Україна включилася в процес протидії торгівлі людьми. Тому батьківські збори ми проводимо у контексті інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми.

(На дошці посередині висить плакат з назвою «Соціальна профілактика торгівлі людьми». Зліва від плакату будуть вписуватися шляхи потрапляння в рабство, а протилежного боку – можливі заходи для запобігання чи вирішення даної проблеми).

II. Основна частина

Для початку нашої з вами роботи пропоную переглянути фільм «Торгівля людьми», а потім перейдемо до обговорення самої проблеми і шляхів потрапляння за кордон в рабство. Перегляд відео (10 хв.)

Ми з вами подивились відео і давайте кожен з нас висловить свою думку по даній проблемі та назве шляхи, або ж причини, через які люди потрапляють у рабство.

(Кожен із батьків висловлюється, після чого робляться записи на дошці: шляхи потрапляння українців за кордон – 1) робота за кордоном (легальне працевлаштування та наслідки нелегального перебування за кордоном); 2) навчання за кордоном. Програма Au-pair; 3) шлюб з іноземцем).

Думаю, що логічно буде продовжити наші збори вашими відповідями на запитання анкети-опитувальника.

Тема анкети: «Працевлаштування за кордоном»

Мета анкети: формувати уявлення про торгівлю людьми; дослідити особливості працевлаштування батьків; виховувати любов до своєї країни; формувати почуття відповідальності.

Рецензентна група. Батьки учнів.

Обладнання. Бланки для відповідей(А4), ручка.

Завдання: на основі отриманих результатів проаналізувати ситуацію в кожній з сімей і запобігти виникненню проблеми(якщо спостерігатиметься).

Інструкція. Анкета є частиною нашої сьогоднішньої з вами роботи. Ваша думка є важливо. Прочитайте уважно запитання і дайте відповідь. (Батьки відповідають на запитання – 5-7 хв.).

Заключна частина

Ця анкета допоможе більше дізнатися про думку батьків на рахунок питань до теми «Торгівля людьми». Також проаналізувавши відповіді можна буде зробити висновок про сім'ї дітей і якщо виникне та чи інша проблема (наприклад , хтось з батьків зібрався їхати за кордон чи рідні за кордоном), то певним чином запобігти її розвитку.

Проблема торгівлі людьми має глибокі історичні корені. Тому й заходів щодо подолання проблеми повинно бути якомога більше.

Для того, щоб запобігти торгівлі людьми, прийшовши додому, обов'язково проінформуйте своїх дітей та близьких про дану проблему. Ніколи непотрібно забувати про виховання ваших дітей. Запам'ятайте та розкажіть своїм дітям, рідним і друзям про **10 правил безпеки** (представлені у формі презентації):

1. Не вірте рекламі фірми, яка не відповідає вимогам законодавства України (не вказує повної назви фірми, її адреси, номеру ліцензії та органу ліцензування, що її видав). Торгівці людьми можуть ввести вас в оману, використовуючи:

- різноманітні фірми-посередники з працевлаштування за кордоном;
- туристичні, шлюбні та модельні агенції, служби знайомства, агенції шоу –бізнесу;
- оголошення, рекламу в ЗМІ та інтернеті;
- незнайомих людей, а часом навіть ваших родичів, друзів, сусідів, знайомих.

2. Не ведіть переговори про навчання, працевлаштування чи шлюбноодинці з агентом:

- запросіть взяти участь у переговорах довірену особу – це може бути Ваш юрист або хтось із Ваших близьких;

- перевірте, чи має фірма ліцензію на надання відповідних послуг (навчання, працевлаштування за кордоном). Таку інформацію Ви можете отримати в Державному центрі зайнятості;

- зв'яжіться з Посольством країни, куди Ви плануєте подорож та дізнайтесь про правила щодо працевлаштування або навчання іноземців.

3. Особисто оформлюйте пакет документів та самі сплачуйте за послуги. Це не дасть можливості торгівцям людьми втягнути Вас у боргову залежність або вчинити злочин стосовно інших осіб за Вашими документами.

4. Не користуйтеся послугами незнайомих осіб, які пропонують Вам допомогу в оформленні виїзних документів, продовженні терміну перебування на території іноземної держави. Майте на увазі:

- термін перебування у іноземній країні зазначено у візі;

- туристична чи гостьова віза не дають право на легальне працевлаштування. Це незаконно.

5. Обов'язково укладіть відповідний контракт, складений зрозумілою для Вас мовою у двох примірниках, один з яких залишається у Вас.

6. За жодних обставин нікому не довіряйте документів, що засвідчують Вашу особу.

7. Обов'язково залиште рідним ксерокопію свого паспорта громадянина України, закордонного паспорта, візи, контракту про навчання чи працевлаштування, свідоцтва про народження, проїзних документів та нещодавно зроблені фотографії, а також номер телефону й адресу, де Ви збираєтеся зупинитися. Візьміть за правило постійно телефонувати рідним у домовлений день та час. Заздалегідь домовтесь з рідними про «кодове слово» у розмові, на випадок, якщо Ви не зможете вільно розмовляти по телефону, перебуваючи під чийось наглядом.

8. Зробіть та тримайте при собі копії національного та закордонного паспортів. Це значно спростить процедуру відновлення документів для повернення в Україну.

9. Не ставте себе в залежне положення, приймаючи подарунки або позичаючи гроші.

10. Якщо Ви опинилися у скрутному становищі за межами України, звертайтеся по допомогу до:

- Посольства або Консульства України у країні Вашого перебування, де Вам допоможуть отримати документи, що засвідчують Вашу особу, і повернутися на Батьківщину;

- Національного товариства Червоного Хреста або Червоного Півмісяця, де Вам можуть надати можливість відновити зв'язок з рідними та повідомити їм про своє скрутне становище;

- міжнародних, громадських, благодійних організацій, де Ви також зможете отримати допомогу та підтримку. (Заздалегідь підготуйте та тримайте при собі перелік організацій, із зазначенням адреси та номерів телефонів, що працюють у сфері протидії Торгівлі людьми).

За оцінками експертів до 7 млн. українських громадян працюють за кордоном. Більша частина з них влаштована нелегально. Щороку відбувається зростання кількості фактів торгівлі людьми. Інформування про проблему торгівлі людьми заздалегідь попередить про наслідки виїзду за кордон і, таким чином, обереже вас і ваших дітей від попадання в рабство.

III. Заключна частина

Рефлексія. Обговорення питань з батьками:

- яка проблема сьогодні обговорювалась? Які заходи потрібно проводити для подолання даної проблеми?

- Чи вважаєте Ви, що потрібно провести подібний захід в себе на роботі для інформованості більшої кількості людей?

Ще одним кроком інформаційно-профілактичної компанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми буде розповсюдження інформації не лише в межах класу, а й поза межами даного простору. Адже потрібно, щоб якомога більше людей були проінформовані про наслідки цього негативного феномену сучасності. Тому, маю надію, на вашу підтримку і виявлення особистісного ставлення до вирішення даної проблеми. Зараз

я роздам вам брошури, які з вашою допомогою потраплять в руки ваших знайомих, друзів, близьких та ін.

Підсумок

Отже, торгівля людьми є одним з найбільш серйозних злочинів проти людини . Предметом торгівлі може бути будь – яка особа незалежно від статі та віку. Саме тому потрібно проводити заходи щодо профілактики торгівлі людьми. Сьогодні ми з вами обговорили дану проблему, визначили шляхи потрапляння українців за кордон, а також в подальшій нашій з вами роботі – розповсюдження даної інформації поза межами нашого класу. Також, маю надію, що з усього сьогодні почутого і побаченого ви зробите висновки і, користуючись правилами, які сьогодні були почуті і обґрунтовані нами захистите себе і своїх дітей від такого злочину як торгівля людьми.

Анкета-опитувальник «Працевлаштування за кордоном»

Надайте, будь ласка, деякі дані про себе й свою родину, знайомих.

1. Ваш вік.
2. Місце народження.
3. Де Ви зараз працюєте?
4. Яка у Вас спеціальність?
5. Чи хотіли б Ви поїхати працювати за кордон? І чи працювали?
6. Чи працює хтось з ваших родичів чи знайомих за кордоном? І ким?
7. Чи добровільно вони виїжджали за кордон ? (якщо є такі).
8. Щоб Ви радили людям, які збираються поїхати працювати за кордон?
9. Чи хотіли б Ви самі поїхати працювати за кордон?
10. Як підвищити рівень усвідомлення проблеми торгівля людьми?

Додаток Ж

Інформаційно-профілактична кампанія у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми

Урок-семінар

Тема: «Торгівлі людьми – негативний феномен ХХІ століття»

Мета: ознайомити слухачів з проблемою торгівлі людьми, висвітлити основні шляхи потрапляння українських громадян за кордон, описати реальні можливості працевлаштування та навчання за кордоном, подати конкретні рекомендації щодо виїзду за кордон; розвивати вміння аналізу та спостереження; виховувати повагу до висловлювання особистої думки кожного.

Цільова група: учні 7-8 класів.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання: листівки, брошури, плакати, проектор.

Структура уроку-семінару

I. Вступна частина

1. Вступне слово вчителя

Проблема торгівлі людьми – це міжнаціональна проблема, вона стосується не тільки українського народу, її масштаби світові. І кожен у світі, незалежно від нації, релігійних та політичних уподобань може стати жертвою торгівлі людьми.

Відповідно до міжнародних та національних стандартів протидія торгівлі людьми здійснюється переважно у трьох напрямках: запобігання, соціальна допомога потерпілим, переслідування злочинців. Майже всі структури залучені до того чи іншого напрямку діяльності залежно від своїх обов'язків та можливостей. Так, правоохоронні органи переважно займаються переслідуванням злочинців, а запобіганням та наданням допомоги – різні державні структури й неурядові організації.

2. Усне опитування:

1. Чому торгівля людьми вважається грубим порушенням прав людини?
2. Які міжнародні документи гарантують права та свободи людини?
3. Які українські документи захищають права та свободи громадян?
4. Яке покарання передбачено українським законодавством за торгівлю людьми?
5. Яка різниця між визначеннями торгівлі людьми у міжнародних та національних документах?

III. Основна частина

3. Робота вчителя з аудиторією.

Я б хотіла запропонувати вам невеличку казку-притчу, яка допоможе виявити вашу позицію щодо проблеми торгівлі людьми і торгівлі дітьми. (Роздати усім присутнім великі кольорові скріпки).

Героїня цієї казки – маленька Скріпка, така ж сама, як у вас у руках. Життя у цієї Скріпки дуже невеселе. Ймовірно, що вона сирота. Або її рідним байдуже до неї. Від накопичення власних проблем ця Скріпка тричі зігнута (от така). І от одного разу прийшов до Скріпки дехто дуже милий і запропонував їй круто змінити своє тричі зігнуте життя на красиве та безтурботне – на березі лазурного моря. І захотілося Скріпці все змінити, звільнитися від проблем і розігнутись. І от Скріпка вже уявила, що її життя стане схоже на квіточку, або навіть на дорогий перстень з діамантами, але...!

Нове життя Скріпки виявилось зовсім іншим, її продали в рабство і Скріпку скрутило ще більше. І тоді Скріпка стала намагатись повернути все на свої місця. Але...! У вас вийшло вернути Скріпку в первинну форму? І у Скріпки також не вийшло (коментарі). Чому я розповіла вам цю історію? Тому, що, сподіваюсь, що якщо колись вам

запропонують легко і без особливих зусиль змінити все своє життя, ви згадайте історію Маленької Скріпки.

А зараз я роздам вам літери, намальовані чи наклеєні на великих аркушах картону. Прошу вийти на середину класу всіх, хто отримав літери, і спробувати скласти з них ключове слово. Діти, які знаходяться на середині класу, складають слово «ІНФОРМАЦІЯ». Тепер ви отримали безпосередньо в руки найважливіший інструмент – інформацію, а зараз розглянемо її детальніше. Отже, ми отримали інформацію, а зараз розглянемо її детальніше.

4. Інформація вчителя

Термін «біле рабство» з'явився наприкінці XIX сторіччя, коли жінки з Великобританії, яка переживала глибоку економічну кризу, потрапляли у континентальну Європу з метою працевлаштування. Досить часто цих жінок змушували займатися проституцією.

Перетворення останніх десятиріччя принесли з собою величезні соціальні зрушення та невизначеність, поряд з новими політичними свободами для всіх та економічними можливостями для декого. За оцінкою європейських експертів, економічна криза в Україні порівнюється з великою депресією США у 30-х роках. Особливо чутливими до таких змін у суспільстві виявилися жінки. 98% українських жінок мають освіту і значна кількість є випускницями вузів, однак жінки в Україні стикаються з поширеною трудовою дискримінацією. Досить часто роботу можна знайти лише завдяки особистим зв'язкам. Мало в кого із жінок є такі зв'язки, і така ситуація штовхає багатьох висококваліфікованих жінок-інженерів, лікарів, юристів, учителів та інших спеціалістів шукати роботу не за фахом. Погіршення соціально-економічного становища, слабка правова захищеність спонукає українських громадян шукати кращої долі за кордоном.

IV. Підбиття підсумків

Для розв'язання такої складної проблеми, як торгівля людьми, необхідне об'єднання зусиль державних структур, неурядових організацій та міжнародних спільнот на території України і за кордоном.

5. Перевірка отриманих знань

Розбити аудиторію на групи та кожній групі дати конкретне завдання «Я їду за кордон з метою працювати /навчатися/ вийти заміж за іноземця». Дати 15-20 хвилин для того, щоб розписати алгоритм їхніх дій перед поїздкою. Наприклад: «Перше, що я зроблю, звернуся в агентство з працевлаштування, по-друге, я перевірю, чи має воно ліцензію на працевлаштування». І так поетапно до моменту перетину кордону. По закінченні часу кожна група представляє свою роботу.

6. Обговорення:

У колі обговорюють проблемні питання пов'язані з торгівлею людьми.

1. Які загальні уявлення про проблему торгівлі людьми ви отримали під час заняття ?
2. З якою метою люди можуть їхати за кордон ?
3. Залежно від мети поїздки, у чому бажано бути особливо уважним ?
4. Які позитивні моменти поїздки за кордон ви можете назвати ?
5. Чого потрібно остерігатися ?
6. Що може очікувати людина у випадку нелегального перебування в країні?

Висновок

Якщо ми не знаємо напевно, що являє собою предмет, можливе існування декількох його інтерпретацій і, відповідно, декількох способів використання. Так відбувається і з різними ситуаціями – не знаючи тих чи інших ситуацій, ми можемо розуміти їх по-своєму і діяти відповідно до свого розуміння, але воно може дуже відрізнятися від дійсності. Тому важливо передбачувати наслідки ситуації торгівлі людьми, зважувати свої думки перед прийняттям рішення, а для цього необхідно дізнаватись якомога більше інформації про проблему торгівлі людьми для прийняття виваженого рішення.

Додаток 3

Інформаційно-профілактична кампанія у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми

Виховна година

Тема: «Профілактика торгівлі людьми».

Мета: розглянути проблему торгівлі людьми з огляду на права людини; надати інформацію про нормативно-правову базу щодо запобігання торгівлі людьми; розвивати необхідні вміння та навички інформаційно-правової компетентності особистості.

Форма проведення: виховна година.

Обладнання: конспект проведення виховного заходу, тести, відеофільм.

Цільова аудиторія: учні старших класів.

I. Організаційна частина

Вчитель. Свобода людини є однією з основних цінностей проголошуваних як міжнародними актами так і національними законодавствами всіх демократичних держав. В. Даль дав таке визначення: свобода – це своя воля, простір, можливість діяти по-своєму; відсутність неволі, рабства, підпорядкування чужій волі.

Підкреслимо, що під злочинами проти свободи, необхідно розуміти діяння, безпосередньо які посягають на свободу людини, її особисту недоторканність. Однією з проблем, що пов'язані зі свободою особистості, є торгівля людьми.

II. Основна частина

1. Бесіда вчителя.

Торгівля людьми, як грубе порушення прав людини, незважаючи на зусилля державних органів, міжнародних та неурядових організацій, залишається однією з найгостріших проблем в Україні. Торговля людьми – це продаж, інша оплатна передача людини та здійснення стосовно неї будь-якої іншої незаконної угоди, пов'язаної із законним чи незаконним переміщенням за її згодою або без згоди через державний кордон України для подальшого продажу чи іншої передачі іншій особі з метою сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення в боргову кабалу, усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях, використання у збройних конфліктах, експлуатації її праці. Молоді люди, котрі ще не мають достатнього життєвого досвіду, часто стають об'єктом торгівлі людьми. У великих містах сьогодні спостерігається деяке підвищення поінформованості про явище торгівлі людьми, тому торговці активно переміщуються до маленьких містечок та сіл, де інформації з даної проблеми ще недостатньо. Об'єктами їхніх діянь найчастіше стають жінки, діти.

Отже, торгівля людьми – це злочинний, транснаціональний, надзвичайно прибутковий бізнес, який розглядає людину як товар, нівелюючи її права і свободи. Хоча є певні причини, які посилюють ризик потрапляння дитини в ситуацію торгівлі дітьми (бродяжництво, насилля в сім'ї і т.д.), однак, не існує жодних гарантій, що дитина з благополучної сім'ї не потрапить до рук торговців людьми. Інформаційно-правова компетентність особистості, навички безпечної поведінки допоможуть уникнути неприємних ситуацій.

Причини торгівлі людьми:

інформаційні:

- погана обізнаність українських громадян щодо можливостей працевлаштування за кордоном та її наслідки;
- публікації багатообіцяючої реклами та «агітація»;
- низька обізнаність стосовно своїх прав.

Правові:

- відсутність належної системи захисту потерпілих;
- недостатнє покарання злочинців.

Причини, пов'язані з людським фактором:

- складні стосунки в сім'ї (відсутність або недостатність батьківської опіки над дітьми, вживання батьками алкоголю, наркотиків; очікування фінансової допомоги від одного з членів родини...);
- слабкі професійні навички;
- завищена або занижена самооцінка;
- бажання влаштувати запаморочливу кар'єру;
- швидко, а головне без зайвих зусиль заробити великі гроші;
- жага до « красивого» життя;
- надмірна схильність до ризикованої поведінки;
- зайва довірливість...

Розрізняють такі форми торгівлі людьми:

- торгівля людьми з метою сексуальної експлуатації;
- торгівля людьми з метою використання у порнобізнесі;
- торгівля людьми з метою трудової експлуатації (примусова праця);
- торгівля людьми з метою використання у жебракуванні;
- торгівля людьми з метою вилучення органів;
- торгівля людьми з метою використання у збройних конфліктах;
- торгівля людьми з метою втягнення у злочинну діяльність;
- проведення дослідів над людиною без її згоди;
- усиновлення (удочеріння) з метою заробітку;
- підневільний стан;
- рабство.

2. Презентація щодо шляхів запобігання торгівлі людьми.

У 2012 році в Україні завершено формування нормативно-правової бази щодо попередження торгівлі людьми, виявлення осіб, які постраждали від торгівлі людьми та надання їм комплексної допомоги, тобто створено всі необхідні умови для ефективної профілактики торгівлі людьми в Україні.

Також я хотіла б попросити Вас дати короткі відповіді на невеличку анкету.

3. Проведення анкетування.**Анкета**

Прізвище, ім'я _____

Вік _____ клас _____

Дата _____

1.Що таке торгівля людьми?

2.Чи актуальною для України є проблема торгівлі людьми?

3.Оцініть ймовірність свого потрапляння в ситуацію торгівлі людьми:

це не може трапитись зі мною _____

це може трапитись з будь-ким _____

4.Яка віза потрібна для навчання за кордоном? _____

5.Яка віза потрібна для роботи за кордоном? _____

6.Що має бути вказано в контракті на навчання чи працевлаштування?

---

7. Що треба зробити, від'їжджаючи за кордон?

---

4. Демонстрація фільму «Станція призначення – ЖИТТЯ».

Навчальний відеофільм з профілактики торгівлі людьми «Станція призначення – ЖИТТЯ» створений Всеукраїнською громадською організацією «Жіночий консорціум України» за фінансової підтримки Представництва Міжнародної організації з міграції в Україні.

III. Заключна частина

Дякую всім за те, що були уважними і активними. Проявили не байдуже ставлення до даної теми. Ваша думка є дуже важливою. Адже це проблема, яка може стосуватися кожного з нас і наших близьких.

Додаток К

Методичні рекомендації до використання навчального мультиплікаційного фільму «Дві маленькі дівчинки» у інформаційно- профілактичній кампанії

(адаптовано за Н. Бочкор [737])

Середній відсоток засвоєння знань людиною з використанням аудіо- та відеоматеріалів сягає 20 %. Тому наочність під час проведення заходів значно підвищує їхню ефективність. Крім того, що відеоматеріали сприяють кращому засвоєнню інформації, вони також допомагають викликати пізнавальний інтерес до проблеми.

Навчальні відеоматеріали створюються для використання в навчально-виховному процесі і мають за мету сформувати уявлення про проблему, навчити та/або закріпити правила безпечної поведінки, виховати толерантне ставлення до потерпілих тощо.

Короткий опис фільму

«Дві маленькі дівчинки» – це 3-хвилинний навчальний мультиплікаційний фільм (мультифільм), показ якого вилився в інформаційну кампанію з попередження торгівлі людьми в сексуальних цілях у країнах Східної Європи. Кампанія стартувала у 2009 р. та триватиме до 2014 р. У 2013 р. кампанія стартувала і в Україні у партнерстві з Міжнародним жіночим правозахисним центром «Ла Страда-Україна».

Сюжет фільму розповідає про долю двох молодих жінок, жорстоко обманутих людьми, яких вони любили і яким довіряли. Їх історії ілюструють два найбільш поширених шляхи потрапляння молодих жінок і дівчат до експлуатації в проституції. Фільм був розроблений британськими продюсерами Рут Бені та Меггі Бакстер на основі узагальнених образів реальних постраждалих від торгівлі людьми в сексуальних цілях, які погодились поділитись своїм досвідом з розробниками фільму. Це жительки країн Східної Європи, які постраждали від торгівлі людьми у Великій Британії.

«Дві маленькі дівчинки» – навчальний мультиплікаційний фільм, який привертає увагу глядачів якісною анімацією, стилем казкової розповіді та чудовою музикою, які підводять нас до трагічних подій у житті молодих жінок та несуть серйозне повідомлення. Фільм розрахований на публічний перегляд та легко сприймається, не дивлячись на серйозність порушеної теми.

Мультифільм розраховано на школярів середнього шкільного віку та широкої аудиторії.

Із метою ефективності реалізації інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми пропонуються рекомендації щодо використання навчального мультиплікаційного фільму про торгівлю людьми в сексуальних цілях «Дві маленькі дівчинки».

Мультифільм рекомендується для проведення уроків з протидії торгівлі людьми, особливо в сексуальних цілях, для організації дискусій, відеолекторіїв, шкільних конференцій, інших методів інтерактивного навчання. Його можна використовувати для проведення факультативних занять, на виховних позакласних заходах з подальшим обговоренням.

Мультифільм добре ілюструє деякі шляхи потрапляння до торгівлі людьми в сексуальних цілях – виїзд на роботу, приїзд до нареченого; спонукає до обговорення причин поширення явища торгівлі людьми, розвіює прийняті стереотипи щодо портрету постраждалих від сексуальної експлуатації. Тому доцільно використовувати його, щоб ініціювати дискусію щодо цих питань.

Розпочати заняття можна із запитань: «Чи мріяли ви поїхати за кордон? З якою метою? Чи працюють за кордоном ваші друзі, знайомі, родичі? Що ви знаєте про життя за кордоном?». Використовуючи шкільну дошку чи фліпчарт, можна обговорити з учнями та записати основні причини, чому громадяни їдуть за кордон та чому не їдуть.

Варто підготувати учнів до перегляду мультфільму, наприклад, сказавши таке: «Зараз вам пропонується подивитися мультфільм, який називається «Дві маленькі дівчинки». Він розповідає про долю двох дівчаток, які мріяли про щасливе життя і в пошуках свого щастя вирішити поїхати за кордон. Давайте подивимось, як це було.»

Після перегляду мультфільму важливо обговорити з учнями побачене. Запитання, які можна задати:

1. Чи сподобався вам мультфільм?
2. Що найбільше сподобалось? Що зворушило?
3. Що не сподобалось?
4. Чому на вашу думку з дівчатами сталась така історія?
5. Що могли зробити Аня та Таня, щоб така ситуація не трапилась?

Підсумовуючи обговорення, необхідно пояснити учням, що ситуація, яка сталась із дівчатами, називається торгівлею людьми. Можна розпитати в учнів, чи чули вони коли-небудь цей термін, як вони його розуміють. Розповідь про проблему торгівлі людьми можна розпочати з історичного огляду проблеми та дати визначення поняття:

Торгівля людьми – це здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином (визначення із Закону України «Про протидію торгівлі людьми»).

Після визначення поняття можна обговорити з учнями види торгівлі людьми, стан з ситуацією торгівлі людьми в Україні, причини її поширення та виробити правила безпечної поведінки. Важливо звернути увагу учнів на основні елементи торгівлі людьми: купівля-продаж людини, обман, насильство, боргова кабала, експлуатація різних можливостей і здібностей людини.

Список тем, які можна обговорити після перегляду мультфільму:

- причини торгівлі людьми;
- портрет постраждалих від торгівлі людьми в сексуальних цілях;
- процес вербування;
- шляхи потрапляння в ситуацію торгівлі людьми.

Мультфільм «Дві маленькі дівчинки» спонукає до дискусії на зазначені вище теми, проте не надає вичерпної інформації щодо шляхів потрапляння та причини поширення торгівлі людьми. Тому рекомендується використовувати його виключно під час занять з профілактики торгівлі людьми та доповнювати перегляд фільму інформацією про різні види торгівлі людьми, шляхи потрапляння в такі ситуації, безпечні моделі поведінки тощо. Зокрема, варто звернути увагу учнів на те, що:

- від торгівлі людьми можуть постраждати не тільки жінки і не лише в секс-індустрії.
- торгівля жінками також відбувається для експлуатації їх у хатньому господарстві, сільському господарстві, для штучного материнства тощо.
- торгівля дітьми відбувається для експлуатації їх у жебрацтві, проституції, порноіндустрії, секс-туризмі для використання найгірших форм дитячої праці.
- торгівля чоловіками відбувається для використання їх на важких примусових роботах (будівництво, сільське господарство і т.д.), в зонах військових конфліктів.
- торгівля людьми може відбуватися і в межах однієї країни, так звана внутрішня торгівля людьми.
- портрет потенційної групи ризику носить доволі умовний характер, оскільки особа будь-якої іншої демографічно-соціальної характеристики може потрапити у тенета торговців людьми, не подбавши про власну безпеку.

Додаток Л

Пам'ятка консультантові «гарячої лінії»

1. Будьте ввічливими й уважними.
2. Вислухайте все, що запитують і розповідають по телефону.
3. Особливо уважно вислуховуйте конкретні питання.
4. Попросіть того, хто дзвонить по телефону, чітко сформулювати питання, що його цікавить, якщо це йому важко, допоможіть у цьому.
5. Стимулюйте того, хто дзвонить по телефону, до широкого викладу питання.
6. Спробуйте з'ясувати обережно й тактично (у процесі розмови) вік, освіту, місце проживання, чому звертається.
7. Обов'язково з'ясуйте джерела одержання інформації про наш телефон.
8. Робіть позначки під час розмови.
9. Ставтеся до всього, що почули, зі співчуттям й участю.
10. Пам'ятайте, ми даємо тільки телефонні консультації.
11. Нікому не називайте адресу офісу.
12. Якщо людина хоче написати листа, дайте поштову адресу організації.
13. Не давайте категоричних відповідей.
14. Пам'ятайте, що ми не займаємося працевлаштуванням і не даємо інформації щодо легітимності фірм.
15. Розповідаючи про можливість бути ошуканими з боку фірми, робіть це так, начебто ви розмовляєте із представником цієї фірми.
16. Розповідаючи про можливість бути втягненими в секс-бізнес, робіть це так, начебто ви розмовляєте зі звідником.
17. Завжди прислухайтесь, чи щиро з вами розмовляють.
18. Не бійтеся сказати, що ви маєте потребу в додатковій консультації, попросіть передзвонити через деякий час.
19. Звертайтеся за консультаціями до фахівців і консультантів.
20. Заздалегідь визначтеся, яким ім'ям ви будете користуватися. Ваш псевдонім повинен бути постійним.
21. Заносьте всю інформацію в базу даних.

Додаток М

Анкети для учнів, батьків, педагогічних працівників

(адаптовано з Л. Ковальчук [288])

Анкета 1

Шановний друже!

Звертаємось до Вас з проханням відповісти на запитання цієї анкети. Заповнити її просто. Уважно прочитайте запитання та обведіть кружечком той чи інший варіанти відповіді, що Вам найбільше підходять. Акуратно впишіть Ваші власні відповіді, де немає можливих варіантів вибору. Якщо Ви випадково помилились, акуратно закресліть помилкову відповідь та відмітьте правильну. Заповнювати анкету треба кульковою або чорнильною ручкою, але не олівцем.

Анкета є анонімною, тобто не потрібно вказувати своє ім'я чи прізвище.

1. Ваша стать

1. Ч

2. Ж

2. Скільки Вам років _____

3. Чи чули Ви щось про проблему торгівлі людьми в Україні?

1. Так

2. Нічого не чув/ла

3. Складно відповісти

4. Чи вважаєте Ви торгівлю людьми актуальною проблемою для:

	Так	Ні
1. Вашої сім'ї		
2. Ваших друзів, знайомих		
3. Вашого населеного пункту		
4. Вашої області		
5. України в цілому		
6. Світу в цілому		

5. Будь ласка, зазначте своє ставлення до наступних тверджень (відмітьте тільки одну відповідь біля кожного твердження)

Твердження	Варіанти відповідей
1. У ситуацію торгівлі людьми потрапляють лише наївні люди	1. Згоден 2. Не згоден 3. Складно відповісти
2. Люди потрапляють в ситуації торгівлі людьми через власну необачність	1. Згоден 2. Не згоден 3. Складно відповісти
3. Керівництво держави має нести відповідальність за те, що населення України стає жертвами торгівлі людьми	1. Згоден 2. Не згоден 3. Складно відповісти
4. Причиною торгівлі людьми є зацікавленість інших країн, які експлуатують українців як робочу силу	1. Згоден 2. Не згоден 3. Складно відповісти
5. Торгівля людьми – це	1. Згоден

порушення прав людини	2. Не згоден 3. Складно відповісти
6. В ситуацію торгівлі людьми можуть потрапляти жінки, чоловіки та діти	1. Згоден 2. Не згоден 3. Складно відповісти
7. За торгівлю дітьми в Україні передбачена кримінальна відповідальність	1. Згоден 2. Не згоден 3. Складно відповісти
8. Торгівля дітьми трапляється лише, коли діти виїжджають за кордон	1. Згоден 2. Не згоден 3. Складно відповісти

6. Як люди потрапляють в тенета торговців?

7. Чи бажали б Ви поїхати за кордон?

1. Так
2. Ні
3. Важко відповісти

8. Якщо так, з якою метою?

1. Навчатись
2. Працювати
3. Відпочивати
4. Лікуватись
5. Інше

9. Чи поїхали б Ви за кордон на нелегальну роботу?

1. Так
2. Ні
3. Важко відповісти

10. Ким би Ви бажали працювати за кордоном?

1. Офіціанткою/ом
  2. Хатньою господаркою
  3. Нянею
  4. Танцівницею
  5. Вчителем
  6. Лікарем
  7. Менеджером
  8. Робітником на підприємстві
  9. Сільськогосподарським працівником
  10. Будівельником
- Інше _____

11. Чи бажали б Ви вийти заміж за іноземця/одружитись з іноземкою?

1. Так
2. Ні
3. Не можу визначитись

12. Куди Ви б звернулись за додатковою інформацією перед поїздкою за кордон?

1. До родичів
2. На інформаційні «гарячі лінії»
3. До посольства іноземної країни в Україні
4. До друзів, знайомих
5. До соціальних працівників
6. До класного керівника
7. До соціального педагога
8. Ні до кого

9. До тих, хто вже відвідав зарубіжні країни
10. до шкільного психолога
11. Інше _____

13. Якби Ви дізнались, що Ваш знайомий/знайома були в тенетах торгівлі людьми?

	Варіант відповіді	Так	Ні	Важко відповісти
1.	Намагався б триматися подалі			
2.	Розповів би, куди необхідно звернутися за допомогою			
3.	Сповістив би вчителя			
4.	Продовжував би спілкуватись, як і раніше			
5.	Розпитав би, як це сталося			

14. Які знання було б корисно для Вас поповнити з питань запобігання торгівлі людьми?(можна обрати всі варіанти відповіді, які Вам підходять)

1. Шляхи потрапляння в тенета торгівлі людьми
2. Права дитини
3. Права людини
4. Правила безпечної поведінки
5. Організації та структури, котрі можуть допомогти в ситуації торгівлі людьми
6. Масштаби проблеми та ситуація в Україні
7. Законодавство зарубіжних країн
8. Права українців за кордоном
9. Законодавство України про торгівлю людьми
10. Можливості працевлаштування в Україні
11. Можливості працевлаштування за кордоном
12. Інше (деталізуйте)

ДЯКУЄМО!

Анкета 2

Прізвище, ім'я _____

вік _____

1. Що таке, на Вашу думку, торгівля людьми?
2. Чи актуальною для України є проблема торгівлі людьми?
3. Які, на Вашу думку, причини торгівлі людьми?
4. Як людина може потрапити в руки торгівців людьми ?
5. Оцініть за 10-бальною шкалою, чи є ризик потрапляння в руки торговців людьми. (обведіть кружечком вибраний бал):

Вас особисто	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ваших дітей	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Друзів чи знайомих	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

6. Що особисто Ви можете зробити для попередження випадків торгівлі людьми? Дякуємо за відповіді!

Додаток Н

Анкета-опитувальник для учасників констатувального експерименту

<i>Назва критерію</i>	<i>Запитання</i>	<i>Так</i>	<i>Ні</i>
<i>мотиваційно-ціннісний критерій</i>	1. Чи вважаєте Ви торгівлю людьми – актуальною проблемою в Україні?		
	2. Торгівля людьми – це порушення прав людини?		
	3. Відповідальність за своє життя, дії, вчинки потрібно нести самій людині?		
<i>когнітивний критерій</i>	4. Торгівля людьми трапляється лише, коли виїжджають за кордон?		
	5. Чи знаєте Ви шляхи потрапляння у ситуацію торгівлі людьми?		
	6. За торгівлю людьми в Україні передбачена кримінальна відповідальність?		
<i>операційно-практичний критерій</i>	7. Чи вважаєте Ви, що тільки наївні люди потрапляють в ситуації торгівлі людьми через власну необачність?		
	8. Чи погодилися б Ви на нелегальне працевлаштування/нелегальні підзаробітки?		
	9. Чи знаєте Ви про ризики потрапляння в тенета торговців людьми через мережу Інтернет?		
<i>особистісно-рефлексійний критерій</i>	10. Чи знаєте Ви до яких установ та організацій, що залучені до здійснення профілактики торгівлі людьми в Україні можна звернутися за допомогою?		
	11. Чи здійснює діяльність з профілактики торгівлі людьми Ваш навчальний заклад?		
	12. Чи готові Ви вивчати інформацію про торгівлю людьми ?		

Примітка. Кожна відповідь «Так» оцінюється в 1 бал.

Додаток Н 1

Приклад заповнення анкети-опитувальника

<i>Назва критерію</i>	<i>Запитання</i>	<i>Так</i>	<i>Ні</i>
<i>мотиваційно-ціннісний критерій</i>	1. Чи вважаєте Ви торгівлю людьми – актуальною проблемою в Україні?	+	
	2. Торгівля людьми – це порушення прав людини?	+	
	3. Відповідальність за своє життя, дії, вчинки потрібно нести самій людині?		–
<i>когнітивний критерій</i>	4. Торгівля людьми трапляється лише, коли виїжджають за кордон?		–
	5. Чи знаєте Ви шляхи потрапляння у ситуацію торгівлі людьми?	+	
	6. За торгівлю людьми в Україні передбачена кримінальна відповідальність?		–
<i>операційно-практичний критерій</i>	7. Чи вважаєте Ви, що тільки наївні люди потрапляють в ситуації торгівлі людьми через власну необачність?	+	
	8. Чи погодилися б Ви на нелегальне працевлаштування/нелегальні підзаробітки?	+	
	9. Чи знаєте Ви про ризики потрапляння в тенета торговців людьми через мережу Інтернет?		–
<i>особистісно-рефлексивний критерій</i>	10. Чи знаєте Ви до яких установ та організацій, що залучені до здійснення профілактики торгівлі людьми в Україні можна звернутися за допомогою?		–
	11. Чи здійснює діяльність з профілактики торгівлі людьми Ваш навчальний заклад?		–
	12. Чи готові Ви вивчати інформацію про торгівлю людьми ?	+	

Додаток О

Статистика

За даними

http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/rp/sz_br/sz_br_u/arh_zb_u.htm

Зареєстроване безробіття у 2013 році

	Кількість зареєстрованих безробітних, на кінець звітного періоду			Середній розмір допомоги за місяць, гривень
	тис. осіб		у % до населення працездатного віку	
	Всього	з них отримують допомогу по безробіттю		
Січень	564,5	435,8	2,0	1089
Лютий	589,1	469,1	2,1	1069
Березень	571,6	450,3	2,0	1194
Квітень	534,7	408,5	1,9	1116
Травень	501,0	384,3	1,8	1119
Червень	465,3	360,3	1,7	1087
Липень	451,5	353,5	1,6	1133
Серпень	435,4	339,4	1,6	1136
Вересень	422,1	326,9	1,5	1108
Жовтень	394,6	305,8	1,4	1159
Листопад	423,8	329,1	1,5	1117
Грудень	487,7	402,1	1,8	1172

Зареєстроване безробіття у 2014 році¹

	Кількість зареєстрованих безробітних, на кінець звітного періоду			Середній розмір допомоги за місяць, гривень
	тис. осіб		у % до населення працездатного віку	
	Всього	з них отримують допомогу по безробіттю		
Січень	504,9	416,7	1,9	1154
Лютий	515,7	426,4	1,9	1128
Березень	492,3	399,2	1,8	1252
Квітень	474,7	375,7	1,8	1150
Травень	456,1	363,1	1,7	1161
Червень	437,5	343,9	1,7	1145
Липень	433,5	342,2	1,6	1201
Серпень	426,1	333,3	1,6	1185
Вересень	418,1	323,3	1,6	1154
Жовтень	402,7	307,9	1,5	1199
Листопад	450,6	343,3	1,7	1182
Грудень	512,2	408,4	1,9	1232

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

Примітка. Інформацію по зареєстрованому ринку праці у 2014 року наведено: за червень - без урахування даних по Слов'янському міському центру зайнятості Донецької області; за серпень - по Луганській області дані зазначені на кінець липня; за жовтень - з урахуванням працюючих центрів зайнятості Луганської області.

Зареєстроване безробіття у 2015 році¹

	Кількість зареєстрованих безробітних, на кінець звітного періоду			Середній розмір допомоги за місяць, гривень
	тис. осіб		у % до населення працездатного віку	
	Всього	з них отримують допомогу по безробіттю		
Січень	524,4	415,0	2,0	1252
Лютий	523,1	421,6	2,0	1206
Березень	506,8	402,5	1,9	1288
Квітень	486,4	374,7	1,8	1196
Травень	469,4	366,5	1,8	1219
Червень	443,9	352,9	1,7	1221
Липень	427,5	341,2	1,6	1270
Серпень	414,7	325,0	1,6	1260
Вересень	407,4	317,9	1,5	1387
Жовтень	394,1	306,2	1,5	1373
Листопад	433,5	336,8	1,6	1357
Грудень	490,8	398,2	1,9	1444

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Зареєстроване безробіття у 2016 році¹

	Кількість зареєстрованих безробітних, на кінець звітного періоду			Середній розмір допомоги за місяць, гривень
	тис. осіб		у % до населення працездатного віку	
	Всього	з них отримують допомогу по безробіттю		
Січень	508,6	414,4	1,9	1516
Лютий	508,2	416,7	1,9	1509
Березень	467,5	376,8	1,7	1566
Квітень	434,7	339,0	1,6	1472
Травень	416,4	333,2	1,6	1498
Червень	388,9	314,2	1,5	1547
Липень	369,7	293,0	1,4	1740
Серпень	355,7	282,6	1,3	1741
Вересень	341,5	269,5	1,3	1793
Жовтень	316,2	245,7	1,2	1884
Листопад	337,9	264,0	1,3	1873
Грудень	390,8	317,1	1,5	1997

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Зареєстроване безробіття у 2017 році¹
(за даними державної служби зайнятості)

	Кількість зареєстрованих безробітних, на кінець звітного періоду			Середній розмір допомоги за місяць, гривень
	тис. осіб		у % до населення працездатного віку	
	Всього	з них отримують допомогу по безробіттю		
Січень	429,0	351,2	1,6	2015
Лютий	439,4 ²	365,2 ²	1,7	1923
Березень	406,8	332,8	1,5	2028
Квітень	374,2	294,8	1,4	1904
Травень	352,6	282,3	1,3	1966
Червень	330,2	265,1	1,3	1921
Липень	319,9	256,9	1,2	2040
Серпень	311,9	248,2	1,2	2058
Вересень	303,0	237,8	1,2	2033
Жовтень	281,9	217,0	1,1	2137
Листопад	309,0	240,1	1,2	2174
Грудень	354,4	284,2	1,4	2331

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

² Дані уточнені.

Додаток П

Орієнтовний гайд (структуру планування) тренінгу інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми

Програма тренінгу «Торгівля людьми – негативний феномен сьогодення.

Аналіз ситуації» для педагогічних працівників

Вступна частина (знайомство, очікування, цілі тренінгу)	10.30–11.30
Перегляд відео-додатку. Обговорення (аналіз історій)	11.30–11.50
Визначення сутності проблеми торгівлі людьми. Торговля дітьми.	11.50–12.15
Практична вправа «Павутинка»	12.15–13.10
Сучасний стан проблеми в Україні і світі	13.10–13.30
<i>Обід</i>	<i>13.30–14.30</i>
Профілактика торгівлі людьми: діяльність держави та громадських організацій, основні досягнення	14.30–14.50
Основні суб'єкти діяльності із запобігання торгівлі людьми.	14.50–15.10
Визначення групи ризику	15.10–15.20
Трудові мігранти як специфічна група	15.20–15.40
<i>Перерва</i>	<i>15.40–16.00</i>
Специфіка роботи в групі. Практичні вправи	<i>16.00–17.30</i>
Підбиття підсумків. Рефлексія	17.30–18.00

Вступна частина. 1. Етап відкриття тренінгу, вступне слово теренера – етап, який містить вирішення організаційних питань, а також повідомлення про мету, завдання та зміст тренінгу. 2. Будь-яке спілкування розпочинається із знайомства. Так і тренінгова взаємодія неможлива без вправ на пізнання один одного, вправ, які допомагають запам'ятати ім'я кожного учасника та дізнатися більше один про одного. 3. Прийняття правил роботи групи – етап, у ході якого учасники приймають, а надалі – повторюють, визначені норми поведінки, яких повинні дотримуватися під час тренінгу всі його учасники. Під час формулювання правил поведінки на тренінгу необхідно врахувати наступне:

- правила поведінки формулюють самі учасники;
- необхідно включити пункт «перевести мобільний телефон у режим «вібрації»;
- обов'язково включити пункт «покарання». Ні в якому разі не можна пропонувати та затверджувати «покарання», які можуть принизити гідність учасників.

4. Очікування – на цьому етапі учасники визначаються відносно своїх очікувань від тренінгу, що надає можливість учасникам визначити свої цілі та взяти на себе відповідальність за їх реалізацію.

Важливо відмітити, що під час реалізації цього модуля тренер має можливість отримати чимало інформації про учасників:

- тренер помічає для себе, яке ім'я учасник собі обирає, наприклад, Найкращий результат тренер отримує тоді, коли звертається до учасника, називаючи ім'я, яке найбільш прийнятне для нього;

- тренер виокремлює для себе деякі особистісні риси учасників: сором'язливість, демонстративність тощо;

- тренер отримує інформацію про загальний емоційний фон групи та учасників.

Основна частина. 1. Етап визначення рівня інформованості та актуалізація проблеми – на цьому етапі тренет і учасники визначають рівень знань та інформованості щодо проблеми торгівлі людьми; визначають актуальність і важливість цієї проблеми для них та суспільства загалом. 2. Надання інформації – під час проведення заняття інформацію надають на різних етапах та в різних формах. 3. Набуття практичних навичок – беручи участь у різноманітних формах роботи, учасники отримують практичні уміння та навички в безпечних умовах групи.

Для реалізації цього модуля тренер завчасно підбирає низку вправ у відповідності до можливостей цільової групи учасників. Будь-яка вправа (див. дод. Р) може мати багато варіантів, які будуть відрізнятися як за змістом, так і за формою проведення, тому необхідно творчо підійти до кожної запропонованої вправи. При підготовці вправ необхідно врахувати теоретичний та практичний досвід профілактичної діяльності учасників тренінгу. Якщо немає можливості попередньо поспілкуватися з учасниками, то це можна з'ясувати під час презентації діяльності груп. Дуже корисним та необхідним вважаємо презентацію учасникам тренінгу ІКТ-ресурсів, які допомагають у соціальній профілактиці торгівлі людьми.

Наприклад, сайт «Онляндія»/www.onlandia.org.ua (віртуальні технології – див. п. 2.2), якщо є можливість виходу у мережу Інтернет, дуже корисною буде наочна демонстрація учасникам тренінгу її потужності як ресурсу інформації. Даний ресурс дає змогу наочно продемонструвати учасникам можливості електронної пошти: переваги, небезпеки, загрози. Учасники тренінгу дізнаються про загрози та небезпеки, які можуть трапитися у випадку неправильного користування електронною поштою, соціальними мережами. Анімаційні сюжети одночасно дозволяють зацікавити різні групи суб'єктів (дітей, батьків, педагогів) темою безпеки та питань пов'язаних із торгівлею людьми в Інтернеті. Після завершення перегляду є можливість провести самоперевірку засвоєних знань. Позитивним завершенням тренінгу буде створення із учасниками власної безпечної електронної скриньки (без вірусів, спаму та реклами) на сайті «Онляндія».

Заключна частина. 1. Логічним завершенням тренінгу є узагальнення матеріалу. Тренер проводить узагальнення, не зупиняючись на окремих деталях, наголошуючи на ключових моментах. 2. Підведення підсумків – обговорення результатів роботи, рефлексія, аналіз досягнень та очікувань від тренінгу, закріплення учасниками отриманих знань та визначення перспектив на майбутнє.

Додаток П 1

Тренувальні вправи

Вправи на дотримання правил під час спілкування у соціальних мережах та обміну миттєвими повідомленнями

Павутинка

Для цієї вправи потрібно підготувати до 5 м стрічки та 5-9 конвертів (за кількістю учасників) із словами – назвами діяльності (професій).

Тренер запрошує 5-9 учасників і пропонує обрати будь-який із конвертів. Потім пропонує одному із учасників зафіксувати на зап'ясті стрічку, а потім запропонувати повторити таку ж маніпуляцію з іншим учасником, утворивши умовний ланцюжок з співрозмовником у інтернет-мережі. У свою чергу, так діють усі учасники вправи. Потім, по команді тренера, учасники відкривають конверти і оголошують, що в них написано: «лікар», «учень», «поліцейський», «кравчиня», «грабіжник» та ін.

Тренет пропонує учасникам вправи сісти на місця, але їх не відпускає стрічка...

Суть вправи: ми ніколи не можемо бути впевнені на 100%, що людина з якою ми спілкуємося віртуально не завдасть нам шкоди. Тренер наголошує, що саме такі технології часто використовують торговці людьми.

Корова (адаптована за А. Кочаряном та Н. Гущиною)

Тренер об'єднує учасників у дві групи. Для цього можна використовувати декілька варіацій: перший – другий, два овочі або два фрукти. Учасники обирають з двох овочів чи фруктів улюблений, і тренер об'єднує учасників у дві команди. Учасники сідають на стільці по двоє спинами один до одного. Один із учасників отримує чистий аркуш паперу та олівець. Інший – заздалегідь підготовлений малюнок корови. Учасник, який має малюнок, не повинен показувати його своєму партнерові, а виключно словами передати зміст зображеного. Учасник, який має чистий аркуш паперу та олівець, повинен якомога точніше намалювати те, що буде говорити його напарник, тобто зробити свою копію малюнка. Учасникам для роботи відводиться 3 хвилини.

Усі учасники змалювали корів, але малюнки мали відмінності. Під час аналізу вправи тренер не знайде двох однакових малюнків – вони будуть різними. Тренер запитує в учасника, який повинен був передати словами зміст зображення: «Чи це ти так радив малювати?», «Тоді чому твій напарник намалював зовсім не те, що ти йому говорив?». Потім тренер звертається до учасника, який малював: «Чи дійсно ти малював те, що він тобі говорив? Чому ж тоді у вас неоднакові малюнки?». Учасники під час аналізу вправи мають самостійно дійти висновку, що неможливо отримати однакові малюнки, бо кожен буде переказувати зміст зображеного та малювати по-своєму, адже у кожного своя уява.

Сенс вправи полягає в тому, щоб усвідомити, що не можна довіряти інформації, отриманій лише завдяки одному органу чуття (в данному випадку – слуху). Тоді чому ми довіряємо інформації, яку отримуємо від співрозмовників у соціальних мережах? Ми не бачимо їх, невідчуваємо їхньої реакції, навіть не можемо бути впевненими, що фотографія і реальна людина по той бік екрана будуть схожі та не будуть нести небезпеки для нас, оскільки не знаємо, хто саме знаходиться по той бік монітора. Головне у вправі – не забути, що учасники змагаються не за кращий малюнок, а за точність передачі зображення. Тому корова повинна бути зображена просто, схематично, аби учасники, котрі не мають художнього хисту, також мали змогу її відтворити.

Додаток Р

Список опублікованих праць за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1. Данильчук Л. О. Соціальна профілактика торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій: теорія і методика: монографія. Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2014. 496 с.
2. Данильчук Л. О. Адаптація сучасної особистості у віртуальному дискурсі. *Гуманітарні основи професійної адаптації майбутніх фахівців*: монографія / за ред. Г. П. Васяновича, С. М. Вдович. Львів: Вид-во «Сполом», 2009. С. 115–136.
3. Данильчук Л. О. Методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ. *Методичні аспекти соціально-педагогічної діяльності*: монографія / за заг. ред. Л. О. Данильчук, І. Ф. Лизун. Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2017. С. 40–122.
4. Данильчук Л. О. Обґрунтування інформаційно-правової компетентності особистості на засадах креативності. *Професійна підготовка фахівців: креативний підхід*: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид. Євенок О. О., 2017. С. 368–392.
5. Данильчук Л. О. Експериментальна програма організації дослідження впровадження методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ: методичні рекомендації. Кременець: Вид-во КОГПА ім. Тараса Шевченка, 2018, 80 с.

Статті у наукових фахових вітчизняних виданнях

6. Данильчук Л. О. Торгівля людьми як глобальна проблема людства: експлікація проблем сучасних ринків праці та освітніх послуг. *Вища освіта України*. Додаток 4, том І (13). 2009. Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». С. 147–153.
7. Данильчук Л. О. Віртуальний дискурс: когнітивно-комунікативний аналіз. *Нова педагогічна думка*. Науково-методичний журнал. Рівне, 2009. Спецвипуск №1 (грудень) «Проблеми управління якістю підготовки фахівців в умовах інтеграції в міжнародний освітній простір». С. 505–513.
8. Данильчук Л. О. Особливості профілактики торгівлі людьми у системі професійно-технічної освіти. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Науково-методичний журнал. 2009. №4. С. 161–172.
9. Данильчук Л. О. Соціальна протидія торгівлі людьми. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2010. Вип. 50. С. 86–90.
10. Данильчук Л. О. Адаптація та безпека особистості у віртуальному дискурсі. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2010. №13. С. 66–72.
11. Данильчук Л. О. Виховання сучасної молоді до протидії торгівлі людьми. Експлікація проблеми. *Вища освіта України*. № 3 (додаток 1). 2010 р. Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». Т. 1. С. 489–495.
12. Данильчук Л. О. Підготовка молоді до сімейного життя засобами мас-медіа. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: педагогіка. 2011. Вип. XXXVI. С. 105–110.
13. Данильчук Л. О. Соціальна профілактика торгівлі, експлуатації та жорстокого поводження з дітьми. *Наука і освіта*. Науково-практичний журнал Південного наукового Центру НАПН України. Спецвипуск до 195-річчя Державного закладу

«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». 2011. № 4. С. 118–120.

14. Данильчук Л. О. Профілактика торгівлі людьми: технології соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2011. № 8. С. 102–107.

15. Данильчук Л. О. Соціальна профілактика торгівлі людьми: теоретичний аспект. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Науково-методичний журнал. 2011. №4. С. 190–196.

16. Данильчук Л. О. До проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми: безробіття в Україні. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Науково-методичний журнал. 2011. №5. С. 159–165.

17. Данильчук Л. О. Інформаційно-комунікаційні технології у сучасному освітньому просторі. *Педагогічний альманах*. Херсон: РПО, 2011. Випуск 9. С. 213–217.

18. Данильчук Л. О. Паблік рілейшнз і засоби масової інформації у сучасному освітньому просторі. *Вища освіта України*. Додаток 2 до №3, том V (30). 2011 р. Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». С. 135–140.

19. Данильчук Л. О. Методологічні загальнофілософські принципи та підходи до проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2012. №7 (232). С. 134–138.

20. Данильчук Л. О. Сутність і зміст поняття «інформаційно-комунікаційні технології». *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Науково-методичний журнал. 2012. №4. С. 123–130.

21. Данильчук Л. О. Сутність і зміст дефініції «інформація»: до проблеми інформаційної безпеки особистості. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Науково-методичний журнал. 2012. №5. С. 18–26.

22. Данильчук Л. О. Ризики та небезпеки мережі Інтернет: до проблеми інформаційної захищеності дітей. *Педагогічний дискурс*. Збірник наукових праць. Хмельницький: ХГПА, 2012. Вип. 13. С. 68–71.

23. Данильчук Л. О. До проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми: сутність і зміст поняття «соціальні проблеми». *Новые технологии обучения*. Научно-методический сборник в 2-х ч. Киев-Винница, 2012. Вып. 73. Часть I. С. 64–68.

24. Данильчук Л. О. Роль засобів масової інформації у соціальній профілактиці торгівлі людьми. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Науково-методичний журнал. 2013. №5. С. 18–26.

25. Данильчук Л. О. До питання дослідження поняття «компетентність». *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Науково-методичний журнал. 2013. №6. С. 40–49.

26. Данильчук Л. О. Інформаційно-профілактичні кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми в Україні. *Соціальна педагогіка: теорія і практика*. 2013. №4. С. 190–199.

27. Данильчук Л. О. Інформаційно-правова компетентність особистості: до проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми. *Нові технології навчання*. Науково-методичний збірник. Київ, 2014. Вип. 81 (Т. 2). С. 47–54.

28. Данильчук Л. О. До проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ: методологічні підходи. *Проблеми освіти*. Науково-методичний збірник. Київ, 2015. Вип. 85. С. 70–75.

29. Данильчук Л. О. Критерії та показники сформованості інформаційно-правової компетентності особистості у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми. *Педагогічний дискурс*. Збірник наукових праць / Ін-т педагогіки Нац. акад. пед. наук України, Хмельниц. гуманіт.-пед. акад. Хмельницький: ХГПА, 2017. С. 54–60.

30. Данильчук Л. О. Методика організації інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Збірник наукових праць. Серія: педагогічні науки. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2017. Вип. 36. С. 64–67.

Статті у наукових періодичних закордонних виданнях

31. Данильчук Л. О. До проблеми профілактики торгівлі людьми: соціальний захист молоді, молодіжна зайнятість. *Молодіжна політика: проблеми та перспективи*. Збірник наукових праць. Дрогобич-Перемишль: Просвіт, 2013. Вип. 4. С. 123–127.

32. Данильчук Л. О. Социальное консультирование: сущность, виды, принципы. *Акмеология* 2013. *Методологические и методические проблемы*. Выпуск двадцать первый / Под. ред. Н. В. Кузьминой, Е. Н. Жариновой. СПб.: Изд-во НУ «Центр стратегических исследований», 2013. С. 46–52.

33. Данильчук Л. О. Синергетический подход к изучению сущности социальных проблем. *Вектор науки Тольятинского государственного университета*. Серия: педагогика, психология. 2013. №2(13). С. 91–94.

34. Данильчук Л. О. Теоретичний аналіз сутності та змісту поняття «соціальна реклама»: український досвід. *Pro Futuro: oświata i nauka bez granic. Wyższa Szkoła Informatyki I Umiejętności*. №2 (1) / 2013. P. 102–117.

35. Данильчук Л. О. Категориальная сущность понятия «правовая компетентность». *Psihologie Pedagogie specială Asistență socială. Revista. Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat «Ion Creangă» din Chișinău*. Chișinău. Nr. 3(32) / 2013. P. 77–83.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

36. Данильчук Л. О. Торговля людьми: сучасний стан досліджуваної проблеми. *Фінанси України 2009*: матер. VII Міжнар. наук.-практ. конф. / ред. кол.: В. О. Хорошко, В. Б. Дудикевич, А. С. Петров (Маріуполь, 19-20 лист. 2009 р.). Маріуполь: ВГО «Шлях українців», 2009. С. 16–17.

37. Данильчук Л. О. Професійна адаптація майбутніх учителів до протидії торгівлі людьми. *Професійна адаптація молодого вчителя в умовах змін ціннісної парадигми суспільства*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. / редкол.: В. О. Огнев'юк, Л. Л. Хоружа та ін. (Київ, 26-28 квіт. 2010 р.). К.: КМУ ім. Б. Грінченка, 2010. С. 114–117.

38. Данильчук Л. О. Роль засобів масової інформації у профілактиці торгівлі людьми. *Торговля людьми: соціально-правові аспекти*: матер. наук.-метод. семін. (Євпаторія, 21-23 трав. 2010 р.). Євпаторія: РІО РВНЗ КГУ, 2010. С. 15–18.

39. Данильчук Л. О. Інформаційно-комунікаційні технології у профілактиці торгівлі людьми. *Якість життя: проблеми, пріоритети і перспективи*: матер. IV Загальноукраїнської наук.-практ. конф. (Донецьк, 08 груд. 2010 р.). Донецьк: Донецький інститут ринку та соціальної політики, 2010. С. 86–88.

40. Данильчук Л. О. Соціально-психологічна безпека особистості у комунікативному полі Інтернет-мережі. *Соціально-правові засади захисту дітей*: зб. матер. Міжнар. наук.-метод. конф. / за заг. ред. Л. О. Данильчук, Т. В. Захарчук. (Кременець, 19-20 трав. 2011 р.). Кременець: Вид-во КОГП ім. Тараса Шевченка, 2011. С. 110–113.

41. Данильчук Л. О. Інтернет як засіб реалізації суспільної комунікації. *Інформаційно-комунікаційні технології у сучасному освітньому просторі*: зб. матер. Всеукр. наук.-метод. семінару із міжнар. участю / за заг. ред. Л. О. Данильчук, Т. В. Захарчук, І. Ф. Лизун. (Кременець, 3-5 лист. 2011 р.). Кременець: Вид-во КОГП ім. Тараса Шевченка, 2011. С. 95–97.

42. Данильчук Л. О. Арт-технології у соціальній профілактиці торгівлі дітьми. *Дошкільна, передшкільна та початкова ланки освіти: реалії та перспективи*. Матеріали Першого Міжнар. педагогічного конгресу (Одеса, 2-4 черв. 2011 р.). Одеса: Абрикос-Компани, 2011. С. 54–57.

43. Данильчук Л. О. Соціально-педагогічна діяльність з учнівською молоддю щодо профілактики торгівлі людьми. *Возрождение духовности в современном мире: взаимодействие Церкви и образования: тезисы Всеукраин. науч.-практич. конф.* (Харьков, 24-25 март. 2011 г.). Х.: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2011. С. 83–85.

44. Данильчук Л. О. Проблеми безробіття у контексті соціально-економічного розвитку суспільства. *Потенціал культурології: формування особистості конкурентоспроможного фахівця*: матер. Всеукр. наук.-метод. конф. з міжнар. участю (Севастополь, 21-23 верес. 2011 р.). Севастоп.: СевНТУ, 2011. С. 107–109.

45. Данильчук Л. О. Сучасні технології гуманітарної підготовки майбутніх соціальних педагогів. *Сучасні освітні технології у професійній підготовці майбутніх фахівців*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 20-річчю Незалежності України (Львів, 25-26 жовт. 2011 р.). Львів, 2011. С. 22–24.

46. Данильчук Л. О. Молодіжне безробіття в Україні: до проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми. *Актуальні проблеми соціальної педагогіки, початкової та дошкільної освіти*: матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. науковців, аспірантів та студентів / за ред. П. М. Гусака та Н. І. Корпач (Луцьк, 16 трав. 2012 р.). Луцьк: ПП Іванюк. 2012. С. 97–102.

47. Данильчук Л. О. Організаційно-правові засади діяльності фахівців «гарячої лінії» з питань протидії торгівлі людьми. *Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 24-25 лют. 2012 р.). Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2012. С. 54–56.

48. Данильчук Л. О. Маніпулятивні технології медіа-простору: до проблеми інформаційної безпеки особистості. *Возрождение духовности в современном мире: взаимодействие Церкви и образования: тезисы Междунар. науч.-практ. конф.* (Харьков, 26-27 апр. 2012 г.). Х.: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. С. 83–85.

49. Данильчук Л. О. До проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми: аналіз дефініції «насилля». *Воздействие социальной среды на воспитание и формирование личности: классические и инновационные подходы к изучению проблематики*: матер. Междунар. науч.-практ. конф. (Донецк, 20-21 дек. 2012 г.) / Научный журнал «Аспект». Донецк: Изд-во «Ноубулидж» (донецкое отделение), 2012. С. 43–45.

50. Данильчук Л. О. Бідність українського населення: до проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми. *Актуальні дослідження у соціальній сфері*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 січ. 2013 р.) / гол. ред. В. В. Корнещук. Одеса: Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2013. С. 23–25.

51. Данильчук Л. О. Підготовка фахівців соціономічного профілю до профілактичної роботи. *Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток*: матер. II-ої Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15-16 лют. 2013 р.). Одеса: Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2013. С. 54–56.

52. Данильчук Л. О. Інтернет як середовище реалізації сучасних хмарних технологій. *Современные проблемы и перспективы развития науки и образования*: матер. Междунар. науч.-практ. конф. (Донецк, 14 квіт. 2013 г.) / Научный журнал «Аспект» № 5 (Т.2). Донецк: ООО «Цифровая типография», 2013. С. 59–60.

53. Данильчук Л. О. Особливості підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики торгівлі людьми. *Організаційно-педагогічні аспекти формування та розвитку майбутнього фахівця*: матер. V міжвузів. наук.-практ. конф. студентів та молодих учених (Євпаторія, 28-31 трав. 2013 р.). Євпаторія: ЄІСН РВНЗ КГУ, 2013. С. 232–234.

54. Данильчук Л. О. Технології сучасних медіа. *Тенденции, проблемы и перспективы развития научных исследований*: матер. VI Междунар. науч.-практ. конф. (Донецк, 21-23 авг. 2013 г.) / Научный журнал «Аспект» № 15. Донецк: ООО «Цифровая типография», 2013. С. 89–93.

55. Данильчук Л. О. Профілактика протидії торгівлі людьми у контексті інформаційно-просвітницьких кампаній. *Актуальні дослідження у соціальній сфері*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 жовт. 2013 р.) / гол. ред. В. В. Корнещук. Одеса: Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2013. С. 34–36.

56. Данильчук Л. О. Методика організації інформаційно-профілактичних кампаній у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми в Україні. *Актуальні дослідження у соціальній сфері*: матер. шостої Міжнар. наук.-практ. конф., (Одеса, 17 лист. 2015 р.) / гол. ред. В. В. Корнещук. Одеса: Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2015. С. 175–177.

57. Данильчук Л. О. Характеристика цільових груп досліджуваних суб'єктів інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми: креативний підхід. *Сучасні тенденції креативної педагогіки*: зб. матер. Всеукр. наук.-метод. семін. (Кременець, 20 квіт. 2017 р.) / за заг. ред. Л. О. Данильчук, І. Ф. Лизун. Кременець: Вид-во КОГПА ім. Тараса Шевченка, 2017. С. 67–79.

58. Данильчук Л. О. Методичний інструментарій інформаційно-профілактичних кампаній у діяльності фахівців соціономічної сфери. *Актуальні проблеми професійного розвитку фахівців соціономічної сфери в системі неперервної освіти*: зб. наук. праць за матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Ізмаїл, 14 квіт. 2017 р.). Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2017. С. 36–40.

59. Данильчук Л. О. Формування інформаційно-правової компетентності особистості: до проблеми підготовки фахівців соціономічного профілю. *Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи*: матер. II Всеукр. наук.-метод. конф. (Хмельницький, 26-27 жовт. 2017 р.) / ред. колегія: Романовська Л. І. (голова) та ін. Хмельницький: ХНУ, 2017. С. 12–13.

Опубліковані праці, які додатково відображають результати дисертації

60. Данильчук Л. О. Методологічні основи паблік рілейшнз. *Паблік рілейшнз: український досвід (міждисциплінарні дослідження)*: зб. праць молодих науковців / за заг. ред. Л. О. Данильчук. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. С. 49–59.

61. Данильчук Л. О. Торгівля людьми: історико-правовий аспект. *Вісник Львівської державної фінансової академії: гуманітарні науки* / голов. ред. Г. П. Васянович. Л.: ЛФДА, 2010. №10. С. 158–164.

Додаток Р 1

Апробація результатів дослідження

Основні теоретичні та практичні положення й результати дослідження обговорювалися та отримали схвалення на *міжнародних науково-практичних конференціях*: «Проблеми управління якістю підготовки фахівців в умовах інтеграції в міжнародний освітній простір» (Рівне, 2009), форма участі – доповідь, публікація статті; «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Київ, 2009, 2010, 2011), форма участі – доповідь, публікація статті; «Фінанси України 2009» (Маріуполь, 2009), форма участі – доповідь, публікація статті; «Соціально-правові засади захисту дітей» (Кременець, 2011); «Опыт и перспективы использования инновационных технологий в профилактике торговли людьми в Украине, Молдове, Беларуси» (Київ, 2011) форма участі – доповідь; «Сучасні освітні технології у професійній підготовці майбутніх фахівців» (Львів, 2011), форма участі – доповідь, публікація статті; «Актуальні проблеми соціальної педагогіки, початкової та дошкільної освіти» (Луцьк, 2012), форма участі – доповідь, публікація тез; «Возрождение духовности в современном мире: взаимодействие Церкви и образования» (Харків, 2012) форма участі – доповідь, публікація тез; «Воздействие социальной среды на воспитание и формирование личности: классические и инновационные подходы к изучению проблематики» (Донецьк, 2012), форма участі – публікація тез; «Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток» (Одеса, 2012, 2013), форма участі – доповідь, публікація тез; «Актуальні дослідження у соціальній сфері» (Одеса, 2013, 2014, 2016), форма участі – доповідь, публікація статті; «Современные проблемы и перспективы развития науки и образования» (Донецьк, 2013), форма участі – доповідь, публікація тез; «Тенденции, проблемы и перспективы развития научных исследований» (Донецьк, 2013), форма участі – доповідь, публікація тез; «Культурологічні та патріотичні аспекти формування духовності майбутнього фахівця» (Вінниця – Бар, 2014), форма участі – доповідь, публікація статті; «Сучасні технології формування духовно-патріотичних і національно-демократичних цінностей студентської молоді у контексті євроінтеграційних процесів» (Вінниця, 2015), форма участі – доповідь, публікація статті; «Актуальні проблеми професійного розвитку фахівців соціономічної сфери в системі неперервної освіти» (Ізмаїл, 2017), форма участі – доповідь, публікація статті; *міжнародному педагогічному конгресі*: «Дошкільна, передшкільна та початкова ланки освіти: реалії та перспективи» (Одеса, 2011), форма участі – доповідь, публікація статті; *всеукраїнських науково-практичних конференціях*: «Професійна адаптація молодого вчителя в умовах змін ціннісної парадигми суспільства» (Київ, 2010), форма участі – публікація статті; «Якість життя: проблеми, пріоритети і перспективи» (Донецьк, 2010), форма участі – доповідь, публікація тез; «Возрождение духовности в современном мире: взаимодействие Церкви и образования» (Харків, 2011), форма участі – доповідь, публікація тез; «Потенціал культурології: формування особистості конкурентоспроможного фахівця» (Севастополь, 2011), форма участі – доповідь, публікація статті; «Професійна підготовка фахівців соціально-педагогічної сфери в умовах інтеграції України до європейського освітнього простору» (Ніжин, 2012), форма участі – доповідь, публікація статті; «Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи» (Хмельницький, 2017), форма участі – доповідь, публікація тез; *науково-методичних та практичних семінарах*: «Питання протидії торгівлі людьми, викорінення найгірших форм дитячої праці для державних службовців»

(Київ, 2010), форма участі – доповідь; «Торгівля людьми: соціально-правові аспекти» (Євпаторія, 2010), форма участі – доповідь, публікація тез; «Інформаційно-комунікаційні технології у сучасному освітньому просторі» (Кременець, 2011), форма участі – доповідь, публікація тез; «Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей в системі підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників: досвід та перспективи» (Київ, 2011), форма участі – доповідь; «Діяльність національної тренерської мережі Центру «Ла Страда-Україна» у 2011-2012 рр.» (Київ, 2011, 2012), форма участі – доповідь; «Соціальна профілактика торгівлі людьми: теоретичні та методичні аспекти» (Кременець, 2015), форма участі – доповідь, публікація тез; «Сучасні тенденції креативної педагогіки» (Кременець, 2017), форма участі – доповідь, публікація тез; *всеукраїнському форумі: Перший всеукраїнський форум тренерів програми «Онляндія – безпека дітей в Інтернеті»* (Київ, 2010), форма участі – доповідь; *всеукраїнських та міжнародних тренінгах: «Соціальна профілактика торгівлі людьми: організація діяльності та методи роботи»* (Київ, 2010), форма участі – доповідь; «Безпека дітей в Інтернет-мережах» (Київ, 2011), форма участі – доповідь.

Додаток С

Довідки про впровадження

Міністерство освіти і науки України
НІЖИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ

вул. Крапив'янського, 2, м. Ніжин, Чернігівська обл., 16602
 тел./факс (04631) 7-19-22 E-mail: ndu@ndu.edu.ua

№ 04 від 28.11.2013
 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 докторанта кафедри соціальної педагогіки та педагогіки вищої школи
 Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
ДАНИЛЬЧУК Лариси Олексіївни
 на тему: «Теорія та методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами
 інформаційно-комунікаційних технологій»
 за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка

Упродовж 2011-2013 рр. на базі факультету психології та соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя за темою дисертаційного дослідження Данильчук Л.О. була реалізована програма дослідно-експериментальної роботи, що спрямована на удосконалення соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій (затверджена Вченою радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 2 від 27.09.2011 р.).

На основі попередньо здійснених теоретичних досліджень було практично перевірено авторську концепцію соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій із використанням розроблених інструктивно-методичних матеріалів. Презентована докторантом інформаційно-профілактична кампанія у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ реалізовувалась під час навчально-виховного процесу ВНЗ.

Здійснена апробація підтвердила актуальність, доцільність й ефективність використання дисертаційного дослідження Данильчук Л.О. на тему: «Теорія та методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій» при вивченні дисциплін професійно-практичної підготовки у процесі фахової підготовки спеціалістів соціономічного профілю.

Результати апробації матеріалів дисертації Данильчук Л.О. отримали позитивну оцінку професорсько-викладацького складу, були обговорені на засіданні кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи НДУ ім. М. Гоголя (протокол № 5 від 20.11.2013 р.) та схвалені вченою радою факультету НДУ ім. М. Гоголя (протокол № 4 від 04.12.2013 р.).

Ректор

О.Д.БОЙКО

Додаток С 1

УКРАЇНА
Тернопільська обласна рада
Кременецький обласний гуманітарно-
педагогічний інститут
ім. Тараса Шевченка
Вул. Ліцейна, 1, м. Кременець,
Тернопільська обл., 47003
тел/факс: (035-46) 2-19-91
ел. пошта: kgpi@ukrpost.ua

UKRAINE
Ternopil Regional Council
Kremenets Regional Humanitarian-
Pedagogical Institute named
after Taras Shevchenko
1, Litseina St. Kremenets,
Ternopil Region, 47003
phone/fax: (035-46) 2-19-91
e-mail: kgpi@ukrpost.ua

№ 01-09/3-19816.05. 2014 р.

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
«Теорія і методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами
інформаційно-комунікаційних технологій»
докторанта кафедри соціальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
Данильчук Лариси Олексіївни

Л.О. Данильчук було представлено результати наукових напрацювань із проблеми «Теорія і методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій» під час роботи науково-методичного семінару «Проблеми та перспективи соціально-педагогічної роботи з дітьми трудових мігрантів» (2010), Всеукраїнського науково-методичного семінару із міжнародною участю «Інформаційно-комунікаційні технології у сучасному освітньому просторі» (2011), Міжнародної науково-методичної конференції «Соціально-правові засади захисту дітей» (2011), що відбулися на базі Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Докторантом представлено авторську концепцію соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій, здійснено науково-практичну апробацію практичних напрацювань щодо формування інформаційно-правової компетентності особистості.

Практичні напрацювання Л.О. Данильчук щодо організації та проведення інформаційно-профілактичних кампаній у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми були схвалені викладачами кафедри загальної та соціальної педагогіки (протокол № 20 від 15.05.2014 р.), що дозволило підвищити якість підготовки майбутніх соціальних педагогів Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка.

Ректор
Кременецького обласного
гуманітарно-педагогічного інституту
ім. Тараса Шевченка, професор

А.М. Ломакович

Додаток С 2

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Україна, 43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13
Тел.: +38(0332) 24-10-07
Факс: +38(0332) 72-01-23
Ел. пошта: post@univer.lutsk.ua
www.cenu.edu.ua
Код ЄДРПОУ 02125102

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE
OF UKRAINE

LESYA UKRAINKA
EASTERN EUROPEAN
NATIONAL UNIVERSITY

Prosp.Voli, 13, Lutsk 43025, Ukraine
Tel.: +38(0332) 24-10-07
Fax: +38(0332) 72-01-23
E-mail: post@univer.lutsk.ua
www.cenu.edu.ua

11.06.2014 № 03-31/02/1823

на № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження «Теорія і методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій» докторанта кафедри соціальної педагогіки та педагогіки вищої школи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки Данильчук Лариси Олексіївни

Апробація наукового доробку Л.О. Данильчук здійснювалася упродовж 2010-2013 рр. на базі Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки під час роботи міжнародних науково-практичних конференцій, науково-методичних семінарів та фестивалів науки: «Відповідальне ставлення до здоров'я» (2010); «Ресоціалізація неповнолітніх правопорушників» (2011, 2012); «Актуальні проблеми соціальної педагогіки, початкової та дошкільної освіти» (2012); «Проблеми соціалізації та ре соціалізації особистості» (2013); «Безпека особистості в Інтернет та соціальних мережах» (2013); Фестиваль науки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (2013).

Докторантом представлено теоретичний доробок сучасного стану торгівлі людьми, в якому презентовано підходи до тлумачення термінів, положень, ідей, пов'язаних із вирішенням проблеми торгівлі людьми.

Науково-практичні напрацювання, висвітлені в авторській концепції соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій, враховано у процесі підготовки майбутніх соціальних педагогів. Експериментальна перевірка показала, що використання науково-методичних матеріалів, розроблених Л.О. Данильчук, сприяє підвищенню ефективності формування інформаційно-правової компетентності працівників соціономічного профілю.

Дослідження є достатнім та експериментально обгрунтованим. Отримані результати та матеріали мають безсумнівну наукову цінність, що дозволило використовувати їх у практичній діяльності викладачів ВНЗ та майбутніх соціальних педагогів, аспірантів та в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Ректор

І.Я. Коцан

Додаток С 3

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 Ministry of Education and Science of Ukraine

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 ODESSA NATIONAL POLYTECHNIC UNIVERSITY

 пр. Шевченка, 1, м. Одеса-44, 65044 Україна
 тел.: +38 048 7223474, факс: +38 0482 344273

 Shevchenko av., 1, Odessa-44, 65044 Ukraine
 phone: +38 048 7223474, fax: +38 0482 344273

E-mail: opu@opu.ua http://www.opu.ua, Код ЄДРПОУ 02071045

 19.09.2016 № 2233/138-06
 На №

Довідка

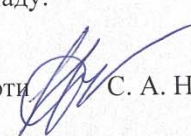
 про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Данильчук Лариси Олексіївни „Теорія та методика соціальної профілактики
 торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій”

Упродовж 2012-2016 рр. на кафедрі соціальної роботи та кадрового менеджменту Одеського національного політехнічного університету впроваджувались авторські розробки дисертаційного дослідження Л. О. Данильчук.

Здійснено практичну перевірку авторської педагогічної концепції соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій із використанням розроблених дослідницею інструкційно-методичних матеріалів. Розроблені форми, методи, прийоми та засоби соціальної профілактики торгівлі людьми освоювалися студентами на практичних заняттях з різних дисциплін і суттєво вплинули на рівень їх підготовки до профілактичної діяльності.

Наукові доробки Л. О. Данильчук були неодноразово представлені на конференціях «Актуальні дослідження в соціальній сфері» (2013-2016 рр.), що проходили на базі кафедри соціальної роботи та кадрового менеджменту ОНПУ і висвітлені в матеріалах конференції.

Здійснена апробація підтвердила актуальність дисертаційного дослідження Л. О. Данильчук. Доцільність і ефективність використання його результатів обговорювалися на засіданні кафедри соціальної роботи та кадрового менеджменту (протокол № 1 від 31 серпня 2016 р.) й отримали позитивну оцінку професорсько-викладацького складу.

 Проректор з науково-педагогічної та виховної роботи С. А. Нестеренко

 Завідувач кафедри соціальної роботи та кадрового менеджменту, доктор педагогічних наук, професор В. В. Корнещук

Вик. Марахіна О. Л. 705-84-28

Додаток С 4

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Інститутська 11, Хмельницький-16, 29016, тел.: (0382) 72-80-76, факс: (0382) 67-42-65
 E-mail: centr@khnu.km.ua, код ЄДРПОУ 02071234

19.09.17 № 50

На № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Данильчук Лариси Олексіївни

«Теорія та методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій» у навчальний процес гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету

Даною довідкою засвідчується факт упровадження матеріалів дисертаційного дослідження Данильчук Л.О. у навчальний процес кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету впродовж 2012-2017 р.р.

За результатами проведеного Данильчук Л.О. дослідження було ознайомлено викладачів кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки з висновками щодо розробки і обґрунтування теоретичних засад та методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій, а також апробовано програму дослідно-експериментальної роботи, яка спрямована на удосконалення соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ.

На основі попередньо проведених Данильчук Л.О. теоретичних досліджень було здійснено практичну перевірку авторської моделі інформаційно-профілактичної кампанії соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ із використанням розроблених дисертанткою методичних матеріалів, що містять необхідну теоретичну інформацію і практичні рекомендації з планування, розробки та проведення інформаційно-профілактичних кампаній щодо соціальної профілактики торгівлі людьми засобами ІКТ у навчальному процесі, зокрема при викладанні таких навчальних дисциплін як «Профілактика сімейного насильства та торгівлі людьми», «Соціальна робота з групами ризику», «Основи публік рілейшинз в соціальній роботі», «Основи психопрофілактики і психотерапії в соціальній роботі» для студентів спеціальностей «Соціальна педагогіка» і «Соціальна робота»

Використання основних теоретичних положень і практичних рекомендацій дисертації Данильчук Лариси Олексіївни «Теорія та методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій» в навчально-виховний процес кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету засвідчило високий науково-педагогічний рівень виконаного дослідження і практичну значимість та дає підстави стверджувати про доцільність впровадження отриманих результатів у практику професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів, психологів, соціальних працівників.

Перший проректор,
 проректор з науково-педагогічної та
 наукової роботи,
 доктор економічних наук, професор

Войнаренко М.П.

Виконавець: Романовська Л.І.
 Тел.: 723389

ХНУ. Зам. № 266, т. 2500, 2016

Додаток С 5

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Рєпіна, 12 м. Ізмаїл,
Ізмаїльський район, Одеська область, 68610
Тел./факс: (04841) 5-13-88
E-mail: idgu@ukr.net
Веб-сайт: <http://www.idgu.edu.ua/>

Банк ДКСУ м. Київ
МФО 820172
Р/р 35226260012580
Код ЄДРПО 02125467

№ 1-7/624
27.09.17

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор

Ізмаїльського державного
гуманітарного університету

/ проф. Я.В. Кічук

27 вересня 2017 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження кандидата педагогічних наук, доцента кафедри педагогіки і психології
Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії
ім. Тараса Шевченка

Данильчук Лариси Олексіївни за темою

«Теорія і методика соціальної профілактики торгівлі людьми
засобами інформаційно-комунікаційних технологій»

на базі Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Результати дисертаційної роботи Л. О. Данильчук впроваджувалися впродовж 2015-2017 рр. у навчальний процес підготовки фахівців напряму спеціальності 6.010106 Соціальна педагогіка Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Апробовано розроблену авторську модель інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій, у ході впровадження якої використовувався цілий ряд інноваційних форм, методів,

засобів ІКТ, орієнтованих на формування інформаційно-правової компетентності особистості.

Окрім того, у процес професійної підготовки майбутніх фахівців зазначених напрямів упроваджувалася розроблена Л. О. Данильчук методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій, концептуальні ідеї якої представлено у монографічних дослідженнях, а саме «Соціальна профілактика торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій: теорія і методика» (2014), «Методичні аспекти соціально-педагогічної діяльності» (2017), «Професійна підготовка фахівців: креативний підхід» (2017) з урахуванням специфіки досліджуваної проблеми на вітчизняному ґрунті.

Результати науково-дослідної роботи були висвітлені у «Науковому віснику Ізмаїльського державного гуманітарного університету» (Випуск 36, 2017) та збірнику наукових праць «Актуальні проблеми професійного розвитку фахівців соціономічної сфери у системі неперервної освіти» (2017).

Результати впровадження науково-дослідної роботи Данильчук Лариси Олексіївни на тему «Теорія і методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій» отримали схвалення і рекомендуються для широкого використання в процесі підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників, оскільки в процесі моніторингу результатів дослідження дисертантки було визначено позитивний вплив на рівень готовності студентів до професійного саморозвитку.

Довідка видана для подання в спеціалізовану вчену раду.

Результати дослідження розглянуто і схвалено на засіданні кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та фізичної культури (протокол № ... 2/..... від ... 2.7.... вересня 2017 р.).

Завідувач кафедри
соціальної роботи,
соціальної педагогіки
та фізичної культури,
кандидат педагогічних наук

доц. С.Б. Фурдуй

Додаток С 6

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, МСП-41, 69600, Україна
 тел.: (061) 764-45-46, факс: (061) 228-75-08, e-mail: zv@znu.edu.ua, Код ЄДРПОУ 02125243

27.02.2018 № 01.01-13/17
 на № _____

ДОВІДКА

про впровадження у навчально-виховний процес
 Запорізького національного університету

результатів дисертаційного дослідження кандидата педагогічних наук, доцента
 кафедри педагогіки і психології Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної
 академії ім. Тараса Шевченка

Данильчук Лариси Олексіївни на тему «Теорія і методика соціальної профілактики
 торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій»

Результати дисертаційної роботи Л.О. Данильчук впроваджувалися впродовж 2012-2017 рр. у навчальний процес підготовки фахівців напряму 231 Соціальна робота (Соціальна педагогіка), 231 Соціальна робота (Соціальна робота), 053 Психологія Запорізького національного університету. Апробовано розроблену авторську модель інформаційно-профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій, у ході впровадження якої використовувався цілий ряд інноваційних форм, методів, засобів ІКТ, орієнтованих на формування інформаційно-правової компетентності особистості.

Окрім того, у процес професійної підготовки майбутніх фахівців зазначених напрямів упроваджувалася розроблена Л.О. Данильчук методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій, концептуальні ідеї якої представлено у монографічних дослідженнях, а саме «Соціальна профілактика торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій: теорія і методика» (2014), «Методичні аспекти соціально-педагогічної діяльності» (2017) з урахуванням специфіки досліджуваної проблеми на вітчизняному ґрунті.

Результати впровадження науково-дослідної роботи Данильчук Лариси Олексіївни на тему «Теорія і методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій» в навчально-виховний процес Запорізького національного університету отримали позитивну оцінку професорсько-викладацького складу кафедри соціальної педагогіки, аспірантів та докторантів на засіданні кафедри соціальної педагогіки (протокол №5 від 27 грудня 2017 р.)

Проректор з науково-педагогічної та
 навчальної роботи,
 доктор педагогічних наук, проф.

О.І. Гура

Додаток С 7

УКРАЇНА

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
 УПРАВЛІННЯ У СПРАВАХ СІМ'Ї, МОЛОДІ ТА СПОРТУ
 29013, м. Хмельницький, Кам'янецька 2, тел. 72-05-45, 65-55-27
 E-mail: molod_km1@mail.ru; km_molod@mail.ru

30.11.2012 № 7963 /03-2012

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження «Теорія та методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій» докторанта кафедри соціальної педагогіки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки Данильчук Лариси Олексіївни

Апробацію наукового доробку докторантки Данильчук Л.О. з проблеми «Теорія та методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій» презентовано під час роботи Міжнародної акції «16 днів проти гендерного насильства» (30 листопада 2012 р., м. Хмельницький), організатором якої є управління у справах сім'ї, молоді та спорту облдержадміністрації.

Представлені дисертантом теоретичні напрацювання із теми дослідження є належно обґрунтованими, мають достатній ранг новизни, важливу практичну і методичну цінність щодо проблеми соціальної профілактики торгівлі людьми та протидії насилля. Окрім теоретичного доробку дослідником було запропоновано інтерактивні вправи, ігрові методи, тренінгові елементи, що сприяють вирішенню актуальної проблеми застосування інформаційно-комунікаційних технологій у соціальній профілактиці торгівлі людьми.

Презентовані матеріали мають безсумнівну наукову цінність і отримали позитивну оцінку, що дозволяє використовувати їх у професійній підготовці та практичній роботі фахівців соціально-педагогічної сфери; у плануванні й організації діяльності загальноосвітніх навчальних закладів.

Начальник управління

О.Данилюк

Додаток С 8

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
И НАУКИ УКРАИНЫ
ОТДЕЛ ОБРАЗОВАНИЯ
ЛУТУГИНСКОЙ
РАЙГОСАДМИНИСТРАЦИИ

92000 г. Лутугино, ул. Крупской, 15

тел. 24-5-08, 24-3-73, 24-2-37 E-mail: lutroo@yandex.ru

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І
НАУКИ
УКРАЇНИ
ВІДДІЛ ОСВІТИ
ЛУТУГИНСЬКОЇ

РАЙДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ

92000 м. Лутугине, вул. Крупської, 15

29.05.2014 р. №_506

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
«Теорія і методика соціальної профілактики торгівлі людьми
засобами інформаційно-комунікаційних технологій»
докторанта кафедри соціальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
Данильчук Лариси Олексіївни

Результати дисертаційного дослідження Данильчук Л.О. на тему:
«Теорія і методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами
інформаційно-комунікаційних технологій» використовувалися у навчально-
виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів Лутугинського
району Луганської області.

Представлені Л.О. Данильчук науково-методичні матеріали сприяють
підвищенню ефективності формування в учнів інформаційно-правової
компетентності щодо соціальної профілактики торгівлі людьми.

Запропоновані дисертантом ідеї проведення інформаційно-
профілактичної кампанії у сфері соціальної профілактики торгівлі людьми
засобами ІКТ дозволять більш повно та цілісно досягти взаємодії теорії та
практики у вирішенні актуальних проблем соціальної педагогіки.

Теоретичні та практичні напрацювання на тему «Теорія і методика
соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-
комунікаційних технологій» враховані Відділом освіти Лутугинського
району, науково-методична рада якого рекомендує використовувати
дослідження Данильчук Л.О. у плануванні та організації профілактичної
діяльності загальноосвітніх навчальних закладів.

Начальник відділу освіти

В. Л. АНДРЕЄНKOBA

Додаток С 9

МІЖНАРОДНИЙ ЖІНОЧИЙ ПРАВОЗАХИСНИЙ ЦЕНТР "ЛА СТРАДА-УКРАЇНА"
 МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖЕНСКИЙ ПРАВОЗАЩИТНЫЙ ЦЕНТР "ЛА СТРАДА-УКРАИНА"
 INTERNATIONAL WOMEN'S RIGHTS CENTER "LA STRADA-UKRAINE"

La Strada-Ukraine; P.O.B. 26, 03113 Kyiv, Ukraine; T/f: +38 044 205 37 36/ 205 36 94; E-mail: info@lastrada.org.ua; Website: http://www.lastrada.org.ua

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Данильчук Лариси Олексіївни „*Теорія і методика соціальної профілактики
 торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій*”
 у роботу Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда-Україна»

Упродовж 2010-2015 рр. у роботу Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда-Україна» було впроваджено авторські розробки дисертаційного дослідження Данильчук Л.О.

Здійснені Данильчук Л.О., попередньо, теоретичні дослідження дали підґрунтя для практичної перевірки авторської методики соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікаційних технологій та впровадження у роботу МЖПЦ «Ла Страда-Україна» ефективних форм, методів та засобів соціальної профілактики торгівлі людьми.

Дослідницею як тренером Національної тренерської мережі МЖПЦ «Ла Страда-Україна» проведено більше 60 заходів соціальної профілактики торгівлі людьми в різних регіонах України.

Результати науково-дослідної роботи Данильчук Л.О. були неодноразово представлені у процесі роботи конференцій, круглих столів, семінарів Національної тренерської мережі МЖПЦ «Ла Страда-Україна».

Здійснена апробація підтвердила актуальність дисертаційного дослідження Данильчук Л.О., доцільність й ефективність використання його результатів отримали позитивну оцінку членів Національної тренерської мережі МЖПЦ «Ла Страда-Україна» та рекомендовано Радою Центру для використання тренерами (протокол № 4 від 23 вересня 2015 р.).

Віце-президент
 Центру «Ла Страда-Україна»
 кандидат педагогічних наук

Л.Г. Ковальчук